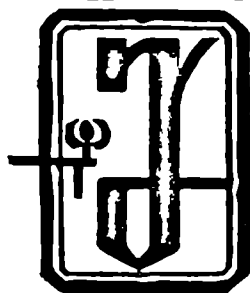

ივანე

ვახუშტი ჭავჭავაძის

სახელწოდება

გეოგრაფიული
სახელწოდებების
სახელწოდებების

44

«საქართველო»
თბილისი
1968

8 Γ 1

899 . 962 . 1 . 072 [მაჩაბელი]

პ 345

7—2—2

ჯოხისცხენიანი მხედარი

ხელე, ამ სიბერეში რა დაუდგრომელი
ხასიათი დაიჭირა!

მეფე ლირო.

თოვს. ბარდნის. მსხვილი ფანტელები ზანტად ეცემიან თეთრად გადაპენტილ ეზოს. ასწლოვანი კაკლისა და თუთიის, ხეებია ჩამობურულან, ტოტები დაბლა დაუხრიათ. დამძიმებული რტო ზოგჯერ შეირხევა, თოვლს დაიბერტყავს და გასწორდება, მაგრამ ახალი ფიფქები ისევ მალე დაახრევენებენ თავს. მაღალ გალავანს ადლის სისქე თოვლი დასდებია, შორიდან გეგონება პირდაპირ ღერთდება გადათეთრებულ ცასაო. პორიზონტი შემოზღუდულა. ზამთრის სამარისებურ მყუდროებას ხანგამომწეებით სანადირო თოფის მკვახე ხმა თუ დაარღვევს, ერთს ყრუდ დაიგრუხუნებს და ექო სადღაც შორს გადაიკარგება, ლიახვის ხეობაში. დამფრთხალი შაშვი ჭახჭახით გადაიფრენს. კიბის ქვეშ მიყუჟული მთვლემარე ყურშა ერთბაშად ყურებსა ცქვეტს, თავს წამოსწევს, მაგრამ, მოტყუებული, უხალისოდ გააყოლებს თვალს ფრინველის ნაგარდს და ისევ მოიყუჟება.

ეს მერამდენედ ააცდინა ესტატემ!..

თოვლით შეფუთულული კაცი ეზოს გადასჳრის და ქვევით დაუხვევს, ლიახვისაკენ. ახლა, ალბათ, იხვებზე უნდა სცადოს ბედი. თოფი მხარზე გადაუკიდია, ლუღით დაბლა, უკმაყოფილოდ აქნევს თავს, ალბათ კვლავ გული მოსდის — ეს ჩიტები რაწა დააფეთაო; გათოშილ ხელებს სუნთქვით ითბობს. ჯერ თვალს არც კი მიჰფარებია და მისი ნაფეხურები, თოვლს უკნე ჩაუჩუმქრავს...

მეორე დღეა ასე გადაუღებლად თოვს, ბარდნის. ცას შითქოს დაბლა ჩამოუწევია და გაუთავებელ ზღაპარს უამბობს დედა-მიწას...

თოფის ხმა ახლა უფრო ყრუდ მოისმის შორიდან; მხოლოდ მახვილი სმენა თუ დაიჭერს.

არც პაპიდას გაუგონია. მას ნახევრად ჩაბნელებულ კუთხეში მოუეცია დაბალ ტახტზე, და თავისთვის ჩიფჩიფებს, უხალისოდ მარცვლავს კრიალოსანს. ზოგჯერ ბურნუთს გადასწვდება ზანტად, თითო მწიკვს ამოიღებს და ჭევე უხალისოდ მიიტანს ცხვირთან.

— ახლა ქალაქს იქნება მოსული ახალი წელი!

ამას ამბობს შვიდი-რვა წლის გოგონა და გაფაციცებით იყურება ჰიშკრისაკენ, თითქოს ჰიშკრიდან ელოდება ახალ წელს.

— ქალაქს რათა, აქამდე გორშიაც ჩამოაღწევდა! — უკმაყოფილოდ შეესიტყვება პატარა ძმა, მასზე ერთი-ორი წლით უპროსი ბიჭუნა, რომელიც თითის წვერებზე დგება, რომ ფანჯარას მისწვდეს და ხეირიანად დაინახოს, რა ხდება ეზოში. მაგრამ თავისივე სუნთქვით შეორთქლავს მინას; ხელით გადასწმენდა და კვლავ თითის წვერებზე შედგება.

მესამე ბავშვსაც, ამათ ბიძაშვილს, რაღაც უნდა თქვას, მაგრამ უეცარი ხმაური შეაჩერებს. მეზობელ ოთახში თითქოს რაღაც დაანარცხეს იატაკზე. ამას მოჰყვა გაბმული ხველა. პაპა კვლავ ანჩხლობს! ბავშვებმა შეწუხებული სახით მოიხედეს. პაპიდას კრიალოსნის მძივი ხელში გაშეშებია და აყურადებს, კიდევ ხომ არ განმეორდება ეს ხმაური...

პაპა ანჩხლობს... ხასიათი გამოეცვალა. საკმარისია პატარა რაჲ, და მაშინვე გაგულისდება, სიბრაზისაგან ხველა აუტყდება, ლამის დაახრჩოს!.. აღრე ბავშვებს შემოიხვევდა, მკვირცხლ, მწვანეთვა-

ლებიან პატარა ვანოს მუხლზე დაისვამდა და მოჰყვებოდა ხოლმე წარსულ დროზე ლაპარაკს...

მაშინაც ბევრს ოხრავდა, წუთისოფლის დაუდგრომლობას უჩიოდა, მაგრამ მეფე ირაკლის ბრძოლაზე ლაპარაკს რომ მოჰყვებოდა, მისი თვალები აინთებოდნენ და თითქოს მეტყველი გახდებოდნენ. ახლა უფრო გაქირვეულდა თავადი...

უკმაყოფილოა სვიმონ მაჩაბელი, თითქმის უკანასკნელი მოპიკანი ამ დიდი გვარისა. ცუდ დროს მოვიდა ამქვეყნად. დიდი ერეკლეს სახელოვან ბრძოლებს ვერ მოესწრო. უკვირს და შეშფოთებულია ფიცხი თავადი. ჯერ კიდევ არ განქარვებია ის ბოლმა და მწუხარება, რაც მან ოსების ჩამორთმევით განიცადა. ახლა კი რუს-ხელმწიფე ბატონყმობას აუქმებსო... ეს ხმა მაჭლაჭუნასავით მოედო მთელს ღუნიას და თუმცა ამას ჩურჩულით ანდობენ ერთმანეთს, ყმებს, ეტყობა, მაინც გაუგიათ, ბატონის რიდი დაჰკარგეს, ჩუმ-ჩუმად ქირკილებენ...

არა, ბატონყმობის გაუქმება შეუძლებელია. განა თვითონ კი არა სჭირდება რუსხელმწიფეს ყმები!.. თავისთავს ხომ მაინც დაინდობს! ამასვე ამბობს მაჩაბლის ცოლისძმა, თავადი ამილახვარი, რომელიც იმ დღეს ესტუმრა და თითქმის მთელი დღე გამოკეტილ ოთახში ეჩურჩულა. მას შემდეგ უფრო მეტი ჰქირვეულობა ეტყობა პაპას... გაანჩხლებულია. ყმებს დასანახადაც ველარ იტანს. ისიც ახლა მოაგონდა, როგორ წაართვეს გაამაყებულმა და ჩინოსანმა ორბელიანებმა მამული ტაბახმელას... შვილიც ამ გადაგვარებული თავადების კვალს დაადგა, გულზე ჯვარ-მედლები დაუკიდნია და მდაბიოსავით ქალაქის ბაზრებში დაწანწალებს...

ვაგლახ, სამაჩაბლოვ! განა ასე ხვდებოდნენ ძველად ახალ წელს...

მეზობელ ოთახში ხველა დაცხრა, აღარც ხმაური განმეორებულა. ეტყობა, ჩასთვლიმა პაპას...

... და ისევ ამოდრავდა კრიალოსანი პაპიდის ხელში. ბავშვებმა კვლავ ჰიშკრისაყენ დაიწყეს ცქერა. ბუხარში ცეცხლი გიზგიზებს. ცეცხლის სინათლეზე ლაპლაპი გააქვს თურქულ ხალიჩაზე ჩამოკიდებულ მოვერცხლილ ხმალს. ლიახვის ხეობიდან ისევ ყრუდ მოდის თოფის ხმა. შორიდან ღორის ჰყვიტიინიც მოისმის, მაგრამ პა-

ზიდის ყურს ვერა სწვდება. პატარა ვანო კვლავ თითის წვერებზე დგება, რომ ხეირიანად დაინახოს, რა ხდება ეზოში. თოვს, ბარდნის...

— დარიკო, პა, დარუბხან, — მიმართავს ვანო ფიქრებში წასულ უფროს დას, — აქამდის მაინც ხომ მოვიდოდა ახალი წელი გორსა?...

დაახლოებით ასეთია ვანო მაჩაბლის პირველი მოგონება...

ნახევრად დანგრეული ძველებური სასახლე, რომელსაც მხოლოდ პირობით შეიძლება სასახლე ვუწოდოთ; თეთრწვერა პაპა, რომელსაც ზაფხულობით დიდი ხნობით უყვარს ხოლმე აივანზე, ჯდომა და სადღაც შორს ცქერა; ამაყი და გაუცინარი პაპიდა, რომელიც გარეგნული სიმკაცრის მიუხედავად, საოცრად საყვარელი და ალერსიანია; მარად დაუღალავი, მოფუსფუსე დედა, რომელსაც აქვს თუ არა საქმე, მაინც საქმიანობს...

კაკლის ხეებით დაბურულ, ვრცლად გაშლილ ეზოს მაღალი გალავანი აქვს შემორტყმული. პირველად ეს ეგონა ვანოს სამაჩაბლო და ამაყად დააქროლებდა ჯოხის ცხენს თავის „სამაჩაბლოში“. გალავნის ერთ კუთხეში სპილენძის ზარბაზანი გდია, რომელსაც ჟეიმურაზ II-ის სახელი აწერია. ეს პაპამ წააკითხა. ვანო და მისი პიძაშვილები ზაფხულის დღეებში, არცთუ ისე იშვიათად, მიცვივდებიან ხოლმე ამ ზარბაზანს, რის ვაი-ვაგლახით ოდნავ დასძრავენ ადგილიდან და მუხროს ავლებენ აღა-მაჰმად-ხანის ურდოებს აღა-მაჰმად-ხანი ყველაზე საძულველი და ბოროტი მტერია. ეს სახელი ბავშვობიდანვე გულქვაობის, სისაძაგლისა და ბოროტების გამომსახველი შეიქნა ვანოსათვის...

„მებრძოლთა“ შორის ვანო ყველაზე უფრო მკვირცხლი და ფიცხია. გული არ უთმენს, აღარ უცდის ზარბაზნით მტრის განადგურებას, პირდაპირ გადაეშვება ხოლმე ომში თავისი წინაპარი მაჩაბელივით, რომლის გამირობის ამბავი მას პაპისაგან გაუგონია, და მუხსრავს მტერს. მერე აივანთან მიიჭრება და პაპას ახარებს აღა-მაჰმად-ხანზე გამარჯვებას. იცის, რომ პაპას ეს გაუხარდება. პაპა ვერ მოესწრო დიდებული ერეკლეს ბრძოლებს. სწორედ იმ წელს დაიბადა სვიმონ მაჩაბელი, როცა აღა-მაჰმად-ხანი თბილისს შემოესია...

„მტერზე გამარჯვების“ შემდეგ დამაშვრალი პატარა მაჩაბ-

ლები კაკლის ჩრდილში ჩამოსხდებიან და გაიმართება პაექრობა. შაირობენ, მოსწრებულ სიტყვებს ეუბნებიან ერთმანეთს. შემოეხვევიან ვანოს პატარა ბიძაშვილს — ტიტოკოს და აჯავრებენ „ტიტლი, ტიტლი, ტიტლი ტიიტო“. ბავშვების მხიარული ყრია-მული ხშირად დაღამებამდე არა ცხრება.

თანდათან გაფართოვდა ვანოს „სამაჩაბლო“, ლიახვის პირამდე ჩავიდა. ლიახვი იქვე ჩამოდის. გალავანს გასცდები თუ არა, ცოტას ჩაირბენ და ლიახვიც გამოჩნდება. საღამოობით, როცა მთვარით განათებულ მიდამოს დიადი სიწყნარე მოიცავს და მხოლოდ ძაღლების შორეული და კანტიკუნტი ყეფა არღვევს მყუდროებას, ეზოშიაც კი გაიგონებ მდინარის ბუტბუტს. მთვარის შუქზე მომხიბლავად ელვარებს მოპირდაპირე მთაზე აღმართული ტაძრის გუმბათი. ეს მთა ლიახვის გაღმაა, ვანოს „სამაჩაბლოს“ იქით. იმავე მთაზე ციხის ნანგრევებიც მოჩანს, რომელიც ღამლამობით ზღაპრული დევივით წამოიყუტება ხოლმე.

დევების ზღაპრებს ვანო გლეხი ბიჭებისაგან ისმენს ზაფხულობით, როცა ტყეში წავლენ ხოლმე შეშაზე, ან თევზაობის დროს...

ლიახვში თევზაობა ძალიან სახალისოა, გემრიელი თევზი იცის. ჩადგებიან ბიჭები მდინარის ტოტში, ყორეს გააგლებენ, ყორეზე ფარდაგებს გადააფარებენ და ისე დაიწრიტება წყალი, თითქოს სულაც არ ედინოს. მცხუნვარე მზე ქვებს მაშინვე გააშრობს. ახლა თუნდა რიყეზე გივლია, თუნდა მდინარის კალაპოტში. ბიჭები პატარა გუბეებში დაერევიან ასხმარტალეზულ თევზებს... ზოგჯერ მაინც შემოიპარება ყორეში წყალი. ჭერ გამოეჩონავს, გზას გამოიკვლევს, კარგად მოსინჯავს, უფრო მოხერხებულად სად შეიძლება გაძრომა; ერთბაშად იხუვლებს, ზღუდეს გადმოანგრევს და გამშრალ ქვებს თავზე გადაეცლება, განწირულ თევზებს საბურველივით წაეფარება და გააპარებს. ამას მოჰყვება საერთო ღრიანცელი, სიცილ-კისკისი, ბიჭები ისევ ნივარდებიან ყორეს და გაამაგრებენ...

იქვე ნახირი ბალახსა ძოვს გაღალღებით. ბუზით შეწუხებული მოზვერი ერთს ციბრუტივით დატრიალებდა, მაგრამ რაკი რკიავერ მიწვდება აბეზარ ბუზებს, იშვერს ფეხსა და ელვის სისწრაფით

გაქანდება. სახრემომარჯვებული, ფეხშიშველა ბიჭი დაედევნებდა თან ცალი ხელით ნახევრად ჩამძვრალ, კონკებადქცეულ შარვალს იჭერს. მდინარის ნაპირას, ბექობზე, დარბაისელ ყურშას ენა გადმოუვლია და, სიცხისაგან შეწუხებული ქელავს, ჩვეული სილინჯით შეჰყურებს მოთევზავე ონავარ ბიჭებს. შორიდან გლეხების ჰოპუნა მოისმის...

ბიჭები დასხდებიან ტირიფის ჩრდილში და დაიწყება ზღაპრები. ვანომ ბევრი ზღაპარი იცის. გულისყურით უსმენს გლეხის ბიჭებს და თან მუდმივ შიშშია, პაპიდან არ დაუძახოს.

ეს არც ისე იშვიათად ხდება. პატარა ბიჭი მოირბენს და მოახსენებს, ქალბატონი გიხმობსო. გაკვეთილი იწყება!..

პაპიდა ადრე დაქვრივებულა და რაკი შვილიც არა ჰყოლია, ძმის ოჯახს დაბრუნებია. მას შემდეგ სულ სახლშია. ვანოს მამაბიძებს მან შეასწავლა წერა-კითხვა, წიგნებიც შეაყვარა. ახლა ვანოს ასწავლის...

დიდ, ძველებურ დარბაზში, რომელსაც სპარსულ ყაიდაზე აქვს სარკმლები დატანებული, თავი მოუყრიათ ვანოს ბიძაშვილებსა და უფროს დას — დარიკოს. ვასიკომ, ვანოს უფროსმა ძმამ, უკვე დაამთავრა პაპიდის „სასწავლებელი“ და ახლა ქალაქს სწავლობს, გიმნაზიაში. პაპიდა ტახტზე ზის, ბავშვები ირგვლივ შემოსხდომიან. ვანო მკვირცხლად შეიჭრება ოთახში და თავის ადგილს დაიჭერს. პაპიდა მომზადებულია საყვედურის სათქმელად, რად დაიგვიანეო, მაგრამ ვანოს მალხაზ, ხალისიან სახეს რომ შეხედავ, გაიბადრება, შვებას იგრძნობს...

ვანო პაპიდის ყველაზე საამაყო მოწაფეა. ექვსი წლისაა და უკვე მშვენივრად კითხულობს ხუცურსაცა და მხედრულსაც. ზეპირად იცის ლოცვანი, ფსალმუნები; წაუფორხილებლად აბუღბულებს სახარებას, ჟამნს, დავითნს, სამოციქულოს... კიკნა ბიჭია, სუსტი და ფერმკრთალი მაგრამ სწავლით ყოჩაღად სწავლობს. ხმაც სასიამოვნო აქვს; ისე ტკბილად ჩააბუღბულებს ხოლმე სახარებას, რომ პაპიდა თვალებს მილულავს და, ნახევრად მთვლემარეს, ვინ იცის, იქნებ წმინდა მოციქულები ეჩვენება. მანამ სახარების კითხვას შეუდგებოდნენ, მკაცრი მასწავლებელი ჯერ ტუჩებს უზომავა გოგონებს. ტუქსავს, გაგზრდიათ, ეტყობა ბევრი გიჭორავიათო.

მერე „ხელთა ანგარიშს“ გაამეორებინებს თავის მოწაფეებს, მთელი წლის ანგარიშს თითებზე გამოათვლევენებს ხოლმე...

სწავლა კარგა ხანს გრძელდება. ბავშვები იმეორებენ ერთსა და იმავეს. ოთახი თითქოს ჩამოიხუთა. ახლა ისევ გარეთ ნავარდია კარგი. რა სჯობს მორთულ თამარაშენს გაზაფხულ-ზაფხულზე! ვანოს თვალები გარეთ გაუბრის. ეზოში მერცხლები ჟღერტულენ, ბალის მხრიდან საამური სიო უბერავს და ნაზად აშრიალებს აივანთან აღმართულ ცაცხვს, რომელსაც ბზუილით ეხვევა ფუტკრების გუნდი. ხანდახან გუგული გადაიფრენს...

ვიწრო სარკმლიდან პაპაც მოჩანს. იგი აივანზე გამოსულა და „ცისკარს“ ფურცლავს. ეს ჟურნალები ძველ და საყვარელ მეგობარს, უკვე სახელმოხვეჭილ პოეტსა და დრამატურგს გიორგი ერისთავს გამოუგზავნია მისთვის.

ზანტად ფურცლავს პაპა ჟურნალს, მაგრამ, ეტყობა, მისი ფიქრები წარსულში გაქრილა. გიორგი ერისთავთან პირველი შეხვედრა აგონდება.

ეს იყო ძველად, ალბათ ათას რვაას ოცდაცამეტი წლის დასაწყისში, როცა ოცდათორმეტი წლის შეთქმულების მონაწილენი ერთად ჩაჰყარეს ავლაბრის ყაზარმებში. სწორედ აქ შეჰფიცეს სვიმონ მაჩაბელმა და გიორგი ერისთავმა „ურთიერთ მეგობრობანი“. მაშინ ოციოდე წლის ჰაბუკი იყო ერისთავი. იგი მოხიბლა უფროსი მეგობრის მგზნებარე ხასიათმა, ტკბილმოუბრობამ, სიმტკიცემ და გაუტეხლობამ...

სწორედ ამ გაუტეხლობამ იხსნა სვიმონ მაჩაბელი: შეთქმულებაში მონაწილეობა ვერ დაუმტკიცეს და გაათავისუფლეს, მაგრამ მაინც სიფრთხილე გამოიჩინეს და მკაცრი მეთვალყურეობა დაუნიშნეს. პაპა მაშინ სოფელში დაბრუნდა. ხშირად მოიგონებს ხოლმე ღიმილით ერთ ეპიზოდს, რომელიც შემდეგ საქვეყნოდ განხილავდა.

ციხიდან გაათავისუფლებულ სვიმონ მაჩაბელს ცხინვალში ერთი ადგილობრივი ებრაელი შემოეყარა და მოწიწებით მიესალმა დიდ თავადს. მერე მეჰბედა და ჰკითხა: „რა უნდოდათ მაინც, კნიაზო, ამდენ ხანს ციხეში რაზედ იჯექითო“. სვიმონ მაჩაბელმა

ერთი შეუბღვირა და უყვირა: „რუსის ჩინოვნიკებმა ვერ გაბტეხეს, და ერთი ამას შეხედე, გამოტეხას მიპირებსო!“

გიორგი ერისთავმა ლექსი მიუძღვნა უფროს მეგობარს. სვიმონ მაჩაბელმაც ლექსითვე უპასუხა. გადასახლებიდან ახლად დაბრუნებულმა გიორგი ერისთავმა სიყვარულით გაიხსენა უფროაი მეგობარი და კვლავ ლექსი მიუძღვნა:

„ბედმან კვალად, ძმაო, ხშული განმიღო კარი,
მოვედი, მნახე მე, მოყვასი და მეგობარი,
მსურის ზოხვენა, გარდაკონა წვერის ქალარის;
ექვსი წლის უსმენს შენის ენის მოკიკიქიარის,
მშოის, ვით მომყბარს, მოვისმინო ხმა შენი ტყბილი,
მოგელი ესრედ, ვით მიჯნური, ტრფობით შეშლილი,
ნულარ იყოვნი, მოისწრაფე, ნახვით მახარე,
მარილ მოყრილის შენის ენით მო, მახარხარე.“

თავისი ლექსებიცა და სვიმონ მაჩაბლის პასუხიც შემდეგ „ცისკარში“ დაბეჭდა გიორგი ერისთავმა...

პაპის ბუტბუტი ოთახშიაც აღწევს: ზოგჯერ ხმით კითხულობს ხოლმე პაპა ლექსებს. პატარა ვანოს მახვილმა სმენამ გარკვევით დაიჭირა ერთი სტრიქონი — „აწლა ფიალა სიტკბოების მექნა დაცლილი“...

ეს გიორგი ერისთავის ლექსიდან არის.

ტკბილად იგონებს სვიმონ მაჩაბელი თავის უმცროს მეგობარს, რომელიც ხშირად ეწვევა ხოლმე გორიდან სტუმრად. მაგრამ ის მაინც არ მოსწონს მოხუც მაჩაბელს, რომ ქართველი თავადაზნაურობა ასე გაამასხარავა ერისთავმა თავის პიესაში; უღრაფრით ვერ უპატიებია!.. ზოგი რამ მართალია, მაგრამ საქვეყნოდ გამასხარავება თავადებისა?! მუთაქის გაყიდვაზე ჩხუბი! (მაშინ რას წარმოიდგენდა ამაყი თავადი, რომ რამდენიმე ხნის შენდღე მის ოჯახშიაც დატრიალდებოდა ასეთივე სურათი გაყრისა). მაგრამ მისი შვილებიც რომ გიორგი ერისთავის გმირებსა ბაძვენ! გადაგვარდნენ. გადაგვარდნენ მამულიშვილები. გაუტკბათ მამულების გაყიდვა, გაფუქსავატდნენ, თავადიშვილური სიამაყე დაჰკარგეს, ქალაქში დაწანწალობენ, ლოთობენ, ლამის მდაბიოეშვი გაითქვიფონ!..

სვიმონ მაჩაბელი არა სცდებოდა. გადაგვარების გზაზე დაშ-
დგარი თავადების ერთი ნაწილი, რომელსაც დიდი მთავარმართებ-
ლის გრაფ ვორონცოვის წყალობით პრიკაზის ფულზემა გვარო-
ნული ზვიადობაც დაავიწყა და მამულის სიყვარულიც, თავდავი-
წყებით მიეცა თავაშვებულ დროსტარებასა და გაუთავებელ ღრე-
ობებს, ბალებსა და ახალი მოდის გასართობებს. გაუტკბათ ფუქსა-
ვატური ცხოვრება, მთავარმართებლის კარზე დარდიმანდულ-
სიარული და მდიდრული კარეტებით ქროლვა. ერთი სიტყვით,
„ტკბილი ცხოვრების“ მორევში ჩაეშენენ. არცთუ ისე იშვიათად
ჭუჭყიან ტრაქტირებსაც ეწვეოდნენ ხოლმე და, „მდაბიოებში
გათქვეფილნი“, ზურნის ჭყვილში ატარებდნენ დროს. დაგირავე-
ბულ მამულებს კი ამ დროს თანდათანობით ემატებოდა სარგებელი
და ერთადერთი გამოსავალი ისევ და ისევ ახალ-ახალი მამულების
დაგირაება იყო...

* * *

ჩვენ შეგვიძლია უფრო ახლოს გავეცნოთ ერთ-ერთ ასეთ
„ტკბილი ცხოვრების“ მიმდევარ თავადს.

იგი ბარბაცით ამოვიდა სარდაფიდან, შვებით ჩაისუნთქა შე-
ზოდგომის გრილი ჰაერი, ულვაშებზე ხელი გადაისვა, თვალები
აახამხამა, დილის მზეს შეხედა, გემრიელად დააცემინა ცხვირი და
კიდევ ერთი ნაბიჯით გადაინაცვლა წინ, რათა უფრო მტკიცედ
დამდგარიყო. სარდაფიდან ზურნის ჭყვიტინი და მოქეფეები
ღრიანცელი ამოდის, ვილაც ჩახრინწული ხმით თავგამოდებით
გაჰკივის: „შენ სოროში როგორ გაძლებ, წიკლო საბედლო! ჯან
გულო!“...

სარდაფის კარებზე გაკრულ ფიცრის მოზრდილ დაფას თოვლი-
სა და ავდრისაგან საღებავი ნახევრად გადასცლია, მაგრამ დაკვირ-
ვებული თვალი მაინც გააჩნევს: — „ტრაბტირი“... მერე გადაშლი-
ლია მსხვილი ასოებით ნაწერი და იქვე უფრო წვრილად მინაწერი
მოჩანს: „კარგა ესვათ და კარგა ეკამოთ, ამის მეტი რა შეგვრჩე-
ბა“... მეტრაქტირეს წინდახედულობა გამოუჩენია და ცოტა

უფრო ქვემოთ რუსულადაც დაუწერიანებია, რათა ყველას გააგებინოს — «Не уезжай, голубчик мой!»

ეს არის ტრაქტირი მთელს გორსა და გორის უბნში განთქმული მიკიტნისა, რომლისთვისაც მეტსახელად „ბელტიულაპია“ შეურქმევიათ. ბელტიულაპია სწრაფად ამოჰყვა თავადს, ქონით გაოხილი ხელსახოცით გაოფლიანებული დაუღაჟა სახე ჩამოიწმინდა, მერე თავადს მიეახლა და მოწიწებით რაღაცა „შეჰკადრა. ამ უკანასკნელმა ერთი შეუბღვირა და მერე, ალბათ, რაღაცა მოსთხოვა. ბელტიულაპიამ, ეტყობა უკვე იცოდა, რასაც მოითხოვდა თავადი — გაზინთული ჯიბიდან დაჰმუჭუნული ქალაღლი ამოიღო და რაღაც ჩაანიშენინა. მერე ქალაღლი უბეში შეინახა და მახლობლად გაჩერებულ მეეტლეს ანიშნა, ეტლი ჩამოაყენეო. მეეტლემ ერთი კი შეხედა თავადს, უსიამოვნოდ დაიჰყანა და უხალისოდ გაემართა ეტლისაკენ.

მანამ ეტლი ჩამოდგებოდა, მეტრაქტირემ თავის კლიენტს მოწიწებით გაუსწორა მკერდზე ჩამოკონწიალებული ჯვარი და მედლები. ეტყობოდა, იცოდა, რომ ამით ასიამოვნებდა, ხოლო როცა ეტლი ჩამოდგა, ჩაჯდომა უშველა თავადს და კვლავ სარდაფში ჩაძვრა. კოპებშეკრულმა მეეტლემ მათრახი გადაუტლაშუნა ცხენებს და ეტლიც ადგილს მოწყდა.

ეტლმა გრუხუნით გაიარა გორის ოღროჩოღრო ქუჩები. მდინარე ლიახვი გადასჭრა და ცხინვალის გზას დაადგა. მივჰყევით ამ ეტლს. იგი გაივლის კარაღეთს, ქიწნისს, ძევერას და ტყვიავეში შევა.

გორიდან რომ გამოვიდნენ, ჯერ კიდევ დილა იყო, ტყვიავე ჩასვლამდე კი საკმაოდ ჩამოცხა. შემოდგომაზე, თუ კარგი დარება დაიქირა, ამ ადგილებში შუადღისას სიცხე იცის. ასე რომ, ბაღებში ჩაფლულმა სოფელმა ჩვენს მგზავრს ხალისი მოჰგვარა. ხოლო როცა ეტლი გადაჩრდილულ ორდობებში შეგრიალდა და პატარა ლიახვის საამურმა ნიავემ მთელი ღამის ნაქეიფარ თავადს გახურებული შუბლი გაუგრილა, მეეტლეს უბრძანა მარჯვნივ შეეხვია. მეეტლეცა და ცხენებიც, ეტყობა, დაჩვეულნი იყვნენ მარჯვნივ შეხვევას, რადგან მეეტლეს, გორიდან მოყოლებული, მხოლოდ ახლა გაებადრა სახე, ხოლო ცხენებმა სირბილს უმატეს და სულ

მალე ეტლი კაკლებითა და ქადრებით დაბურულ ეზოსთან მიაგორალეს.

აქა ცხოვრობდა აზნაური იასე ფავლენიშვილი, გორსა, ცხინვალსა და ახლომახლო სოფლებში „იასე რამანიჩად“ წოდებული. ახალგაზრდობაში იგი განთქმული იყო თავისი სტუმართმოყვარეობითა და პურადობით. ჭიშკართან ეტლს ისე არ გაატარებდა, რომ მგზავრი ეზოში არ შეეპატიებინა და არ გამასპინძლებოდა. ხოლო შემდეგ, როცა შვილები დაეზარდა, ცნობილი გახდა, აკრეთვე, როგორც გამოჩენილი ქართველი ხალხოსნის რომანოზ ფავლენიშვილის მამა. უფრო მოგვიანებით კიდევ ერთმა მოვლენამ გაუთქვა სახელი: 1880 წელს კალიამ თითქმის სულ გააჩანაგა ქართლში ჭირნახული. მოსახლეობა დაიმშა და მასოწარკვეთილებას ჩავარდა. ხალხოსანი შვილის გავლენით იასე ფავლენიშვილს თავისი სასიძინდეები გაუხსნია და სიმიინდი ახლომახლო სოფლების დამშეულ გლეხობისათვის დაურიგებია. „ჩვენს საძაგელ და ცუდ დროში, ეს საკვირველ მოვლენად ჩაითვლება“, — შენიშნავს ერთი იმდროინდელი მოგზაური.

ამჟამად რომანოზი თბილისში იმყოფებოდა, სასწავლებელში. ხოლო მისი უმცროსი ძმა კოლა, რომელსაც ქვემოთ კიდევ ბევრჯერ ვახსენებთ, ახლა ეზოში თამაშობდა და სტუმრები რომ დაინახა, სახლში შევარდა.

ჯერჯერობით ამ ცნობებით დავკმაყოფილდეთ და მივხედოთ ჩვენს მგზავრს, რომელმაც კიდევ ერთხელ დალოცა მასპინძლის ფუძე და ჭერი, ხოლო მზე რომ გადაიწვერა, გზა განაგრძო.

ცხინვალში კიდევ გადახვევინა ეტლს თავადმა, ერთ ზვართან შეჩერდა, ეტლიდან ჩამოხტა, ხელი მოიჩრდილა და დააკვირდა: სიყმოვნებით დარწმუნდა, რომ ყურძენი უკვე დაეკრიფათ. შემდეგ ისევე ჩაჯდა ეტლში და უკან გამობრუნებისას მუშტრის თვალით კიდევ ერთხელ გადახედა ზვარს. წამით ჩაფიქრდა. ეტყობა, გონებაში რაღაცას ანგარიშობდა...

ორიოდე წუთში ეტლი თამარაშენში შეგორილდა და სვიმონ მაჩაბლის სახლთან შედგა. მანამ სახლიდან ვინმე გამოვიდოდა და ახლად მოსულს გამოეგებებოდა, ჭიშკართან მეეტლესა და მგზავრს შორის უცნაური დიალოგი გაიმართა. ეს საუბარი არც ერთი მხარი-

სათვის არ იყო სასიამოვნო. მეეტლე, ეტყობა, მგზავრობის ფულსა სთხოვდა მგზავრს, ეს უკანასკნელი კი დიდსულოვნად ამშვიდებდა — ცოტა დამაცა და წინანდელსაც და ამასაც ერთად გადაგიხდით. მეტს ველარ ჩააცივდებოდა მეეტლე, ამის უფლება თავისი მდგომარეობის მიხედვით არა ჰქონდა. არც აზრი ჰქონდა ამას, ეს გამოცდილებით იცოდა. ისევ ძველ გამოსავალს მიმართეს; მეეტლემ ხიფათანის ჯიბიდან გაპოხილი დავთარი ამოაძრო და დაუზარელმა მგზავრმაც რაღაც ჩაუნიშნა. ყურებჩამოყრილი ცხენები და ცხვირჩამოშვებული მეეტლე უკანვე გაბრუნდნენ, ხოლო მგზავრმა ქულაჯის კალთა გაიბერტყა და გაუბედავად შეალო ჭიშკარი.

ეს მგზავრი გახლდათ გიორგი მაჩაბელი, სამაჩაბლოს უკანასკნელი მთავრის სვიმონ მაჩაბლის შვილი და მომავალი დიდი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის ივანე მაჩაბლის მამა.

გაუბედავად იმიტომ შეალო საკუთარი ეზოს ჭიშკარი, რომ რაზდენიშე უსიამოვნო შეხვედრა ელოდა.

პირველი შეხვედრის შიში მაინცადამაინც არცა ჰქონია და აღვილადაც გადარჩა. ცოლს ეზოშივე შეხვდა და თვითონ დაასწრო: სასწავლებელში მიბარებული უფროსი შვილის ამბავი ახარა — კარგად სწავლობს, კარგადაც არის, მაგრამ ყურის გდება უნდა, მარტოკას ხომ ვერ დავაგდებ, აქამდეც იმიტომ შევრჩიო. ეს სიტყვები ადრევე ჰქონდა მოფიქრებული და კარგადაც გასჭრა. საყვედურის თქმა იქნებ ისედაც ვერ გაეხედნა ცოლს, მაგრამ შვილის ამბავი რომ უთხრეს, სახე გაეხადრა.

პირველმა გამარჯვებამ ცოტათი წაათამამა თავადი და გულმოცემულმა უფრო გაბედულად შეალო მამის ოთახის კარები. მაგრამ ახლა ველარ გადარჩა, ეს შეხვედრა, ჩვეულებრივ, მარცხით დაითავრდა.

— გაგონილა?! — კარების შეღებისთანავე დაიწყო ქალაქიდახ ახლადდებრუნებულმა შვილმა, რომ მამისათვის დაესწრო და საყვედურების თქმის საშუალება მოესპო, — გაგონილა?! ეს ილია ჭავჭავაძე მანდილოსნებსაც რომ აღარ ებუება!.. ლეჩაქსაც არაფრად აგდებს!.. არ წაიკითხე?..

მაგრამ მოხუცი მამის შეკმუხვნილ შუბლს რომ შეხედა, შედგა და ერთბაშად სიმთვრალისგანაც გამოფხიზლდა. გამოცდილებით

იყო, რომ ასეთი დაბღვერილი შუბლი დიდი ჭეჭა-ჭუხილის მათუ-წყებელი იყო.

ახალგაზრდა თავადს გათვალისწინებული ჰქონდა მამის განსაკუთრებული სიყვარული ლიტერატურისადმი და თითქმის დარწმუნებული იყო, რომ ამ მშვენიერი მისატყუებელით მოხუცი მაჩაბელი ანკესზე წამოეგებოდა. მაშინ არისტოკრატულ ოჯახებში სულ ეს ეკერათ პირზე, ყველგან ჰაეჰავადის „თავხედურ“ წერილებზე ლაპარაკობდნენ.

— ახია! — დაიგრგვინა მოხუცმა, — თქვენისთანებზე ახია!..

მოულოდნელობისაგან სახტად დარჩა ახალგაზრდა თავადი, მაგრამ მაინც არ დაიბნა და წინასწარვე მოფიქრებული მეორე მისატყუებელი გადაუგდო ვეფხვივით გამძვინვარებულ მოხუცს.

— ე დალოცვილი რუსხელმწიფე მაინც რალამ გადარია, რომ დღეს თუ ხვალ ყმები უნდა წაგვართვასო!..

მეხი რომ გავარდებოდა, ეს მაშინვე იგრძნო გაქალაქებულმა თავადმა, როგორც კი მეორედ შეხედა მოხუცს, მაგრამ რას იფიქრებდა, ასე დამანგრეველი თუ იქნებოდა.

გაცოფებულმა მოხუცმა „ცისკრის“ ნომერი ბუხრისკენ მოიქცინა, დიდი ჩიბუხი გამწარებით დაანარცხა იატაკს და კი არ შეჰყვირა, შებღავლა „ტკბილი ცხოვრების“ მოყვარულ შვილს, რომელიც ამ დროს უკვე მოხერხებულად იძურწებოდა კარებში:

— ახია! თქვენისთანებზე ყველაფერი ახია!..

მეორე ოთახში გამოსულ თავადს მამიდის დაბღვერილი სახე შეეფეთა, მაგრამ საშიში აქ არაფერი იყო, რადგან მამიდას ჩხუბი და აყალმაყალი არ უყვარდა.

თავადმა სინანულით შეხედა კედელზე გაკრულ ძვირფას თურქულ ხალიჩას, რომელიც მან ოსმალეთის ფრონტიდან ჩამოიტანა, ხელი ჩაიქნია, უხერხულიაო, ჩაიდუღუნა და სწრაფად გავიდა. მაგრამ მოხუცი მამის ყვირილი ეზოშიაც აღწევდა. მთელ ფრაზებს ვერ არჩევდა, მხოლოდ ცალკეული სიტყვები ესმოდა — „თრევა“, „წანწალი“, „ღვთის რისხვა“, „მდაბიო“, „სალდათები“...

საქმე ის იყო, რომ მამა, საერთოდ, უკმაყოფილო იყო თავისი შვილისა. ფუქსაეატი გამოდგა, ახალგაზრდობიდანვე დაეჩვია ქალაქში წანწალს. შემოსავალს ფლანგავს, ისე გაკადნიერდა, რომ მამუ-

ლების დაგირავენაც გაბედა. მერე ადგა და ვილაც მდაბიოს, ვილაც ქალაქელი დაბალის ქალი შეირთო ცოლად. ამაზე დიდი შერცხვენა და თავლაფისდასხმა იქნება?! საქვეყნოდ თავი მოსჭრა ოჯახს! მთელი ქვეყანა დასცინოდა მაშინ გიორგი მაჩაბელს, . ლექსებიც კი შეთხზეს მასზე!..

გიორგი მაჩაბელი გაქირვებიდან ყველაზე იოლსა და იმხანად თავადაზნაურობისათვის არცთუ ძალიან უცხო გზას დაადგა: ცოლად შეირთო მდიდარი თბილისელი სომეხი მოქალაქის — ერევან-ცოვის ქალი, ნატალია. ახალგაზრდა თავადიშვილი იმდენად ქალის სილამაზეს არ მოუხიბლავს, რამდენადაც მამამისის ოქროების ელვარებამ მოსჭრა თვალი.

მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ თავის ნამდვილ გულისწადილსა და ზრახვას პირდაპირ არ განუცხადებდა მდიდარ სასიამოროს, როგორც გადმოგვცემენ, არც სასიამორო დარჩენილა დიდად აღფრთოვანებული ღარიბი თავადიშვილის დამოყვრებით, რომელსაც, რამდენადაც შემოსავალი უმცირდებოდა და ღარიბდებოდა, იმდენად ქეიფებისა და უზრუნველი დროსტარების მადა და ხალისი ემატებოდა. ეტყობა, ახალგაზრდა ქალის თვითნებობამ იმძლავრა და ძუნწი, მაგრამ მდიდარი მამაც, რომელიც, ალბათ, მიკირტუმ გასპარიჩის პროტოტიპად გამოდგებოდა, ბოლოს და ბოლოს დათანხმდა ბედოვლათი თავადიშვილის მოყვრობაზე. მაგრამ იმავე გადმოცემის მიხედვით, მდიდარ სიამამრს ისეთი ხელგაშლილობა არ გამოუჩენია, როგორსაც წარჩინებული სიძე მოელოდა. მზითვეი საკმაოდ ძუნწი და ღარიბული აღმოჩნდა, ხოლო თუ ერთ-ერთ მოგონებას ვერწმუნეთ, სიამამრის სახლიდან გამოტანილ ზოგიერთ დაბეჭდილ სკივრში. პატიოსანი თვლებისა და ოქრო-ვერცხლის ნაცვლად, კენჭები და აგურის ნატეხები აღმოჩენილა.

სწორედ ამას დასცინოდნენ მაშინ ხალხში:

„მაჩაბელო ფესო,
თვალი დაგიდგესო,
დაბლის ქალი ცოლად შეგრთეს,
ფული არ მოგცესა“...

იღვილად მოატყუეს რბილი ხასიათისა და ფულის ყაირათს

შეუჩვეველი სასიძო. არც სიძეს გამოუდვია დიდად თავი: იმავე სკივრებში იმდენი ფული მაინც აღმოჩნდებოდა, რომ რამდენიმე ხანს უოფნოდა ახალგაზრდა თავადს. ჭერჭერობით მეტი არც უნდოდა, რადგან მამიდის ნასწავლ სახარებიდან მის სულსა და გულს ყველაზე უფრო ერთი სიბრძნე შეეგუა — „ნუ ჰზრუნავთ ხვალისათვის, რამეთუ ხვალემან იზრუნოს თავისა თვისისა“.

ხოლო როცა ეს ხვალე გათენდა, ტკილ ცხოვრებას დაჩვეული თავადიშვილი ქალაქიდან შინ ავიდა და შემოსავლის ერთი ნაწილი წამოიღო. მერე მამულების დაგირავებასაც მიჰყო ხელი...

ეს ფული იფლანგებოდა ორთაქალის ბალებში, ძასკარადებზე, ბალებზე, მდიდრულ კარეტებში, ახალგაზრდა ბანოვანებში...

რაც დრო გადიოდა, მით უფრო ჰქონდა ცხოვრება, რადგან მამულების დაგირავება და გაყიდვა სიძნელებთან იყო დაკავშირებული. თანდათანობით, ფართო ბინიდან, ალბათ უფრო ვიწრო ბინაში გადაინაცვლა გალალბულმა ახალგაზრდამ, მაგრამ ქალაქი მაინც ვერ დატმო. შემდეგ ეს საცხოვრებელი ბინა კიდევ დავიწროვდა, და, ბოლოს, მისი შვილის თქმით, „პატარა სადგომად“ იქცა. უდარდელ ცხოვრებას მიჩვეულმა თავადმა წვრილ-წვრილი ვალების აღებას მიჰყო ხელი. მაგრამ ვალებს ხომ გადახდა უნდოდა, სარგებელთან ერთად! გამოსავალი ისევ ადგილების გაყიდვასა ან, როგორც თვითონ იტყოდა, „გაპრადალებაში“ იყო, და შერჩა კიდევ ეს სახელი — „პრადალა“ შეარქვეს... ერთ დროს დიამბეგობაც იკისრა. უფროსი შვილის ცნობით, მაზრის უფროსის თანაშემწედ დანიშნეს... ადვილი წარმოსადგენია, როგორი ავტორიტეტი ექნებოდა ასეთ სახელშერქმეულ, რბილი და მერყევი ხასიათის მაზრის უფროსის!..

რუსეთ-თურქეთის ომი რომ დაიწყო, გიორგი მაჩაბელი შობა-ლისედ ჩაეწერა კავალერიის გენერალ-ლეიტენანტ ივანე მალხაზის ძე ანდრონიკაშვილის რიონის რაზმში, უფროსობდა ოსების „სოტნას“, 1853 წელს ეს პოლკი ახალციხესთან იბრძოდა, ხოლო 1854 წელს, სწორედ იმ დროს, როდესაც გიორგის მესამე შვილი შეეძინა, ანდრონიკაშვილის ჯარებმა მწარე დამარცხება აგემეს პტერს. ამ ბრძოლაში მაჩაბელმაც ისახელა თავი და გიორგის ჯვარი მიიღო.

ხოლოქთან ბრწყინვალე გამარჯვების შემდეგ გიორგი მაჩა-

ბელმა თავისი უფროსის — ივანე ანდრონიკაშვილის შვილი არჩილი თამარაშენში გამოატარა და ახლადშეძენილი ვაჟი მოანათელინა, რომელსაც უფროსის პატივსაცემად ივანე შეარქვეს. ამ ბრძოლებს შემდეგ გიორგი მაჩაბელი კიდევ უფრო დაუახლოვდა გავლენიან გენერალს და მის ვაჟს არჩილს, რომელიც მერე ბებუთოვთან მსახურობდა ადიუტანტად, და რომლის გავლენის სფეროც საკმაოდ ვრცელი იყო. ამრიგად, ტკბილი და „განათლებული“ ცხოვრების მიმდევარი თავადი ახლა კიდევ უფრო ხშირად ახერხებდა მთავარმართებლის კარსა და წარჩინებულ საზოგადოებაში ტრიალს. სოფელში იშვიათად თუ ავიდოდა, ოთხ-ხუთ წელიწადში ერთხელ, და ისიც შემოსავლის ასაკრეფად. „აკრეფდა შემოსავალს, ცოლ-შვილს არათერს დაუტოვებდა და წავიდოდა... ცოლ-შვილში ყოფნა არ უყვარდა“, იგონებს ვანო მაჩაბლის სოფლელი და მასთანვე შეზრდილი გლეხი.

დედა, ნატალია, ერევანცოვის ქალი, შრომისმოყვარე და მშრომელი ადამიანი იყო, ამასთან მეტად ანგარიშიანი და ყაიროთიანი, შეიძლება ითქვას, ძუნწი. ვანო შემდეგ უცხოეთიდან სწერს თავის დას: „დედა რასა იქს? თავის ტყვილი ხომ აღარ მოსდის? ან სიძუნწეს თავი დაანება თუ არა?“ ქართულად იყო აღზრდილი, იცოდა ქართული წერა-კითხვა, მაგრამ ქართულ ლიტერატურას ზერელედ იცნობდა და შვილების აღზრდის საქმეში არც ერეოდა. ეს მთლიანად პაპიდას ჰქონდა მიწოდებული. გრიგორიანული სარწმუნოება გათხოვების შემდეგაც არ დაუთნია.

მაგრამ დედის დასახმარებლად უფრო საინტერესო იქნება მისივე მომსწრესა და ოჯახის ახლობელს ალექსანდრე მაჩაბელს მოუტყმინოთ:

„დედა ვანოსი, ნატალია, მეტად სათნო და კეთილი ადამიანი ბრძანდებოდა, მხიარული გამომეტყველება ჰქონდა, ძალიან მოხუცი (იგულისხმება როცა ძალიან მოხუცდა), მომცრო ტანისა, წელში მოხრილი, მუხლმაგარი, უკანასკნელ დღემდე დაუზარელი. პატარა ბავშვს რომ დაესაქმა, გაუგონებდა. ვასოს სახლში ყველას ყურადღებას იქცევდა, მსჯელობაში მონაწილეობას იღებდა და ბევრჯერ მისი ჰაზრი იმარჯვებდა... ყველა წვრილმანს იხსომებდა; თუ მოხდებოდა და რამე გადავიწყდებოდა, უკვირდა, რათ დამავიწყდოო,

დაიცა მოვიგონებო და იმდენს ფიქრობდა, რომ მოვიგონებდა. დიდი გამფრთხილებელი ოჯახში ყველაფრისა. ერთი ახალციხური ყუთი ჰქონდა, დახატული, რომელიც ვიღაც ბაყალს მიერთმია ფეშქაშად. „კაი ჩირებს ვაკეთებ და იმიტომ მომართვა ეს ყუთით“, — იტყოდა ხოლმე. იმ ყუთში რა გინდოდა, რომ არა ჰქონდა — ლურსმანი, ბუღლი, ნევსები, მახათი, სადგისი და ათასი რამ ამისთანები; რაც კი დასჭირდებოდა მოსამსახურეებს თუ შვილიშვილებს, იმ საათში იმ ყუთიდან ამოუძვრებოდა და მისცემდა.

— „მომიტანეთ, შვილო, ტომრები, ხურჩინები, საცვლები, მე დავაკერებ, ვინემ პატარათ არის დახეული, ადვილი დასაკერებელია, რომ გადიდდება — ძნელი...

„ყველაფერი დანიშნულ ალაგს ჰქონდა შენახული. არაფერი არ სჭირდებოდა.

— „შვილო, ბევრი ხალხი ნუ შემოგიდის ოთახებში და ბალკონში, პოლს ძალა მოუვა, კრასკაც გაცეთება, ჩემი შვილი შეწუხდება.

„ვანო უყვარდა... უყვარდა ძალიან. სულ მის მოგონებებში იყო. ისე გავზარდე, რომ არაფერი გაუტეხნია რა, ძალიან ნიჭიერი არის, ვენაცვალე, გინება არ იცოდოდა, და არა სჯეროდა თუ დაკარგული იყო ვანო.

— „აბა რა? ჩემი ჭკვიანი ვანო ადვილად არ გადაივლებდა თავს, ის წასულა სხვათა ქვეყანაში, დიდ საქმეებს აკეთებს, და წერილიც მოსულა, ამბავი მოუტანიათ, მაგრამ მე კი ვერა ვხედავ.

„მუდამ შემოდგომას ჩურჩხელებს უმზადებდა ვანოს — „უფარს, ვენაცვალე“. ერთ შემოდგომაზე ატეხილი წვიმები იყო, ჩურჩხელები არა შრებოდა. სწუხდა დედანატალია, ვანოს ჩურჩხელები დაუობდებო. ერთი მოურავი სიმონა სუთიაშვილი ჰყავდა. მას შესჩიოდა. მან მოახსენა: „ასე გამიგონია, დედა ადამიანი ცხენზე უნდა შეჯდეს, წვიმაში გაიარ-გამოიაროს და გადაიღებოს“.

— „ოღონდ ჩემს ვანოს ჩურჩხელები არ წაუხდეს და ჩემზე დედა ადამიანი ვილა არის, შემიკაზმეთ, მე შევჯდები ცხენზედაო.

„და დედა ნატალია ეზოში ცხენით გაატარ-გამოატარეს.

„დედა ნატალია მაინცადამაინც მორწმუნე არა ბრძანდებოდა.

თუმცა კვირა ძალზე სანთლებს ანთებდა, სომხის სჯული მაგრა ეკირა და არასოდეს არ ზიარებულა.

„მე როცა მოვეკდე, ქელები არ გადამიხადოთ, რა საჭიროა, ჩემი შვილი ხარჯში ჩავარდება...“

მაგრამ ძალიან წინ წავედით!..

* * *

შვიდი წლის ვანო პაპიდას ეკლესიაში დაჰყავს, რათა მღვდელს უშველოს. გადაშლილი სამოციქულო ხელში უჭირავს დიაკვანს, რომელმაც დამარცვლით ძლივს იცის კითხვა. ვანო საამური ხმით დაიწყებს. დიდხანს ვერა სძლებს ფეხზე, იღლება, სუსტია. სკამს მიაშველებენ და ზედ შესვამენ.

თანდათანობით გაფართოვდა პატარა ვანოს მრევლი. ახლა შორეულ სოფლებშიაც გაჰყავთ სახელგანთქმული ბავშვი.

„ცხრა თუ ათი წლისა ვიქნებოდით, როდესაც პირველად ვნახე ვანო მაჩაბელი, — ასე იწყებს თავის მოგონებას ეკ. გაბაშვილი, — იმ დროს ციებამ დამიგდო და ბებიაჩემმა მკითხავის რჩევით გერის-თავში წამიყვანა. ეკლესიის ეზო სავსე იყო ხალხით და დაჩარდახული ურმებით. აქა-იქ დიდი ლხინები იყო გაჩაღებული და ჩვეულებრივი ჭვარობის ყრიაშულისაგან ყურთასმენა აღარ იყო.“

„მამაჩემს ხელმოკიდებული დავყავდი ერში და მიხსნიდა გერისთობის ბაზრის მნიშვნელობას ზემო ქართლის ცხოვრებაში. ეკლესიაში წირვა იდგა. ხალხი შედიოდა ხატის სამთხვევად და პარაკლისის გადასახდელად, ჩვენც იქითკენ ვიწვევდით, რამდენადაც ხალხის ტალღა ნებას გვაძლევდა.“

„უცებ ხმა გავარდა, სამოციქულოს ისულ პაწაწინა ბავშვი კითხულობსო და ხალხი უფრო აჩოჩქოლდა და ეკლესიის შესავალს მიაწყდა. მამაჩემმა ფეხს აუჩქარა, ხელი უფრო მაგრად ჩამკიდა და რამდენიმე წამის შემდეგ ეკლესიაში შემიყვანა.“

„ხატების წინ მრავალი სანთელი ენთო, მაგრამ ეკლესიაში მაინც ბნელოდა, პატარა საყდრის ვიწრო სარკმლებიდან საკმაო სი-

ნათლე არ შემოდოდა და ხალხს ვერ ატანდა. ამ ბინდში მკაფიოდ მოჩანდა მხოლოდ ხელში აყვანილი რვა წლის ბავშვი, რომელსაც მარჯვენა ხელში დიდი კელაპტარი ეჭირა და წინ გადაშლილ უშველებელ წიგნს კითხულობდა.

„სიზმარივით ჩამრჩა ეს სანთლის შუქით განათებული მშვენიერი ბავშვის გაფითრებული სახე. დიდრონის, მომწვანო თვალებით შემკული და ქერა ხუჭუქი თმით გადაფენილი სპეტაკი შუბლი.

„ის არა ბავშვური სახის გამომეტყველებით დაშტერებოდა წიგნს და მაღალი ხმით, გარკვევით კითხულობდა სწორედ იმ კილოთი და ტონით, რომლითაც ჩვეულებრივ სამოციქულოს კითხულობენ. ხალხი გაკვირვებული, თითქმის ცრუმორწმუნეობამდე მიღებული, უცქეროდა და უსმენდა. მე თან სიამოვნებით და თან შურით შევცქეროდი არა ჩემოდენას, მაგრამ გასაოცარ ბავშვს და ვკვირობდი იმის თავისუფლად თავის დაკერას და ხმის რიხიანობას.

„— როგორ მოგწონს? — წამჩურჩულა მამაჩემმა.

„— მიკვირს ამოდენა ხალხში როგორ ბედავს, არა კრთება...— ჩურჩულითვე მიუღგე მამას და უფრო ჩაეკვირდი მის გაფითრებულ სახეს, ამაყურად მოღერებულ ყელს, მწვანე, კატის თვალების-მაგვარ თვალებს, მორკალულთ ქერა წარბებით, წვრილწვრილ ტუჩებს, ცოტათ ჩავარდნილ ბაგეზედ; და მაშინდელი იერი უცვლელად შერჩა ვანოს, რომლის სიცოცხლემ მართლაც რომ ჩემს თვალწინ გაიარა.

„— ვინ არის? ვისი შვილია?— გაისმა კითხვა. ყველას უნდოდა უფრო ახლო დაენახა ეს არაჩვეულებრივი, იშვიათი ბავშვი, მაშინდელ დროს თითქმის უმაგალითო მოვლენა.

„მამაჩემმაც კითხვით მიმართა ჩვენს ახლო მდგომ მანდილოსანს და იმან სიცილით მიუგო:

„— კნიაზო რევაზ, ნუთუ ვერ მიცან ელენე, დიასამიძის ქვრივი, ჩემი ძმისწულია ვანო და თან ჩემი სააჰაყო და საყვარელი მოწაფე.

„— ახლა კი მესმის, თუ საიდან შეისწავლა ამ პატარამ ასე მკაფიოდ საღმთო წერილის კითხვა. თქვენი სიბრძნე განთქმულია მთელს ქართლში.

„— კარგი, კარგი, შენს გაზრდას, ქათინაურებს ნუ მოჰყევ-

ბი! — და წინ წამოაყენა მასთან მოახლოებული, ესლა მთლად გა-
წითლებული ვანო.

„ — აი ჩემი იადონი და მომავალი საქართველოს პატრიარ-
ქი! — სიცილით დაუმატა მოხუცმა ელენემ“.

მაგრამ პატარა ვანო მაჩაბელი არაფრით არა ჰგავს მომავალ
პატრიარქს. მას ახლავე ეტყობა, რომ პაპასავით შეამბოხე სულისა
და დაუდგრომელი ბუნებისა იქნება. ამას ნათლად ლაღადებენ მისი
მკვირცხლი თვალები და ასაკისათვის შეუფერებელი ამაყი გამოხე-
დვა. ეკატერინე გაბაშვილი იქვე დასძენს: „ბავშვი ტუჩმოკუმული,
სახეკუშტად იდგა და პაპიდას ალერსი, თითქოს, ღირსეულად შე-
ფერა და ამაყად გადმოგვხედა. და ეს ამაყური გამოხედვა ვანოს
კაჟაკობამდის შეჰყვა. ვანო ერთი იმათაგანი იყო, რომელთაც
სწამთ თავიანთი მოწოდება და თავი ყოველთვის ღირსეულად უჭი-
რავთ“.

არა, ნამდვილად პაპას ჰგავს, სამაჩაბლოს უკანასკნელ ღირსე-
ულ მთავარს...

ახლა ესეც ენახოთ, რას წარმოადგენდა თვით სამაჩაბლო.

* * *

საისტორიო წყაროებში მაჩაბლის გვარი მეთხუთმეტე საუკუ-
ნიდან მოიხსენიება, ქართლისა და კახეთის სამეფოების გაყოფის
შემდეგ. როგორც ჩანს, აფხაზეთიდან უნდა იყვნენ გადმოსულები.
ვახუშტი წერს: „მაჩაბელი იტყვის ანჩაფისძეობას, აფხაზეთიდან
მოსვლას“. ერთი შტო მაჩაბლებისა რაჭაშიაც ყოფილა. ბროსეს
ცნობით, ამბროლაურის ციხე მაჩაბელს ეკუთვნოდა. ირკვევა აგ-
რეთვე, რომ მაჩაბლების წინაპრები ახალციხეშიაც გადასულან და
მუსულმანური რჯული მიუღიათ. ერთ-ერთი მათგანი ციხის კომენ-
დანტიც ყოფილა ახალციხეში...

მაგრამ მთავარი ძარღვი ამ გვარისა დასახლებული იყო დიდი
ლიახვის აუზში. რეზიდენციად ჰქონდათ თამარაშენი, ერთ დროს
ცნობილი ქალაქი. პლატონ იოსელიანის ცნობით, ეს ქალაქი 1190
წელს დაუფუძნებია თამარ მეფეს. ქალაქის მცხოვრებნი ვაჭრობას

აწარმოებდნენ ოსებსა და მთის სხვა მოსახლეობასთან. სფერო მათი ვაჭრობისა კარგად დიდი იყო — რაჭისა და იმერეთში აღწევდა მაგრამ სულ საუკუნე-ნახევარი იარსება ამ ქალაქმა. რუსუდანის მეფობის დროს იგი ერთიან მოსრნა და მიწასთან გაასწორა ქალაქი აღდგინდა. მერე, თანდათანობით, ისევ აღმოცენდა ამ ადგილზე ცხოვრება, და როგორც აღვნიშნეთ, მეთხუთმეტე საუკუნის აქეთ თამარაშენი მაჩაბლების რეზიდენციას წარმოადგენს. მაგრამ ქალაქად აღარ მოიხსენიება, ნაქალაქევს ეძახიან, ხოლო უფრო ხშირად — სოფელს. ძველად მაჩაბლები საზაფხულოდ ფაშის წყალზედაც აღიოდნენ, რომლის შემოგარენი მათ ეკუთვნოდათ და პატარა ციხეც ჰქონდათ იქ აგებული...

თავის დროზე მაჩაბლები სახელგანთქმული და ძლიერი მთავრები იყვნენ. ცხინვალიდან მოკიდებული, დიდ ლიახვს აღმა რომ შეჰყვებოდი, მდინარის ორივე ნაპირას ფართოდ გადაშლილი ნაყოფიერი და თვალწარმტაცი მიწები, ქართველთა და ოსთა სოფლები, მთისა და ბარის გლახობა სამაჩაბლოში შედიოდა. მათი იყო ცხინვალი, მელვრეცისი, ზემო ნიქოზი, თამარაშენი, აჩაბეთი, შონასტერი, ქურთა, კეხვი, მსხლები, ჯავის ხეობა, მუგუთი, ხეითი, საბაწმინდა, ქემერტი, სევრის ხეობა... მარტო ჯავის ხეობაში ათასამდე კომლი ჰყოლიათ.

ეს ადგილები იშვიათი სილამაზით და სიკეკლუცით გამოირჩევა, საქართველოს ერთ-ერთ ულამაზეს კუთხედ ითვლება. ატეხილი ტყით დაფარული მთები, მწვანედ მოხასხასე მინდვრები, მოჩუხჩუხე ჩანჩქერები და ანკარა ლიახვი, რომელიც ზემოთ, სათავისაკენ შმაგივით ბორგავს, ხოლო როცა გაივსება, უფრო ღინჯად მოედინება!.. ერთი მოგზაური გასული საუკუნის ოთხმოციან წლებში აღფრთოვანებით შენიშნავდა... „მგზავრს არ მოსწყინდება აქ სიარული, რაც უნდა დიდი გზა გაიაროს, იმიტომ რომ ათასნაირ სანახავეები დახვდება, ათასნაირი გასართობი საგნები, ათასნაირი ბუნების სიმშვენიერე. აქ დაინახავთ — ჩხრიალით გადმოდის წყალი, იქ ხედავთ, რომ მიწიდან შადრევანივით ბრილიანტისფერად ამოჩუხჩუხებს წყარო, მშვენიერი წმინდა, ანკარა და გაააოცრად ცივი... ბევრი ვინატრე თბილისის ქალაქისათვის“...

ბუნების სილამაზე ერთი მხარეა. ეს კუთხე გამოირჩეოდა, აგ-

რეთვე, სიმდიდრითა და ბარაქით. მთიან ადგილებში უმთავრესად მეცხოველეობას მისდევდნენ. განთქმული იყო აქაური ბატყლი, ხოლო აქაურ ყველს თბილისის ბაზარზედაც კი დიდი მოწონება ჰქონდა. ბარში უხვად მოდიოდა მარცვლეული და მრავალნაირი ხილი...

ერთი სიტყვით, უფლებამოსილი და მდიდარი მთავრები იყვნენ მაჩაბლები. მებატონეებს მაღა გახსნილი ჰქონდათ და, რაც დრო გადიოდა, მეტსა და მეტს მოითხოვდნენ ყმებისაგან. ყმებს, თავიანთი ოჯახებით, ტორგში ჰყიდდნენ, ბეგარას ყოველწლიურად ზრდიდნენ. იქამდეც მივიდა საქმე, რომ წელში გაწყვეტილმა პთიელებმა ველარ გაუძლეს ახალ ბეგარას და 1772 წელს მეფე ერეკლესთან უჩივლეს მაჩაბლებს. გადმოცემით, მეფე ერეკლემ მაჩაბლებს ჭავის მიდამოები ჩამოართვა და გიორგი ბატონიშვილს გადასცა. ყმებთან ასეთი დავა შემდეგაც ჰქონდათ აქაურ მებატონეებს.

სამაჩაბლოს ისტორია შორს წაგვიყვანს. ერთი რამ კი უნდა აღინიშნოს: მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისიდანვე, პოლიტიკურ უფლებებთან ერთად, საფუძვლიანად შეირყა სამაჩაბლოს ეკონომიური მდგომარეობაც. ხოლო ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ იმდენად გაღარიბდნენ და დაკნინდნენ, რომ ძველი დიდებით მოსილი სამაჩაბლო მწარე მოგონებადღა იქცა. ამ დროს უკვე სამაჩაბლო ფაქტიურად აღარც არსებობდა და წარსული დიდებით გამაყებული მებატონენი ამ სახელწოდებით მხოლოდ თავს იტყუებდნენ. საკუთარ პატივმოყვარეობას ეფერებოდნენ. ოთხმოციან წლებში ვანო მაჩაბლის ერთი მეგობარი მოხდენილად შენიშნავს — «Самачабло — ведь миф». ხოლო თვითონ ვანო ამავე ხანებში უფროს ძმასა სწერს: „თუ მალე არ მოვუარეთ ჩვენს საერთო სამაჩაბლო მამულს, სრულებით დაგველუპება, ან თუ გაყოფის შემდეგ გვერგება რამე, გვერგება ხრიოკი, ტყესა და წყალს მოკლებული მამული“.

ამ წერილში, რა თქმა უნდა, იგი გულისხმობს არა დიდ სამაჩაბლოს, იმ გაგებით, როგორც ეს ისტორიაშია ცნობილი, არამედ გაყიდვასა და დაგირავებას გადარჩენილ, აქა-იქ გაფანტულ მიწის ნაკვეთებს. დიდი სამაჩაბლო საფუძვლიანად შეირყა ჯერ კიდევ

ვანო მაჩაბლის დაბადებამდე, ხოლო ვანოს ბავშვობაში იგი საოცრად სწრაფი ტემპით დაინგრა და მოიშალა.

1854 წელს, როცა ვანო მაჩაბელი დაიბადა, ხშირდება უკიდურესად შევიწროებულ და ექსპლოატირებულ ყმათა აჯანყებები, და თურქეთთან ომში დამარცხებული მეფე იძულებული ხდება თვითონვე მოამზადოს რეფორმები ბატონყმობის გასაუქმებლად. ვანო პატარაობისას მოწმე იყო ამ რღვევისა, რამაც თვით მებატონეების წრეში ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული ხასიათები წარმოქმნა. ერთმანეთისაგან განსხვავებული და ხშირად ერთმანეთის საწინააღმდეგოც! ამ განსხვავებულ ხასიათებს ვანო მაჩაბელი საკუთარ ოჯახშიაც ხედავს. ამაყი პაპა, რომელიც მეთვრამეტე საუკუნის მიწურულში დაიბადა და „წარსულის დიდებას“ მოესწრო, ახლაც იხტიბარს არ იტეხს და თავი მედგრად უჭირავს, ვინ იცის მოჩვენებით თუ ნამდვილად. საინტერესოა მისი ისტორია და გაორებული ხასიათიც. როგორც სამაჩაბლოს დიდი მთავარი და უფლებამოსილი მებატონე, მთავარმართებლის კარზე წანწალსა და წრიალს არ კადრულობს, სხვა გადაგვარებულ თავადებს არ ბაძავს, რომელთაც პირფერობისა და ერთგულების გასამრჯელოდ მკერდზე ჭეპარ-მედლების ადგილი არ დარჩენიათ. მაგრამ ამავე დროს გრძნობს, რომ უამისობაც არ იქნება და ზოგჯერ ისიც კისრულობს დამამცირებელ საქმეს, თუმცა სრულიად უნაყოფოდ: ბედი არა სწყალობს და ზოგჯერ ჩინ-მედლების ნაცვლად „ნაობახტში“ სვამენ. თვითონვე მწარე გაკვირვებითა წერს:

„სამხედრო სამსახურსა შინა არა ეყოფილვარ და პახოდში კი რამდენჯერმე, ლენერალ-ლეიტენანტის ველიამინოვის, მთავარ-მართებლობის, თანამდებობის აღსრულების დროსა, მისის ბრძანებით გორის ოკრუჟენის ნაჩალნიკისაგან ოსეთში როტით შესვლის დროს ვიმსახურე და რამდენიმე ავაზაკი ოსნი შევიპყარ და მივეც, და რომელს წელს იყო, სახელდობრ, არ მახსოვს; ჩემსგან მოხსენებითა, მთავარმართებლად მყოფისა ერმალოვისაგან საძგზის ვიყავ გაგზავნილი და წავიყვანე ინჯინერნიცა აღმოსაჩენად ახალს სახელმწიფოს გზისა; და მეოთხედ ამავე საქმესა ზედა ვემსახურე ლენერალს პოპოვს, მთაში ბატალიონის შესვლის დროსა, რომლისგანაც ვიქმენ საიდუმლოდ გაგზავნილი, დარჩომილის გზის გასასინჯავად.

სადაც ყოველი ბრძანება აღვასრულე; და იქიდანვე ჩაველ ლინიაზედ, და განვუცხადე ყოველივე გარემოება მის გზისა, ერმოლოვს. ათას რვაას ოცდა ექვსში ვემსახურე გრანიცაზედ პახოდში. რვასა და ცხრაში ვემსახურე ოსეთისა მილიციაში, ყოვლის ჩემის შესრულებით, და რაიცა სამსახური აღმოვაჩინე, მაქვს ამაზედ ატესტატნი“...

„ატესტატნი“ კი შერჩა ამაყ თავადს, მაგრამ ჩინი არავის მიუცია. ეს ალბათ მისი გადაჭარბებული ზვიადობითა და სიფიცხით უნდა აიხსნას. გადამწყვეტ მომენტში, ეტყობა, ბოლომდე ვერ მიჰყავდა თავისი „სამსახური“...

ჩინა ვინ დაეძებს, როდესაც...

„სახელდობრ არ მახსოვს რომელსა წელსა, გორის ოკრუჟენის ნაჩაღნიკად მყოფის ტიტოვის ბრძანებით, მიველ სოფელსა ბეჟმარს ჩემის კაცის ასაყრელად და ამაზედ თავადმა დავით ფალავან დოვმა ჩხუბი მიყო და ეს საქმე წარმოებდა სუდსა შინა და მისისა გადაწყვეტილებით, დაგვსხეს ორნივე ორ კვირას ნაობახტში“, — იქვე დასძენს იმედგაცრუებული თავადი.

მეორედ ოცდათორმეტი წლის შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის იჯდა სვიმონ მაჩაბელი „ნაობახტში“. მაშინ გადასახლებას გადარჩა. არ გატყდა და გაათავისუფლეს. ამის შემდეგ იგი თავის სამთავროში ჩაიკეტა და ლექსების წერას მიჰყო ხელი. საკმაო განათლება ჰქონდა მიღებული, იჯდა და ხან ძველ ლიტერატურას კითხულობდა, ხან წერდა. „ვეფხისტყაოსანი“ თითქმის ზეპირად იცოდა და მის „გულასპიანშიც“ ჰარბად იგრძნობა დიდებული პოემის სიუჟეტური გავლენა. ხშირად ეწვეოდნენ ხოლმე მეზობელი თავადები და სტუმართმოყვარე მასპინძლის მოხდენილი ზმებითა და მოსწრებული სიტყვა-პასუხით ტკბილად ატარებდნენ დროს. შემოსავალი ორას თუმნამდე ჰქონდა თეთრი ფულით. მერე თანდათან შემცირდა ეს შემოსავალი და ამასთან დაკავშირებით, მით უფრო გახშირდა მთიელებთან დავა და ჩხუბი. მაგრამ ეს დავა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, უფრო პრინციპული ხასიათისა იყო: დიდ მთავარს შემოსავლის შემცირებაზე უფრო მეტად წელსა წყვეტდა მისი განუსაზღვრელი გავლენისა და უფლების თანდათანობით შემცირება.

პატარა ვანო მაჩაბელი სულ სხვანაირი დავის მოწმეც არის. მას ბავშვობაში უნახავს, ან გაუგონია, როგორც ცოცხალი ამბავი, თუ როგორა ჰყიდდა ყმებს პაპის ძმა, გრიგოლ მაჩაბელი. ამათგან საესებით განსხვავებულია გიორგი ერისთავის ანდუყაფარივით უღარდელი და ნადირობით გაგიჟებული იასე, ვანოს ბიძა, რომელიც მეძებრების დაგეშვასა და ქორ-შეყარდნების გაწვრთნაზე გადაყოლილი და დიდად არ აწუხებს თავისი სამთავროს საერთო რღვევა. სვიმონ მაჩაბლის მეორე შვილმა გიორგიმ — ვანოს მამამ — კიდევ უფრო იოლი გამოსავალი იპოვა: ქალაქს შეეჩვია და ტკბილად ატარებს დროს გავლენიან მეგობრებთან... მამულები კი გირავდება, სამაჩაბლოს ჰორიზონტი თანდათანობით იზლუდება, ცა საავდრო ღრუბლებით იტვირთება...

სვიმონ მაჩაბელი ადრევე გრძნობდა მოახლოებულ ქარიშხალს. უფრო წინდაუხედავი მებატონეები, და მათ შორის სვიმონის შვილებიც, ამას ვერ ამჩნევდნენ. მაგრამ საერთო კატასტროფამ — ბატონყმობის გაუქმებამ, რაც პირველად უფრო მწარე და საშინელი ეგონათ, ვიდრე სინამდვილეში გამოდგა, ერთნაირად დაარეტიანა ყველა. აწრიალდნენ. შეიქნა მითქმა-მოთქმა, მისვლა-მოსვლა, ჩუმი ჩურჩული გამოკეტილ ოთახებში, მწარე ამოოხვრა, გოდება. მოლაპარაკება, მსჯელობა, არზების წერა, პარაკლისები... მოხდა ისეთი გარდატეხა, რაც, თითქოს მთელი ისტორიის მანძილზე არ მომხდარა, და რაც, მათ შეგნებაში, ყოველგვარ აღა-მაჰმად-ხანისა და ჯალალედინის შემოსევაზე საშინელი იყო... „მამინ თავად-აზნაურობას ბნელი და გამოურკვეველი მომავალი ელოდა და არ იცოდა დღევანდელი დღე რა ხეაღეს უქადა“.¹

„მოვიდა ჩვენზედ წარღვნა და არსად სჩანს ახალი ნოეს კიდობანი, სადაცა შევაფაროთ თავი ჩვენი, არსადა სჩანს გამომხსნელი. ეჰ, ილუპება, ილუპება საქართველოს თავადაზნაურობი. საცაა მოვა წარღვნაც და შთანთქავს ყველას!.. ტყუილია ჩვენი მეცადონეობაცა, ჩვენი სურვილიცა, ცხადად სჩანს რისხვა ღვთისა ჩვენზედა მოვლენილი და ვილუპებით! აღარავინ გვებადება, აღარავინ გვეზრდება. ხმა საიღუმლო ისმის: „აჰამდის იცოცხლეთ, კმარა, გეყოფათ, აიყარენით“.

¹ ეს სიტყვები ივანე მაჩაბელს ეკუთვნის.

ეს იყო მათი განწყობილებისა და სულიერი მდგომარეობის პოეტური გამოხატვა.

მაგრამ ბევრი აღარც ასეთი პათეტიკური შეძახების გუნებაზე აღმოჩნდა: ამ მოვლენისადმი თავიანთი დამოკიდებულება მათ უფრო საქმიანად ჩამოაყალიბეს და მთავრობას მიაართვეს.

„რა რომ გლეხებს თავისუფლება გამოეცხადებათ, ჩუენი ოჯახები მაშინვე დაეცემიან, ჩუენ კართით კარად უნდა ვეთრიოთ და მოწყალემა ვითხოვოთ. აღარ გვეყოლება მოსამსახურე, აღარც ვენახებისა და მიწის შემმუშავებელი, აღარც საქონლისათვის მწყემსი და აღარც შვილების გამომზრდელი ძიძა... როგორც დამწუარო სანთელი გააქრეს, ისე გააქრება ჩუენი ცხოვრება“*...

ეს შთაბეჭდილებები ცოცხლად ისახებოდა პატარა ვანოს გონებაში და არ შეიძლებოდა გავლენა არ მოეხდინა მის ხასიათსა და მსოფლმხედველობაზე... ჩვენ ვნახავთ, როგორ რაინდულად გამოექომაგება იგი სასტიკი მებატონეებისაგან შევიწროებულ გლეხებს, ხოლო ერთ თავის ძალიან ახლობელ ადამიანს გლეხების აწიოკებისათვის ალა-მაჰმად-ხანს შეარქმევს...

* * *

რვა წლის ვანოს უკვე წაკითხული ჰქონდა „ვეფხისტყაოსანი“, და მეოცნებე ბავშვს თავისებურად ჰყავდა წარმოდგენილი რუსთაველის დიდებული პოემის გმირები. ზოგიერთი ადგილები „ვეფხისტყაოსნიდან“ ზეპირადაც იცოდა, ამას პაპიდაც ავალებდა. იმავე ხანებში ჩუმად წაიკითხა პაპამისის ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში დაწერილი სატრფიალო რომანტიული თხზულება „გულასპიანი“, რომელიც ეპიგონურ ნაწარმოებს წარმოადგენს და რუსთაველის უკვდავ ქმნილებას სიუჟეტურადაც ბაძავს და მხატვრული ფორმითაც.

მწიგნობრობა მაჩაბლებზე მემკვიდრეობით გადმოდის. პატარა ვანო საოჯახო ბიბლიოთეკაში წააწყდება აგრეთვე დიდი პაპის, სვიმონის მამის — ფარსადან მაჩაბლის ხელნაწერებს და გაფაციცებით გადაიკითხავს, თუმცა ამ უცნაური თხზულებებიდან არაფერი ესმის*... რვა წლის ვანოს წაკითხული ჰქონდა, აგრეთვე, „ვისრამიანი“, „ყარამანიანი“, „ბარამიანი“, „დავრიშანი“, და ყვე-

ლა ის ქართული წიგნი, რაც პაპის საკმაოდ მდიდარ ბიბლიოთეკაში მოიპოვებოდა. ამ წიგნებიდან ბევრის წაკითხვა სასტიკად აკრძალული ჰქონდა პაპიდისაგან, მაგრამ ვანო მაინც ახერხებდა მათ მოპარვას. გადაიკითხა „ცისკრის“ ნომრებიც.

ამ სრულიად უსისტემო განვითარებას მაინც ჰქონდა დადებითი მნიშვნელობა, რადგან ბავშვს წარმოსახვას უმდიდრებდა: ხოლო ისეთი კლასიკური ქმნილებანი, როგორიცაა „ვეფხისტყაოსანი“, „ვისრამიანი“... გლეხის ბავშვებისაგან მოსმენილ ზღაპრებთან ერთად, თავიდანვე აყალიბებდა ივანე მაჩაბლის სალიტერატურო ენას.

მაგრამ ყველაფერს დასასრული აქვს, და, მით უმეტეს, პაპის ბიბლიოთეკას. როცა ბიბლიოთეკაში წიგნები გამოილია, მოსდგა ბავშვი და ისევ თავიდან გადაიკითხა ყველაფერი. მეორედ წაკითხვას უფრო კრიტიკული ხასიათი ჰქონდა. რვა წლის ბავშვმა უკვე იგრძნო, რომ ყველა წიგნი ერთნაირად არ იკითხებოდა თუნდაც პაპის იგივე თხზულება ავიღოთ: თითქოს საინტერესოცაა გულისასპისა და ალვასტრას სამიჯნურო თავგადასავალი, კაცს გაიტაცებს, მაგრამ ის მაინც არ არის, რისთვისაც დამსგავსებას ასე ცდილა პაპა...

პაპის ბიბლიოთეკა უკვე აღარ აინტერესებს პატარა ვანო. იგი ახლა მოუთმენლად ელოდება უფროსი ძმის ვასიკოს ჩამოსვლას, რომელიც ქალაქს სასწავლებელშია მიბარებული. ვასიკო ზაფხულობით ჩამოდის, ზოგჯერ სააღდგომოდაც, რამდენიმე დღით. და, მიუხედავად იმისა, რომ ძმებს შორის დიდი ასაკობრივი განსხვავებაა (თითქმის მთელი ათი წელი); ჩამოვა თუ არა ვასიკო ქალაქიდან, გვერდით მიუჯდება თავის პატარა ძმას და საათობით ესაუბრება, როგორც ტოლს. უამბობს ქალაქის საოცარ და ზღაპრულ ამბებს, აუწერს გიმნაზიას, სწავლას. ესაუბრება ლიტერატურაზე. უნდა ვიფიქროთ, რომ იგი ესაუბრება დიდი პოეტის ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსებზედაც, რომელთაგან ზოგიერთი ვანოს დამოუკიდებლადაც წაუკითხავს „ცისკარში“; სწორედ ამ ხანებში სისტემატურად იბეჭდებოდა ხოლმე ყურნალებში ბარათაშვილის ლექსები. ამავე ხანებში გამოქვეყნდა ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლისა და სხვათა ლექსები და წერილები ბარათაშვილზე. ალბათ,

ილია ჭავჭავაძის სახელიც სწორედ ამ დროს გაიგონა ვანომ ძმისაგან, რომელიც ილიას დიდი მეგობარი და თაყვანისმცემელი იყო. ვანო მაშინ, რა თქმა უნდა, ვერ ჩასწვდებოდა იმ ბრძოლის მნიშვნელობასა და სიღრმეს, რაც ილიასა და მის მიმდევრებს გაეჩაღებინათ „მამების“ წინააღმდეგ და რაზედაც ახლა, დიდი თუ პატარა, ყველა ლაპარაკობდა...

პირველი მასწავლებელი საპატიო და საკმაოდ ავტორიტეტული იყო. მან ჩინებულად მოამზადა საფუძველი: წერა-კითხვა შეასწავლა, ქართული ლიტერატურის ძირითადი სავანძური გააცნო და სწავლის წყურვილი აღუძრა ბავშვს.

ახლა განათლების მეორე საფეხური იწყება, ცხრა წლის ბავშვი მეორე მასწავლებლის — ძმის ხელში გადადის. ახალმა „ძოდვარმა“ მოწიწებით და სიყვარულით ჩაიბარა მოწაფე, რათა გზა გაუკვლიოს, 9 წლიდან მოკიდებული უნივერსიტეტის დამთავრებამდე უხელმძღვანელოს, ქვეყნის ავ-კარგი შეასწავლოს და ცხოვრებაში გამოიყვანოს, როგორც დიდი საზოგადო მოღვაწე...

1863 წელს ზაფხულის მიწურულში, სისხამ დილით, როცა მდინარე ლიახვს ჭერ კიდეც ღამის ნისლი ებურა, ხოლო კეხვის მთაზე წამომართულ ციხის ნანგრევებს შევარდისფრებულ ცის ფონზე კიდეც უფრო დიდებული იერი მიეღო, მაჩაბლიანო ჭიშკრიდან მძიმედ გამოგორდა ურემი, რომელზედაც რამდენიმე ჭურჭინი იდო და მეურმის ტყაბუჭგადაფარებული ჩალა ეყარა. ამ ურემს პატარა ივანე მაჩაბელი ქალაქს უნდა ჩაეყვანა.

ასპარეზი ფართოვდება, ბავშვის ოცნება ფრთას ისხამს, გამოცოცხლებულ საზოგადოებას ახალი წევრი ემატება...

გამოთხოვება უხმო და სევდიანი იყო. პატარა და, დედა და პაპიდა ჭიშკართან დარჩნენ. ურემი კი გრუხუნით მოშორდა გალავანშემოვლებულ ეზოს. მას დიდხანს მიაცილებდა სამი წყვილი ცრემლიანი თვალი. მგზავრებიც კარგა ხანს უხმოდ მიდიოდნენ, ხოლო როცა გაივალეს და ცხინვალის ფართო შარას დაადგნენ, უხერხული დუმილი დაირღვა და მოსიყვარულე ძმებს შორის ჩვეულებრივი საუბარი გაიმართა. ეს საუბარი უმთავრესად თბილის-ქალაქს შეეხებოდა, საითკენაც ისინი ამჟამად მიემგზავრებოდნენ.

TO SEE — ВИДЕТЬ
TO HEAR — СЛЫШАТЬ

მაშ მოემზადე წასასვლელად; ხომალდი
გელის, ქარიც საგზაო უბერავს.

ჰ ა მ ლ ე ბ ი

საბურთალოს აღმართს რომ აივლიდა მგზავრი და თბილისს გადახედავდა, ქალაქის განაპირა ნაწილი ერთბაშად მძვინვარე ხანძარში გახვეული მოეჩვენებოდა. განსაკუთრებით ღამით, როცა ირგვლივ წყვდიადი იყო გამეფებული და მხოლოდ ქალაქის განაპირა უბანში გიზგიზებდა ცეცხლი. ამ შთაბეჭდილებას ისიც აძლიერებდა, რომ ცეცხლი ერთ ადგილას კი არ ენთო — ირგვლივ გაფანტულიყო, მთელს უბანს მოსდებოდა. მახვილი თვალი შორიდანაც გაარჩევდა ცეცხლის გარშემო მოფუსფუსე შავ სილუეტებს, რომლებიც სწრაფად დაჰქროდნენ აქეთ-იქით. ღამის სიჩუმეში შორიდანვე ისმოდა შეძახილები, გრუხუნი, ზოგჯერ საქონლის ბღავილიც... ასე გრძელდებოდა დილაშდევ და მერე მთელი დღეა განმავლობაშიც. დღე და ღამე გასწორებული ჰქონდათ, მაგრამ საქმეს მაინც ვერ ასდიოდნენ. ნერვიულობდნენ, დარბოდნენ, ჩხუბობდნენ, ივინებოდნენ... ურმები ერთმანეთს გვერდს ვერ უქცევდ-

ნენ და სახრემომარჯვებული მეურმეები პირუტყვეებზე იყრიდნენ ჯავრს. საბურთალოდან მოსული შეშით დატვირთული ურმები იცლებოდნენ და უკან ცარიელები ბრუნდებოდნენ; ქალაქის მხრიდან მოსული ცარიელი ფურგონები კი აგურით იტვირთებოდნენ და უკან მძიმე-მძიმედ მიემართებოდნენ.

ვერაზე სახელდახელოდ აშენებული რამდენიმე აგურის ქარხანა და საკირე ველარ ასლიოდა ქალაქს. ძველი თბილისი დიდა ხანია გამოსულიყო თავისი საზღვრებიდან და ახლა, საგუბარიდან გადმოხეტოილი წყალივით, სხვადასხვა მიმართულებით განშტოებული, დინჯად, მაგრამ მტკიცედ მიიკვლევდა გზას...

საბურთალოს აღმართი რომ აიარეს ჩვენმა თამარაშენელმა მგზავრებმა, პირველად სწორედ ცეცხლში გახვეული აგურის ქარხნები დაინახეს. შუალამე იყო და ეშურებოდნენ, ამიტომ საბურთალოზე, საცა მეურმეები გრძელი აღმართის შემდეგ ჩვეულებრივ ისვენებდნენ ხოლმე, ახლა აღარ შეჩერებულან. თავქვე დაეშვნენ, გაიარეს მდინარე ვერაზე გადებული ოთხთაღიანი ქვის ხიდი და ჯვრის აღმართს შეუდგნენ. დაქანცული ხარები ზანტად მიათრევდნენ ურემს, მეურმე წარამარა აქეზებდა — ხან საალერსო სიტყვებს ეტყოდა, ხანაც სახრეს გადაუჭერდა.

აქა-იქ სინათლეები გამოკრთოდა, ისმოდა საქონლის ხენეშა, ცოხნის ხმა და ჰაერშიაც ნახირის ძუნი ტრიალებდა. ეს დიდი კონტრასტი იყო ბაღებში ჩაფლულ საბურთალოს შემდეგ, სადაც ატმისა და დაშაქრული მსხლის სურნელება იდგა. მდინარე ვერის სანაპიროებზე ფუნდუკები და ღუქნები ჰქონდათ გამართული. სოფლებიდან სავაჭროდ ჩამოსული მეურმეები, საქონლის საკვების სიიაფის გამო აქ ჩერდებოდნენ ხოლმე, ღამეს გაათევდნენ და დილას ადრე შევიდოდნენ ქალაქში.

ვერის ხიდს რომ გასცდნენ ჩვენი მგზავრები, ე. წ. საფოსტე გზას დაადგნენ. იქვე, ღუქნიდან გამოჭრილ სინათლის შუქზე ქვის პიედესტალზე აღმართული თუჩის ჯვარი შენიშნეს, როპელიც იმპერატორ ნიკოლოზის გადარჩენის სახსოვრად დაედგათ...

აგერ ზანტად ქშინავს საბერველი და მკედელი ღონივრად ურტყამს კვერს გრდემლზე, ძილმორეული შეგირდი კი ცალი ხელით საბერველის ტარს ჩაფრენია, ხოლო მეორე ხელით თვალებს იფშკ-

ნეტს, უკმაყოფილოდ და უსიციოცხლოდ გადახედავს ოსტატს. აქ საფოსტო ეტლების სახელოსნოა. გზის მარჯვენა მხარეს კი, სახელოსნოდან გამოსულ შუქზე მოზრდილი შენობა მოჩანს. პატარა ვანო ძმას ჰკითხავს, ეს რა არისო და ძმაც დაუზარებლად უპასუხებს, რომ ეს საავადმყოფოა. ვანო დააკვირდება ამ პირქუშა აღმართულ შენობას და უსიამოვნოდ მიმოიხედავს ირგვლივ...

მაშინ რას იფიქრებდა, რომ დიდი ხნის შემდეგ სწორედ აქ დასახლდებოდა, და აქედანვე გაქრებოდა სამუდამოდ!..

საავადმყოფოს პირდაპირ სასაფლაოა. ამ ადგილებში აგურიან ქარხნებისა და საკირის სინათლეს აღწევს. ისედაც ცხელი აგვისტოს ჰაერი თითქოს კიდევ უფრო შეხუთულა. ცოტა უფრო იქით, სადაც მბეუტავი ფარნებით განათებული გოლოვინის პროსპექტი იწყება, მდებარეობს ეგრეთ წოდებული მოსკოვის ხეობა, სადაც სამსახურიდან გადამდგარი სალდათები დასახლებულან. ღამის სიბნელეში ბუნდოვნად მოჩანს თეთრად შეღებილი ქოხმახები. მოპირდაპირე მხარეს დიდი ხრამია, იქვე ახლოს კი — წყლის საქაჩავი ორთქლის მანქანა. სწორედ ამ წყლით ირწყვება ახლად გაშენებული ალექსანდრეს ბაღი...

პატარა ვანო გაფაციცებით ისმენს ძმის ყოველ სიტყვას და ცდილობს ყველაფერი დაინახოს.

მანამ გოლოვინის პროსპექტს მიადგებოდნენ, მხოლოდ სიბნელით თუ განსაზღვრავდა კაცი, რომ გვიანი ღამე იყო, რადგან ქალაქის ამ უბანს ელვია. აქედან კი ნამდვილად იგრძნობოდა შუალამე: ქალაქს ღრმა ძილით ეძინა. აქა-იქ გამოკიდული მბეუტავი ფარნები, ძაღლების კანტიკუნტი ყეფა, პროსპექტის ორივე მხარეს გაშენებულ ხეთა ნელი შრიალი და ორიოდე ძილმორეული ღამის ყარაული, რომელთაც ახლა ზანტად აიხედეს და უხალისოდ გააყოლეს თვალი ურემს, კიდევ უფრო აძლიერებდნენ მყუდროებისა და ძილის განწყობილებას. ზოგჯერ ფარნიანი ეტლი ჩაიხრიგინებდა ახლად მოკირწყლულ ქუჩაზე და თვალს მიეფარებოდა. გიმნაზიის წინ, სადაც პატარა ვანოს გამოცდა უნდა დაეჭირა, მკრთალი ფარანი იდგა. მთავარმართებლის სასახლეს ორი ჩახჩახა ფარანი ანათებდა.

აქედან ურემმა მარცხნივ ჩაუხვია, ერევის მოედანი, სადაც სისხამ დილით შეშითა და თივით ვაჭრობა დაიწყებოდა, ხელმარჯვნივ მოიტოვა და თავქვე დაეშვა. მალე ისინი მიაღგნენ სალდათის ბაზრის მახლობლად მდებარე ულაზათო სახლს, სადაც გიორგი მაჩაბელს „პატარა სადგომი“ ეჭირა...

* * *

თბილისი სწრაფი ტემპით იზრდებოდა. გოლოვინის პროსპექტის პარალელურად, მტკვარგადმა, ახლა მიხეილის პროსპექტის გაყვანა დაეწყო. მშენებლები დღე-ღამეს ასწორებდნენ, მუშა-ხელი მუქთი იყო — ბატონებს გამოქცეული და ქალაქს გადმოხიზნული უმეზი ყოველგვარ პირობებზე თანხმდებოდნენ. ზურგით ეზიდებოდნენ კირს, აგურს, ქვას. შენდებოდა ახალი სახლები, ახალი უბნები, ცხოვრება ახლებურად ეწყობოდა. ამ დროისათვის თბილისში ორა ათასამდე სავაჭრო დაწესებულება და ორასზე მეტი ფაბრიკა-ქარხანა იყო. რაღა თქმა უნდა, ამათი რიცხვი იზრდებოდა მოსახლეობის ზრდასთან ერთად. თბილისში ამ დროს სამოცდაათი ათასამდე სული ცხოვრობდა.

ვითარდებოდა სავაჭრო კაპიტალიზმი, რასაც სამრეწველო კაპიტალიზმის სწრაფი აღმავლობაც მოჰყვა. თითქმის ყოველდღიურად შემოდის ახალი საქონელი შემოჰქონდათ. აქლემების პატარა ქარავნების გვერდით, რომლებიც უძველესი დროიდანვე ეზიდებოდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან ძვირფას საქონელს, ახლა ფურგონების ქარავნებიც გაჩნდნენ, რომლებიც, რაც დრო გადიოდა, უფრო და უფრო მრავლდებოდნენ და ძლიერ კონკურენციას უწევდნენ აქლემების ქარავნებს. ფურგონებით რუსეთისა და ევროპის საქონელი შემოჰქონდათ. ეს საქონელი ფოთის ნავსადგურში დიდი საზღვაო გემებით მოდიოდა, ფოთიდან ორპირამდე — სამდინარო გემებით, იქიდან კი მოჰქონდათ ურემებით, ფურგონებით, ცხენებით... როგორც მოუხდებოდათ. ამიტომ იყო, რომ საქონლის მოტანა ევროპის რომელიმე ქვეყნიდან ფოთამდე უფრო იაფი ჯდებოდა, ვიდრე

იმავე საქონლის ფოთიდან თბილისს გადმოზიდვა; და ამიტომაც გამალებით ემზადებოდნენ ფოთიდან ბაქომდე რკინიგზის გასაყვანად. ინით წვერშეღებილი პრელტანსაცმიანი ვაჭრების გვერდით გაჩნდნენ ევროპულ ფრაკებში გამოწყობილი, სუფთად წვერგაპარსული ფრანგი და ბელგიელი ვაჭრები, რომელთაც ჯერჯერობით მხოლოდ შურით შესცქეროდნენ ადგილობრივი წერილო ჩარჩები.

სხვადასხვა ქვეყნებიდან მოსული ვაჭრების მსგავსად მოსახლეობაც კრელი იყო. კრელი იყო ჩაცმულობით, ენით, საქმიანობით. მანერებით... თბილისის ბაზრებზე გაიგონებდით ქართულს, რუსულს, სომხურს, სპარსულს, ფრანგულს... მაგრამ თითქმის არცერთ ენაზე არ მეტყველებდნენ სწორად.

რაც დრო გადიოდა, უფრო და უფრო ჩქარდებოდა კაპიტალიზმის განვითარების პროცესი, რომელიც აქამდე შედარებით შეუძრნევლად მიმდინარეობდა. ქვეყანა დღითიდღე იცვლებოდა, ხოლო ეს ცვლილება ყველაზე ადრე და ყველაზე მეტად თბილისს დაეცყო. ნახევრად გლეხურმა ქალაქმა ფეოდალური ურთიერთობის არტახები დასწყვიტა და ახალი ცხოვრებისათვის მოემზადა.

თბილისში იმ ხანებშიაც კი გლეხური მოსახლეობა სქარბობდა, რომელიც იმდროინდელი აღწერილობის მიხედვით მცხოვრებთა ნახევარს შეადგენდა. აღმწერელნი, ალბათ, გულისხმობდნენ იმ მუშებს, რომელთაც მთლიანად არ გაეწყვიტათ კავშირი სოფელთან და უფრო ხშირად სეზონურ მომუშავეებად გვევლინებოდნენ. ნიკო ნიკოლაძე გაზეთ „კოლოკოლში“ წერდა:

„საქართველოში მუშას მოქალაქეობის არავითარი უფლება არა აქვს. ის „მეშჩანინი“ და დროებით გათარხნებულიც კი არ არის, ის გამოქცეული კაცია და სხვა არაფერი. ესენი არიან იმერელი, გურული, მეგრელი და რაჭველი გლეხები, რომლებიც არ ემორჩილებიან ბატონის ძალას და ბატონის მათრახისათვის ვერ გაუძლიათ. თბილისში მიიბიან... მაგრამ რაკი ბუნებაშიაც კი არ არსებობს უეკლო ვარდი, ამიტომ ლტოლვილ გლეხთა თავისუფლებაც ყველაფრით მიმზიდველი ვერ არის. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, მთელი გლეხობა მიეტანებოდა „ნებაყოფლობით დაქირავებული ქალაქელი მუშების თავისუფალ ცხოვრებას“. ოჯახსა და სამშობლოზე ზელის აღება გლეხს მემამულის ბატონობისაგან ათავისუფლებს.

მაგრამ სამაგიეროდ იგი ბურჟუაზიის და მოხელეების ხელქვეითო, ლუკმა-პურის ძეხნის მონად ხდება. დიდი უმრავლესობა ქვასა, ქვიშასა და კირს ეზიდება შენობების ასაგებად, ტომრებსა და სხვა მძიმე ტვირთს — ვაჭრებისათვის, წყალსა და შეშას — მცხოვრებთათვის, და ასეთი ჯაფისათვის იშვიათად იღებს ორ-სამ აბაზს... ევროპელ მუშას ოჯახი ჰყავს, ეს ოჯახი მას, მართალია, მძიმე ტვირთად აწევება, მაგრამ ხშირად ჭირ-ვარამსაც უქარვებს. ცოლ-შვილი ქართველ მუშასაც ჰყავს, მაგრამ „ცხრა მთას იქით“. ცოლ-შვილის რჩენის სიმძიმე მას აწევება. თუ მუშის ოჯახი არ მოიხდის ბატონის ბეგარა-ვალდებულებას, ბატონი მის შვილებს მოჯალაბეებად წაიყვანს... ლტოლვა და თავის გამოსყიდვა ბატონისაგან, მალეა და თავის გამოსყიდვა პოლიციისაგან, ჯაფა და თითქმის სრული უიმედობა, რომ როდისმე თავს დააღწევს ღუხჭირ ცხოვრებას, იმისა შეუძლებლობაც კი, რომ ღვინის სმით დაივიწყოს თავი, როგორც ამას სხვა ქვეყნებში სჩადიან — ასეთია ქართველი პროლეტარიატის სვე-ბედი... რადგანაც საქართველოში საქალაქო ცხოვრება, მეტადრე ის, რასაც ვაჭრობა და მრეწველობა ეწოდება, მეტისმეტად სუსტად არის განვითარებული, შრომით მონაგარი ფულა ძლივს ჰყოფნის ბატონისა და სხვათა „უფლებისაგან“ თავის გამოსასყიდად და უბადრუკი ცხოვრების გასაჩანჩალებლად. ყოველსავე ამას ზედ ერთვის ის, რომ მისი დამჭირაველები ანგარიშის გასწორების დროს ფულს აკლებენ; მუშა მათ ვერ გამოიკიდება, რადგან ეშინია, არ შეიპყრან და ბატონთან არ გაგზავნონ.

„ქართველი ქალაქელი მუშებისათვის საუკეთესო დროა შემოდგომა. ნიენი-ნოვგოროდისა და როსტოვის ბაზრობიდან მოტანილი საქონელი, აბრეშუმი, ბამბა, მატყლი, კაკლისა და ბზის ხე, რომლებსაც უცხოელები ამზადებენ საზღვარგარეთ გასაგზავნად, ბოლოს, ქალაქად ჩამოსვლა თავადაზნაურებისა, რომლებმაც ღალა-გადასახადები აკრიფეს, ყოველივე ეს ქალაქის ცხოვრებას ამოძრავებს და მუშა-ხელს მოითხოვს. შემოდგომის დღეებში, ტალახსა და თოვლ-ჰყავში, ქარსა და წვიმაში ოფლს იწურავენ წლიური სარჩოს მოსაპოვებლად. ზოგჯერ გადასახადის გასასტუმრებლად“*...

კაპიტალიზმის რელსებზე შედარებით სწრაფი გადასვლა უმტკივნეულოდ არ მომხდარა. ქალაქის ნახევრად გლეხური და

წერილ-ბურჟუაზიული მოსახლეობა ამას წინააღმდეგობას უწევდა. წინააღმდეგობის ერთ-ერთი ასეთი გამოვლინება იყო ამქრების ცნობილი აჯანყება 1865 წელს, რისი უშუალო საბაბი ახალი გადასახადების შემოღება გახდა. ეს აჯანყება ჯერ გაფიცვით დაიწყო და მერე ხელჩართულ შეტაკებად გადაიქცა. ან, ნიკო ნიკოლაძის სიტყვებით, „სიცრუით დაიწყო (იგულისხმება მთავრობის მიერ ხალხის მოტყუება) და ჭისხლით დავეირგვინდა“. ამქრების აჯანყება დიდი მასშტაბისა იყო და გამომხატურებაც ჰპოვა ადგილობრივ და რუსეთის პრესაში. გერცენის „კოლოკოლმა“ მას რამდენიმე წერილი მიუძღვნა. საინტერესოა გ. წერეთლის ერთი კერძო წერილი: „...არეულობა მოხდა საშინელი ტფილისში. გოლოვას, მთავრობის ამორჩეულს, სახლი დაუნგრის და გაცარცვეს. მისი პამოშნიკი ჩამოახრჩვეს და უკაცრავად პასუხია... მოსკრეს და პირში ჩაუტენეს. მთელი საქართველო დაიდრა. ეს საქმე, როგორც გამოჩნდა, ამითი არ გათავდება“.

ამქრების აჯანყებაზე ცოტა უფრო ადრე, პატარა ვანო მაჩაბელი კიდევ ერთი მეტად საგულისხმო და ქვეყნის ცხოვრებაში უაღრესად მნიშვნელოვანი მოვლენის მოწმე გახდა. მაშინ იჯი ახალშესული იყო გიმნაზიაში.

მთელი ერთი კვირა, თუ კიდევ უფრო მეტი, ქალაქში უჩვეულო მოძრაობაა. ხალხი ჯგუფ-ჯგუფად დგას ქუჩებში და ცხარედ კამათობს. ნაცნობები ისე არ შეხვდებიან ერთმანეთს, რომ ამ საერთო თემაზე არ გააბან საუბარი და ერთმანეთს ახალი ყურმოკრული ამბავი არ უთხრან. ქალაქის მცხოვრებთა დაშოკიდებულება ამ საკითხის მიმართ სამგვარი: ერთნი შეშფოთებულნი და დამძარებულნი დადიან; მეორენი სიხარულს ვერ მალავენ და რაღაც, ჯერ არ განცდილი იმედით სახეგაბრწყინებულნი, აღფრთოვანებით დაჰქრიან აქეთ-იქით; მესამე ჯგუფს არც მოწყენა ეტყობა და არც დიდი სიხარული, ესენი უფრო ნეიტრალურნი არიან და სასეირნოდ გამოსული ხალხის იერი ადევთ. სამუშაო დღეებშიაც კი ქუჩებში ისეთი ღრიანცელი დგას, როგორც კვირაობით. ელოდებიან რაღაც ახალსა და მნიშვნელოვანს.

ვანო ყურმოკრული ფრაზებითა და საერთო განწყობილებით

გრძნობს, რომ საქმე ეხება იმას, რამაც პაპას სიცოცხლის უკანასკნელი დღეები ჩაუმწარა. დაკვირვებული ბავშვი ატყობს, რომ მამა მაინცდამაინც დიდ მღელვარებას არ განიცდის, მაგრამ, ფეხის ხმას აყოლილი, ისიც მოუსვენრად დაფართიფურთობს. რალა თქმა უნდა, პატარა ბავშვს კიდევ უფრო ღრმა დაკვირვება არ შეეძლო, თორემ მიხვდებოდა, რომ მამა არა თუ აღელვებული და დამძარებული. არა ყოფილა, გულში უხაროდა კიდევ, რადგან ხმები დადიოდა, ბატონყმობის გაუქმებას ფულების დარიგება მოჰყვებო; ისევე, როგორც მის მამას, სვიმონ მაჩაბელს მისცეს ფულები, როცა ყმაოსები ჩამოართვეს. უდარდელ თავადს კი მეტი არა უნდოდა რა, სოფელთან ხომ თითქმის ისედაც გაწყვეტილი ჰქონდა კავშირი...

როგორც იქნა, დადგა ის დღეც, რომელსაც ასე მოუთმენლად მოელოდნენ ქალაქში. ხალხმა დილიდანვე იწყო დენა გუნების მოედნისაკენ. მიდიოდნენ ჯგუფ-ჯგუფად და ცალ-ცალკე, ზოგი მოწყენით, უმრავლესობა კი მხიარული გულით. აჭრელებული ხალხი გამოფენილიყო ქუჩაში.

აგერ ჩოხა-ახალუხში გამოწყობილი, მხარბეჭიანი თავადი მიაბიჯებს მედიდურად; მკერდზე ჯვრები და მედლები უბრწყინავს, გვერდით მიჰყვება ჩიხტი-კოპით თავდამშვენებული ახალგაზრდა კნეინა და გიმნაზიის ფორმაში გამოწყობილი პატარა ბიჭი. თავადი თითქმის გვერდზე გახედვასაც არ კადრულობს, მაგრამ ერთხელ მაინც შეუბღვერს ახმახ კინტოს, რომელსაც თავზე შემოდგომის ხილით სავსე ვეება თაბახი დაუდგამს, დონიჯი შემოუყრია და რწევით მიდის. თურმე ეს კინტო უტიფრად მიაშტერდა ლამაზ კნეინას და თავადის გულისწყრომაც ამან გამოიწვია. მაგრამ კინტო დიდად არ ეპუება გაბღენძილ თავადს. თავისთვის რაღაცას ჩაიბუტბუტებს და ტანის რწევით მიიკვლევს გზას დუნდგოდ გამოსულ ხალხში. მოშორებით ქოლგაამოჩრილი, სათვალთან ჩია კაცი დგას. ეტყობა, ახალმოწვეული ლათინურის მასწავლებელია, რადგან ყველაფერი უკვირს ამ აზიურ ქალაქში. ჯერ იყო და, კისერწაგრძელებული, კნეინას შესცქეროდა, ახლა კი, თავადის დაბღვერილ სახეს რომ წააწყდა, კინტოზე გადაიტანა მზერა და კიდევ უფრო გაკვირვებულმა თავისთვის რამდენჯერმე ჩაილაპარაკა: O sancta sanctorum!.. წვრილი ჩარჩები ერთად მობაჯბაჯებენ, თითებზე რა-

ლაცას ანგარიშობენ და ხშირ-ხშირად შესძახებენ — „ვაჰ, „ვაჰ“. ქალაქის ჩინოვნიკები ჩვეულებრივი ნაბიჯით მიემართებიან, სახე თითქო გაყინვით — ვერც სიხარულს შეამჩნევ, ვერც წყენასა და ვერც გაკვირვებას... მოედანი კი თანდათანობით ივსება ხალხით. არის ჩოჩქოლი, ყაყანი; რამდენიმე ადგილას ზურნაც აუქყუიტირებიათ. ტევა აღარ არის; სალდათურ დაძველებულ გაზარებში გახვეულ ახლომახლო სოფლების გლეხებს, რომელთაც ყველაზე უფრო მეტად შეეხებათ ეს დიდი მიტინგი, სახედრები მოშორებით დაუყენებიათ და ერთად მიუუუულნი გაურკვეველი გრძნობით ელოდებიან, რა მოხდება. უფრო მოგვიანებით გენერლებმა, ჩინოსანმა წარჩინებულებმა და დიდმა მოხელეებმა აიარეს დროშეებითა და კარეტებით, და ამის შემდეგ მალე დაიწყო კიდეც...

ზღვა ხალხით გაქედილ მოედანზე ბუზის გაფრენასაც გაიგონებდა კაცი. მანიფესტი „დიდი ზარითა და ზეიმით იქნა წაკითხული. გათავდა. ხალხი გრგვინავდა, სიხარულის ცრემლებით ერთმანეთს ეხეოდნენ და კოცნიდნენ. საზღვარი არ ჰქონდა სიხარულს, ბედნიერებას, მეტადრე მათ შორის, ვინც მართლა თავს აცლიდა იმ მძიმე და ადამიანის ღირსების დამამპირებელ უღელს, რომელსაც სახელად ბატონყმობა ეწოდებოდა“,* გადმოგვცემს დამსწრე:

სალამო ხანს მთელს ქალაქში ღვინო და ღრეობა გაჩაღდა. გვიან ღამემდე ისმოდა ზურნის, დაირისა და დიპლიპიტოს ხმები, მოქიფეთა სიმღერა. ქეიფობდნენ ყველგან, სადაც შეხვდებოდათ — ეზოებში, ბაღებში, ქალაქგარეთ მინდვრებში, მტკვრის ნაპირებზე, ხევებში. ილხენდნენ თავადებიც, რომელთაც იგრძნეს, რომ ეს რეფორმა ფაქტიურად არაფერს ცვლიდა და ყველაფერი ძველებურად წარიმართებოდა...

ასეთი იყო გარემოცვა, რომელშიაც თბილისს ჩამოსული ვანო მაჩაბელი მოხვდა. ბავშვის მეხსიერებაში მტკიცედ აღიბეჭდა ეს შთაბეჭდილებანი.

მაგრამ არანაკლები მოვლენებით ხასიათდებოდა მეორე მხარე მაშინდელი საზოგადოების ცხოვრებისა.

პატარა ვანო მაჩაბელი სწორედ იმ დროს ჩამოვიდა თბილისში, როცა აქ გაცხოველებული პოლემიკა სწარმოებდა „მამებსა და შვილებს“ შორის. ეს დავა თავდაპირველად თითქოს მხოლოდ

და მხოლოდ ენობრივი საკითხებით დაიწყო, მაგრამ გაცილებით უფრო ღრმა და ფართო აღმოჩნდა. პეტერბურგიდან ახალდაბრუნებულმა, დიდი რუსი მოაზროვნეების პროგრესული იდეებით აღჭურვილმა ახალგაზრდობამ სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გამოუცხადა არქაულ ენას, მოძველებულ შეხედულებებს, ცხოვრების ძველებურ წესებს... ამ ბრძოლას ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა ილია ჭავჭავაძე ხელმძღვანელობდა. „მამებმა“ მიიღეს ბრძოლაში გამოწვევა, თავდაპირველად მედგრად შეუტიეს ახალგაზრდებს, მაგრამ მალევე იგრძნეს, რომ მათ მოსაზრებებს არგუმენტაცია აკლდა, მათ შეხედულებებს საფუძველი შერყეოდა, ხოლო მათ ენაზე მოლაპარაკეთა რიცხვი, რაც დრო გადიოდა, სულ უფრო და უფრო მცირდებოდა. ქვეყნის ცხოვრებაში რაღაც დიდო, ჯერ არნახული გადატრიალება ხდებოდა.

ამ ბრძოლის ამბავი პატარა ვანოს ჯერ კიდევ სოფელში ჰქონდა გაგონილი. ახლა „შვილების“ პოზიცია კიდევ უფრო განმტკიცებულიყო და მეტი მიმდევარიც გასჩენოდა. მიმდევართა შორის იყო, აგრეთვე, ვანოს ძმაც, რომელსაც პირადი ნაცნობობა ჰქონდა ილია ჭავჭავაძესთან და, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მისი დიდი თაყვანისმცემელიც იყო. პატარა ვანოს ჯერ კარგად არ ესმოდა ამ ბრძოლის მნიშვნელობა, მაგრამ უკვე დიდის პატივისცემით იყო გამსჭვალული ილია ჭავჭავაძის მიმართ და დიდ სიხარულსაც გრძნობდა, როცა ქუჩაში დაინახავდა მას. ძმა აღფრთოვანებით უამბობდა ხოლმე ილიას შესახებ, ბევრს ესაუბრებოდა აგრეთვე იმ დიდ ამოცანებსა და ბრძოლებზე, რაც ქართული ლიტერატურის, თეატრის, აზროვნების და, საერთოდ, ქვეყნის სულიერი ცხოვრების ამაღლებისა და ხორცშესხმისათვის წარმოებდა. უფროს ძმას, რომელიც მაშინ 18-19 წლის კაბუკი იქნებოდა, მტკიცედ გადაეწყვიტა ხალხის სამსახურში ჩამდგარიყო და მთელი თავისი ცხოვრება ამ საქმისათვის შეეწირა.

ვანო მაჩაბელი თბილისში ჩამოსვლისთანავე „მამების ბანაკშიაც“ მოხვდა და ამ „ბანაკის“ ყველაზე გავლენიანსა და სახელმოხვეჭილ მეთაურს გაეცნო. ეს იყო ჩვენი საზოგადოების უხუცესი და უნორჩესი წევრის შეხვედრა და ეს მოხდა მეტად ორიგინალურ ვითარებაში.

პატივისა და ქათინაურების მოყვარულ გიორგი მაჩაბელს უფროსი შვილით მოჰქონდა თავი — ეუბნებოდნენ ჰკვიანი და ნიჭიერი ბიჭი გყავსო. ახლა კი, პატარა ვანო რომ ჩამოუვიდა, რომლის განსაკუთრებული ნიჭის ამბავი მამიდასაგან ჰქონდა გაგონილი. გადაწყვიტა უმცროსი ვაჟიც გაეცნო საზოგადოებისათვის და კიდევ უფრო მოეწონებინა თავი.

ერთ კვირა დღეს ორბელიანების ეკლესიის მრევლი, რომელიც თბილისის წარჩინებულ და განათლებულ პირთაგან შედგებოდა, უცნაური მოვლენის მოწმე გახდა: სამოციქულოს კითხულობდა 9 წლის კიენა ბიჭი, რომელმაც, ზედმეტი მღელვარების გამო, ჯერ გაუბედავად დაიწყო კითხვა, მაგრამ თანდათანობით გათამამდა, ხმას აუწია და უფრო გაბედულად განაგრძო. ხშირად იგი ქერა კულულებით დამშვენებულ თავს მაღლა ასწევდა და თვალებს სარკმელს მიაპყრობდა. იმ წუთებში სამოციქულოს ზეპირად ამბობდა. ბავშვის ფერმკრთალი სახე, სანთლების სუსტ შუქსა და ეკლესიის ვიწრო სარკმლებიდან შემოჭრილ მკრთალ სინათლეზე, კიდევ უფრო გადაფითრებული მოჩანდა. რომანტიკულად განწყობილი საზოგადოება მოიხიბლა. „ხორცშესხმული ანგელოზია“, ჩურჩულებდნენ მანდილოსნები.

მოხუცებაში შესული პოეტი გრიგოლ ორბელიანი, რომელიც იმჟამად ეკლესიაში იყო, აღაფრთოვანა ბავშვის ტკბილმა ხმამ, წაკითხვის თავისებურებამ და ინტონაციის სისწორემ, რაც სრულებით წარმოუდგენელი იყო ასეთი პატარა ბავშვისაგან.

— ნიჭიერი ბავშვია, — ჩაილაპარაკა დიდმა პოეტმა, — ვისი შვილია?

უპასუხეს, რომ გიორგი მაჩაბლის შვილი იყო, გიმნაზიაში მისაბარებლად ჩამოყვანილი. ეს განსაკუთრებით გაეხარდა პოეტს და წირვის გათავებისთანავე მოიკითხა. გრიგოლ ორბელიანს ვანოს ამაყი გამოხედვაც მოეწონა, და გაელმია: პაპამისი მოაგონდა, სვიმონ მაჩაბელი, რომელთანაც პოეტს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა.

სვიმონ მაჩაბელი ბავშვობისას ორბელიანების ოჯახშიაც იზრდებოდა თურმე. ერთ კერძო წერილში გრიგოლ ორბელიანი წერს: „ვინ არ იზრდებოდნენ ჩვენს ოჯახში, ჩვენს ქუჩაში? ანდრო-

ნიკაანნი, ჩოლოყაანნი, მაჩაბლიანნი...“ ამას თვითონვე ამბობს სვიმონი გრიგოლ ორბელიანისადმი მიწერილ ლექსში: „თქვენა ოჯახში ვარ აღზრდილი, მინახავს კეთილდღეობა“. შემდეგ შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის ერთად ისხდნენ ციხეში, და ამაჲ კიდევე უფრო დააახლოვა ისინი ერთმანეთს. მათი მეგობრული ურთიერთობა არც შემდეგ გაწყვეტილა, და 1858 წელს, როცა მაჩაბლებს ოსები ჩამოართვეს, სვიმონს თავისი გავლენიანი მეგობარი გაახსენდა და ლექსად მისწერა, მიშველეო:

„ღრმად მოხუცებულს მომაკლდა სრულად ღონე და ძალები,
ყმასა და მამულს მართმევენ, თავზედ მატყდება ვალები,
ბურს ვჰამდე, ფიქრი წამიღებს, ცრემლით მევსება თვალები,
ვიცი თქვენ ძაღვის, მეწიე, ბიჭო, შენ გენაცვალები...“

დიდმა პოეტმა პატარა ვანო მაჩაბელი სახლში წაიყვანა. ამის შემდეგ ვანო ხშირი სტუმარი იყო გრიგოლ ორბელიანისა. ორბელიანების სახლში იმ დროის უაღრესად განათლებული და წარჩინებული საზოგადოება იკრიბებოდა. საუბრობდნენ ლიტერატურაზე, ხელოვნებაზე, წარსულზე, მომავალზე, ჟურნალზე, თეატრზე, ენის საკითხებზე და, ერთი სიტყვით, ყველაფერ იმაზე, რაც მაშინ ქართველ საზოგადოებას აღელვებდა. აქ ვანო უფრო საფუძვლიანად გაეცნო გრიგოლ ორბელიანის პოეზიასა და, რაც უფრო საინტერესო და მნიშვნელოვანი იყო ვანოსათვის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებას.

• • •

სოფლიდან ჩამოყვანილი ვანო მაშინვე არ შესულა გიმნაზიაში. ერთი წელიწადი სახლში იყო და ძმის დახმარებით რუსულ ენას სწავლობდა. უფროსი ძმა განაცვიფრა ვანოს საოცარმა ლინგვისტიკურმა ნიჭმა; 9 წლის ბავშვი წარმოუდგენელი სისწრაფით ითვისებდა რუსულს, რომელიც მისთვის მანამდე სავსებით უცხო იყო.

ვანო კითხულობდა, ვარჯიშობდა, სწავლობდა. ახალი წიგნები ვასიკოს მოჰქონდა და ხშირად ძმები ერთად კითხულობდნენ ხოლ-

მე. ცხოვრობდნენ გაჭირვებულად. „მამა ძალიან ხელმოკლე კაცი იყო“, შენიშნავს შემდეგში უფროსი ძმა იმ პერიოდის შესახებ. ერთ მოგონებას თუ ვერწმუნეთ, „საქმე მივიდა იქამდის, რომ ვანო ქუჩაში ნაპოვნ ქაღალდის ნაგლეჯზე ამზადებდა გაკვეთილებს“. მამა უფრო ხშირად ქეიფობდა ხოლმე და გათენებისას ბრუნდებოდა შინ. ზოგჯერ მთელ დღეებსაც გადააბამდნენ მოქეიფეები და ორთაქალის ბაღებში, დუდუკის ტკბილ ჰანგზე ილხენდნენ, შვებით ატარებდნენ დროს.

მაგრამ იყო ისეთი პერიოდებიც, როდესაც შვილებისთვის მოიცილიდა მამა, სწავლის ამბავს გამოკითხავდა, წააქეზებდა...

არც ასეთი სურათი ყოფილა იშვიათი: გარეთ საშინლად ყინავს, ძვალ-რბილში ატანს, ქრის სუსხიანი ქარი. პატარა უხეირო ოთახში კი, სალდათის ბაზრის მახლობლად, მამა და თავისი ორი შვილი მბეუტავ ლამპა შემოსხდომიან. მუშაობს პატარა ოჯახი. ვანო რუსულ გრამატიკაში ვარჯიშობს, ვასიკო ილიას ჟურნალ „საქართველოს მოამბეს“ ათვალერებს, თან კი ხანგამოშვებით, ძმის რეეულსაც გადახედავს და კმაყოფილებით გაიღიმებს; მამას ძველი ხელნაწერი უჭირავს ხელში, გატაცებით კითხულობს და თავისი განცდების ხმამაღლა გამოთქმასაც არ ერაღება; ზოგჯერ გულიანად გადაიხარხარებს. როცა ქეიფსა და დროსტარებისაგან თავისუფალია, გიორგი მაჩაბელსაც უყვარს კითხვა, განსაკუთრებით მარტივისიუჟეტიანი ამბებისა და ზღაპრებისა.

ზამთარი გადის. ვანომ უკვე კარგად გაიტეხა ენა. ლექსიკური მარაგი თანდათანობით იზრდება. ახლა გაბედულად ლაპარაკობს რუსულს. გახარებულ მასწავლებელს შესაძლებლად მიაჩნია „ეგზამენზე“ გაიყვანოს თავისი პატარა ძმა. ახლოვდება ძღელვარე წუთები. ღელავს მასწავლებელი, ნოწაფეც, ხოლო მამა სრულებითაც არ ღელავს. იგი დარწმუნებულია შვილის წარმატებაში და ამის საჭაროდ განცხადებაც არ ერიდება. შვილებს ამშვიდებს, ამხნეევს.

„ეგზამენებმა“ ყოველგვარ მოლოდინს გადააქარბა. ასეთ წარმატებას არც თვითონ ვანო მოელოდა, არც მისი მასწავლებელი და არც უდარდელი მამა. მოწაფემ ისე ჩინებულად დაიჭირა „ეგზა-

მენები“, რომ პირდაპირ მეორე კლასში ჩარიცხეს და, როგორც მომზადებული და ნიჭიერი ბავშვი, პანსიონში სახელმწიფო ხარჯზე მიიღეს.

ვანო მაჩაბლის ცხოვრების კიბე კიდევ ერთი საფეხურით ამაღლდა. დადგა დიდი ხნის ნანატრი ჟამი: ბავშვმა შეაღო გიმნაზიის კარები.

მანამ გიმნაზიაში შევიდოდა, პატარა ვანოს ეს სასწავლებელი წმინდა აკენად ჰქონდა წარმოდგენილი, რომელშიაც მისი სათაყვანებელი მწერლები — ნიკოლოზ ბარათაშვილი და ილია ჭავჭავაძე აღიზარდნენ. ვანოს წარმოდგენაში ამ ორი დიდი მწერლის მოკრძალებული სიყვარული იმ სასწავლებელზედაც ვრცელდებოდა, რომელშიაც ისინი სწავლობდნენ და რომელსაც ბავშვი თბილისის ჩასვლის შემდეგ ყოველდღიურად მოწიწებით შეჰყურებდა. უფროსი ძმა ერიდებოდა ბავშვის ნათელი ოცნების ჩამუქებას და ამიტომ ნამდვილი მდგომარეობა და სახე ამ სასწავლებლისა თავისი „მოწაფისათვის“ წინაშე არ გაუცვია.

სინამდვილეში თბილისის გიმნაზიაც ისეთივე იყო, როგორც ყველა იმდროინდელი სასწავლებელი, თუნდაც იგივე ქუთაისის გიმნაზია, რომელიც ასე ცოცხლად აგვიწერა აკაკი წერეთელმა თავის შესანიშნავ წიგნში. აქაც იგივე უსულგულობა, ცივი ატმოსფერო, უმეტეს შემთხვევაში უსიხარულო დღეები, მოწაფეებთან დამოკიდებულებაში ჩინოვნიკობა, სქოლასტიზმი; აქაც ჩვეულებრივ პედაგოგიურ ხერხად იყო მიღებული მოწაფის გაროზგვა და ცემა-ტყეპა. პ. მელიქიშვილი, რომელიც თითქმის იმავე წლებში სწავლობდა თბილისის გიმნაზიაში, თავის მოგონებაში წერს:

„საზოგადოდ გიმნაზიაში ძალიან გავრცელებული იყო ცემა-ტყეპა. ერთხელ მეორე კლასში მასწავლებელი მეკითხებოდა, თუ როგორ ამზადებენ ფარაონების მუმას. მე მოვეუყევი, მაგრამ მალე შეეჩერდი, რადგან არ ვიცოდი რუსულად შიგნეულობის სახელები და ვერ ვუპასუხებდი. ამის გამო მასწავლებელმა ისე მძლავრად გამარტყა მუშტი სახეში, რომ სისხლი თქრიალით წამსკდა ცხვირიდან. მე, დასისხლიანებული, ტირილით მივედი შინ და განუტყხადე მშობლებს, რომ სწავლას თავს ვანებებ, მა-

გრამ როგორც იყო დამაწყნარეს და ისევ დავიწყე გიმნაზიაში სიარული დასივებულები ცხვირით...

„გიმნაზიაში ჩემს დროს უმცროსი მოსწავლეებისათვის ფიზიკური დასჯაც კი იყო მიღებული „როზგით“. მესამე კლასის შეგირდებმა დეპუტატია გავუგზავნეთ ინსპექტორს თხოვნით, რომ ჩვენ როგორც უკვე უფროსები, განთავისუფლებულები გყოფილიყავით ამგვარ სასჯელისაგან. ინსპექტორმა უპასუხა დელეგაციას: „თუ თქვენ არა, მაშ ვინ უნდა გავწყებლოთ“.

მასწავლებლად, უმთავრესად, მოწვეული იყვნენ სრულიად გამოფიტული, უშინაარსო და უხალისო ჩინოვნიკები, რომელთაც თავიანთი საგანიც სძულდათ, მოწაფეებიც და ზოგჯერ სიცოცხლეს. ასწავლიდნენ რამდენიმე უცხო ენას, მათ შორის — ლათინურსა და ბერძნულს, აგრეთვე გერმანულს, რომლის შესწავლაც ვანომ საფუძვლიანად დაიწყე. ამასთან სავალდებულო იყო თათრული და სომხური ენებიც. ამას მეფის მთავრობისათვის წმინდა პრაქტიკული მნიშვნელობა ჰქონდა — გიმნაზიას უნდა მოემზადებინა თარჯიმნები კავკასიელ მუსულმანებსა და უცხოეთის სახელმწიფოებთან ურთიერთობისათვის.

როგორც ასწავლიდნენ ლათინურსა და ბერძნულს, ეს ყველა-სათვის ცნობილია, მაგრამ თათრული ენა კიდევ უფრო სავალალო დღეში იყო. პეტრე მელიქიშვილი იმავე მოგონებაში გადმოგვცემს:

... „კიდევ უარეს მდგომარეობაში იყო სომხური და თათრული ენები, რომელნიც ჩვენთვის არასავალდებულო იყო. მაგრამ წესრიგისათვის მაინც გვაავალდებუნებდა ამ გაკვეთილზე სიარული და თათრული ენის მასწავლებელი მოლა გაკვეთილებსაც კი გვიკითხავდა. რამდენიმე თვის განმავლობაში სამი ასოს მეტი ვერ შევისწავლე: ალიჟა, ბეი, სეი. როცა ამის მეტს ვერ ვუპასუხებდი, მეტყოდა „ზახრუმალაო“ და საზოგადოდ, — თუ ბავშვები ცელქობას დაიწყებდნენ, წაიძრობდა ფეხზე ქოშს და ესროდა მოწაფეებს თავში“.

არც სხვა საგნების სწავლების საქმე ყოფილა სახარბილო. შეიძლებოდა აქვე გაგვეხსენებინა იაკობ მანსვეტაშვილის საინტერესო მოგონება.

...არსებითი სახელები და თანდებულნი რომ მტკიცედ და სამუდამოდ ჩაგვბეჭდოდა მეხსიერებაში, ლექსებად იყო დაწყობილი და ასე თუთიყუშოვით გვაზეპირებინებდნენ. ეს უბეში და უგნური მეთოდი ისე მოეწონათ, რომ სხვა სამოსწავლო საგნებშიც შემოიღეს, მაგალითად გეოგრაფიაში. მოგეხსენებათ, რომ იაპონია კუნძულებზე ძევს, რომელთაგან სამია მოზრდილი და აღსანიშნავი, სახელდობრ: ნიპონი, იეზო, და კიუ-სიუ. და აი, რომ არ დაგვეწყებოდა ეს სამი სახელი. ასე გალექსილად გვასწავლიდნენ:

ნიპონ, იეზო — სიკოკო,
კიუ-სიუ დრიკოკო.

• ან კიდევ ჩრდილო ამერიკის ახლომდებარე კუნძულები: კუბა, იამაიკა, პორტორიკო, გაიტი, — რუსულად ასე იყო გალექსილი:

Куба, Ямайка — знай-ка,
Порторикко, Гаити — не забывайте*.

ქართული ენის სწავლება თავიდანვე აბუჩად იყო აგდებული და ყველაზე ნაკლები ყურადღება ექცეოდა. მაგრამ სამოციანი წლებიდან კიდევ უფრო თავგამოდებით შეუდგნენ ქართულის შეეიწროებას. მასწავლებლები უმეტეს შემთხვევაში არაკვალიფიციურები იყვნენ და დედა-ენის გაკვეთილები, რომელთაც, როგორც წესი, უკანასკნელ, მეექვსე საათს უთმობდნენ ხოლმე, ღრიანცელსა და, აურზაურში მიმდინარეობდა. პეტრე მელიქიშვილი შენიშნავს: „(ქართული) ენის შესწავლა შეუძლებელი იყო, რადგანაც მასწავლებელი მოხუცებულობის გამო ხშირად არ დაიარებოდა სკოლაში“. (პეტრე მელიქიშვილს მხედველობაში ჰყავს მასწავლებელი ყორანოვი). ოჯახიდან თუ ვინმეს გამოჰყვებოდა ქართული ენის ცოდნა და სიყვარული, თორემ სასწავლებელი თითქმის არაფერს აძლევდა. ზოგიერთი გადაგვარებული ოჯახის შვილი, ოჯახშივე გადაჩვეული ქართულ ენას, ასეთი მასწავლებლების ხელში თითქმის ვერაფერს იძენდა, ასე რომ, პეტრე უმიკაშვილს, როცა იგი ქართული ენის მასწავლებლად მიიწვიეს გიმნაზიაში, ჭრელი სურათი დახვდა: ქართულის კარგად მცოდნე ბავშვების გვერდით იყვნენ

ისეთი წარჩინებული ოჯახის შვილებიც, რომლებიც საკლასო თხზულებაში წერდნენ: „ცავიდა კალაქში“, „ჩამა“ და სხვ. განა... მართო ერთ სკოლაში, სხვა სასწავლებელშიაც ასეთი მდგომარეობა იყო. დედა-ენის მასწავლებლებად უმთავრესად არაკვალიფიციური ხალხი ჰყავდათ. და ეს არ ყოფილა შემთხვევითი მოვლენა. საინტერესოა სტეფანე ძიმისტარიშვილის მოგონება, რომელიც მას იონა მეუნარგიას თხოვნით დაუწერია.

...„კლასიდან გამოგზავნილია ორი-სამი ყმაწვილი და უყარაულებს მასწავლებელს (ღრმად მოხუცებულ დეკანოზს ნიკ. ქუთათელაძეს). ყმაწვილები დაინახავენ თუ არა მასწავლებელს, ასტებენ სიცილს და ხუმრობას. ერთი მათგანი შეირბენს კლასში და დაიწყებს ყვირილს: „ბატონი მოდის, ბატონი მოდის“, დანარჩენი ორი გამოუძღვება მასწავლებელს, ერთი ეურნალს ჩამოართმევს, მეორე შენდობასა სთხოვს, ხელზე კონცის და ასე მიიყვანენ კლასის ქარამდე, სადაც ყმაწვილებიც მიესალმებიან.

პ ი რ ვ. ყ მ ა წ ვ. მადლობა ღმერთს, ბატონო, მშვიდობით მობრძანდით!

მ ე ო რ ე ყ მ ა წ ვ. ღმერთო, დიდხანს გვიცოცხლე ბატონი.

მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ე ლ ი. ჩუმი იყავით, ბავშვებო, თორემ აგერ ინსპექტორი მოდის.

მ ე ს ა მ ე ყ მ ა წ ვ. ბატონო, თურმე დირექტორიც უკან მოპყვება...

მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ე ლ ი. ეს რა გვარისაა?

ყ მ ა წ ვ. მე, ბატონო, გოგობერიძე გახლავარ.

მ ე ო თ ხ ე ყ მ ა წ ვ. მე ვიცი, ბატონო, გოგობერიძის გვარა საიდან წარმოდგება.

მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ე ლ ი. აბა, სთქვი.

ყ მ ა წ ვ. გოგობერიძე წარმოდგება, ბატონო, გოგოსაგან და ბერისაგან.

მ ა ს წ ა ვ. დააცხრე ენა შენი ბოროტისაგან და ბაგენი შეხხუნე იტყვიან ზაკვასა!

ყ მ ა წ ვ. ბიჭო, გამოაცხვე ენა შენიო, ბატონი ბრძანებს...

მ ა ს წ ა ვ. მე გიკარნახებ და შენ სწერე დაფაზე.

ყ მ ა წ ვ. რას მიტრახახებ, ბატონო?

მასწავ. გიდიტოვკებ, გიდიტოვკებ. ახლა ხომ გაიგე ქართული: არიან ნიშანნი მართლწერისაწნი (ყმაწვილი ვერ ახერხებს წერას, მასწავლებელი ცარცს გამოართმევს და თვითონ ხელის კანკალით განაგრძობს), რომელნიც ცხადსა ბრწყინვალეობასა მოგვცემენ ანუ სიტყვისა, ანუ ლექსისა, ანუ ასოსასა, რომელთაც ნიშანნი და სახელნი არიან ესენი: მძიმე, წერტილი, საკითხავი, შემკვრელი, გარდასათანი, ფრჩხილი, სხოლიო, მახვილი, ბრჯგუ, კრებუ-ლი, განსაკვირველი, საუფლო, სამთავრული და საზოგადო. ეს ნიშნები ზეპირად დაისწავლეთ, ბავშვებო.

ყმაწვ.: არა მაქვს, ბატონო, კარანდაში დავკარგე.

მასწავ. დავკარგე რა ქართულია? უნდა სთქვა — „კარანდაში წარესწყმიდე“...

უმეტესად ასეთი იყვნენ მაშინდელი მასწავლებლები. მაგრამ ზოგჯერ „ბედნიერი გამონაკლისიც“ გამოერეოდა ხოლმე. ვინ იცის. რამდენი ყმაწვილისათვის გაუცვლევიათ მომავლის გზა, გაუხანტუ-ბიათ ირგვლივ გამეფებული წყვილიადი, გაუთბიათ უსიბარულო დღეები ისეთ დიდ მოღვაწეებს, როგორიც იყვნენ იაკობ გოგება-შვილი, ნიკო ლომოური, ნიკო ცხვედაძე, ვასილ ბარნოვი... რომ-ლებიც საგნის პედანტური სწავლებით კი არ საზღვრავდნენ თავი-ანთ პედაგოგიურ მოვალეობას, არამედ ადამიანურ გრძნობას უღვი-ძებდნენ ბავშვებს, სულიერად ამალვებდნენ. უნერგავდნენ შრომი-ა და მშრომელი ხალხის სიყვარულს, სამშობლოსათვის თავდადე-ბას, პატიოსნებას...

პატარა ვანო მაჩაბელსაც ხვდა ასეთი ბედი. გიმნაზიაში ქარ-თულ ენას ცნობილი საზოგადო მოღვაწე პეტრე უმიკაშვილი ასწავ-ლიდა. თავისთავად იგულისხმება, როგორი მასწავლებელიც იქნე-ბოდა „ტკბილი პეტრე“. გარდა ქართული კლასიკური ლიტერატუ-რისა, უმიკაშვილი ბავშვებს უკითხავდა და აკითხებდა ხალხურ ზღაპრებსა და ლექსებს. იმხანად მას უკვე დაწყებული ჰქონდა ევოლუციური მასალების შეგროვება და ბავშვებსაც ავალვებდა თავიანთ კუთხეებში გაგონილი ზღაპრებისა და ლექსების ჩაწერას. მასწავლებელი არ იფარგლებოდა მხოლოდ და მხოლოდ დადგენი-ლი პროგრამით, ბავშვებს აქტიურ შემოქმედებით მუშაობაში აბა-ჰდა, უღვივებდა შემოქმედებითი წვის სიტკბოს, ამზადებდა მომა-

ვალ დიდ ხელოვანებს — ივანე მაჩაბელს, ვასო აბაშიძეს, ალექსანდრე სუმბათაშვილ-იუჟინს, რომლებიც მაშინ ერთ კლასში სწავლობდნენ.

ეტყობა, მასწავლებელმა განსაკუთრებული ლიტერატურული ნიჭი და მისწრაფება შენიშნა ვანოს. იგი მას ავალებს თარგმნას. ვინ იცის, იქნებ იმ პირველ დავალებას უნდა ვუძაღლოდეთ!.. მოწაფე ხალისით და სიყვარულით ასრულებს დაკისრებულ საქმეს. ლექსების წერა მას ადრეც უცდია, ახლაც ვარჯიშობს ხოლმე. მაგრამ თარგმნა მაინც განსხვავებული შრომაა. მეტ მოთმინებას, გულმოდგინებასა და ენის ცოდნას მოითხოვს. მაჩაბლის პირველი რედაქტორი პეტრე უმიკაშვილია, იგი არ ერიდება მოწაფისათვის შენიშვნების მიცემას; და ბავშვიც ყურადღებით აკვირდება ყოველ გასწორებულ სიტყვას, იხსომებს და შემდეგ ისე წერს, როგორც მასწავლებელმა გაუსწორა.

უმიკაშვილი აღფრთოვანებულია მოწაფის ნიჭითა და გულისხმიერებით, „ყრმათა მაგალითს“ უწოდებს მას. ანცვიფრებს ვანოს საოცარი სისწრაფე. ეს მკვირცხლი ბავშვი საქმეშიაც სიძველეს იჩენს: მასწავლებლის პირველი დავალება ეცოტავა და მეორე დღისთვის სამი იმდენი თარგმნა.

უმიკაშვილს ეს უხარია, მაგრამ მაინც სიღინჯისაქენ მოუწოდებს ბავშვს, ეშინია მეტისმეტად არ გაიადვილოსო. ნაშრომს გაუსწორებს და მიაწერს: „სჯობს ცოტ-ცოტა თარგმნოთ“.

უმიკაშვილის ზოგიერთი შენიშვნა საგულისხმოა, მაგრამ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ იგი ზოგ რამეს უმართებულოდ უსწორებს მოწაფეს, რომლის ინტუიცია და დაკვირვება ხშირად უფრო სწორია.

მაგალითად, ეანო მაჩაბლის თარგმნილი წინადადება — „მედღეა თავის საწოლზე იწვა და ეზმანებოდა მას მოუსვენარი სიზმრები“, უმიკაშვილმა ასე გაასწორა: „მედღეა თავის საწოლზე იწვა და ესიზმრებოდა მას აღშფოთებული სიზმრები“. ანდა იქვე: „შენ ყმაწვილ კაცთან რა ხელი გაქვს? ის როგორიც უნდა იყოს, — ყოველს გმირებზედ უკეთესი თუ ყოველ კაცზედ უტუდესი, — იმის დაღუპვა აუცილებელია“, თარგმნის მოწაფე, მასწავლებელი კი ასე უსწორებს: „შენ ყმაწვილ კაცთან რა ხელი გაქვს? ის

როგორიც უნდა იყოს, — ყოველ გმირებში უკეთესი თუ ყოველ ადამიანებში უტუდესი — იმისი გაფუჭება აუცილებელია.“ ვანო მაჩაბელი თარგმნის: „როდესაც იმათ მეფის პასუხი გაიგეს, პირველად დაეცნენ სულთ, მაგრამ მერე კი საშინლად აღელდნენ“. უმიკაშვილი ამ წინადადების თარგმნას ასე ამჯობინებს: „მეფის პასუხი რომ გაიგეს, პირველად დანადვლიანდნენ. მერე კი აენთნენ მღელვარე მრისხანებითა“.

ბოლო მაგალითში ზოგი შენიშვნა შეიძლება მართებულად მივიჩნიოთ, მაგრამ საინტერესო ის არის, რომ აქ უკვე იგრძნობა პრინციპული განსხვავება მასწავლებლისა და მოწაფის მოსაზრებათა შორის: მასწავლებლის ბოლო სიტყვებს არქაიზმის იერი დაჰკრავს. მოწაფე კი იმავე აზრს უფრო უბრალოდ გამოთქვამს, ხალხურად. (სხვათა შორის, ამავე მაგალითში იგრძნობა, რომ პატარა ვანო მაჩაბელს უკვე თავისუფლად გადმოაქვს წინადადება ქართულად და იდიომურ გამოთქმას გაბედულად ხმარობს — „შენ ყმაწვილ კაცთან რახელი გაქვს“).

მოწაფესა და მასწავლებელს რომ პრინციპულად განსხვავებული მოსაზრება აქვთ ამ საკითხებზე, შემდეგი მაგალითიდანაც მტკიცდება: ვანო თარგმნის: „უბედურო, შენ რისთვის სწუხხარ!“ უმიკაშვილი უსწორებს: „შე უბედურო, რისთვის მწუხარებ!“

„მოსაზრებათა პრინციპულ განსხვავებას“, — რა თქმა უნდა, პირობით ვამბობ, რადგან 13-14 წლის ბავშვს არ შეიძლებოდა ჩამოყალიბებული აზრი ჰქონოდა ასეთ დიდ საკითხზე. მაგრამ პატარა ვანო მაჩაბლის ინტუიცია რომ სწორია, ეს სავსებით ცხადია.

გიმნაზიელი ვანო მაჩაბლის ენა თავისი ამხანაგების ენისაგანაც განსხვავდება. მაჩაბლის ენა უფრო რეალისტური, ხალხური და სადაა. ვფიქრობ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება აქვე მოვიყვანოთ ამისი მაგალითი. ავიღოთ თუნდაც მისი კლასის ამხანაგის ვასო აბაშიძის საკლასო ნამუშევარი — სრულიად თავისუფალ თემაზე აგებული თხზულება, რომელიც უფრო უბრალო და ცოცხალ ენას მოითხოვს, და შევადაროთ ვანო მაჩაბლის იმავე პერიოდის ნაწარმოებს.

„ჩუო წელსა, მარტის ლ დღესა, მე და ჩემი ამხანაგები დავკითხოვეს სწავლისაგან კანიკულებში. შემდეგ რამოდენიმე დღისა მე წავედი ჩემ დედამასთან. სამშობლო ქვეყანაში იმერეთში; და როდესაც მივდიოდით გზაზედ, მე ხშირად გადმოვხტებოდი ხოლმე ეკიპაჟიდან და უყურებდი სხვადასხვა მშვენიერ ყდავილებს, როპელნიცა ხშირად ვკრეფდი გზაზედ.

„მეორე დღეს მივედიტ ერთ ფოსტაში; იქედან შეუდექით დიდ აღმართსა და შემდეგ იმ აღმართისა მიველი შინა. მსურს რომ მე ვსტქვა, როგორ გავატარეთ ის საღამო. როდესაც მივედიტ შინ. ჩვენ მივედიტ სახლში საღამოს ათ საათზე, სადაც დავგვხდნენ ნათესავეები და სხვანი იმერელნიც. რომელთაც იმ საღამოს დაიწყება სიმღერა და შექცევა თავისებურათ. იმ შექცევით და სიმღერით გავატარეთ დრო ერთად პირველ საათამდინ. შემდეგ ვახშმისა ყველანი თავთავის სახლში წავიდნენ და ჩვენცა მოვისვენეთ. მეორე დღეს დილიტ ადრე შემომესმა ყოველის კუთხიდან მშვენიერი ბულებულის მღერა, რომელმაც გამომალვიდა. ავდექ და ვნახე მშვენიერი ადგილის მდებარეობა: სიმშვენიერე მთებისა, ყანებისა, მიწებისა, მთის წვერებისა, წყლის პირებისა, ტყისა, ვენანებისა, ბალებისა და აგრეთვე სიღარიბე გლეხკაცების ქოხებისა. ახლა შემიძლია ვსტქვა, რომელ იმერლები არიან მეტად ღარიბნი. ხოლო მიწა არის დიდად ნამყოფიერი ყოვლის მოსავლისა. გარნა მცხოვრებლები არიან მეტად გაურჩელები და ზარმაცები, და მიზეზიც მათი სიღარიბისა არის მათი სიზარმაცე და გაურჩელობა.

„მე მოკლედ ვწერ ამას, ამიტომ რომ დიდი ხანი არ დავრჩები იმერეთში, რომ ყოველნივე გარემოება შემეტყო იქაური.

ვასილ ა. აბაშვილი“

ამ თავისთავად საინტერესო ბავშვურ თხზულებაში, რომელშიაც უშუალო განცდა და ერთგვარი პოეზია გამოსჰვივის, უსაოუოდ იგრძნობა არქაიზმი: ამას ვერ ვხედავთ ვანო მაჩაბლის თარგმანში, მიუხედავად იმისა, რომ სათარგმნი მასალა, თავისი

განწყობილებით, უფრო აიტანდა ძველ ენას. ეს არის ბერძნულ-
მითების თარგმანი რუსულიდან.

მაჩაბლის აღნიშნული თარგმანიდან განგებ მომაქეს ის ნაწყვე-
ტი, რომელსაც მასწავლებლის ლურჯი ფანქარი არ მოხვედრიდა.

„...მაშინვე ხალკიოპა თავის დასთან წავიდა, — რომელიც,
თვალცრემლიანი, თავის საწოლში იწვა. „რა მოგივიდა, საბრალო
ჩემო დაო?“ ჰკითხა მას ხალკიოპამ შეწუხებით, — „რა სტანჯავს
შენს გულს? ავით ხომ არ შეიქენი? ან ხომ არ გაგიგონია რა, რომ
მამაჩვენი მიპირობდეს მეც და ჩემს შვილებსაც ცუდს რასმე?...“

„მაშ თუ აგრეა, — წარმოსთქვა ხალკიოპამ, — ჩემის შვილებას
გულისათვის უცხო ქვეყნელების¹ წინამძღოლს შეეწიე, მიეცი იმას
რაიმე თილისმა, რომლის შეწვენითაც შეიძლოს მტრების დამა-
რცხება მომავალს ომში. იმისაგან მოვიდა ჩემთან არგოს და ითხოვს
შენ შემწეობას“.

„ხალკიოპის ამ სიტყვებზედ მედეას გულმა დაუწყო სიხარუ-
ლისაგან კანკალი, დაწვებს მოეფინა სიწითლე და აღტაცებით
მოცულმა წარმოსთქვა: „გულდამშვიდებული იყავ, ჩემო დაო, ნუ
სწუხარ² შენი შვილების ბედზედ, მე შენს თხოვნას შევასრულებ.
ხვალ დილაადრიანად წავალ გეკატას ტაძარში და უცხო ქვეყნელს
თილისმას მივცემ, რომელიც დაეხმარება ხარების დამშვიდებ-
სათვის. მხოლოდ შენ ეს საიდუმლო შეინახე, რომ ჩვენმა მშობლე-
ბმა ვერა გაიგონ რა“.

„ხალკიოპამ დაუტევა თავის დის სამყოფი და წავიდა, აუწყოს
თავის შვილებს სასიხარულო ამბავი. მედეამ, მარტო დარჩენილმა.
ვერ შეიძლო მთელი ღამე თვალი ნოვხუჭნა. სირცხვილი და სიყვარ-
ული, შებრალება და შიში ჰბრძოდნენ იმის ამდგრეულს გულში,
სტიროდა, ძრწოდა და სრულიად ვერ მოესვენა. ხან გადასწყვეტდა
უცხო ქვეყნელი გმირის დახსნას, ხან გადაიფიქრებდა — უნდოდა
თავისი თავის მოკვლა დაუყოვნებლივ, იმავე ღამესვე: მაშინ არავინ

¹ წინა ნაწილში, სხვა კონტექსტში, ვანოს ეწერა — „უცხო ქვეყნის, ხალხი“, მაგრამ უმიკაშვილს წაუშლია და „უცხო ქვეყნელებად“ გადაუსწორებია. მეორე ნაწილში ვანოც ასე წერს.

² ზემოთ ჩვენ ვნახეთ, რომ მასწავლებელმა ეს სიტყვა გაუსწორა; ეტყობა, ამ შემთხვევაში მოწაფე არ დაეთანხმა და ისევ თავისებურად წერს.

დააყვედრებდა იმას მამულის და მშობლების ღალატსა. ამ აზრით ადგა საწოლიდან და ამოიღო ყუთი, სადაც შენახული ჰქონდა წაწლები და დამლუპველი, მომაკვდინებელი¹ საწამლავენი. დაიდო ყუთი მუხლებზედ და ცრემლის ნაკადულები წარმოსდინდა. ახადა ყუთს თავი და საწამლავე ამოიღო, მაგრამ მაშინ განელვიძა სიცოცხლის სურვილი², მოაგონდა დრო ბედნიერის ყმაწვილობისა, მოაგონდა ამხანაგები ყმაწვილობის თამაშობისა, სიცოცხლე ძალიან ტკბილად ეჩვენა, ვიდრე როდესმე და მოუცილებელმა სიკვდილის შიშმა³ მოიცვა მედეა. გერამ გამოუცვალა აზრები დ მიუშატა ძალა. იმან ზეჯითად გადასწყვიტა იაზონი დაიხსნას და მოუთმენლად ელოდა გათენებასა⁴.

წინასწარ რომ არ აღმენიშნა, ეს თარგმანი გიმნაზიის დაბალკლასის მოწაფეს ეკუთვნის-მეთქი, კაცი ადვილად დაიჭერებდა. რომ იგი დახელოვნებული მწერლის, სიტყვის გამოცდილი ოსტატის ნაწარმოებია. აქ მომხიბლავია აზრის უბრალოდ გადმოცემა. ძალდაუტანებელი, დარბაისლური თბრობა, სიტყვის ლალი მდინარება... განმაცვიფრებელია აგრეთვე საოცარი დინამიზმი: „ს ი რ ც ხ ვ ი ლ ი და ს ი ყ ვ ა რ უ ლ ი, შე ბ რ ა ლ ე ბ ა და შ ი შ ი ჰ ბ რ ძ ო დ ნ ე ნ ი მ ი ს ა მ დ ვ რ ე უ ლ ს გ უ ლ შ ი, ს ტ ი რ ო დ ა, ძ რ წ ო დ ა და ს რ უ ლ ი ა დ ვ ე რ მ ო ე ს ვ ე ნ ა. ხ ა ნ გ ა დ ა ს წ ყ ვ ე ტ და უ ც ხ ო ქ ე ე ყ ნ ე ლ ი გ მ ი რ ი ს და ხ ს ნ ა ს, ხ ა ნ გ ა დ ა ი ფ ი ქ რ ე ბ და — უ ნ დ ო დ ა თ ა ვ ი ს ი. თ ა ვ ი ს მ ო კ ე ლ ა და უ ყ ო ვ ნ ე ბ ლ ი ვ, ი მ ა ვ ე ღ ა მ ე ს ვ ე“... და ა. შ. ბოლომდე. ამას გარდა, მთარგმნელი ახერხებს მდგომარეობისა და განწყობილების ზედმიწევნით გამომხატველი სიტყვის მოძებნას, გრძნობთ, რომ ამ განწყობილებას სწორედ ეს სიტყვა მოუხდებოდა და არა სხვა რომელიმე; სიტყვა მტკიცედ არის. ჩასმული თავის ადგილას. ეს კი, თავისთავად, ნაწარმოებს დამაჯერებლობასა და ძალას მატებს: „...შებრალება და შიში ჰბრძოდნენ“.

¹ ჯერ დაუწერია „ს ი კ ვ დ ი ლ ი ს მ ო მ ც ე მ ი“, მაგრამ მერე მასვე წაუშლია და „მ ო მ ა კ ვ დ ი ნ ე ბ ლ ა დ“ გადაუსწორებია.

² დაუწერია „წ ყ უ რ ე ი ლ ი“, მაგრამ რატომღაც „ს უ რ ე ი ლ ა ლ“ ვაუსწორებია.

ჩემს ამდევრეულს გულში“, „სტიროდა, ძრწოდა და სრულიად
ვერ მოესვენა...“ და ა. შ. ენაბუნებრივია, ნამდვილი ქართული.
ნხოლოდ ერთ ადგილას პირდაპირ გადმოუტანია რუსული გამოთქმა:
„მოაგონდა ამხანაგები ყმაწვილობის თამაშო-
ბისა“ — «Товарищи детских игр».

ძალიან გაგვიგრძელდა მოწაფეობისდროინდელ თარგმანებზე
საუბარი. ჭობს ჩვენს ამბავს მივყვეთ.

ლიტერატურით დაინტერესებულ მოწაფეთაგან მასწავლებელი
სალიტერატურო წრეს აყალიბებს და გაკვეთილების შემდეგ ქარ-
თულ წიგნებს აკითხებს, ლიტერატურასა და ხელოვნებაზე ესაუ-
ბრება. თავისი ხანგრძლივი პედაგოგიური მოღვაწეობის განმავ-
ლობაში უმცაწველს წესადა ჰქონდა — შეარჩევდა ხოლმე
წიგნები შეგორდებს და ცალკე ამეცადინებდა, დამატებით საათებში.
ამ საღამოზე შევეყარე ოთხი ყმაწვილი გიმნაზიიდან, — ვკითხუ-
ლობთ მის დღიურში, — მოვილაპარაკეთ და შევადგინეთ პატარა
საზოგადოება. კერძოში ერთხელ შევიკრიბებით და ქართულ წიგ-
ნებს ვეკითხავთ, ვილაპარაკებთ და ნაწერებს გავარჩევთ.

ერთი უეჭველად მოგვემატება შემდგომში. ვინ იცის, კვირა
და კვირა კიდევ მოგვემატნენ. ჩემი ცდა ის იქნება, რომ პირველად
უნამო ცოტაოდენი გაკეთდნენ, მამულის სიყვარული ჩაუვარდეთ
გულში და შრომობდნენ. ღვთით იმედი მაქვს... დღეის სწორს „შევი-
ტროვებით“ და „გუფსვის ტყაოსნის“ კითხვას ვაპირებთ. ამას გარდა
ვთხოვე, რომ რუსულით გან რამ გადმოსთარგმ-
ნონ“.

პატრიოტი მასწავლებელი თვითონ იწვის სამშობლოს სიყვა-
რულით და ამ ცეცხლს ბავშვებსაც უკიდებს, ამზადებს საზოგა-
დოებრივადი თანდადებულ მოღვაწეებს.

გერმანელი ვანო მაჩაბელი ჩვეული ხალისით განაგრძობს
წიგნების კითხვას. ჯერ კიდევ თბილისში ახლადჩამოსულმა სულ
გერმანულად ილაპარაკებდა „საქართველოს მოამბე“. გაეცნო
ქართულს, რუსულს და ევროპული ლიტერატურის შედევრებს,
საბრძოლველად ეუბნებოდა ქვეყნდებოდა. წაიკითხა ლერმონტოვის
„ჩიკოტი დიკოს გმირი“, გრიბოედოვის „ვაი ჭკუისაგან“, (რომელიც
მან „საქართველოს მოამბეში“ დაიბეჭდა; სათაურად ჰქონდა

„უბედური ჭკუისაგან“, გ. ერისთავმა თარგმნა). პიუგოს „საბა-
ლონი“, ბელინსკისა და დობროლუბოვის თხზულებანი, პრუდონ-
ის წერილები... ამავე ეურნალის ფურცლებზე ეცნობა საქართვე-
ლოს ისტორიას. სამშობლოს წარსულის შესწავლით დაინტერესე-
ბული ბავშვი თავისთვის საქართველოს ისტორიის კონსპექტსაც
აღგენს.

როცა რუსულში საკმაოდ გაიწაფა, რუსულ წიგნებსაც მიჰყო
ხელი და ამის შემდეგ მისი შესაძლებლობა განუსაზღვრელად გაი-
ზარდა. ძმას ბიბლიოთეკიდან მოაქვს რუსული წიგნები და გიმნა-
ზიის მოწაფე ვანო მაჩაბელი გულმოდგინედ კითხულობს.

ახლანდელ კითხვას უფრო სისტემატური ხასიათი აქვს, მაგრამ
მაინც „წინ გარბის“ მაჩაბელი. 13-14 წლის ბიჭი შექსპირს კითხუ-
ლობს და ვინ იცის, იქნებ ამ საკაცობრიო ტრაგედიების თარგმნა-
ზედაც ოცნებობს!..

* * *

ოჯახს კი ისევ უჭირს, ახლა კიდევ უფრო მეტადაც არის გა-
ჭირვებული. მამის ვალები იზრდება, ძმა ამ დროს პეტერბურგში
სწავლობს, მაგრამ ვანოსთან ხშირი მიწერ-მოწერა აქვს, უმცროსი
ძმის „ცხოვრებაში გამოყვანაზე“ არც ახლა აუღია ხელი და ყოველ
წერილში არიგებს, როგორ მოიქცეს. რა წაიკითხოს და, რაც
მთავარია (ამას არასოდეს არ ივიწყებს ძმა), როგორ გამოადგეს
თავის ქვეყანას. და ვანოც კიდევ მეტის გულმოდგინებით განა-
გრძობს სწავლას. ეწაფება უცხო ენებს. მასზე უკვე გიმნაზიის
გარეთაც ლაპარაკობენ, როგორც ქართული ენის ზედმიწევნით
მცოდნეზე, რომელმაც, ამავე დროს, უკვე უცხო ენებიც იცის.

აკაკი წერეთელი თავის მოგონებაში წერს: „რუსეთიდან რომ
დავბრუნდი, ახალ ჩამოსულს, ყველგან და ყველასაგან მესმოდა,
რომ თავ. გიორგი მაჩაბელს კარგი შვილები ეზრდება და უმცროსი
მაინც მეტად საიმედო რამ არისო: „ქართული, როგორც ხუტური
ისე მხედრულიც, ზედმიწევნით იცის და უცხო ენებსა და საგნებ-
საც საზოგადოდ ადვილად იმორჩილებსო“.

მამის მდგომარეობა კი თანდათანობით უარესდება. ჰევალეების რიცხვი დღითი დღე მატულობს. ვანო ხშირად ხდება მოწმე მევალეებისა და მამის უსიამოვნო დიალოგისა. დადგა კატასტროფული მომენტიც, როცა ყოველგვარი სახსარი ამოიწურა...

მაგრამ ამ დროს ორბელიანებმა უშველეს, ჯერ კიდევ გიმნაზიადაუმთავრებელ ვანოს კერძო გაკვეთილები გამოუძებნეს. პატარა რეპეტიტორმა გაბედულად გაუსწორა თვალი ცხოვრებას. ცოტ-ცოტას დედასაც კი ეხმარება. „აიღებდა თუ არა ფულს გაკვეთილებში, — ვკითხულობთ ერთ მოგონებაში, — მაშინვე იყიდდა ჩაის, შაქარს, საპონს და სხვ. და გაუზავნიდა თავია დედას თამარაშენში — „ეგ დახარჯე, კიდევ გამოგიგზავნიო, ეხლა მე ფულიანი გავხდით“.

თვითონაც ხშირად დადის სოფელში და მარტოდ დარჩენილ დედას, პაპიდასა და დარიკოს სიხარულით ავსებს. ექვსეულება ბოლომდე გაჰყვა ივანე მაჩაბელს, ყოველ დღესასწაულზე, და ისედაც, მოიხელთებდა თუ არა დროს, უსათუოდ დედის სანახავად წავიდოდა.

სოფელში მუშაობას არ თაქილობდა. იმავე მოგონებაში ვკითხულობთ: „ჩაიცვამდა ქალამნებს და უბრალო ტანისამოსს და მარხილით წავიდოდა შეშის მოსატანად ტყეში. რომ დაბრუნდებოდა, გადმოალაგებდა მუშებთან ერთად, დაჰრიდა, დააპობდა და სანამ სახლში არ აიტანდა, მანამ რაც გინდა საამო სტუმარი მოსვლოდა, თავს არ დაანებებდა მუშაობას; როცა კი გაათავებდა, დაიბანდა, გადაიცვამდა სუფთა ტანისამოსს და ვანო ისევ ვანოს დაემსგავსებოდა... ან, მაგალითად, თამარაშენში იცოდნენ ქვიტკირის ზაბორი (ქეისა და ტალახისა) და ვანო ხშირად ხელებდათხუპნული იდგა და ამ ღობის კეთებას შველოდა“...

ვანო ყველაზე პატარაა თავის ამხანაგებს შორის, მაგრამ „საშინელი მკვირცხლი, მალხაზი და მეტისმეტი ხალისიანი“*. ერთი მისი ამხანაგის გადმოცემით, „იმისთანა ცოცხალი ყმაწვილი მთელს გიმნაზიაში არ მოიპოვებოდა, ყველგან შურდულივით დაჰქროდა“. ამხანაგებს უყვარდათ და დიდი პატივისცემა ჰქონდათ პატარა ვანოსი. არავის აჩაგვრინებდნენ, თუ ვინმე რასმე აწყენინებდა მაშინვე გამოექომაგებოდნენ ხოლმე.

მთელი გიმნაზიის მოწაფეების საერთო სათაყვანებელი მაშინ ილია ჭავჭავაძე იყო. ბავშვები გატაცებით აღევნებდნენ თვალყურს საზოგადოებრივ ცხოვრებას და გრძნობდნენ, რომ ერის სულიერ ცხოვრებაში რაღაც დიდი და მეტად მნიშვნელოვანი ხდებოდა. გრძნობდნენ, რომ ეს იყო უდიდესი ძეგრა, უდიდესი გარდატეხა. ილიას „საქართველოს მოამბე“ ხელიდან ხელში გადადიოდა. მის ფურცლებზე ამოკითხული სიტყვები ჰავესებით ეთანხმებოდა მოსწავლეების განწყობილებას:

„ყოველი კაცი, რომელსაც კი თვალეზედ ჩამოფარებული არა აქვს რა, ხედავს, რომ ცხოვრება, რაც გუშინ იყო, დღეს აღარ არის, რომ იგი იცვლება, მიდის წინ, და მოაქვს განახლება ყოველის ფერისა... გული სხვარიგად ჰსცემს, როცა ცხოვრებაზედ ამოვა, თავს ამოჰყოფს ბრწყინვალე ყვავილი ახალი აზრისა“.

„საქართველოს მოამბის“ ყოველ ნომერს ბატიტულო გვერდზე ეპიგრაფი ჰქონდა წამძღვარებული: „ხოლო ლედვისაგან ისწავლეთ იგავი ესე: რაჟამს იგი რტონი მისნი დაჩჩვიან და გამოვალნ ფურცელნი, უწყოდეთ, რამე თუ ახლო არს ზაფხული“.

ეს ზაფხული დგებოდა, იგრძნობოდა მისი მაცოცხლებელი სითბო, და პატარა ბიჭებს უკვე ხალხის სამსახურში წარმოედგინათ თავი, ოცნებაში ემზადებოდნენ, რათა ჩქარა ამოსდგომოდნენ მხარში ილიას და მის მეგობრებს. ეს პატარა მეოცნებე ბიჭები, რომელთა შორის, მისივე ამხანაგების გადმოცემით, ვანო პირველი იყო, უკვე მომწიფებული ადამიანებივით მსჯელობდნენ ჩერნიშევსკიზე, გერცენზე, დობროლუბოვზე... ვანო მაჩაბლის გიმნაზიელი ამხანაგი წერს: „ის დრო გუშინდელზე კარგად მახსოვს. მე ელაპარაკობ 1863 წელზე, როცა ილია ჭავჭავაძემ უურნალ „საქართველოს მოამბის“ გამოცემა დაიწყო. ეს იყო დრო საერთო გამოცოცხლებისა. სამოციანელი რეალისტები და მატერიალისტები... აღვიძებდნენ საუკეთესო ადამიანურ გრძნობებს... ერის კულტურაში საერთო აღმავლობა იწყებოდა“.

1850 წელს დაარსებული ქართული თეატრი, რომელმაც ოთხი-ოდე წელს იარსება, ჯერ ისევ ცოცხალ მოგონებად ჰქონდა საზოგადოებას. ხალხი ოცნებობდა თეატრის განახლებაზე, მაგრამ ეს

მაშინ დიდ სიძნელეებთან იყო დაკავშირებული. მუდმივი თეატრის დაარსება ჯერ კიდევ შორეულ საქმედ რჩებოდა...

სამაგიეროდ, ხშირად იმართებოდა სცენისმოყვარეთა წარმოდგენები კლუბებში, ხოლო უფრო ხშირად კერძო ოჯახებში. ყოველი ასეთი წარმოდგენის გამართვა დაკავშირებული იყო დიდ ძლევარებასა და სიხარულთან. მასში მონაწილეობას ღებულობდა თითქმის მთელი მოწინავე საზოგადოება. ამიტომ სცენისმოყვარეთა რიცხვიც დიდი იყო. რაც დრო გადიოდა, სცენისმოყვარეთა რიცხვიც მატულობდა და წარმოდგენებსაც სულ უფრო და უფრო ხშირად მართავდნენ.

მაჩაბელი პატარაობიდანვე ყოფილა გატაცებული სცენით. იგი ჯერ კიდევ გიმნაზიაში სწავლის დროს თარგმნის პიესებს და წარმოდგენებშიაც კი მონაწილეობს.

ერთ-ერთ ასეთ წარმოდგენაში იგი უნახავს პეტერბურგიდან ახლად დაბრუნებულ, უკვე სახელმოხვეჭილ მწერალს აკაკი წერეთელს. ეს მოხდა სოლ. ერისთავის სახლში, სადაც სცენისმოყვარეებმა გიორგი ერისთავის „გაყრა“ წარმოდგინეს. პატარა ტანის, ფერმკრთალი ვანო მაჩაბელი მონაგარდისას როლს ასრულებდა.

მაშინ საკმაოდ ხშირი იყო ხოლმე ისეთი შემთხვევა, როდესაც ყმაწვილკაცები ქალების როლებში გამოდიოდნენ. სოფრომ მგალობლიშვილი თავის „მოგონებაში“ წერს: „...ნელ-ნელა მოიკიდა ფეხი ქართულმა წარმოდგენებმა. ამის მიბაძვით ჩვენ, სემინარიელები, შიგ სემინარიაშიც ჩუმად ვდგამდით ხოლმე წარმოდგენებს, გარედაც ვთამაშობდით. ვაყებისა და ქალების როლებს სულ სემინარიელები ასრულებდნენ“.

გიმნაზიელი ვანო მაჩაბლისა და მისი ამხანაგების დიდი გატაცება თეატრით მიეწერება, ჯერ ერთი, საერთო განწყობილებას — მაშინ ყველას თეატრი ეკერა პირზე და მთელი საზოგადოება იმ სცენისმოყვარეთა წარმოდგენებით სულდგმულობდა, რადგან სხვა შესაძლებლობები ადგილი არ გააჩნდათ; მეორეც, თეატრის სიყვარულს მათ უღვივებდა ქართული ენის მასწავლებელი — პეტრე უმიკაშვილი, რომელიც ბავშვობიდანვე თეატრით სულდგმულობდა და შემდეგაც, უკვე მოხუცებაში შესული, თეატრისათვის წერდა პიესებს. შემთხვევითი არ არის, რომ მისი სამი მოწაფე (ერთი კლასის

მოსწავლეები) შემდეგ თეატრის დიდი მოღვაწეები გახდნენ — ივანე მაჩაბელი, ვასო აბაშიძე და ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჯინი. პირველი განახლებული ქართული თეატრის მოამაგე, ზოლო ორი უკანასკნელი — სცენის დიდი კორიფეები. პეტრე უმიკაშვილს ისე გაგიჟებით უყვარდა თეატრი, რომ მისი პირველი უბადრუკი ჯამაგირი 12 მანეთი, რომელიც ცარიელი პურის ფულადაც ძლივძლივობით კმაროდა, დედამისს განაწილებული ჰქონდა აგრეთვე შვილის თეატრის ხარჯებზედაც (მაშინ უკვე იტალიური ოპერა იყო თბილისში). უმიკაშვილი თვითონვე წერს: „უთეატროდ მკვდარი ვარ, ჩემი სიცოცხლე მარტო თეატრშია, იქა ვცოცხლდები“.

თექვსმეტი წლის ვანო მაჩაბელი წარმატებით ამთავრებს გიმნაზიას და, როგორც წარჩინებული მოწაფე. საჩუქარს ღებულობს. ოცნებობს პეტერბურგს წასვლაზე, სადაც მისი ძმა იმ დროს უნივერსიტეტის უკანასკნელ კურსზეა, იურიდიულ ფაკულტეტს ამთავრებდა.

მაგრამ სახელმწიფო ხარჯზე მისი გაგზავნა, როგორც უწლოვანისა, ჯერ არ შეიძლება. სახელმწიფო ხარჯზე მხოლოდ ჩვიდმეტი წლისას მიიღებენ. ეგეც რომ არ იყოს, ვანოს გზის ფულიც არ აქვს, რომ პეტერბურგს ჩააღწიოს და მერე ბედს მიენდოს. მამის ვალები ამ დროისთვის ზღაპრულად გაიზარდა. მევალეები უფრო არათავაზიანი და თავისმომამბეზრებელნი შეიქნენ.

1871 წლის თებერვალში ვანო გორიდან სწერს თავის ძმას პეტერბურგში: „ჩვენი ჭავრი ნურა გაქვს რა, ყველანი მშვიდობითა ვართ, ეს არის, რომ მამაჩემის მოვალე თათარი გვაწუხებს. მეორე-თაც მოვიდა, მაგრამ, რასაკვირველია, ხელცარიელი წავიდა ისევ ისე. ახლა მამაჩემს უნდა სოსიაშვილის მამული დააგირავოს და იმითი ყველა მაწუხებელი ვალები გაისტუმროს, მაგრამ არ ვიცი როგორ მოახერხებს და ან შენ რას მოიწერები ამაზედ. ჩემის აზრით, თუ ამ მამულით გაუძღვა იმ ვალებს, ძალიან კარგი იქნება“.

მაგრამ, როგორც ეტყობა, ვერ მოხერხდა სოსიაშვილის მამუ-

ლის დაგირავება. ან არადა ის ფული მამის ახალ ხარჯებს მოხმარდა, რადგან ცოტა უფრო მოგვიანებით, მაისის თვეში, ისევ გულდაწყვეტილი სწერს თავის ძმას პეტერბურგში: „მოვალეებში მხოლოდ თათარმა მნახა, მაგრამ კი არა უთქვამს რა; მხოლოდ, შენი მოსვლისა ძეითხა, ანიკომ კი გამიპირა საქმე, მაგრამ, როგორც იქნა, დაეშოშმინე. ამას გარდა, ორი უცნობი მოვალე გამოგვიჩნდა. ერთი ვილაც თუმანიშვილი, ექვსი თუმნის ექვსილი ჰქონია მამაჩემისაგან და მეორეც ვილაც მამიჩემის სახლისპატრონი“.

აშკარად ჩანს, რომ ოჯახის იმედის დაკერა შეუძლებელია. ოჯახში ვანოს გასამგზავრებელი კი არა, ვასიკოსათვის ჩურჩხელუბის გასაგზავნი ფულიც არა აქვთ.

ძმის წერილები საერთოდ გამამხნეველებელია, მაგრამ გზის ფული ხომ მაინც საჭიროა. ძმა გზის ფულის უქონლობის გამო თვითონვე ვერ ახერხებს სამშობლოში დაბრუნებას.

გამოსავალი ისევ კერძო გაკვეთილებში აღმოჩნდა. გიმნაზიადამთავრებული ვანო მაჩაბელი გაკვეთილებს აძლევს გორში, კონსტანტინე მამაცაშვილის სახლში. ფულს გულმოდგინედ აგროვებს და პეტერბურგში გასამგზავრებლად ემზადება, ახლა მეტი თავისუფალი დრო აქვს და მეტსაც კითხულობს. თუკი რამ დარჩა წაუკითხავი ივანოვის ბიბლიოთეკაში, ახლა გადაიკითხა, მონდომებით სწავლობს ფრანგულ ენას, და ახლაც სასწაული მოახდინა მაჩაბლის ლინგვისტურმა ნიჭმა; მისივე ძმის სიტყვებით, „ამ ერთს წელიწადს ვანომ მშვენიერად შეისწავლა ფრანგული ენა“.

1871 წლის ზაფხულში ვანო მაჩაბელი უკვე მზად არის გასამგზავრებლად: სამგზავრო ფული მოგროვებულია, ვასიკო კვლავ გამამხნეველ წერილებსა სწერს; იგი უკვე პეტერბურგშივე მოეწყო სამსახურში და აღარაფერს გაუჭირებებს უმცროს ძმას. სხვანაირადაც „მოემზადა“ ვანო მაჩაბელი: გიმნაზიის დამთავრებისას ისეთივე კიკნა და სუსტი ბიჭი იყო, როგორც შესვლის დროს, ახლა კი, სულ რაღაც ერთი წლის განმავლობაში, სავსებით შეიცვალა, ერთბაშად დავაჟაცდა, ტანი აიყარა, ხმა დაუბოხდა და მისი ფერმკრთალი სახე, რომელსაც მომწვანო მკვირცხლი თვალები უმშვენებდა, კიდევ უფრო მიმზიდველი შეიქნა.

დადგა გამგზავრების დღეც...

ომნიბუსის გარშემო ღრიანცელია. გამცილებლები მგზავრებს ეთხოვებიან. დასვენებული ცხენები ტორებს ქვაფენილს ურტყამენ მოუთმენლად და ხშირ-ხშირად მოუხედავენ ხოლმე მეეტლეს. რომელსაც ხელი მოუწირდილებია და მზეს გასცქერის, დროს ამოწმებს... კონდუქტორის საყვირის შემდეგ ღრიანცელი კიდევ უფრო ძლიერდება. ცხენები ყურებს ცქვეტენ, ლურჯხიფთანიახი მეეტლე კოფოზე აძვრება, მგზავრები ფაცაფუცით სხდებიან ომნიბუსში; ალერსის, დარიგების, გაფროხილების სიტყვებია ერთმანეთშია არეული...

სადგურზე დარჩენილნი დიდხანს იქნევენ ცხვირსაბოცებს, ხელით კოცნას უგზავნიან გამგზავრებულებს. ომნიბუსში ერთმანეთს აწყდებიან, რათა, მანამ თვალს მიეფარებოდნენ, ერთხელ კიდევ დაინახონ ნაცნობი სახეები. გამცილებელთა გუნდი დააბატრავდა. გაქანებული ომნიბუსიდან ძლივსლა მოჩანს ქრელი ქოლგები და მზის სხივებით აელვარებული ოქროსფერი ეპოლეტები...

ვანო მაჩაბელი არავის გაუცილებია, ამიტომ უკანაც არ იხედება, იგი კოფოზე მოთავსებულია მეეტლისა და კონდუქტორის გვერდით და გაჰყურებს დილის მზის სხივებით აფვრადებულ ცაჲ, რომელზედაც დინჯად დასტურავენ თეთრი ღრუბლების ქარავენები.

ომნიბუსი გრილით დაეშვა ჯვრის დაღმართზე, ჩაუარა აგურის ქარხნებს, საკირეს, სასაფლაოს, საავადმყოფოს, ეტლებიან ფაბრიკას, ქუშად აღმართულ სამახსოვრო თუჯის ჯვარს; გავიდა ოთხთაღიან ქვის ხიდზე, ბაყებსა და ტრაქტორებს გასცდა და უფრო დინჯად შეუდგა ხილის ბაღებითა და ვენახებით დაბურულ საბურთალოს აღმართს.

ახალგაზრდა ვანო მაჩაბელს თითქმის ბურანში ესპის მგზავრების მხიარული სიცილ-კისკისი, მეეტლის შექაჩილები და კონდუქტორის გულისგამაწვრილებელი ლილინი, რომელიც მისივე საყვირის მუსიკასავით, ყოველგვარ ტკბილბმოვანებას მოკლებულია. ჭაბუკი მაჩაბელი ფიქრებში წასულა. უნებურად აგონდება თავისი ბავშვობა, როცა იგი, ძმასთან ერთად, ამავე გზაზე ურმით მოდიოდა. მაშინაც ახალი ცხოვრება იწყებოდა მისთვის, ასევე გაურკვეველი და ბუნდოვანი, მაშინაც ასევე გამალებით უცემდა გული. და მთელი არსებაც ასეთივე გამოუცნობ სევდას მოეცა,

მაგრამ იმდროინდელი მისი განცდები უფრო ვიწრო იყო, სწავლას-
მოწყურებული ენერგიული ყრმის მისწრაფებებს არ შორდებოდა.
ახლა კი ვანოს ფიქრები უფრო ღრმა არის და გაცილებით უფრო
შორს ფრინავს. ახლა იგი უკვე საკმაოდ კარგად იცნობს რუსულსა
და მსოფლიო ლიტერატურას, წაკითხული აქვს მოლიერი, ჰიუგო,
პუშკინი, შექსპირი, დიკენსი და ოცნებობს შექსპირის ტრაგედიე-
ბის თარგმნაზე. კარგად იცნობს ჩერნიშევსკის, დობროლუბოვის,
გერცენის მოწინავე იდეებს... 17 წლის ჭაბუკი საესეებით მომზადე-
ბული და მომწიფებული შედის უნივერსიტეტში. სხვების ნაამბო-
ბითა და ძმის წერილებით იცის, რას წარმოადგენს ეს უნივერსი-
ტეტი, იქ სააკარად მღელვარე და მოუსვენარი ცხოვრება დუღს...
და ვანო მაჩაბელიც მოუთმენლად მოელის იმ დღეს, როცა პირვე-
ლად შეაღებს უნივერსიტეტის კარებს.

ომნიბუსი მიჰქრის. ჯერ ისევ დილა იყო. როცა საქაროველოს
ძველ სატახტო ქალაქს ჩაუარა. მრავალი ბედნიერი და მწარე დღე-
ების მოწმეა ეს პატარა ქალაქი. უძველესი ტაძრები წარსულის
მაღალ კულტურაზე ღაღადებენ, ხოლო მიწის წიაღში ფენა-ფენად
აწყვია კიდევ უფრო ძველი, მრავალსაუკუნოვანი კულტურის
დიდებული ფურცლები. აქვე განისვენებს საქართველოს უკანას-
კნელი მეფე გმირი ერეკლე, რომელმაც თავისი მრავალტანჯული
სამშობლოს ბედი საბოლოოდ რუსეთს დაუკავშირა.

სამშობლოდან გამგზავრებული ჭაბუკისათვის მშობელი
ქვეყნის ყოველი კუთხე ასწილად უფრო ძვირფასი და სანატრელი
გამხდარა. თბილისიდან მოკიდებული, იგი თითქმის ყოველ ნაბი-
ჯზე ხედავს მთებზე მედიდურად წამომართულ დიდებულ ძეგლებს,
რომლებიც მრავალი გმირული ბრძოლების მოწმენი და მონაწილე-
ნი არიან. შეჰყურებს მაჩაბელი და ჟრუანტელი უვლის — „სიდი-
ადე თქვენი მგვრიდა კანკალს, ჟრუოლასა“... თერგდალეულთა
იდეებზე გაზრდილ ჭაბუკს მტკიცედ გადაუწყვეტია — მთელი თავი-
სი უნარი, ცოდნა და სიცოცხლეც კი მშობელი ხალხის სამსახურს
მოახმაროს.

ყაზბეგს რომ მიაღგნენ, სალამოს ბინდი ჩამოწვა. ღამე აქ
უნდა გაათიონ, დილაადრიან კი ვლადიკავკაზისაკენ გასწევენ, საი-
დანაც შემდეგ ნატარებლით გაემგზავრებიან პეტერბურგს. მგზავ-

რები ომნიბუსიდან ჩამოხტნენ. ყველა ეშურება ბრწყინვალე ყაზბეგს შეავლოს თვალი, მაგრამ ხევის პატარძალს ღრუბლის მანდილი შემოუხვევია. გულდაწყვეტილ მგზავრებს კონდუქტორი ამშვიდებს — დილაზე მთელი მისი სიმშვენიერით იხილავთო.

და მართლაც დიდებული სანახავე იყო ყაზბეგი დილით! მაჩაბელს ილიას მოთხრობა გაახსენდა... იგი დიდხანს შეჰყურებდა სპეტაკი თოვლით დაფარულ მწვერვალს. მაგრამ განა მარტო მწვერვალია მომხიბლავი! საითაც უნდა გაიხედო აქ, ყველგან მშვენიერებას იხილავ, ყველგან ბუნების სიტუარფე მოგჭრის თვალსა. თერგის ყრუ ხმაურს ერთვის მწყემსის ტკბილი სალამურის ხმა, რომელიც შორიდან კიდეც უფრო საამურად და გულის დამატკბობლად გაისმის. ამწვანებულ პატარა გორაკებს, რომელთაც თითქოს ფერხული ჩაუბამთ მოელვარე მყინვარწვერის გარშემო, ცხერის ფარა შეჰფენია. კანტიკუნტად ცხერის ბღავილსაც გაიგონებს კაცი. მახვილი თვალი მწყემსებსაც გაარჩევს.

ამ მთებში, სადლაც, ცხვარს უდგას რუსეთიდან ახალდაბრუნებული, ჯანგატეხილი და იმედგაცრუებული, ჯერ კიდეც სრულიად ახალგაზრდა სანდრო ყაზბეგი. ვანო მაჩაბელმა მაშინ მისი არსებობაც კი არ იცოდა, და მითუმეტეს ვერ წარმოიდგენდა, რომ ეს კაცი რამდენიმე ხნის შემდეგ სასწაულსავით მოეცლინებოდა ქართულ ლიტერატურას, ხოლო ის მწყემსები, რომლებიც დინჯო, მედიდური რხევით მისდევნ ფარას, მისი უკვდავი მოთხრობების გმირებად იქცეოდნენ.

თავქვე რომ დაეშვნენ, თერგის ღრიალმა მწყემსის სალამურის ხმაც შთანთქა და ვანოს ფიქრებსაც შეუცვალა მიმართულება.

* * *

პატარა სტუდენტური ოთახი პაპიროსის კვამლს გაუფსია. ყელმოტეხილ ბოთლში გამაგრებული სანთელი მართალად ანათებს ოთახს; სამარისებურ მყუდროებას საათის სუსტი ტაკატუკი არღვევს. გარეთ ცრის შემოდგომის ცივი, გულისგამაწვრილებელი წვიმა. ვიწრო ფანჯარაზე ფარდა ჩამოუფარებიათ. ოთახი ღარიბუ-

ლად არის მორთული, ამ მხრივ ნამდვილი სტუდენტურია, იმ განსხვავებით, რომ ყველაფერში წესრიგი და სისუფთავე იგრძნობა.

მაგიდას მისჯდომია პეტერბურგს ბანკის საქმეებზე ჩამოსული ილია ჭავჭავაძე და რაღაცას გატაცებით კითხულობს. დრო და დრო თავს ასწევს და მეგობარს შეხედავს, რომელიც მის პირდაპირ ზის. ეს არის ახალგაზრდა ნათეცი ვექილი ვასილ მაჩაბელი. იგი ამაყი ღიმილით უპასუხებს ილიას მზერას. ვანო ფანჯარასთან დგას, ხელით წიგნის თაროს დაყრდნობია და ილიას შეჰყურებს. გული უფანცქალებს, მაგრამ ცდილობს გარეგნულად არ დაიმჩნიოს მღელვარება. სანთლის მკრთალ შუქზე კიდევ უფრო ფერმკრთალი ჩანს. ხშირხშირად აიქნევს ხოლმე თავს და შუბლზე გადმოყრილ თმას გაისწორებს.

დღეს შეხვდა იგი პირველად ილია ჭავჭავაძეს. დღესვე მისი პირველი სერიოზული გამოცდაა: დიდი მწერალი ეცნობა ვანო მაჩაბლის თარგმანს, შექსპირის „მეფე ლირის“ ნაწყვეტებს. ვანომ იცის, როგორი მკაცრი კრიტიკოსიკაა ილია ჭავჭავაძე. აგონდება მისი წერილი „შეშლილის“ მთარგმნელ თავად რევაზ ერისთავზე. ახალგაზრდა მწერალს გული ელევა, მანამ ილიას აზრს მოისმენდეს.

მაგრამ ილია სულაც არ ჩქარობს.

მან დაამთავრა კითხვა, ისევ შეხვდა ვასილ მაჩაბელს, წამოდგა, გაიარ-გამოიარა. სახეზე ვერაფერს შეატყობ კაცი. კვლავ მაგიდასთან მივიდა, სკამზე ჩამოჯდა და ახლა უკვე სახეგაბადრულმა წარმოთქვა: „დიდებულია“.

ამ სიტყვის მნიშვნელობა მხოლოდ ვასოს ესმის კარგად. მან იცის, რომ ილიას არ უყვარს გადაჭარბებული ქება. არც პირში თქმას მოერიდება. ამიტომ ორმაგი ფასი აქვს ილიას შექებას. ვასო იმასაც გრძნობს, რომ ეს სიტყვა არ ყოფილა განზრახ თქმული, ახალგაზრდა კაცის წასაქებებლად.

რამდენი ხანია რაც ენის შესწავლა დაიწყო, თარგმნას როდის შეუდგაო, კითხულობს ილია.

ვანო მაჩაბელმა ჯერ კიდევ გიმნაზიაში გადაწყვიტა ინგლისურის შესწავლა და შექსპირის თარგმნა. განზრახვის შესრულებას უნივერსიტეტში შესვლისთანავე შეუდგა. ენას სწავლობდა ჩვეული მუყაითობით, და ჩვეულ წარმატებასაც მიაღწია. მისი ძმა წერს:

„საზოგადოდ დიდი ნიჭი ჰქონდა ენების სწავლაში. ქართული ენა ხომ ზედმიწევნით იცოდა... ფრანგულს გარდა, გერმანული და ინგლისური ენებიც შეისწავლა“. ფრანგული ენის ცოდნამ ინგლისურის შესწავლაც გაუადვილა. ასე რომ, ერთი წლის განმავლობაში საკმაოდ გაიწაფა ინგლისურში.

შექსპირის თარგმნას კი 1873 წლის გაზაფხულზე შეუდგა. მაგრამ დიდი შიშითა და ყოყმანით მოჰყიდა საქმეს ხელი, მუშაობდა ცოტ-ცოტას და ისიც არასისტემატურად. გაზაფხულზე გაოცდებმაც შეუშალა ხელი; ხოლო ზაფხულში, როცა იგი ერთ პეტერბურგელ ჩინოვნიკს გაჰყვა აგარაკზე მდივნად, თარგმნის დღეში მხოლოდ თითო საათს უთმობდა. შექსპირის თარგმანზე მისი პირველი მუშაობა გაუბედობითა და ორჭოფობით ხასიათდება...

— ბარაქალა, ბარაქალა! — ამბობს ჩაფიქრებული ილია.

ეს თარგმანი ახლა ორი მხრივ არის საინტერესო. ჯერ ერთი რომ ჩვენს ლიტერატურას გაამდიდრებს და, მეორეც, თეატრის ფეხზე წამოყენებასაც შეუწყობს ხელს. შექსპირის ხეირიანი თარგმანი ჯერ ჩვენ არა გვქონია.

რამდენი ხანია ცდილობენ ქართული მუდმივი თეატრის აღდგენას, მაგრამ დღემდე ვერაფერს გახდნენ. სათეატრო ძალები გაფანტულია, სათანადო სახსრები არ გააჩნიათ, და, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ღარიბი რეპერტუარი აქვთ. ილია განუსაზღვრელ მნიშვნელობას აძლევს თეატრის დაარსებას, დიდ ეროვნულ საქმედ მიაჩნია. ამიტომაც ასე აქეზებს ახლა ახალგაზრდა ვანო. მაჩაბელს — ეცადე მალე დაამთავრო, როცა წავალ, თან წავიღებ და კრებულში დავბეჭდავ, ახალ თეატრს კი, რომლის დაფუძნებას დღე-დღეზე მოელოან, შესანიშნავი პიესა შეემატებოდ.

ილიას განსაკუთრებით უყვარს „მეფე ლირი“. სამოციან წლებში მან ამ პიესიდან ცოცხალი სურათებიც დადგა. ლირი თვითონვე იყო. ახლაც სიცილით აღუთქვა ვანოს, შენს თარგმნის ლირს პირველად მე ვითამაშებო.

მაგრამ სახეზე წამოწითლებული მაჩაბელი ყოყმანობს, იგი ძმის დარიგებას მისდევს: რა საქმესაც ადგინა, ჯერ ის უნდა დამთავრო, ახლა მთავარია უნივერსიტეტის წარჩინებით დამთავრე-

ბა, თარგმანს დიდ დროს ვერ დაუთმობს, სწავლას ვერ შოცდება, შექსპირის თარგმნა კი იოლი საქმე როდია!..

ისევ ვასო მოძებნის გამოსავალს:

— შენ ხომ მაინც დიღხანს მოგიხდება დარჩენა, ილიკო, — მიმართავს იგი მეგობარს, — აქაური ჩინოვნიკების ამბავი რომ ვიცი, კარგა ხანს დაგაყოვნებენ, ბარემ დასხედით და ერთად თარგმნეთ.

ილია ჩაფიქრდა. ვანოს სახე გაუბრწყინდა — მისთვის უდიდესი ბედნიერება იქნება საყვარელ მწერალთან თანამშრომლობა. ახლა მთავარია ილია რას იტყვის.

ილიამ ძმებს შეხედა და ხელი ჩაიქნია. თანახმაა.

დიდის გულმოდგინებით შეუდგნენ საქმეს და მალეც მორჩნენ. ვასილ მაჩაბელი წერს: „შრომისმოყვარეობა არც ერთს არ აკლდა და, თუ არ ვცდები, ხსენებული პიესა („მეფე ლირი“) ორს თუ სამ თვეში გადათარგმნეს“.

ილიამ მიიღო ვანოს მოსაზრება — შექსპირის ლექსს თოთხმეტმარცვლოვანი თეთრი ლექსი მოუხდებო. საერთოვ, თოთხმეტმარცვლოვანი ლექსი უყვარს ვანოს. ალბათ, ბარათაშვილის გავლენით. გიმნაზიაში უმთავრესად თოთხმეტმარცვლოვან ლექსებსა წერდა. შექსპირის თარგმნაც თოთხმეტმარცვლოვანი ლექსით დაიწყო, მაგრამ შიშობდა, ვაჟთუ არ მოუხდესო. ილიამ მოუწონა არჩევანი — ეს ლექსწყობა ქართულსაც უხდება და შექსპირის ლექსთანაც ახლოს არისო.

მაგიდას ერთი მხრიდან ვანო მაჩაბელი მისჯდომია, ინგლისურ ტექსტს ჩაჰკირკიტებს და სტრიქონს ქართულად თარგმნის, ჯერ პირდაპირ, სიტყვა-სიტყვით. ილია მის პირდაპირ ზის, მოიხმენს სიტყვა-სიტყვით თარგმანს და ჩაფიქრდება. ოთახში ცოტა ხხით დუმილი ჩამოვარდება. ახლა უფრო გარკვევით ისმის საათის ტაკატუკი და გაზეთის შრიალი: ლოგინზე წამოწოლილი ვასო მაჩაბელი გაზეთს კითხულობს. ვანოს უცებ თვალები გაუბრწყინდება — გოხებაში უკვე გამართულია სტრიქონი. უმცროსი მეგობრის ნიჭით მოხიბლული ილია ხანდახან გაუსწორებს, უფრო ძარღვიან სიტყვას შეარჩევს. ზოგჯერ ვანოს სიტყვა-სიტყვით თარგმანი გამართულ სტრიქონს წარმოადგენს, მცირე შესწორებაღა თუ დასჭირდება.

Pillicock sat on pillicock hill,
Halloo, halloo, loo, loo!..

კითხულობს მაჩაბელი და მცირე დაფიქრების შემდეგ ამბობს: ეს უნდა იყოს ნაწყვეტი რომელიმე ძველი ხალხური ბალადისა. ასეთ სტრიქონებს ხშირად ვხვდებით შექსპირის პიესებში.

მერე თარგმნის: „პილიოკი იჯდა პილიოკის გორაზე“.

მეორე სტრიქონი, ეტყობა, რეფრენია, რომელიც, ალბათ, ბალადაში რამდენჯერმე მეორდება და გამონათქვამს უბრალო „შეძახილს“.

ილია ჩაფიქრებით უსმენს მაჩაბელს და გამართულ სტრიქონებს მიაშველებს:

„ზის პილიოკი პილიოკის მალას გორაზედ.

პალუ, პალუ, პალუ, პალუ, პალუ, პალუ“.

ვანო დაწერს ნაკარნახევ სტრიქონებს, მაგრამ ეტყობა არ მოსწონს, ჩაფიქრებულია. მცირე ხნის შემდეგ იტყვის: ორიგინალში ეს სტრიქონები მსუბუქია, სხარტი. რეფრენს დამოუკიდებელი მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ რაღაც განწყობილებას უნდა ქმნიდეს. თუნდაც ისეთს, როცა ბავშვები ერთმანეთს მივარდებიან და გამოჯავრებით უაზრო სიტყვებს ეძახიან ხოლმე...

თვალეები გაუბრწყინდება — უცებ მოავგონდება თავისი ბიძაშვილი ტიტუკო, რომელსაც პატარაობისას აჯავრებდნენ. ილიას შეხედავს და გაუბედავად იტყვის იმავე სტრიქონების ახალ თარგმანს:

„პილიოკი ჯდომილა პილიოკის მთაზედა

ტიტლი, ტიტლი, ტიტლი, ტიტლი, ტიიტლი!..

ბარაქალა! შესძახებს ილია და ახლა თვითონაც გაიმეორებს მაჩაბლის სტრიქონებს.

Fathers that wear rags

Do make their children blind და ა. შ.

კითხულობს მაჩაბელი და თარგმნის. აქ სტრიქონები სენტენციებად არის დალაგებული, ამიტომ სტრიქონთა მომატება თარ-

გმანში არ შეიძლება. ზედმიწევნითი სისწორით თარგმნაც ძნელია. ერთ თარგმნილ სტრიქონში ვერ ჩასტევ ორიგინალის აზრს; საერთო აზრი უნდა გადმოიტანო.

მამას ღარიბსა, ლატაცსა
შვილები გულს არ უღებენ,
პატარა ჩიბე მოზრდილს კი
თავისთავს ფეხქვეშ უგებენ.

ილია გადაიკითხავს მაჩაბლის ნაწერს და მეორე სტრიქონს გაასწორებინებს — „შვილები მოიძულებენ“ აჯობებს, „გულს არ უღებენო“ არაფრის მთქმელია.

ჯერი მიდგა ბოლო ორ სტრიქონზე. ვანო სიტყვასიტყვით თარგმნის: „ბედი ნამდვილი გარყვნილი დედაკაცია, ღარიბისაკენ ერთხელაც არ მიიხედავს“.

საოცარი დამთხვევაა, ამბობს მაჩაბელი, რამდენჯერ გამიგონია ჩვენში, გლეხაკები იტყვიან ხოლმე „ბედი უნამუსო ქალიაო“...

„ასეც უნდა ითარგმნოს!“ — მოუწონებს ილია და გამართული სტრიქონები უკვე მზად არის:

ბედი სწორედ უნამუსო ქალია,
ღარიბი სძაგს, მდიდრის ეშხით მთვრალია“.

ცოტა უფრო გაძნელდა მომდევნო პროზაული სტრიქონების თარგმნა:

„But for all this thou shalt have as many dolours for thy daughters as thou canst tell in a year.“

აქ ხუმარა, სიტყვების ფონეტიკური მიმსგავსების საფუძველზე, ორაზროვან ფრაზას წარმოთქვამს. იგი ამბობს dolours — ვაის, მწუხარებას, მაგრამ თითქმის dollar — დოლარს გულისხმობს. სიტყვა-სიტყვით რომ ვთარგმნოთ ეს წინადადება, ასე იქნება: „სწორედ ამიტომ, — მიმართავს ღირს ხუმარა, — იმდენ მწუხარებას — dolour (ანუ თითქმის დოლარებს — dollars) ელოდე შენი ქალებისაგან, რომ ერთ წელიწადში იმის თქმასაც ვერ მოახერხებ“. ეს ადგილი ძნელი სათარგმნია, მაგრამ მაჩაბელსა და კავკავა-

ძეს დიდად მაინც არ გასძნელებიათ, მშვენიერი ხალხური გამო-
თქმა მოუძებნეს: — „მაშ ნულარ გაგიკვირდება, რომ შენმა ქალებმა
იმდენი ვაი გაუვირონ, რომ მთელი წელიწადი *ფეალო, ვეა
დათვალო*“. საერთოდ სიტყვათა თაძაში ადვილად გადმოაქვს
მაჩაბელს.

მაგრამ ყოველთვის ასე იოლად როდი მიდის საქმე. ხშირად
თითო ფრაზა თითო საათს აწვალებს მთარგმნელებს. ხან ავტორის
აზრის ამოხსნა ძნელდება, ხანაც ქართულად გადმოტანა. მაგალი-
თად იქვე, იმავე სურათში, მომდევნო სტრიქონების თარგმნა გა-
ძნელდა:

„O. how this mother swells up toward my heart,
Hysterica passio—down, thou climbing sorrow,
Thy element's below!..

„ნაღველა ყელში მომებჯინა და გვემა მომდის“, — წერს მაჩა-
ბელი, მაგრამ მასვე არ მოსწონს ეს სტრიქონი და ხაზს გადაუსვამს,
ხელახლა დაწერს:

„ყელთ მობჯენილო სალმობანო, ნუ დამახრჩობთ მე!“

არც ეს მოეწონებათ მთარგმნელებს და ისევ წაშლიან.

„შიგნეული სულ ამერია, ყელთ მომებჯინა“.

უკარნახებს ილია, მაგრამ სწრაფადვე დაატანს: „წაშალე. არ
გამოდგება“...

„ყელთ მობჯენილო სალმობანო, ძირსა დაეშვიო“.

წერს მაჩაბელი, მაგრამ ილიას არც კი წააკითხებს, ისე წაშლის.

„ნაღველა გასკდა და ბალღამი გულს გადამესხა,
წარვედით ჩემგან, ჰოი მწვაო...“

დაიწყებს ილია, მაგრამ ისევ წააშლევინებს მაჩაბელს; არც ეს
მოსწონს.

„გულზედ მომადგა ნალეღისა ჩემის ბალღამი!..
ძირს დაიწიე, მომიფონე“...

არც ეს სტრიქონები მოსწონთ. მაჩაბელი ისევ წაშლის.

საოცარია, ზოგჯერ როგორ გაძნელდება ხოლმე ერთი შეხედვით თითქოს სრულიად მარტივი სტრიქონის თარგმნა! ილია შუბლს ჰოისრესს, ფარდაჩამოფარებულ ფანჯარასთან მივა (ამ ადგილს იგი ხუმრობით „მუზის კუთხეს“ უწოდებს), ფარნებით განათებულ ქუჩაში გაიხედავს, კიდევ ერთხელ მოისრესს შუბლს...

მაჩაბელს გული მოსდის და კვლავ ამ დათარსულ სტრიქონს ჩაჰკირკიტებს.

„ოი, რა რიგად მომეჭინა ყელში ნალეღა,
თითქოს მიპირებს თვის ბალღამში შთაშინტქას გული“

არც ეს ვარგა! ისევ ახალს დაიწყებს:

„ზედმოსულო ნალეღაო, უკუ დაბრუნდი“,

ისევ უქმაცოფილოდ გაიქნევს თავს ახალგაზრდა მწერალი, და კალამს მოიმარჯვებს, რომ ახალი ვარიანტი დაიწყოს, დაწერს კიდევ რამდენიმე სიტყვას:

„გულისტკივილნო, საღმობანო, წარვედით ჩემგან“...

თან წერს და თან ხმამაღლა კითხულობს მაჩაბელი, მაგრამ დამთავრებას ილია არ აცლის: ჩინებულიაო, წამოიძახებს იგი და თვითონვე ჩამოაყალიბებს ორივე სტრიქონს:

„ემშაკეულნო საღმობანო, წარვედით ჩემგან
და შენც, ნალეღაჲ, გულს მომდგარო, ძირსვე დაეშვი“...

ასე გადის დრო, სტრიქონი სტრიქონს ემატება, ქაღალდის სუფთა ფურცლები მუქდება. გული სიხარულით ივსება...

ილიაცა და ვანოც ერთნაირად არიან გახარებულნი. გრძნობენ, რომ თარგმანი ჩინებულად მიდის. ილია აღფრთოვანებულია ვანოს მკვირცხლი და ნათელი გოგონით, ქართული ენის ღრმა და საფუ-

ძვლიანი ცოდნით. განსაკუთრებით მოსწონს მისი სიტყვის გაბედულად მოქნევა, იდიომური გამოთქმების თავის ადგილზე ხმარება, დიალოგის დინამიურად და ცოცხლად გამართვა...

დაამთავრეს პირველი მოქმედება. პირველი მკითხველი — ვასო მაჩაბელი აღტაცებულია. ახლა პეტერბურგში მყოფ ქართველ სტუდენტებს შეპყრია და მათ წაუკითხავენ. აქაც იგივე აღფრთოვანება: ქალები ცრემლებს ვერ იმაგრებენ და ტირიან, კაცებმა მხურვალედ მიულოცეს მთარგმნელებს. ვასო მაჩაბელი ეშურება ქართველ საზოგადოებას ახაროს ეს ამბავი. მისი კორესპონდენცია „დროების“ 1873 წლის 12 ოქტომბრის ნომერში იბეჭდება.

„...კიდევ სულის საქმე. აქ, პეტერბურგში, ჩვენი ყმაწვილები სთარგმნიან პირდაპირ ინგლისურიდან შექსპირის ტრაგედიას „კოროლ ლირს“. აქ შესანიშნავი ის კი არ არის, რომ პირდაპირ დედნიდან სთარგმნიან, არამედ ის არის, რომ შექსპირის გარეგანი სიტყვების ფორმა სრულიად გადმოაქვთ ქართულ ენაზედ იმ ლექსთაწყობილებით, რომელიც აქამომდე ჩვენს ლიტერატურაში არა ხმარებულა, ესე იგი თოთხმეტ მარცვლოვანის ლექსით ურთიმოთ. ამბობენ, რომ ეგეთი ლექსთ-წყობილება ჩვენს ენას უხდება და კეთილხმოვანიც არისო. ისიც გავიგეთ, რომ „კრებულის“ რედაქციას მალე გაუგზავნიან დასაბეჭდად ჯერ მარტო პირველ მოქმედებას, იმ აზრით, რომ პირუთვნელმა კრიტიკამ სთქვას, რაოდენად მთარგმნელები შესწვდნენ შექსპირს და შესაფერი იქნება თუ არა ამგვარად თარგმნის გაგრძელება“.

ვანოს სისწრაფე თითქოს ილიასაც გადაედო, გულმა ველარ მოუთმინა, მორჩნენ თუ არა პირველ მოქმედებას, „კრებულის“ რედაქციას გაუგზავნეს დასაბეჭდად.

„ჩვენო დედა-ბოძო და არა ბოზო პეტრუს-ბეგ! — სწერს იგი პეტრე უმიკაშვილს, რომელიც იმხანად „კრებულის“ რედაქციაში მუშაობდა, — ჩვენი ნათარგმნი ლირი აქამომდე მიღებული გექნება და გადაკითხულიც. მაშინ მოგწერეთ, რომ დააბეჭდინე-მეთქი კრებულში. ეხლა ორს შეუტევლელს პირობას ვეძებ: 1) ისე უნდა დაბეჭდონ, რომ ლექსი არ გატეხონ, ესე იგი, მთელი სტრიქონი ერთს სტრიქონზედ უნდა დასტიონ და 2) რომ ეგ პირველი მოქმე-

დება ერთს ნომერში სრულიად, ხელუხლებლად დაბეჭდონ და კორექტურა კი შენს გაფაციცებულს თვალს მიანდონ.

„ცუდი არ იქნება, რომ მაგ თარგმანზედ შენი ჩვეულებრივი პირუთენელი აზრი მოიწერო ამ აღრესით.

Студенту СПБ университета Ивану Георгиевичу Мачабели с передачею Илье Чавчавадзе.

შენი ილია ჭავჭავაძე“.

შემდეგ იქვე მიუწერია: „თუ ეგ ნათარგმნი მოგეწონა, მაშინ იმასაც გახარებ, რომ მეორე მოქმედებაც დღეს გავათავეთ და პირველს მოქმედებას სიკეკლეუცით არ ჩამოუვარდება“.

მეორე და დანარჩენი მოქმედების თარგმნა უფრო სწრაფად წარიმართა: ახლა გამოცდილებაც მეტი აქვთ, ერთმანეთსაც შეეგუენ მთარგმნელები და თვით ნაწარმოების სიღრმეში შესვლაც უფრო ახალისებს საქმეს. ილია ადრეც იყო გატაცებული შექსპირით, ახლა კი, როცა მისი დიდებული ნაწარმოების ყოველ სტრიქონს ცალკე თარგმნის, კიდევ უფრო ღრმად ჩაწვდა შექსპირის გენიას, კიდევ უფრო შეუყვარდა და, ეშხში შესულმა, ინგლისური ენის შესწავლა გადაწყვიტა, რათა ორიგინალში შეეძლოს გენიალური მწერლის წაკითხვა...

ყოველდღიურად, მორჩებიან თუ არა თარგმანს, ვანო ნუროკის წიგნს გაშლის — „Практическая грамматика английского языка“, რომლითაც თვითონვე სწავლობდა ენას.

იწყება ენის გაკვეთილი. ილია პეტერბურგიდან წერილით ატყობინებს ცოლს, ინგლისურის შესწავლა დაიწყო. („აქედან რომ მოვალ, ანგლიური მეცოდინება იმდენად, რომ მსუბუქი თხზულების წაკითხვა შემეძლოს“). ვანო პეტერბურგშივე წააკითხებს ილიას ინგლისურად შექსპირის პიესის ერთ პატარა ნაწყვეტს, რომელიც იმავე წიგნშია მოთავსებული, და შედარებით მარტივია. ეს არის ანტონიოსის მონოლოგი „იულიოს კეისრიდან“. შემდეგ თბილისს გამომგზავრებულ ილია ჭავჭავაძეს ამ წიგნს გამოატანს მაჩაბელი.

სხვათა შორის, საინტერესოა ეს წიგნიც, რომელიც ახლა

საჯარო ბიბლიოთეკაში ინახება, ილიას პირად არქივში, საფორზაცო ფურცელზე ინგლისურად აწერია — Machabelli. ვანოს თავიდანვე ჰქონდა ჩვეულებად წიგნში შენიშვნების გაკეთება. ეს წიგნიც აკრელებულია ფანქრით. საინტერესოა სწორედ ეს შენიშვნები, რომელთა მიხედვით შესაძლებლობა გვეძლევა მაჩაბლის მეთოდს გავეცნოთ ენის შესწავლის საქმეში.

ფონეტიკურად მსგავს, სხვადასხვა შინაარსის სიტყვებს მაჩაბელი ერთად ალაგებს. მაგალითად, წიგნში დაბეჭდილ სიტყვას *to see*—*видеть* ფანქრით მიწერილი აქვს (მაჩაბლის ხელით) *sea*—*more*; დაბეჭდილ სიტყვას *to hear*—*слышать*, გვერდზე ვანოს ხელით მიწერილი აქვს — *here* — *здесь*, და ა. შ. საქმე ის არის, რომ სრულიად სხვადასხვა მნიშვნელობის სიტყვები *see* და *sea*, ასევე *hear* და *here*. ფონეტიკურად მსგავსნი არიან, და ადვილად დახსოვების, აგრეთვე დაპირისპირების მიზნით მაჩაბელი ერთად წერს. ამას გარდა სიტყვებისათვის ფანქრით აქვს მიწერილი სინონიმები და ომონიმები.

ზოგიერთი შესწორებაც კი შეუტანია წიგნში. მაგალითად, ერთ ადგილას ინგლისური სიტყვა *ill* რუსულად თარგმნილია, როგორც *худо*; მაჩაბელს ფანქრით გადაუშლია ეს სიტყვა და დაუწერია *плох*. ზოგან კორექტურული შესწორებანიც შეუტანია. საგულისხმოა, რომ ერთი ასეთი კორექტურული შესწორება შეუტანია შექსპირის „იულიოს კეისრის“ იმ ნაწყვეტში, რომელიც ზემოთ ვახსენეთ. ერთი სიტყვით, აშკარად ჩანს, რომ მაჩაბელს მთელი წიგნი საფუძვლიანად შეუსწავლია და დაუმუშავებია.

წლის ბოლოსათვის პიესის თარგმნაც დასასრულს უახლოვდება. „კრებულში“ უკვე დასაბეჭდად მზადდება პირველი მოქმედება. შემდეგ მოქმედებებსაც უკითხავენ მთარგმნელები პეტერბურგელ სტუდენტებს. საერთო მოწონება და თარგმანით გამოწვეული აღფრთოვანება არ შემცირებულა, პირიქით, უფრო გაიზარდა. არც ილიას ამადლებული განწყობილება შეცვლილა. დეკემბრის შუა რიცხვებში იგი მეუღლესა სწერს პეტერბურგიდან:

„...მართლა და თარგმანი მშვენიერი რამ გამოვიდა, ასეთი კარგი, რომ წამკითხველი მთარგმნელებს დაგვლოცავენ. ქალაქში რომ ჩამოვალ, გვინდა წარმოვადგინოთ. სცენაზე მშვენიერი რამ

იქნება. ვერ წარმოიდგენ, რა რიგად კარგად გამოვიდა ქართულს ენაზედ. არც ერთი რუსული თარგმანი ქართულს არ შეედრება. აი, ღვთის მადლით, როცა მშვიდობით მოვალ, მოვიტან და კარდანახში წაგიკითხავთ და თუ არ გატიროთ, ცუდი კაცი ვიყო. შენ ხომ იცი, რომ ჩემი ნაწლებნის ქება მე თვითონ არ მიყვარს, მაგრამ ეს ასეთი თარგმანია, რომ არ ვაქო, ცოდვა იქნება. აქაური ყმაწვილკაცობა მაგ თარგმანისათვის გაგიჟებულია და აღტაცებაში მოსული“.

1874 წლის 1 იანვარს, სწორედ ახალ წელიწადს, „ლირზე“ მუშაობა საბოლოოდ დასრულდა. ამით დამთავრდა ჭავჭავაძისა და მაჩაბლის მეგობრობისა და თანამშრომლობის პირველი სანატრელი პერიოდი.

რამდენიმე ხნის შემდეგ დიდი მწერალი გამოეთხოვება თავის ახალგაზრდა თანამოკალმეს და სამშობლოში გამოსწევს. თარგმანით მისი აღტაცება პეტერბურგიდან დაბრუნების შემდეგაც არ განელეებულა — ზედიზედ აწყობს „ლირის“ საჯარო კითხვას ობილისსა და ქუთაისში და ყველგან სიყვარულითა და ქებით ახსენებს თავის ახალგაზრდა მეგობარსა და თანამოკალმეს. ილია ისევ ისე ღელავს ამ თარგმანის გამო. პეტერბურგიდან დაბრუნებული, ვასოსა სწერს: „ვანოს გულითაღს მოკითხვას მოვახსენებ... ვანოს უთხარი, რომ ლირი მივეცი კრებულში დასაბეჭდად. ყველას მოსწონს, აკაკი წერეთლის გარდა. დღეს საღამოზედ დიდი ყრილობაა და იქ ვკითხულობ ლირსა. თუ ჩემებურად გაქირი ვქენ, ვერაფერი კითხვა მომივა. ქუთაისში გამოვლაზე წავიკითხე. ძალიან ცუდად და საძაგლად მომივიდა კითხვა. თქვენ რომ ყოფილიყავით, შემიბრალებდით, ისე საძაგლად ვიყავი. ენახოთ ამალამდელი ღამე რას იტყვის“.

ასე იშვიათად აღელვებულა დინჯი ილია. შთაბეჭდილება ყველგან ერთნაირია. „არ გვეგონა, თუ ეს შესანიშნავი თხზულება ასე მშვენივრად გადმოიღებოდა ქართულს ენაზედ“, წერენ გაზეთები. ყველას პირზე აკერია შექსპირის ახალი თარგმანი. ნაცნობ-მეგობრები კერძო მიწერ-მოწერაშიაც კი უზიარებენ ერთმანეთს თარგმანით გამოწვეულ აღტაცებას. კონსტანტინე ბებუთოვი 1874 წლის 19 ივლისს პარიზში მყოფ ნიკო ნიკოლაძესა სწერს:

«На днях был здесь Илья и читал у меня свой перевод Лира. Слушателей было человек 30. Перевод кончен и находится прелестным».

ერთი სიტყვით, თარგმანმა იმაზე მეტი გამოხმაურება გამოიწვია, ვიდრე მოსალოდნელი იყო. ქართველმა საზოგადოებამ ეს მიიღო, როგორც დიდად მნიშვნელოვანი ლიტერატურული მოვლენა. შექსპირი დიდი ხანია შეიყვარა ჩვენმა მკითხველმა და მაცურებელმა. ორმოციანი წლებიდან მოკიდებული, შექსპირი სისტემატურად ითარგმნება ქართულად. და იმ მდარე თარგმანებშიაც, თითქოს ინტუიციით იგრძნეს რენესანსის უდიდესი მოძღვრლის სიდიადე და გენიალობა. ახლა კი, როცა „ლირის“ თარგმანი მოველინა ქართულ ლიტერატურას, ჩვენმა გემოვნებაგაზიანებულმა მკითხველმა პირველად განიცადა შექსპირის გენიის ძალა. აღტაცება მით უფრო დიდი იყო, რომ ყველა გრძნობდა — შექსპირის თარგმნის საკითხი საბოლოოდ გადაიჭრა და ამას გარდა, საერთოდ ახალი ლიტერატურის თარგმნის საქმესაც ჩაეყარა მკვიდრი საფუძველი.

* * *

პეტერბურგს დარჩენილი ვანო მაჩაბელი დროებით თავს ანებებს ლიტერატურულ მუშაობას და ჩვეული გულმოდგინებით განაგრძობს სწავლას.

მაჩაბელი პეტერბურგის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე სწავლობს. არჩევანი შემთხვევითი როდია. მას მტკიცედ აქვს გადაწყვეტილი მშობელ ხალხს ემსახუროს. „სამშობლოსათვის მოციქულ-მოწამედ ამზადებს თავს“. მშობელ ხალხს კი ახლა ძალიან უჭირს. ბატონყმობის გაუქმება ფიქტიური გამოდგა. გლეხკაცობა წელში წყდება, შიმშილით იხოცება. მუსრს ავლებს ათასნაირი ეპიდემიები... ცალკე მებატონეებისა და მეფის ჩინოვნიკებისაგან ჩავვრა, ცალკე კიდევ მოუსაველიანობა, მიწის სიმწირე. გვაღვა, სეტყვა, ცრუმორწმუნეობა, უუფლებობა, უვიცობა... ერთი სიტყვით, ყველა ის უბედურება, რაც ასე შესანიშნავად აგვიწერა

თავის მოთხოვნებში ვანოსავე თანატოლმა ნიკო ლომოურმა. გაპირებულ ხალხს დახმარება უნდა, გზის გაკვლევა და ტყვილების დაამება. და ვანო მაჩაბელსაც გადაუწყვეტია ხალხს დაეხმაროს. ამავე აზრისაა უფროსი ძმაც, რომელსაც სულ ეს აკერია პირზე, ჩვენს მრავალტანჯულ ხალხს უნდა დავეხმაროთო. ვანოსა და მისი ძმის აზრით, ქართველ გლეხობას ყველაზე მეტად გზის გაკვლევა სჭირდება მეურნეობის ხეირიანად წარმართვისათვის, რომ იმ თითო მტკაველა მიწაზე, რაც გლეხკაცის საკუთრებას შეადგენს, მეურნეობის გაუმჯობესებული წესების წყალობით, რაც შეიძლება მეტი მოსავალი მიიღოს; შესძლოს ბრძოლა გვალვისა, წყალდიდობისა, კალიისა, ჭივჭავისა, მოსავლის იმ ათასნაირი მტრის წინააღმდეგ, რომელთა თავიდან მოშორება განათლებულ ადამიანს ასე თუ ისე შეუძლია. მშობელი ხალხის უბედურების უფრო ღრმა, სოციალურ მიზეზებს ძმები ვერ ხედავენ, არ არიან საამისოდ მომზადებულნი. და, ამდენად, მათი მისწრაფებანი კეთილშობილურია, მაგრამ გულუბრყვილო...

ამგვარად, მაჩაბლის არჩევანი, როცა იგი საბუნებისმეტყველო ფაქტულტეტზე შედიოდა, შემთხვევითი არ ყოფილა. იგი უპასუხებდა მის მისწრაფებასა და მოწოდებას.

ძმას უფრო დიდი გეგმები აქვს. იმედოვნებს, რომ მანამ ვანო უნივერსიტეტს დაამთავრებდეს, მისი ეკონომიური მდგომარეობაც გამოსწორდება და, ვინ იცის, იქნებ უმცროსი ძმის საზღვარგარეთ გაგზავნაც მოახერხოს, მებაღეობა-მევენახეობის შესასწავლად...

ახლა კი, ჩვეულებრივ, გაპირებებს განიცდიან ძმები. ვასოს მცირე ჯამაგირი, რომლის ერთი ნაწილი იძულებულია სახლში უგზავნოს დედას, პურის ფულადაც ძლივს ყოფნით. ვანოს მდგომარეობა არაფრით არა ჰგავს სხვა თავადიშვილებისას, რომლებიც დღეში რამდენჯერმე იცვლიან ტანსაცმელს და უნივერსიტეტში კარეტებით დადიან. უბრალო დაგლეჯილი წაღებიდან ვანოს ზოგჯერ თითებიც კი მოუჩანს. ზაფხულობით პეტერბურგის სტუდენტობა ქალაქთან ახლო მდებარე აგარაკებზე მიემგზავრება, ვანოს კი ამის საშუალება არა აქვს. ყველაფერს ურჩევნია, ზაფხული შინ გაატაროს, საკუთარ სოფელში, მაგრამ ეს ისეთი ფუფუნება იქნე-

ბოდა, რომელზედაც ოცნების უფლებაც კი არა აქვს ხელმოკლე სტუდენტს.

აქაც აღმოუჩნდება მაჩაბელს დამხმარე და მფარველი. ეს არის ქართველი მეცნიერი ჩუბინაშვილი, რომელიც მთელ ქართველ სტუდენტობას უწევს მზრუნველობას, მაგრამ განსაკუთრებით არის დაახლოებული მაჩაბლებთან — მოსწონს ძმების შრომისმოყვარეობა, საქმის სიყვარული, სიბეჭითე... ჩუბინაშვილი მაჩაბლების მამასაც კარგად იცნობდა. ვანო მაჩაბელი ჩუბინაშვილის მდიდარი ბიბლიოთეკითაც სარგებლობს. ზაფხულში ჩუბინაშვილისავე რეკომენდაციით, იგი მდივნად მოეწყობა ერთ-ერთ პეტერბურგელ მოხელესთან. პირობები მიმზიდველია — შესანიშნავი კვება, საუცხოო აგარაკი, კარგი ხასიათის კაცი და, რაც მთავარია, ბევრი თავისუფალი დრო. ვანოს შეუძლია თავისი საქმე აკეთოს, წიგნები იკითხოს, კარგად დაისვენოს.

ხელმოკლე სტუდენტისათვის ეს პირობები მაცუთნებელია, თუმცა ვანოს სამშობლოში გამგზავრება ერჩივნა, თუნდაც ნახევრად მშვიერი ყოფილიყო. მაჩაბელი სიხარულით დათანხმდა ამ პირობებს, გაჰყვა ჩინოვნიკს აგარაკზე; და როცა ეტლი სოფელში "ნეგრიადლა, ვანოს სახე გაებადრა: სიხარულით აღმოაჩინა ამ აგარაკის შორეული მსგავსება თავის სოფელთან. (ვანო მაჩაბელს მუდამ სტანჯავდა ის ავადმყოფობა, რასაც რუსები тоска по родине-ს ეძახიან).

საყურადღებოა ერთი წერილი, რომელსაც იგი ძმასა სწერს აგარაკიდან. ეს წერილი მრავალმხრივ არის საინტერესო და ამიტომ მთლიანად მოვიყვან.

„ორშაბათი, 18 თიბათე (1873 წელი).

„შენ, რასაკვირველია, გაოცდები, ეს წიგნი რომ ქალაქის ფოჩტით მოვივა, მაგრამ აი ამის მიზეზი რა არის: მე რომ აქ მოველი, სამს დღეს მაინც რიგიანად არ დავბინავებულვარ, რადგანაც არ იცოდნენ რომელი ოთახი მოეცათ; რომელიც ჩემთვის მოემზადებინათ, ბნელი და ნოტიო გამოდგა. ამ სამს დღეში ჩამადანი არც კი გამიხსნია და, რალა თქმა უნდა, რომ მარკასაც ვერ ამოვიღებდი. რადგან დღე დღეზედ ვოლენსის ბიძაშვილი (რომელიც ჩემთანვე დგას) მანდ წამოსვლას აპირებდა სამსახურში, მითხრა, წიგნი მე მომეციო და ქალაქში მე თვითონ ჩავაგდებ იაშჩიკშიო. მეც ასრე ვარჩიე... ეხლან-

დელი ჩემი ოთახი მართალია ძალიან პატარაა, მაგრამ ნათელი და უნოტიო. ასრე პატარაა, რომ აქ რამის დატევა შეუძლებელია, ამისათვის შენს აქ მოსვლის აზრს უნდა თავი დაანებო.

„აქ ვოლენსთან მხოლოდ ერთი ბიძაშვილი, პერევერზიევი და იმის დედა დგანან, სხვა მეტი არავინ არის. თვითონ ძალიან კარგი კაცი ყოფილა, რომ უკეთესი არ შეიძლება. აი ჩემი დღიური: დილით ექვს ან შვიდს საათზედ ვდგები, საბანაოთ ზღვაში მივდივარ. რომელიც ხუთს ნაბიჯზედ არის (აქ მოსვლის მეორე დღესვე ბანაობა დავიწყე), დილით ჩაი ან ყავა ნალებით და ბულკით, 1 საათზე ყავა ერბოთი ან კვერცხით და სხვ. 4 საათზე სადილი, ოთხი ან სამი თავი, სადილის უკან კიდევ ყავა, სალამოზედ ბანაობა და ჩაი და თუ მინდა რძეც. დილიდან 1 საათამდე მე ჩემს საქმეს ვაკეთებ, 1-დან 7-დე იმისას, მერე 1 საათს შექსპირს ვთარგმნი და მერე სხვა ადგილს რასმეს ვკითხულობ. იმის საქმე ძალიან ადვილი და სახალისოა, მაგრამ ეს მეშინიან, რომ არ ეცოტაოს, თუმცა აქამდისინ ძალიან კარგად მექცევა და კიდევაც მოსწონს ჩემი ნათარგმნი. ეს არის ძნელი რომ ნემენცურიდან ძალიან ცოტაა სათარგმნი. თუ ძლიერ გინდა აქ წამოსვლა, მომწერე და იქნება ფასით აქ ახლო-მახლო ორს დღეს შენთვის ოთახი ვიშოვო, მაგრამ საქმელზე კი გაპირდება.

„წაღები ძალიან საჭიროა, ეს ერთ ადგილას კიდევ გამიცვდა. თუ შეიძლება ეგენი შენ პერევერზიევს მიუტანე და ის მე მომიტანს... ადგილი აქ ძალიან კარგია, ჩვენებური ოღრო-ჩოღრო. ზღვა, ტყე და სხვ...“

ამ წერილით ადვილად მიხვდება კაცი, რომ სტუდენტი მაჩაბელი მაინცადამაინც განებივრებული ვერ იყო. იგი ერთგვარი გაკვირვებითა და კმაყოფილებით სწერს ძმას სამი-ოთხი თავი სადილიაა და სალამოზე დამატებითი ჭიქა რძის შესახებ და შიშობს კიდევ, ასეთი ადგილი არ დაჰკარგოს, მის დამჭირაუებელს საქმე არ შემოეღოს, „არ ეცოტაოს“ მისი ნამუშევარი...

კიდევ უფრო საყურადღებოა ახალგაზრდა მაჩაბლის დღის რეჟიმი, ანუ, როგორც თვითონ უკეთ უწოდებს, დღიური: ადრე დილიდან 1 საათამდე მუშაობა; 1 საათიდან 7-დე კიდევ მუშაობა; მერე კიდევ ერთი საათი მუშაობა; ხოლო შემდეგ, ანდენი მუშაობით დაღლილი იმით ისვენებს, რომ „ადვილს რასმე“ კითხულ-

ობს!.. ეს დღიური მარტო იმ ზაფხულისა არ არის: ასეთი დღიური ჰქონდა მას, როცა გიმნაზიაში სწავლობდა, ამავე დღიურით მუშაობდა ჯამთრობით პეტერბურგში, ეს დღიური გაჰყვება უცხოეთშიაც, ხოლო შემდეგ, იქიდან დაბრუნებულს...

ისევ პეტერბურგის უნივერსიტეტს დაუბრუნდეთ.

„იმდროინდელი სტუდენტობა, — წერს აკაკი წერეთელი, — სრულებით არ ჰგავდა დღევანდლისას. ახლანდელმა სტუდენტობამ წინაწინე იცის, რა უნდა გააკეთოს მომავალში!.. გამოზომილი და გამოანგარიშებული აქვს რისთვისაც ემზადება! „ჩერ თავო და თავო, მერე კი ცოლო და შვილო“, ფიქრობს. ძველები კი იდეალისტები იყვნენ, ადვილად გაიმეტებდნენ თავს: ერთ უმნიშვნელო რაიმეს გულისათვის კედელს შეეხლებოდნენ, სამშობლოსათვის მოციქულ-მოწამეებად ამზადებდნენ თავს... სწორედ ამგვარ წრეში იყო ჩამდგარი ი. მაჩაბელიც. ერთი თვალის გადავლებით, როგორც შევატყვე, ის პირველთაგანიც იყო“...

ვანო დაწაფებულია სწავლას. ლექციებს არ აცდენს. ან კი როგორ შეიძლება გააცდინოს, როცა ისეთი დიდი მეცნიერები ჰყავს ლექტორებად, როგორიც არიან სეჩენოვი, მენდელეევი, ბუტლიროვი, ვაგნერი...

რალა თქმა უნდა, ეს მეცნიერები არ ყოფილან უბრალო ლექტორები, ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით. ესენი იყვნენ ადამიანები, რომელთაც მთელი გადატრიალება მოახდინეს მეცნიერებაში. ადვილი წარმოსადგენია, რა გავლენას მოახდენდნენ ისინი მსმენელებზე.

ი. მანსვეტაშვილი იგონებს: „მოუთმენლად ველოდებით პირველ ლექციას, რომელიც მენდელეევმა უნდა წაიკითხოს. აუდიტორია, სადაც ქიმიის ლექციები იკითხებოდა, ოთხას სტუდენტს იტევდა. მაგრამ ხშირად 500-600 სტუდენტიც მოიკრიფავდა ხოლმე თავს. სხვა ფაკულტეტების სტუდენტებიც ბლომად მოდიოდნენ მენდელეევის მოსასმენად. აუდიტორიაში ტევა არ იყო... აი გაიღო კარი... და ნელის ნაბიჯებით ამოვიდა მენდელეევი. გაისმა ქუხილი მთელი აუდიტორიის ტაშისცემისა. ჩემ თვალწინ იდგა შუატანზე ცოტა უფრო მაღალი, შუახნის კაცი, ოდნავ წელში მოხრილი, მოქერო პატარა წვერულვაშით და ხშირი, ცოტა მოხუჭუქო

თმით, რომელიც თითქმის მხრებამდე უცემდა. მეგონა, ჩემ წინ დგას ძველი დროის იმერელი, გრძელ თმას რომ ატარებდნენ ფაფანაკით. ცოტა მომსხო ტუჩები, სწორი, თითქოს ჩამოსხმული ცხვირი და მოჭროლო თვალები, რომელთაც ოდნავ დაღლილობის შეხედულება ჰქონდა. მისი სახე მიმზიდველ და კეთილშობილურ შთაბეჭდილებას სტოვებდა პირველ შეხედვაზე. მანამ ტაშის კვრა გრძელდებოდა, მენდლევევი უძრავად იდგა, არც ერთი ასო მის პირისახეზე არ განძრეულა. ფიქრში იყო გართული და თითქოს ვერაფერს ჰგრძნობდა, თუ არ მოსწონდა ასეთი დეპონსტრაცია. ვერ მიხვდებოდა კაცი. როგორც ვთქვი, პირის მეტყველება არაფერს გვეუბნებოდა.

„დაწყნარდა აუდიტორია. მენდლევევმა მაშინვე დაიწყო ლექციის კითხვა ისეთი კილოთი, თითქოს სიტყვა შეაწყვეტინეს და ეხლა ხელახლად განაგრძობსო. ხმა ცოტა ბოხი ჰქონდა, მაგრამ არა მკვეთრი, რაღაც დაღლილობა ეტყობოდა. მენდლევევი არ იყო ორატორი, სიტყვები დიდის გაჭირვებით მოსდევდნენ ერთმანეთს. თითქოს მათ მსვლელობას რაღაცა ეღობებოდა წინ, რაღაცა იჭერდა. მაინც ყველანი სულგანაბლუნი, თვალებგაცეცებულნი ვისმენდით მის მძიმედ ზღაზვნით მომდინარე სიტყვას. რა იყო ამის მიზეზი? ის, რომ მისი სიტყვა მდიდარი აზრებით იყო შეზავებული. მენდლევევი არ ჰგავდა იმ ორატორებს, რომელნიც სიტყვებს სიტყვასავით გაყრიან, ყურს გიყრუებენ და სულსა და გულს კი არა ხვდება რა. აქ კი ხედავდი, გრძნობდი, რომ ამ მაღალ, დანაოკებულ შუბლს ქვეშ რაღაც საუცხოო ლაბორატორიაა მოთავსებული, რომ ამ ლაბორატორიაში შენს თვალწინ რაღაც ისახება. იზრდება და ეს ჩანასახი, შემოქმედებითი ძალით ხორცშესხმულ სიტყვად ქცეული, გველინება, სავსებით იპყრობს შენს ყურთა სმენას და სულსა და გულში გხვდება. გრძნობ, რომ ყოველი მისი სიტყვა შემოქმედების ნაყოფია, რომ ყოველი მისი სიტყვა აზრით არის გაჟღენთილი, შინაარსით დატვირთული, ამიტომ არის მძიმე და ძნელი მათი წარმოთქმა. არც ერთი მისი სიტყვა არ არის ლიტონი, უშინაარსო. ყოველი სიტყვა იგივე აზრია და ასე აზრი მისდევს აზრს შეუწყვეტლად, როგორც მდინარის ზვირთები ზედიზედ მისდევენ ერთმანეთს“...

ასეთი დიდი მეცნიერების წყალობით ვანო მაჩაბელი ღებულობს ღრმა, ფართო საბუნებისმეტყველო განათლებას. იგი არ იფარგლება ბუნებისმეტყველების რომელიმე ცალკე დარგით — საერთო განათლებას იძენს, ეცნობა სამყაროს აგებულებას, ორგანულ და არაორგანულ ბუნებას, ფიზიკის კანონებს... ერთი სიტყვით, ღებულობს ზოგად, მაგრამ საფუძვლიან ცოდნას.

მაგრამ მარტო საბუნებისმეტყველო მეცნიერებით როდი კმაყოფილდება. იგი ახლა იმ ქალაქში იმყოფება, სადაც მოწინავე ახალგაზრდობა ჩერნიშევსკის, დობროლუბოვის, გერცენის რევოლუციური იდეებით სულდგმულობს. ამ ქალაქში მიიღო პირველი პოეტური ნათლობა დიდმა პუშკინმა და აქვე ახლა მგზნებარედ მღერის ხალხის პოეტი ნიკოლოზ ნეკრასოვი. პეტერბურგშია ახლა ვანოს საყვარელი მწერალი დოსტოევსკიც, რომელსაც ხშირად სახლამდეც მისდევს ხოლმე ლიტერატურით გატაცებული სტუდენტი.

მაჩაბლის დღიური პეტერბურგში კიდევ უფრო გადატვირთულია, და ხშირად მთელ ღამეებს, ჩრდილოეთის თეთრ ღამეებს, მართლაც რომ თეთრად ათენებს უნივერსიტეტის სტუდენტი. ამიტომაც გასაგებია, რად ვერ უთმობდა იგი უფრო მეტ დროს შექსპირის თარგმნას და საერთო შემოქმედებით მუშაობას. მაჩაბელი ბავშვობიდანვე შეეჩვია საქმისადმი სერიოზულ დამოკიდებულებას, გულისხმიერებას და სიბეჭითეს. „რასაც ხელს მოჰკიდებ, უსათუოდ უნდა გააკეთო, ბოლომდე მიიყვანო“ — მაღიმალ შეახსენებს ხოლმე ძმა და ვანომაც შეისისხლხორცა ეს კანონი.

1875 წლის გაზაფხულზე ვანო მაჩაბელი პეტერბურგის უნივერსიტეტს ამთავრებს. ძმის გეგმების განხორციელება ახლა უფრო ადვილია; მისი მდგომარეობა ერთგვარად გამოსწორდა. ახლა უკვე შეუძლია ვანო საზღვარგარეთ გაგზავნოს.

ძმებმა მოილაპარაკეს: ვანო ჯერ სოფლისკენ გასწევს, სადაც რამდენიმე ხნის შემდეგ ვასოც უნდა ჩავიდეს. თავს მოაბამენ ძამისა და ბიძების გაყრის საქმეს. შემოდგომაზე კი ვანო უცხოეთში გაემგზავრება...

კაცი ბჭობს, ღმერთი იცინისო, ნათქვამია. ძმების დაწყობილ გეგმას დაბრკოლება გადაეღობა. ოჯახში მდგომარეობა კიდევ უფრო გამწვავებულია, ბიძები აღრენილები არიან, კარგი მამულები რაც კი გვექონდა, სულ მამაშენმა გავვიყიდაო, ეუზნებიან ვანოა. გაყრას აჩქარებენ, თუმცა გასაყოფიც აღარა დარჩა რა, გაყიდულ მამულებს რა გაყოფა უნდა! ბარემ ახლავე გავიყოთ, ვასიკოს რაღას ველოდებით, მერე ველარ მოვიცლი, 19 თიბათვეს ლაგერში მივდივარო, ამბობს ბიძა ალექსანდრე. მაგრამ გიორგი მაჩაბელი არ თანხმდება: ატყობს, რომ საქმე მის სასარგებლოდ არ გადაწყდება და გულში იღუმაღად იმედი აქვს უფროსი შვილისა, რომელიც უკვე ვეჭილია პეტერბურღს და ხელმწიფის კონონები სულ ზეპირად იცის. ბიძები იმუქრებიან, საოჯახო ვალებს გიორგის ვარგუნებთ, რადგან ეს ვალები მისი ალებულია, ოჯახში კი არაფერი დაუხარჯავსო. გიორგი მაჩაბელს ეშინია ძმების მუქარისა და უფროს შვილსა სთხოვს, როგორმე მალე მომეშველეო: ჩამოსვლის დღესვე დასვამს ვანოს და წერიღს დააწერინებს ვასოთან — რაც უნდა ცოტა ხნობით ჩამოხვიდე, გაყრას მაინც მოვასწრებთ, რადგან ისედაც გაყრილებივითა ვართ, საერთო მოსავლიდან ყვეღას თავისი მესამედი მიგვაქვსო. რაც შეიძლება ეცადე, რომ მალე მოხვიდეო.

მამა დაბერებულია. არანორმალურ ცხოვრებას გაუტეხია, თეღლის უბეები წამოსიებია და, თუმცა იხტიბარს არ იტეხს, ძველებურად დაფართიფურთობს და თავის ამაყად დაქერასაც ცდილობს, ის ძველი მხნეობა და ჯანი მაინც აღარ მოსდევს, უღარდეღობა კი ძველებური შერჩენია. ახლაც, თითქოს ძალიან განიცდის გაყრის საქმესა და ძმების მუქარას, მაგრამ ვანო მშვენიერად ხეღავს, რომ სინამდვილეში ეს ამბები მაინცადამაინც არ ეკარება მამის გულს. მას ახლა უფრო ის აწუხებს, რომ გასართობი წიგნები აღარ აქვს, და იმავე წერილში, რომლითაც შვიღს მალე ჩამოსვღასა სთხოვს, ვანოს მიაწერინებს: „მამა გითვღის, რომ თუ ჩუბინოვს, ან სხვა ვისმე აქვს ქართული ზღაპრები 1001 ღამისა

(Сказки 1000 и 1 ночи) სთხოვე და წამოიღეო, და ისევ უკანვე დავებრუნებოთ წაკითხვის შემდეგ“.

მაგრამ ამ ზღაპრების წაკითხვა და გადაწერა გიორგი მაჩაბელს აღარ დასცალდა...

ვასო იმავე ზაფხულს ჩამოვიდა. ბიძა ალექსანდრეც ჩამოიყვანეს „ლაგერიდან“ და გაიყარნენ. გიორგი მაჩაბელს ვერ უშველა ვეჭილი შვილის ჩამოსვლამ. დიდი დავისა და უსიამოვნების შემდეგ ბიძებმა თავიანთი მუქარა გაიტანეს, გიორგის არ არგუნეს არც სახლი, არც კარი, არც ბინადრობა და დროებით მისი ოჯახი უნდა შეხიზნოდა ძმას იასეს. სამაგიეროდ მას „არგუნეს მთელი საოჯახო ვალი, რადგან უამისოდ გაყრას არა თანხმდებოდნენ...“ წერს თავის მოგონებაში ვასო მაჩაბელი.

„დარდების გასაქარებლად“ გიორგი მაჩაბელი გორს გაეშურა. მეგობრებში. შინ დაიბარა, რაღაც დიდ საქმეზე მიედივარ და რამდენიმე დღეში ისევ დავებრუნდები, ვასიკოს გამოვემშვიდობებიო.

რამდენიმე დღის შემდეგ მართლაც მოიტანეს გორიდან ამბავი, რომ გიორგი მაჩაბელი უეცრად „ბელტიყლაპიას“ ტრაქტირის ნომერში გარდაცვლილიყო.

ამ ამბავმა ოჯახი დაამწუხრა. ყველა სიკვდილის შვილები ვართ, მაგრამ ასეთი სიკვდილი მაინც საზარელია! ვილაც მიკიტნის სარდაფში, ლოთობის დროს, ღვინოში ჩაიხრჩოს კაცი!.. კიდევ ბედი მისი, რომ ვასიკო სახლში შეესწრო...

ძმები დაფაცურდნენ, შინ თადარიგი დაიჭირეს, ურემა შებამეინეს და ბიძების თანხლებით მამის ჩამოსასვენებლად გასწიეს...

გიორგი მაჩაბლის ტრაგიკომედია სრული არ იქნებოდა, უკანასკნელი სურათი რომ არ დაემატებინა „ბელტიყლაპიას“. ცხედრის წასასვენებლად ჩასულ ჭირისუფალს ჯერ თანაგრძნობით მიუსამძიმრა მეტრაქტირემ, სხვა წვრილმანი თადარიგიც დაიჭირა, მაგრამ როცა გასვენებაზე მიდგა საქმე, უხერხული უარი სტიკია: რა ვქნა, ამას როგორ უნდა ვამბობდე, მაგრამ ძანამ ცხონებული თავადის ვალს — 80 თუმანს არ გადამიხდით, მიცვალბუღს ვერ მოგცემთო, ამოოხვრით უთხრა მეტრაქტირემ და გიორგი მაჩაბლის მიერ სხვადასხვა დროს უხვად მიცემული თამასუქები ამოალაგა.

ბიძამ იწყინა ასეთი ზუმრობა და ხანჯალზე იტაცა ხელი, შვილებმა მწუხარედ შეხედეს ერთმანეთს, იქვე თავმოყრილმა ხალხმა ამოიხვნეშა... მაგრამ მეტრაქტირე, ეტყობოდა, არა ზუმრობდა, შეიქნა ჩოჩქოლი, მისვლა-მოსვლა, მუქარა, მოლაპარაკება, მუდარა, მაგრამ მეტრაქტირემ ძალიან კარგად იცოდა თავისი საქმე და მაგრად იღვა. არც დარდიმანდი იასე მაჩაბლის მუქარისა და ხანჯლის შემინებია, და არც ყმაწვილი ძმების ცრემლმორეულ თვალებს შოულობია მისთვის გული.

მეტი რაღა ჩარა იყო, ვასიკომ ვანოს გასაგზავნი ფული ამოიღო, უკანასკნელი გროშები შეაგროვა, ნათესავებში ჩაპოისესხა და ოთხმოცი თუმანი ნაღდი მიუთვალა მეტრაქტირეს...

ორმა გაუთვალისწინებელმა ხარჯმა ძმები საგონებელში ჩააგდო და თითქმის ფეხზე წამომდგარ, ცხოვრებაში გამოსულ ვასიკოს წელი მოსწყვიტა. გარდა ამ ოთხმოცი თუმნისა და მამის დაკრძალვის ხარჯებისა, საჭირო იყო აგრეთვე პატარა სახლის აშენება, რომ ცალკე დასახლებულიყვნენ და დიდხანს არ ყოფილიყვნენ შეხიზნული იასეს სახლში. ამას დაემატა მესამე ხარჯიც — მზითევის მომზადება დარიკოსათვის, რომელიც სწორედ იმ ხანებში გათხოვდა.

ამრიგად, ვანოს უცხოეთში გამგზავრება გადაიდო. ძმა პეტერბურგს გაემგზავრა და აღუთქვა იქიდან ფულის გზავნა სახლის მშენებლობისათვის. ვანო ოჯახში დარჩა.

მაშინვე წამოიწყეს პატარა სახლის შენება, გეგმა ვანომ მოხატა და მშენებლობასაც თვითონვე ხელმძღვანელობდა. შეარჩია, სად უნდა დაედგათ სახლი, ბალი სად გაეშენებინათ, ვენახი სად ჩაეყარათ... ერთი სიტყვით, ვანო მაჩაბელი მთელი გატაცებით შეუდგა შინაურ მეურნეობას. გადაწყვიტა თავისი ისედაც ლამაზი კარმიდამო წალკოტად ექცია.

გადმოცემით, ვანო მაჩაბელი იმავე წელს გორში ახალჩამოყალიბებულ ქართველ ხალხოსანთა წრის რამდენიმე სხდომასაც დასწრებია.

ამ წრეს ხელმძღვანელობდნენ ცნობილი ხალხოსნები ეგნატე იოსელიანი და მიშა ყიფიანი. წრეში გაერთიანებული იყვნენ ვა-

ნოს ახლობელი ადამიანები — კოლა ფავლენიშვილი, მისი ძმა რამანი, სოფრომ მგალობლიშვილი...

მაგრამ ვანო მაჩაბელი უფრო პროგრესული იდეების მატარებელი იყო, უფრო შორს იყურებოდა და არ შეიძლებოდა დიდი თანაგრძნობა გამოეჩინა „ტექნიათა მოტრფიალეებისადმი“. იგი ალბათ დააინტერესა ამ ჯგუფის ზოგადმა მისწრაფებებმა — დახმარებოდნენ მშრომელ ხალხს. ეს იყო და ეს. ხალხოსანი, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, ვანო მაჩაბელი არასოდეს არ ყოფილა. ერთ თავის მოგონებაში სოფრომ მგალობლიშვილი წერს: „ვანო მე გავიცან დაახლოებით 1875 წელს, როდესაც იგი ჩამოვიდა პეტერბურგიდან... იგი გაეცნო ჩვენს ხალხოსნურ წრეს, გვიწინასწარმეტყველა, რომ ასეთს მოძრაობას დიდი ბოლო არ ექნება, მშრომელთა განმათავისუფლებელი ჯგუფი, რომლის ჩანასახი უკვე მოსჩანს რუსეთში, გაიმარჯვებს და ლელოს ის გაიტანსო“.

იმავე წელს მაჩაბელი აქტიურ მონაწილეობას ღებულობს აგრეთვე სცენისმოყვარეთა მიერ გამართულ წარმოდგენებში. თბილისსა და გორში მაშინ სისტემატურად იმართებოდა ასეთი წარმოდგენები. ვანოს ინიციატივით ცხინვალშიაც ზედიზედ რამდენჯერმე წარმოადგინეს ადგილობრივმა სცენისმოყვარეებმა სხვადასხვა პიესები. „დროების“ 1875 წლის ერთ-ერთ ნომერში ვკითხულობთ:

ც ხ ი ნ ვ ა ლ ი, 31 ა გ ვ ი ს ტ ო

„ამ ცოტა ხანებში გორის უეზდში სამჯერ იყო ქართულ წარმოდგენა: ერთი გორში და ორიც სოფ. ცხინვალში. გორის წარმოდგენაზე მე არ დავსწრებივარ და ამისათვის არ ვიცი როგორ წარმოადგინეს, მხოლოდ ეს კი გავიგე სანდო პირებისაგან, რომ ერთს გაბუნიას ქალს ეთამაშა მშვენივრად“.

„აგრეთვე არ დავსწრებივარ ცხინვალში პირველ წარმოდგენას. მეორე წარმოდგენაზე კი დავესწარი“.

„წარმოადგინეს „გაყრა“ გ. ერისთავისა, აგვისტოს 31-ს კვირა დღეს, უფ. ალექსანდრე ოპანოვის სახლში.“

„საზოგადოდ წარმოდგენა ისე მშვენიერად წავიდა, რომ თვით თფილისშიაც იშვიათია ხოლმე ასე კარგად წარმოდგენა. კერძოდ კი უნდა შევნიშნოთ ზოგიერთ პირებს: მაგ., მიკიტუმას როლის აღმსრულებელი ვასილ ტერ-აბრამიანცი აზვიადებდა თავის როლს... კაცებში უნაკლოდ აღასრულებს თავიანთი როლები ზაალ მაჩაბელმა — პავლეს როლი, ივანე მაჩაბელმა — ივანეს როლი და ნ. გაბუნიამ სეკრეტრის როლი. დანარჩენთაც ურიგოდ არ უთამაშნიათ.

„განსაკუთრებით ქებისა და პატივისცემის ღირსნი არიან მოთამაშე ქალები. ამათ დასთრგუნეს ის ცრუმორწმუნეობა, რომ ვითომც თეატრში თამაშობა უნამუსობა იყოს. მაგრამ რას ბრძანებთ, ბატონებო! აქ, ცხინვალში არამც თუ თამაშობას, არამედ თვით თეატრში წასვლასაც კი უნამუსობას ეძახიან ზოგიერთი ქალები. თუ ღმერთი გწამთ, დააყენეთ თქვენი წუნკლიანი ენა და როდესაც თქვენ არ გინდათ მონაწილეობის მიღება საზოგადო საქმეში, სხვას მაინც ნუ უშლით. ნინოსი და შუშანას როლები აღასრულა ა. მაჩაბლისამ, მაკრინესი და თათულასი — ეფემია მაჩაბლისამ, ყარდამვერდისა — ა. ალექსეევისამ. სამივემ თავიანთი როლები კარგად აღასრულეს. მაგრამ უმშვენიერესად, უნაკლოდ და სწორედ რომ არტისტულად აღასრულა თავისი როლი ეფემია მაჩაბლისამ...

„ხალხი იმდენი იყო, რამდენიც დაეტეოდა ზალაში, ე. ი. ასამდინ სული...“

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ სცენისმოყვარეთა ასეთ წარმოდგენებს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა არა მარტო ხალხის გათვითცნობიერებისა და განათლების თვალსაზრისით, არამედ, აგრეთვე, როგორც მკვიდრი საფუძველის მომამზადებელს მუდმივი ქართული თეატრისათვის. ზემოთ მოყვანილ საგაზეთო ქრონიკაში საგულისხმოა, მაგალითად, ის ფაქტი, რომ ქართული თეატრის ორმა ნიჭიერმა მსახიობმა — ნატო გაბუნიამ და ზალიკო მაჩაბელმა გორისა და ცხინვალის სცენისმოყვარეთა წარმოდგენებზე აიღდეს ფეხი...

პეტერბურგიდან დაბრუნების ერთი წლის შემდეგ ვანო მაჩა-

ბელი რის ვაი-ვაგლახით და გაჭირვებით ახერხებს უცხოეთში გამგზავრებას.

„შენ არ იცი, რა წვალებით და ჭაპან-წყვეტით მოხერხდა იმის სამზღვარს გარეთ წასელა...“ სწერს რამდენიმე ხნის შემდეგ ვასო მაჩაბელი ილია ჭავჭავაძეს.

ძმა პეტერბურგიდან უგზავნის ვანოს სამგზავრო ფულს და აღუთქვამს, რომ სისტემატურად მიაწოდებს განსაზღვრულ თანხას.

ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ მაჩაბელი უცხოეთში მიემგზავრება აგრონომიული განათლების მისაღებად. ჯერ გერმანიაში ჩავა, პო-ჰენჰაიმის სასწავლებელში, ხოლო იქიდან საფრანგეთში, სადაც პარიზსაც ნახავს, ევროპის ყოფა-ცხოვრებას გაეცნობა და საფუძვლიანად შეისწავლის მევენახეობას. ასეთია ძმების გეგმა.

1876 წლის შემოდგომაზე ვანო თავისიანებს გამოეთხოვება. ღრმად მოხუცებულ პაპიდას გაამხნევენ — ჯერ ნუ გაიჩივრებ იმ ქვეყნისაკენ, მე დამიცადე და ისეთ წამალს ჩამოგიტან, რომ ოცი წლის ქალს დაგამსგავსებ, ეს წამალი ახლა მოუგონიათ უცხოეთშიო; დედას დაუბარებს, რომ ჩამოვალ ჩურჩხელები დანახვედრეო; დარიკოს და სიძეს — ილიკო ამირაჯიბს — დარიგებას მისცემს სახლის მშენებლობის დამთავრების შესახებ; გეგმას უტოვებს, ბაღში როგორ ჩააყრევენოს ხილი, და ერთს კიდევ მოავლებია უვალს თავის „მორთულ თამარაშენს“...

* * *

ფოთში შემოდგომის ქარიშხლიანი დღე იდგა. მოდიოდა კოკისპირული წვიმა, ჰქროდა დასავლეთის ცივი, ნესტიანი ქარი; შავი ზღვის ტალღები მთასავით წამოიმართებოდნენ, შხეფებს მიაყრიდნენ მოქურუხებულ ცას, თითქოს მის გადაყლაპვას ლაჩობენო, მაგრამ, გაწბილებულნი, ერთბაშად ჩაიკეცებოდნენ და გამწვარებული ღრიალით ნაპირს მიაწყდებოდნენ. ამ დროს ნაპირიდან კაცი ადვილად შენიშნავდა რეიდზე ზღვარ გემებიდან ხშირ ბოლქვებად ამოსულ შავ კვამლს, რომელსაც სწრაფადვე შლიდა წვიმა. სანახაობა იყო რაღაც დიადი, გრანდიოზული...

ვანო მაჩაბლისათვის ეს ახალი აღმოჩენა იყო, ვერც კი წარმოედგინა, რომ საქართველოს ასეთი ზღვა ეკრა. ოცნებაში წასული ჭაბუკი აღარ ეპუებოდა საშინელ აედარს, იდგა ზღვის ნაპირას და გაოგნებული გასცქეროდა მგრგვინავ ზღვას, რეიდზე ბურუსში გახვეულ გემების ქარავანს, ჩაბნელებულ პორიზონტს...

ამ თვალუწვდენელი ზღვის იქით მდებარეობს ქვეყნები, სადაც ვანო მაჩაბელმა საფუძვლიანი ცოდნა უნდა მიიღოს და შშობელი ხალხის სამსახურში ჩადგეს, თავის ქვეყანას გამოადგეს. 22 წლის ჭაბუკისათვის უკვე სავსებით გარკვეულია, როგორი ხასიათისა იქნება „ხალხის სამსახური“. პეტერბურგის უნივერსიტეტს რომ ამთავრებდა, ძმასთან სერიოზული საუბარი ჰქონდა ამ საგანზე. და განა მხოლოდ მაშინ; ძმები ამაზე ძალიან ხშირად მსჯელობდნენ. უცხოეთში წასულ ვანოსაც ხშირად შეახსენებს ხოლმე უფროსი ძმა: „პირველი ჩვენი მეცადინეობა ხალხის სიღარიბის მიზეზის მოსპობაში უნდა იყოს მიმართული. შენ კარგა იცი ზოგიერთი ეს მიზეზი: უსწავლელობა, სომხისა და ურიისაგან დავალება, რომელნიც სწოვენ უკანასკნელ სიცოცხლის ძალას და სხვაგვარი მიზეზები, რომელიც შეიძლება შევამციროთ“...

დღენახერის მგზავრობაც კი, გორიდან ფოთამდე, მეტად მნიშვნელოვანი გამოდგა სერიოზული და დაფიქრებული ახალგაზრდა კაცისათვის. მთელი სიღრმით მან პირველად მხოლოდ ახლა იგრძნო, რომ ჩვენს ქვეყანაშიც დიდი გარდატეხა ხდებოდა, მოდიოდა რაღაც დიდი ტალღა, რომლის შეჩერება არავის შეეძლო. დასავლეთ საქართველოში განსაკუთრებით თვალსაჩინოდ იგრძნობოდა ეს სიახლე.

ფოთის ნავსადგურის საწყობები გატენილი იყო შემოზიდული და გასაზიდი საქონელით. ნოტიო ჰაერში მძაფრად იგრძნობოდა სიმინდის, თევზეულის, ტყავის, თამბაქოს, ზეთის ერთმანეთში არეული მძიმე სუნი. მძვინვარე ქარიშხლის მიუხედავად, ნავსადგურში ჯერ არნახული ფუსფუსი იყო. გურულ და მეგრელ მუშებს საოცარი სიმკვირცხლითა და სიმარდით მიმოჰქონდათ მძიმე ყუთები და ტომრები. ჩაბალახმობვეული ვაჭრები კანტორაში ირეოდნენ, ყველაზე მეტად ისინი განიცდიდნენ ამ საშინელ ქარიშხალს, მაღი-

მალ გახედადნენ ხოლმე ზღვას, რომელსაც ერთის დაბერვით მათი აშენებაც შეეძლო და დანგრევაც.

პეტერბურგშიაც და აქაც, საქართველოშიც, ზოგიერთები ძალიან გულუბრყვილოდ უყურებენ ამ გრანდიოზულ ცვლილებას, რასაც მთელი ქვეყანა განიცდის, და ხშირად ხალხის უბედურების მიზეზადაც ეს მიაჩნიათ. ვანო მაჩაბელმა ამ მგზავრობით, ხოლო განსაკუთრებით ფოთის ნახვით, სულ სხვაგვარი შთაბეჭდილება მიიღო და რამდენიმე წლის შემდეგ თავისი შეხედულებანი გაზეთშიაც დაბეჭდა. ინტერესმოკლებული არ იქნება აქვე მოვიყვანოთ ამ წერილის ნაწყვეტი. ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, მაჩაბელი ახალგაზრდობაში „ნაროდნიკი“ იყო. ეს მოსაზრება სავსებით უმართებულო უნდა იყოს.

„ქვეყნის ცხოვრება იმავე განვითარებისა და წარმატების კანონებს ემორჩილება, რომელნიც სუფევენ მთელს ბუნებაში საერთოდ და ორგანოვანს ბუნებაში კერძოდ, — ასე იწყება ეს წერილი, — ...ამჟამად ფულმა, კაპიტალმა დაიპყრო ყოველი სფერა ცხოვრებისა. მხოლოდ ფული და კაპიტალი შეიქნა ძლიერ ფაქტორად ცხოვრების ყოველმხრივი გაუმჯობესებისა და წარმატებისათვის. ეს წესები რუსეთშიაც შემოვიდა და დღეს მის გაძლიერებას ველარაფერი ვერ შეაყენებს, რაც გინდა დამცველნი ტარიფები იგონონ და სადარაჯოდ ბაჟი აწესონ... ძველის წესების შეცვლამ, მამაპაპურის ცხოვრების საძირკვლის შერყევამ, მთლად რუსეთის ცხოვრება შეარყია... იგივე ვითარება, რომელიც გამეფდა რუსეთში, ჩვენშიაც ნელა-ნელა შემოვიდა და ამჟამად სრული ბატონი შეიქნა ჩვენს ცხოვრებაში. ახალის წარმოების წესები, ფულბრივი მეურნეობა ნელ-ნელა ფეხს იკიდებს ამიერკავკასიაშიაც... ამ ახალმა ვითარებამ მალე მოუღო ბოლო ჩვენის ძველის ცხოვრების წესებს. ეს წესები სრულიად აღარ შეეფერებოდა ამ ახალს ვითარებას. თუ მალე არ შევითვისეთ ეს ახალი ვითარება, ჩვენი ეკონომიური კეთილდღეობა, ჩვენი უზრუნველობა, ნივთიერი და ამის გამო გონებრივიცა და ზნეობრივიც, საექვო საგნად შეიქნება, საშინაობაში ჩავარდება. მე ვამბობ ფულბრივის მეურნეობის წესების შეთვისებაზე, კაპიტალურის წარმოების კანონების შეგნებაზე და ამ შეგნების შესაფერად მოქმედებაზე:

„თუ ჩვენმა ერმა არ შეიგნო ის საგანი, რომ ამ ახალს ვითარებას აყოლა უნდა, შეთვისება უნდა, თუ ჩვენმა ერმა არ მიმართა ახალს წყაროებს წარმოებისას და ქვეყნის სიმდიდრისას, იგი უკან ჩამორჩება საერთო მოძრაობას, საერთო წინმსვლელობას. ყოვლად საჭიროა, რომ რაც შეიძლება ჩქარა მოვიშოროთ ყველა ის ძველი სამკვიდრო, რომელიც კურთხეულ ძველ დროიდგან დავგრჩენია და გვაბრკოლებს ახალის ეკონომიურის წესების შეთვისების საქმეში, რომელიც სიზარმაცის, უზრუნველობისა და აპათიის სახით გადაგვლობებია წინ, უსაფუძვლო თავმოყვარეობას გვირყევს, წოდებრივ ინსტიქტებს გვიღვივებს, ნაციონალურ ცრუმორწმუნოებას გვიცხოველებს და ყველა ამ მიზეზით ზურგს ვაქცევთ ახალს მოძრაობას, ახალს ვითარებას.

„ესლა დრო არ არის წუხილისა, ოხერისა იმაზე, რომ წინათ შეიძლებოდა სულ უბრალოდ შინაურულად, ყველაფერში იოლად წავსულიყავით... დღეს დრო სხვაგვარს მხნეობას ითხოვს ჩვენგან. დღეს დრო და ეკონომიური ვითარება ისეთია, რომ გაფაციცებით უნდა ვადევნებდეთ თვალყურს ყოვლის ახალის წყაროს აღმოჩენას ქვეყნის წარმოების გასაძლიერებლად, სიმდიდრის გასამრავლებლად... საჭიროა... ენერგიულად შევეუდგეთ, ხენასა და თესვის გარდა, ტრადიციულის მევენახეობის გარდა, სხვაგვარ წარმოების საქმეებსაც, სხვაგვარ სიმდიდრის წარმოების ექსპლოატაციასაც: ქვა გუნდა იქნება ეს წყარო, თუ ნავთი, გლაუბერის მარილი, თუ სპილენძის მადანი, აბრეშუმის წარმოება თუ ქვანახშირი, ხურძა თუ დარიშხანა. ყოველივე ეს წყარონი ახლის სიმდიდრისა მრავლად მოიპოვებიან ჩვენში და საჭიროა მხოლოდ მხნეობა, გონების გამჭრიახობა, უარყოფა სიზარმაცისა და უზრუნველობისა.

„ამ მხრივ ბევრად უკეთესი ნიშნები შეინიშნება ჩვენი ქვეყნის დასავლეთ ნაწილში, ვიდრე აღმოსავლეთისაში. დასავლეთ ნაწილის ხალხი უფრო მარჯვეა, უფრო მიმღებია ახალის წესებისა, უფრო დაუღალავია და მოწადმართე... დასავლეთ ნაწილში ამ უკანასკნელს დროს, სულ ათსა და ოცი წლის განმავლობაში ძლიერ გავრცელდა სხვადასხვაგვარი წარმოება და აღებ-მიცემობა. მუდამ წელს აქედამ მილიონი ფუთი სიმინდი გადის საზღვარგარეთ, მუდამ წელს აუარებელი შავი ქვა ამოდის დედამიწის გულიდან და იგზავნება

შავი ზღვის აღმოსავლეთ ნავსადგურებში. უმთავრესი ქალაქი და დაბეები იქ სავსეა ჩვენივე სისხლის და ზორცის მოვაჭრეებით...

„ღიახ, ღლეს ქვეყანა... ილვიძებს ძილიდან, ჰხედავს გარშემო მოძრაობას და თვითონაც ერევა ამ მოძრაობაში“...

განგებ დაეუთმე დიდი ადგილი ნაწყვეტებს ამ სტატიიდან, რათა მკითხველს გარკვეული წარმოდგენა შეექნეს მაჩაბლის მსოფლმხედველობაზე, მის პროგრესულ აზროვნებაზე.

* * *

ცუდი ამინდის გამო ფოთში რამდენიმე ღლეს დაყოვნდა ვანო მაჩაბელი. ბოლოს, როგორც იყო, გაემგზავრა, და ორი კვირის დამქანცველი მგზავრობის შემდეგ ჰოჰენჰაიმს ჩავიდა. მანამ ადგილზე ჩავიდოდა, გადაწყვეტილი ჰქონდა უცხოეთში სამ წელიწადს დარჩენილიყო — ორი წელიწადი გერმანიაში და ერთი პარიზში. მაგრამ ჩასვლისთანავე გამოირკვა, რომ ჰოჰენჰაიმში 1 წელზე მეტს არ გაჩერდებოდა და, ამრიგად, ორი წლის შემდეგ ისევ სამშობლოში დაბრუნდებოდა. ეს კი დიდი ნუგეში გამოდგა ვანოსათვის, რადგან უცხოეთში სრულიად უთვისტომოდ მოხვედრილპა ახალგაზრდა კაცმა მეტად მწარედ განიცადა სამშობლოს მოშორება.

სხვა იყო პეტერბურგში. იქ იგი თავს ისე გრძნობდა, როგორც საკუთარ სამშობლოში, ძმაც იქვე ჰყავდა და ქართველი სტუდენტების რიცხვიც საკმაოდ დიდი იყო. უცხოეთში კი მარტოდმარტო აღმოჩნდა მაჩაბელი და სამშობლოსაგან მოწყვეტის სევდა მაშინვე მწვავედ იგრძნო.

ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ მაჩაბელს საერთოდ უმძიმდა მშობელ ქვეყანას მოწყვეტა. უფრო მოგვიანებით იგი ერთ თავის ახლობელ აღმაიანს სწერს:

«Ты никогда не испытала что значит тоска по родине, и, дай бог, никогда не испытывать... будет очень и очень не хорошо... будешь вспоминать с грустью, которая никогда не изгладится от твоего сердца, наши увлечения, и наши волнения... все детали и мелочи, которые в каждодневной жи-

ანი კაჟთაჲსა პუტაკანს, ნო ვ ოფდალენი ვიჟუპაიოთ ჲრკო ნა ფონე კარტინის, დლა თოგო, ჟბოჲს ს ბოლჲო ნაპომინათ ო პერეჟიჲთჲს ს დოროგინი ნ ბლიჟკინი სუჲსთვანნი დნიჲჲ»...

უტხოეთში მოხვედრილ ვანოს მართლაც არ ავიწყდება არც ერთი უბრალო, წვრილმანი მოვლენა, რაც მის სამშობლოსთან და ახლობლებთან არის დაკავშირებული.

იგი ჩვეული გულმოდგინებითა და სიბეჭითით შეუდგება სწავლას, მთლიანად ეფლობა აკადემიის ცხოვრებაში, მაგრამ ოცნებით მაინც მუდამ სამშობლოშია. მეგობრები, ნათესაეები, „მორთული თამარაშენი“, „კოპწია კარ-მიდამო“, თოვლის ფიფქებით დამშვენებული ახალი წელი, რომელთანაც ბავშვობის ტკბილი ოცნებებია დაკავშირებული, გაზაფხულის ლანქერი, ნაირფერად აყვავებული ჩეხილი, თბილი ქვეყნებიდან მოფრენილი ფრინველები, თევზაობა, გლეხის ბიჭები, ზღაპრები, ლიახვის ხეობიდან მონაბერი საამური ნიაფი, რომელიც ბაღში ტკბილ სურნელებას დაატრიალებს ხოლმე ზაფხულობით, კაკლის ძირში ხალიჩაზე წამოძდარი პაპიდა, რომელიც დროთაბრუნვას ვერ დაუუძღურებია და თავი ისევამაყად უჭირავს, დიდ ქვაბთან მოფუსფუსე დედა, რომელიც ვანოსთვის ჩურჩხელებს ავლებს, ბედუქუდმართი მონადირე ესტატე, რომელიც დიდი ბაჭიბუქით მიემართება ხოლმე იხვებზე სანადიროდ, უკან კი ცხვირჩამოშვებული მოიპარება, შემოდგომის მთვარიანი ღამე და შეგვიანებული მეურმის ნაღვლიანი ღიღინი...

ეს სურათები სწრაფად იცვლებიან ვანოს გონებაში და იშვიათად გაივლის საათი, რომ იგი ოცნებით თავის სამშობლოში არ იყოს.

მისი იმდროინდელი წერილები და-ძმებთან წარმოადგენს უცხოეთში გადახვეწილი ადამიანის დღიურებს, რომელთაც დამოუკიდებელი მხატვრული ღირებულებაც აქვთ, და საიდანაც აშკარად ჩანს, როგორ ეწეოდა მაჩაბელს გული სამშობლოსაკენ.

ჩვენც დღიურების ფორმით დავალაგოთ ცალკეული ადგილები მისი წერილებიდან, რომლებიც ხშირად უცხოეთში გადახვეწილი ახალგაზრდა კაცის ოცნებასა და საკუთარ თავთან საუბარს ჰგავს.

ნ გ ი ო რ გ ო ბ ი ს თ ე ე, 1876 წ. ჰ ო ჰ ე ნ ჰ ა ი მ ი. — ორი კვირის მგზავრობის შემდეგ ძლივს დავბინავდი ერთს ალაგას. დავ-

ბინავდი, მაგრამ ცალკე თქვენი ჯავრი მაწუხებს, რომ ეგრე უპატრონოდ დარჩით, ცალკე მარტოყოფა. ვერ წარმოიდგენ, საყვარელო დაო, რა ძნელი ყოფილა ესე უცხო ქვეყანას ჩამოვარდნა, სადაც ერთს სიტყვას ვერ გაიგონებს კაცი, რომელმაც პატარა გულ მოუღბოს, სადაც ყოველი სახე და ყოველი სიტყვა უცნობია და ვერაფერი ვერა მოაგონებს რა კაცს თავის სამშობლო ქვეყანას... სხვა ყოფილა კაცისათვის სამშობლო ცის ქვეშ ყოფნა და უცხო ქვეყანას გადაქარგვა. ეხლა პატარა გულზედ დარდი მომეშვა, რომ შევიძელ შენთან ქართულად გამოლაპარაკება. ასე მგონია თამარაშენში ვარ და კიდევ შენ გელაპარაკები-მეთქი... მაგრამ დავანებოთ თავი ამ ქალურ წრიპინს, ისა სჯობს, რომ თვალწინ წარმოვიდგინოთ ის იმედი, რომ ორი წლის უკან (და არა სამი წლისა, როგორც ფიქრად მქონდა), კიდევ მელირსება მანდეთენ პირის გამობრუნება... ესტატე მომიკითხე და ასე უთხარი, კოპი ხომ აღარ გაცურებულა პოლზედა-თქო... იოსებს უთხარი, რომ მოვალ წიგნის კითხვა თუ არ გეცოდინება, ან მე და ან შენა-თქო. ჩვენი სოფლელები ყველანი მომიკითხე... მართლა, კინაღამ ზალიყო არ დამავიწყდა. რა ჰქნა, ჯვარი ხომ არ დაუწერია. თუ აპირებს ჯვარის წერას, ასე უთხარი, ქორწილში ჩემი სადღეგრძელო დალიე-თქო და მეც შენს სადღეგრძელოს აქ დავლევ-თქო. თუმცა ღვინო ძვირია აქა, მაგრამ ლუდით მაინც ვადღეგრძელებ, ჩვენებურად, ოსურად-თქო... ხშირად მომწერე ხოლმე წიგნი, იქნება სთქვა, რომ აქ არაფერი ამბავი არა არის რა და რა მივსწერო: მაგას ნუ იტყვი, რაც უხდა წვრილმანი ამბავი იყოს, მაინც მანდაური ამბავი ჩემთვის საინტერესო იქნება...

15 გ ი ო რ გ ო ბ ი ს თ ე, 1876 წ. — რა ამბავია თამარაშენში? რა ცვლილება მოხდა ჩემი წამოსვლის შემდეგ? ვინ გათხოვდა, ვინ დაქორწილდა: დათოვლა ჯერ თუ ისევ თბილა?... ესტატეს უთხარი, თუ იხვები ბევრი გაჩნდებიან ლიახვზე, სანადიროდ ხშირად წადი ხოლმე-თქო; თუ დახოცე, დალორე და შემინახე-თქო, მაგრამ ხორგქვეშ კი ნუ შემინახავ, გაზაფხულზე წყალი წაიღებს-თქო... იქნება გაგიკვირდეთ ჩემი ესე წვრილმანებზე ლაპარაკი, მაგრამ შენ რომ ჩემს ალაგას იყო, სრულიადაც არ გაგიკვირდება. ჩემთვის ეხლა ეს მიწერ-მოწერა ქართული ლაპარაკის მაგიერია.

20 დეკემბერი, 1876 წ. — ...გახსოვს პატარები რომ ვიყავით, დავსხდებოდით ხოლმე ახალწლის წინა დღეს და ვანგარიშობდით — ეხლა ახალწელიწადი ქალაქს არის მოსული, ეხლა გორს, საცაა აქაც მოვაო... თუ არ დაიზარებ და ხანდისხან მანდაურის ამბით მასიამოვნებ ხოლმე, იცოდე, რომ შენი წიგნი იქნება დიდხანუგეშად და გულის გამათბობელად ამ შორეულს ქვეყანაში შენძმის ვანოსთვის.

(და იქვე მინაწერი თავის სიძესთან: „საყვარელო ძმაო ილიკო, დიდად მასიამოვნა შენმა წიგნმა, მეტადრე იმიტომ, რომ არ მოველოდი აგრე თავისუფლად თუ შეგეძლო ქართულად წერა.“)

25 დეკემბერი, 1876 წელი... — თუმცა რამდენიმე ასა და ათასი ვერსითა ვართ მოშორებული, მაგრამ ისე ხშირად ჰოგვდის ერთმანეთისაგან წიგნი, რომ ვერც კი ვგრძნობ ამ დაშორებას. გუშინ მოგწერე წიგნი, მაგრამ დღეს რომ შენი წიგნი მომიტანეს. ისე წაეხალისდი, რომ, კვლავ მეორე წიგნსა გწერ.

შენმა წიგნმა ცოტათი დამაღონა, რადგან გული დაეჯერე, რომ შენ მე კიდევ კარგად ვერ მიცნობ. დარწმუნებული უნდა იყო, ძმაო, რომ მე იმ ანდაზას არ მივდეგ, „სადა შეხვიდე, იქაური ქული დაიხურო“. დარწმუნებული უნდა იყო, რომ აქაური სტუდენტობა თავის ჩირქს ვერ მომცხებს და პრანჭვას ვერ მასწავლის. ამ შენი უკანასკნელი წიგნიდან მივხვდი, რომ ჩემი აზრი აქაურ სტუდენტებზე შენ ფულის თხოვნად მიითვალე ტანისამოსისათვის. მე ეს სრულებით აზრად არ მქონდა. მე მხოლოდ იმიტომ გწერდი აქაური სტუდენტების ამბავს, რომ შენც გაგეცნო აქაურობა. ახლა ამას გთხოვ, რომ შენი ჭირიმე ჩემის გულისათვის ფულზედ ნუ შეწუხდები და ნუ გაიჭირეებ. რაც უსათუოდ საჭირო იქნება, იმას კი მე მოგწერ და ლაიკის ფერჩატკებს და ლაიკის პოლსაპოშკებს სჯობს თავი დავანებოთ. ცოტ-ცოტათი ამოვიდგი ენა ნემენცურად; საკვირველია, რომ პროფესორების ენა და ლექციები უფრო კარგად მესმის, სანამ სტუდენტების ერთმანეთში ლაპარაკი. ეს იმისაგან წარმოსდგება, რომ წინდაწინ ცოტათი ტეორეტიკულად შესწავლილი მქონდა ნემენცური ენა. მხოლოდ ერთი გარემოება მიშლის ნემენცური ენის სწავლას: სტუდენტებთან ლაპარაკი თითქმის მხოლოდ სადილის დროს შემხვდება ხოლმე; ლექციების დროს

სადილზედ ჩემს სტოლზედ სხედან ორი იტალიელი, ერთი ფრან-
ცუზი და მარტო ერთი ნემენცი. ასე რომ ჩვენი ლაპარაკი სადილად
ნემენცურით, ფრანციცულთ და იტალიანურით აქრელვებულია. ეხ-
ლა ორი კვირით ლექციები შეჩერებულნი არიან უქმეების გამო, ჩე-
მი ამხანაგები წავიდ-წამოვიდნენ, ასე რომ სადილობის დროს ნეჟეს-
ცებთან შემხვდება ხოლმე ჯდომა; იმედი მაქვს, რომ ამ ორი კვირის
განმავლობაში კარგად შევჩვევ ყურს ნემენცურს... მართლა, უნდა
მომეწერა, რომ სადილზედ სტუდენტებს მგზავრობაზედ ჰქონდათ
ლაპარაკი და ყველას თავი მოჰქონდა, რომ მე ამა და ამ რკინის
გზაზედ პირველ კლასში ვიჯექიო და მხოლოდ ცოტა ხნობით მეო-
რე კლასში გადავჯექიო და სხვა, — მაგრამ შემეშინდა, არ იფიქრო,
რომ მეც მეორე ან პირველი კლასით მინდა ამას იქით მგზავრობა!..

3 თ ე ბ ე რ ვ ა ლ ი, 1877 წ ე ლ ი. — ძალიან მეზარებოდა წიგ-
ნის მოწერა, რადგან ასე მეგონა, რომ ჩემს წიგნს იმდენი ზღვა,
კლდე, ღრე აქვს გასავლელი, რომ დანიშნულს ადგილამდის ვერ
მიადწევს-მეთქი... შენი ჰირომე, დარიკო, ყველაფერი ამბავი დაწე-
რილებით მომწერე ხოლმე. ეხლა გაზაფხული იწყება და უფრო
ბევრი გექნება მოსაწერი... რაც უნდა წვრილმანი ამბავი იყოს, მაინც
მანდაური ამბავი საინტერესო იქნება.

28 აპრილი, 1877 წ ე ლ ი. — მგონი ეხლა ჩვენი სახლი ძა-
ლიან ლამაზი უნდა იყოს; მეტადრე ბაღის მხარე, სადაც მზე ძვირად
მიადგება და ბალიდგან ყოველთვის სიო უბერავს. ვინძლო ზაფხუ-
ლი კარგად გაატაროთ... იმედია, მანდაურს ამბავს შემატყობინებ,
მეტადრე ეხლა ჩემთვის საინტერესოა მანდაური ჩვენი პაწია სახლ-
კარის ამბავი, რადგან შარშანდელ დაწყებულ საქმეს ეხლა თან-
დათან მოემატება და ჩვენი სახლი და იმის გარეშემო უფრო გალა-
ზათიანდება... ილიკოს უთხარი, რომ თვალყური დაიჭიროს მანდაუ-
რობაზედ ამ ზაფხულს; თუ ვინიცობაა დაიზაროს, მოაგონე, რომ
ზაფხულში... გახოკილს ავლევს ჩვენი მორთული თამარაშენი
სჯობს. დედა დამიკოცნე, პაპიდაჩემი რასა იქს; ისევ თავისებურად
ყოჩაღად არის თუ დროთაბრუნვამ მოაუძლურა? ასე უთხარი, ჩემს
შვილსაც ხომ მოესწარი-თქო, და ეხლა იმდენი კიდევ უნდა იცოცხ-
ლო, რომ როგორც მე მასწავლე წიგნი, ჩემს შვილსაც ისე ასწავ-
ლო-თქო.

22 აგვისტო, 1877 წელი, — ეს ორიოდ დღეა (პარიჟს) მოველი გერმანიიდან. მაშინვე მინდოდა მომეწერა, მაგრამ პარიჟი ისეთი ქალაქია, რომ სანამ კაცი რიგიანად არ დაბინავდება, სულ „დავთრებ-დაკარგული“ დადის და ამისთანა მდგომარეობაში წიგნის დაწერაც კი მოუხერხებელია. რასაკვირველია, რაწამს მოველი პარიჟში, მაშინვე ნაცნობის ვისიმე მონახვა დავიწყე და გავწიე Rue St-Honoré“-ზედ ზარაფოვის საპოვნელად... რაკი ზარაფოვი ვერ ვიპოვე, იმავე დღეს გავექანე სხვა ადრესზე იზმაილოვის საპოვნელად. თუმცა იზმაილოვს არ ვიცნობდი, მაგრამ რაკი ქალაქელი იყო, იმედი მქონდა მასწავლიდა, როგორ უნდა მოვქცეულიყავ, რომ ჩვენი ჯიბის შესაფერი ოთახი და სადილები მეპოვნა. მაგრამ ჩემდა სამწუხაროდ სახლის პატრონმა მითხრა, რომ იზმაილოვი თბილისში წავიდაო. ამას გარდა, სახლის პატრონმა მითხრა, რომ მიქელაძე, წულუკიძე და სხვ. აქ ჩემთან იდგნენო. ამის გამო მეც ამ სახლის პატრონს გამოვართვი ოთახი, რადგან დიდხანს ყოფნა გოსტინიცაში მემძიმებოდა მეტისმეტი სიძვირის გამო. ამას გარდა, ამავე სახლში აძლევენ საუზმეს (12 საათზედ) და სადილს (6 საათზედ). ვინც თვეობით მოურიგდება, უნდა 90 ფრანკი აძლიოს სადილისათვის და საუზმისათვის, მაგრამ მე მარტო სადილს გავურიგდი 55 ფრანკად, რადგან საუზმით ძვირად დაჯდებოდა. თუმცა სადილს ექვს საათზედ აძლევენ, მე მინდა საუზმის მაგივრად ყავა გავიჩინო, რადგან დიდიდან ექვს საათამდის ძნელია მოთმენა, მეტადრე აქაურ საღალამდის, რომელიც თუმცა ოთხი თავი საკმელიდან შესდგება, მაგრამ ორად კი არა ღირს. როგორც აქეთ-იქიდან მითხრეს, შეიძლება უფრო იაფად ცხოვრებაო და იმედი მაქვს ამ ერთ თვეს უკან უფრო იაფად მოვეწყო. თუმცა შენც მწერდი ფულს გაუფრთხილდიო, მაგრამ ისიც რომ არ მოგეწერა, მეც ვიცოდი, რა გაფრთხილება უნდა, მეტადრე ეხლა შენს ჯიბეს, როდესაც მანეთში ორსა და ნახევრის ფრანკის მეტს არ აძლევენ. ზარაფოვმა ძალიან კარგად მიმიღო და მეორე დღეს სადილადაც დამპატიეა, მაგრამ რაც მინდოდა, იმის ჩვენება არ შეეძლო: ის მდიდარი კაცია და არაფრად საჭიროებს იმის ცოდნას, სად როგორ შეიძლება უფრო იაფად ცხოვრება და ჩემთვის ეს ცნობები უფრო ყველაზედ საჭირო იყო. რაც შეეხება ლაბორატორიაში მუშაობას, ამაზედ დაწვრილებით ვერას მო-

გწერ, მხოლოდ კი მითხრეს, რომ თუ კერძო ლაბორატორიაში იმუშავენ რომელსაზე პროფესორთან, 40 ფრანკამდე დაგვირდება თვეშიო. აგრეთვე შეიძლება სტუდენტად ჩაეწერო სადმეო და მხოლოდ ერთბაშად შეიტანო 50 ფრანკამდე და ხიმის ეგზამენის დაქვრის შემდეგ აიღო ნება ლაბორატორიაში მუშაობისაო. შენ რომ მწერდი ოსმალეთის საქართველოზედ კომპილიაცია შეადგინე და «Наш Бек»-ს გამოუგზავნეო, ეს საქმე სამი კვირეა შევასრულე, მაგრამ პასუხი არ მომსვლია. კარგი იქნებოდა, რომ დაებეჭდათ, მაშინ შეიძლებოდა აქედანაც კორესპონდენციები მეგზავნა, თუ რედაქცია მოინდომებდა, და ფულის სხვა წყარო გაგვეჩინა. მაგრამ პასუხი არ მომსვლია. ამ დავიანებიდან სჩანს, რომ არაფერი იმედია ამ მხრიდან. პეტერბურგის ჟურნალისტებს კასტა აქვთ შედგენილი და ვინც იმათ კასტას არ ეკუთვნის, ძნელად თუ შესძლებს დააბეჭდინოს რამე. მეორე წიგნში დაწვრილებით გიამბობ, თუ რამე ვნახე შესანიშნავი ამ ზღვა ქალაქში. ეხლა პარიჟზედ რომ მომეწერა რამე, მესხივით უნდა დამეწყო, რომ პარიჟში ბევრი მალაღლი სახლებია და სახლებს ზემოთ საყდრებო. ორ-სამ დღეში ძნელია კაცი აქაურს ცხოვრებას დააკვირდეს.

21 იანვარი 1878 წელი, — პარიჟი. — ...იმ ხილის მომვლელის წიგნი მეორე დღესვე მომივიდა და მწერს, რომ აპრილის პირველამდისინ ჩემს ბალში არაფერი მუშაობა არა იქნება რა, რადგან ჩემი ბალები პრუსიელების დაცემის დროს მომიოხრეს და დიდი ხანი არ არის, რაც მოვაშენეო; თუ გსურთ, აპრილიდან შეგიძლიათ აქ გადმოსახლდეთ და ბალშიც იმუშაოთ და ლექციებსაც ყური დაუგდოთო (პარიჟიდან იქამდისინ ერთი საათის სავალია რკინის გზით), მაგრამ ამ ბალთან ვენახები არ არის და თუ კაცს ორივეს დათვალიერება უნდა, უფრო სამხრეთით უნდა გასწიოს.

იმ დღეს აქაური კატაკომბები ვნახე. რაც პარიჟის შენობებს ქვა უნდებათ, სულ პარიჟის ქვეშიდამ ამოაქვთ და ცარიელ ალაგას იმისთანა კორიდორებს აკეთებენ, რომელნიც პარიჟის ქუჩების სიგრძეები არიან. ამ კორიდორების გვერდები დიდრონს ოთახებად არის დაყოფილი და ადამიანის ძელებით არიან გატენილნი, რომელნიც ძველი სასაფლაოდამ ამოუკრეფიათ ალაგის უქონლობის გამო. ამ ჭურღმულში თვეში ერთხელ შეუძლიან პუბლიკას ჩავი-

დეს და ერთი საათი მეტი ამ ქვესკნელის ქუჩებში ისეირნოს. ჩვენ ასი მეტნი ვიყავით, ქალი და კაცი. ყველას ხელში სანთელი გვეჭირა. უნდა გენახა რა გასაოცარი და ცრუმორწმუნეებისათვის საშიშარი იყო ეს პროცესია. აქეთ-იქით სხვადასხვა წლის სასაფლაოებიდან ამოკრეფილი ადამიანის ძვლები სისტემატურად ჩარიგებული. ძვლები დიდის რევოლუციის დროსი, ძვლები ამ საუკუნის დასაწყისისა, და სხვ. აქა-იქა ზოგიერთი პოეტებისაგან ამოკრეფილი წარწერილები სიკვდილზედ, მეორედ აღდგომაზედ და სხვა ამისთანა დაბადების საკადრის საგნებზედ. მაგრამ ვერ წარმოიდგენ, რა შთაბეჭდილება ჰქონდა კაცზედ ამ პროცესიას, როდესაც ერთი გრუპა მეორეს დაშორდებოდა ხოლმე და მოახლოების დროს ამ „მწყვდიადს“ სიბნელეში კაცი არჩევდა ჯერ რაღაც გაურჩეველს სინათლეს და შემდეგ აჩრდილებსავით მომავალს სულიერებს, რომელთ ჩრდილსა და სანთელს გარდა კაცი ვერაფერს ვერ გააჩვენდა. კაცს ეგონებოდა საიქიოში ვარო; მაგრამ პარიჟელების ჩვეულებრივი ხუმრობა და სიცილი ამ ილუზიას მალე გააქრობდა ხოლმე.

20 მარტი, 1878 წ. პარიზი. — საყვარელო ძმაო ვასო... შენს სახეს დავხედე თუ არა, მაშინვე ვთქვი, უწინდელი წუწუნი და ბედზედ ჩივილი შარშანდელს თოვლსავით გამქრალა-მეოქი. და ვიდრე შენს წიგნს წავიკითხავდი, დარწმუნებული ვიყავი, რომ იმაში იმას ამოვიკითხავდი, რაც ამოვიკითხე: იმავე მზიარულებას, იმავე გულმოდგინებას და „საქმიანს უდარდებობას“, რომელნიც შენს სახეზედ იყვნენ დაწერილნი. ერთის სიტყვით, შენმა სახემ დამიმტკიცა შენი წიგნი, და შენმა წიგნმა შენი სახე. ამ სიამოვნებას მიუმატა კიდევ იმ ამბავმა, რომ ბეჭითად მპირდები პარიჟში მოსვლას, სადაც თუ შენებური ღონეუანობა დაიწყე, წინადაწინვე მომილოცავს გამარჯვება; მეტადრე, თუ ჩერკეზული ტანისამოსის წამოღება არ დაგავიწყდა. როგორც წინა წიგნში გწერდი, მეც იმედი მაქვს აკვისტოსთვის დავბრუნდე პარიჟში. მინამდისინ კი ჯერ დარწმუნებით ვერ მოგწერ სად ვიქნები. დღეს მივწერე ორი წიგნი Ferme l'école-ის ღირექტორებს, რომ შემატყობინონ იქაური პირობები... თქმა აღარ უნდა, რომ იმ Ferme l'école-ის ღირექტორებს მივწერე წიგნები, რომლებშიაც ვენახის და

ხილის მოვლაზედ უმთავრესი ყურადღება არის მიქცეული... იმ დღეს შენგან მოწერილს წიგნებს ვათვალიერებდი და ვკითხულობდი და ვკითხულობდი იმას, რაც ჩვენს კოპწია სახლ-კარს შეეხებოდა... ეხლაც თვალწინ წარმოდგენილი მაქვს, რა მშვენიერი იქნება ჩვენი კარ-მიდამო, როდესაც ეს ხეხილი წამოიზრდება. თუ სამოთხე დაერქმევა რასმეს, ეს სახელი მაშინ ჩვენს სახლ-კარს მოუხდება. ძალიან მიაძვება, რომ ილია ჭავჭავაძის ლექსი როგორმე გამომიგზავნო. დიდი ხანია ქართული არა წამიკითხავს რა...

სამწუხაროდ, ყველაზე საუკეთესო ფურცლები ამ „დღიურებისა“ დაკარგულია. პარიზს ახლად ჩასული ვანო მაჩაბელი ძმასა ჰპირდება, მ ე ო რ ე წ ე რ ი ლ შ ი დ ა წ ვ რ ი ლ ე ბ ი თ გ ი ა მ ბ ო ბ. რაც რამ ვნახე შესანიშნავი ამ ზღვა ქალაქშიო. ეს იყო 1877 წლის 22 აგვისტოს. ძმებს სისტემატური მიწერ-მოწერა ჰქონდათ ერთმანეთთან, ამიტომ, უნდა ვიფიქროთ, რომ უცხო ქალაქში ახლად ჩასული ვანო მაჩაბელი შემდეგ წერილებს ძმას მისწერდა იმავე თვის დამლევს, ან სექტემბრის დასაწყისში. და სწორედ ეს წერილებია დაკარგული, მთელი ხუთი თვისა. ამ წერილებში ჩვენ შეგვეძლებოდა ამოგვეკითხა ახალგაზრდა კაცის პირველი შთაბეჭდილებანი, რაც მან ამ დიდ ქალაქში მიიღო, სულიერი მღელვარებანი, ფიქრები და განცდები...

რა ფიქრებით იყო მაშინ მოცული მისი გონება, ან რა შთაბეჭდილებები მიიღო პარიზს ჩასულმა მაჩაბელმა? თავისთავად ცხადია, რომ პეტერბურგის უნივერსიტეტდამთავრებულ და მამულის სამსახურისათვის თავგადასდებულ ჭაბუკს აგრერიგად არც ბულვარების ცხოვრება გაიტაცებდა და არც ქალაქის მხოლოდ გარეგნული მხარე. როგორც ვნახეთ, ვანო სხვასაც კი დასცინის პარიზის ასე ზერელე აღწერისათვის.

იმ დროს ფრანგ ხალხში ჯერ კიდევ ცოცხალ მოგონებად იყო პარიზის კომუნის გმირული დღეები, ქუჩებსა და სახლებს ისევ აჩნდა ბარიკადების კვალი და ჰაერშიაც რევოლუციის სუნი ტრია-

ლებდა. აი ეს იყო სწორედ ის „მესანიშნავი რამ, რაც ამ ზღვა ქალაქში“ შენიშნა და განიცადა ვანო მაჩაბელმა. ჩვენი ქვეყნიდან ჩასული ახალგაზრდები მაშინ უდიდესი სიმპათიებით იყვნენ გამსკვალულნი პარიზელი მშრომელების მიმართ, რომელთა გმირობამ მთელი მსოფლიო ააღაპარა. „ძალიან გულთ მსურს, რომ ერთი რევოლუცია ვნახო, ვნახო გამმაგებული ხალხი, რომელიც მხოლოდ ამ რევოლუციის დროს იჩენს თავის ნამდვილ ძალას და გულის მიდრეკილებას“, წერს პარიზს ჩასული ქართველი ახალგაზრდა კომუნის დაცემის რამდენიმე წლის შემდეგ.

საინტერესოა მხატვარ დ. გურამიშვილის მოგონება:

„ჩემი მაჩაბელთან გაცნობა მოხდა 1878 წელში, პარიზში... საქართველოდან წასულს მქონდა მისი მისამართი და სადგურიდან პირდაპირ მივაშურე ამ უცნობ მახლობელს. ვანო შინ არ დამხვდა. გადავწყვიტე მომეცადნა. არ გაუვლია დიდ ხანს, რომ ვანომაც შემოაღო კარები. თითქოს ეხლაც თვალწინ მიდგას: მაღალი, გამხდარი ტანისა, სახე მოძრავი და ამეტყველებული, მე ვიტყვოდი აღელვებული.

„პარიზში იმ დროს ჩვენებური კაცის შეხვედრა დიდი სიხარული იყო ხოლმე. ვანო აღტაცებაში მოვიდა... და აღელვებულის ხმით მეკითხებოდა სამშობლოს ამბებს... ვანო ეკუთვნოდა ისეთ პირთ, რომელთა საუბარი ესთეტიკურ სიამოვნებას გგვრის, ვისთანაც მზადა ხარო მეგობრულ მასლაათში გადაივიწყოთ ყოველგვარი საქმე, სამსახური, ძილი და დაუსრულებელ ოცნებაში შესცუროთ. ვანოსთან საუბარი არ იყო უბრალო დროს დაკარგვა: მას თქვენ შეჰყავდით თავის აზროვნების ლაბორატორიაში და აღტიცების ტალღები მიგაფრენდნენ დაუსრულებელ სივრცეებისაკენ. მე მახსოვს ბევრი ჭაღამო და ღამეც, პარიზის ქუჩებში ვანოსთან ერთად გატარებული. პარიზი მაშინ ჯერ კიდევ გრძნობდა კომუნარების ტრაგედიას. დიდი რევოლუციის ასპარეზი აქ იყო. ყოველი ისტორიული ნაშთი, თუ ადგილი, იწვევდა ჩვენ შორის აზრთა გაცვლას. ვანო ყოველთვის იყო საინტერესო, გულწრფელი და მოაზროვნე უაღრესად. საქართველო, მისი წარსული და მომავალი ხშირად იყო თემად მისი გატაცებული საუბრისა. მე არ მახსოვს პატრიოტი უფრო გულწრფელი. მის პატრიოტიზმს ამკობდა არა

მართო მისი მკვერმეტყველება მეგობართა შორის, არა, სულით და გულით ვგრძნობდით მისი მეგობრები, თუ რაოდენი სიყვარული იყო ვანოს გულში საქართველოსადმი.

„ვანო იყო პარიზის იმდროინდელი ქართული კოლონიის სულისკვთების გამომხატველი და ერთ-ერთი თვალსაჩინო წევრი... ჩვენ ერთად დავიარებოდით ლექციებზე სორბონაში და კოლეჯ დე ფრანსში; მერე მოსმენილის შესახებ ვმართავდით დაუსრულებელ კამათს — საქართველოს სინამდვილეში თუ როგორ გამოგვეყენებინა ევროპელთა მიერ ნააზრევი თეორიები... ვანო უკვე მოსჩანდა ვნებიანი და გატაცებული საზოგადო მოღვაწე“...

და აი ამგვარად „გატაცებული საზოგადო მოღვაწე“, დიდად განათლებული და ტემპერამენტიანი ახალგაზრდა, მგზნებარე პატრიოტი ვანო მაჩაბელი ძმას პეტერბურგში მთელს თაბახებსა სწერს, გულს უშლის, აცნობს უცხოეთში მიღებულ შთაბეჭდილებებს, სწერს როგორ უნდა იბრძოლონ სამშობლოს კეთილდღეობისათვის...

მოსიყვარულე ძმას ცალკე აქვს გადარჩეული ასეთი წერილები, თვითონაც ხშირად კითხულობს და სხვასაც აკითხებს: ალტაცებულია უმცროსი ძმის ნიჭითა და მოქალაქეობრივი სიწმინდით, ამავობს რომ ასეთი ძმა ჰყავს. დარიკოსა სწერს:

„...ვანოს... როგორც ვატყობ, ჩინებულად მიჰყავს თავისი სწავლის საქმე. ბედნიერებაა კაცისთვის იმგვარი ძმა ჰყავდეს, როგორიც ვანო არის. იმის წიგნები რამეაში ჩააღებო ანუ დასაბეჭდია. მეც ყოვლის ღონისძიებით ვცდილობ, რომ აქედან შემწეობა არ მოვაკლო“.

ამ „რამეაში ჩასაღები წიგნებისა“ და საერთოდ ვანოს წარმატების ამბავი უფრო შორს გაიჭრა. პეტერბურგს ჩასულ ნიკო ავალიშვილს ვასომ ძმის წერილები წააკითხა. ავალიშვილიც აღფრთოვანებაში მოვიდა და თბილისის დაბრუნების შემდეგ ილია ჭავჭავაძეს გაუზიარა თავისი ალტაცება. ილიამ ზომ ადრევე იცოდა ვანოს ნიჭი და უნარი და ახლა ძალიან გაეხარა, რომ გაახსენეს. გადაწყვიტა თავის ახლადდაარსებულ „ივერიაში“ დაებეჭდა ახალგაზრდა მაჩაბლის კერძო წერილები და თანაც ჟურნალში მიეწვია

სათანამშრომლოდ. ამის თაობაზე მაშინვე მისწერა წერილი ვასო მაჩაბელს:

„საყვარელო ძმაო ვასო! მოგართვი შენგან დაბარებული ივე-
რია. აბა შენ იცი, როგორც დაგვეხმარები. იწერები ვანოს უნდა
გავუგზავნო. თუ გიყვარდე, იმისი აღრესი მომწერე და მე თვი-
თონ გავუგზავნი პირდაპირ აქელამ რელაქციის მხრით...

„ვანოს წიგნების ქებას იწერები. ვიდრე ამას შენ მოიწერე-
ბოდი, ჩვენმა ავალოვმა დიდი ქება მითხრა მაგ წიგნებისა. რა კა-
რგი იქნება, რომ ეგ წიგნები დამაბეჭდვინო, თუ შესაძლებელია
და თუ ვანო ნებას მოგვცემს. მისწერე შენად და ჩემად. მოგვეშვე-
ლოს როგორმე. ჭკვიანი ბიჭია და ამასთანაც კარგის კალმის პატ-
რონი. ჩვენთვის ვანო დიდი ნუგეში იქნება. სთხოვე, და არამც
თუ სთხოვე, შეეხვეწე ჩემმაგიერ, რომ სტატიები რამ გამოგვი-
გზავნოს“.

მაგრამ ვასომ შორს დაიჭირა ილიას წინადადება: იგი შორი-
დან უფროთხილდება ვანოს ენერგიას; არ უნდა მისი ყურადღება
და ნიჭი სხვადასხვა საქმეზე გაჰფანტოს. იცის ძმის მუყაითობის
ამბავი და ენანება, რომ სწავლას მოაყდინოს. გრძელი წერილი
მიწერასაც კი ერიდება ძმასთან, რათა ზედმეტად არ მოაყდინოს:
„გაძლევ პირობას, თუ დროს ეგრე ძვირად აფასებ, აღარ დაგაკარ-
გვინო ჩემის ვრცელის ბაასით“, — სწერს იგი ვანოს. ამის შემდეგ
გასაგები ხდება, რატომ შეუთვალა უარი ილია ჭავჭავაძეს ვანოს
„ივერიაში“ თანამშრომლობაზე. „რაც ჩემს ძმას ვანოს შეეხება, —
სწერს იგი პასუხად ილიას, — თუმცა გიგზავნი მის აღრესს, მაგრამ
ჩემის აზრით ამ ერთ წელიწადს, ვიდრე სამძღვარს გარეთ არის და
თავის აზრის შესრულებას ადგია, ძნელია იმისათვის ეხლა სხვა
საქმის გამოკიდება. შენ არ იცი... რა ძვირფასად გვიღირს ყოველი
საათი, რომელსაც ის იქ დაჰყოფს. დამერწმუნე, რომ ერთ წელი-
წადს შემდეგ უფრო კარგად დაგვეხმარება...“

არც ვანოს კერძო წერილების დაბეჭდვის ნებას რთავს ვასო,
მოუხედავად იმისა, რომ თვითონ ძალიან ამაყოფს ძმის წერილებით.
„ვანოს წიგნების დაბეჭდვა რამ მოგაფიქრა? განა შეიძლება სიცო-
ცხლის დროს ვისიმე კერძო პირთან მიწერილი დაიბეჭდოს? შენგან
არ მიკვირს!“...

მავრამ, ამ წერილებს არც შემდეგ ელირსათ დაბეჭდვა. ისინი, სხვა მრავალ ძვირფას საბუთებთან ერთად, დაიკარგა.

ამ საბუთებში, ზემოთ დასახელებულ წერილებს გარდა, ყველაზე უფრო დასანანია ვანოს ვრცელი ბიოგრაფია, შედგენილი ვასო მაჩაბლის მიერ. ყველაზე უფრო დასანანია იმიტომ, რომ ვასო მაჩაბელმა ვანოს ცხოვრების სულ უმნიშვნელო ეპიზოდები კი იცოდა. იგი ვანოსთვის იყო უფროსი ძმაც, მამაც, მზრუნველიც და მეგობარიც*.

თვითონვე გაჭირვებაში მყოფი ვასო მაჩაბელი, არ ივიწყებს უმცროსი ძმის არავეითარ ხარჯს, ყველაფერს ითვალისწინებს, რაც მას შეიძლება უცხოეთში დასჭირდეს, და ფულს ამ ანგარიშით უგზავნის! ისიც არ ავიწყდება, რომ გაზაფხულზე, როცა დათბება, შეიძლება უფრო მეტი ხარჯები გაუჩნდეს ახალგაზრდა კაცს უცხოეთში: «ეხლა აქ თბილი დღეები დაიჭირა, — სწერს იგი ერთ წერილში ვანოს, — და მე მგონი მანდ უფრო ადრე გეწვეოდნენ ამგვარი დღეები... ამის გამო დავაშურე იმ ასი მარკის გამოგზავნა... ეს ასი მარკა თუ აგვისტოს თხუთმეტამდის გეყო, ხომ რა კარგი. თუ არა, მომწერე რამდენი კიდევ დაგჭირდება სხვადასხვა სახარჯოდ. მაგალითად კარტიჩკებზედ, წიგნებზედ ანუ სხვა, მე და შენ რომ ვიცით, იმ საგანზედ...»

როგორც ვხედავთ, უფროსი ძმა ითვალისწინებს ისეთ ხარჯებსაც, რომლის აშკარად დაწერა კერძო წერილშიაც კი უხერხულად მიაჩნია; არაფერს აკლებს უცხოეთში მყოფ ძმას, მიუხედავად იმისა, რომ თვითონ ამ დროს პეტერბურგში გაჭირვებას განიცდის: «ჩემი მდგომარეობა ჰგავს ეხლა დღიური მუშის მდგომარეობას. დღესა მაქვს, ხვალ არა და ამგვარ მდგომარეობაში მყოფ კაცს, რაც უნდა კაი სურვილი მოსდიოდეს, ძნელია მისი ასრულება. არ ვიცი როდემდის გასტანს ჩემი ცხოვრებასთან ბრძოლა და ვინ დარჩება ბოლოს გამარჯვებული»... ვკითხულობთ მის ერთ წერილში, რომელიც სწორედ იმ ხანებშია დაწერილი. ხელმოკლეობის გამო იძულებულია თავისთვის გამოწერილი ჟურნალი ჯერ თვითონ წაიკითხოს და მერე ძმას უგზავნოს უცხოეთში. ვანოსთვის ცალკე ჟურნალის გამოწერის საშუალებაც არა აქვს. 'ხელმოკლეობის გამო იძულებულია თავისი პირველი რომანიც კი შესწყვიტოს, რა-

თა საყვარელი არსება არ გააუბედუროს. და თავის გადაწყვეტილებას, როგორც წესი, მაშინვე უმცროს ძმას გაანდობს, აუხსნის მდგომარეობას და ეკითხება, შენ რა აზრისა იქნები ამ საგანზედაო. ეს წერილი იმითაცაა საინტერესო, რომ, როგორც ყველა წერილი ვასო მაჩაბლისა ძმასთან, შეიცავს მორალურ დარიგებებს, ზნეობრივ ქადაგებას, ჩამოყალიბებულ სენტენციებს:

„კაცმა ყოველი მოვალეობის კისრვის წინათ უნდა დანჯდარის ჰქუთ და გონებით გასაჯოს, შეუძლიან ამ მოვალეობის ასრულება თუ არა? იმას ყოველთვის სახეში უნდა ჰქონდეს როგორც თავისი ინტერესი, ისრე მომეტებულად სხვისა. რაც უნდა წმინდა სურვილი ჰქონდეს, უნდა ამ სურვილის შესრულებამდის დაფიქრდეს თავის მომავალს მდგომარეობაზე და ნამეტნავად იქონიოს ის კაცობრიული სვინდისი, რომელიც უნდა მიუძღოდეს ფარნად ყოველ გონიერ და სვინდისიან კაცს მთელ თავის სიცოცხლეში და, რასაკვირველია, შემდეგ ამისა თუ დაინახა, რომ ის ვერ ასრულებს იმ მოვალეობას, რომელიც მოსდევს მის სურვილის ასრულებას, მაშინ უნდა მას თავი დაანებოს... ამგვარ ნაბიჯის გადადგმაზედ, რომელზედაც მთელი სიცოცხლეა დამოკიდებული, კაცი უნდა ძალიან დაფიქრდეს. ვიტყვი მოკლედ, ჩემს მდგომარეობაში მყოფ კაცს არ შეუძლიან ამგვარი მოვალეობა იკისროს... მაშასადამე, ჩემდა საუბედუროდ, ამჟამად ვერ ვპოვებ ღონისძიებას ჩემი რომანი გავაგრძელო და დავაბოლოო. თუმცა ამგვარი ჩემი ქცევა სამძიმო და გულმომაკვდინებელია. ეს ფიქრები მომივიდა შემდეგ უკანასკნელი შენთან წიგნის მოწერისა. ეხლა შენზედ ჰკილია, როგორ გასჯი და დაინახავ ამ ჩემ გადაწყვეტილ ჯერჯერობით აზრსა...“

იშვიათი ძმობა ჰქონდათ მაჩაბლებს. ასეთი დამოკიდებულება უფრო ზშირად ობლობაში და გაჭირვებაში გამოზრდილ, გაუნებეიერებელ ძმებსა აქეთ ზოლმე, რომლებიც იძულებულნი ზდებიან პატარაობიდანვე გაუსწორონ თვალი ცხოვრებას, და უზრუნველსა და უდარდელ ბავშვობას ადრე დაუდონ ზღვარი. უნებურად გაგვდიმებათ, როცა ვანო მაჩაბლის იმდროინდელს წერილებს წაიკითხავთ, რომელთაც იგი დასა. სწერს უცხოეთიდან. 23 წლის ჰაბუკი

ცხოვრებაში გამობრძნედილი, დიდად გამოცდილი ადამიანივით აძლევს დარიგებას ფეხმძიმე დას:

„შევიტყვე რომ გორში ჩასვლას აპირებთ შენ და ილიკო ვიზიტების გასაკეთებლად. ვიზიტების გაკეთება ახალის ცოლქმრისა რასაკვირველია კარგია, მაგრამ ჩემს დისწულს ცოტა ადრე არევე მოგზაურობას. ეხლა შენთვის უფრო დამშვიდებული ცხოვრებაა საჭირო, სანამ აქეთ-იქით სიარული. ამით ნუ გეგონება, რომ ერთს ალაგას უნდა იყო და ადგილიდან არ დაიძრა. შენს მდგომარეობაში დამშვიდებული მოძრაობა და სეირნობა აუცილებლად საჭიროა, მაგრამ მაგ სიშორეზედ წასვლა ჩემის აზრით მეტისმეტია“...

ანდა მეორე წერილში: „თუ ის მწარედ გამოთქმული სიტყვები, რომელნიც შენს წიგნში ამოვიკითხე, ავადმყოფობისაგან გაავზნების ბრალი არ არის და თუ მართლაც მცირედიც არის უსიამოვნება გაღვია რამე საიდანმე, დარწმუნებული უნდა იყო, საყვარელო დაო, რომ არაფერს დავზოგავთ, ეგ უსიამოვნება თავიდან ავაცილოთ. ბევრი უსიამოვნება გამოგვივლია ჩვენს სიცოცხლეში და თუ იმდენს უსიამოვნებას გადავრჩით, შემდეგისთვისაც არაფრისა არ უნდა გვეშინოდეს. კიდევ გიმეორებ, თუ ვინიცობაა გაკლია რამე, ფიქრი ნურაფრისა გაქვს, მალე შენს ყოველ უსიამოვნებას ბოლო მოელდება“.

იმავე პერიოდში პეტერბურგიდან ვასოც ასეთივე წერილსა სწერს დარიკოს: „...შენმა მაგ მდგომარეობამაც ძალიანაც მასიამოვნა... რამდენიმე თვეს უკან მაშ მეც მეყოლება პაწაწკუნა დისწული. ეხლა ვინძლო შენს თავს გაუფრთხილდე და უბრალოდ ან რაზე არ გაჯავრდე, ან ახტომ-დახტომით არ ავნო მოძაველ პაწია ილიკოს ან დარიკოს.“

ურთიერთ ასეთი სიყვარული, პატივისცემა და მზრუნველობა ბოლომდე გაჰყვათ და-ძმებს...

• • •

პარიზიდან ვანო მაჩაბელი მონპელიეს მიემგზავრება, შევეხახეობის შესასწავლად. მაგრამ მართო აგრონომიული მეცნიერების შესწავლით იგი უცხოეთშიაც არ კმაყოფილდება. გერმანიაშიც,

საფრანგეთშიაც ჩვეული ინტერესით ეცნობა მხატვრულ ლიტერატურას და, გადმოცემით, პარიზში ყოფნისას, ბალზაკი თარგმანზე ოცნებობს.

1878 წლის ზაფხულში პარიზს ჩადის ვასო მაჩაბელი და ძმები დაესწრებიან პარიზის სასოფლო-სამეურნეო გამოფენას.

სხვათა შორის, პარიზში ვანო მაჩაბელი გაეცნო უკვე სახელგანთქმულ მოჭადრაკეს, სამეგრელოს მთავარს — ანდრია დავითის ძე დადიანს, რომლის რჩეული საჭადრაკო პარტიები იმ დროს სისტემატურად იბეჭდებოდა საფრანგეთისა და ინგლისის ჟურნალებში.

მაჩაბელი პეტერბურგში გატაცებული იყო ჭადრაკით, ზშირად ეთამაშებოდა ხოლმე თავის ძმას და პეტერბურგელ სტუდენტებს. „მეფე ლირის“ თარგმნის პერიოდში, შესვენების დროს, ილიასაც ეთამაშებოდა. იგი ყველას მიერ აღიარებული იყო, როგორც გონებაბახვილი და გაბედული მოჭადრაკე. ახლა, პარიზში, დადიანთანაც სცადა ბედი და რამდენიმე პარტია ეთამაშა. როგორც ჩანს, მაჩაბელს წარმატებისათვის ვერ მიუღწევია, მაგრამ გამოჩენილ მოჭადრაკეს, ეტყობა, მაინც მოეწონა მისი თამაშის სტილი; მაჩაბელთან გათამაშებული ერთი პარტია მან თავის რჩეულ პარტიებში შეიტანა და გამოსცა.

დადიანს განსაკუთრებით მოეწონა მაჩაბელის გაბედულება: თქვენი დიდი ღირსება ის არის, რომ საკუთარი თავის რწმენა გაქვთ, თვითდაჯერებული ხართ! ჭადრაკს რომ თავი დავანებოთ. ეს ხასიათი ცხოვრებაში გამოგადგებათ, — ლომილით უთხრა მან ახალგაზრდა კაცს, — თქვენ უყოყმანოდ და გაბედულად აიღეთ ყველა პაიკი, რაც კი შემოგწირეთ, და საბოლოოდ ერთი უხეში შეცდომის გამო წააგეთ, თორემ ჩემი საქმე ცუდად იქნებოდა...

1878 წლის შემოდგომაზე ვანო მაჩაბელი კვლავ პეტერბურგშია.

• • •

უცხოეთიდან დაბრუნებულ მაჩაბელს პეტერბურგელი სტუდენტების ცხოვრება კიდევ უფრო მჩქეფარე ეჩვენება. იგრძნობა მეტი გამოცოცხლება და მოძრაობა. განსაკუთრებით ეს ითქმის ქარ-

თველ სტუდენტებზე, რომელთაც დიდი ლიტერატურული წრე ჩამოუყალიბებიათ და სისტემატურად იკრიბებიან ხოლმე. ახლა ქართველი სტუდენტების რიცხვიც გაცილებით მეტია. კრებებზე მათი მსჯელობა მარტო ლიტერატურული საკითხებით არ იფარგლება. ისინი ცხარედ კამათობენ ეკონომიურ, პოლიტიკურ პრობლემებზე, ხალხთა თავისუფლებაზე, სამშობლოს კეთილდღეობაზე და იმაზე, თუ როგორ გამოადგება სამშობლოს თვითმართული მათგანი. იკრიბებიან უმთავრესად ვასილ მაჩაბელთან, რომელიც ამ დროისათვის უფრო დიდ ბინაში გადასულა. ამ წრის ერთ-ერთი ორგანიზატორიც თვით ვასო მაჩაბელია. წრის მუშაობის ხასიათსა და შინაარსს კი შორიდან ხელმძღვანელობს ილია ჭავჭავაძე. წრის ჩამოყალიბებაც მისი იდეაა. 1877 წელს იგი ვასო მაჩაბელს სწერდა: „ეცადე, შენ გეთაყვანე, მანდ მოსწავლეთაგან მცირე სალიტერატურო წრე შეადგინე, მათთან მისვლა-მოსვლას ნუ დაიზარებ. შენ იცი და შენმა გულშემატკივრობამ ამ ჩემს თხოვნას რა ყურადღებას მიაქცევ“.

წრის კრებებს ხშირად ესწრება უკვე ღრმად მოხუცი მეცნიერი დავით ჩუბინაშვილი, რომელიც ახალგაზრდა სტუდენტებს ლექციებს უკითხავს საქართველოს წარსულზე, მშობლიურ ლიტერატურაზე... და საქართველოდანაც თუ ვინმე ჩავიდა პეტერბურგს, უსათუოდ უნდა ეწვიოს ამ წრეს. ეს წესად იქცა. პეტერბურგს კი ხშირად ჩადიან საქმეებზე ნიკო ნიკოლაძე, დიმიტრი ყიფიანი, აკაკი, ილია... ქართველი მოღვაწეების სტუმრობა იმიტაცაა საინტერესო, რომ წრის მუშაობის ზოგად, თუ შეიძლება ითქვას, თეორიულ ხასიათს, უფრო კონკრეტულ მიმართულებას აძლევენ ხოლმე და ქართველი საზოგადოების ყოველდღიურ საჭირობოროტო საკითხებს უქვემდებარებენ.

ქართველი საზოგადოებისათვის ამჟამად ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და მომწიფებული საკითხი არის ეროვნული თეატრის აღორძინება, რაზედაც დიდი ხანია ლაპარაკობენ, მაგრამ თავი დღემდე ვერ მოუბამთ, მუდმივი დასი დღემდე ვერ დაუარსებიათ. ერთ-ერთი სიძნელე ასეთი თეატრის დაარსებისა სათანადო რეპერტუარის უქონლობაც არის. და აი, პეტერბურგელ სტუდენტთა წრემ, რომელსაც დროებით უცხოეთიდან ახალდაბრუნებული

ვანო მაჩაბელი ჩაუდგა სათავეში, იკისრა რეპერტუარის შეცვლა — ახალი პიესების თარგმნა. სტუდენტები გაფაციცებით შეუდგნენ საქმეს. ვანო, რომელსაც „მეფე ლირის“ თარგმნის შემდეგ უკვე საკმაო გამოცდილება აქვს ამ საქმისა, აქტიურად ერევა სტუდენტების მუშაობაში, კითხულობს მათ თარგმანებს, უსწორებს, თვითონვე თარგმნის. სწორედ ამ დროს თარგმნა მან მოლიერი „ეჟვით ავადმყოფი“ და გოლდონის „როგორც ჰქუხს, ისე არა წვიმს“, რედაქცია გაუყეთა პეტერბურგელ სტუდენტთა ჯგუფის მიერ თარგმნილ მოლიერის „ძუნწს“. ნაგრამ ვინც ყურადღებით გადაიკითხავს თარგმანს, დარწმუნდება, რომ მაჩაბელი უბრალო რედაქციით არ დაკმაყოფილებულა.

თარგმნილ პიესას საჯაროდ კითხულობენ ხოლმე წრის კრებაზე. მაგრამ ეშხში შესულ ახალგაზრდობას მოებზრდა მშრალი დეკლამაცია, ამ პიესების გათამაშებაც მოუნდათ. ამ საქმესაც ძმები მაჩაბლები ჩაუდგნენ სათავეში, და პეტერბურგში ზედიზედ გაიმართა რამდენიმე ქართული წარმოდგენა. მაყურებელი მრავალრიცხოვანია. გარდა ქართველი სტუდენტებისა, წარმოდგენებს ესწრებიან სომეხი, უკრაინელი, რუსი სტუდენტებიც. წარმატება ზღაპრულია. მაგრამ არაქართველ მაყურებლებს თარგმნილზე უფრო, ორიგინალური, ქართული პიესა დააინტერესებთ, რომელიც საშუალებას მისცემს მათ გაეცნონ ქართველი ხალხის ყოფაცხოვრებას, ზნე-ჩვეულებას...

მართლაც, პირველად დადგეს „მზის დაბნელება“. ამ საქმის ინიციატივაც ვანოს ეკუთვნის. თვითონვე თამაშობს ერთ-ერთ მთავარ როლს.

ზედმეტი არ იქნება აქვე მოვიყვანოთ იმავე წრის წევრის შოგონება, რაც ამ პიესის დადგმას შეეხება:

„...ბევრი დაბრკოლება გადაგველობა წინ, მეტადრე გავვიძნელდა ტანისამოსის შოვნა. მაგრამ ყველა სიძნელე ვძლიეთ და საქმე მოვაწყეთ. სასიძოვს როლს თამაშობდა ვანო მაჩაბელი, რომელიც საზღვარგარეთიდან იყო დაბრუნებული და დროებით პეტერბურგში ცხოვრობდა. თამაში, მიხვრა-მოხვრა მეტად შაჰინი ჰქონდა, მხოლოდ ხელს უშლიდა მისი მუდმივი, ჩვეულებად ქცეული ნაკლი — აჩქარებული, სხაპა-სხუპით ლაპარაკი. ყარაჩოღელ ძმა-

ბიჭების როლს თამაშობდნენ კეზელი, გ. ანდრონიკაშვილი და მ. ალიბეგაშვილი... კინტოს როლს, გამყიდველისას, თამაშობდა ნამდვილი კინტო, რომელიც პეტერბურგში რაღაც შემთხვევით აღმოჩნდა იმ დროს. მერე კი ვინანეთ, რომ უცხო კაცი სცენაზე გამოვუშვით: ისეთი ხმით გაჰქიოდა, ისეთი ყვირთა ასტეხა, სასწორს ისე აბრაგუნებდა, რომ გეგონებოდათ თბილისში თათრების მოედანზეა და მუშტარს უძახისო. რის ვაი-ვაგლახით მოვაშორეთ სცენას. იმერლის ბიჭს თამაშობდა სილოვან ხუნდაძე... ბევრი გვაცინა რასაკვირველია, ვისაც ქართული ესმოდა და წარმოდგენაზე კი უცხო ტომის ხალხიც ბლომად იყო...”

თვით ვასო მაჩაბელიც წერს: „ვანოს ცოცხალმა ბუნებამ დასვენება არ იცოდა. მან განიზრახა სტუდენტების დახმარება და ამ აზრით წარმოდგენის გამართვა. ამისათვის ძმებმა აირჩიეს „მზის დაბნელება“. (ეს არის ხელმოუწერელი საგაზეთო სტატია და ამიტომ ვასილ მაჩაბელი თავის თავზე მესამე პირში წერს). შეადგინეს სცენისმოყვარეთა წრე მომღერლებით, დუღუკით და საზანდრებით და ბოლოს გაგარინის ზალაში 1879 წელს გამართეს წარმოდგენა. ეს იყო პირველი ქართული წარმოდგენა პეტერბურგში. დიდძალი საზოგადოება დაესწრო ამ წარმოდგენას. წმინდა შემოსავალი, ხარჯს გარდა 2600 მანეთი იყო, რაიც სტუდენტობას გადაეცა. მას შემდეგ პეტერბურგში ყოველ წელიწადს იმართება ქართული წარმოდგენა ანუ საღამო...”

ამ ამბავს ქართული გაზეთებიც გამოეხმაურა:

„25 თებერვალს პეტერბურგში წარმოდგინეს „მზის დაბნელება“ ღარიბი სტუდენტების სასარგებლოდ, — ეკითხულობთ 1879 წლის „დროების“ ერთ-ერთ ნომერში, — იმოდენა ზალა მაყურებლით გაიტენა... ეს წარმოდგენა შესანიშნავია მითი, რომ ჭერ რაც ეს პიესა დაწერილა ამგვარ უნაკლოდ არსად ასრულებულა მეორედ, რომ ბევრჯერ და ბევრგან გვიწახვს საქართველოში ანაჲს წარმოდგენა, მაგრამ ასე ერთპირის შეთანხმებით რომ ეთამაშნოსთ, არ გვახსოვს, მოთამაშეები ერთი-მეორესა სჯობდნენ. თამაშობდნენ ფურცელაძის, დუჩაიძის და დავითაშვილის ქალები; კაცები: გაბაშვილი, მაჩაბელი, კეზელი, ორი ძმა ანდრონიკაშვილები და სხვ... პუბლიკა ძლიერ კმაყოფილი დარჩა, ასე გაშინჯეთ, რომ ვისაც

ქართული არ ესმოდათ, ისინიც კი აღტაცებაში მოვიდნენ... ერთმა გამოჩენილმა გვამმა მითხრა იქ: „ნუთუ ის ხალხი, საიდანაც ამის-თანები გამოდიან (ხელი მიმიშვირა მოთამაშეებზედ) უნდა მოკვ-დეს? ნუთუ შესაძლებელია მისი გადასხვაფერებაო?“.

ამის შემდეგ, საზოგადოების მოთხოვნით, სისტემატურად იმართება პეტერბურგში ქართული წარმოდგენები. ვანო ამ დროს უკვე თბილისშია და საქმის ინიციატორი ახლა მხოლოდ ვასო მაჩაბელია.

ვანო მაჩაბელი რამდენიმე თვეს დარჩება პეტერბურგში და 1879 წლის მარტის დასაწყისში თბილისისაკენ გამოსწევს. გამომ-გზავრების წინა ღამე ძმებმა თეთრად გაათენეს. საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზზე გამოსვლის წინ ვანო ღელავს. გული უთრთის, გონებაში მკაფიოდ ვერ მოუხაზავს თავისი მოქმედების გზა, მოღვაწეობის ხასიათი. ისე კი გადაწყვეტილი აქვს მთელი არსებით ხალხის სამსახურში ჩადგეს; ოჯახს არ მოეკიდება. რადგან ცოლ-შვილი მას შებორკავს და მოღვაწეობაში ხელს შეუშლის. ეს არის მტკიცე აღთქმა. ვანო ამას არაფრით არ გადავა, ცოლს არ შეირთავს. ძმის მომღიმარ სახეს რომ შენიშნავს, ვანო კიდევ უფრო მტკიცედ გაიმეორებს თავის გადაწყვეტილებას... „სამშობლოსა-თვის მოციქულ-მოწამედ მოუშაღებია თავი“. არც საერთო მამულ-ში უნდა წილი: ყველაფერს ვასოს უტოვებს, რადგან ძმას დიდი ამაგი აქვს მასზედ და საერთოდ მთელს ოჯახზე; მათი მამულა არცა ღირს გასაყოფად...

დილადად გაგრძელდა ვანოს იღსარება და ძმის შეგონება. „ყო-ველი საქმე, რასაც ხელს მოჰკიდებ, ბოლომდე უნდა მიიყვანო, მუდამ სახეში უნდა გქონდეს...“ და ასე გრძელდებოდა ძმის დარი-გებანი...

სამშობლოს უბრუნდება განსწავლული, საზოგადო საქმისათვის თავდადებული ვაჟკაცი — ივანე მაჩაბელი. ძმისავე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „იწყება მისი რთული მოღვაწეობა“.

მამულო საუპარელო...

შენს ძარღვის ცემას მე ყურს ვუგდებ სულგაზიულს,
ღაშე თენდება ეგრეთ ჩემი და ღლე ღამდება

ო. კავკაზაძე

...მაგრამ ამას კი ძალიან გეხვეწები, წერილებში აზრები დაუარო...

რედაქტორის კერძო წერილიდან

ისეთი მასშტაბის საზოგადო მოღვაწეობა, როგორსაც მაშინ ჩვენი დიდი მამულიშვილები ეწეოდნენ, მართლაც რომ მეტიმეტად რთული იყო. ისინი ერთსა და იმავე დროს ფინანსისტებიც უნდა ყოფილიყვნენ, ჟურნალისტებიც, პედაგოგებიც, მეურნეებიც, პუბლიცისტებიც, ბელეტრისტებიც, თეატრის მცოდნეებიც, ხოლო ზოგჯერ მსახიობ-რეჟისორებიც კი... რადგან ყველა ეს საქმე სოციალური და ნაციონალური ჩაგვრით წელში გაწყვეტილ ხალხს ემსახურებოდა, ერის კეთილდღეობას ემსახურებოდა. საჭირო იყო ეროვნული და სოციალური თვითშეგნების გაღვიძება, ხალხში განათლების შეტანა, ცრუმორწმუნეობისა და მავნე ადათების გაფანტვა, ენისა და ლიტერატურის აღორძინება, სკოლებში დედა-ენის დამკვიდრება, გარეშე მტრებისა და ფეოდალების წყალობით და

ქუცმაცებული ხალხის გაერთიანება, მათთვის პაუკუნობრივი კრილობებისა და ტკივილების დაამება...

სწორედ ამიტომ, ისეთ მოღვაწეებს, როგორიც იყვნენ ილია და ივანე მაჩაბელი, ჩვენ ვხედავთ სათავადაზნაურო ბანკში, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში, სასკოლო კომიტეტში, თეატრალურ საზოგადოებაში. გაზეთში, ჟურნალში და მრავალ სხვა საზოგადო ორგანიზაციაში.

ეს მოვალეობანი თავისთავად ხომ მეტად ძნელია, მაგრამ თუ ამასაც გავითვალისწინებთ. რომ ამ საქმეს თვითმპყრობელური მთავრობის მთელი ბიუროკრატიული აპარატი და საშინელი ცენზურა ეღობებოდა წინ, რომ ყოველი ეროვნული საქმე, სასტიკად იდევნებოდა, მაშინ აშკარა გახდება ჩვენი იმდროინდელი მოღვაწეების მუშაობის მთელი სირთულე და თავგანწირულება. ამგვარ მუშაობას სჭირდებოდა, რაც მთავარია, მკვანებარე პატრიოტიზმი და საქმის დიდი სიყვარული, ურომლისოდაც, საერთოდ, არავითარი ასე თუ ისე მნიშვნელოვანი საქმის გაკეთება არ შეიძლება.

მაგრამ მართო ესეც არ კმაროდა: საჭირო იყო მრავალმხრივი და საფუძვლიანი განათლება, შეუპოვრობა, მუყაითობა, განსაკუთრებული ტაქტი და ურთიერთ მხარდაჭერა... ასეთი მუშაობა მოითხოვდა მთელი სასიცოცხლო ენერგიის დაძაბვას, არაადამიანურ შრომასა და სიბეჯითეს. საჭირო იყო პირადი ცხოვრების უარყოფა და საზოგადოების ინტერესებისათვის დაქვემდებარება. მართო საგაზეთო საქმეც რომ ავიღოთ, ერთ კაცს, რედაქტორს, თუნდაც იმავე ივანე მაჩაბელს, ყოველდღიურად უხდებოდა მოწინავე სტატიების წერა. შინაური მიმოხილვის გაკეთება, შემოსული მასალების გასწორება, რამდენიმე კორექტურის წაკითხვა და... დაუსრულებელი დავა ცენზურასთან. ასეთი შრომა დაკავშირებული იყო ღამეების ბუნებასთან და საბოლოოდ ჯანმრთელობის სრულ განადგურებას იწვევდა. რა თქმა უნდა, ყველა ვერ აიტანდა ასეთ დაძაბულ მუშაობას. ექიმი ივანე ელიაშვილი თავის მოგონებაში წერს: „ამ სტრიქონების დამწერს არა ერთხელ და ორჯერ უნახავს (ივანე მაჩაბელი) ნაშუალამევის სამსა და ოთხ საათზედაც კი საწერ მაგიდასთან მჯდარი კალმით ხელში იმ დროს, როდესაც დილის 9 საათზე სამსახურში უნდა წასულიყო. თუმცა არც დადლილობას.

არც რამე უქეიფობას არ იმჩნევდა ამრიგად მშრომელი ვანო...
რაც კი შეემძლო, მეგობრულად გაფრთხილებდი, მაგრამ ვერას
ვაწყობდი. თუმცა დამპირდებოდა ხოლმე. აი, ხვალდან შენს ჭკუ-
აზე ვივლიო, ხვალ-კი ისევ შრომობდა, როგორც დღეს და გუშინ...”

ასეთი შრომისმოყვარეობა და ენერგია ბოლომდე მიჰყვა ივანე
მაჩაბელს. მით უმეტეს ჭარბად ჰქონდა ეს ენერგია სამშობლოში
ახლად დაბრუნებულ 25 წლის ახალგაზრდა კაცს.

• • •

ძმის დარიგებისამებრ, მაჩაბელი თბილისში ჩამოსვლისთანავე
ილია ჭავჭავაძეს ინახულებს. ჩვენ უკვე ვიცით, რა აზრისა იყო
ვანოზე ილია. ამიტომ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მას განუსაზღვრელ
სიხარულს მიანიჭებდა თანამოკალმისა და უმცროსი მეგობრის ნახ-
ვა, რომელსაც შეემძლო ნაწილობრივ მაინც შეემაღლებინა მისთვის
ძმომე საზოგადოებრივი შრომა. მით უმეტეს, რომ მოღვაწეობის
ასპარეზი ახლა უფრო ფართოვდებოდა.

ის, რაც სამოციან წლებში ჭაპანწყვეტითა და არაადამიანური
მოთმინებით დათესეს ჩვენმა მოღვაწეებმა, გაღვივებულა, გაუ-
ხარია და დღეს თუ ხვალ უნდა მოიმკან კიდეც. ძნელი გასახარელი
იყო ეს ნათესი, ეკლთა და ბარდით იყო დაფარული ის ბილიკი,
რითაც ილია ჭავჭავაძე და მისი რამდენიმე თანამებრძოლი მიდიო-
და, მაგრამ მაინც მოახერხეს, გაივაცეს და ახლა უკვე ერის სულიერ
ცხოვრებაში აღორძინების ხანა დამდგარა...

მაჩაბელს ბევრი სასარგებლო საქმის გაკეთება შეუძლია ახლა.

საცაა მუდმივ დასს დააარსებენ და თეატრალურ საზოგადოებას
ჩამოაყალიბებენ, უკვე მომწიფებულია წერა-კითხვის გამავრცელებ-
ელი საზოგადოების დაარსების საკითხი; ფიქრობენ „ვეფხისტყა-
ოსნის“ აკადემიურად გამოცემასაც; ამას გარდა, ბანკისა და სხვა
მრავალი საქმეებით დატვირთულ ილიას საიმედო კაცი სჭირდება
ქურნალშიაც...

ერთი წლის განმავლობაში ივანე მაჩაბელი ჩაბმულია ყველა
საქმეში. რაშიაც თვითონ ილია მონაწილეობს. ილიამ თავისი ხა-
სიათისათვის უჩვეულობა გამოიჩინა: ერთბაშად მიენდო ჯერ კიდევ

სრულიად გამოუცდელ ახალგაზრდა კაცს. ამ განუსაზღვრელი ნდობის შედეგად მაჩაბლის თვითრწმენაც გაიზარდა; ამან კი, თავისთავად, სასურველი შედეგი იქონია მის მუშაობაზე. საზოგადოებას შეეძინა ახალი, საიმედო, განათლებული და სახალხო საქმისათვის იავდაღებული წევრი. ამიერიდან ილიას მარტო აღარ ახსენებენ, და ვერც ხედავენ მარტოს — მასთან ყოველ ჩაქმეში განუყრელად არის ივანე მაჩაბელი; არა როგორც პასიური წევრი ამა თუ იმ საზოგადოება-დაწესებულებისა, არამედ როგორც აქტიური მონაწილე, მებრძოლი და ინიციატორი.

„ხანგრძლივი არ იყო ვანოს მუშაობა (საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზზე), მაგრამ ყველაფერს, რასაც კი ჰკიდებდა ხელს, სიცოცხლე ემატებოდა და სიცოცხლით აინთებოდა. ყველაფერს სულს უდგამდა და მკვირცხლად ამოქმედებდა“, წერს მკვლევარმა ილია ილიაშვილმა მისი თანამედროვე.

ილიამ იცის, რომ ვანო ჩუმ-ჩუმად ლექსებსაც წერს, და ა. შ. შეხვედრის პირველსავე დღეს თავის ახალგაზრდა მეგობარს ლექსებს მოსთხოვს, რომ მოასწროს და ჟურნალის მარტის ნომერში დაბეჭდოს. მაჩაბელი ჯერ მორცხვობს, ერიდება თავისი ლექსები სახელმძღვანელო მწერალს აჩვენოს; ეს ლექსები მას პარიზში დაუწერია, 1878 წელს, და გამოქვეყნებას არც კი ფიქრობს. მაგრამ რაკი ილია არ მოეშვება, მაჩაბელი თავის ორ ლექსს აჩვენებს. ილია უყოყმანოდ ბეჭდავს ორივე ლექსს „ივერიაში“.

ერთი შეხედვით, ეს ლექსები ყმაწვილი კაცის ნაწარჩიშვეს უფრო ჰგავს და მკითხველს იქნებ გაუკვირდეს კიდევ. როცა მაჩაბლისავე დიდებულ თარგმანებს შეადარებს. პირველ ლექსში, რომელიც ფორმითა და განწყობილებით ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზიის გავლენით არის დაწერილი, გადმოცემულია ოცნება სამყაროს უსასრულობაზე და ისეთ აბსტრაქტულ საკითხებზე, რითაც უმთავრესად ახალგაზრდა კაცის ფიქრებია ზოლმე მოცული... ამ ლექსს ნიკო ნიკოლაძემ, ილიასთან პოლემიკის დროს, დაცინვით „ასტრონომიული ლექსი“ უწოდა. მაგრამ საყურადღებოა ლექსის ბოლო ნაწილი, რომლითაც საშუალება გვეძლევა გავეცნოთ ახალგაზრდა მაჩაბლის საერთო განწყობილებასა და მისწრაფებებს. იგი შეჰყურებს უსასრულო სივრცეში მსრბოლ მნათობებს და სჯერა, რომ

იმ ურიცხვ ვარსკვლავთა შორის, ერთზე მაინც იქნება დამკვიდრებული ისეთი ცხოვრება, რაც ჩვენ მხოლოდ სიზმარში გველანდება, იმ ვარსკვლავს მაინც ხდომია წილად იმის ახდენა, რაც ჩვენში „მრავალთ მიაჩნიათ შეუსრულებლად“; იქ უკვე აღარ ისმის მტარვალთა მრისხანე ხმა, „აღარ არის უსწორობა, შური და მტრობა“; იქ „საუკუნო ყოველთა ძმობა“ სუფევს... შეპყრუებს ახალგაზრდა კაცი ამ ბედნიერ ვარსკვლავს და ოცნებობს, რომ ჩვენს პლანეტაზედაც დამკვიდრდეს ეს საუკუნო ძმობა და თანასწორობა!.. მეორე ლექსი ხალხურ კილოზეა დაწერილი და ყურადღებას იქცევს განწყობილების უშუალობით.

აპრილის ნომრისათვის ილია სამეცნიერო ხასიათის წერილებს დაუკვეთს მაჩაბელს და, საერთოდ, შესთავაზებს „ივერიაში“ სისტემატურ თანამშრომლობას. მასწავლებლის ადგილსაც გამოუძებნის ერთ ახალდაარსებულ სკოლაში, რომელიც სწორედ წინა თვეში გაიხსნა. ეს არის თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა საზოგადოების მიერ გახსნილი სკოლა „შეუძლებელ მოწაფეთა შემწეობისათვის“, ჯამაგირი ოთხმოცი თუმანი; მაგრამ ვანო უარს იტყვის მასწავლებლობაზე. არც ილია დაატანს ძალას: „რახან მასწავლებლობა არ გინდა, ბანკში ამოგიჩევენ დამფასებლად და კასირის ალაგსაც მოგიხერხებ; თავისუფალი დრო ბევრი გექნება, ჟურნალისთვისაც იშრომებ, შინაობასაც მიხედავ; მერე იქნებ ბანკის დირექტორობაზედაც იყარო კენჭი, სულ ჩვენ ხომ არ ვიქნებით, ბოლოს და ბოლოს ხომ უნდა შეგვცვალოთ“, ეუბნება იგი მაჩაბელს.

ძმასთან შეთანხმების მიხედვით, ვანოს ორიოდ დღეში უნდა მოეთავეებინა საქმე თბილისში და სასწრაფოდ ასულიყო სოფელში. რადგან ღვინოების გადაღება გვიანდებოდა. მაგრამ მაჩაბელს ახალი საქმეები გაუჩნდა და ჩქარა წასვლა ვერ მოახერხა, თითქმის მთელი ოცი დღით დაყოვნდა. მერე გორიდან ძმასა სწერს შეგვიანების მიზეზებს. იმაშიაც გამოუტყდება, რომ სახლისათვის გამოტანებული ფულის ერთი ნაწილი გაუთვალისწინებელ რამეებზე დაეხარჯა. იმავე წერილში სწერს, რომ ორ კვირაში ისევ აპირებს

ქალაქს ჩასვლას, „რადგან ჩემგან გადმოთარგმნილს. პიესას თამაშობენ და მთხოვენ, რომ ორს-სამს რეპეტიციაზედ მაინც დავესწრო“.

ეს პიესა არის მოლიერის „ეპკით ავადმყოფი“, რომელიც მაჩაბელმა პეტერბურგში თარგმნა, წამოსვლის წინ. თბილისში დაყოვნებაც ამ პიესასთან არის დაკავშირებული. თუმცა ნამდვილ მიზეზს არა სწერს ძმას, რადგან თავისთავად ეს ისეთს რასმე უკავშირდება, რისი გამჟღავნება ძმისთვის, იმ აღსარების შემდეგ, ვანოს ამჟამად არ შეუძლია, მიუხედავად იმისა, რომ ძმას საერთოდ არაფერს უმაღლავს.

საქმე ის არის, რომ ამ პიესაში ერთ-ერთი მთავარი როლი უნდა ითამაშოს ქართული სცენის ახლად ამოსულმა ვარსკვლავმა, 18--19 წლის ცქრილა ქალიშვილმა მაკო საფაროვმა, რომლის სახელი ახლა ყველას პირზე აკერია თბილისში. ეს ქალი ვანო მაჩაბელმა პირველად სცენისმოყვარეთა წარმოდგენაზე ნახა. ერთბაშად მიიზიდა მკვირცხლმა გოგონამ, მოეწონა, მაგრამ განსაკუთრებული რამ ვანოს მაშინ თითქოს არ უგრძენია. გაიცნო საკმაოდ ოფიციალურ ვითარებაში და ქალმა მხოლოდ ის უთხრა გამომწვევი ღიმილით, ვოცნებობ თქვენი თარგმნილი კორდელია ვითამაშო. ეს იყო და ეს.

ვანომ პასუხის გაცემაც ვერ მოასწრო, რადგან უცებ მათ შეუერთდა მსახიობების ერთი ჯგუფი, მათ შორის მისივე ბიძაშვილი ზალიკო მაჩაბელი და ახალგაზრდა მსახიობი ვასო აბაშიძე. მაჩაბელს გაეხარა გიმნაზიის ამხანაგის ნახვა, მათ შორის მეგობრული საუბარი გაიმართა და ქალიც ამასობაში სადღაც გაქრა.

იმ ღამესაც, მეორე დღესაც ვანოს თითქოს რაღაც აწუხებდა, მაგრამ არც კი დაფიქრებულა, რა უკარგავდა მოსვენებას, მხოლოდ ნაშუადღევს დაიჭირა თავისი თავი, როდესაც „მეფე ლირის“ ქართული თარგმანი აიღო და უნებურად მარტო კორდელიას მონოლოგები გადაიკითხა, სხვა ტექსტი გამოტოვა. მაშინ იგრძნო, როგორ სწყუროდა ახალგაზრდა მსახიობი ქალის ნახვა. ერთბაშად შეკრთა და თითქოს შეწუხდა კიდევ. მაგრამ რაკილა მიხვდა თავისი მოუსვენრობის მიზეზს, ქალის ნახვის სურვილი გაუორკეცდა.

შებინდებულყო. მაჩაბელმა თხელი პალტო ჩაიცვა და ქუჩაში

გამოვიდა — არა ქალის სანახავად, არამედ უბრალოდ, გასაგულ-
ლად. მაგრამ, თითქმის წინასწარ შეთანხმებულანო, მას ქუჩაშ-
სათაროვის ქალი შეხვდა.

იღგა ადრეული გაზაფხულის საღამო. საერთოდ იმ წელიწადს
ძალიან ადრე გაზაფხულდა. მარტის შუა რიცხვებში უკვე აპრილის
ამინდები დაიჭირა. ხეები შეკვირტულიყო, ჰქროდა გაზაფხულის
სურნელით დამტკბარი საამური ნიაფი, ირგვლივ ჩიტების ელურტუ-
ლი გაისმოდა... ერთი სიტყვით, თუკი ბუნებას მართლა შეუძლია
ადამიანი პოეტურად განაწყოს, ახლაც ერთ-ერთი ასეთი საღამო
იყო.

მაჩაბელი მძიმე ნაბიჯით შეუყვანა ბარიათინსკის აღმართს და
გოლოვინის პროსპექტზე ავიდა. სწორედ აქ, ბალის კარებთან მას
შეხვდა მაცო საფაროვი. ქალმა გაუღიმა და მიესალმა. ვანო მასთან
მივიდა, ხელი ჩამოართვა და სთხოვა, ცოტა ხანი მისთვის დაეთმო.
ერიად გაველოთ. ქალი დათანხმდა. ისინი მოედანს გასცდნენ და
ღინჯად გაემართნენ ნარიყალასაკენ.

ვანოს უყვარს ამ უბანში სიარული, ძველი დიდების ხილვა;
აქედან განსაკუთრებით კარგად მოჩანს სიონის ტაძარიც...

მაგრამ ამჟამად მათი საუბარი შეეხებოდა არა საქართველოს
სიძველეებს, არამედ განახლებულ ქართულ თეატრს. მაჩაბელი ლა-
პარაკობს სხაპასხუბით და მგზნებარედ; ეინც კარგად არ იცნობს.
მისი ლაპარაკი იქნებ ყალბ პათეტიკად მოეჩვენოს. ლაპარაკის
დროს ხშირად შეიქნევს ხოლმე თავს და ანცად ჩამოშლილ ქერა
კულულებს უკან გადაიყრის. ყველა მისი სიტყვა. რაზედაც არ უნდა,
საუბრობდეს, მშობელი ხალხის კეთილდღეობას ეხება. თეატრის
მკვიდრ ნიადაგზე დაფუძნებასაც — ერის საერთო კულტურის აღ-
მავლობას, ადამიანის სულიერ განსპეტაკებას უკავშირებს.

— კაცობრიობის წინსვლა ის არის, რომ გონიერი არსება
დაჩაგრულს, ან გაველურებულს არსებას კი არ ჰგავდეს, ისეთს
სულიერად კი არ იყოს გამხდარი, რომელსაც მხეცური და გარე-
ულის ინსტინქტით აქვს სავსე გული, არამედ სიყვარულით, კეთილის
გრძნობით, სიწმინდით იყოს შემკული და ნამდვილ ქმნილებათა
გვირგვინს წარმოადგენდეს, — გაცაცებით ეუბნება მაჩაბელი ახალ-
გაზრდა მსახიობ ქალს, — პირვანდელის კაცის ტლანქსა და მხე-

ცურს ბუნებაზე უნდა მთელს საკაცობრიო ისტორიას ემუშავნა. ჰთელს ოცსა და ორმოცს საუკუნეს დაესრულებინა თავისი შრომა. რომ ადამიანს ადამიანობა დასჩნეოდა, ცხოველური ინსტინქტები დაეთრგუნა და უარეყო, ძალადობა და მტარვალობა შეჰზიზღებოდა და შეჰყვარებოდა ყოველივე კეთილი... პოეზია რომ არ იყოს, ხალხის ცხოვრება ერთს დაუსრულებელ სისხლისღვრას დაემსგავსებოდა. პოეზია აკეთილშობილებს კაცის გრძნობას, ჰლავმავს ბოროტს ინსტინქტებს და ხეპრეს ჩვილ არსებად აქცევს; პოეზიის გვირგვინი კი ღრამა და ღრამატიული მწერლობაა. მისი ზეგავლენის სფერო უფრო ვრცელია... ღრამის სამსახური კაცობრიობის წინაშე უფრო ღიღია და უფრო საყურადღებო. თუ ჩვენმა სათეატრო დასამაც შეიგნო ეს ღიდი მნიშვნელობა ღრამისა და თეატრისა და თუ ამ შეგნებით...

უეცრად ქუჩა გადასჭრა ფურგონების ქარავანმა და ყურისწამლებმა გრუხუნმა მაჩაბლის სიტყვებიც შთანთქა.

— კარგ დროს შემაჩერა, თორემ ვატყობ, ლექცია გამომივიდა. და ისიც მოსაწყენი. თქვენთვის სულ ზედმეტია ასეთი ლექცია, თეატრის ფასიც კარგად გესმით და თავდადებულიც ხართ ამ საქმისათვის.

— პირიქით, სასიამოვნო იყო თქვენი მოსმენა, მაღლობელი კარ.

— ჩვენს დასს ჯერ კიდევ ბევრი სამუშაო აქვს, — განაგრძობს მაჩაბელი, — სარეჟისორო საქმესა და თეატრის მატერიალურად მოღონიერებას რომ თავი დავანებოთ, მოთამაშეებსაც ძალიან ბევრი მუშაობა დასჭირდებათ; თუნდა ღიქცია ავიღოთ, აბა რასა ჰგავს ჩვენი მსახიობების გამოთქმა — ასე გგონია სიტყვა ყელში ეჩხირებათო...

ქალს გაეცინა. გაგონილი აქვს, რომ მაჩაბელს მისი ღიქცია მოსწონს, საჯაროდაც გამოუთქვამს თურმე ეს აზრი... ამიტომ თვალებს ეშმაკურად მოკუთავს და კეკლუცად ჰკითხავს:

— ვინ იცის, მეც როგორა ვბლუყუნებ!..

— თქვენ ბედნიერი გამონაკლისი ხართ...

მაჩაბელი, საერთოდ, ღიდ მნიშვნელობას აძლევს მსახიობის ღიქციასა და ინტონაციას. რამდენიმე თვის შემდეგ საგანგებოდ

სტატიასაც დასწერს ამ საგანზედ, რომელშიაც საფაროვის ქალის ქებას არ ერიდება: „მხოლოდ საფაროვის ქალსა აქვს იმისთანა მშვენიერი, კაფიერი გამოთქმა, რომ რაც უნდა ჩქარა ლაპარაკობდეს, მაინც ყოველი იმისი სიტყვა სულ უკანასკნელ სკამებზედ მსხდომებსაც კი ესმით“...

— თქვენ ბედნიერი გამონაკლისი ხართ, — განაგრძობს მაჩაბელი. — ოდესმე თუ მიუბრუნდი შექსპირის თარგმნას. დაბეჭდვამდე თქვენ უნდა წაგაკითხოთ ხოლმე ხმამაღლა, თქვენი თუნდა შევამოწმო, რამდენად სცენიური იქნება მოქმედ პირთა მეტყველება.

მათ ჩაუარეს ქუჩის სუსტად მბეუტავ ფარანს და ვანომ მხოლოდ ახლა შენიშნა ქალის ფართო შუბლზე, საფეთქელთან ჟინიანად ჩამოვარდნილი მოკლე წაბლისფერი კულუღი, რომელსაც ანცად უთამაშებდა ნიაფი. მცირე ხნით უხერხული სიჩუმე ჩამოვარდა, რომელიც ისევ ვანომ დაარღვია და სიცილით მოიგონა. როგორ „წარმატებით“ შეასრულა ერთხელ მან, გიმნაზისტობის დროს, მონავარდისას როლი. ქალმაც ბევრი იცინა. ვანოს გახსაკუთრებით მოსწონს მაკოს ვერცხლის ზარივით წკრიალა სიცილი. ამას უკვე გრძნობს ქალი...

— გავიგე, რომ ამას წინათ პეტერბურგშიაც არანაკლები წარმატებით გამოსულხართ „მზის დაბნელებაში“, — კეკლუცად მიმართა ქალმა, — იქნებ კვლავაც განაგრძოთ თქვენი მოღვაწეობა სცენაზე!

ვანოს გაეღიმა. არაო უთხრა, ასეთ კაშკაშა ვარსკვლავებში ჩემი ბეუტვით ვერავის გავაკვირებ; ყბადასაღებად ერთი მაჩაბელიც გეყოფათო (ზალიყო მაჩაბელი იმხანად თითქმის ყველა როლში მარცხდებოდა), მე სხვაგვარად უნდა ვემსახურო თქვენს თეატრსაო.

საუბარი გადავიდა შექსპირზე. მაკომ განაცხადა, ჩემი ოცნებაა შექსპირის ქალები განვასახიეროო.

— მაინც რა უფრო გიტაცებთ?.. — ჰკითხა ვანომ და საჩქაროდ დასძინა სიცილით, — რა თქმა უნდა, კორდელიას გარდა!

— თუნდაც დეზდემონა, ოფელია, ჯულიეტა...

— მოგწონთ „რომეო და ჯულიეტა“?

— როგორ გითხრათ, მომწონს, როგორც სიყვარულის ძლევა-

მოსილი ჰიზნი. საბოლოოდ მაინც სიყვარული იმარჯვებს!.. — ეშმაკურად ეუბნება ქალი.

მაშ რომ გითარგმნოთ, სიყვარულით ითამაშებთ?

მთელის გატაცებით.

მით უფრო, რომ ჩემი თარგმანი იქნება, არა?

— პით უფრო, რომ თქვენი თარგმანი იქნება.

— სამწუხაროდ, ჩვენი დასი ჯერჯერობით შექსპირს ვერ მოერევა. ისევ მოლიერს უნდა დავყაბულდეთ. მაგრამ უნდა ვეცადოთ, რომ მალე შექსპირიც დავდგათ.

— ხოლო როცა ეს დღე მოვა, მე შეგახსენებთ და სიტყვას არ გადახვიდეთ!

— არა, უსათუოდ გითარგმნით.

— მით უფრო მონდომებით, რომ ჩემთვის უნდა თარგმნოთ!.. არა?

— მით უფრო მონდომებით, რომ, თქვენთვის უნდა ვთარგმნო!..

— მსურს არ გამტყუნდეს სიტყვა თქვენი სიყვარულისა

და რაც სიტყვით სთქვით, იგი საქმით თქვენ აღასრულოთ.

ქალი გამომწვევი სიკეკლუცით ამბობს კორდელიას სიტყვებს შეიძლება უფრო დიდხანს გაგრძელებულიყო საუბარი, მაგრამ უცერად მათი ყურადღება მიიპყრო გამაყრუებელმა ღრიალმა, რაც მტკვარგაღმიდან მოისმოდა; ისნის დასავლეთით ცას თითქოს ცეცხლი წაჰკიდებოდა. რიყეზე საშინელი ხანძარი მძვინვარებდა. ამაოდ ცდილობდნენ ჩაქრობას. სხვათა შორის ეს ხანძარი მეორე დღესაც არ განელებულა. გაზეთები იუწყებოდნენ — ცეცხლისმქრობელეზი ძალიან ეცადნენ, მაგრამ გაქრობა კი ვერას გზით ვერ მოახერხეს. სტიხიამ თავისი გაიტანა: ცეცხლი გუშინ საღამოს ხუთ საათზე კიდევ არ იყო სრულებით დამქრალიო...

მაჩაბელმა ქალი სახლამდე მიაცილა და მერე დიდხანს ჟუჩაში დადიოდა. შუალამე უკვე გადასული იყო, როცა შინ დაბრუნდა. შექსპირის ტომები გადმოიღო, „ჰამლეტი“ გადაშალა. მერე „რომეო და ჯულიეტა“ მოძებნა. ერთხანს ყოყმანობდა...

ისევ „ჰამლეტს“ მიუბრუნდა და მაგიდას მიუჯდა.

ექვსი წლის შემდეგ იგი პირველად ჰკიდებს ხელს კალამს შექსპირის სათარგმნელად. ამაღამ ისეთ ძალასა გრძნობს, რომ შეუძლია

მთელი ტრაგედია თარგმნოს!.. ჯერ ოფელიას სიტყვებს მოძებნის. პირველად ის უნდა თარგმნოს...

მაგრამ ერთი გვერდიც არ ეთარგმნა, რომ ერთბაშად საშინელი დაქანცულობა იგრძნო. მხოლოდ მაშინ შენიშნა, რომ უკვე თენდებოდა და დღის სინათლე ძალას უქარგავდა მაგიდაზე სუსტად მბუუტავ სანთელს. წამოდგა და ტახტზე დაწვა გაუხდელად. მაშინვე ტკბილად ჩაეძინა.

მეორე დღეს ვანო მაჩაბელი და საფაროვის ქალი ბესარიონ ღოღობერიძის პანაშვიდზე შეხვდნენ ერთმანეთს, ქაშვეთის ეკლესიაში და ამის შემდეგაც ხშირად ხვდებოდნენ ხოლმე. ვანოს ქალაქში დაყოვნების ნამდვილი მიზეზიც სწორედ ეგ იყო.

ესტატეს წერილი მისწერა სოფელში, ქვევრები მომზადებული დამახვედრე, ჩამოვალ თუ არა ღვინო უნდა გადავიღოთო. მაგრამ მაინც კარგა ხანს შეაგვიანდა.

სოფლიდან დაბრუნების შემდეგ კიდევ უფრო ხშირად ხვდებოდა საფაროვის ქალს, რეპეტიციებზედაც დადიოდა... მაგრამ ერთხელაც არ დაფიქრებულა, ერთხელაც არ უკითხავს თავის თავისთვის — ნამდვილად შეუყვარდა ეს ქალი, თუ უბრალოდ მოსწონდა. უბრალო გატაცება იყო. ამაზე ფიქრს იგი ერიდებოდა.

მეტი დაკვირვება რომ გამოეჩინა მაჩაბელს, უსათუოდ შენიშნავდა, რომ მისი ასეთი დაინტერესება ქალით, ყველასათვის როდღაც იყო სასიამოვნო. თვითონ ქალიც დაბნეულიყო. ქალური ინტუიციით გრძნობდა, რომ მაჩაბელს მთელის გატაცებით უყვარდა იგი. სიამოვნებდა მასთან ახლოს ყოფნა და გული სულ ქალისკენ მიუწევდა. მაგრამ ეს იყო და ეს, ერთხელაც არ დაცდენია, მიყვარხარო. მომავალზე კრინტსაც არა სძრავდა, თითქმის რაღაც ბორკავდა. და მიზეზი ახალგაზრდა ქალს ვერაფრით ვერ გაეგო... ქალური მოუსვენრობა აწვალებდა ახალგაზრდა მსახიობს, მით უმეტეს, რომ გრძნობდა — ასეთ „წვასა და დაგვას“ კიდევ ერთი მამაკაცის გული მოეცემა...

პირველი წარმოდგენის შემდეგ კიდევ მალე გაიმეორეს „ეჭვით ავადმყოფი“, ახლა უკვე მაკო საფაროვის საბენეფისოდ. ამ დროისათვის ბევრი გარეშე პირიც გრძნობდა მაჩაბლისა და საფაროვის ქალის დაახლოებას. რალა თქმა უნდა, ყველაზე ადრე ამას ვასო

აბაშიძე იგრძნობდა, რომელიც თვითონაც არ ყოფილა გულგრილად ახალგაზრდა ქალის მიმართ!

საბენეფისო წარმოდგენამ საკმაოდ უგემურად ჩაიარა. საფაროვის ქალი მეტისმეტად ღელავდა, ცდილობდა კარგად ეთამაშა. მაგრამ მაყურებელი მხოლოდ ამ განსაკუთრებულ მონდომებასღა ზედავდა — თამაში ვერ გამოუვიდა. ვასო აბაშიძე თვითონვე იყო „ექვით დაავადებული“ და იმას მით უფრო ვერ გამოუვიდა თამაში: რეპლიკას თავის დროზე არ ამბობდა, იგვიანებდა, უხალისოდ დააბოტებდა სცენაზე, თითქოს ძალით შემოუთრევიათო. ხალხი გაკვირვებას მოეცვა — ასეთ დიდებულ, ყველასათვის საყვარელ მსახიობისაგან ეს სავსებით მოულოდნელი იყო. მეორე დღეა გაზეთები წერდნენ: „უფ. ვ. აბაშიძე ამ ღამეს, როგორც ეტყობოდა, გუნებაზე არ იყო, როგორღაც უსულგულოდ და უხალისოდ თამაშობდა“. მიზეზი მხოლოდ საფაროვის ქალმა იცოდა.

საბენეფისო წარმოდგენის შემდეგ ვანო რამდენიმე დღით სოფელში გაემგზავრა. წასვლის წინ მხოლოდ ორიოდ წუთით ინახულა მაკო საფაროვი. ქალი აღელვებული დახვდა, ეტყობოდა, ჩვეულებრივი უსიამოვნება მოსვლოდა თავის დიდედასთან, რომელიც შვილიშვილს კატეგორიულად უშლიდა სცენაზე გამოსვლას და მთელი დღეები ისე მოთქვამდა, თითქოს ქალი თეატრში კი არ შესულიყოს მსახიობად, არამედ პირდაპირ ჯოჯოხეთში ჩავარდნილიყოს.

მაკომ ვანოს სთხოვა, ჯერ ნუ წახვალთო, მაგრამ ეს შეუძლებელი იყო: აკაკი წერეთელი და ნიკო ღიასამიძე სადგურში ელოდებოდნენ და მატარებლის წასვლასაც ბევრი აღარ უკლდა. ქალი გაიბუტა. მაგრამ ვანოს ეს არც შეუნიშნავს, საჩქაროდ გამოეთხოვა და ეტლით სადგურისაკენ გაემშურა.

ეს იყო პირველი გამგზავრება გორისკენ აკაკისთან ერთად. შემდეგ კი ისინი ხშირად აღიოდნენ ხოლმე თამარაშენში: აკაკის ძალიან შეუყვარდა გორი და გორს იქითა სოფლები. მაჩაბლისა და წერეთლის ახლო მეგობრობასაც ახლა ეყრება საფუძველი.

რამდენიმე დღით ფიქრობდა სოფელში ჩასვლას მაჩაბელი, მაგრამ დაყოვნდა. ჯერ გორში შეაგვიანდათ: რომ გაიგეს აკაკი ჩამოსულიყო, გორელებმა ქვა ააგდეს და თავი შეუშვირეს — ასეთ ს-

სიქადულო სტუმარს პატივი თუ არ ვეცით, ისე როგორ გაგატანთო. და სამი დღე იქ დატოვეს. მეოთხე დღესაც მოიმიჯეზეს — შუალისას ცხელაო და მხოლოდ ნასადილევს მოხერხდა გამგზავრება. სოფრომ მგალობლიშვილიც მათ გაჰყვა.

დილიქანსი მძიმედ მიდიოდა. აკაკი პირველად მოგზაურობდა ამ მხარეში (გორში აღრეც ყოფილა, შიგნითა სოფლებში კი არა), და ყურადღებით აკვირდებოდა გარემოს. „გავიარეთ ისტორიული სოფელი „ნაჭარმაგევი“, ახლა კარალეთად წოდებული, — იგონებს სოფრომ მგალობლიშვილი, — გორიდან მოკიდებული სოფ. ძევე-რამდე, მდინარე ლიახვის ნაპირებზე, აყრილი ჭალა ყოფილა ნადირით, ფრინველით სავსე... ეს ადგილი ქართველ მეფეებს სანადიროდ ჰქონდათ დაცული. როცა ამ ადგილს დაეუპირდაპირდით, აკაკიმ გაიხსენა გადმოცემა, რომ ვითომ აქ დავით აღმაშენებელს სანადიროდ ეწვივნენ შვიდნი მეფენი...“

აკაკი ხშირ-ხშირად გააჩერებდა ხოლმე ეტლს და გულმოდგინედ ათვალიერებდა საქართველოს გულს. აღტაცებას არ ჰალავდა.

შებინდებისას დილიქანსი პირდაპირ იასე ფავლენიშვილის ეზოს მიადგა. მასპინძელი, ეტყობოდა, წინასწარ გაეფრთხილებინათ — ქუჩაშივე გამოეგება სტუმრებს და შორიდანვე მიიძახა:

— ზად ხართ, კაცო, მოთმინება შემომაცეთა (ამ გამოთქმას მაჩაბელი შემდეგ უბის წიგნაკში ჩაინიშნავს), დავილიე თქვენი ლოდინით!

მასპინძლის სიტყვებმა სიცილი გამოიწვია, რადგან ეს „დადი-ული“ კაცი ერთი საჯენი მაინც იქნებოდა სიმაღლით. აკაკის გულმა ვერ მოუთმინა და სწრაფად უპასუხა:

— მაშ გამოდის რომ ყველაზე მოუთმენლად კოლა გველოდებოდა.

კოლა ფავლენიშვილი, იასეს შვილი, მართლაც დაღეული იყო. გარეგნულად სულაც არ ჰგავდა მამას.

იასემ ხელი მოიჩრდილა და აკაკის შეხედა. ეანომ გააცნო, აკაკი წერეთელიაო, უთხრა.

— ეს არის ჩვენი აკაკი!?. მე ერთი იალბუზისოდენა რაღაც მეგონა და ჩემი სიმაღლეც არ არისო...

მოსწრებულ ლაპარაკში იასე რამანიჩი აკაკის არ ჩამოუვარდე-

ბოდა. და ადვილად წარმოასდგენია. რა მხიარულად გაატარებდნენ დროს. თუმცა ვანო, რომელიც ადრეც იცნობდა იასე ფავლენი-შვილს, ადვილად ამჩნევდა, რომ მასპინძლის მხიარულება მაინც ნა-ძალადევი იყო. რადგან მისი უფროსი შვილი, ცნობილი ხალხოსანი რამანი, ახლა პეტერბურგის ციხეში იჯდა, როგორც „შენიშნული“ კაცი...

თამარაშენისაკენ მარტო აკაკი და ვანო გაემგზავრნენ. რაც უფრო ქართლის სიღრმეში შედიოდნენ, აკაკი მით უფრო მოხი-ბლული რჩებოდა; წარმოიდგინე, ჩვენს იმერეთს არაფრით ჩამოუ-ვარდებაო, ამბობდა. ვანოს ელიმებოდა.

ჩავიდნენ თამარაშენში. მასპინძელმა პირველ რიგში მამული დაათვალიერებინა სტუმარს და თავისი გეგმები გააცნო — როგორ აპირებდა მეურნეობის წარმართვას. აკაკის მწარე ენას არც მაჩაბე-ლი გადაურჩა. სახეზე დამკინავი ღიმილი გადაეშალა და ვანოს უთხრა: შენც გიორგი ერისთავის რუსეთუმესავით არ მოგივიდეს. შორს მაინც არა ხართ — ორივე ქართლელი ხართ და ორივეს ივანე გქვიათო.

ვანო წამოწითლდა. ეტყობოდა, პირველად არ ესმოდა ასეთი შენიშვნა. ზოგჯერ გლეხებიც ურწმუნოდ აქნევდნენ ხოლმე თავს მის გეგმებზე; ერთხელ ძმამაც არ დაინდო.

მაშინ ვანო საფრანგეთში იყო, მევენახეობას სწავლობდა. ძმას მოსწერა, შარშანწინ მაისში ყინვამ რომ ვენახი ამოგვიგდო, თურმე რა ადვილად შეიძლებოდა ყინვისაგან დაცვა, ახლა ვისწავლე ამისი ხერხი: ირგვლივ ფიჩხი უნდა შემოუწყო ვენახს და ყინვიან ღამეს ცეცხლი დაანთო. კვალი უშველისო. ვასო დასცინოდა, ჯერ ერთი მაისში ყინვა ვის გაუგონია, და მეორეც ამდენი ფიჩხი სად უნდა მიზიდოო...

— მაგრამ საფრანგეთში ეს საქმე ესე სასაცილოდ არ ეჩვენე-ბათ. როგორც პირველი შეხედვითა ჩანს, — ეუბნება ვანო აკაკი, რომელიც არც კი ცდილობს სიცილის დაფარვას, — ჩემს იქ ყოფ-ნაში, მაგალითად, ერთმა მემამულემ მოიგონა იმისთანა ტერმომეტ-რი, რომელიც ცივს ღამეში ფიჩხის ახლოს უნდა დაიდოს და უყა-რაულოდ მოუკიდოს ცეცხლი ამ ხროვას...

მთელი სოფელი გარეთ გამოფენილიყო და ღობის იქიდან სა-

სოებით შესცქეროდა მაჩაბლის სტუმარს, რომელსაც უდროოდ შე-
ჭალარაგებული წვერი კიდევ უფრო უზღებოდა.

— რაო, ზაქრო, რას გეკითხება ეს ლაზარე ასე გაკვირვებით?
— ჰკითხა ვანომ თავის მოურავს.

— უკერის, ბატონო, იმერელი და ასეთი კაი კაცი, ასეთი
ლამაზი, ჰკვიანნი, და სახელიანი ვის გაუგონიაო, — ჩუმად უთხრა
მოურავმა ვანოს, რომ აკაკის არ გაეგონა. ვანომ რა თქმა უნდა,
მაინც გაუმელაფნა აკაკის და ბევრიც აცინა.

როცა თბილისში დაბრუნდა, მაკო საფაროვი აღარ დახვდა და
გული დაწყდა. ახლად დაარსებული ქართული თეატრის დასი სა-
გასტროლოდ გამგზავრებულიყო საქართველოს სხვადასხვა კუთხე-
ებში. არც წერილი დაუტოვებია ქალს, არც გზიდან მოუწერია რა-
მე. ვანო გულისფანცქალით ელოდა ყოველდღე ფოსტას. ახლა, სო-
ფელში ყოფნის დროს, დარწმუნდა იგი, რომ ნამდვილად ყვარებია
საფაროვის ქალი. მაგრამ ეს აღმოჩენა საკმაოდ მძინე გამოდგა.
აღარ იცოდა, რა ექნა, მიეწერა თუ არა ძმისთვის თავისი ნამდე-
ლი აღსარება. თან მაკოს საქციელიც აკვირვებდა — პატარა
ბარათიც არ დაუტოვა. მაგრამ ორიოდ კვირის შემდეგ ყველაფერი
გაჰსაგები გახდა, როცა 13 ივლისის „დროებაში“ მაჩაბელმა ასეთი
განცხადება ამოიკითხა:

„ქუთაისიდან გვატყობინებენ, რომ ორი ნიჭიერი მოთამაშეთა-
განი ჩვენის ახლად შექმნილის ქართულის ტრუპისა — მარიამ
საფაროვისა და ვასილ აბაშიძე დაქორწინებულან. ვისურვებთ, რომ
ამ შეუღლებას არავითარი დაბრკოლება არ მიეცეს ქართულის
თეატრის საქმისათვის. არამედ უფრო მაგრად და საუკუნოდ დაეკავ-
შირებინოს ესენი ქართულ თეატრთან, უფრო ერთგული და მუყა-
ითნი გამხდარიყვნენ სცენის სამსახურში, რომელშიაც ამათ ასეთი
ნიჭი გამოიჩინეს და საზოგადოების თანაგრძნობაც ასე უზედ
მიიღეს“.

პირველ სიყვარულში დამარცხდა ვანო მაჩაბელი. მაგრამ საო-
ცარი ის იყო, რომ ამ განცხადების წაკითხვის შემდეგ, დიდ გულის-

ტკივილთან ერთად, ერთგვარი შვებაც იგრძნო, თითქოს მძიმე ტვირთი მოხსნესო: იმ იდუმალ კიდილში მან თითქოს გაიმარჯვა და თავის სიტყვას არ გადავიდა. პირადი ცხოვრება არ არსებობს მთელი ცოდნა და ენერგია საზოგადო საქმეს უნდა მოხმარდეს!..

* * *

იმავე წლის 15 მაისს, ესე იგი მაჩაბლის პეტერბურგიდან დაბრუნების ორიოდ თვის შემდეგ, თბილისში საადგილმამულო ბანკის დარბაზში, შედგა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების პირველი ყრილობა.

ამ საზოგადოების დაარსებას ჯერ კიდევ 60-იან წლებიდანვე ცდილობდნენ პეტერბურგიდან ახალდაბრუნებული „თერგდალეულები“ ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით. მაგრამ განზრახვის შესრულება თითქმის ორი ათეული წლის შემდეგ მოახერხეს. დამაბრკოლებელი მიზეზები, რამაც ხელი შეუშალა საზოგადოების დაარსებას, ჰავსებით გასაგები გახდება, როცა საზოგადოების წესდებასა და მიზნებს გავიხსენებთ.

„თუმცა ჩვენი საზოგადოება იწოდება წერა-კითხვის გამავრცელებლად, მაგრამ დიდი შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, ვითომ მის დამაარსებლებს სახეში ჰქონებოდათ მხოლოდ წერა-კითხვის სწავლება. დამფუძნებელთა გულითადი სურვილი იყო უპირველესად შექმნა სკოლისა, როგორც კულტურის კერისა. კულტურა კი არის ქვეყნის სულიერი და ნივთიერი ფართო განვითარება, ე. ო. კრება იმ ძალთა, რომელნიც ჰქმნიან ხალხის დამოუკიდებელს შემოქმედლობას. აი ეს კულტურა, სიტყვის ფართო მნიშვნელობით, იყო სანატრელი საგანი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა“. ამას ვკითხულობთ საზოგადოების ერთ-ერთ ანგარიშში.

ამასვე წერს ილია ჭავჭავაძე:

„წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების განზრახვა და მოქმედება შორისა წვდება. თუ მართლა საზოგადოებამ მთლად აღასრულა ყველაფერი, რაც კი წესდებულებაში არის მოხსენებული, იმედია, რომ ჩვენი ხალხის წარმატება და განვითარება ბევ-

რად წინ წაიდგამს ფეხს; გავრცელდება სწავლა-განათლება სამშობ-
ლო ენაზე და მით მიეცემა ჩვენს ქვეყანას ის ყოვლად უსაპიროესი
ნიადაგი, ურომლოდ თვითმოქმედი ცხოვრება და წარმატება შეუძ-
ლებელია. გავა რამდენიმე ხანი და მაცხოვარი სხივი განათლებისა
მოჰყვება ნათელს ყოველს კუთხეს ჩვენი ქვეყნისას, რომელიც კი
აქამომდე თვალგადუწვდენელ სიბნელეში იმყოფებოდა“.

რალა თქმა უნდა, ცარიზმის მთელი ბიუროკრატიული აპარატი
წინააღმდეგებოდა და ყოველმხრივ შეუშლიდა ხელს ისეთი საზო-
გადოების დაარსებას, რომლის სანატრელი საგანი... „თ ე ი თ მ ო ქ-
მ ე დ ი ც ხ ო ვ რ ე ბ ი ს“ დაფუძნება, „ქ ე ე ყ ნ ი ს ს უ ლ ი ე-
რ ი დ ა ნ ი ვ თ ი ე რ ი ფ ა რ თ ო გ ა ნ ვ ი თ ა რ ე ბ ა“, კულტურია
განვითარება იყო, რადგან „ქვეყნის ამგვარი თვითმოქმედი განვი-
თარება“ საესებით ეწინააღმდეგებოდა თვითმპყრობელობის კო-
ლონიურ, დამმონებელ პოლიტიკას. ამიტომაც უწოდებდა აღნიშ-
ნული საზოგადოება თავის თავს „არა მხოლოდ კულტურულ დაწე-
სებულებას, არამედ ჩვენს ეროვნულ თავშესაფარს“.

ამის შემდეგ თავისთავად გასაგებია ის დიდი სახალხო ამო-
ცანები, რაც წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას ეკისრე-
ბოდა. თავის არსებობის განმავლობაში, რომელიც თითქმის ორმოც-
დაათამდე წელს მოიცავს, საზოგადოებამ ძალიან დიდი და მრავალ-
მხრივ სასარგებლო საქმე გააკეთა. ამ საზოგადოების სახელთან
არის დაკავშირებული მრავალი სკოლისა და ბიბლიოთეკის გახსნა,
წიგნების მასობრივად გამოცემა, ღარიბი სტუდენტებისათვის
დახმარების გაწევა და ბევრი სხვა საქველმოქმედო საქმე, რომელ-
თა ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა...

ვანო მაჩაბლის პირველი გამოსვლაც საზოგადოებრივი მოღვა-
წეობის ასპარეზზე აქედან იწყება. ილია ჭავჭავაძემ, როგორც
მფარველმა, ფართო საზოგადოებას წარუდგინა განათლებულ და
სახალხო საქმისათვის თავდადებული ახალგაზრდა კაცი. ხალხი
ვანოს უკვე იცნობდა „მეფე ღირსა“ და მოლიერის კომედიის
თარგმანით, აგრეთვე ილიასა და გრიგოლ ორბელიანის რეკომენ-
დაციით. ამიტომ თითქმის არავის გაკვირვებია, რომ იმ საზოგა-
დოების გამგეობაში, რომელიც საქვეყნოდ განთქმულ და საზოგადო
საქმეებში გამობრძმედილ, ყველასათვის პატივცემულ პირებს.

აერთიანებდა, ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა და გამოუცდელი ვანო მაჩაბელი დაასახელეს.

რალა თქმა უნდა, ეს დიდი პატივი იყო ახალგაზრდა კაცისათვის. საყურადღებოა ისიც, რომ პირველსავე ყრილობაზე ჯერ საზოგადოების წევრად მიიღეს იგი და მაშინვე, იმავე სხდომაზე, გამგეობაშიაც დაასახელეს. 28 დასახელებული კანდიდატიდან სულ ექვსი კაცი უნდა აერჩიათ. ეს იყო სერიოზული გამოცდა, რადგან დასახელებულთა შორის ბევრი იყო უკვე დამსახურებული და განთქმული მოღვაწე.

კენჭისყრის შედეგად არჩეულ იქნენ ი. ჭავჭავაძე, ნ. ცხევედაძე, ი. გოგებაშვილი, ი. მაჩაბელი, ა. სარაჯიშვილი და რ. ერისთავი (სია იმის მიხედვით არის დალაგებული, თუ ვინ უფრო მეტი ხმა მიიღო, გოგებაშვილს, მაგალითად, რვა წინააღმდეგი ჰყავდა, მაჩაბელს — ცხრა, ხოლო რ. ერისთავს — ცამეტი). საზოგადოების გამგეობის თავმჯდომარეობა, თავიდანვე, მსცოვან მწერალს გრიგოლ ორბელიანს შესთავაზეს, რომელიც ყრილობას ესწრებოდა. მაგრამ ორბელიანმა უარი განაცხადა — სიმრთელე და ამ საქმეში გამოუცდელობა ნებას არ მაძლევენ ხელი მოვკიდო ამ მძიმე საქმესაო, და მისივე წინადადებით ერთხმად იქნა არჩეული დიმიტრი ყიფიანი.

თავმჯდომარის ამხანაგად ილია ჭავჭავაძე აირჩიეს. რამდენიმე წლის შემდეგ ივანე მაჩაბელიც იყო არჩეული თავმჯდომარის ამხანაგად.

მაჩაბელი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ერთ-ერთი მამოძრავებელი ძალა გახდა. მის სახელთან დაკავშირებულია ბევრი ახალი წამოწყება და სასარგებლო სახალხო საქმე, რაც წერა-კითხვის საზოგადოებას გაუკეთებია. გამგეობის სხდომათა ოქმების უბრალო გადათვალიერებაც კი დაგვარწმუნებს, თუ რა სერიოზულობითა და სიყვარულით ეკიდებოდა იგი საქმეს. მუდამ იმის ცდაში იყო, ახალი რამ გამოეგონა, ახალი წინადადება შეეტანა და საზოგადოების მუშაობის ასპარეზი გაეფართოვებინა. დღემდე შემონახულა მისი წერილობითი მოხსენებები.

„ერთი საგანი ჩვენის საზოგადოების არსებობისა არის ქართული წიგნების გავრცელება ხალხში. ამ აზრით ჩვენ უნდა შევუდგეთ,

რაც შეიძლება მალე, წიგნების ბეჭდვას...“ ასე იწყება მისი ერთი მოხსენება.

„დასამალი არ არის, რომ წერა-კითხვის საზოგადოების გამგეობა ნახევრადაც ვერ ასრულებს თავის რთულს და მეტად მძიმე მოვალეობას. ამ „საზოგადოების“ წესდების ძალით გამგეობა მოვალეა იზრუნოს სკოლების დამართვაზე, წიგნების ბეჭდვაზე, სახალხო ლექციებისა და ბიბლიოთეკების დამართვაზე, ღონისძიების გაძლიერებაზე, და სხვა, — ვკითხულობთ მაჩაბლის მეორე მოხსენებაში, — მაგრამ თუ გადავთვალისწინებთ ანგარიშებს, საზოგადოება თითქმის ერთ წერტილზეა გაჩერებული და თითქმის არც ერთ საგანში არ ეტყობა სასურველი წინმსვლელობა. ამ მოვლენას ბევრი რთული მიზეზები აქვს, რომელთა აცილება მარტო გამგეობაზე არ არის დამოკიდებული, მაგრამ გამგეობამ თავის მხრით მაინც უნდა მოსპოს შეძლებისამებრ საქმის შემაფერხებელი მიზეზები და იზრუნოს საზოგადოების წარმატებისათვის. ჭეროვნად საქმის წასამართლად საჭიროა სრული წესიერება დამყარდეს, როგორც „საზოგადოების“ გარეგანს, ფორმალურს მოქმედებაში, ისე შინაგანში, არსებითში...“

და ასე შემდეგ. ყველა მოხსენების ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანს.

რა საქმისთვისაც არ უნდა მოეკიდნა ხელი, მაჩაბელი ყველგან თავისებური წესრიგის შეტანას ცდილობდა. განსახილველ საკითხებს წინასწარ ჩამოაყალიბებდა ხოლმე, კარგად ასწონ-დასწონიდა და ისე წარუდგენდა სხდომას. საჭიროც არ არის იმისი თქმა, რომ ეს საკითხები მუდამ საქვეყნო საქმესა და ხალხის კეთილდღეობას შეეხებოდა. მისი პირადი დღიურები სავსეა ასეთი შენიშვნებით:

„ხვალ საზოგადო კრებაა წ. კ. საზოგადოებისა, — ვკითხულობთ მის დღიურში, — სასურველია ამ კრებაზედ მიექცეს ყურადღება „საზოგადოების“ სკოლების გამრავლებას და შედეგს კომისია, რომელმაც გამოარკვიოს უფლება „საზოგადოებისა“ სკოლების გახსნის შესახებ. ამ კომისიაში წევრად კარგი იქნება ამოვარჩიოთ ნ. ცხვედაძე, ა. ჭყონია, ა. ჭიჭინაძე, ა. წერეთელი და მ. მაჩაბელი“. შემდეგ იმავე დღიურიდან ვტყობილობთ, რომ კომისია მართლაც ამოურჩევიათ, მაგრამ მცირე ცვლილებებით. მაჩაბელს,

ეტყო, სწყენია ესა და იქვე შენიშნავს: „შემდეგ წესად უნდა შემოვიღოთ, რომ კომისიებში და კომიტეტებში მხოლოდ ფარული სენატორების ყრით ამოვირჩიოთ ხოლმე“).

„ქარვასლა სკოლის საზოგადოებას გადაეცეს“

„მალე განხორციელდეს ქალების სკოლის დაარსება“.

„წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ დაიცვას უფლება სკოლების გახსნის შესახებ წესდების ძალით; თუ აქაურმა მთავრობამ უარი უთხრას, საჩივარს სენატამდის მიჰყვეს“.

„სასურველია, რომ ზ. კომიტეტში ღირსეული ქალებიც ამოვარჩიოთ. ეს საჭიროა გავისხენოთ იმისათვის, რომ ეს უფლება ქალებისა დღემდის თითქმის არ განგვიხორციელებია“... და ა. შ.

ერთი სიტყვით, მაჩაბელი მთელი არსებით მიეცა საქმეს. კერძო წერილებშიაც კი არ ავიწყდება საზოგადოების ბედ-ილბალი ძმასა სწერს პეტერბურგში: „...ძალიან წავა ეს საზოგადოება, თუ რიგიანად წავიყვანეთ საქმე. ქართველოვმა ორი მომგები ბილეთი შემოსწირა, ივანე მუხრანსკიმ ორმოცდაათი თუმანი; ამას გარდა იმ დღეს ოცდაექვსმა აბხაზმა წარმოადგინეს ფული და ისურვეს წევრად ჩაწერა. ამბობენ ორასი მეტი აბხაზი აპირებს იმათ მიბაძვასო. ეს მგონი იმიტომ მოხდა, რომ ცოტა დავიხორჩინეთ და თბილისში და ბათუმში სკოლები გავხსენით“...

* * *

იმავე წელიწადს საფუძველი ეყრება მეორე დიდ ეროვნულ საქმეს — მუდმივი ქართული თეატრის დაარსებასა და თეატრალური საზოგადოების ჩამოყალიბებას. ფრთები ესხმება ერის საუკეთესო შვილების მრავალწლოვან ოცნებას. ის, რასაც ოცი წლის წინ პეტერბურგიდან ახალდაბრუნებულმა რამდენიმე „თერგდალეულმა“ ჩაუყარა საფუძველი, უკვე ხორცს ისხამს, მოქმედებაში შედის. მათ კარგად ჰქონდათ შეგნებული, რომ თეატრი უბრალო გასართობი ადგილი არ იყო; ის წარმოადგენდა უდიდესი მნიშვნელობის ფაქტორს ეროვნული თვითშეგნების გამოსაღვიძებლად, საერთო კულტურის აღორძინებისათვის. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ხალხი მოწყურებული იყო ქართული მეტყველების საჯაროდ მოსმენას.

„ხომ იცი თეატრი რა დიდი რამ არის ჩვენისთანა დაცემულ ხალხისთვის, — სწერდა ილია ჭავჭავაძე თავის მეგობარს, — მაგის მეტი ნაციონალიზმის ნიშან-წყალი ჭერჭერობით ჩვენ არა გვაქვს-რა. ეს ადგილია, სადაც ჩვენი ენა საჯაროდ ისმის და საჯაროდ მოქმედებს. ესეც საკმაოა, რომ კაცმა თავი გამოიღოს, თორემ თეატრს ზომ სხვაც ბევრი სიკეთე მოსდევს“.

ამასვე წერდა „დროებაც“, რომელიც ჩვენი ხალხის განცდებსა და მისწრაფებებს გამოხატავდა: „...ჩვენმა საზოგადოებამ კარგად იცის, თუ რა მნიშვნელობა აქვს ცხოვრებაში თეატრს... (თეატრი) ხალხოსნური გრძნობის განმტკიცებელია, გრძნობების ამამაღლებელი და ზნეობის გამწმენდი, სხვანაირად ვთქვათ: სულის გამაძლიერებელი, გულის გამაღმობიერებელი და ვინაობის დაშლელი, სიტყვით უდიდესი შკოლა საზოგადოებრივი ცხოვრების გახსნისათვის და წარმატებისათვის“.

სწორედ ამიტომ ბევრი დამცირებისა და აბუჩად აგდების მიუხედავად, ჩვენმა სცენისმოყვარეებმა რაინდულად გამოატარეს „ეკლანი გზაზე“ ქართული თეატრის დროშა და, მრავალი წინააღმდეგობის მიუხედავად, შემდეგ მუდმივი თეატრის სცენაზე ააფრიალეს, როგორც სიმბოლო ერის დიდი კულტურისა და თავისუფლებისა. ეს არ იყო მხოლოდ თეატრალური ხელოვნების ტრიუმფი, ეს იყო რაღაც უფრო დიდი და მნიშვნელოვანი, ეს იყო ნამდვილი ეროვნული ზეიმი, მძიმე სოციალურსა და ეროვნულ ჩაგვრაში მყოფი ხალხის ძალთა დათვალიერება, გამარჯვების რწმენის განმტკიცება... და ხალხს სიხარულის ცრემლები სცვიოდა. ამის შემდეგ, რაღ თქმა უნდა, გასაგებია რეაქციონერ კატკოვების გამწვარება, მაგრამ მათი გესლიანი დაცინვა გამწვარებული ადამიანების ბოდვას უფრო ჰგავდა და მიიღეს კიდევ საკადრისი პასუხი.

მთელი რთული მოღვაწეობა ჩვენი სცენისმოყვარეებისა ხასიათდება ფანატიკოსობამდე მისული სიყვარულით, გატაცებით. შეუპოვრობით... კლუბებში რის ვაი-ვაგლახით გამართული წარმოდგენები, სადაც ხშირად ქალთა როლების შემსრულებლები კაცი ხმის შეცვლას ძნელად ახერხებდნენ; უცხო ქვეყნებსა და ქალაქებში სტუდენტური ხალისით წარმოდგენილი ქართული სცენები, სადაც ზოგჯერ იძულებული ხდებოდნენ პატარა, ორსიტყვიან რო-

ლებში უცხოელი სტუდენტები გამოეყვანათ და მოკლე რეპლიკები დამტკრეული ქართულით დაეზეპირებინათ; კერძო სახლების აივნებზე მოწყობილი სპექტაკლები, სადაც არცთუ ისე იშვიათად, სცენისმოყვარეთა გულმოდგინებით წარმოთქმულ მონოლეგებს მეზობელ ოთახში „სრულიად გაუთვალისწინებლად“ გამოღვიძებული ბაღის ჩხავილი ახშობდა ხოლმე... ეს ყველაფერი ნიადაგის შემზადება იყო დიდი თეატრის, ნამდვილი თეატრის შექმნისათვის.

ამ სამზადისს თან ახლდა მრავალი უძილო ღამე, მღელვარება, სიხარული, აღფრთოვანება, თრთოლვა, ორჭოფობა, ზოგჯერ შიშიც, მაგრამ რაკი, ამავე დროს, მისი განუყრელი თანამგზავრი დიდი სიყვარულიც იყო, — თეატრისა და ხალხის დიდი სიყვარული, — საქმე საბოლოოდ გამარჯვებით დაგვირგვინდა.

„დრო, რომელიც მოუხმარებიათ მათ (სცენისმოყვარეებს) ქართული თეატრისათვის, — ვკითხულობთ „დროების“ ერთ-ერთ ნომერში; — ვაივაგლახი, რომელიც აუტანიათ ამ დროის განმავლობაში; ის გარემოება, რომ ხშირად თავიანთ ჭიბიდან გადაუხდიათ თეატრის; ბეჭითი მიმდევრობა ერთი აზრისა და — ეს ყველა მთელი ათი წლის განმავლობაში გამუდმებით, დაუინებით — საკმაოდ ამტკიცებს, რომ მოყვარულებს თეატრის ასპარეზზედ უმოქმედნია. არც პირადი სარგებლობის შეძენისათვის, არც ქების დამსახურებისათვის — (ხშირად ბევრი გაიციხვაც მიუღიათ საქვეყნოდ,) — და არც უსაქმურობით, არამედ სამშობლო თეატრის მეტისმეტი სიყვარულისა გამო, იმის სამუდამო დაფუძნებისათვის, და მართო ამ სიყვარულს აუტანინებია იმათთვის მრავალგვარი ზნეობითი და ნივთიერი გაჭირვება — ამ საქმის გადამკიდე“.

ამ ხნის განმავლობაში წამოიზარდნენ და დახელოვნდნენ ახალ-თეატრალური ძალები, შეივსო და გაიზარდა რეპერტუარი, დაგროვდა უდიდესი გამოცდილება...

სწორედ ამით უნდა აიხსნას, რომ აღორძინებულ ქართულ თეატრს ახალფენადგმულივით ბარბაცი კი არ დაუწყია — იგი დაარსებისთანავე ერთბაშად ავარდა დიდ სიმაღლეზე და თეატრალური ხელოვნების ისეთი მწვერვალები დაიპყრო, ერთბაშად სცენის ისეთი კორიფეები გამოავლინა, რომ თამამად შეეძლო გემოვნება-გახსნილი მაყურებლის წინაშე წარდგომა.

ამაზე აღრე, სცენისმოყვარეებს ზურგს უმაგრებდნენ, ამხნე-
ვებდნენ, ხალისს მატებდნენ, მათ მუშაობას წარმართავდნენ ჩვენი
დიდი მოღვაწეები — ილია, აკაკი, სერგეი მესხი, ზიკო ნიკოლაძე...
და პეტერბურგიდანაც კი უმართავდნენ ხელს ძმები მაჩაბლები,
რომლებიც თეატრის ნივთიერი საფუძვლის მომზადებისათვისაც
ენერგიის დაუზოგავად იღვწოდნენ და მისი რეპერტუარის გამდიდ-
რებისათვისაც.

ასეთი იყო მაშინ ცხოვრება. ჩვენი მცირერიცხოვანი მოღვაწე-
ები ყველა საქმეში უნდა გარეულიყვნენ, ყველაფრისათვის ჩაეჭი-
დათ თავიანთი მადლიანი ხელი და ერის სულიერი ცხოვრების ყო-
ველი დარგისათვის გარკვეული მიმართულება მიეცათ, გზა გაენა-
თებინათ...

ამრიგად, ივანე მაჩაბელი შორიდანაც ღებულობდა მონაწილეო-
ბას ქართული თეატრის აღორძინებაში, ხოლო სამშობლოში დაბ-
რუნების შემდეგ მით უფრო აქტიური მონაწილე გახდა ამ საქმი-
სა „მისი გამოჩენა ქართული თეატრის კედლებში ერთგვარი სეა-
საცია იყო... სწორედ იმ ხანებში ნიკო ნიკოლაძის მეთაურობით
კომისია იყო არჩეული, რომელსაც მინდობილი ჰქონდა შეემუშავნა
დრამატული საზოგადოების მუხლობრივი წესდება საქართველო-
ში თეატრისა და სასცენო ხელოვნების გასავრცელებლად. ამ კომი-
სიაში მთავარ როლს თამაშობდა ვანო მაჩაბელი“, ეკითხულობთ
მაჩაბლის ერთი თანამედროვის მოგონებაში.

გარდა იმისა, რომ მაჩაბელი სათეატრო კომიტეტის წევრია და
ენერგიულ ორგანიზაციულ მუშაობას ეწევა, იგი ამავე დროს განა-
გრძობს პიესების გადმოთარგმნა-გადმოკეთებას და ყოველნაირად
უწყობს ხელს რეპერტუარის გამდიდრებას.

საღამოობით, თუკი ახალი წარმოდგენა არ მიდის თეატრში და
ისედაც თავისუფალია, მაჩაბელი შინ ზის ხოლმე. კუკიაზე უჭა-
რავს ერთი ოთახი. მაგიდა და თაროები წიგნებით გაუვსია. მაგი-
დის პირდაპირ, კედელზე, თამარ მეფის დიდებული პორტრეტი
უკიდია — ეს სურათი ძმამ გამოატანა პეტერბურგიდან. პატარა
ოთახი ძვირფასი ავეჯით არის მორთული — ავეჯიც ძმის ნაყიდი.

როგორც კი თავისუფალ დროს იშოვის მაჩაბელი, მაშინვე სოფლისკენ გასწევს. დედას მოინახულებს, გაახარებს, მიუღალერსებს. მაშულსაც მიხედავს. ყოველ ჩასვლაზე, სეზონის დროს, თან ჩააქვს ხოლმე ჭიშინი ხეხილის ნერგები, რასაც უფრო ხშირად თბილისში ყიდულობს, გუნების მოედნის ბალაგანში, ილიაშევიჩის მამულიდან ჩამოტანილს. ეს ნერგები საუკეთესო ევროპულ და აზიურ ხეხილებიდან არის დამყნილი. ატენიდან ვაზიც ჩაატანინა და ეზოში ჩააყრევინა. რამდენიმე წლის წინათ აშენებულ სახლსაც უფრო აფართოვებს და ამშვენებებს.

მაგრამ რაც დრო გადის, სოფელში წასასვლელად ნაკლები დრო რჩება. ახლა მთელს მის მუშაობას განსაზღვრავს საზოგადოებრივი მოღვაწეობა. იძულებულია მხოლოდ ის აკეთოს, რასაც სახალხო საქმე უკარნახებს. გიმნაზიის მერხიდანვე ოცნებობდა იგი შექსპირის თარგმნაზე, და ეს სურვილი არასოდეს განელებია, მით უმეტეს, ახლა მას ამ საქმისათვის საკმაო ცოდნაც აქვს და სათანადო გამოცდილებაც. მაგრამ მაინც ვერ ახერხებს, რომ შექსპირს ჩაუჯდეს, რადგან საზოგადოებრივი ცხოვრება სხვა, უფრო გადაუღებელ ამოცანებს უსახავს.

ჩვენს თეატრს ჯერ კიდევ არ შეუძლია შექსპირის დადგმა, მიუხედავად იმისა, რომ საამისო თეატრალური ძალები მას უკვე ჰყავს, და მაჩაბელიც იძულებულია სხვადასხვა ენებიდან თარგმნოს და გადმოაკეთოს „ადვოკატი მელაძე“, „ფრუ-ფრუ“, ანუ „ცქრილა საძაგელი“ (ეს პიესა ორ ღამეში თარგმნა მაჩაბელმა საფაროვის ქალის საბენეფისოდ!), „ორ ცეცხლ შუა“, „ჟან ბოდრი“... იგი სიყვარულით შეავლებს ხელს შექსპირის ინგლისურ გამოცემებს; საღამოობით, თავისუფალ დროს, გატაცებით კითხულობს „ჰამლეტს“, „მაკბეტს“ (ეს ორი ტრაგედია განსაკუთრებით უყვარს მაჩაბელს), ხშირად კითხვაში შემოათენდება ხოლმე. ზოგჯერ უნებურად მიდის ხელი ფანქრისაკენ, როცა ამა თუ იმ ინგლისური ფრაზის მოხდენილი ქართული შესატყვისი გაუელეებს თავში, და ორიგინალშივე, ინგლისურ ტექსტშივე მიაწერს მკრთალად ქართულ გამოთქმას. ჯერჯერობით ამით იკლავს შექსპირის თარგმნის ჟინს, და ისევ შემდეგისათვის, უფრო მოხერხებული დროისთვის გადადებს ამ საქმეს...

ახლა კი კვლავ სამეცნიერო წერილებია დასაწერი — ტყის დაცვაზე, ფილოქსერის წინააღმდეგ ბრძოლაზე, ვენახის მოვლაზე, მამულის მორწყვაზე, ხალხში საექიმო სწავლა-განათლების შეტანაზე, კალიასთან ბრძოლის ხერხებზე, რომელიც იმ წლებში მუსრს ავლებდა ჭირნახულს, მრავალ სხვა საჭირობოროტო საკითხებზე... და ისევ ბუჩქნარებისა და ტყის დაცვაზე, რადგან მაჩაბელი გრძნობდა, რომ ეს საკითხი ყველაზე უფრო მწვავე და აქტუალური იყო. შეუფერხებელი ხალხი ბარბაროსულად აჩანაგებდა ტყეს, ხოლო მის მოშენებაზე არავინ ზრუნავდა. ჯერ მისივე თვალწინ სულ რამდენიმე წელში განადგურდა უღრანი ტყეები, რკინიგზის გაყვანამ ერთიორად დააჩქარა ტყის განადგურება, რადგან ხშირად საწვავადაც ტყეს ხმარობდნენ.

„მას აქეთ, რაც რკინიგზამ ქართლ-იმერეთი შუაზე გადასჭრა. მრავალი დიდროვანი ხე მოუღვნია რკინიგზის მატარებლის გაუმადლარს მუცელს, — წერდა მაჩაბელი, — გზის გაყოლება რაც კი ტყეები იყო, სულ ერთიანად გაანადგურა და ახლა ეს ტყეები რომ არა ყოფნით, გაავრცელა თავისი საბრძანებელი და ხარკს კარგა მოშორებით მდებარე ტყეებსაც სთხოვს. ცხენიანი და ქვეითი ტყის მცველები... ქრთამებს ართმევენ გლეხებს და ტყეებს ანადგურებინებენ... ტყეების დასაცავად არიან დადგენილნი, მაგრამ თავიანთი მოქმედებით მტრის ჯარს ემსგავსებიან. „პოლესოვშიკები“ ქვეითს ჯარს შეადგენენ, „ობიეზდჩიკები“ — ცხენოსანს, კავალერიას, მათი არტილერია გლეხების უწყალო ცუღია და ჯარის სარდალი არის თვითონ ტყისმცველი!.. ჩვენ ვლაპარაკობთ საყოველთაო ჭირზედ... იმ ჭირზედ, რომელსაც მეუძლიან რამდენსამე წელს ჩვენი ქვეყანა სრულიად გაამინდვროს და გააოხროს.“

სხვა წერილებშიაც უბრუნდება ამ საკითხს: „...წყალი ბევრი გვინდა, მაგრამ ბუნებას იმდენი არ მოუცია და სადაც პატარ-პატარა წყაროები გამოდიოდნენ, ისინიც კი ბევრგან ამ უკანასკნელს დროს დაშრნენ, ტყეების გაწყობის გამო... ჩვენის აზრით, ამ ჭირს ორი ღონე უშველის, რომელნიც ერთი უმეოროთ არ ივარგებენ: პირველი არის ტყეების დაცვა, რომ ისედაც შემცირებული წყაროები და რუები უფრო არ შემცირდნენ, და მეორე — ახალი რუების გაყვანა იქ, სადაც კი შესაძლებელია... ჩვენს ქვეყანაში ბევრგან

შეიძლება პატარ-პატარა არხების გაყვანა და ბევრის მზისაგან გატარუსულის მხარის მოსულოერება. ვინ არ იცის, რომ ბევრგან არის დარჩენილი კვალი რუებისა, რომელნიც ჩვენს წინაპრებს მალეობს ალაგებში გაუყვანიათ, მაგრამ რომელნიც დროთა ბრუნვისაგან ისევე თავიანთ კალაპოტში ჩამდგარან...”

ივანე მაჩაბლის სამეცნიერო საუბრები უნადაგო „მეცნიერების“ ბრტყელ-ბრტყელი ფრაზებით აპრელებულ არაფრისმთქმელ ლექციებს როდი ჰგავს. ეს არის კონკრეტულ ფაქტებზე დამყარებული, სრულიად უბრალო, მაგრამ საქმის ღრმა ცოდნით გადმოცემული აზრები. ავტორი საგნის აქტუალობასაც ითვალისწინებს, მის დიდ მნიშვნელობასაც და მკითხველის ცოდნა-მომზადებასაც. ერთი სიტყვით, მარტივად და უბრალოდ გადმოსცემს თემებს, მაგრამ კი არ აუბრალოებს. ამ მხრივ სანიმუშოა თუნდაც 1879 წლის „ივერიის“ № 4-ში დაბეჭდილი „ვაზის ახალი მტერი“, იმავე წლის „ივერიის“ № 5-ში მოთავსებული „ტყე და მისი მნიშვნელობა“ და საერთოდ ყველა მისი წერილი, რაც „ივერიისა“ და „დროებაში“ ქვეყნდებოდა.

სამეცნიერო საკითხების ასე მარტივად გადმოცემა, ისე რომ საგანს თავისი მნიშვნელობა არ დაუკარგო და კონკრეტული ფაქტებითაც გაამაგრო, თავისთავად ძნელია, მაგრამ იმასაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ მაშინ ქართულ ენაზე არავითარი სამეცნიერო ტერმინოლოგია არ არსებობდა, გასაგები გახდება ასეთი საქმის მთელი სირთულე. „ივერიის“ ერთი თანამშრომელი თავის მოგონებაში წერს: „ვინ იტყვის, რომ სასარგებლო არ იყოს სამეცნიერო წერილების ბეჭდვა გაზეთებში, მაგრამ აბა მითხარი, როგორ და რა სახით მოახერხო ამის წერა. ქართული უნივერსიტეტი ჩვენ მაშინ არ გვქონდა. ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და ენა ნატამალადაც არ გვებადა. მოდი და სწერე, ეძიე ყველა ეს შენა სიტყვიერების სალაროში, დაატანე ძალა შენს ტვინს, გამოიგონე, შეთხზე, თუ გინდა თითისწვერებიდან გამოსწუწნე და მოაგვარე რამე კი. ადვილი სათქმელია, მოაგვარე, მოახერხე!“...

ამგვარად, ყველა საკითხი, რასაც კი „სამეცნიერო საუბრების“ სახით ბეჭდავდა მაჩაბელი, საჭირობოროტო იყო და ცხოვრებისაგან ნაკარანახევი. ავიღოთ თუნდაც ხალხში საექიმო სწავლა-განათლების

შეტანის საკითხი. მაშინდელი ჩვენი სოფელი დაბეჩავებული იყო ცრუმორწმუნეობით, მკითხავებით, ექიმბაშეობით, ათასნაირი სნეულებით, რაც, სოციალურ ჩაგვრასთან ერთად, წელში სწყვეტდა გლეხკაცობას. ვანო მაჩაბელი საკუთარი თვალთ ხედავს გლეხებია სავალალო მდგომარეობას, რასაც კიდევ უფრო აუარესებს საერთო გაუნათლებლობა და სიბნელე, ერთ თავის წერილში მაჩაბელი აგვიწერს ამ მდგომარეობას და პრაქტიკულ საკითხს აყენებს: მოიხზოვს სასულიერო და სამასწავლებლო სკოლებში საექიმო სწავლების შემოღებას. არა „საექიმო სწავლის დაწვრილებით გადმოცემა“, არამედ „მხოლოდ ჰიგიენის წესებისა და ადვილ ავადმყოფობათა მორჩენის სწავლება, რომელნიც საკმაოდ გავრცელებულნი არიან ხალხში და რომელთა მორჩენა თითქმის ყველას შეუძლიან, ვინც კი პატარა საგზაო აფთიაქის ხმარება იცის... ამათი (მასწავლებლებისა და მღვდლების) დანიშნულება მარტო ის არ არის რომ ერთთ თავიანთ შეგირდებს მარტო ანაბანა ასწავლონ და მეორეებმა აღდგომა დღეს პასქები და ბატკნები შუაზე გადაუჭრან მლოცველებს და ხურჯინებით დღესასწაულებში კარდაკარ სათხოვენელად იარონ“.

საერთოდ, მშრომელთა არაადამიანურ ჩაგვრის საკითხს ხშირად ჩაუფიქრებია მაჩაბელი და არცთუ ისე იშვიათად გამოქომაგებია კიდევ გლეხებს. ზედმეტი არ იქნება გავიხსენოთ ერთი შემთხვევა.

1879-80 წლებში, ზედიზედ ორი წლის განმავლობაში, ქართლის სოფლებს კალია აჩანაგებდა; შეესვოდა ხოლმე ყანებს და რამდენიმე საათის განმავლობაში მთლიანად გადასძოვდა. სხვათა შორის, კალია თბილისსაც შემოეჩვია. გაჩნდა ჯერ კუკიაში, ჰერე ქალაქის ცენტრშიაც გადაინაცვლა და მთელს სოლოლაკს მოედო. სწორედ ამან გამოიწვია მაჩაბლის ზემოხსენებული წერილებიც. იგი ასწავლიდა ხალხს, რომ მარტო გაელეტა კალიისა არა კმარა, საჭიროა მისი ღრმად ჩაფლვა მიწაში, რადგან გაელეტილ კალიაა ჭირი. შეუძლია გააჩინოს, როგორც ეს ერთხელ იტალიაში მოხდაო. „შიმშილობას, გვეგონია, გადავჩიოთ, და რამდლი იქნება, რომ შიმშილობის მაგივრად ჭირი გვესტუმროს! ცოცხალს კალიას თითქოს ვიგერიებთ და რა დაგვემართება, მკვდარი ვერ მოვიგერიოთ“.

მთავრობამ საგანგებო ზომები მიიღო კალიის წინააღმდეგ

საბრძოლველად. პოლიციის განყოფილებებს დავალებული ჰქონდა ხალხის გამოყვანა და მოსავლის ამ საშინელი მტრის მოსპობა. ჰაგრამ პოლიციის მუშაკები, როგორც ყოველთვის, მდგომარეობით სარგებლობდნენ, საშინელ ძალადობას მიჰართავდნენ, გლეხებს მათრახით უმასპინძლებოდნენ და ქრთამების აღებასაც არ „თავილობდნენ“. ამან გამოიწვია მაჩაბლის მეტად მკაცრი და მოურიდებელი წერილი, რომელიც „დროების“ 1880 წლის სექტემბრის ერთ-ერთ ნომერში გამოაქვეყნა და რომელიც ილიასებრი შეუპოვრობით და მოურიდებლობით ხასიათდება. წერილში საქვეყნოდ არის მხილებული „ახალგაზრდა თავადაზნაურობის“ საქმენი საგმირონი. მაჩაბელი საზს უსვამს იმას, რომ ეს მოძალადე და გლეხკაცობის გამყვლეფი ხალხი სწორედ თავადაზნაურობის წარმომადგენლები არიან.

„...რაც მართალი შევიტყვეთ, იმას ვიტყვით, ვისაც უნდა ამით კული დაეწვას. ჩვენ გამოვააშკარავეთ კალიის გასაწყვეტათ დანიშნულ პირთ უსამართლო მოქმედებას და თუმცა ჩვენი მათრახი ისეთი მწვავე ვერ იქნება, როგორც ზოგიერთი მათგანის მოქნეული მათრახი გლეხკაცის ზურგის ასაჭრელებლად, მაგრამ მაინც ჩვენ ჩვენსას არ დავიშლით... — ვკითხულობთ აღნიშნულ წერილში, — უფრო თავი გამოიჩინეს „სკოლაში“ ნამყოფთ ახალგაზრდა თავადაზნაურთ, რომელნიც ზოგი უეზდის სასწავლებლის მოსამზადებლის კლასიდან არის გამოსული, ზოგი გიმნაზიის პირველ-მეორე კლასიდან... ესენი ხელსაც გადახვევენ მხარზედ გლეხკაცს, მეგობრულათაც შეაგონებენ, თავს ისე უჩვენებენ, ვითომ დიდად ზრუნავენ გლეხკაცზე... „განათლებულ“ პირთა წინ ბაქი-ბუქობენ, უნდა ვიმრომოთ, ვიზრუნოთ ჩვენის ქვეყნისათვისო, მაგრამ თუ პატარა დანით ააფხიკეთ ეს ზრუნვის უშბილი, მალე დაინახავთ, რომ როდესაც ის გლეხკაცს „ძმურათ“ ხელს გადახვევს, იმაზედა ფიქრობს, როგორ მოვახერხო დავტყუო რამეო“.

საყურადღებო ის არის, რომ მაჩაბელი, ამ საკითხთან დაკავშირებით არ მოერიდა ერთ თავის ახლობელ ადამიანს — დიასამიძეს, და სასტიკად ამხილა, მწვავე პოლემიკა გაუმართა მას.

რამდენიმე თვეს გაგრძელდა ეს დავა და პოლემიკა. საბოლოოდ შერიგებით დამთავრდა, ასე ამჯობინეს მედიატორებმა.

ვანო მაჩაბლის ყოველ მოქმედებასა და საქმეს კიდევ ჰყავს ერთი პირუთენელი შემფასებელი, რომელიც თბილისიდან შორს არის, მაგრამ ახალგაზრდა კაცის ყოველ ნაბიჯსა და სიტყვას ფრთხილად სწონის და სათანადო შეფასებას აძლევს. ახლაც პირუთენელად ასწონ-დასწონა მან დიასამიძესთან დაკავშირებული საქმე და ვანოს საყვედური მოსწერა, შენს წერილებს მეტად მკვახე ტონი ჰქონდაო. მაგრამ ახალგაზრდა მაჩაბელი სრულებითაც არ ნანობს. „ტყუილად მისაყვედურებ დიასამიძეს რად დაუწერეო, — სწერს იგი ძმას, — ჩემის აზრით, მაგისტანა ორპირი, ცბიერი ხალხი საქვეყნოდ უნდა გამოიყვანოს კაცმა. აქამდის ბევრს ჩვენ ყმაწვილ კაცს ეჰ კაი კაცი ეგონა, მაგრამ ეხლა კი გაიტეხა იხტიბარი“...

შემონახულია ჩანაწერები გლეხებისა, რომლებიც მადლობის გრძნობით იგონებენ ივანე მაჩაბელს: ვანო მუდამ გვესარჩლებოდა, ჩვენს დაჩაგვრას არავის გააბედინებდა, მხარში გვედგა, ხელს გეიმართავდაო, წერენ ისინი. მაგრამ რამდენადაც ეს მოგონებანი მაჩაბლის დაღუპვის დიდი ხნის შემდეგ არის ჩაწერილი, როცა მისი სახელი ერთიათად უფრო ცნობილი გახდა და მისი ღვაწლი ჩვენს ღროში სათანადოდ დაფასდა, იქნებ ექვი შეგვეპაროს, რომ უკვე ღრმად მოხუცი ხალხი უფრო ტკბილად მოიგონებდა მაჩაბელთან ურთიერთობას და მის ქველმოქმედებასაც გააზვიადებდაო. უმჯობესია თვითონ ვანო მაჩაბლის წერილებს დავეყრდნოთ.

მაჩაბლის ერთი ახლობელი კაცი, ეტყობა, ძალიან ავიწროებდა გლეხკაცობას. ამას ვანოს გულისწყრომა გამოუწვევია, იგი გაბრაზებით სწერს: „...ჩამოვიდეს, როცა მოიხალისებს მანდ ყოფნას და ტკოცაში აღამახმედ-ხანობას; რა დაემატა, რით ვერ გაათავა ეს დავიდარაბა გლეხებთნი?“

მაგრამ ეს მოხდა 1893 წელს, ჩვენ კი ისევ 1879 წელს დავუბრუნდეთ.

* * *

1879 წლის შემოდგომაზე მაჩაბელს თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიაში ვხედავთ. იგი ათვალიერებს მოწაფეთა სიებს, საკლასო ჟურნალებს, საშტატო ანგარიშებს... ერთი სიტყვით. ეცნობა გიმნაზიის მდგომარეობას, ახალი ინსპექტორია და მუშაობის

დაწყებისთანავე საფუძვლიანად უნდა შეისწავლოს ყველაფერი თავის ახალ სამოღვაწეო ადგილზე.

სასწავლებელში სულ 174 მოწაფე სწავლობს; აქედან პირველ განყოფილებაში 21 მოწაფეა, მეორეში — 30, მესამეში — 41, მეოთხეში — 27; პირველ კლასში — 27, მეორეში — 12, მესამეში — 16. თანამდებობის პირთა რიცხვი ჩვიდმეტს შეადგენს: ერთი ინსპექტორი, ოთხი მასწავლებელი მოსამზადებელი კლასებისა, ექვსი პროგიმნაზიის კლასების მასწავლებელი.

ეს ყველაფერი, რაც სტატისტიკურ მხარეს შეეხება. ახლა სხვა მხრივაც გადავხედოთ გიმნაზიას. სწავლების საერთო დონე დამაკმაყოფილებლად შეიძლება ჩაითვალოს. მხოლოდ რუსულ ენაში არიან მოსწავლეები მეტისმეტად ჩამორჩენილნი. ახალი ინსპექტორი ამას თავის უბის წიგნაკში ინიშნავს, მერე საგანგებო მოხსენებას შეადგენს და სასკოლო კომიტეტს წარუდგენს — მოითხოვს რუსული ენის გაკვეთილების გაზრდას. კომიტეტმა მიზანშეწონილად სცნო ინსპექტორის მოსაზრება და მისი მოთხოვნა დააკმაყოფილა.

ჯერჯერობით არა უშავს რა, ახალგაზრდა ინსპექტორმა ენერგიულად მოჰკიდა მუშაობას ხელი. ეტყობა არ გაუჭირდება, თუმცა ადრე ძალიან ეშინოდათ, გამოუცდელი კაცი და საქმეს თავს ვერ გააართმევსო. ბევრი კატეგორიული წინააღმდეგი იყო, რომ მაჩაბელი ინსპექტორად დაენიშნათ, და საერთოდ ამ დანიშვნის ამბავმა, იმის გადაწყვეტამ, თუ ვინ უნდა ყოფილიყო ახალი ინსპექტორი, იმაზე მეტი ყოყმანი და დავა გამოიწვია, ვიდრე მოსალოდნელი იყო და ვიდრე ასე უბრალოდ გადასაწყვეტი საქმე მოითხოვდა. შეიქნა ჩურჩული, მითქმა-მოთქმა, ჭორი, ცილისწამება...

„აღარ უნდა მოეღოს ბოლო ჭავჭავაძის ბატონკაცობას?! ყველგან თავისი კაცი გაჰყავს, ყველგან მაჩაბელი უნდა ჩასჩხიროს!..“ მაგრამ ამას ჩუმ-ჩუმად ამობობდნენ, ჭავჭავაძისა და მაჩაბლის გასაგონად ვერ ბედავდნენ თქმას. თუმცა მთელი ეს მითქმა-მოთქმა ილიას ყურამდეც მივიდა და არც ვანოს გამოჰპარვია.

აშკარა იყო, რომ საქმე მარტო გიმნაზიის ინსპექტორობას არ შეეხებოდა; ბევრსა შურდა ჭავჭავაძისა და მაჩაბლის მეგობრული დამოკიდებულება, გრძნობდნენ, რომ ეს ორი ადამიანი ერთად დიდი და საშიში ძალა იყო...

საქმე ისაა, რომ ი. მაჩაბელთან ერთად ინსპექტორის კანდიდატად წამოყენებული იყო აგრეთვე ალექსი ჭიჭინაძე, რომელსაც ხელს უწყობდა პედაგოგიური განათლებაც და გამოცდილებაც. ბევრი საქმიანი მოსაზრებით არჩევდა ჭიჭინაძის ინსპექტორობას. აკაკი წერეთელი თვითონვე წერს თავის მოგონებაში: „ი. მაჩაბელი სათავადაზნაურო შკოლის უფროსად გაამწესეს. მისი მეტოქე იყო ბატონი ალექსი ჭიჭინაძე, რომელთანაც მე განწყობილება არა მქონდა, მაგრამ მაინც სიმაართლემ ამაღელვა და დავიწყე ამრჩეულების ძვირი და ყვედრება საჯაროდ: საზოგადო საქმეში განა ამისთანა „ჩემთან“-„შენთანობა“ იქნება?! სად ჭიჭინაძე და სად მაჩაბელი, ამ საქმეში? მაჩაბელი შეიძლება გენიოსიც იყოს, მაგრამ საქმეს გამოცდილებაც ეჭირვება; ეგ ეხლა მოშორდა სასწავლებლის კარებს, პედაგოგი არ არის, სულ სხვა ფაქულტეტზე იყო და მაგისტანა რთულ და სპეციალურ საქმეს როგორ გაართმევს თავს-მეთქი, მაშინ როდესაც ალ. ჭიჭინაძე გამოცდილია მაგ საგანში და თავისი საკუთარი შკოლაცა ჰქონდა-მეთქი? — ერთ ვინმე გავლენიან პირზე მიმითითეს: „იმან მოინდომაო!“ „როგორ თუ იმან მოინდომა?! განა აქ, საზოგადო საქმეში ბატონყმობა გვიარსდება?.. არ კი ძველებურ ბატონყმობას გმობთ და კიჟინასა სცემთ და აქვე კი ინტელიგენტობაში იგივე დესპოტური, გარემოების შეუფერებელი ბატონყმობა შემოგაქვთ-მეთქი?“ მოქნეული და მოზომილი ვის გაუგონიაო, ნათქვამია და მეც ამ ცხარე საყვედურების დროს თვითონ ი. მაჩაბელზედაც ბევრი რამ საწყენი შემომეხარჯა! გადაჭარბებულ რამეებს ვამბობდი, მაგრამ იმას კრინტიც არ დაუძრავს, მხოლოდ შორს კი იქერდა ჩემგან თავს და მეც არა ვნალვლობდი, რადგანაც ის იმ წრეში ჩადგა, რომელსაც მე არ თანაუგრძნობდი“.

ილია ჭავჭავაძემ ძალიან კარგად იცოდა, რომ ჭიჭინაძე უფრო გამოცდილი პედაგოგი იყო და პირველ ხანებში საქმე იქნებ უკეთაც წარემართა. მაგრამ იგი უფრო შორს იყურებოდა: მაჩაბელი ახალგაზრდა, ენერგიით სავსე, პატრიოტი, განათლებული კაცია, ჩინებულად იცის უცხო ენები, კალამი უჭრის, კარგად ესმის რა სჭირდება ჩვენს ხალხს, და ყმაწვილების პატრიოტულ სულისკვეთებით აღზრდაშიაც ვერავინ დაუდებს ტოლს, — ფიქრობდა ილია, — რაც შეეხება პედაგოგიურ განათლებას, გოგებაშვილი და ცხეყ-

დაძვე იქვე არიან. სასკოლო კომიტეტში, ისინი გაუწევენ ყოველ-
დღიურ დახმარებას...

ჭავჭავაძეს ფართო გეგმები აქვს. გადაუწყვეტია თავისი
„ივერიისა“ და გაზეთ „დროების“ შეერთება, რედაქციის მუშაო-
ბის გაჯანსაღება, მაჩაბელსაც ჩააბამს სარედაქციო მუშაობაში და
ამით საქმეს წინ წასწევს. სკოლაში არც იმდენი სამუშაოა. დრო
ბევრი ექნება...

ამრიგად, ილიამ ყური არ ათხოვა მითქმა-მოთქმას და კო-
რებს (საერთოდ არ უყვარდა გადაწყვეტილების შეცვლა და იოლი
დათმობა) და მაჩაბელი ინსპექტორად გაიყვანა. ვანოც ველარ
უთხრა უარი ილიას, თორემ იმდენი დავისა და უბედურების შემ-
დეგ გული აღარ მიუღიოდა სკოლაში სამუშაოდ.

მითქმა-მოთქმა კი კვლავ გრძელდებოდა. გაზეთებიც გამოეხ-
მაურნენ ამ საქმეს და სასტიკად გაილაშქრეს ილიასა და მაჩაბლის
წინააღმდეგ:

„...რისთვის დანიშნეს ის, რისთვის მისცეს იმას უპირატესობა
გამოცდილ და დახელოვნებულ პედაგოგის წინაშე? ბოროტი ენები
ამბობენ, რომ კომიტეტი ამ შემთხვევაში სრულებით არაეითარი
პედაგოგიური მოსაზრებებით არ ხელმძღვანელობდაო, აქ სხვა რამ
მიზეზი იყო. და ეს მიზეზი ის არისო, რომ კომიტეტის წევრებმა
იცოდნენო, რომ უფ. ივ. მაჩაბელი „სასიამოვნო კანდიდატია“
„ივერიის“ რედაქტორის უფ. ილია ჭავჭავაძისა; იცოდნენო, რომ ამ
პატივცემული ჟურნალის პატივცემულ რედაქტორს ჰსურს აქ თბი-
ლისში, თავის გვერდით ჰყავდეს თანამშრომელი და სხვ. ერთი
სიტყვით, ამბობენ, რომ ეს ხათრის საქმეა“....

მაჩაბელმა თავი შეურაცხყოფილად იგრძნო წახალისებისა და
გულის გამაგრების ნაცვლად ახალგაზრდა, გამოუცდიელი კაცი თა-
ვიდანვე შებორკეს, დააშინეს და შეურაცხყვეს. მაგრამ თავმოყვა-
რეობა და განსაკუთრებული სიამაყე ნებას არ აძლევს თავისი
განცდები ილია ჭავჭავაძეს გაანდოს. სხვა კი აქ ჭერჭერობით
არავინ ჰყავს ახლობელი... და ისევ ძმასა სწერს, აუხსნის რა დაბრ-
კოლებები გადაელობა მის პირველ გამოსვლას საზოგადოებრივ
ასპარეზზე, როგორ დაამცირეს, შეურაცხყვეს...

ძმაც არ აყოვნებს საპასუხო წერილს, რომელიც სავსეა ჩვეულებრივი ღარიბეებით: „არა მგონია მოიძებნებოდეს ისეთი საქმე, ანუ თანამდებობა, რომელსაც თავის შესაწუხარი არა სჭირდეს რა... ვინც კი გულით და სულით გრძნობს თავის სამშობლოს სიყვარულს, ვისაც კი ნამდვილი სარგებლობის მოტანა უნდა თავისი ხალხისათვის, არასოდეს საქმის უსიამოვნო მხარეს არ უნდა გაეჭყეს... იქნებ მითხრა — „მერმე იცი რა უსიამოვნება მოჰაყენესო. განა შეუძლიან ვისაც კი ცოტადენი თავისმოყვარეობა აქვს გაუძლოს ამგვარს შევიწროებასო“... ამაზედ ისევ იმასვე გიპასუხებ, რაც ზეით გითხარ: თუ დიდი სასარგებლო საქმე გაბარია, შენი თავმოყვარეობა უნდა ამ საქმეს ანაცვალო; რაც უნდა უსიამოვნება ნახო, არათ უნდა ჩააგდო იმ იმედით, რომ ბოლოს ყოველი შენი შეწუხება და სიმწარე დაგავიწყდება, როდესაც ნახავ შენი შრომის ნაყოფს, ნაყოფს, რომელიც ასარგებლებს და ახარებს თავის პაწია სამშობლოს“...

მუშაობა მეტისმეტად ძნელი გამოდგა; თავისუფალი დრო თითქოს ბევრი რჩება, მაგრამ ისე უგემურად მიდის საათები, რომ მაჩაბელი წიგნის წაკითხვასაც ვერ ახერხებს. აი, მაგალითად, მთელი დღის მუშაობა უკვე დაამთავრა, ისაღილა და ახლა გადაწყვეტა გაზეთისათვის სტატია დაწეროს. მაგრამ ვერც კი მოაწრო მაგიდას მისჯდომოდა, რომ აქლოვინებული დარაჯი ამოვარდა — ეზოში ბიჭებს ჩხუბი გაუმართავთ და ცხვირიდან სისხლს ადენენ ერთმანეთსო. მაჩაბელი აენთება, მაშინვე გაჰყრავს გონებაში: „გამოუტყდელი კაცია... უბედური ბედი იმ შაგირდებისა, რომელთაც რომელიმე კაცის ხათრისა და მეგობრობისათვის უნიშნავენ მასწავლებლებს და ხელმძღვანელებს“... (სწორედ ასე ეწერა „დროეაძი“) მაშინვე ეზოში გაჩნდება და მოწათფებს გააშველებს, დატუქსავს, მორალს უქადაგებს, „პედაგოგიურ ღონისძიებებს“ იხმარს.

ბავშვებს უყვართ თავიანთი ახალგაზრდა ინსპექტორი; მოსწონთ მისი გულწრფელობა, უბრალოება, თავმდაბლობა; მაგრამ იმასაც ხედავენ, რომ ინსპექტორი ნერვიულობს, მოუსვენრადაა, ყოველ მათ დახაშაულს მეტისმეტად განიცდის. ეს კი თურმე არ ვაოგა. ბავშვმა თურმე არ უნდა შეგნიშნოს მისი დანაშაულის გამო ზედ-

მეტი აღელვება, ნერვიულობა... ეს იქნებ იცის კიდეც ახალგაზრდა ინსპექტორმა, მაგრამ თავის დაქერას ვერ ახერხებს...

ამრიგად, ეს ერთი დღე ასე გავიდა, ველარაფერი გააკეთა მაჩაბელმა.

სკოლის ცხოვრებაში ერთი დღე ძალიანა ჰგავს მეორეს. მეორე დღესაც აღმოჩნდა ასეთი ასაღელვებელი გარემოებანი... და ასე განუწყვეტლივ. მაჩაბელი მალე დარწმუნდა, რომ იგი წიგნის წაკითხვასაც ვერ მოახერხებდა თავისუფლად.

წიგნის კითხვას ვინ დაეძებს, არის პერიოდები, რომ ძილი და მოსვენებაც გაუქრება. აგერ, ქალაქში გაჩნდა რალაც საბავშვო სნეულება. ინსპექტორი თურმე აქაც პასუხისმგებელი ყოფილა — სკოლაში ვერ უნდა შემოაღწიოს ამ ავადმყოფობამ! მაგრამ როგორ გინდა დააკავო?! რამდენიმე დღის განმავლობაში იღუპალი შიშით შეჰყურებს ახალგაზრდა ინსპექტორი მოწაფეებს, ხომ არავე წამოწითლებულა სახეზე, ყელი ხომ არავეს ტკივა?..

ბოლოს ერთ მოწაფეს სიცხე მისცა. უბრალოდ, გაციებულია ბავშვი. მაგრამ მოდის სასკოლო კომიტეტის წევრი და ინსპექტორს აფრთხილებს — მაგ ბავშვს რომ სახადი გამოაჩნდეს, დაეილუპებით, მთელი ქალაქი ჩვენზედ დაიწყებს ყაყანსო. მაჩაბელს მწარედ ჩაეცინება და გაბრაზებული ამასლა იტყვის:

— ღმერთმა ნუ ქნას, შკოლაში ბავშვი რომ მოკვდეს, მაშინ კაცისმკვლელობა გამოვალ!

ერთმა შემთხვევამ დააჩქარა მაჩაბლის გადაწყვეტილება — თავი დაენებებინა სკოლისათვის. ეს შემთხვევა მშვენივრად აქვს მას აღწერილი ძმასთან მიწერილ ბარათში:

„საყვარელო ძმავ. მართალია შემძიმებოდა კიდეც შკოლის თავის დანებებაზედ გამოლაპარაკება შენთან, მაგრამ შენგან ისეთი მეგობრული და ძმური წიგნი მომივიდა, რომ ძნელია ამ საგანზედ პასუხი არ მოვცე. ზოგიერთი მიზეზი, რომელთაც მე შკოლას თავი დამანებებინებს, წინდაწინვე მოგწერე. ეხლა კიდეც ერთს უმთავრესს მოგწერ. რასაკვირველია, კაცმა საქმე თავის ხასიათის შესაფერი უნდა აირჩიოს. მე როდესაც შკოლაში თანამდებობა ავიღე, არ ვიცოდი გადაწყვეტილი, რა საქმე მექნებოდა და რა პასუხის გება. ეს მე არც არავეინ მითხრა. მასუკან გამოჩნდა, რომ

შკოლის პასუხისმგებელი სრულებით მე ვიყავი, ასე რომ ან პაჟარი მომხდარიყო, ან ბავშვი ავად გამხდარიყო, ყველაფერი მე დამაწვებოდა კისერზედ... ეს პასუხისმგებლობა სრულებით მოსვენებას არ მაძლევდა. ჩემს ოთახში რომ ვიჯექ და კკითხულობდი რასმე, თავიდან არ გამოდიოდა შიში, რომ შეიძლება აი ეხლა უსიამოვნო ამბავი მოხდეს რამე-მეთქი... ერთს სადამოწმებდნენ ისეთი შემეშინდა, რომ ჩემს დღეში ასეთი შიში არ გამომივლია. ჩემს ოთახში ვიჯექი და უცებ რაღაც ჯდავილ-ჯღუვილი მომესმა. გაველ კარში. ვნახე მთელი ხროვა ბავშვებისა ამოსულიყო, ყველანი ერთბაშად რაღაცას მეუბნებოდნენ. ზოგი ტიროდა, ზოგს შიშით ნაცრისფერი დასდებოდა. ძლივსძლიობით მივხვდი, რომ ლამპა ჩამოვარდაო. ჩავედი მაშინვე ძირს; გამოჩნდა, რომ ბავშვებს თამაშობის დროს ლამპისათვის პალტო მოერთყათ და ძირს ჩამოვადნოთ, კეროსინი პოლს მოსდებოდა და შენი მტერი, ყოჩაღად რომ არ მოვქცეულიყავით, ვინ იცის, იქნება სულაც გადავმწვარიყავით“...

ვანო აყოვნებს ძმასთან წერილის მიწერას და სკოლისათვის თავის დანებების შეტყობინებას, იცის რომ ვასოზე ეს ცუდად იმოქმედებს, მოსიყვარულე ძმა შეწუხდება, გული გაუტყდება, რწმენას დაჰკარგავს... და ხელსაყრელ შემთხვევას ეძებს — იქნებ ილიას მოუხდეს პეტერბურგს წასვლა და პირადად უფრო კარგად განუმარტავს ნამდვილ მიზეზებს... ყოველ შემთხვევაში, რამდენჯერაც არ მიუჯდება მაგიდას წერილის დასაწერად, ყოველთვის მეორე დღისათვის გადადებს ხოლმე. მაგრამ ძმამ ეს ამბავი ვანოს წერილის მიღებამდე გაიგო. იმავე „კეთილისმსურველებმა“, რომლებიც აქ ილიას და ვანოს კეთილგანწყობილებამ შეაშფოთა, მალე მოახერხეს „დიდი გულისტკივილით“ შეეტყობინებინათ ძმისათვის ვანოს მარცხის ამბავი.

ბანკის საქმეებზე ილია აღარ წასულა პეტერბურგს, ავალიშვილი გაგზავნა და სწორედ ეს ავალიშვილი გამოდგა პირველი მაცნე.

„დავით ავალოვი შემხვდა ქუჩაში და გულნაკლულის ხმით მითხრა, ვანომ ქალაქი მისცა სკოლისათვის თავის დანებებაზეო, — სწერს ვასო უმცროს ძმას, და იქვე დასძენს: — თავზარი დამცა ამის გაგონებამ... ეგ შენი გადაწყვეტილება მოუმზადებელი და

უსათუძელოა და დიდი მანებელი მოქმედება ექნება მთელ შენ მომავალ ცხოვრებაზედ“.

ამის შემდეგ დიდი ხანი გავიდა და ივანე მაჩაბლის მოკლე ბიოგრაფიაში, რომელიც უფროსი ძმის მიერ არის შედგენილი, ვკითხულობთ: „სათავადაზნაურო სკოლაში დიღხანს ვერ დადგა. რადგან სულ სხვა ასპარეზისათვის იყო მომზადებული და პედაგოგიური, დინჯი, მომთმენი ხასიათი მას არ ჰქონდა“.

აქ აშკარად ჩანს, რომ უფროსი ძმა ცდილობს გაამართლოს სკოლისათვის თავის დანებება, რაც მას თავის დროზე დიდ სირცხვილად მიაჩნდა. მაგრამ „გამართლება“ ამ შემთხვევაში სულაც არ არის საჭირო, რადგან, სინამდვილეში მაჩაბელს იმიტომ კი არ დაუწებებია სკოლისათვის თავი, რომ პედაგოგიური ასპარეზისათვის არ იყო მომზადებული და დინჯი, მომთმენი ხასიათი არ ჰქონდა! ამის მიზეზი უფრო ღრმა არის და ეს ჩვენ აღვნიშნეთ კიდევ. ამის მიზეზია ის მითქმა-მოთქმა, ჭორი და შეურაცხყოფა, რაც მაშინვე დაიწყო, როგორც კი ილია ჭავჭავაძემ მაჩაბლის ინსპექტორად გაყვანა გადაწყვიტა, და ბოლომდე არ შენელებულა. ამის მიზეზი ის არის, რომ უკვე აშკარად გამოჩნდა ილია ჭავჭავაძის განზრახვა---ყველა საქმეში გვერდით იყოლიოს ივანე მაჩაბელი!

მაგრამ რალა საჭიროა ვარაუდები, როცა არსებობს იმისი აშკარა საბუთები, რომ ივანე მაჩაბელი პედაგოგიურ ასპარეზზე მოღვაწეობას არ დაუფრთხია. პირიქით!

მართალია, ადრე, ჩამოსვლისთანავე, მანამ ინსპექტორად მოეწყობოდა, მაჩაბელმა უარი თქვა ახლად გახსნილ სკოლაში მასწავლებლობაზე, რადგან საერთოდ არ აპირებდა მასწავლებლობას. ჩვენ ეს უკვე ვიცით, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ინსპექტორად მოეწყო, იგი არათუ დააფრთხო ამ დარგში მოღვაწეობამ, არამედ პირიქით როგორც ჩანს შეჰყვარებია კიდევ ეს საქმე.

ერთი თვეც არ გასულა, რაც სკოლას თავი დაანება, რომ იგი სასწავლო ოლქის მზრუნველთან მიდის მასწავლებლის ადგილია სათხოვნელად!

ჯერ ერთი, რას ნიშნავს მისი სიტყვები: „...ზოგ ერთი მიზეზები, რომელთაც მე სკოლას თავი დამანებებინე ს?“... მაინც რა უნდა იყოს ეს მიზეზები? ძმა ამ მიზეზების შე-

სახეზე პირდაპირ უპასუხებს: „იქნებ მითხრა — მე რე იცი რა უსიამოვნება მომაცუნეს? განა შეუძლიან ვისაც კი ცოტაოდენი თავისმოყვარეობა აქვს გაუძლოს ამგვარ შევიწროებასო?! შენი თავისმოყვარეობა უნდა ამ საქმეს ანაცვალო... უსიამოვნება არათ უნდა ჩააგდო... ბოლოს ყოველი სიმწარე დაგავიწყდება“...

რალა თქმა უნდა, ეს „მიზეზები“ სულ სხვა ხასიათისაა, და საერთო არაფერი აქვს წმინდა პედაგოგიურ სიძნელეებთან. ასე რომ არ იყოს, ერთი თვის შემდეგ მასწავლებლის ადგილისათვის რატომღა მიაკითხავდა მაჩაბელი სასწავლო ოლქის მზრუნველს?!

პირველად სასწავლო ოლქის მზრუნველი არ დახვდა მაჩაბელს. საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში წასულიყო სამოგზაუროდ და სკოლების მდგომარეობის შესასწავლად. ანუ უფრო სწორი იქნება თუ ვიტყვით — სკოლებში ქართული ენის გაკვეთილების შესამცირებლად. მაჩაბელმა დაუცადა და მეორედ მივიდა. ამჯერად მზრუნველი კაბინეტში დახვდა.

საინტერესო იყო მათი საუბარი. იანოვსკიმ ისე გულთბილად და თავაზიანად მიიღო ახალგაზრდა კაცი, რომ მაჩაბელს გაუეკირდა კიდეც: ფეხზე წამოდგა, შეეგება და მოწიწებით ჩასვა სავარძელში. თვითონაც გვერდზე მოუჯდა და შინაურული მასლაათი გაუმართა, თავისი ბოლონდელი მოგზაურობის შთაბეჭდილებანი გაუზიარა და აღტაცება გამოთქვა საქართველოს ხალხითა და ბუნებით. „რა ხალხი! რა ზნეობრივი სიმაღლე!.. რა მრავალფეროვნება! ბუნების როგორი სიმდიდრე!.. რა შრომისმოყვარეობა და თავდადება!“..

ერთი სიტყვით, ეპითეტები არ დაუზოგავს თავისი აღტაცების გამოსახატავად... მერე უეცრად შეჩერდა და დამტკბარი ღიმილით მიაშტერდა ახალგაზრდა თანამოსაუბრეს. ეტყობოდა, ტკბილი მასლაათის გაბმისათვის მასაც უნდა გაეღო რაღაც წვლილი, და მაჩაბელმაც არ დააყოვნა, საუბარში ჩაება: „ჩვენი მრავალტანჯული ხალხი, — ასე დაიწყო მან, — მიუხედავად მრავალრიცხოვანი ველურების განუწყვეტელი...“

მაგრამ სასწავლო ოლქის მზრუნველმა მოულოდნელად შეაწყვეტინა:

— რალა თქმა უნდა, რასაკვირველია, — თანაგრძნობით შეხვდა

იგი მაჩაბლის სიტყვებს, — კავკასიური ველურობა და აზიური სიზარმაცე რომ არ უშლიდეს ხელს, თქვენი ქვეყანაც...”

მაგრამ თვითონვე შეჩერდა, რადგან ახალგაზრდა თანამოსაუბრის გამომეტყველება ეუცხოვა.

— მიუხედავად ამისა, — სწრაფად შესცვალა მან საუბრის თემა, ისე რომ ლაპარაკის კილო არ შეუცვლია. — ჩვენ უნდა ვეცადოთ...

— თქვენ მე ვერ გამიგეთ, — შეაწყვეტინა მაჩაბელმა, საკმაოდ მკვახელ, — სიზარმაცე რა მოსატანია. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ზარმაცი და ველური ხალხი ვერც იმ უამრავ ხილისა და ვაზის ჩიშებს გამოიყვანდა, რომელსაც თქვენ აქებთ, და ვერც იმ დიდებულ ციხე-კოშკებს ააგებდა, რომელთაც ასე მოუხიბლავხართ. მე მოგახსენებდით იმ ველური ბრბოების შესახებ, რომლებიც საუკუნეების განმავლობაში სისხლისაგან ცლიდნენ საქართველოს!

— დიახ, დიახ, რაღა თქმა უნდა, გასაგებია, — საჩქაროდ დაუჟკრა კვერი სასწავლო ოლქის მზრუნველმა და კვლავ ხოტბა შეასხა საქართველოს ძველ ციხე-სიმაგრესა და ტაძრებს, რომელთა ნანგრევები ბოლონდელი მოგზაურობის დროს ყოველი ფეხის ნაბიჯზე ხვდებოდა მას.

მერე ოლქის მზრუნველმა ხელები მოიფშვნიტა და საუბრას თემა მოხერხებულად შესცვალა, სინანული გამოთქვა, რომ თავადმა მაჩაბელმა უარი ბრძანა გიმნაზიის ინსპექტორობაზე და სხვა დარგში მოღვაწეობა არჩია, საქმიანი დამოკიდებულებით დაშორდა მას, იანოვსკის, რომლისთვისაც განსაკუთრებით სასიამოვნო იყო ისეთი ბრწყინვალე ნიჭისა და ნათელი გონების ადამიანთან მუშაობა, როგორც მისი თანამოსაუბრეა. „თუმცა ამას მაინცადამაინც ღიდი მნიშვნელობა არა აქვს, — განაგრძო მან, — ბოლოს და ბოლოს, მაინც ერთ საქმეს ვემსახურებით და ერთად ვმოღვაწეობთ“.

მაჩაბელს გაეცინა და უთხრა, ვატყობ, რომ მართლაც ძნელი ყოფილა ამ ასპარეზისათვის თავის დანებება, ახლა სწორედ იმისთვის შეგაწუხებთ, რომ მასწავლებლის ადგილი გთხოვოთო.

იანოვსკიმ ჯერ თვალები დაჰყიტა, მაგრამ გაკვირება ისე მალე შესცვალა სიხარულად, რომ თანამოსაუბრეს არც კი შეუშ-

ჩნევია მისი გამომეტყველების ასე სწრაფი შეცვლა. ძალიან მიხარიაო, უთხრა იანოვსკიმ, რომ თურმე ჩვენს დარგს ასე აფასებთ და პატივსა სცემთ, ბოლოს და ბოლოს, ახალი თაობის აღზრდაზე უფრო საპატიო რა უნდა იყოსო.

მაგრამ ის აღარ უკითხავს — თუკი პედაგოგიური მოღვაწეობის განგრძობას ფიქრობდით, ამ სამიოდე თვის წინათ ინსპექტორობას თავი რატომღა დაანებეთო. თავაზიანი ადამიანი იყო, ახალგაზრდა კაცს უსიამოვნო შეკითხვით უხერხულ მდგომარეობაში არ ჩააყენებდა. მერე თავი მოიფხანა. წამოდგა, მაგიდასთან მივიდა, მდივანს მოუხმო და რაღაც დავთრები მოატანიხა. მდივანი გაბრუნდა.

იანოვსკიმ ქალღმერთებში ჩარგო ცხვირი, ხოლო მაჩაბელმა ჰოლანდიური ფანჯრებიდან გაზაფხულის ნაირფერადი ყვავილებით შემკულ თბილისს გადახედა...

საამურ სიმყუდროვეს იშვიათად თუ დაარღვევდა ეტლის შორეული გრუხუნი. გაღებული ფანჯრიდან მაისის მსუბუქ ნიაჟს იასამნის სურნელება და ფუტკრების გაბმული ბზუილი შემოჰქონდა. კედლის საათის წყნარი, ზომიერი ტაქტური კიდეე უფრო უწყობდა ხელს მყუდროების განწყობილების შექმნას. მაჩაბელი სივრცეში ცქერამ გაიტაცა, ხოლო იანოვსკი — დავთარში კირკიტმა, და ვინ იცის სადამდე გაგრძელდებოდა ასე, რომ უცებ საათის გუგულს ორჯერ არ დაეძახა. მაჩაბელმა უნებურად ჯიბისკენ გააქანა ხელი და თავის საათს დახედა. თავი უკმაყოფილოდ გააქნია. სასწავლო ოლქის მზრუნველი დავთარს მოშორდა და ცხიერი ღიმილით უთხრა ახალგაზრდა კაცს — თქვენს ბელზე. ეისკში და ბერდიანსკში აღმოჩნდა მასწავლებლის ადგილიო.

მაჩაბელმა თავაზიანად მოახსენა მადლობა. თბილისიდან ვერ წავალ, რადგან აქ სხვაც ბევრი საქმე მაქვსო. გამოეთხოვა და გარეთ გავიდა. იანოვსკიმ კარებთან დააწია სიტყვა — იმედი მაქვს ამით არ გათავდება ჩვენი ურთიერთობა და კიდეე შეეხვდებით მოღვაწეობის ასპარეზზე ერთმანეთსო. მაჩაბელს მწარედ ჩაეცინა, იფიქრა, ერთხელ სისულელე მომივიდა, მეორედ რაღა შემახვედრებს ამ იანუსთანაო.

მაგრამ ისინი მართლაც შეხვდებიან ერთმანეთს. შეხვდებიან

არა უშუალოდ, არა პირდაპირ, მაგრამ ეს შეხვედრა თითქმის საბედისწერო იქნება...

იანოვსკისაც ჩაეცინა, როცა მაჩაბელი ოთახიდან გავიდა. ერთხელ მოტყუვდა და მაშინაც სანანებელი გაუხდა, მეორედ რაღას მოტყუვდება! იმ რამდენიმე თვეშიაც კი, გიმნაზიის ინსპექტორობის დროს, ბევრი თავისუფლებისა და „დამოუკიდებლობის“ ნება მისცა მაჩაბელმა თავს, ბევრი უსიამოვნება მიაყენა უფ. მზრუნველს.

„მანც რა საოცარი ხალხია, — ფიქრობს სასწავლო ოლქის მზრუნველი, — ცოტად თუ ბევრად, ყველა თავად ჭავჭავაძისა ჰგავს — მესხიც, აკაკი წერეთელიც, გოგებაშვილიც, ნიკოლაძეც, ცხვედაძეც, ეს მაჩაბელიც...“

ქუჩაში ისე გამოვიდა მაჩაბელი, რომ ღიმილი არ მოჰმორებია სახეზე: ჰამლეტისა და პოლონიუსის დიალოგი მოაგონდა.

„იმ ღრუბელს ხედავთ, როგორ ძალიან ჰგავს აქლემს?“ — მიმართავს ჰამლეტი. „ღმერთმანი, მართლაც რომ აქლემსა ჰგავს!“ კვერს უკრავს პოლონიუსი. „თუმცა, მე მგონი, კვერნას უფრო წაგავს,“ — არ ეშვება უფლისწული. „ზურგი მართლაც კვერნასი აქვს“, — მზად აქვს კარისკაცს პასუხი. „თუ ვეშაპსა ჰგავს“ — აწვალებს უფლისწული. „ნამდვილი ვეშაპია“, — არ იბნევა კარისკაცი...

მაისის საკმაოდ ცხელი დღე იყო. ქუჩაში ბავშვების ჟრიამული იდგა. პატარა გოგო-ბიჭები მხიარული სიცილ-კისკისით მოსდებოდნენ კალიებისაგან შემწვანებულ ფილაქნებს და მეეზოვეების წაქეზებით მუსრს ავლებდნენ ურიცხვ „მტერს“. ყოველდღიურად უწყალოდ ჟღერდნენ, მაგრამ, რაც დრო გადიოდა, კალია უფრო და უფრო მატულობდა. ჯერ ქალაქის განაპირა უბნებში გაჩნდა, ახლა კი ცენტრსაც შემოეჩვია... ვანო მაჩაბელმა კიდევ დახედა საათს. დაავიანდა! ტყუილად დაკარგა დრო. აქაც ვერაფერს გახდა და თათბირზედაც დაუგვიანდა.

თათბირი ილია ჭავჭავაძემ დანიშნა „დროების“ რედაქციაში და ვანოც მიწვეული იყო. უსათუოდ უნდა მისულიყო, მაგრამ აღარ წავიდა, დაგვიანებით მისვლას არ მისვლა ამჯობინა და ნელი ნაბიჯით გაემართა სამსახურისაკენ.

იგი ახლა საადგილმამულო ბანკში მუშაობს კასირად. მაგრამ კასირის მეტისმეტად მცირე ხელფასი არა კმარა, რადგან მაჩაბლის ეკონომიური მდგომარეობა კვლავ სავალალოა და კასირის ოთხი თუმანი ვერ უშველის. მოვალეები ძველებურად უტევენ და ვანოც იძულებულია ნაწილ-ნაწილ იხადოს ძველი ვალები თავის ხელფასიდან. მამულს და სახლ-კარს საკმაოდ ბევრი ფული სჭირდება. შემოსავალი კი ჭერჭერობით არაფერი ჩანს მამულისაგან... გულიც ეერ დაუდო მაჩაბელმა სოფელში მუშაობას. აგრონომიული განათლება მიიღო, მაგრამ მაინც ლიტერატურულ ასპარეზზე მოღვაწეობას არჩევს. გაზეთსა და ჟურნალს ვერ შორდება, ლიტერატურული ცხოვრების ცენტრში ტრიალებს, ზედიზედ წერს და აქვეყნებს სხვადასხვა ხასიათის სამეცნიერო სტატიებს, სათეატრო რეცენზიებს, წერილებს ლიტერატურასა და ხელოვნებაზე, თეატრის მნიშვნელობაზე, დრამის როლზე. მეტად მწვავედ განიცდის ქართული თეატრის წარმატებასა თუ მარცხს, რაც იმ წლებში ძალიან ხშირად ცვლიდა ხოლმე ერთმანეთს! — (ოლონდ, მარცხი უმთავრესად გამოწვეული იყო ორგანიზაციულ და ტექნიკურ, აგრეთვე ეკონომიურ სიძნელეთა გამო). ერთი სიტყვით, სოფელში დიდხანს არ უდგება გული. ჩადის მხოლოდ უქმე დღეებში, დედას მოინახულებს და ისევ მალე ბრუნდება. რაც ინსპექტორობას თავი დაანება. რამდენჯერმე სცადა სამსახურში მოწყობა, მაგრამ არ გამოუვიდა. ჰავჭავაძე პირდებოდა, მალე დამფასებლად ამოგირჩევთო. მაჩაბელს მაინცდამაინც არ ხიბლავს ეს პერსპექტივა, იქნებ იმიტომ. რომ ახალი მითქმა-მოთქმის საბაზი არ მიეცეს ხალხს — ჰავჭავაძეს ბანკშიაც თავისი კაცი გაჰყავსო. ისე კი ახალგაზრდა მაჩაბელი თვითდაჯერებული კაცია, თავის იმედი აქვს, და უფრო მაღლაც უმიზნებს. — ბანკის ერთ-ერთ დირექტორადაც რომ აირჩიონ, მუშაობა არ გაუჭირდება, ადვილად გაართმევს თავს. მაგრამ ამას მხოლოდ გულში ფიქრობს, ერთხელაც არ გაუმჟღავნებია. მიუხედავად ილია ჰავჭავაძის არ ეტყვის ამას. თუ საჭიროდ დაინახავს, დაე თვითონვე შესთავაზოს ილიამ დირექტორობა. სხვა საქმეა: დათანხმდება თუ არა!..

თათბირი „დროების“ რედაქციაში დიდხანს არ გაგრძელებულა. ერთი საათის მისული არც კი იყო მაჩაბელი ბანკში, რომ ილიაც მივიდა. მაშინვე ცალკე გაიხმო ვანო და დიდხანს ესაუბრა.

საუბარი შეეხებოდა „დროება“-„ივერიის“. ამ საგანზე აღრეც ბევრჯერ ულაპარაკია ილიას ვანოსთან. მესხი მეტისმეტად გადაღალა, ეუბნება ილია, არც გასაკვირია: ყოველდღიური გაზეთის მოვლა ამ პირობებში, როდესაც ერთი კაცის მხარზე გადადის მთელი სამუშაო, თვით კორექტურაც კი, ხუმრობა საქმე როდია. ილია აშკარად უკმაყოფილოა და ვანოს ელიმება, რადგან იგი თავიდანვე სექსტიკურად შეხვდა „დროება“-„ივერიის“ შეერთებას. „მე მგონია, რომ, როგორც სხვადასხვა ჯურის ცხოველების შეერთებისაგან არა გამოვა რა, ისე აქედან არა გამოვა რა...“ სწერდა მაშინ თავის ძმას ვანო „დროება“-„ივერიის“ შეერთების საქმეზე.

ახლა ელიმება მაჩაბელს ილიას სიტყვებზე, მაგრამ არაფერს ამბობს.

დღეს ბევრი ვიმსჯელებ, — განაგრძობს ჰავჭავაძე, — მესხიც იქ იყო, აკაკი წერეთელიც, გოგებაშვილიც, სარაჯიშვილიც, და სხვაც ბევრი. კარგად ავწონ-დავწონეთ საქმე და გადავწყვიტეთ, რომ ერთი ყოჩალი და განათლებული კაცი დავიხმაროთ. ჩვენი არჩევანი შენა ხარ...

ილიას არ გამოეპარება ახალგაზრდა მეგობრის გაკვირვება და ღიმილით დასძენს: ეს საერთო აზრია, მარტო ჩემი არ გეგონოს. და წინააღმდეგიც არავინ წასულა!

„მამ ილიას ყველაფერი ესმის, ყველაფერს ხედავს!“ — ფიქრობს მაჩაბელი, რომელსაც თავმოყვარეობა ნებას არ აძლევს ამ საგანზე თვითონ ჩამოაგდოს სიტყვა ჰავჭავაძესთან.

ბანკში მუშაობა ხელს არ შეგიშლის. პირიქით, დამფასებლადაც მალე ამოგიჩივებ... და მერე დირექტორობაზეც იყრი კენკს. ბოლოს და ბოლოს, მუდამ ჩვენ ხომ არ ვიქნებით... რედაქციაში რამდენიმე საათი უნდა შეიარო და მთელი გაზეთი გადაათვალიერო... რამდენიმე საათი დაგჭირდება ყოფნა... — იმეორებს ილია.

მაგრამ „რამდენიმე საათით“ მუშაობა არ შეუძლია მაჩაბელს, როცა ხედავს სამუშაო ბევრია, რა გული მოუთმენს!.. ახალგაზრდა ჟურნალისტი და ბანკირი ბანკსა და რედაქციას შორის ტრიალებს:

ბანკიდან რედაქციაში გარბის, რედაქციიდან — ბანკში. ყველგან საჭიროა, ყველგან წესრიგის დამყარებასა ცდილობს, და ყველგან, საცა მივა, მისი ხელი დაეცემა ხოლმე საქმეს...

მაჩაბლის სამეცნიერო და სამეურნეო ხასიათის წერილებს ხალხი უკვე იცნობდა. ახლა მან გამოამჟღავნა კიდევ ერთი ახალი ნიჭი და ამ საქმეშიაც ილია ჭავჭავაძის ღირსეულ მოწაფედ მოეწონა საზოგადოებას.

მაჩაბელი — პოლემისტი!..

პირველივე წერილით მან საერთო ყურადღება მიიპყრო, ხოლო საზოგადოების იმ ნაძირალა ფენებში, სადაც მხოლოდ ინტრიგა, შური და ღვარძლი იყო დაბუდებული, კიდევ უფრო გააღრმავა მითქმა-მოთქმა ილიასთან დამოკიდებულების შესახებ: „მაჩაბელმა კიდევ ერთხელ დაამტკიცა, რომ ილიას კაცია, მაჩაბელი არაფერს ეპუება, ანგარიშს არაფერს უწევს და თავსედურად გამოდის!.. მაჩაბელი ყველაფერში ილიას ბაძავს!..“

ეს სიტყვები ნაწილობრივ სიმართლეს შეეფერებოდა, მაგრამ გულს მხოლოდ იმიტომ სერავდა, რომ ღვარძლით იყო თქმული და შხამს აწვეთებდა იქ, სადაც, ერისავე კეთილდღეობისათვის, მხოლოდ შარბათი უნდა ყოფილიყო. ეს ინტრიგანი ვაჟბატონები საკმაოდ მარჯვე მსროლელები იყვნენ და კარგად უმიზნებლენ ამაყ გულსა და ახალგაზრდულ თავმოყვარეობას...

იმ წლებში „ივერიასა“ და „ღროებაში“ გამოქვეყნებულ ბევრ წერილს, ხელმოწერას თუ არ დახედავ, ან, მით უმეტეს, თუკი სულაც არა აქვს გვარი მოწერილი, ვერც გაარჩევ — ილიას ეკუთვნის, თუ მაჩაბელს. ივანე მაჩაბელმა ერთბაშად შეითვისა ილიას წერის მანერაც კი. მისი წერილებიც გამოირჩევიან პირდაპირობით, გაბედულებით, სამართლიანობით, დაუნდობლობამდე მისული მოურიდებლობით, რაც ყოველთვის საზოგადოებრივი ინტერესებით არი, ნაკარნახევი...

1880 წლის იანვარში, ჯერ კიდევ იმ დროს, როდესაც მაჩაბელი გიმნაზიის ინსპექტორად მუშაობდა, ნიკო ნიკოლაძემ თავის განახლებულ „ონიპი“-ში გამოაქვეყნა სტატია, რომელშიაც დიდი ადგილი აქვს დათმობილი უკვე კარგა ხნის გარდაცვლილ ბესარიონ ღოღობერიძის მოღვაწეობის განხილვას. ამ სტატიაში ნიკოლაძეს

შერბილებული აქვს ის მწვავე ტონი, რაც ბესარიონ ლოღობერიძესთან მის გრძელ პოლემიკას ახასიათებდა. ნიკოლაძის ახალმა სტატიამ ბევრი აღაშფოთა, მათ შორის ილია ჭავჭავაძეც, რომელიც იმხანად დანასისხლად იყო ნიკოლაძესთან. ახლა რაღა დროსია, სიცოცხლე გაუმწარა!.. შესძახა ჭავჭავაძემ, როცა ეს სტატია წაიკითხა.

მაშინვე გამოითქვა აზრი საპასუხო წერილის გამოქვეყნებისა, და ეს საქმე პოლემიკაში და ცხოვრებაშიაც ჯერ კიდევ სრულიად გამოუტყდელმა მაჩაბელმა იკისრა. ილიას აღშფოთება ვანოსაც გადაედო, რომელსაც ლოღობერიძის დიდ ღვაწლზე ბევრი სმენოდა თავის ძმისაგან, ილიასაგან... და თვითონაც აკვირდებოდა მის მოღვაწეობას.

ახალგაზრდა ჟურნალისტის წინაშე დიდი ამოცანა იდგა: იგუენდა შერბოლებოდა უკვე სახელმოხვეჭილ, ძალიან ფართო მასშტაბის პუბლიცისტსა და პოლემისტს, მოწინააღმდეგეებთან ბრძოლებში გამობრძმედილ ადამიანს, დიდ საზოგადო მოღვაწეს, რომელსაც ანგარიშს უწევდნენ რუსეთისა და უცხოეთის დიდი მოღვაწეები. ამასთან, ეს იყო ვანო მაჩაბლის პირველი გამოსვლა ამ ასპარეზზე.

„ვინძლო გამოცდა კარგად დაიჭირო!“ სიცილით უთხრა მას ილიამ — „მთავარია შეუპოვრობა, სიმაართლე და ორატორული ხერხი — მოწინააღმდეგეს იქ დაარტყა, სადაც ყველაზე მწვავე ტკივილს მიაყენებ, ისეთ საკითხში გამოიჭირო, რისგანაც თავს ადვილად ვერ გამოიხსნის“...

ილია ბრძოლის ხერხებს ასწავლის მაჩაბელს!..

სტუდენტობის დროს მაჩაბელი მოხიბლული იყო ანტონიოსის მონოლოგით „იულიოს კეისრიდან“. სწორედ ეს მონოლოგი იყო პირველი ნაწყვეტი შექსპირის პიესებიდან, რაც ინგლისურ ენაში ჯერ კიდევ გაუწაფავმა მაჩაბელმა წაიკითხა დედანში. ეს მონოლოგი მას მიაჩნდა ორატორული ხელოვნების შესანიშნავ ნიმუშად.

კეისრის მოკვლის შემდეგ ბრუტოსი ნებას მისცემს კეისრის გულითად მეგობარს — ანტონიოსს, სიტყვით გამოვიდეს ხალხის წინაშე. ანტონიოსის როლი მეტად მძიმეა: მან კეისრის წინააღმდეგ ამხედრებული ხალხი, რომელიც ბრუტოსმა თავისი მკვერბეტყუ-

ლური სიტყვით კიდევ უფრო ააღლევა, უნდა გადაიბიროს და არ-
ლა კეისრის მკვლელების წინააღმდეგ აამხედროს. ამასთან, ნება
არ აქვს ბრუტოსი და შეთქმულების სხვა მონაწილენი აუგათ ახსე-
ნოს. პირიქით, უნდა გაამართლოს კიდევ მათი მოქმედება!.. ანტო-
ნიოსი მიაღწევს მიზანს. მისი სიტყვა ორატორული ხელოვნების
ერთ-ერთი შესანიშნავი ნიმუშია.

„მეგობრებო, რომაელებო, თანამემამულეებო, — მიმართავს
იგი ხალხს, — მე აქ კეისრის დასაქრძალავად მოვედი და არა მის
საქებრად. კეთილი საქმე კაცისა მასთან ერთადვე იმარხება, ავი
საქმე კი მის შემდეგაც ცოცხლობს. კეისრის ბედიც ასეთი იყო. კე-
თილშობილმა ბრუტოსმა თქვენ გითხრათ, იგი მედიდური იყო. მე-
დიდურება კი საშინელი ნაკლია და თუ მართლაც ასეთი იყო კე-
ისარი, ავი საშინლადაც დასაჯეს... მე მსურს სიტყვით მოგმართოთ
ჩემი ერთგული მეგობრის — კეისრის დაქრძალვის წინ, თუმცა
ბრუტოსი მას მედიდურებას აბრალებს, და ბრუტოსი ხომ პატიო-
სანი კაცია!“

მერე იგი ჩამოთვლის კეისრის ბევრ შესანიშნავ თვისებას, რაც
მედიდურებას სრულებითაც არ უთავსდება, მაგრამ თითქოს უცებ
მოაგონდაო, ერთბაშად შედგება და ნაღვლიანად დასძენს — „მაგ-
რამ ბრუტოსი მას მედიდურებას აბრალებს და ბრუტოსი ხომ პა-
ტიოსანი კაცია!“

ისევ განაგრძობს კეისრის საუკეთესო თვისებების ჩამოთვლას,
მგზნებარედ მოუთხრობს ხალხს, თუ რა თავდადებული იყო კეისა-
რი თავისი ქვეყნისათვის, როგორ უყვარდა უბრალო ხალხი... და
თითქოს ისევ უცებ მოაგონდაო, კვლავ ერთბაშად შედგება და
გულდაწყევით გაიმეორებს — „მაგრამ ბრუტოსი მას მედიდურე-
ბას აბრალებს და ბრუტოსი ხომ პატიოსანი კაცია!“

„ლუპერკალიის დღეობაში სამჯერ მივაწოდე მას მეფის გვირ-
გვინი, — განაგრძობს ცრემლმორეული ანტონიოსი, — და მან სამ-
ჯერვე უარი მითხრა. ნუთუ ეს არის მისი მედიდურება?! მაგრამ
ბრუტოსი მას მედიდურებას აბრალებს და ბრუტოსი ხომ პატიო-
სანი კაცია!“

ასე განმეორდება რამდენჯერმე. ანტონიოსი მსმენელებს თან-
დათან უქარწყლებს ცუდ წარმოდგენას კეისარზე, გულს უღობს

მათ, და ახლა ოსტატურად აპარებს ისარს შეთქმულების მონაწილეთა წინააღმდეგ. საბოლოოდ იგი კეისრისა და მისი მომხრეების წინააღმდეგ აბორგებულ ხალხს, რომელსაც პირველად ანტონიოსის სიტყვის მოსმენაც კი არ უნდოდა, სავსებით გადაიბირებს...

ანტონიოსის მონოლოგი ახსენდებოდა რედაქციიდან გამოსულ მაჩაბელს. სცადა ზეპირად მოეგონებია ეს ნაწყვეტი „იულიოს კეისრიდან“ და მართლაც გონებაში აღადგინა მთელი ტექსტი, ინგლისურად. „მეხსიერება ჯერ არ მღალატობს, — გაიფიქრა მან, — მაგრამ ძალიან გათამამებაც არ შეიძლება, ენამ მალე იცის დავიწყება. უსათუოდ უნდა ვთარგმნო „იულიოს კეისარი“... რა თქმა უნდა, „ჰამლეტს“... „ჰამლეტსა“ და „მაკბეტს“ შემდეგ“ — მერე გაელიმა, — „ჰამლეტსა“, „მაკბეტსა“ და „ოთელოს“ შემდეგ...

მეორე დღეს წერილი უკვე მზად იყო. რედაქციაში ყველას მოეწონა ეს სტატია. შეუსწორებლად დაბეჭდეს.

„რ ა ლ ა დ რ ო ს

შარშან მარტში გარდაიცვალა ბესარიონ ღოღობერიძე. ცხრა თვე გავიდა რაც საზოგადოებამ ღირსეულად დააფასა განსვენებულის უანგარო შრომა; მრავალი ცრემლი გაღმოვარდა იმის საფლავზედ, რომელსაც პირმოთნეობას ვერაინ დასწამებდა. სიტყვით თუ წერით, საქართველოში თუ სხვა ქვეყნებში გაბნეულ საქართველოს შვილთაგან, ყოველგან და ყოელის გზით მოისმოდა გულწრფელი მწუხარების ხმა.

თავის იღბალს დაუმაღლოს უფ. „ობოპ“-ის რედაქტორმა ნიკოლაძემ, რომ ამ დროს იმის გაზეთი აღარ არსებობდა. რა პირით შეხედავდა ის ამ ამბავს? რას იტყოდა? არა მგონია გაეხედნა და დაეწყო იმ ცილების განმეორება, რომელთაც რამდენიმე ხნის წინათ ის ბ. ღოღობერიძეს უხვათა სწამებდა, მაშინ იმას საზოგადოებაში თავი აღარ გამოეყოფოდა...

პირველ იანვარს 1880 წელს იშვა ხელმოკრეთ იმისი გაზეთი... თუ შცირედიც არის თავის მკითხველების პატივისცემა ჰქონდა უფ. ნიკოლაძეს, ხმა არ უნდა ამოეღო ბ. ღოღობერიძეზედ და თავის სიჩუმით აღეარა თავისი შეცდომილება...

წრევენდელს „ობოპ“-ის 392 №-ში იმან დაბეჭდა ფელეტონი „Местная общественная жизнь в 1879 г“, რომელიც მართლაც რომ გასაშტერებელია. ამ ფელეტონს ეტყობა თითქოს შენანება, მაგრამ ეს შენანება ისეთი თვალთმაქცობით არის დაფარული, რომ ღირს იმაზედ ლაპარაკი. გეგონებათ, რომ ამ ფელეტონში უფ. ნიკოლაძე იმ დედა-აზრის წინააღმდეგი იყოს, რომელიც იმას ჰქონდა გამოთქმული უწინდელის „ობოპ“-ის ნომრებში. სრულებითაც არა. აქაც ის

იმეორებს, რომ თუ მე ღოღობერიძეზედ ვწერდი რამეს, იმის საზოგადოებაში მოქმედება მქონდა სახეში და არა თვითონ ღოღობერიძე, როგორც კერძო კაციო.

კარგი და პატიოსანი. თუ მწერალი ისე მოახერხებს საზოგადო ასპარეზზედ გამოსულის კაცის მოქმედების გაჩხრეკას, რომ თვითონ კაცის მოქმედებას ჩირქი არ წასცხოს.

გავზინჯათ ასე მოიქცა უფ. ნიკოლაძე თუ არა; ვიდრე ამის განხილვას შევუღლებოდე, ჭერ ცოტა რასმე ვკითხავ იმას...

ეხლა უფ. ნიკოლაძე საზოგადოებაში მოქმედ პირად ითვლება. პე რომ კალამი ავიღო ამ საბუთის ძალით, დავიწყო წერა და ვთქვა: ნიკოლაძე ორპირი კაცია; ახალგაზრდობას ეუბნება: „მე თქვენი თანახმა ვარ, უნდა ვიზრუნოთ და ვეწელოთ დაჩაგრულ კაცობრიობისათვის“ და დიდკაცებს კი შესჩივის: „ახალგაზრდობა სცდება, მათი ზრუნვა დაბალ ხალხზედ არის მიქცეული. მათი მოქმედება საშიშია!“ ეს რომ ბევდვით გამოვთქვა და საქმით, ფაქტების ჩვენებით კი არ დავამტკიცო, რა სახელი მეკუთვნის მაშინ მე?

შეგიძლიათ ცილისმწამებელი დამიძახოთ და მეკუთვნის კიდევ.

მე რომ დავეწერო: „ნიკოლაძეს საზოგადოების ფული ჰქონდა გაბარებული. იმან ის ფულები ნათესავებს მისცა და დაბრუნებას ნულარ მოელთ; რა სახელი მეკუთვნის მე, თუ ფულის გაფანტვა ყველასათვის თვალსაჩინო მაგალითით არ დავამტკიცე?

შეგიძლიათ უსინდისო დამიძახოთ და მეკუთვნის კიდევ.

მე რომ დავეწერო: „ნიკოლაძის ნაცსობს ციმბირში გზავნიდნენ, ის ყველაგან იძახდა: „ჩემი ნაცსობი მართალია“, მაგრამ სასამართლოში კი, როდესაც გამოკითხეს, თითქმის იმის ცნობაზედაც კი უარი თქვა და იმის ჩვენებას კი დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა“, მე რომ ეს დავეწერო, განგებ თქვენგან ნათქვამი სიტყვები გადავასხვავებო და ცრუ საფუძველის ძალით საზოგადოების წინ ლაჩრად, მეგობრის გაუტანლად გამოვიყვანოთ, რა სახელი მეკუთვნის მე?

შეგიძლიათ ნამუსზე ხელაღებული დამიძახოთ და მეკუთვნის კიდევ.

ეხლა ნება მიბოძეთ, უფ. ნიკოლაძე, მოგაგონოთ თქვენგან გაზეთში წარმოთქმული სიტყვები ბ. ღოღობერიძეზედ და გზავოთ, რომ თქვენს საქციელს სახელი თქვენზე უპოვნოთ; თქვენ უფრო დაუფასებთ თქვენს თავსა.

სჯობს თქვენი სიტყვებივე მოვიყვანოთ:

1878 წ... თქვენა სწერდით:

„ზოგიერთი ჩვენი ცრუ ლიბერალები, რომელთაც განისვენეს ბანკებში და ყვლეფენ თავადაზნაურობას იმის შემდეგ, რაც ხერხიანად გაყვლიფეს მთავრობა, ბრალსა სდებენ გაზეთებს, „არა ლიბერალობით“... ერთი იმათგანი — ბ. ღოღობერიძე, — (ყალბ) ჩვენებას აძლედა სასამართლოში“...

აქ მოყვანილია ნაწყვეტი ნიკოლაძის წერილიდან, სადაც იგი ბრალსა სდებს ღოღობერიძეს ორპირობაში; ხალხში ამართლებდა

თავის მეგობარს, სასამართლოში კი განაცხადა — ამ კაცს სულაც არ ვიცნობო...

„უკველ ამ შენიშვნის მკითხველი იფიქრებს, რომ ბ. ლოლობერიძე ყოფილა ანგარებით სავსე, მეგობრისა და ნაცნობის გაუტანელი, ცრუ, ურცხვი, ლაჩარი. 1880... სწერთ:

„ბ. ლოლობერიძე იყო შესანიშნავი ზოგიერთი ძვირფასი ხასიათებით. ჩვენს საუბრებში, როდესაც ყველას შეძლების შეძენა უნდა, ის სიმდიდრეს სრულებით არ ეძებდა და სხეულისათვის თანამდებობებს არ ეხარბებოდა. ის მოკვდა, მაგრამ ცუდი ნაყოფი მოაქვს იმის საქმეს, რომელიც იმან თავის პატიოსანნი ჩირქწაუცხებელი ხასიათით მალა დააყენა“.

მაშასადამე ბ. ლოლობერიძე უანგარო და პატიოსანი კაცი ყოფილა!..

1878 წ... სწერთ:

„მე ვღეწი უფ. ლოლობერიძეს და იმის ჯურის ხალხს, იმიტომ, რომ იმათ, ჩემის აზრით, დიდი ენება მოაქვთ ჩემის ქვეყნისათვის. ისინი ორპირები არიან... ჩვენთან იმათ ლიბერალების სახე აქვთ და სტირიან ცხარეს ცრემლით კაცობრიობის უბედურებაზე!.. ძველის თაობის წარმომადგენელთა და უფლებისმოყვანთა წინ კი ისინი სიზნან ზომაზედ მეტის კეთილის განზრახულობისა, სწუხან ჩვენს შეცდომილებაზედ, ეშინიათ ჩვენის წრეზედ გადასვლისა“.

წერეანდელს ფელეტონში სწერთ:

„იმან ვერ შეასრულა ვერც ერთი თავის სურვილთაგანი, რომლებზედაც ის ყოველთვის გრძნობითა და გულწრფელობით ლაპარაკობდა“. ორპირობა და გულწრფელობა რომ არ ხერხდება ერთმანეთთან!

1878 წლის „Одзор“-ის 108 №-ში დაბეჭდეთ კორესპონდენცია ქუთაისიდან, რომელიც უფრო თქვენგანვე თბილისში შედგენილსა ჰგავს. იმ კორესპონდენციაში ამბობთ:

„ლოლობერიძე მართოდ მართო ბრძანებლობს. ბანკზედ და სარგებლობს მითი, რომ მმართველობის ორი დანარჩენი წევრი სრულიად უმეცარნი არიან“.

იმავე 1880 წლის ფელეტონში ამბობთ:

„მეორე ნაკლოვანება განსვენებულისა იყო მისი გაუბედაობა, სუსტი ხასიათი. იმას არა ჰქონდა მოთავეობის ხერხი, ის მზად იყო, რომ იმათ გაეღენის ქვეშ ჩავარდნილიყო, ვინც გარეშემო ეხვია“.

თუ მოთავეობა არ შეეძლო და სხვის გაღენის ქვეშ იყო ხოლმე, როგორ მოახერხა, რომ ბანკი სრულებით ხელში მოიგდო და, როგორც თქვენ იმავე კორესპონდენციაში ამბობთ, თავის ბიძაშვილებს დაუწყყო ზომაზედ ერთი ორათა და ერთი სამათ მეტის ფულის დარიგება, ჯერეთ აუშენებელი სახლების გირაოთ შეტანის შემდეგ!

მაგრამ უკაცრავად, ეს უკანასკნელი ფაქტი ისეთი დაუჯერებელი იყო ბ. ლოლობერიძის მხრივ, რომ თქვენ თვითონვე მასუკან უარპყავით და თქვენის სიცრუის დასაბამად ის მოიგონეთ, რომ ეგ ბრძოლის ხერხი იყო — მიწოდოდა საბრძოლველ ველზედ მაგითი მაინც გამომეტყუილებინაო.

ნუთუ ამ მაგალიტებს კიდეც განმარტება უნდა?! არა, მე უფრო კარგის აზრისა ვარ ჩემს მკითხველებზედ, ვიდრე უფ. ნიკოლაძე თავისაზედ და არა მგონია, რომ ესეთს ცხადს ერთვის და იმავე კაცის ჯერ გაპირშავებას და მერე პატიოსანს კაცათ გამოყვანას ერთვის და იმავე კაცისაგან კიდეც გამოაშქარავება დასკირდეს. ნათელს განათება აღარ უნდა...

...[თუ] კაცისაგან მაგვეარის თავისთავისვე წინააღმდეგობას ხანდისხან თვალსაჩინო ცული შედეგი არა მოსდევს რა, მაშინ შეიძლება უყურადღებოთ დავტოვოთ. როდესაც კი ამგვარი საქციელით პატიოსან კაცს უპატიოსნოს ეძახიან, უანგაროს — ხარბსა, გულწრფელს — ორპირსა, საზოგადოებისთვის თავგანწირულს — თავის საკუთარის სარგებლობის მიმდევარს; როდესაც ამგვარი ცილისწამებით აღამიანს უკანასკნელს სიცოცხლის წამს უმწარებენ, მაშინ ყოველის სინდისიანი კაცის ვალაია ამ თვალთმაქცობას ნილაბი ახადოს და საზოგადოებას დაანახვოს, ვინ ზრუნავს იმაზედ და ვინა მხოლოდ თავის თავზედ.

ი. მაჩაბელი.

ნიკო ნიკოლაძემ მეორე დღესვე „ობზორში“ დაბეჭდა საპასუხო წერილი «Наши мнимые противоречия», რომელშიაც იგი სავესებით აბიაბრუებს მაჩაბელს, იხსენიებს, მას, როგორც «Какой то И. Мачабели»; წერილში ასეთ ფრაზებსა ეხვდებით:

«Нужно объяснить малютке автору»... «Г. Мачабели высылаемый теперь против нас соединенною редакцією «Дрозда»—«Иверия», не сообразил»... «Нам известно останавливаться на всем этом и отвечать каждому младенцу»...

არც მაჩაბელს დაუყოვნებია პასუხი: მეორე დღესვე მან წერილი გამოაქვეყნა „დროებაში“, სადაც იგი, სხვათა შორის, წერდა: „სწორედ რა პასუხსაც მოველოდი ბატონ ნიკოლაძისაგან, იმისთანა პასუხი მივიღე... მაგისტანა მწერლებს ჩვეულება სჭირთ, როდესაც იმათი მოპირდაპირე მტკიცე საბუთებით შეჭურვილი გამოდის. სწორე პასუხს როდი აღირსებენ, თუ მეტადრე იმ მოპირდაპირეს ჯერ საზოგადოება არ იცნობს, ბატონი ნიკოლაძისთანა მწერლების იარაღი ამ შემთხვევაში დაცინევა... იქნება ბატ. ნიკოლაძეს კვლავ ეს „სამხედრო ხერხი“ კარგად მოხდომოდეს, მაგრამ ეხლა, წინდაწინვე ვეუბნებით, ეგ ხერხი ჩვენთან არ გამოდგება; თავის ლიტერატურულს ისართ-ბუდეში სხვა უფრო შხამიანი ისრები მონახოს, ძველებს ბოლო მოცვეთილი აქვთ...”

ეს იყო დიდი საზოგადო მოღვაწეების პოლემიკა, შეიძლება გადაჭარბებულად მწვავე და მძაფრი, როგორც ხშირად ახასიათებს ზოლმე პოლემიკას, მაგრამ საქმიანი და საზოგადოებრივი ინტერესებიდან გამომდინარე. მაშინდელი საზოგადოების ყველაზე დაბალი და შეუფერხებელი ნაწილი კი ასეთ პოლემიკას ინტრიგების გასაღვივებლად იყენებდა. ისეთი დიდი მოღვაწეების გვერდით, როგორიც იყვნენ ჭავჭავაძე, მესხი, მაჩაბელი, ნიკოლაძე, წერეთელი, გოგბაშვილი, გ. წერეთელი, და ზოგიერთი სხვა, რომლებიც მთელი თავიანთი ცოდნით, ნიჭით, სასიცოცხლო ენერგიით ერის სამსახურში იდგნენ და დღენიდაღ ხალხის კეთილდღეობისათვის იღვწოდნენ, გამეფებული იყო უმეცრების, ცრურწმენის, პატივმოყვარეობის წყვდიადი. მეტისმეტად მომრავლებული ფუქსავატი თავადიშვილები ჩალის ფასად აგარავენდნენ ნაყოფიერ მამულებს, ანადგურებდნენ ძვირფას ხე-ტყეს და უსაქმოდ დაეხეტებოდნენ ქალაქში, მოსაწყენად გაჭიანურებულ დროს ინტრიგებსა და საერთო ატმოსფეროს მოწამვლაში კლავდნენ. ესენი პირდაპირი შთანთქმავლები იყვნენ ტყვეებით მოვაჭრე „სახელგანთქმული“ თავადებისა, და „ღირსეული“ წინაპრების მსგავსად. გახრწნილებას, გადაჯვარებას. ერის დაქუცმაცებას უწყობდნენ ხელს; ყოველი პატარა უთანხმოება, აზრთა სხვადასხვაობა, პოლემიკის გამწვავება ერის მოამაგე შვილებს შორის, მათთვის ნოყიერ ნიადაგს წარმოადგენდა ღვარძლისა და ათასნაირი ინტრიგების გასაღვივებლად. მათთვის არ არსებობდა არც მაღალი მორალი, არც წმინდა მეგობრობა, არც პატრიოტიზმი. ილიას და სხვა დიდ მოღვაწეთა მიერ წმიდათა-წმიდად გამოცხადებული მამული მათ გალავანშემორღვეულ საკუთარ კარმიდამოდ წარმოედგინათ... და იმისი მოვლის თავიც არა ჰქონდათ. მათი მსოფლმხედველობა ვიწრო იყო, ჰორიზონტი — შეზღუდული, პერსპექტივა — ბნელი და გაურკვეველი, მისწრაფებანი — ცხოველური. ამ ვაჟბატონებს თავისივე ქვეყნის მეორე კუთხე მტრად წარმოედგინათ და შესაძლებლობა რომ მისცემოდათ, მოძმეთა შორის სისხლის ღვრასაც სიამოვნებით გააჩაღებდნენ...

ასეთი მაგალითები უთვალავია. ავიღოთ თუნდაც სიღნაღის „ღრმადგანათლებული“ თავადაზნაურობა, რომელთაც საგანგებო ყრილობა მოიწვიეს და გადაწყვიტეს, რომ თავიანთი შვილები

თბილისს აღარ გზავნონ სკოლაში, რადგან თბილისი კახეთს არ ეკუთვნის, ქართლში მდებარეობს და ქართლელები მათ შვილებს, „წმინდა სისხლის“ კახელებს, დაჩაგრავენ. რა სასაცილო ჩანს ახლა ეს ძველი ფეოდალური საქართველოს სამარცხვინო გადმონაშთი, დაკნინებული მემამულეების უკანასკნელი ხელმოსაველები ხავსი!.. რა სასაცილო ჩანს ახლა, როდესაც გამოღვიძებული ხალხის სასიკადულო შვილები ქვეყნის უკეთესი მერმისისათვის იღვწიან და უფრო ფართო ძმობასა და სოლიდარობაზე ქადაგებენ! სასაცილო ჩანს, მაგრამ მაინც შემაზრზენია და საშიშიც, რადგან მშრომელი ხალხის მტერს ეს შეუძლია თავის სასარგებლოდ გამოიყენოს! ამას გრძნობენ ჩვენი დიდი მოღვაწეები, გრძნობენ და ამ ღირსეულ მოღვაწეთა ერთ-ერთი წევრი, მაჩაბელი, გგზნებარედ აღიმალლებს ხმას ასეთი სამარცხვინო გამოვლინების წინააღმდეგ. რით ვერ მოვრჩით! შესძახებს იგი...

„რით ვერ მოვრჩით?“ ასეთი სათაური აქვს ივანე მაჩაბლის სტატიას, რომელიც სიღნაღელ თავადაზნაურთა საგანგებო კრების საპასუხოდ გამოქვეყნდა.

„დღევანდელ კორესპონდენციას სიღნაღიდან გულმონწყვეტილი წაიკითხავს ყველა, ვისაც კი ცოტათიც არის გული შესტკივა თავის მამულისათვის; მარტო იმ მამულისათვის კი არა, რომელსაც უწინ „ყმა და მამული“ ერქვა და ეხლა ამა და ამდენი დღიური ჰქვია; მარტო იმ მამულისათვის კი არა, რომელსაც უჩასტკა, უეზდი ჰქვია; მე ვლაპარაკობ იმ მამულზედ, რასაც ჩვენნი წინაპარნი ამ სახელს არქმევდნენ და რაც ეხლა მრავლის ჩვენის თავადაზნაურის გონებიდამ რალაც უწყალო ხელს ამოუშლია... ეხლავე, საქმის დასაწყისშივე თუ ყველამ თავისკენ გაიწია, თუ ყველამ წილადობილა მღრთო ქართლელობაზედ, კახელობაზედ, იმერლობაზედ, მაშინ სათაურშივე მოისპობა ეს კეთილი საქმე და ოცნებასავით გაქრება ჩვენი სურვილი... (ეს) შური და ქიშპობა... თი თქმის ჩვენის ქვეყნის დასაბამითვე ბოროტს სულსავით უკანა გვდევს და ყოველს კეთილს საქმეში ხელს გვიშლის“...

აი, ასეთ საზოგადოებაში უხდებოდათ მოღვაწეობა ჩვენს დიდ

წინაპრებს!.. ასეთი საზოგადოების მსხვერპლი გახდა ზეკრი მათგანი!..

ეს უქნარა ვაებატონები შურითა და გაბორბლებით შეხვდნენ ჭავჭავაძისა და მაჩაბლის დაახლოებას, ამ ხალხმა სიხარულით მიიღო მაჩაბლის მძაფრი ტონით დაწერილი სტატია ნიკოლაძეზე. რადგან აღმოჩნდა, რომ ადვილად მოსახერხებელი ყოფილა ორი დიდი ადამიანი—ნიკოლაძე და მაჩაბელი ერთმანეთს გადაეკიდონ; ამასთან, ახალი სალაპარაკო მიეცათ იმისა, რომ მაჩაბელი ჭავჭავაძის კაცია და ჭავჭავაძის ხათრითვე დაუწერა ეს წერილი ნიკოლაძეზე.

სინამდვილეში, მაჩაბელი ბრმად როდი იზიარებდა ილია ჭავჭავაძის მოსაზრებებს და არც ილიას ყოველ მოქმედებას ამართლებდა. პირიქით, ნიკო ნიკოლაძესთან დამოკიდებულებაშიც კი იგი ზოგჯერ ილიას ამტყუნებდა, „ნიკოლაძე ჭავჭავაძეს ცოტაოდენი ვადაჰყრა „ონკო“-ში რატომ ხმას არ იღებს ჩემს ლაპარაკზე—სწერდა ვანო თავის ძმას, — ჭავჭავაძე გაცხარებულიყო და ეს დიდი შეცდომა მოსვლოდა: ნიკოლაძე დუელში გამოეთხოვა“.

მაჩაბელი არ ბაძავს ჭავჭავაძეს, არც ბრმად ენდობა, არც ბრმად მიჰყვება ყველა საქმეში. იგი სამართლიანობას იცავს და მოითხოვს. საზოგადოების ინტერესებს ყველაფერზე მაღლა აყენებს და საქმიან ინტერესებისათვის არავისი დანდობა არ სჩვევია, თუნდაც ეს უაზროეს ადამიანს ეხებოდეს! მიკიბულ-მოკიბული საქმე და ლაპარაკი მისთვის უცხოა, ყველაფერს თავის სახელს არქმევს, ყველაფერში სამართლიანია და ყველას პირში ეუბნება იმას, რასაც ფიქრობს. ზოლო ამას თუ დავუმატებთ მის ბუნებრივ სიფიცხესა და განსაკუთრებულ მგზნებარებას, ნათელი გახდება, რა მძიმე იქნებოდა მაჩაბლისათვის მოღვაწეობა ისეთ საზოგადოებაში, სადაც გამეფებული იყო ძველი დროის დამახასიათებელი პირფერობა, ფარისევლობა, ფლიდობა, გაიძვერობა, ცბიერება... სადაც თითქოს საგანგებოდ იყო მოწოდებული ხალხი, რომ დიდი ადამიანები ერთმანეთისათვის გადაეკიდებინათ, საქმის ნამდვილი ვითარება ყოველი თვის მრულდ სარკეში გამოეჩინათ, ყველგან გესლი ჩაეწვეთებინათ

და საზოგადო საქმისათვის აძგერებულ გულში მხამიანი ნესტარი გაეტარებინათ...

„ცეცხლი, ცეცხლია საჭირო, დიდი გიზგიზა 'ცეცხლი, რომ სულ გადაბუგოს და ალში გახვიოს ყველაფერი“, — ბოლშაქოვური გულსტიკივით ეტყვის ერთ თავის მეგობარს მაჩაბელი, რომელიც ხედავს ირგვლივ გამეფებულ წყვდიადს, „ჟამთა სიმწარეს“... მაგრამ ფარ-ხმალს მაინც არ ჰყრის, მიხვეულ-მოხვეული გზით სიარულს მაინც ვერ ახერხებს და დაუფიქრებლად, ანგარდმშიუცემლად გადაწყვეტს პირდაპირ შეებრძოლოს „მოზღვაებულ უბედურებას“. მისთვის ცხოვრება ერთადერთი გზაა, რომელსაც შესახვევები, თავშესაფარები და გადასასვლელები არ გააჩნია; მან მტკიცედ უნდა იაროს და თუნდა საშინელი ქარიშხალი დატრიალდეს ამ გზაზე, მაინც პირდაპირ იაროს, არსად გადაუხვიოს!

ილიასთან მეგობრობა კი ისევ გრძელდება. ახლა ვანო მაჩაბელი დამფასებლადაც გაიყვანა ჭავჭავაძემ. რა თქმა უნდა, საქმის საკეთილდღეოდ, რათა მეტი საქმიანი, მცოდნე და განათლებული ხალხი ჰყავდეს ბანკში. დამფასებლობა სახალისო გამოდგა. მაჩაბელს ევალეზა ადგილებზე შეამოწმოს და შეაფასოს დასაგირავებელი მამული. ამრიგად, მას განუწყვეტელი მოგზაურობა უხდება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში.

ცოტა არ იყოს, ახირებული დამფასებელია. ადგილზე ჩასვლისას ჯერ „დიდ მამულს“ მოივლის, გულისყურით ამოწმებს, სინჯავს, სიყვარულით შეჰყურებს ყოველ ისტორიულ ძეგლს, მეხსიერებაში აღადგენს ისტორიულ ფაქტებს, რაც ამ კუთხესთან ან ძეგლებთან არის დაკავშირებული. ხალხის მდგომარეობასაც ეცნობა, მათ ცხოვრებასა და ზნე-ჩვეულებას აკვირდება... დასაგირავებელი მამულის და სახლ-კარის პატრონს კი ამასობაში გული ელევა, ეჩქარება გაიგოს, რამდენად დააფასებს მის მამულებს ახალი დამფასებელი. თან ცოტა იმედიც მიეცემა: გამოცდილებით იცის, რომ ასეთი სულელური რამეებით (როგორიცაა, მაგალითად, ძველი, ჩამონგრეული ციხე-სიმაგრეები), გატაცებული კაცის მოტყუება

ადვილია, და იქნებ ერთიორად უფრო ძვირად დაათვასებინოს მამული. მაგრამ თავისი ვარაუდის მცდარობაში მაშინვე დარწმუნდება, როგორც კი დამფასებელი „დიდი მამულის“ სიყვარულით გულს იჯერებს და უგუნური მეპატრონის ხელში აოხრებულ, გავერანებულ, ხოლო საბოლოოდ დასაგირავებლად განწირულ „პატარა მამულის“ შემოწმებას შეუდგება. ამ ახალ დამფასებელს აგრონომიული ცოდნაც ჰქონია, ფინანსიურიც, მათემატიკურიც... და ისიც კი მშვენივრად იცის, ბაზარზე ახლა რას ფასობს სხვადასხვაგვარი საქონელი. აღარაფერი გასდის გაკოტრებულ მემამულეს — არც უსაფუძვლო მედიდურებამ უშველა, არც თავისმოკატუნებამ და აღარც გულუხვმა მასპინძლობამ, რადგანაც სხვა თვისებებთან ერთად, ახალგაზრდა დამფასებელს საოცარი სიმტკიცეც აღმოაჩნდა.

მამულის მეპატრონის გაკვირვება კიდევ უფრო გაიზრდება. როდესაც შენიშნავს, რომ ამ ახირებულ დამფასებელს ორი უბის წიგნაკი აქვს. ერთში ისეთ რამეებს ინიშნავს, რაც უშუალოდ მამულისა და კარ-მიდამოს აღწერილობას შეეხება, ხოლო მეორეში რაღაც სულელურ სიტყვებსა წერს, როგორც მაგალითად — „ღობილო“, „პურშავი“, „უჩემსიტყვოდ“...

ეს ბოლო სიტყვა დამფასებელმა თვითონ მემამულისაგან გაიგონა, როცა იგი ეუბნებოდა — „როგორი მოვლილი მაქვს მამული, ამაზე რაღა ბევრი გელაპარაკო, უჩემსიტყვოდაც დაინახავო...“

თავისუფალი დრო ახლა უფრო ნაკლები რჩება ივანე მაჩაბელს: ბანკში ორი თანამდებობა უჭირავს, „დროება“-„ივერიის“ რედაქციაში უახლოესი თანამშრომელია, წერა-კითხვის საზოგადოებაში — გამგეობის ერთ-ერთი ყველაზე აქტიური წევრი, თეატრალურ საზოგადოებაში — ასევე ერთ-ერთი აქტიური მომუშავე... თან პიესების თარგმნა-გადმოკეთებასაც განაგრძობს თეატრისათვის. მაგალითად, ამ ხანებში მან თარგმნა მელიაქისა და ჰალევის კომედია „ცქრიალა საძაგელი“... კვლავ საფაროვის ქალის საბენეფისოდ!..

ახლა მიემატა კიდევ ერთი საქმე. საქმე, რომელსაც ქვეყნის საუკეთესო შვილებმა უდიდესი სასოებითა და მოწინებით მოჰკიდეს ხელი და რომელშიაც მაჩაბელს კვლავ ერთ-ერთი ყველაზე წამყვანი როლი ერგო...

ერუანტელი დაგვიელის ხოლმე ტანში, როდესაც საღმე ამოვიკითხავთ, რომ ოდესღაც ერთად ყოფილან, მთელი დღე ერთად გაუტარებიათ, ერთად უოცნებიათ თუ უმსჯელიათ წარსული დროის გამოჩენილ აღამიანებს, თუნდაც ბეთპოვენსა და გოეთეს, ან პუშკინსა და გრიბოდოვს. რაღაც უცნაური გრძნობა მოგიცავს, როდესაც მოპასანის კერძო წერილებს კითხულობ, დედასთან მიწერილს. თითქოს არაფერიო, ისე სწერს მოპასანი დედას, რომ წუხელ ერთად შეყრილან და მთელი საღამო ერთად გაუტარებიათ — დოდეს, ფლობერს, ტურგენევს, ზოლას, მიუსეს, ეორჟ ზანდს და თვით მას, მოპასანს...

ჩვენს წინაპრებს უფრო ხშირად ჰქონიათ ასეთი შეხვედრები, რადგანაც ისინი იძულებული იყვნენ ყოველ საზოგადოებრივ საქმეში მიეღოთ მონაწილეობა და უფრო მჭიდრო საქმიანი ურთიერთობა ჰქონოდათ...

მაგრამ განსაკუთრებით ამაღელვებელია 1881 წლის „დროების“ სხვადასხვა ნომერში მოთავსებული მშრალი ქრონიკები, რომლებიც იუწყებიან, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ სარედაქციო სხდომას ესწრებოდნენ — გრიგოლ ორბელიანი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, რაფიელ ერისთავი, ივანე მაჩაბელი, იაკობ გოგებაშვილი, გიორგი წერეთელი, სერგეი მესხი, დავით ერისთავი, პეტრე უშიაკაშვილი, იონა მეუნარგია, თედო ჟორდანი, ეკატერინე გაბაშვილი... ეს სხდომები გრძელდებოდა 1881 წლის მთელი ზამთრისა და გაზაფხულის განმავლობაში. პირველი სხდომა კიდევ უფრო ადრე დაინიშნა, 1880 წლის შემოდგომაზე. მაგრამ საკმაო რაოდენობის ხელნაწერები ვერ შეაგროვეს, რომელთა ერთმანეთთან შედარებამ საბოლოოდ უნდა დაედგინათ პოემის ტექსტი, და სხდომა გადაიდო, მუშაობა არ დაუწყიათ.

— საკვირველი დრო დადგა, — ამბობს მხცოვანი პოეტი გრიგოლ ორბელიანი, — წინათ ოჯახი როგორ იქნებოდა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ არა ჰქონოდათ. ქალს რომ გაათხოვებდნენ, მზითევეში ატანდნენ ამ წიგნს და მზითვის სიაში უწერდნენ. ეხლა სანთლითაც ვერსად იპოვნით...

გრიგოლ ორბელიანმა საკუთარი ხელით მისწერა წერილები ყველა ოჯახს, სადაც უძველესი ხელნაწერები ეგულებოდათ. თებერვლისათვის უკვე საკმაო ხელნაწერები შეგროვდა, და 1881 წლის 6 თებერვალს საქმეს შეუდგნენ.

სსდომები საადგილმამულო ბანკის შენობაში მიმდინარეობს. კედელზე გაკრულია ახალგაზრდა მხატვრის მირიანაშვილის დახატული შოთა რუსთაველის პორტრეტი, რომელსაც სუსტად ანთებს სანთლები. გრიგოლ ორბელიანი თავმჯდომარის ადგილს დაიჭერს. მოკრძალებული სიჩუმე ჩამოვარდება. ყველა იქ მყოფი ისეთ განსაკუთრებულ მოწიწებას განიცდის, თითქო თვითონ რუსთაველი შემოსულიყოს დარბაზში. ქვეყნის უკეთესი შვილები ვალს იხდიან თავიანთი დიდი წინაპრის წინაშე.

ბანკის საათმა ჩამოჰკრა. ათის ნახევარია. „ყრილობამ დაიწყო უკვდავის პოემაში „ობოლი მარგალიტის“ ძებნა უდიდესი თანამედროვე პოეტის ხელმძღვანელობით... — ვკითხულობთ ქრონიკაში, — ესეთია უძლეველი ძალა პოეტის გენიისა, რომელიც ექვსასი წელიწადი მეფობს ქართველები გონებაში.“

ტექსტს (ბროსეს გამოცემას) ხმამაღლა კითხულობს რაფიელ ერისთავი. სხვები თვალს ადევნებენ ხელნაწერებს. „პირველი წერაქმი რედაქციისა მოხვდა ასო ვ-ს, — გვამცნობს იგივე ქრონიკა, — ნაცვლად „ვეფხისტყაოსნისა“, როგორც ხელნაწერებიდან აღმოჩნდა, უნდა იყოს „ვეფხისტყაოსანი“, ეს სიტყვა თვითონ თავმჯდომარემ ამჯობინა უწინდელურს“...

პირველ სსდომაზე მხოლოდ შესავლის წაკითხვა მოასწრეს. ყრილობა უკმაყოფილოა წამკითხველთ: ბგერები გარკვევით არ ისმისო. სხვებმაც სცადეს წაკითხვა, მათ შორის ილია ჭავჭავაძეც.

მოხუც თავმჯდომარეს ერთბაშად გაელიმა; მას მოაგონდა პატარა მკვირცხლთვალეებიანი ბავშვი, რომელიც ამ ოციოდე წლის წინათ ეკლესიაში სახარებას კითხულობდა და მლოცველებს თავისი მკაფიო, საამური ხმით ატყვევებდა...

ამიერიდან ივანე მაჩაბელს მიენდო პოემის წაკითხვა.

თუ ხალხი აღრე შეიკრიბა, — ვკითხულობთ „დროებაში“, — იმედია, რომ ისეთი მარდი მკითხველის შემწეობით, როგორიც არის

ივანე გიორგის ძე მაჩაბელი, რედაქცია ორ-სამ თვეში შეასრულვს მისგან დაწყებულ საქმეს.

მართლაც უფრო სწრაფად წავიდა საქმე. ახლა უფრო ადრე იკრიბებიან. 7—8 საათზე სხდომა იწყება. ხალხი თანდათან მეტი და მეტი ესწრება სხდომას. პირველ რიგებში ჩვენი დიდი მწერლები სხედან, ხელში ღროთა ბრუნვისაგან გაყვითლებული ფოლიანტები უჭირავთ, — სულ ოცდამდე ხელნაწერია ჩამორიგებული, — და თვალს ადევნებენ უდიდესი გულმოდგინებითა და სიყვარულით გამოყვანილ ქართულ ასოებს. ვინ იცის, როდის და რა პირობებში იწერებოდა ეს ხელნაწერები. რა გრძნობას მოეცვა თვითველი გადამწერის გული და გონება!..

სანთლები მკრთალად ანათებენ დიდ დარბაზს, ყრილობა სულ-განაბულია, და ისე საამუშაოდ გაისმის უკუდავი პოემის დიდებული სტრიქონები, თითქოს საუკუნეების მიღმიდან რუსთაველის ბგერები მოდიოდეს.. მსოფიანი პოეტი ორბელიანი ხელნაწერის სტრიქონებს ველარ მისდევს, შუბლზე ხელი შემოუღვია და თითქოს ღრმა ოცნებას მისცემია... მაჩაბელი კითხულობს ოდნავ აჩქარებული, სასიამოვნო ხმით.

საზოგადოების ზოგიერთ წრეებში, უფრო მეტად იმ მოჭორი-კანო-მოინტრიგანო ვაჟბატონებში, რომლებიც უსაქმოდ დაეხეტებოდნენ და საქმიანი ხალხის გაქირდვასა და გაკიცხვას უნდებოდნენ, მაშინვე შეიქნა მითქმა-მოთქმა, რუსთაველს ასწორებნო. ეტყობა, ისე გავრცელდა ეს ხმები, რომ „დროებამ“ საჭიროდ ჩათვალა განემარტა — საქმე ეხებოდა არა „გასწორებას“, არამედ მოკრძალებულ რედაქციას, პოემის გაწმენდას ყალბი სტრიქონებისაგან, რაც მას ღროთა ვითარებაში სხვადასხვა გადამწერთაგან, ემატებოდა.

ყალბი სტრიქონებისაგან გაწმენდის გარდა, რედაქციას, აინტერესებდა აგრეთვე „სიტყვებისა და ჰაზრების განმარტება“. ცალკეული ადგილების განმარტებაზე ცხოველი კამათი იმართებოდა ხოლმე.

დავა გამოიწვია, მაგალითად, რუსთაველის ერთმა სტრიქონმა — „ბრძენი ხამს მისად მაქებრად და ენა ბევრად ასული“.

ილია ჭავჭავაძის აზრით, „ასული“ წარმოსდგება სიტყვიდან

„ასი“. ესე იგი, მთელი სტრიქონი იმას ნიშნავს, რომ მის მაქებრად ბრძენი და ბევრჯერ ასი ენა არის საჭიროო.

მაჩაბელმა სხვაგვარი მოსაზრება გამოთქვა: — „ასული“, თქვა მან, — აქ უნდა ნიშნავდეს მალღათ ასულს, კარგად მოლაპარაკე ენას, მკვერმეტყველს. ამაში ადვილად დაერწმუნდებით, თუ დაკვირვებით წავიკითხავთ სტრიქონს: მხოლოდ ბრძენს და ენაზე ადამიანს შეუძლია მისი სათანადოდ შექება. ესე იგი, ორი თვისებაა საჭირო — სიბრძნე და მკვერმეტყველება, რადგან კაცი შეიძლება ბრძენი იყოს, მაგრამ ენა კარგად არ უჭრიდეს!..

რედაქციის უმრავლესობა მაჩაბლის განმარტებას დაეთანხმა.

ამის შემდეგ კარგა ხანი გავიდა და „ვეფხისტყაოსნის“ ცნობილმა ინგლისელმა მთარგმნელმა მარჯორი უორდროპმა იგივე ფრაზა მაჩაბლის განმარტების მიხედვით თარგმნა.

*It needs a wise man to praise her and a very eloquent tongue.**

უნდა ვიფიქროთ, რომ ასეთი განმარტება მას მაჩაბელმა მისცა; უორდროპი ხშირად მიმართავდა ხოლმე მაჩაბელს ძნელად გასაგები ადგილების განმარტებისათვის.

მაგრამ ეს უფრო მოგვიანებით მოხდა, ჩვენ კი ისევ თანმიმდევრობით მივყევით ჩვენს ამბავს.

„ვეფხისტყაოსნის“ რედაქტირებასა და გამოცემისათვის მზადებას ორი სასიამოვნო მოვლენა დაერთო. საქართველოში ჩამოვიდა გამოჩენილი უნგრელი მხატვარი მიხაი ზიჩი, რომელიც ისე მოხიბლა საქართველოს ბუნებამ, ხალხმა, კულტურამ და კერძოდ, რუსთაველის პოემის შინაარსმა, რაც მას დაწვრილებით უამბევს, რომ გადაწყვიტა ხელი მოეყიდა პოემის დასურათებისათვის. დაჩქარდა იონა მეუნარგიას მიერ დაწყებული დიდებული საქმე — „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგულად თარგმნა, რათა ამით საშუალება მისცემოდათ ზიჩის და ყველა უცხოელს, გასცნობოდნენ მეთორმეტე საუკუნის ამ შესანიშნავ ძეგლს.

ამას დაემთხვა მეორე ამბავიც. ერთი თანამედროვის გადმოცემით, მაჩაბელთან მისულა ცნობილი კომერსანტი და მეცენატი გიორგი ქართველიშვილი, რომელსაც რჩევა უკითხავს — დიდძალი ფული დამიგროვდა და რაში დავაბანდოო; მწერალიც ხარ და

ბანკირიც, იქნებ მირჩიო, მოგებული თანხის ერთ ნაწილს საზოგადო საქმეზე გადავდებო.

მაჩაბელს ქართველიშვილისათვის უთქვამს: ქართლიდან კორეს-პონდენცია გვაქვს—პურის კარგი მოსავალი ყოფილა, მაგრამ მყიდველი არა ჩანს. იყიდე პური და მოუგებლობა არ იქნებაო. იმავე გადმოცემის მიხედვით, მაჩაბელმა თურმე ისიც ურჩია, რომ საქველმოქმედო საქმისათვის გადადებული ფულით ქართველიშვილს „ვეფხისტყაოსანი“ გამოეცა მდიდრულად. ქართველიშვილი სიზარულით დათანხმებულა.

ამრიგად, გადაწყდა „ვეფხისტყაოსნის“ მდიდრული გამოცემა. გამომცემელი — გიორგი ქართველიშვილი, სურათები — ზიჩისა, ხოლო რედაქტორობა ივანე მაჩაბელს დაეკისრა.

კარგა ძნელი და თავსატეხი საქმე გამოდგა ეს რედაქტორობა.

„ახლა ამ თეატრს გარდა „ვეფხისტყაოსანიც“ იბეჭდება და ამ საქმის შესრულება სულ მე დამაწვა კისერზედ, — სწერდა იმ ხანებში მაჩაბელი ერთ თავის მეგობარს, — თუმცა იყო განსაკუთრებული კომისია შემდგარი, მაგრამ შენ „დუმაში“ ნამსახური ხარ და გეცოდინება კომისიების ფასი“.

ფაქტიურად მას დააწვა არა მარტო წმინდა სარედაქციო მოვალეობა, არამედ ყოველგვარი ტექნიკური საქმე, რაც ამ მეტად რთულსა და ძვირფას გამოცემას სჭირდებოდა. აკი იმიტომაც სწერდა მას იონა მეუნარგია: „ძნელია და თავსაქექი ეგ საქმე, მაგრამ რაკი ხელი მოჰკიდე, მეტი რა ღონეა, თავში ქვა უნდა იცე... მე ხომ ვარ და ვარ მუხთალი... ქალაქს ვერ ჩამოვალ, რადგან გუბერნატორს დავენიშნე ვოინსკი პრისუსტიის წევრად და სალდათობა ოქტომბრის დამლევამდის არ გათავდება. მაშინ კი ჩამოვალ, თუმცა კი გვიან იქნება...“

შეიქნა მიწერ-მოწერა ძმასთან პეტერბურგში, სადაც სურათების კლიშეები უნდა დაემზადებინათ. მაჩაბელი ძმას ავალებს კლშეების დამზადებისათვის თვალყურის დევნებას, ზიჩისთან პისელას, საქმის დაჩქარებას... ეს წერილები სავსეა ათასნაირი სპეციფიკური პოლიგრაფიული ტერმინოლოგიით, რომელთა შესწავლა „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემასთან დაკავშირებით დასჭირდა მაჩაბელს...

განსაკუთრებით გაუძნელდა მაჩაბელს ორთოგრაფიის დადგენა. „ბევრი თავში ცემა უნდა, — ვკითხულობთ მეუნარგიასთან მიწერილ წერილში, — ხელახალი რედაქცია სჭირდება ნიშნებისა და ორთოგრაფიის მხრივ: შეგებრალები, რომ ნახო ჩემი სიტყვების სია. სად, რა, როგორ უნდა იწერებოდეს: შექმნა თუ შეკქმნა, სდის თუ დის, სულთქმა თუ სულ-თქმა და სხვა ამისთანა დავიადარაბა. მგონი რუსთაველს ფეხებზე ეკიდა ამისთანა ორთოგრაფია და იქნება ამ საგნის მასწავლებელს „ორი“ შინაურად დაესვა მისთვის და ჩვენ კი თვალსა და გულს ვიწყალებთ“.

მაგრამ ტექსტისა და ორთოგრაფიის დადგენა, ბექდვისათვის თვალყურის დევნება, კორექტურის კითხვა, ტექნიკური რედაქცია, ერთი მხარეა, ერთი ნაწილი, თუმცა საკმაოდ ძნელი და თავსატეხი, საქმის მეორე და, შეიძლება ითქვას, არანაკლებ რთული მხარე კი კლიშეების დამზადება და საერთოდ ილუსტრაციული ნაწილის ორგანიზაციაა.

გამოჩენილმა მხატვარმა მაშინვე დადგა თბილისში ცოცხალი სურათები, როგორც კი „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათება გადაწყვიტა. ამას „ღრობეა“ იუწყებოდა და მაჩაბლის ძმასთან მიწერილ წერილშიაც ვკითხულობთ: „მანდაურმა გამოჩენილმა მხატვარმა ზიჩიმ ცხოველი სურათები გაჰართა ვეფხისტყაოსნიდამ ორჯერ. ორჯერვე აუარებელი ხალხი დაესწრო...“

თავდაპირველად მხატვარმა 12 სურათის დახატვა იკისრა. მაგრამ შემდეგ, ეტყობა, ისე გაიტაცა პოემის შინაარსმა, ქართული ხელოვნების სიმდიდრემ და პაქართველოს სიყვარულმა, რომ ილუსტრაციები ერთისამად მეტი დაამზადა და გამოგზავნა.

«В знак моей симпатии и сердечной преданности грузинскому народу».

წერდა უნგრელი მხატვარი.

„მე თქვენ გიგზავნიტ არა თორმეტ, არამედ ოცდათორმეტს ესკიზს ამოსარჩევად, — სწერს ზიჩი ქართველ მოღვაწეებს პეტერბურგიდან, — შენძნენთ, რაც შესანიშნავია, ნომრობით დასწერეთ და საჩქაროთ უკან გამომიგზავნეთ, რომ შემეძლოს საქმის მალე დასრულება... დიდად მოხარული ვიქნები, თუ შევიძლებ თქვენის იმედების გამართლებას და რუსთაველის თხზულებას შესაფერაღ

გადმოგცემთ. კარგი იქნებოდა, რომ ყველა ეს სურათები თქვენს გამოცემაში მოგექციათ ცინკოგრაფიით. ძვირადაც არ დაჰდებოდა... მაგრამ მოიქეცით, როგორც თქვენი სურვილი და შეძლება ნებას მოგცემთ. მე ბედნიერად ვრაცხ ჩემს თავს, რომ თქვენის ჩინებული აზრის განხორციელება შევიძელე. მე ჩემის მხრით კამოვცემ არა მარტო ამ 32 სურათს, იქნება სხვებიც მიეუმატო და პატარა ფოტოგრაფიული ალბომი დავაბეჭდინო დასავლეთ-ევროპისათვის. ამით სახელი და დიდება ქართველების პოეტის რუსთაველისა უფრო ვრცლად მოეფინება. დასასრულ, გთხოვთ მოექცეთ ჩემს სურათებს ისე, როგორც ქართველები უმანკო ქალს მოექცევიან ხოლმე — ნაზად და სათუთად“.

ეს სურათები ისეთ კაცს ჩაბარდა, რომელსაც „სათუთად და ნაზად“ მოპყრობა არ დაუქლია. გარდა ამისა, ადრე ხომ, როცა ზიჩი საქართველოში იყო, ტიპაჟების შერჩევაში მას ხელს უწყობდნენ ჩვენი მოღვაწეები, მათ შორის, რაღა თქმა უნდა, მაჩაბელი; ზიჩის პეტერბურგს გამგზავრების შემდეგაც ვანო მაჩაბელი არ შეუწყვეტია მისთვის დახმარების გაწევა: აქედან უგზავნიდა ძველი ქართული მხატვრობის ფოტორეპროდუქციებს, ძვირფასი ჩუქურთმების ასლებს; და მაჩაბლის გულშემატიკრობითა და გულთბილი დამოკიდებულებით აღფრთოვანებული ზიჩიც საპასუხო მადლობის დეპეშის გამოგზავნას არ აყოვნებს:

«Благодарю высоко ценю Вашу дружбу. Зичи».

უთვლის იგი მაჩაბელს.

განგებ. გავაგრძელებ სიტყვა ზიჩიზე. ჩვენმა ხალხმა ყოველთვის დიდი სიყვარულითა და პატივისცემით უნდა მოიხსენიოს ეს დიდებული ადამიანი, რომელმაც ისე შეიყვარა ჩვენი ერი და ჩვენი კულტურა, რომ წლების განმავლობაში სრულიად უსასყიდლოდ, მთელის გატაცებით და სიყვარულით იმუშავა ქართველი ხალხის ძვირფასი საგანძურის — „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათებაზე. ამ გამოცემის შემდეგ ჩვენი ხალხის შეგნებაში ისევე მჭიდროდ დაუკავშირდა ერთმანეთს რუსთაველისა და ზიჩის სახელი, ხოლო პოემის ცალკეული ეპიზოდების გახსენებისას ისევე თვალნათლივ წარმოგვიდგება ხოლმე ზიჩის მადლიანი კალმით დახატული გმირები, როგორც სერვანტესის ხსენებისას მოვიგონებთ დორეს და როგორც

ქარის წისკვილებთან ბრძოლის ეპიზოდის მოგონებას მუდამ თან ახლავს ხოლმე ცოცხალი წარმოდგენა დორეს კალმით დაწერილი მწუხარე სახის რაინდის განწირული შებრძოლებისა არარსებულ ავსულებთან...

ჩვენი იმდროინდელი მოღვაწეები, თავიანთი უანგარო მუშაობითა და სამშობლოს წმინდა სიყვარულით, საქართველოში ჩამოსულ ყველა უცხოელს ხიბლავდნენ და ჩვენი ერის დიდი სულიერი კულტურის უსაზღვრო სიმპათიებსა და სიყვარულს ჩაუნერგავდნენ, ხოლო ამ კულტურის გაცნობით დიდ შემოქმედებით სტიმულს აძლევდნენ ხოლმე. ამით უნდა აიხსნას ზიჩის ასეთი გატაცება, ამითვე უნდა აიხსნას ისიც, რომ სწორედ იმავე ხანებში საქართველოში ჩამოსული ახალგაზრდა ნიჭიერი რუსი კომპოზიტორი მ. იპოლიტოვ-ივანოვი, რომელიც ქართული ჭიმღერების მელოდიურობამ მოხიბლა, მტკიცედ გადაწყვეტს ოპერა შექმნას „ვეფხისტყაოსნის“ თემაზე. ლიბრეტო თვით ვანო მაჩაბელმა დაუწერა.

გამართლდა მაჩაბლის ვარაუდი: „დროება“-„ივერიის“ შეერთებიდან ორი წელი ძლივს გავიდა, რომ ეს ორი რედაქცია კვლავ გაიყარა. ვანო მთლიანად „ივერიაში“ გადავიდა და ეურნალია ფაქტიური რედაქტორი გახდა. ილიას მოცლა აღარ აქვს, ზედმეტად გადატვირთულია სამსახურებრივი თუ საზოგადოებრივი საქმეებით, ზოგჯერ თვეობით უხდება პეტერბურგს გამგზავრება, მთელი მძიმე სარედაქციო მუშაობა მაჩაბელს დააწვა.

კვლავ ბანკი და რედაქცია, კვლავ საქართველოს სხედასხვა კუთხეებში მოგზაურობა ბანკის საქმეებზე, ისევ არაადამიანური შრომა და უძილო ღამეები...

ამ პერიოდში ყველაზე უფრო ყურადღების ღირსი და ყველაზე სამწუხარო ის არის, რომ კავკავაძისა და მაჩაბლის ურთიერთობას ბზარი დააჩნდა. ეს ბზარი ჯერ პატარაა, თითქმის შეუმჩნეველი. ახლავე შეიძლება მისი გაქრობა, მანამ დიდი ნაპრალი გაჩენილა, თორემ მერე გვიანდა იქნება: ნაპრალი უფსკრულად იქცე-

ვა და სამშობლოსათვის თავდადებული ორი დიდი მოღვაწე სხვადასხვა პოლუსზე აღმოჩნდებიან, სხვადასხვა სამყაროში; ქვეყნის საკეთილდღეოდ წარმართული ძალები დაიქსაქსება, ორი მოწინააღმდეგე ბანაკი გაჩნდება, სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გაჩაღდება, ყოვლის დამლუპველი ხანძარი ავარდება და მერე კი მორჩა—ასეთ ცეცხლს გასაძლიერებლად პატარა საკვები ყოფნის, მცირე საწვავი, სუსტი წამოძვრება... აღორძინებული ცხოვრების ნორჩ ჯეჯილში ღვარძლი დაიბუდებს, გაიდგამს ფესვს და მთელს ყანას გადასწვდება. ახლავე უნდა შველა, ვიდრე ძალიან არ დაგვიანებულა!..

მაგრამ ცხოვრება იყო მაშინ ისეთი, რომ ყოველგვარ შუღლსა და მტრობას ხელს უწყობდა. მაშინდელი საზოგადოებრივი ურთიერთობა ასეთი შუღლისათვის ნიადაგს აპოხიერებდა. საფუძველგატეხილი, მაგრამ იხტიბარგაუტეხავი ქალაქში მოწანწალე უსაქმური თავადები აღარაეის დაანებებენ ამ ბზარის გამართლებას; მათ თავშესაქცევიც ეძლევათ და საერთო არევე-ღარევიტ ხელისმოსათობიც მეტი გაუჩნდებათ...

ცხოვრების პირობებით მაჩაბელი არასდროს არ ყოფილა განებივრებული. ბავშვობიდანვე გაჭირვებაში იზრდებოდა და ხშირად იძულებული იყო ლუქმაპურის მოსაპოვებლად თვითონვე ეზრუნა. სამაგიეროდ იგი განებივრებული იყო ადამიანებთან ურთიერთობით, განებივრებული იყო სულ პატარაობიდანვე, როდესაც პაპიდასთან ღებულობდა პირველდაწყებით განათლებას და მალხაზი ბიჭუჩა ნიჭითა და გონების სიმკვირცხლიტ სხვა ბავშვებისაგან გამოირჩეოდა; განებივრებული იყო ძმისგანაც, რომელსაც ურყევი რწმენა ჰქონდა უმცროსი ძმის ნიჭისა და თავიდანვე პატივსაცემდა, ყოველსაქმეში ენდობოდა, რჩევას ჰკითხავდა და ანგარიშს უწევდა; გონაზიის წლებშივე საქვეყნოდ გაითქვა სახელი, როგორც დიდად ნიჭიერა და მცოდნე ყმაწვილმა; მასწავლებელი მას ყრმათა მაგალიტს უწოდებდა; დიდი პოეტი ორბელიანი ყოველთვის სიყვარულიტ მოიკითხავდა ხოლმე და თავის სიმპათიებს ახალგაზრდა მაჩაბლისადმა არ მალავდა; პირველივე მისი ლიტერატურული ნამუშევარი აღფრთოვანებითა და მოწინებით მიიღო სასიქადულო მწერალმა ილია ჭავჭავაძემ და ჯერ კიდევ საესებით ახალგაზრდა კაცთან თანამთარ-

გმნელობაც არ ითავილა, ხოლო ცოტა მოგვიანებით მისი კერძო წერილების გამოქვეყნებაც კი მოინდომა!.. ყოველგვარ წრეში, ყველა ქვეყანაში მას პატივის სცემდნენ და აფასებდნენ... და ყველასაგან ასეთი მოპყრობით გათამამებულ მაჩაბელს სამშობლოში დაბრუნებისას შიშითა და ყოყმანით კი არ შეუდგამს ფეხი ცხოვრებაში; იგი გაბედულად შეიჭრა საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზზე და ერთბაშად ცენტრში აღმოჩნდა, დიდი ილიას გვერდით. ეს მისთვის სულაც არ ყოფილა მოულოდნელი, რადგან წინასწარვე იყო ამისთვის შეგზადებული; იგი უდიდეს ძალას და ენერგიას გრძნობდა და მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი ეს ენერგია სამშობლოს კეთილდღეობისათვის მოეხმარა. ეს იყო ფანატიკოსობამდე მისული სიკვარული სამშობლოსი. მას დიდი რწმენა ჰქონდა საკუთარი თავისა და არასოდეს ყოყმანით არ მოეკიდებოდა საქმეს. ყოველთვის წინასწარვე იყო დარწმუნებული გამარჯვებაში და ყოველგვარ კომპრომისი, დათმობა, მისთვის უცნობი იყო. ამიტომაც იგი ასე გაბედულად ამოუდგა ილიას მხარეში და ერთბაშად მოინდომა მისთვის უღელის გაწევა...

ამგვარი ადამიანისათვის უფრო ძნელი გამოდგა ბევრი ისეთი დაბრკოლებისა და წინააღმდეგობის გადალახვა, რითაც სავსე იყო მაშინდელი ცხოვრება. მისთვის უფრო ძნელი გახდა ბევრი ისეთი რამის მოთმენა, რასაც სხვაგვარად აღზრდილი და სხვა ბუნების ადამიანი ყურადღებასაც არ მიაქცევდა.

ილია „მუდამ დინჯი იყო, მუდამ აუჩქარებელი, საქმის ბევრჯერ ამწონ-დამწონი, დაფიქრებული... ვანო ძალიან ფიცხი იყო, აჩქარებული, სწრაფი, რაც უნდა რთული საქმე ყოფილიყო, დიდხანს არ დააყოვნებდა... დახანება, გადადება საქმისა არ უყვარდა. დღეისა დღესვე უნდა გათავებულიყო, სახვალიოდ არ უნდა გადადებულიყო... ვანო ცეცხლი იყო. მუდამ სდუღდა და გადმოსდუღდა“.

ამას ერთი მათი თანამედროვე წერს და უკვირს, რატომ უნდა ჩამოვარდნილიყო მათ შორის განხეთქილება, როცა ერთმანეთს ავსებდნენ, რაც ერთს აკლდა ის მეორეს გააჩნდაო.

მაგრამ ზემოთ მოყვანილ დახასიათებას ერთი „პატარა“ დეტალი დაუუმატოთ და მაშინ შეიძლება ზოგიერთი რამ გასაგები გახდეს: ასეთი განსხვავებული ხასიათის მიუხედავად, მათ ერთი რამ

ჰქონდათ საერთო — ორივე ამაყი იყო! ლერმონტოვის სიტყვები — ორ მეგობარში ერთი მუდამ მონაა მეორესიო, რა თქმა უნდა, გადაჭარბებულია, მაგრამ ერთი რამ ცხადია — ყოველდღიურ ურთიერთობაში თუ დათმობა არ იქნა, თუ ერთმანეთისათვის ანგარიშის გაწევა და ადამიანის ხასიათისა და განწყობილების გათვალისწინება არ იქნა, ისე მეგობრობა და სასურველი ურთიერთობაც ძნელია. იმ დიდი ბრძოლის განმავლობაში, რაც მაჩაბელსა და ჭავჭავაძეს შორის გაიმართა, ბევრჯერ ყოფილა წუთები, როდესაც ერთსაც და მეორესაც გულთ სდომიათ უკან დახევა, დათმობა, კვლავ სასურველი ურთიერთობის დამყარება, მაგრამ ხელს უშლიდათ გადაჭარბებული სიამაყე და ის წყვედიდით მოცული საზოგადოება, რომელსაც დიდი ადამიანების შუღლი ართობდა...

პირველ ხანებში საქმე კარგად მიდიოდა. მაჩაბელი „ივერიას“ აწარმოებდა და კარგადაც უძღვებოდა ჟურნალს. „ძალიან ხალისიანი მუშაკი აღმოჩნდა, ცოცხალი, მარჯვე, ცქვიტი, — გადმოგვცემს იგივე თანამედროვე, — ხელიდან სულ ცეცხლი სდიოდა. იშვიათად შეხედებოდი ქართველებში ასეთ ჩქარს, მარდს და ამასთანავე დაუღალავ, ხანგრძლივ შრომის ამბანს“.

ახლა მოვუსმინოთ მეორე თანამედროვეს — გიორგი თუმანიშვილს: „...თუმცა რედაქტორად ითვლებოდა ისევ ილია ჭავჭავაძე, მთელი შრომა ზურგზე აწვა ვანოს. კარგად მახსოვს, რა დიდი შრომა მიუძღვოდა ვანოს, რადგან ჩემს მეზობლად, ბარიათინსკის ქუჩაზე იდგა და მეც მუდმივ თანამშრომლად ვიყავი იმ დროს „ივერიაში“. ვანო ერთსა და იმავე დროს „ივერიაში“ რედაქტორიც იყო და თანამშრომელიც... ყველაფერს, რასაც კი ჰკიდებდა ხელს, სიცოცხლე ემატებოდა და სიცოცხლით აინთებოდა. ყველაფერს სულს უდგამდა და მკვირცხლად ამოქმედებდა“.

დაეტყო კიდეც ჟურნალს ვანოს ხელი: მრავალფეროვანი გახდა, უფრო საინტერესო და ცოცხალი მასალების შემცველი. შინაური მიმოხილვის განყოფილება გაფართოვდა, ადგილი დაეთმო უცხოეთის მიმოხილვასაც; მაჩაბელმა მოახერხა საუკეთესო სალიტერატურო ძალების ჩაბმა, ხოლო ამან, თავისთავად, მრავალფეროვნება და სიცოცხლე შეიტანა ჟურნალში.

ორიოდე წლის შემდეგ, როცა მაჩაბელი „ივერიიდან“ წავიდა,

მდგომარეობა ერთბაშად შეიცვალა და ეს ყველასთვის შესამჩნევი შეიქნა. ნ. ურბნელი (ხიზანიშვილი) წერდა: „ამ ორის წლის წინაო „ივერიის“ მდგომარეობა უფრო სხვანაირი იყო, უმჯობესი. მაშინ. რაც ჩვენს სამშობლოში საუკეთესო ნიჭი და ცოდნა მოიპოვებოდა, თითქმის ყოველისფერმა „ივერიაში“ მოიყარა თავი. მართლაც, ბევრად თუ ცოტად, მაშინ სიცოცხლე ეტყობოდა ჟურნალს. ეხლა... ეხლა აიღეთ უკანასკნელი წიგნი ჟურნალისა, გადაიკითხეთ და თითონ თქვენ დარწმუნდებით — თუ რა დიდი განსხვავებაა მაშინდელსა და აწინდელს „ივერიას“ შორის... ეტყობა ყურადღება მოჰკლებია ჟურნალსა“.

საქმე ისაა, რომ ილია ჭავჭავაძეს ზედმეტად გადატვირთვის გამო, არ შეეძლო მთელი ყურადღება ჟურნალისათვის დაეთმო, ზოლო რედაქციის სხვა მუშაკები ვერ ახერხებდნენ ჟურნალის ისე წარმოებას, როგორც ამას მაჩაბელი აკეთებდა.

ილია კმაყოფილი იყო მაჩაბლის მუშაობით და პირველი განხეთქილებაც სალიტერატურო ასპარეზზე კი არ წარმოქმნილა, როგორც ჰგონიათ. ეს მოხდა ბანკში, ჯერ კიდევ ადრე, სანამ ღირექტორობაზე იყრიდა კენჭს მაჩაბელი.

დაიწყო ეს ბანკის ერთ-ერთ საზოგადო კრებაზე. მაჩაბელმა მაშინ სხვებს დაუჭირა მხარი და პირველად გამოვიდა ილიას წინააღმდეგ. საკითხი ეხებოდა მოგების სხვადასხვა საზოგადო საქმეზე განაწილების წესს. მაჩაბელი მტკიცედ მოითხოვდა, რომ მოგების განაწილება მხოლოდ და მხოლოდ დამფუძნებელთა უშუალო მონაწილეობითა და დადგენილებით მომხდარიყო. თუ ეს წესი არ გავიდა, სწერდა იგი ძმას, მაშინ სულაც დავანებებ ბანკს თავს და სოფელში წავალ. მამულის მოვლას მოვკიდებ ხელს. უფრო შერბილებულ ფორმაში, იგივე გაიმეორა მან საზოგადო კრებაზე.

ილიას ეწყინა ვანოს ასეთი მძაფრი და შეუპოვარი გამოსვლა მის წინააღმდეგ. შენ მეტისმეტად თვითდაჯერებული ყოფილხარ! — უთხრა მან ვანოს. ეს იყო და ეს, სხვა საყვედური არაფერი უთქვამს ილიას, მაგრამ ეტყობა გულში ჩაიხვია წყენა.

თვითდაჯერებული! ეს სიტყვა ადრეც უთქვამთ მაჩაბლისათვის, მაგრამ არასოდეს არა სწყენია, პირიქით, ამას საკუთარ ღირსებადაც თვლიდა. ახლა კი ილიასაგან ერთბაშად ეწყინა და გაფითრდა.

ეს პატარა შემთხვევა, ერთის შეხედვით უმნიშვნელო უკმაყოფილება, შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ შეკრებილებს — ერთმა ნაწილმა ვანოს გასაგონად შეაქო მისი მოქმედება, პირდაპირობა და სამართლიანობა... ხოლო ბანკის დირექტორმა დავით ავალიშვილმა, დრო რომ იხელთა, ილიას უთხრა: აკი გეუბნებოდი, მაგის დირექტორად გაყვანა როგორ შეიძლება! ხომ ხედავ?!

საქმე ისაა, რომ ამაზე ცოტა ხნით უფრო ადრე ჭავჭავაძემ ცალკე გაიხმო მაჩაბელი და უთხრა: დიდი ხანია ვფიქრობთ ბანკის საზოგადო კრებაზე საკითხი დავსვათ, რომ მესამე დირექტორიც დავინიშნონ. ბანკის მოქმედება გავრცელდა: საჭიროა ერთ-ერთი დირექტორი რიგ-რიგზე წავიდ-წამოვიდეს ხოლმე კავკასიის ქალაქებში — ერევანში, ალექსანდრეპოლში, ბაქოში და სხვაგან. ვარჩიეთ, ვარჩიეთ მაგრამ შენს ძმა ვასოზე უკეთესი კანდიდატი ვერ ამოვარჩიეთ. რაც შეიძლება მალე მისწერე, ჰკითხე — იკისრებს თუ არაო.

ჭავჭავაძეს ვანოსთვის აღარ უთქვამს, მაგრამ გულში კი გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ თუ ვასო უარს იტყოდა, მაშინ ვანო გადაეყვანათ ბანკის დირექტორად.

ვასოს პასუხი ორჭოფული იყო, უმცროს ძმასა სწერდა, შენ თვითონვე თუ იყრი კენჭს, მე ხელს აღარ შეგიშლი, არ ვინდობებო. ახლა უკვე ილიამაც მიმართა ასეთი წინადადებით მაჩაბელს.

ამის შემდეგ დიდი დრო არ გასულა, რომ პეტერბურგს ჩასული ავალიშვილი ვასო მაჩაბელს ეუბნება: დიდი ხანია გვინდოდა შენი ძმის ამორჩევა, მაგრამ მეტიმეტად ფიცხი ყოფილა და, ეტყობა, ვეღარ ამოვირჩიეთ, ილიაც ამ აზრისააო. ძმებს შორის ხომ დაფარული არაფერი ყოფილა, და ეს ამბავი ვასომ ძმას აცნობა.

ვანო სახტად დარჩა! ეს შეუძლებელია, ავალიშვილის პეტერბურგს წასვლის შემდეგ ილიამ კიდევ გაუმეორა ეს წინადადება მაჩაბელს. ახლა რა გამოდის? ნუთუ ილია?! არა, ავალიშვილი ტყუის და ცბიერობს!..

მაგრამ იმ შემთხვევის შემდეგ ვანოს რატომღაც ეუხერხულა ილიასთან ამ თემაზე გულახდილი საუბარი და ეს საკითხი სამუდამოდ გაურკვეველი დარჩა; იმ პატარა წყენას ახლა ორჭოფობისა და ეჭვის ბურუსი შემოეხვია!..

დირექტორად გაყვანის საკითხი კი თავისთავად მოიხსნა, რადგან ზედამხედველმა კომიტეტმა არ დაამტკიცა მესამე დირექტორი და საზოგადო კრებას ამ საგანზე აღარც უმსჯელია...

ცხოვრება კვლავ ძველი გზით მიემართება. მაჩაბლის ალალი გულით გამოთქმული საყვედური — ჟურნალის წარმოება მარტო მე, დამაწვო, უსაქმურ ხალხს, იმ შემთხვევის შემდეგ, უკვე სხვაგვარად ეჩვენება და ყალბი თანაგრძნობის ღიმილით მოსმენილ სიტყვებს ილიას მოჩვენებითი აღშფოთებით მიუბრუნებენ; ბანკის საზოგადო კრებები სისტემატურად ტარდება: დამფასებლები კვლავ სხვადასხვა კუთხეებში დადიან და უგუნური მეურნეების მიერ აოხრებულ მამულებს აფასებენ; უსაქმური თავადები ძველებურადვე დაყიალობენ ქალაქში. თბილისი ისევ და ისევ იზრდება; დიდი მოღვაწეების დაუცხრომელი ღვაწლი ფართოვდება და ფრთებს ისხამს; ქართული თეატრი კვლავინდებურად გარდამავალი წარმატებებით მიიკვლევს გზას... ერთი სიტყვით, ცხოვრება ძველი გზით მიდის. „დროება“ და „ივერია“ ისევ და ისევ შეუპოვრად იბრძვიან სიმართლისათვის და ხალხის განათლებისათვის, ენის სიწმინდისა და ეროვნული ღირსების დაცვისათვის.

ეს ბრძოლა მეტად მწვავეა და ხშირად არათანასწორი. იგი დაკავშირებულია ღამეების თეთრად თენებასა, არაადამიანურ შრომასა და, რაც ყველაზე უფრო მძიმეა, განუსაზღვრელი უფლებების საჭურველით აღჭურვილ ცენზურის წინააღმდეგ ჭიდილთან. ასეთი დაუცხრომელი ბრძოლა ფოლადის ნებისყოფასა და რკინის ჯანსაყ კი გასტეხს...

თოთხმეტი წელი გაუძლო ამ ბრძოლას „დროების“ რედაქტორმა სერგეი მესხმა და დაჭრილ მეომარსავით ერთბაშად შესდგა. ირგვლივ მიმოიხედა, რათა მძვინვარე ქარიშხლებში გამოტარებული თავისუფლების წმინდა ალამი საიმედო მედროშისათვის გადაეცა.

ასეთი საიმედო მედროშე ივანე მაჩაბელი აღმოჩნდა.

გულის მომწყვლელია „ტანჯული მოწამის“ სიტყვები, რომლებითაც იგი თავის „საყვარელ გაზეთს“ ეთხოვება.

„თოთხმეტი წელიწადი განვაგებდი, ვმწყემსავდი მე გაზეთს „დროებას“. თოთხმეტი წელიწადი განუწყვეტლივ, ჯერ კვირაში თითოჯერ, მერე სამჯერ და ბოლოს თითქმის მუდამ დღე მე და ჩემი მკითხველი შევხვდებოდით ერთმანეთს და სხვადასხვა ათასგვარ საგნებზე, ჩვენს ქირზე და ლხინზე გვექონდა ლაპარაკი და მასლაათი.

„ბევრი გაჭირვება გამოვიარეთ მე და ჩემმა გაზეთმა ამ ხნის განმავლობაში; ბევრი დაბრკოლება გვხვდებოდა წინ; ბევრი განსაცდელი ვნახეთ; ახლანდელ დროში ყოველ გაზეთსა და ჟურნალს, განსაკუთრებით ჩვენში, ბევრი დაბრკოლება ხვდება...

„ავად თუ კარგად, ყველა ამ დაბრკოლებას გადავრჩით, და, როგორც იყო დღევანდლამდინ მოვატანეთ.

„და დღეს, ამის თქმა თამამად შემიძლიან, რომ მე ულაქო, შეუმწიკვლელს, პატიოსანს გაზეთს ვაბარებ ახალს რედაქციას...

„რამდენადაც სუსტი ღონე და ათასგვარი გარეშე და შინაური დაბრკოლება ნებას მაძლევდა, ვცდილობდი სწორი გზა ჩვენი საზოგადო ცხოვრებისა გამეკვლია და... კეთილი სამსახური და ერთგულება არ მომეკლო ჩვენის ქვეყნისათვის...

„ეს არის ჩემი აღსარება... დღეს ავადმყოფობით დაუძლურების გამო, საუბედუროდ იძულებული ვარ, გაზეთი მივატოვო და გამოვესალმო ჩემს 14 წლის ნამაგევ საყვარელ გაზეთსა და იმის მკითხველს.

„ყველა გაიგებს, თუ, რა გულით, რა გრძნობით უნდა ვეთხოვებოდე მე გაზეთს, რომელსაც ჩემი ყმაწვილ-კაცობის ძალ-ღონე, ჩემი ჭკუა-გონება და, ერთის სიტყვით, მთელი ჩემი არსება შევწირე“...

სერგეი მესხის ათრთოლებულ ხელს მაჩაბელმა მტკიცედ მიაშველა ხელი, მოწიწებით ჩამოართვა წმიდათა წმიდა დროშა და მგზნებარედ მიმართა:

„გმადლობთ, წრფელი გულით გმადლობთ, საზოგადოების გულისათვის წამებულო, ქართულის ერთადერთის გაზეთის ერთგულო მოამაგევ... ჩვენა ვკიდებთ ხელს სერგეი მესხისაგან დატოვე-

ბულს გაზეთს... გვინდა.. საზოგადოების წინაშე მივცეთ პატიოსანი სიტყვა სერგეი მესხს, რომ მისგან უდროოდ დაობლებულს გაზეთს დედინაცვლობას არ გავუწევთ და შეძლებისამებრ, ჭირში აღზრდილს, ბოლოს მაინც მხიარულებას ვაჩვენებთ!“

თუ რამდენად მძიმე იყო სერგეი მესხის შრომა რედაქციაში, ამას მაჩაბლის წერილიდანაც ადვილად მივხვდებით.

„როდესაც ყოველ დღით მოგერთმევით ხოლმე ახალ-ახალი ფურცელი გაზეთისა, მგონი, არასდროს არ დაფიქრებულხართ და არ მოგინდომებიათ შეტყობა, რამდენი წვალება და შრომა არის საჭირო ამ ერთის ფურცლის გამოცემისათვის, — მიმართავს მაჩაბელი მკითხველს, — თან ჩაის შეექცევით, თან ზარმაცად კითხულობთ მოწინავე წერილებს, ახალ ამბებს, კორესპონდენციებს, და ის კი არ იცით, რამდენის გრძელის წერილის გადაკითხვა დასჭირდა რედაქტორს, რომ თითო-ოროლა რიგიანი კორესპონდენცია ამოერჩია, ან „ახალ ამბისათვის“ სამი სტრიქონი ამოეწერა. იყო, თუ არა გუნებაზე, მაინცდამაინც ან მოწინავე წერილი უნდა შეეთხზა. ან ფელეტონი და ამასთანავე შიშში უნდა ყოფილიყო, რომელიმე კორესპონდენციამ „დიფამაციის პროცესი“ არ გამოიწვიოსო.

„ნუ გგონიათ, რომ გაზეთის საქმე ყველგან ასე იყოს დაყენებული. ეს არის მხოლოდ ჩვენში, სადაც ხშირად გაზეთის შედგენა და კორექტურა ერთ კაცზედ არის მინდობილი, სადაც ბედშავს რედაქტორს ისეთი ბეგარა აწევს, რომ გლეხკაცის ბეგარა ღმერთმა შეარცხვინოს... ეს ისეთი ბეგარაა, რომ ამირანის გულის პატრონიც კი ვერ აიტანს ამდენს ძიძგნას.

„აი ეს უწყალო ბეგარა აწვა კისერზე სერგეი მესხს, მთელის თოთხმეტის წლის განმავლობაში 1869 წლიდან მოკიდებული, როდესაც მან მიიღო გაზეთი გიორგი წერეთლის ხელიდამ, დღევანდლამდე. ეს ის დრო იყო, როდესაც მრავალს მკითხველს ყოველი ქართული წიგნი „ცისკარი“ ეგონა, ფელეტონს მოწინავე წერილიდან ვერ არჩევდა და ზემოდან მოყოლებული ქვემოდან ჩათვლით კითხულობდა, თუნდა კიდევ გაზეთს შუა წელში ხაზი ჰქონოდა გავლებული. და ამისთანა მკითხველთან უნდა ელაპარაკნა სერგეი მესხს მუდამ დღე პოლიტიკაზედ, მეცნიერებაზედ, უნდა შე-

ემუშავნა ენა, უნდა ებრძოლა ყოველგვარ ზნეობრივსა და მატერიალურს შეწუხებასთან...

„დამეთანხმებით, რომ ამდენის ჯაფის ატანა ამდენს ხანს არ შეუძლიან თვით უძლიერეს ადამიანსაც, და ვერ აიტანა სერგეი მესხის ჯანმრთელმა ორგანიზმმა, და დღეს სრულიად ღონემიხდილი და ავადმყოფი ესაღმება იგი თავის მკითხველებს. არ ვიცი, მკითხველო, შენ რას გრძნობ, მაგრამ მე კი როდესაც ვკითხულობ მისუსტებულის თითებით ძლივსძლივობით დაწერილს სიტყვებს: „დღეს ავადმყოფობის და უძლურების გამო, საუბედუროდ, იძულებული ვარ გაზეთი მივატოვო და გამოვესაღმო ჩემს 14 წლის ნაამაგევ საყვარელ გაზეთს და იმის მკითხველს“, ტანში ერუანტელი მირბენს, კალამი ხელიდან მივარდება...“

„რისთვის იჭირებდაო საქმეს, იქნებ სთქვას ზოგიერთმა, რად შეალიათ სრული თავისი ყმაწვილკაცობა იმისთანა საქმეს, რომელიც დასაჩუქრების მაგიერად, ულუკმაპუროდ ისტუმრებსო მას. იმისათვის, რომ მან იცოდა, რა ძლიერებაცა აქვს ყოველდღე, საქართველოს ყოველ კუთხეში მიგდებულს გაზეთს. იცოდა, რომ ეს საქმე საშვილიშვილო საქმეა და უიმისოდ ვერ დამკვიდრდებოდა წარმატება, ვერ აღორძინდებოდა ის ძლიერი ჭახრაკი კაცობრიობის ისტორიისა, რომელსაც საზოგადოების აზრს ეძახიან!“

ამაღელვებელი სიტყვით მიმართა მაჩაბელმა სერგეი მესხს გამოსათხოვარ სადილზედაც, რომელიც ქართველმა საზოგადოებამ მოუწყო ძველ რედაქტორს ვერის ერთ-ერთ ბაღში. ასამდე კაცი შეიკრიბა მაშინ ამ გამოსათხოვარ სადილზე. შეკრებილი საზოგადოების დიდი ნაწილი სეირის საყურებლად მოვიდა. ბევრი იქ მყოფი კი მწუხარედ განიცდიდა მწარე ბედს ერის კეთილდღეობისათვის წამებულისას, რომელიც მოვიდა სადილზედ და შეგროვილი ხალხის ოვაციას ნაღვლიანი ღიმილით უპასუხა.

„ზურნამ „ტუში“ დაჰკრა, ჯგუფ-ჯგუფად გაფანტულმა ხალხმა ერთად მოიყარა თავი, ქუდები მოიხადეს და სიჩუმე ჩამოვარდა. თვით სერგეი მესხს მღელვარება და სულის შფოთვა ეტყობოდა, — აცნობებდა მკითხველებს გაზეთები.“

ეს ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა კაცი მიხრწნილი მოხუცივით დაჩაჩანაკებულიყო და გაცრეცილ სახეზე მღელვარებისა-

გან ავადმყოფური სიწითლე გადაჰკრავდა. დღე იყო პირქუში, დაბლვერილი, და ვერც კი მოასწრეს ღია ცის ქვეშ გამართულ სუფრას შემოსხდომოდნენ, რომ წვიმამ დაუშვა. 'შეკრებილები სახლს შეეფაონენ. სახელდახელოდ გაშალეს სუფრა აივანზე. სერგეი მესხი მალე დაიღალა, ძლივსა სუნთქავდა, ნერვებს უშლიდა უდარდელი და ურცხვი ღრიანცელი საზოგადოების ერთი ნაწილისა, რომელიც უმიკაშვილის გაქიანურებულ სიტყვაზე ხარხარებდა.

ამ ვაებატონების გაქვეავებულ გულებს არც უმიკაშვილის მთრთოლვარე ხმით წარმოთქმული სიტყვები ალბობდა, აოც საზოგადო საქმისათვის მსხვერპლად მიტანილი ადამიანის ცრემლიანი თვალები და არც ამ გამოთხოვების საშინელი ტრაგიზმი.

ნუთუ ამ უმადურ ხალხს შეეალე მთელი ჩემი საუკეთესო ახალგაზრდული წლები?! — ფიქრობს უდროოდ მოხუცებული, 38 წლის ახალგაზრდა კაცი, — ნუთუ ამავე საზოგადოებას უნდა შეეწიროს ეს ორი ახალგაზრდაც, რომლებიც ახლა ნაღვლიანად ესაუბრებიან ერთმანეთს — მაჩაბელი და ყაზბეგი?!

არა, ეს უქნარა ნაცარქექიები საზოგადოების ნაძირალა ნაწილია. ერი, მშრომელრ ხალხი სულ სხვაა, იგი მუდამ მადლიერი იქნება თავისი ღვაწლმოსილი შვილებისა... მესხის უდროოდ ჩალამებულ თვალებში კვლავ ძველებურმა ნაპერწყალმა გაიელვა... სიტყვას ამბობდა აკაკი წერეთელი და მესხმა თითქოს ძველებური სიმხნევე იგრძნო. თითქმის ერთდროულად გამოვიდნენ სამოღვაწეო სპარეზზე ის და აკაკი. მაშინ ისინი სულ ახალგაზრდები იყვნენ და მათი ოცნება უფრო გაბედული იყო, მომავალი უფრო ზღაპრულად ესახებოდათ... რა ტკბილი იყო ის დღეები, სამშობლოსათვის აფეთქებული ახალგაზრდული გული, პირველი სიყვარული, მთრთოლვარე წუთები, მღელვარება, წერილები შორეულ ქვეყანაში გამგზავრებულ სატრფოსთან, თითქმის ყოველდღიურად!.. და ყველგან, ყოველი წერილის ყოველ სტრიქონში ისევ და ისევ სამშობლოს სიყვარული გამოსჰვიოდა!..

ნაღვლიან ფიქრებს თითქოს კიდევ უფრო მეტს სევდას მატებდა წვიმა და ღუღუქის სევდიანი ჰანგი...

მესხი დაიქანცა, მან მოისმინა აკაკის, ვანო მაჩაბლის, უმიკაშვილის, მიქელაძის გამოსათხოვარი სიტყვები და წავიდა.

საერთოდ, მთელი ეს ცერემონიალი სამსახურიდან დროებით წასულ კაცთან გამოთხოვებას კი არა ჰგავდა. იგი უფრო წუთისოფლიდან წასულ ადამიანთან გამოსაღმებას მოგავგონებდათ, და მთელი ის მძიმე სევდა, რაც ასეთ გამოსაღმებას ახლავს ზოლმე თან, დაჰკრავდა მესხისადმი მიმართულ ყოველ სიტყვას, ყოველ წერალს, ყოველ გამოსვლას... თითქოს წინასწარვე გრძნობდნენ, რომ მესხის დღეები დათვლილი იყო!

„გუშინწინ, 9 მაისს, ჩვენი საზოგადოება გამოესალმა „დროებას“ ძველ რედაქტორს სერგეი მესხს, — იუწყებოდა უკვე მაჩაბლის ხელში გადასული გაზეთი, — იმ პატიოსანს და ერთგულს საზოგადო მოღვაწეს, რომელმაც მთელი თავისი ძალ-ლონე და ყმაწვილკაცობა ზედ შეალია უმაღლურ შრომას ყოველდღიურს გაზეთზედ... მან იმისთანა საქმეს შეალია თავისი ჯანის სიმთელე და ჰკუთის ძალა, რომელიც მუდმივ, განუწყვეტელ შრომას თხოულობს“...

ამის შემდეგ ორიოდ თვე გავიდა და „დროებამ“ და ივანე მაჩაბელმა საბოლოოდ გამოიტირეს საზოგადოების სასიქადულო შეილი.

„სერგეი მესხის სახელს, მის სიმპატიურს ბუნებას უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ დღეს „დროება“ მთელის საქართველოს გაზეთად გარდაიქცა; მას უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ თითქმის ხელოვნურს ნიადაგზე აღმოცენებულმა მცენარემ ღრმად ფესვები გაიდგა და მრავალს ქართველს კაცს დღიურ საჭიროებად შეექმნა... საჯოს მკითხველმა, რა უზომო მაღლობაც ეკუთვნის მთელის ქართველობისაგან ამ უანგარო მუშაკს „ეკლიან გზაზედ სოფლისა“, მისთვის უფრო გაეკლიანებულზედ!“

ასე მთავრდებოდა გაზეთის გამოსათხოვარი წერილი „თავის დაკარგული ლალას“ მიმართ.

• • •

მაგრამ „დროების“ ახალი პატრონის ხელში გადასვლა ასე უმტკივნეულოდ არ მომხდარა.

გაზეთის 1883 წლის 28 აპრილის ნომერს დართული ჰქონდა

განცხადება რედაქციისაგან: „რადგან „დროება“ ახალის პატრონის ხელში გადადის, ამის გამო იძულებული ვართ ამ გაზეთის გამოცემა დროებით შევაჩეროთ“.

შემდეგი ნომერი გაზეთისა გამოვიდა იმავე წლის 8 მაისს. ამ ხნის განმავლობაში ფიცხელი ბრძოლა წარმოებდა იმაზე, თუ ვინ უნდა ყოფილიყო გაზეთის რედაქტორი. ეს ბრძოლა კიდევ უფრო ადრე დაიწყო, განცხადების ოფიციალურად გამოქვეყნებამდე რამდენიმე თვით ადრე, როდესაც ექიმების კატეგორიული ჩარევით აუცილებელი გახდა მესხის რედაქციიდან წასვლა.

ყველას ეგონა, რომ ახალ რედაქტორად ილია ივანე მაჩაბელს დაასახელებდა, რომელიც მაშინ „ივერიის“ მეორე რედაქტორად ითვლებოდა. ეს იყო საერთო აზრი. მაგრამ ყველასათვის გასაკვირად ჰავეკავაძემ „დროების“ რედაქტორად ვილაც ქანანოვი წამოაყენა, სრულიად შემთხვევითი ადამიანი. ილიას ასეთმა მოულოდნელმა ნაბიჯმა ბევრი გააკვირვა, მაჩაბელს კი გული ჩასწყვიტა. იმ გაურკვეველი უკმაყოფილების მიუხედავად, რაც მათ შორის ჩამოწვა, ვანოს მაინც ჰქონდა იმედი, რომ ილია უსათუოვ მას დაასახელებდა. ხოლო რაკი ეს არ მოხდა, გადაწყვიტა „ივერიისთვისაც“ დაენებებინა თავი.

იმავე ხანებში ვანო გულდაწყვეტით სწერდა ძმას პეტერბურგში: „მესხი ძალიან ავად არის, ასე რომ ექიმებმა აუკრძალეს ორის სამის წლით კალმის აღება და თავს ანებებს გაზეთს — ჰყიდის და ექვსას თუმანსა თხოულობს, რომლიდამაც უნდა ოთხას ორმოცდაათი თუმანი რედაქციის ვალებში მისცეს და ასორმოცდაათი თუმანი თითონ მოიხმაროს მოსარჩენად. აგროვებენ კიდევ ამ ფულს და უნდა იმისთანა პირს გადასცენ, რომელსაც უფრო რიგიანალ შეეძლოს გაზეთის წაყვანა. საქმე დღემდის ასეა გაჩერებული. ცალკე კაცის შოვნა უჭირდებათ, ცალკე ფულისა... ჰავეკავაძეს უნდა, რომ რედაქტორად ქანანოვი დააყენონ, მაგრამ სხვები, თითქმის ყველანი, წინააღმდეგნი არიან, რადგან ზარმაცი კაცია და უფრონალის წაყვანის დროს დაამტკიცა თავისი უსაქმურობა. მეტადრე უფრო ყმაწვილები არიან ამის წინააღმდეგი და ესენი მე მთხოვენ, რომ ვიკისრო... არ ვიცი, შენ რას იტყვი ამ საქმის თაობაზედ“.

საქმე იქამდე მივიდა, რომ ქანანოვი თითქმის დანიშნულიც კი

იყო რედაქტორად. ყოველ შემთხვევაში, ყველას ასე ეგონა. საინტერესოა ზაქარია ჭიჭინაძის ერთი კერძო წერილი ნიკო ნიკოლაძესთან, დათარიღებული 1883 წლის 8 მაისით; წერილში ასეთ ფრაზას ვკითხულობთ: „დროება“ ამ დღეებში ი. ჭავჭავაძის ხელში გადავა, რედაქტორად ქანანოვი დანიშნული“.

მაგრამ წერილის დაწერის შემდეგ, გაგზავნამდე, საქმის ნამდვილი ვითარება გაუგია ზ. ჭიჭინაძეს და შეუსწორებია: „ჭავჭავაძეს“ ხაზი აქვს გადასმული და თავზე აწერია „სხვისი“; ასევე წაშლილია „ქანანოვიც“ და ზემოდან „მაჩაბელია“ ჩაწერილი.

ერთი სიტყვით, ეჭვი არავის ეპარებოდა, რომ „დროების“ რედაქტორი ქანანოვი იყო.

მით უფრო არ ეპარებოდა ეჭვი თვითონ ქანანოვს, რომელმაც უკვე მოამზადა თავისი პირველი სიტყვა მკითხველებთან და ახალი რედაქციის შედგენასაც შეუდგა. და მით უფრო დიდი იქნებოდა წყენა ილია ჭავჭავაძისა, როცა მაჩაბელმა სრულიად მოულოდნელად საჭირო ფული იშოვა და, რაკი სერგეი მესხიცი მას უჭერდა მხარს, გაზეთის რედაქტორობა დაიმტკიცა. ქანანოვი პირში ჩალაგამოვლებული დარჩა.

იმ დღეებში ყველას ეს ამბავი ეკერა პირზე და ხალხი სულ ამაზე იცინოდა.

იმავე ხანებში ერთი დიდი წყენა კიდევ მიაყენა მაჩაბელმა ჭავჭავაძეს.

მიმდინარეობდა ბანკის საზოგადო კრება, რომელსაც არჩევნებიც უნდა მოეხდინა. ერთ-ერთმა დირექტორმა, ავალიშვილმა, კრებაზე საჯაროდ განაცხადა — ბანკს თავს ვანებებ და დირექტორობაზე კენჭს აღარ ვიყრიო. მაგრამ ეს გამოდგა გაცვეთილი მანევრი; მეორე დღეს აშკარა გახდა, რომ ავალიშვილი თავპატიჟს იღებდა. „წინა დღეს ისე გმირულად და კეთილშობილურად გავიდა ბანკიდან... გადაჭრით უარი გამოუცხადა საზოგადოებას, მეორე დღეს კი ისევ დაბრუნდა და თავისი სიტყვა უკანვე წაიღო“, — იუწყებოდნენ გაზეთები.

ვანო მაჩაბელი აქამდეც გულმოსული იყო ავალიშვილზე, ახლა კი მისმა თვალთმაქცურმა მოქმედებამ მეტისმეტად გააბრაზა. განსაკუთრებით მაშინ გაცეცხლდა მაჩაბელი, როცა ნახა, რომ

ავალიშვილისათვის კენჭისყრას არც კი აპირებდნენ, პირდაპირ ირჩევდნენ. მაჩაბელმა სიტყვა აიღო და კრებას მიმართა:

— ასეთი არჩევანი მე წესიერად არ მიმაჩნია; ვიცი, რომ დავმარცხდები, მაგრამ ავალიშვილის ყუთთან ჩემს ყუთსაც ვდგამ. გვიყარეთ კენჭი!

დავმარცხდებიო, ეს ისე თქვა მაჩაბელმა, თორემ სინამდვილეში მას გამარჯვების დიდი რწმენა ჰქონდა და გაიმარჯვა კიდეც.

მაჩაბელი ბანკის დირექტორად აირჩიეს, ავალიშვილი „გააშავეს“.

ერთდროულად მაჩაბელი გაზეთის რედაქტორიც გახდა და ბანკის დირექტორიც. და ორივე საქმე ილიას სურვილის წინააღმდეგ მოხდა, ილიას გამოჯიბრებით.

ინტრიგა დიდი დრამისა გაიკვანძა.

* * *

ახალი პროგრამა არ გამოუცხადებია მაჩაბელს, როდესაც გაზეთის ჩაუდგა სათავეში. იგულისხმებოდა, რომ იგი აგრძელებდა „დროების“ ძველ გზას, ძველ მიმართულებას; გაზეთი დემოკრატიულ პრინციპებზე რჩებოდა და „ახალი თაობის დემოკრატიულ მისწრაფებებს ემსახურებოდა“. აშკარად გამოცხადება ასეთი ჩამოყალიბებული პროგრამისა მას არ შეეძლო. შეიძლებოდა მხოლოდ ზოგადი განცხადების გაკეთება. ამას თვითონვე გრძნობდა და წერდა კიდეც: „განა ქართულს გაზეთს საზოგადო (იგულისხმება ზოგადი) ფრაზების თქმის მეტი შეუძლიან, როდესაც თავისი პროგრამის გამოცხადებას აპირებს!..“

მაგრამ „დროების“ რედაქცია და მკითხველი მიჩვეულნი იყვნენ ერთმანეთთან საუბარს და ბევრი რამ მინიშნებითაც ესმოდათ ერთმანეთისა. ამიტომაც მაჩაბლის ზოგადი საპროგრამო სიტყვები ყველასათვის გასაგები გახდა:

„...მკითხველი ჩვენ ცოტათი მაინც გვიცნობს და ბევრს დაპირებას აღარ გამოვუდგებით, მეტადრე იმიტომ, რომ ეხლანდელ დროში დაპირება ხშირად ცრუვდება სხვადასხვა მოულოდნელის

ან მოსალოდნელის შემთხვევის გამო. ჩვენ ცოტა-
დავპირდებით მკითხველს საზოგადოებას, რომ თანაგრძნობას აღმო-
ვუჩენთ ყოველსავე პატიოსანს, კარგს, სასარგებლო მოვლენას და
ვდევნით უპატიოსნოს. ავს, უსარგებლოს... მკითხველი ცოტათი
მაინც მიხვდებოდა, თუკი ადევნა თვალი ჩვენს გაზეთს, რას ვეძა-
ხით პატიოსანს და უპატიოსნოს, კარგსა და ავსს, სასარგებლოს და
უსარგებლოს—და თუ აქამდის არ მიხვედრილა, ვეცდებით შემდეგ-
ში მაინც მივახვედროთ...”

ზერელედაც რომ გადაათვალიეროთ მაშინდელი „დროების“
ფურცლები, დარწმუნდებით, რომ ეს ბრძოლა უპატიოსნოსა,
ავსსა და უსარგებლოს წინააღმდეგ მართლაც შეუპოვარია, მაჩაბ-
ლისებურად პირდაპირი და მკაცრი. ფრონტი ბრძოლისა მეტად
ფართოა, იგი მოიცავს თითქმის მთელს მაშინდელ ცხოვრებას —
ეთიკა-მორალის ქაღაღებით დაწყებული და საერთაშორისო პოლი-
ტიკური ცხოვრების მიმოხილვებით გათავებული. მაგრამ აქვე
უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს მიმოხილვები, შინაური იქნება ის თუ
საერთაშორისო, ფაქტის უბრალო გადმოცემას არ წარმოად-
გენს: პატარა ქრონიკაშია კი გაზეთი მკითხველს უზიარებს თავის
აზრს, თავის დამოკიდებულებას ამა თუ იმ მოვლენისადმი. როცა,
მაგალითად, ინგლის-სუდანის ბრძოლის ქრონიკას გადმოსცემს მა-
ჩაბლის გაზეთი, მკითხველი იქვე იგრძნობს აშკარა სიმპათიებსა და
თანაგრძნობას დაჩაგრული ერის მიმართ და სიძულვილს იმპერია-
ლისტ-დამპყრობლებისადმი, რომლებიც რიცხობრივი თუ ტექნიკუ-
რი უპირატესობის მიუხედავად, ხშირად მაინც სასაცილო და სავა-
ლალ მდგომარეობაში აღმოჩნდებიან ხოლმე.

„...ეს ბრძოლა იმითია შესანიშნავი, რომ განათლების ყოველ-
გვარი იარაღით შექურცილ ინგლისელებს ებრძვიან ტანშიშველნი და
მარტო ფარ-შუბით შეიარაღებული არაბები, — გადმოგვცემს „დრო-
ების“ ქრონიკა, — რა აბრძოლებს ამ ნახევრად ველურ ხალხს ინ-
გლისელებთან: სარწმუნოებრივი ფანტიზმი, თავიანთი მზურგალე
მამულის! სიყვარული, თუ ზიზღი შემოსულ უცხოელთადმი? ჩვენ
გვგონია, ერთიც, მეორეც და მესამეც, და ეს სამი საგანი ერთად ისე
ასულდგმულებს ამ ხალხს, რომ, მამულის სიყვარულით ძალმოცე-
მულთ, თავიანთი მარჯვენა საუკეთესო იარაღად მიაჩნიათ.

„თმა ყალყზე უდგება კაცს, როდესაც სურათებზედ ჰხედავს, თუ როგორის თავგანწირულების იერიშით მიდიან შიშველ ტანზე ფარ-აფარებული სუდანელები ინგლისელების თოფების წინააღმდეგ... გაოცებას მოდიხარ, როდესაც გეუბნებიან, რომ ოთხკუთხედ შეკრული ინგლისის ჯარი, რომელსაც წინ სამი გაწყობილი რაზმი უდგას, სუდანელებმა რამდენჯერმე გასტეხეს და შუაში შეუცვივდნენო... ინგლისის მთავრობას იმედი ჰქონდა ოქროსი, მაგრამ... დაავიწყდა.. რომ

„ამა სოფლისა დიდება
ვერცხლით არ მოიპოვება“.

განსაკუთრებული ყურადღებით ქვეყნის შინაური ცხოვრების საკითხებს ეპყრობა მაჩაბლის გაზეთი. არც ერთი მხარე ცხოვრებისა უყურადღებო არ რჩება და ყველგან, ყველა წერილში, მკაფიოდ მოჩანს კონკრეტული, პრაქტიკული დამოკიდებულება ამა თუ იმ მოვლენისადმი. ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ თავის პირველ სამეცნიერო წერილებშიაც კი, ახალგაზრდა ჟურნალისტი ყოველგვარ მეცნიერულ მოვლენას კონკრეტულ საკითხს უკავშირებს და პრაქტიკულ, გამოყენებით მნიშვნელობას აძლევს. არა ჰგავს იმ უნიადგო მეოცნებებს, ცრუ მეცნიერებს, რომლებიც მაშინ ჩვენშიაც ბლომად იყვნენ. ახლა მით უმეტეს, უფრო გამოცდილი ჟურნალისტია მაჩაბელი და გაზეთს თვითონვე რედაქტორობს.

გაზეთის ერთ-ერთ ნომერში მაჩაბელმა ადგილი დაუთმო ჯანდიერის წერილს, რომელშიაც იგი აგდებულად ლაპარაკობს ხვნათესვის ჩვენს ძველებურ წესზე, გუთანზე, მეხრეებზე და ხოტბას ასხამს ევროპულ განვითარებულ მეურნეობას. საინტერესოა თვითონ მაჩაბლის შენიშვნა, რომელიც მან ამ წერილთან ერთად გამოაქვეყნა:

„ადგილს ვაძლევთ ჩვენს გაზეთში ელ. ჯანდიერის წერილს,— ვკითხულობთ ამ შენიშვნაში, — მაგრამ ზოგიერთში ვერ ვეთანხმებით პატივცემულს ავტორს, რომელსაც ჩვენი გლეხი შეუგნებელ დათვად წარმოუდგენია. ჩვენი ურემი და გუთანი არც ბრმა შემთხვევის ნაყოფია, არც ცილამ ჩამოვარდნილან, როგორც ოხუნჯობს ბ. ჯანდიერი. ერთიც და მეორეც ხანგრძლივ გამოცდილე-

ბას და მოფიქრებას შეუფარდებია ჩვენი ქვეყნისათვის და მიწის ნიადაგისათვის. როდესაც ჩვენი ქვეყნის მთებს გაავაკებთ და სუფრასავით გზებს დააგებთ, როდესაც მიწის ნიადაგს ისე მოამზადებთ, რომ გუთნებს ჯაგის ძირები, ძიძო და ზვართქლა აღარ ამტვრევდნენ, მაშინ ჩვენი ურმის მაგიერ რესორებიან ფურგუნებს. გავიჩნეთ, კამეჩების მაგიერ — ცხენებს და ჩვენი გუთნის მაგიერ თქვენგან მოწონებულს ჰოვარდის გუთნებს. ბ. მარკოვი თავით ფეხამდე ევროპელია, მაგრამ როდესაც ჩვენი გზები ნახა, სთქვა, რომ ამ გზებზედ ქართული ურემი სწორედ ზედგამოჭრილიაო. ადგილის კურდღელს ადგილის მწევარი უნდა. ქართველები ისეთი სულელები არ გახლავართ, თქვენ რომ წარმოგიდგენიათ“.

საერთოდ, ბევრსა წერდნენ ხოლმე მაჩაბლის ევროპელობაზე. იმაზე, რომ იგი ყველგან და ყველათერმე ევროპული წესრიგისა და ზნე-ჩვეულების დანერგვას ცდილობდა. ამ საკითხს ცოტა უფრო ფრთხილად უნდა მოვეყიღოთ. მაჩაბელი მრავალმხრივ განათლებული ადამიანი იყო, ევროპული ენებისა და ლიტერატურის ჩინებული მცოდნე, მაგრამ იგი ერთი წუთითაც არ მოშორებია მშობლიურ ნიადაგს, ხალხს, მის სიბრძნეს, მის ადათებსა და ზნე-ჩვეულებას, მის ცოცხალ მეტყველებას; არასოდეს არ ყოფილა კოსმოპოლიტი. მისი აზრით, განათლებამ, სხვა ქვეყნების ლიტერატურისა და ხელოვნების შესწავლამ ეროვნული სახე კი არ უნდა დაგვაკარგვინოს, პირიქით ხელი უნდა შეუწყოს ეროვნული თვითცნობიერების გაღვივებას, ეროვნული კულტურის გამოვლინებას. და განვითარებას, მეტად საყურადღებოა მისი ერთი წერილი, რომელსაც აქ უფრო ვრცლად დავუთმოთ ადგილს.

„განათლება ხალხს გონებით ავარჯიშებს, ზნეობით ამადლებს. ნიეთიერად ამდიდრებს, თვითცნობიერებას უღვიძებს, მავნე ჩვეულებას უსპობს, ხასიათს უშალაშინებს, სხვადასხვა ერს ერთმანეთთან აახლოებს. ეს კიდევ იმას არ ნიშნავს, რომ განათლება ხალხთა შორის ყოველგვარ განსხვავებას სპობდეს: დიდად ცდებიან ისინი, ვინც ოცნებობენ, ვითომ ცივილიზაციის დანიშნულება იყოს ფრანკტუზისა და ნემეცის შორის ყოველი განსხვავება ამოაგდოს, ინგლისელი და ჩინელი სრულებით გააერთოს, ეროვნული პირდაპირობა განაქროს. ეთნოგრაფიული და გეოგრაფიული პი-

რობები ისეთს დაღს ასმენ ხალხს, რომლის ამოშლა, ამოხოცვა ცივილიზაციას არ ძალუძს და არც ცდილობს. იმისი დანაშაულებათა აღნიშნულ ადგილზე შექმნას ისეთი პირობები, რომელთა საშუალებით ადამიანს და საზოგადოდ მთელ ხალხს შეეძლოს თავის ცხოვრების გაუმჯობესება. ცივილიზაცია ახლდება, ჰაბტუდება იმ ელემენტებით, რომელთაც ჰკრებს იგი სხვადასხვა ხალხთა ცხოვრებიდან. ამით იმატებს იგი ძალას, ხანგრძლიობას, სიცხველეს. აქედან სჩანს, რომ განათლება ზნეობით აახლოებს და აერთებს ხალხებს, მაგრამ ამასთანავე იგი არა ცდილობს მოსპოს განსაკუთრებული ხასიათები, რომელთაგან შესდგება ეროვნული პირადობა, ნაციონალური ინდივიდუალობა... კაცობრიობის ზნეობითი ერთობა ეროვნულ განსხვავებაზე, ხალხთა ინდივიდუალობაზეა დამყარებული. განათლება, ცივილიზაცია ილევწის დაამკვიდროს პირველი იმითი, რომ არ მოსპოს მეორენი. აქედან წარმოსდგება მისი ძალა, ღონე და გავლენა. იგი უკარგავს პირადობას მხოლოდ ისეთ ხალხებს, რომელთა ცხოვრებიდამ ვერ გამოჰკრებს რაიმე სასარგებლო მასალას, რომელნიც ვერ გამხდარან „ერად“ და ველურ მდგომარეობიდან ვერ გამოსულან. მაშასადამე იმ ერს, რომელსაც თავისი ისტორია ჰქონია, სახელმწიფო ჰქონია, საუკეთესო სარწმუნოება შეუთვისებია, გონებით უცხოვრია, — ერთის სიტყვით, შეუქმნია თავისებური კულტურა, შეუძლიან დიდი სამსახური გაუწიოს ქვეყანას, შესძინოს კაცობრიობის ცივილიზაციის საუნჯეს ელემენტები, რომელნიც შეუმუშავებია მას თავის ნიადაგზე, თავის ზნეობითი ძალით.

„მაშასადამე დიდი შეცდომილება იქნება, რომ ჩვენ არამეზნებელნი ჩვენი ჩვეულებანი, ხასიათი, ზნე დავკარგოთ იმიტომ, რომ ევროპული მეცნიერება შევითვისეთ და იმისი ნაყოფით ვსარგებლობთ. შემოდგა თუ არა ფეხი ევროპულმა განათლებამ ჩვენში, თითქო დავითვერით, ჩვენშიაც ის მოხდა, რაც სხვა ქვეყანაში, ესე იგი, ჩვენს ხალხს ეგონა, რომ განათლების ნიშანი ყოველ ძირეულ ჩვეულებათა დავიწყება არისო. შემოვსწყერით ჭერჭერობით დედა-ენას — გვეგონა, თუ სხვა ენაზე დავიწყეთ ლაპარაკი, ამით დავამტკიცებთ ჩვენს განათლებასაო; შემოვსწყერით ჩვენს მშვენიერს ნაციონალურს ტანისამოსს, — უფრაკობას უჩიშობის

ნიშნად ეხდით; შემოვსწყერით ჩვენს კეკლუტს ლეკურსა და დაგ-
ლურს და კადრილ-ვალსს შევაჩვიეთ ფეხი; შემოვსწყერით ჩვენს
ხალხურს სიმღერებს, გვეგონა, თუ რომანსების თქმაში მდგომა-
რეობს განათლებაო. რასაკვირველია, ამგვარმა მიმართულებამ ხალ-
ხი დაგვაშორა და არც გაგვავერობელა. დავმახინჯდით — დავმახინ-
ჯდით იმიტომ, რომ ახალი ევროპული განათლება ვერ გავიძვალ-
რბილეთ ჩვენს სხეულში, ვერ შევინათესავეთ იგი ისე, როგორადაც
ჩვენი განსაკუთრებული თვისება მოითხოვდა; გვინდოდა გადმოგვე-
ნერგა ისე, როგორც დაბადებულა და გავრცელებულა სხვა ქვეყ-
ნებში, ჩვენთვის უცხო პირობების ძალით. ჩვენ არ ვეცადეთ, რომ
ის შეთვისებოდა ჩვენს ჰაერს, ჩვენის ქვეყნის განსაკუთრებულ პი-
რობებს, — ერთის სიტყვით, გვინდოდა გადმოგვენერგა განათლება
იმ სახით, რა სახითაც აღმოცენდა იგი იმ ქვეყნებში. შეიძლება ეს
ჩვენი უნებლიევი შეცდომა იყო, მაგრამ რომ ეს შეცდომა არის,
ამას ბევრი დავა არ ეჭირება.

„ამ მოვლენამ ბევრი ზიანი მოგვცა, ბევრად დაგვწია უკან. ენა
დაგვიმახინჯდა, გაგვიფუჭდა, დაგვაფიწყდა; დავიწყებულ იქმნა ის
მდიდარი საუნჯე, ჩვენი ძველი მწერლობა, რომელიც აშკარა დამამ-
ტკიცებელია ჩვენის წარსულის გონებრივის ძალისა, დავშორდით
ხალხს, ვითაკილეთ მისი გონებრივი სიმდიდრე, მისი მდიდარი სიტ-
ყვიერება, რომლის შესწავლა, გაცნობა აახლოებს, აღვიძებს, ძალ-
ღონეს კმატებს ერს. გავიხადეთ ჩვენი მშვენიერი დარბაისლური
ტანისამოსი, რომლის ერთი შეხედვა სიმამაცის გრძნობას ჰკვრის
კაცს; ავყაყანდით კენეშმის მრავალყამიერის ხმაზე — და ჩვენი
მშვენიერი, ხალხური მამაცური სიმღერები დავივიწყეთ...

„ეხლა მოაწია დრომ, როცა, ღვთის მადლით, ვიგრძენით საჭი-
როება ჩვენის განახლებისა; განახლება შეიძლება მხოლოდ იმით,
რომ ხელახლავ დავუახლოვდეთ, ხელმეორედ შევითვისოთ საუკე-
თესო ჩვენი ჩვეულებანი, შევისწავლოთ ხალხი, არ დავივიწყოთ
არც მისი სიმღერები, არც მისი ზეპირ-გადმოცემანი, და არც მისი
საუკეთესო ჩვეულებანი, არც მისი ტანისამოსი, არც ის განცხრომის
საშუალებანი, რომელნიც ასე სასიამოვნოა არა თუ მარტო
ჩვენთვის, არამედ ევროპელებისათვისაც. ისინი არა თუ ევროპულ
განათლების საწინააღმდეგონი არიან, არამედ სასარგებლონიც. რო-

გორც ზემოთ მოვიხსენიეთ, ამ ჩვენს განსაკუთრებულ ნაციონალურ ჩვეულებით, განსხვავებით, თვით განათლებაც ისარგებლებს, მოსძებნის, მოიპოვებს ისეთ ელემენტებს თავისთვის, რომელნიც ცოტად თუ ბევრად შეემატება მის საზოგადო საუნჯეს. განა ევროპული მეცნიერება ცოტას შეიძენს ჩვენის ცხოვრების შესწავლით, ჩვენის მწერლების გაცნობით, ჩვენის ისტორიის შეთვისებით? განა ევროპული მუსიკა არ ისარგებლებს ჩვენის ხალხური სიმღერების მოტივებით? განა ჩვენი ქულაჯა, ყურთმაჯებიანი კაბა დაგვიშლის ევროპულის ფილოსოფიის შესწავლას? განა ჩვენი განთქმული ცხენოსნობა, იარაღის ხმარება ცივილიზაციის საწინააღმდეგოა? ხალხის თვითცნობიერების გაღვიძებაში ყველაფერსა აქვს მნიშვნელობა. ისეთ წერილმან საგნებსაც, როგორიც არის, მაგალითად, ტანისამოსი...

„დავუბრუნდეთ ჩვენს სიმღერებს, ჩვენს ტანისამოსს, ჩვენს კარგთ ჩვეულებათ, ჩვენს ვარჯიშობას, ჩვენებურს დროს გატარებას! ნუ დავივიწყებთ ჩვენს ხასიათს და ვეცადნეთ იმათ შევათანხმოთ, დავუნათესავოთ ევროპული განათლება. ამგვარი ჩვენი მოქმედება, მეცადინეობა გააძლიერებს ჩვენს წინმსვლელობას, ზნეობით აგვაძლავებს, ეს იქნება ჩვენი განახლება“.

ეს წერილი ჩვენ ერთი საკითხის საილუსტრაციოდ მოვიყვახეთ. მაგრამ სინამდვილეში იგი მრავალმხრივ არის საინტერესო. ამის საშუალებით შეგვიძლია წათელი წარმოდგენა ვიქონიოთ იმაზე, თუ რა მიაჩნდა მაჩაბელს ეროვნული კულტურის განვითარების საფუძვლად, ან რა გზით უნდა წარმართულიყო ეს განვითარება, რა როლი აქვს საერთო-საკაცობრიო კულტურას ეროვნული კულტურის განვითარების საქმეში და, პირიქით, რა წვლილის შეტანა ძალუძს ცალკეული ერის სულიერ სიმდიდრეს საკაცობრიო კულტურის საგანძურში. ამ წერილის უფრო ღრმა ანალიზს ჩვენ აქ არ შევუდგებით. ყურადღება მივაქციოთ მხოლოდ წერილში ხშირად გამოთქმულ „ხ ა ლ ხ ს“ და „ხ ა ლ ხ უ რ ს“. ეს სრულებითაც არ არის შემთხვევითი მოვლენა. აქ აშკარად ჩანს მაჩაბლის აზრი, თუმცა ძუნწად გამოთქმული, ხელოვნების ხალხურობის შესახებ, ხოლო ქვემოთ, როცა მაჩაბლის თარგმანების ანალიზს გავაკეთებთ, დავი-

ნახავთ, რომ შექსპირის პიესების გადმოტანის დროსაც ამ პრინციპით ხელმძღვანელობს იგი.

მანამ გაზეთის რედაქტორი გახდებოდა მაჩაბელი, „დროებაში“ და „ივერიაში“ აქა-იქ მაინც შეხედებოდათ მისი ხელმოწერით დაბეჭდილ წერილებს; უფრო ხშირად იგი ხელმოუწერლად აქვეყნებდა მასალებს. ხელმოუწერლად აქვს, მაგალითად, დაბეჭდილი „ივერიაში“ საინტერესო წერილები ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და ალექსანდრე ჭავჭავაძის შემოქმედების შესახებ, სადაც მეტად ორიგინალური და საყურადღებო აზრებია გამოთქმული არა მარტო ამ მწერლების, არამედ საერთოდ ლიტერატურის შესახებ. ხოლო მას შემდეგ, რაც მაჩაბელი გაზეთის რედაქტორი გახდა, სავსებით გაჰქრა მისი ხელმოწერით დაბეჭდილი მასალები. ამ დროიდან უკვე ყველა მასალასა და სტრიქონში უნდა ვეძებოთ მისი აზრი. ოღონდ აქ განსაკუთრებული სიფრთხილეა საჭირო, რადგან ბანკის საქმეების გამო მაჩაბელს მოგზაურობა უხდებოდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და მაშინ ზოგიერთი მისი თანამშრომელი თავისუფლად გრძნობდა თავს, ისეთს რასმე გამოაქვეყნებდა ხოლმე, რაც მაჩაბლის აზრსა და ხასიათს სავსებით ეწინააღმდეგებოდა.

მაგრამ როცა თბილისში იყო, ხშირად მთელი გაზეთის შედგენა უხდებოდა. ამას თვითონვე წერს: „ვისაც ყოველდღიურ გაზეთში არ უშრომია, იმისთვის ძნელი წარმოსადგენია, როგორ ჰლუპავს და ნთქავს კაცის მთელ ძალას ნამეტნავად მაშინ, როცა ყველასაგან მივიწყებული და შემწეობას მოკლებული გაზეთის რედაქტორი თითონა სწერს მოწინავე სტატიებს, ფელეტონსაც, ქრონიკასაც თითონ ადგენს და კორექტორის მოვალეობასაც თითონ ასრულებს“.

ეს სიტყვები რომ გადაჭარბებულად არ მოეჩვენოს ვინმეს, აქვე გავიხსენოთ ერთი ადგილი მისი კერძო წერილიდან დავით მესხთან, რომელსაც მაჩაბელი გაზეთში სამუშაოდ იწვევდა: „...საქმე შემდეგი გექნება: სადილის უკან პირველი კორექტურის დაჭერა. (მეორედ მე ვასწორებ)“. ან მაჩაბლისავე მეორე კერძო წერილიდან: „საქმე სულ მე დამაწვა კისერზედ თითქმის. კორექტურის გასწორება კი არ მაწუხებს, რადგან ამის იქით გადავწყვიტე კორექტ-“

ტუ რ ა მ ე თ ი თ ო ნ ვ ა ს წ ო რ ო“. ეს წერილები დათარიღებულია 1884 წლის ოქტომბრით.

იმ შემოსულ მასალებსაც, რაც უშუალოდ რედაქტორის ან მისი უახლოესი თანამშრომლების ხელით არ იყო დაწერილი, ძირფესვიანად გადაამუშავება, ან უფრო სწორად რომ ვთქვათ, ხელახლა დაწერა სკირდებოდა. საინტერესოა პატარა მოგონება მაჩაბლის ერთი ახლობელი ადამიანისა*.

უფრო მოგვიანებით ვანოს თურმე უყვარდა რედაქციაში მომხდარი კურიოზების გახსენება. ერთხელ მასთან შედის რედაქციის თანამშრომელი და მაგიდაზე დადებს უკვე სტამბაში ჩასაშვებად გამზადებულ მასალას — „რათ გაემგზავრა მუხთარ-ფაშა ევროპაში“. ვანომ მასალა აიღო და დაკვირვებით წაიკითხა, მერე ისევ გადაიკითხა თავიდან და თანამშრომელს ღიმილით მიმართა: „იცი რა, ჩემო კარგო, მე მაინც ვერ გავიგე, რატომ გაემგზავრა მუხთარ-ფაშა ევროპაში!..“ „ვერ გავიგე?.. — შეაწყვეტინა ავტორმა. — მართალი გითხრათ, მეც ვერ გავიგე“...

მაჩაბელთან შედის ცნობილი ფოტოგრაფი როინოვი და ხელნაწერ რვეულს გადასცემს. ეს როინოვი, რომელიც ვანოსთან დაახლოებული იყო, თურმე ჩუმ-ჩუმად „მწერლობასაც“ ეწეოდა და ეტყობა, კარგი ურთიერთობით წათამამებულმა გადაწყვიტა ერთი თავისი პიესა მაჩაბლისათვის მიეტანა გაზეთში გამოსაქვეყნებლად. მაჩაბელმა წაიკითხა ამ ახალგამომცხვარი „მწერლის“ ნაწარმოები და ავტორს მიმართა: „წავიკითხე, ჩემი აზრი გაინტერესებს?“ „ჰო, — უპასუხა უცნაურმა მწერალმა, — მანამ დავებქდავდე, თქვენი რჩევა მინდა. როგორც ხედავთ, პიესაში გამოყვანილი მყავს ოფიცერი, რომელიც სახლში შეუფარდება ერთ ქალს, ვისი ქმარიც სადღაც არის წასული. ვერ გადამიწყვეტია, როგორ აჯობებს დრამის განვითარებისათვის — შევასრულებინო ამ ოფიცერს გულისწადილი თუ უკანვე გავაბრუნო, პირში ჩალაგამოვლებული! როგორც მირჩევთ. ისე დაწერ“...

ასეთი მოხალისე მწერლების მოშორება ძნელი არ იქნებოდა მაჩაბლისთანა პირდაპირი ადამიანისათვის. მაგრამ ზოგჯერ გამოუვალ მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა ხოლმე რედაქტორი და მაშინ იძულებული იყო, თვითონვე ჩასჯდომოდა და ხელახლა დაეწერა

სხვისი თხზულება. ერთ ასეთ შემთხვევას გადმოგვცემს მოგონებაში ილია ჭყონია. მაჩაბელი სახლში მიიპატიჟა ერთმა გავლენიანმა პირმა და დიდებულად გაუმასპინძლა. ნაფახშმევს დიასახლისმა ღირსჰყო სტუმარი თავისი თარგმანით დაეტეო, ხოლო შემდეგ იმდენი თავმდაბლობა გამოიჩინა, რომ დასაბეჭდაც შესთავაზა რედაქტორს. ეს იყო ერთი რუსული მოთხრობა, რომელიც პატივცემულ დიასახლისის მოცალებობის ჟამს ეთარგმნა. მაჩაბელმა ჩამოართვა თარგმანი, და რომ გავლენიანი თანამშრომელი არ დაეკარგა — ხელახლა თარგმნა და დაბეჭდა. „მოხალისე მთარგმნელიც“ დიდად არ შეწუხებულა, როცა თავის გვარმოწერილი თარგმანი ვერ იცნო.

მაგრამ ასეთ ავტორებთან ურთიერთობის სიძნელე ერთი მხარეა. ახალი რედაქტორი სხვაგვარ უხერხულობაშიაც ბევრჯერ ჩავარდნილა რედაქციის თანამშრომლების გამო. განსაკუთრებით ერთმა შემთხვევამ ააღელვა იგი.

ალექსანდრე ყაზბეგისა და ივანე მაჩაბლის ურთიერთობა თავიდანვე მეგობრულად წარიმართა. ისინი თბილისში სამოღვაწეოდ თითქმის ერთდროულად ჩამოვიდნენ და მაშინვე დაუახლოვდნენ ერთმანეთს. მაჩაბელი პატივისცემელი იყო ყაზბეგის ნიჭისა და დიდ იმედებსაც ამყარებდა მის მწერლობაზე. ყაზბეგი ხშირად დადიოდა ხოლმე ვანო მაჩაბელთან; სხვათა შორის, არტურ ლაისტაც, მაჩაბლის სახლში გაუცვნია იგი.

იქნებ შემთხვევითი არ იყოს ერთი ფაქტიც. ალექსანდრე ყაზბეგმა თავისი პირველი მოთხრობები „დროებაში“ გამოაქვეყნა 1880—81 წლებში. ეს ის დრო არის, როდესაც „დროება“-„ივერია“ შეერთებულია და მაჩაბელი გაერთიანებულ რედაქციაში მუშაობს. 1882 წლიდან, ჟურნალისა და გაზეთის გაყრის შემდეგ, მაჩაბელი „ივერიაში“ მოღვაწეობს, როგორც ჟურნალის ერთ-ერთი ფაქტიური რედაქტორი, და ამავე დროიდან ყაზბეგის მოთხრობებს უფრო ხშირად ჩვენ „ივერიის“ ფურცლებზე დაბეჭდილსა ვხედავთ. 1883 წლიდან, როგორც ვიცით, მაჩაბელი „დროების“ რედაქტორია, და

ამ პერიოდიდან ყაზბეგის მოთხრობებმა უმეტესად კვლავ „დროებაში“ გადაინაცვლეს!..

როგორც მოსალოდნელი იყო, მაჩაბელმა ჩაიბარა თუ არა რედაქცია, ყაზბეგს მოთხრობა სთხოვა. სანდრო იმ დღეებში ბათუმს მიემგზავრებოდა საგასტროლოდ, მაგრამ ვანოს როგორ გაუტეხდა ხათრს! ჯერ ერთი, ნაზი მეგობრული გრძნობით იყო მასთან დაკავშირებული და, მეორეც, დიდ სიამოვნებას გვრიდა ხოლმე, როცა ეინმე მისი შემოქმედებით დაინტერესდებოდა; ეს იყო მისი სუსტი მხარე. იქვე რედაქციაში დაჯდა და ახალი მოთხრობის წერას შეუდგა.

ვანო შორიდან შესცქეროდა ყაზბეგის მუშაობას და სახეზე ნაღვლიანი ღიმილი უთამაშებდა. იყო რაღაც საოცრად მიმზიდველი ამ ტრაგიკულ ადამიანში და მაჩაბელი ერთდროულად პატივისცემითა და თანაგრძნობით იყო გამსჭვალული მის მიმართ; ხიბლავდა ყაზბეგის უშუალობა, თითქმის ბავშვური გულუბრყვილობა და ბავშვური სიფიცხე. ეს საოცარი ადამიანი, მამისეული ქონების გაფლანგვის შემდეგ, ახლა საკუთარ ნიქსა ფლანგავდა, ფლანგავდა უწყალოდ, შეუბრალებლად. იგი მიმჯდარიყო რედაქციის კუჭყიან კუთხეში და თავისი ბეცი თვალებით ირგვლივ ვერაფერს ამჩნევდა, ვერაფერს ხედავდა... გარდა სპეტაკი თოვლით დაფარული ცადაწვდენილი მწვერვალებისა, რომლის ამწვანებულ კალთებს ცხვრის ფარა შეჰფენოდა; გარდა აქაფებული თერგისა, რომელიც გიჟივით მიჰქროდა და რაღაცას გაბოროტებით მიბუტბუტებდა; გარდა ნისლმობურული გორაკებისა; გარდა დროის უკუღმართობით გაუბედურებული სპეტაკი ადამიანებისა, რომლებიც ამ ნისლმობურული მთების, თოვლიანი მწვერვალების, ციცაბო კლდეების სამკაულებად წარმოედგინა მწერალს... ეს სპეტაკი ხალხი იღუპებოდა ბუნებასთან კიდილში, ბრმა ბედისწერასთან ბრძოლაში, დრომოქმედი ადათების მუხრუჭებში...

იჯდა ეს გასაოცარი ადამიანი და ტიროდა, წერდა და ტიროდა. მის დაჭიმულ ნერვებს ბევრი აღარ უნდოდა, კიდევ ცოტა დაძაბვა და ერთიანად დაწყდებოდა.

მაგრამ გვიანდაა, შეჩერება აღარ შეიძლება, — ფიქრობს უსიამოვნო წინაგრძნობით შეპყრობილი მაჩაბელი, — იგი ტრაგიკული

ადამიანია, ვერაფერს უშველი. მას სულს უხუთავს ეგოიზმით გაუღენთილი გარემოცვა, ირგვლივ გამეფებული პატრიზოკრატიზმი და ფუჭი ზვიადობის თავგასულობა, ყოვლისმომსპობი უმადურობა და ცივი ცინიზმი, რომელიც ერთიანად აზრობს ყველაფერს, სიყვარულით აჩქაროებულ სისხლსა ჰყინავს... ცოტა რამ სჭირდება ახლა მას, ამ გაუბედურებულ ტალანტს; მას უნდა ალერსი, ალერსი და დაფასება...

პირველი თავი „ციციასი“ უკვე მზადაა. დასაბეჭდად უტოვებს ყაზბეგი მაჩაბელს და აღუთქვამს, რომ შემდეგ თავებს უკვე დაწერილს ჩამოიტანს ბათუმიდან, ან, თუ ჩამოსვლა შეაგვიანდა, ფოსტით გამოუგზავნის.

მოთხრობის პირველი თავი 24 მაისის ნომერში დაიბეჭდა, შემდეგ თავებს კი დააგვიანდა. მკითხველები მოუთმენლად მოელიან გაზეთის ყოველ ახალ ნომერს, რომ დანარჩენი თავები იხილონ (თავისი რამდენიმე მოთხრობით, და განსაკუთრებით, „ელგუჯათი“ ყაზბეგი უკვე პოპულარული მწერალი გახდა), მაგრამ მოთხრობის გაგრძელება არა ჩანს.

სამაგიეროდ, რამდენიმე ხნის შემდეგ იმავე „დროების“ ფურცლებზე, ზედიზედ რამდენიმე ნომერში, მათ წაიკითხეს საშინელი პასკვილი, ღვარძლითა და გაბოროტებით გაუღენთილი ცილისწამება ალექსანდრე ყაზბეგის მისამართით. ამ წერილებმა საზოგადოების ერთ ნაწილში გაცვირვება გამოიწვია, მეორე ნაწილში — ბოროტი ხითხითი, ხოლო მას, ვისი ნერვების დასაწიწვნადაც იყო გამიზნული ეს პასკვილი, მღუღარე ცრემლები მოსწყვიტა.

— ნუთუ მაჩაბელმაც გამწირა? — მეასედ ეკითხება თავს საბოლოოდ გულმოკლული ყაზბეგი, — საკვირველს ბედზედა ვარ გაჩენილი, ღმერთმა იცოდეს!.. რა უბედური ვარსკვლავი მიშუქებდა იმ დღეს?!. რა უნდათ ჩემგან?!. რა ჭკენი ისეთი ცუდი, რომ ყოველგვარ სისაძაგლეს თავზე მახვევენ!..

ყაზბეგი მაშინ რას იფიქრებდა, რომ მაჩაბელსაც ცრემლები მოჰგვარა ამ პასკვილის წაკითხვამ, სიბრაზის ცრემლები!..

„...მგონი შენს წერილს ეგრეთი საქმე არ მოუვიდოდა, თუ რომ ვანო მაჩაბელი აქ ყოფილიყოს“... სწერდნენ რამდენიმე ხნის შემდეგ ყაზბეგს თბილისიდან. და ახლა ბავშვივით აღფრთოვანებული

ყაზბეგი სიხარულის ცრემლებით უკითხავს ამ წერილს მომავალ დიდ მწერალს დავით კლდიაშვილს. „აქი ვამბობდი, ვანო ასეთ საქმეს არ გამოკეთებდა-მეთქი!..“

კარგა ხანს შეუგვიანდა სოფელში მაჩაბელს. ხოლო როცა თბილისში დაბრუნდა, დიდი უსიამოვნო ლაპარაკი ჰქონდა აღნიშნული წერილების ავტორთან, დავით კეზელთან.

ეს კაცი თავიდანვე არ მოსწონდა ვანოს, მაგრამ აქამდე იმიტომ ვერ მოიშორა, რომ უცებ შესაფერი შემცვლელი ვერ გამოიჩინა. ღვარძლიანი კაცი იყო, ბოროტი და ეშმაკი. ილიასა და ვანოს შორის განხეთქილება რომ შენიშნა, მუდამ ილიას გინებაში იყო, ვანოს გასაგონად; როგორც კი მარჯვე დროს მოძებნიდა, ცდილობდა გესლიანი სიტყვა ეთქვა მასზე. მაჩაბელმა რამდენჯერმე აუკრძალა ილიას აუგად ხსენება, ბოლოს კი, მოთმინებიდან გამოსულმა, კატეგორიულად მოსთხოვა — ჭაუჭავაძის სახელი ჩემთან ცუდად არ ახსენო.

ყაზბეგის საქმემ დააჩქარა კეზელის წასვლა რედაქციიდან. გაზეთის 5 სექტემბრის ნომერში იგი „გამოსათხოვარ“ წერილს ათავსებს:

„ბ. რედაქტორო... უმრავლესობა თქვენი გაზეთის მკითხველებისა, როგორც თქვენ თვითონ მარწმუნებთ, თურმე უკმაყოფილო დარჩენილა ჩემს მუდმივ თანამშრომლობაზე „დროებაში“... ჩვენ ერთმანეთს ხმები ვერ შევეუწყვეთ... თქვენის გაზეთის ყოველის მხრით წარმატების მსურველი დავით სოსლანი (კეზელი)“.

ათი სექტემბრის ნომრიდან კი მკითხველებმა ყაზბეგის მოთხოვნის გაგრძელება მიიღეს.

„განშორების“ წინ კეზელმა „რაინდულად“ განუცხადა რედაქტორს — თქვენი გაზეთის წარმატების მსურველი ვარო, მაგრამ დიდი ხანი არ გასულა, რომ მან „დროების“ მიმართაც გადმოდანთხიდა ჩვეული ღვარძლი და გესლი. რედაქცია იძულებული გახდა გაზეთის ფურცლებზე გამოექვეყნებინა ამ ინტრიგანის ადამიანის დახასიათება.

მაჩაბელმა სასტიკად დასაჯა რედაქციის თანამშრომელი, რომელიც სახელს უტეხდა, შეურაცხყოფასა და ტკივილებს აყენებდა ისეთ სასიქადულო მოღვაწეს, როგორიც ალექსანდრე ყაზბეგი იყო. მაგრამ რომ უფრო კარგად დავხატოთ მაჩაბელი, როგორც რედაქ-

ტორი და როგორც ადამიანი, ზედმეტი არ იქნება, ერთი პატარა ფაქტი კიდევ გავიხსენოთ.

გაზეთის ერთ ნომერში, ილია ჭყონიას ფელეტონში, ალუგორიულად გამასხარავებული იყო ოზურგეთის მაზრის უფროსი. სხვათა შორის, ეს ფელეტონი ერთ-ერთი საბაბი გახდა „დროების“ დახურვისა. წერილმა დიდი გამოსხაურება და აყალმაყალი გამოიწვია. მაზრის უფროსმა სასამართლოში იჩილა და მთავარმართებელსაც სთხოვა გამოსარჩლება. დაიწყეს გამოძიება, მოითხოვდნენ ფელეტონის ავტორს, რათა შური ეძიათ მასზე.

ერთი კერძო წერილით გვებულობთ, რომ მაჩაბელმა ფელეტონის ნამდვილი ავტორი არ დაასახელა და თვითონვე იკისრა ავტორობა. რედაქციის ერთ-ერთ თანამშრომელს იგი სწერს: „ჭყონიას წერილი მივწერე და ვაცნობე, რომ საჭირო არ არის ვინმემ იკისროს ფელეტონის ავტორობა. მე თვითონ ვიკისრებ“.

ასეთი კეთილშობილი ბუნებისა და სამართლიანობისათვის მაჩაბელი ძალიან უყვარდათ რედაქციის თანამშრომლებს:

„...სანამ ვიცოცხლებ, ვერ დავივიწყებ იმ მოკლე ხანას, როცა ივანე მაჩაბლის ხელმძღვანელობით „დროების“ რედაქციაში ვწრომობდი, — წერს სერგეი მესხის ძმა დავითი, რომელიც სერგეის გარდაცვალების შემდეგ ვანო კვლავ მიიწვია რედაქციაში სამუშაოდ, — მოკლე ხანს მარგუშა ილბაღმა ჩემს ძმა სერგეისთან მუშაობაც. და თუ მწარე გულისკვნესით მოვიგონებ იმ დროს, ამის შემდგომი ხანაც, იმგვარივე მოკლე და მცირე, ამაკენესებს ხოლმე, ვინაიდან სერგეის ნაჭირნახულებე საქმეს მართლაც რომ ღირსეული შემკვიდრე გაუჩნდა ვანო მაჩაბლის სახით... ერთი წამითაც არ მიგრძენია, რომ მე ისევ ჩემს ძმა სერგეისთან არ ვმუშაობდი“.

მესხის დაუცხრომელი მეცადინეობით თანდათანობით დიდდებოდა კორესპონდენტების ქსელი. მაჩაბელმა კიდევ უფრო გაამრავლა კორესპონდენტების რიცხვი. იგი ცდილობს ყოველ ნომერში მისცეს მასალები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებიდან, გააშუქოს მთელი საქართველოს ცხოვრება, წარმოგვიდგინოს მთლიანი საქართველო, თავისი ისტორიით, დღევანდელი ცხოვრებითა და პერსპექტივებით.

„დროების“ პირველივე ნომრის მოწინავე სტატიაში, ჯერ კიდევ

1866 წელს, რედაქცია მკითხველს მიმართავდა: „... გაზეთს ერთი იმისთანა მნიშვნელობაც აქვს, რომელიც არ უნდა დაევიწყოთ: გაზეთი აგროვებს და აკავშირებს მთელს ხალხს“.

მაჩაბელმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ამ საკითხს. იმ მრავალფეროვან მასალებთან ერთად, რაც მკაფიო წარმოდგენას აძლევდა მკითხველს საერთაშორისო მდგომარეობაზე, პოლიტიკაზე, მეცნიერებაზე და სხვა საჭირობო საკითხებზე, გაზეთი სისტემატურად ბეჭდავს წერილებს საქართველოს კუთხეებზე, აცნობა მკითხველს მის ისტორიას, ეკონომიკას, გეოგრაფიას, ზნეჩვეულებებს... მაჩაბელი გრძნობს, რომ ეს ახლა უალრესად აქტუალურია; დროა გაერთიანდეს ფეოდალური ურთიერთობის შედეგად დაკნინებული და დაქუცმაცებული საქართველო. ეს საკითხი მუდამ აწუხებდა მაჩაბელს, დაწყებული იმ დროიდან, როცა პირველად შესდგა ფეხი საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზზე, სულ ბოლომდე, სიცოცხლის უკანასკნელ წლებამდე. მკითხველს ეხსოვება მისი ერთი წერილი, რომელიც მან ჯერ კიდევ 1880 წელს გამოაქვეყნა. ამ წერილში იგი სასტიკად კიცხავდა ვიწრო კუთხურობას, „ძველი დროიდან მემკვიდრეობით მიღებულ“ ფეოდალურ პარტიკულარიზმს. ხოლო შემდეგ, დაღუპვამდე ორიოდე წლით ადრე, რაფიელ ერისთავის იუბილეზე წარმოთქმულ სიტყვას მაჩაბელი იმით იწყებს, რომ სიხარულს გამოხატავს — აქ ჩვენ დღეს საქართველოს ყველა კუთხის ხალხს ეხედავთ. აქ არიან აჭარლები, ხევსურები, ჩვენი ქვეყნის სხვა განაპირა მხრიდან ჩამოსული წარმომადგენლები!

„დროების“ ფურცლებზე ზედიზედ იბეჭდება ეთნოგრაფიული და ისტორიულ-პოლიტიკური მიმოხილვები სვანეთზე, აფხაზეთზე, ბოჭორმა-ერწოზე, გურიაზე, ოსეთზე, სამეგრელოზე... ქვეყნის დაქუცმაცებით მტერი სარგებლობდა ხოლმე. ასე იყო ყოველთვის საქართველოს მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში. ასე ხდებოდა იმჟამადაც, როდესაც ცარიზმის თვითმპყრობელური პოლიტიკის გამტარებელი რეაქციონერები ცდილობდნენ ხელი შეეწყოთ საქართველოს დაქუცმაცებისა და დაყოფისათვის. ამ საქმისათვის განსაკუთრებული თავგამოდებით იღწვოდა ცბიერი პოლიტიკოსი,

კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი იანოვსკი, რომელმაც შეპარვით, მეტისმეტი სიფრთხილით დაიწყო მოქმედება.

პირველად სიხარულით შეხვდნენ იანოვსკის დანიშვნას, რადგან მან შესცვალა ნევეროვი, კაცი, რომელიც, როგორც სერგეი მესხი წერს, „თავის უმაღლესი თანამდებობის აღსრულების დროს უფრო სხვა მიზნებს მისდევდა, სწავლა-განათლების საქმის გარეშე მიზნებს... პოლიტიკოსმა დასძლია იმასში პედაგოგი, ნაციონალური ვიწრო მიზნების დევნამ დაავიწყა იმას ხალხის განათლების საქმი“.

\ მაგრამ ახალდანიშნულ იანოვსკისაც მალე მიუხვდნენ, რომ ესეც „სწავლა-განათლების საქმის გარეშე მიზნებს“ მისდევდა, და ეს კიდევ უფრო ცბიერი პოლიტიკოსი გამოდგა. ამიტომაც იყო, რომ ჩვენმა მოღვაწეებმა ერთბაშად აღიმალეს ხმა მისი „პედაგოგიური მიზნებისაგან“ სავსებით დაშორებულ პოლიტიკის წინააღმდეგ.

გამოცდილი პოლიტიკოსის თვალმა ჩამოსვლისთანავე შენიშნა ყველაზე სუსტი ადგილი, საიდანაც შეიძლებოდა მოქმედების დაწყება, და სწორედ იქიდან დაიწყო. იგი მოითხოვდა სამეგრელოს სკოლებიდან ქართული ენის განდევნას, რადგან, მისი მტკიცებით, მეგრულს არაფერი საერთო არა ჰქონდა ქართულთან. მაგრამ რაპდენჯერაც არ მოინდომა თავისი განზრახვის გატარება, იმდენჯერ მტკიცე წინააღმდეგობას წააწყდა და მოხერხებულად უკან დაიხია. ამ საგანზე ცნობილია სერგეი მესხის და ილია ჭავჭავაძის, აგრეთვე ჩვენი სხვა მოღვაწეების ენერგიული და დასაბუთებული გამოსვლები.

1885 წელს მან, ეტყობა, ისევ მოინდომა თავისი ძველი განზრახვის გატარება. და ახლა უკვე „დროების“ ფურცლებზე ჩვენ ვხედავთ მაჩაბლის ენერგიულ პროტესტს, საფუძვლიან, დასაბუთებულ გალაშქრებას, რომელიც ზედიზედ გრძელდება რამდენიმე ნომერში.

ეს გალაშქრება გამოიწვია ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სკოლების დირექტორის ერთმა ცირკულარმა, რომელიც სენაკისა და ზუგდიდის სკოლების მასწავლებლებს შეეხებოდა. ცირკულარში, სხვათა შორის, ნათქვამია: „სამეგრელოს სასწავლებლებში და ამოში მოსწავლე მეგრელებისათვის სწავლა იწყება მეგრულს

ენაზე კი არა, როგორც უნდა ყოფილიყო აღნიშნული, თანახმად ყოფილის კავკასიის მთავარმართებლის მიერ 1881 წ. იანვრის 13-ს დამტკიცებულის პლანისა ადგილობრივ მცხოვრებთა პირველ დაწყებით სკოლებისათვის, არამედ ქართულს ენაზე... შემდეგ, როდესაც იმავე სასწავლო პლანის თანახმად, იწყება სწავლა რუსული ენისა, სიტყვანი და ფრაზები, რომელნიც ბავშვს რუსულს სახელმძღვანელოში შეხვდება, ითარგმნებიან ქართულს და არა მეგრულს ენაზე. ამრიგად, ხსენებულს სასწავლებელში მოწაფენი, ერთის ახალის ენის (რუსულის) მაგიერ, რომელიც აუცილებლად საჭიროა ისწავლებოდეს, როგორც სახელმწიფო ენა, სწავლობენ ორს ახალს ენას (რუსულსა და ქართულს)“.

ამით ხსნის ღირექტორი სწავლის დაბალ ხარისხს და შენიშნავს—ის მოტივი კი ქართველი მასწავლებლებისა, რომ „მეგრულის ენით არ შეიძლება სწავლის დაწყება, რადგან ამ ენაზე მწერლობა არ არისო და ქართული ენა მეგრელებისათვის სჯულის განმანათლებელ ენად ითვლება და, მაშასადამე, ქართული ენის დაკარგვით მეგრელნი სარწმუნოებრივ შემეცნებასაც დაკარგავენო“, დაუსაბუთებელია, რადგან „შეიძლება რუსული ანბანის შემოღება მეგრულის მწერლობისათვის. რაც შეეხება მეორე საბუთს... საჭირო ლოცვანი და საღმრთო ისტორია შეიძლება შესწავლილ იქნან რუსულის ენიდამ დედა-ენაზე თარგმნით და ახსნით... ქართულის ენის განდევნით სამეგრელოს სკოლიდამ, ეს სკოლები საკმაო დროს მოიგებენ“.

ამ ცირკულარმა, რომელიც ოფიციალურად იყო გამოქვეყნებული „ნოვოე ობოზრენიეში“, ხოლო შემდეგ „დროებაშიც“ გადაბეჭდა, დიდი აღშფოთება გამოიწვია. მაგრამ რომ უფრო დასაბუთებული და მომზადებული ყოფილიყო პროტესტი ასეთი პოლიტიკის წინააღმდეგ, მაჩაბელმა ხერხი იხმარა და ცირკულარის გადმობეჭდვამდე გაზეთში დაბეჭდა მოწინავე წერილი, რომლის სათაურია „მეგრელებისათვის ძალად „მზრუნველი“. სტატია, რომელიც მაჩაბლის კალამს ეკუთვნის, მიმართულია აღ. ცაგარლის წიგნის „Менгрельские этюды“-ის წინააღმდეგ.

ცაგარლის წიგნი, თავისთავად, წმინდა ენათმეცნიერული ხასიათისაა, მაგრამ იმ პირობებში, როდესაც გახურებული მუშაობა წარ-

მოებდა სამეგრელოს სკოლებიდან ქართული ენის განდევნისათვის, განათლების საქმის მესვეურებმა, ეტყობა, ამ ნაშრომის თავიანთი მიზნებისათვის გამოყენება სცადეს. საინტერესოა მაჩაბლის აღნიშნული სტატია და ამიტომ დაწვრილებით მოვიყვანოთ:

„იქნება ექვსი-შვიდი წელიწადი, რაც ერის ნემეცურს ჟურნალში, უცხოეთში მყოფობის დროს, შეგვხვდა მცირე წერილი ხევსურებზედ. რა თქმა უნდა, ამ წერილს ისე დავეწაფებოდით, როგორც სასმელს წყურვილით დატანჯული, მაგრამ ბოლომდის რომ ჩავედით — გულმტკიცეწულად წარმოვთქვი: „ღმერთო, დაგვიხსენ ამისთანა მეცნიერებისაგანო!“

„თბილისში თითქმის პირველ მეცნიერად ცნობილი ბ-ნი რადე მოუთხრობდა ნემეც მკითხველებს, რომ ხევსურები სრულიად სხვა ხალხია, ქართველებთან არავითარი კავშირი არა აქვთ-რა და ამ ორს ხალხს ერთმანეთისა სრულიად არაფერი არა ესმის რაო. ამ დროს ხევსურეთში სასწავლებლები რომ ყოფილიყო, ბ-ნი რადე იმასაც გვეტყოდა, თუ როგორ სასარგებლო იქნებოდა ხევსურებისათვის, რომ თავიანთ სასწავლებლებში მხოლოდ ხევსურული ენა ესწავლათ და ქართულისათვის კი, როგორც უცხო ენისათვის, თავი დაენებებიათ.

„მერე, რად უნდა გაგვაკვიროს რადესა და ხევსურების ამბავმა; რადე უცხო ქვეყნელია, მხოლოდ ცოტათი იცნობს ჩვენს ხალხს და მოადრებულად რომ გაპლვიძებოდეს სურვილი კავკასიოლოგობის სახელის მოხვეჭისა, — რა გასაკვირველია! გასაკვირველი ის უფროა, როცა ჩვენივე ქვეყნის შვილი მოგვითხრობს მეცნიერულის კილოთი უხამსს ვითომ ქეშმარიტებას და თავის უმეცრებით ღირეპტობის დიპლომს სწირავს ჩვენის ხალხის სხვადასხვა ხაწილების ერთობას. მეცნიერულ ბორძიკს ზოგიერთ ვითომ მეცნიერებისაა რომ ზარალი არა მოჰქონდეს რა, იქნება ყური მოგვეყრუებინა და ხმა არ ამოგვეღო, მაგრამ, სამწუხაროდ, ჩვენ იმისთანა მდგომარეობაში ვართ, რომ შეიძლება ვინმე პაიკის გონების პატრონმა არსებამ ეს ბორძიკი თავისთვის გამოიყენოს და მეცნიერულს გამოკვლევას უტყუარობის ბეჭედი დაასვას.

„კავკასიურ ენებში ორი ისეთი ენა არ არის, რომელნიც მეგრულსა და ქართულსავეთ ერთმანეთთან დაახლოებულნი იყვნენ.

ჩვენ ლინგვისტი არა ვართ, „სამეგრელოს ეტიუდებს“ არ ვეწყობით, მაგრამ უბრალო ფაქტები ვიცი, რომ მეგრული ენა ყოველთვის შეადგენდა და დღესაც შეადგენს საფეხურს ქართულის ენის შესწავლისათვის. მეგრელები ორსა და სამს თვეზედ სწავლობენ ჩინებულს ქართულს და ყოვლად შეუძლებელი იქნებოდა, ამ ორ ენას შორის რომ სრული „მამაშვილური“ კავშირი არ არსებობდეს...

„დიდებული ჭყონდიდის ეკლესია ითვლებოდა თითქოს ქართული მეცნიერების ცენტრად და თვით ჭყონდიდელსაც იმისთანა გავლენა ჰქონდა მთელს ქართველობაზე, რომ კმაროდა ეთქვათ: „ჭყონდიდელმა ბრძანაო“ და მისი სიტყვა სრულის ავტორიტეტის ძალას მოიპოვებდა.

„წელანაცა ვთქვით, რომ მეგრელები თვითონვე კარგად გრძნობენ იმ კავშირს, რომელსაც ცრუმეცნიერები და ხალხის ცრუმზრუნველნი ვერას გზით ვერ შეარყევენ და ამ გრძნობას სასიამო შედეგიც მოსდევს. თითქმის დღითი დღე უკან და უკან იწევს ის სამზღვარი, რომელიც ამ ორს ენას ერთმანეთთან ჰყოფდა, თუმცა კი გონებაგაღვიძებული საზოგადოებისათვის ეს სამზღვარი თავის დღეში არ არსებულა“...

იმავე ნომერში, რომელშიაც ეს სტატიაა დაბეჭდილი, მაჩაბელი იწყებს ბოროზდინის მოგონებების ბეჭდვას — „სამეგრელო გუშინ“, და რამდენიმე ნომერში სამ-სამ მაღალ „სარდაფს“ უთმობს ამ საინტერესო ნარკვევს.

როგორც მაჩაბელი მოელოდა, სწორედ ისე მოხდა: ორიოდ დღის შემდეგ სამეგრელოს სხვადასხვა კუთხეებიდან იწყო დენა კორესპონდენციებმა, სტატიებმა, მოწოდებებმა... რომელთა ავტორები აღშფოთებით გმობდნენ იმ აზრს, თითქოს მეგრული ენა ქართულის „ღვიძლი შვილი“ არ ყოფილიყო. „მეცნიერება, როგორც თვით ჰეშმარიტება, სიცრუეს მეგობრულად ხელს ვერ გაუწვდის. იგი ვერ შეითვისებს მას, თუნდ სიცრუე შეიქნეს ვისთვისმე სასურველი“... წერდნენ ერთნი; „მეგრული ენა რომ ქართული ენის ღვიძლი შვილია, ამაში შემოიტანს ექვს მხოლოდ ის, ვისაც მეგრული ისე გაეგება, როგორც ბ. რადეს ხევსურული“, ეხმაურებოდნენ მეორენი. „რომელ ფილოსოფოსს მოუვიდა თავში მეგრულისა და ქართულის ერთმანეთთან დაშორება? ჩვენ მეგრელები, ნამდვილნი

შვილნი ვართ ქართველი ერისა და ჩვენი დედა-ენა ქართულია... ეხლა, ღვთის მადლით, როცა ჩვენ ყველანი, ფშავიც, ხევსურიც, მეგრელიც, კახელიც და ქობულეთელიც დიდებულის რუსეთის მფარველობის ქვეშ შევევერთდით — ეხლა უფრო უნდა გაძლიერდეს ის გრძნობა, რომ ჩვენ ყველანი ერთს ერს შევადგენთ, ერთი ენა გვაქვს, ერთი და იგივე ცხოვრების საგანი, ერთი და იგივე დანიშნულება. როგორც ხევსური, ისე მეგრელი ამყობს საუკეთესო წამებით საქართველოს ისტორიისა... ვაი, საბრალო ის მეცნიერები, რომელსაც სურს დაუმტკიცოს მეგრელებს, რომ თქვენი ქართული ენა თქვენი არ არისო. მებრალება, კემშარიტად! მეგრელებს ასე აღვილად ვერ გააბრიყვებენ“.

ზედიზედ, გაზეთის სხვადასხვა ნომერში, გამოქვეყნდა მასალები, სადაც ცალკეული მეგრული სიტყვები, გამოთქმები, ანდაზები შედარებულია ქართულთან, უახლოესი მსგავსების დასამტკიცებლად. მთელს ქვეყანას მოედო ეს ამბავი და ხალხი დაირაზმა ეროვნული ღირსებისა და ეოაიანობის დასაცავად.

და მხოლოდ ამის შემდეგ გადმობეჭდა მაჩაბელმა თავის გაზეთში ზემოაღნიშნული ცირკულარი.

სამწუხაროდ, სავსებით შეუსწავლელია ჩვენი იმდროინდელი პრესა და, მათ შორის, რა თქმა უნდა, მაჩაბლის „დროებაც“. მისი საფუძვლიანი ანალიზი მრავალ საინტერესო ფურცელს შემატებდა მაჩაბლის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას.

მაგრამ ზოგადად მაინც უნდა აღვნიშნოთ, რომ მაჩაბლის რედაქტორობის პერიოდში „დროება“ გამოირჩეოდა შეუპოვრობით, სისტემატური და ენერგიული ბრძოლით გამძვინვარებული. რეაქციის წინააღმდეგ, ცარიზმის იმპერიალისტური პოლიტიკის წინააღმდეგ. დიდი რუსი მოაზროვნეების პროგრესულ იდეებზე აღზრდილმა მაჩაბელმა თავისი მასწავლებლებისაგან ის განსაკუთრებული შეუპოვრობაცა და სიმძაფრეც შეისწავლა, რითაც ასე სახელგანთქმულია იმდროინდელი რუსული პროგრესული პრესა.

ივანე მაჩაბელი უკვე დიდი ჟურნალისტი — მრავალმხრივ განვითარებული, ენაწყლიანი, „მადლიანი კალმის პატრონი“, შეუპოვარი და ენერგიული. ამას აშკარად გრძნობენ მისი მკითხველები, როდესაც მათ „ყოველ დღით გაზეთის ახალი ნომერი მიერთმევთ“. მაგრამ ის როგორღა უნდა იგრძნონ მკითხველებმა, რომ რომელიმე უფერული ქრონიკის მაგილად, რომელიც, როგორც ცა და მიწა, ისე განირჩევა სხვა მასალებისაგან, აწკობილი და გამზადებული იყო დასაბეჭდად სულ სხვა მასალა — სტატია, რომელიც მოუწოდებდა ხალხს ერთიანობისაკენ, „საქართველოს ეროვნების აღსადგენად“; ან ისეთი წერილი, რომელშიაც მხილებული იყო მაზრის უფროსებისა და თავადაზნაურობის თავგასულობა; მგზნებარე ლექსი, რომელიც ხალხს აჯანყებისაკენ მოუწოდებდა; სატირიკული სტრიქონები, რომელშიაც გამასხარავებული იყო ხელმწიფე იმპერატორი... და სხვა ისეთი „უსიამოვნო“ მასალები, რომელთა გამომზეურება უხერხულად მიიჩნია ერთმა სახელგატეხილმა ორგანიზაციამ.

ამ ორგანიზაციის პირდაპირი სახელით ხსენებას მაჩაბელი ყოველთვის ერიდება და გაზეთის ფურცლებზე ხან უწოდებს „დაწესებულებას, რომელსაც გაზეთის მეთვალყურეობა აქვს ჩაბარებული“, ხოლო უფრო ხშირად მრავალწერტილით აღნიშნავს ხოლმე. ეს არის საცენზურო კომიტეტი, რომელთანაც ყველა მაშინდელ რედაქტორს, ხოლო მათ შორის უფრო ხშირად მაჩაბელს, დაუცხრომელი, მეტად მწვავე და რთული ბრძოლა ჰქონდა.

ეს ბრძოლა ორგვარი იყო — აშკარა და ფარული, და ხშირად ორივე სახე შეტაკებისა საკმაო კურიოზებით ხასიათდებოდა.

ჩვენ შეგვიძლია ზოგიერთი მოვონებიდან ასეთი სცენა გავაცოცხლოთ: საღამო ხანია. კვირაძალი. მრავალი წვალებისა და ჭაპანწყვეტის შემდეგ საკვირაო გაზეთი უკვე გამზადებულია. ახალგაზრდა თანამშრომელი მხიარულ გუნებაზეა, სადღესასწაულოდ მოირთვება, ჩოხა-ახალუნში გამოეწყობა, ხანჯლით დამშვენდება, გვერდზე რევოლვერს დაიკიდებს და რედაქტორთან შევა, რომ გათავისუფლება სთხოვოს და მუშტაიდისკენ გაისეირნოს.

მაჩაბელი მაგიდას უზის და კორესპონდენციებს ათვალიერებს შემდეგი ნომრებისათვის. ახალგაზრდა თანამშრომელს ახედავს, შე-

ათვალიერებს. გაუღიმებს, რაღაცის თქმას დააპირებს, მაგრამ ამ დროს კარი ყურთამდე იღება და ოთახში შეევარდება გაცეცხლებული ასოთამწყობი. ხელში წითელი ხაზებით აქრელებული გაზეთის „ოტისკი“ უჭირავს და რკულზე იგინება.

ცენზორმა ლუკა ისარლოვმა კვლავ შეაჩერა გაზეთი!

მაჩაბელი, საერთო სიფიცხის მიუხედავად, უფრო მშვიდად შეხედება ამ აძბავს, ხოლო „გასასეირნებლად“ გაძხადებულ ახალგაზრდას „დაცეცხლავს“, გაზეთს ხელს დააელებს და საცენზურო კომიტეტისკენ გავარდება.

ცენზორის პირადი მდივანი წამოდგება, რომ ამ სადღესასწაულოდ გამოწყობილ ახალგაზრდას თავაზიანად მოახსენოს — ლუკა სტეფანიჩი მოუტელელიაო, მაგრამ ამღვრეულ თვალებს რომ წააწყდება. ცივად გადგება გვერდზე.

ვერ გაარჩევ, ისარლოვი დგას თუ ზის მაგიდასთან. ოთახში რომ შევიდა ჩვენი ახალგაზრდა ჟურნალისტი, მხოლოდ თავი დაინახა. მაგიდის იქითა მხრიდან ამოშვერილი, სუფთად გაპარსულა მახინჯი თავი, რომელსაც ორი ფლიდი, გაიძვერული თვალი „უმშვენებდა“. ეს თვალები აქამდე ერთ წერტილს მისჩერებოდნენ ჭერში, ახლა კი სწრაფად იცვალეს მიმართულება და ახალშესულს მიაშტერდნენ.

— აბა. ეგ წითელი მელანი იქით! აილე შავი და ახლავე გაუშვი ეს ფელეტონი, თვარა!..

პირდაპირ საქმით დაიწყო ახალგაზრდამ.

ისარლოვს ორჯერ უფრო დიდი მოეჩვენა რევოლვერიცა და ზანჯალიც. რომლის ტარზედაც ამ უცნობ ახალგაზრდას ახლა მოუთმენლად დაედო ხელი.

— კაცო! შამილობაა?.. რა ამბავია?!

— შამილიცა ვარ და ქიარიმიც! უსისხლოდ აქედან არ წავალ! მალე. მალე. გაზეთს აგვიანდება!

ისარლოვს მკედრის ფერი დაედო, აცახცახებული ხელით აიღო კალმისტარი და ისე მოაწერა თავისი გვარი, რომ ცალი თვალი ზანჯალისათვის არ მოუშორებია. მერე კი, როცა აბეზარი ახალგაზრდა მოსხლეტით გავარდა კარებიდან, დამფრთხალი ცენზორი კატის

ნაბიჯით მივიდა ფანჯარასთან და ქურდულად გადახედა ქუჩაში სწრაფი ნაბიჯით მიმავალ ჩოხოსანს.

ეს იყო ბედნიერი შემთხვევა, რადგან ლუკა სტეფანიჩმა, რომელსაც დაცინვით ლუკა ისარლიჩს ეძახდნენ, ვერ იცნო ახალგაზრდა კაცი და, ცოტა არ იყოს, შეშინდა. ყოველთვის ასე ბედნიერად როდი მთავრდებოდა „შეტაკებანი“. ისარლოვი სიამოვნებას გრძნობდა ხალხის წვალებით და შეწუხებულ სახეს რომ დაინახავდა, ხითხითებდა ხოლმე. „ნამდვილი ძველი დროის პოლიციელი იყო, — იგონებს ერთი თანამედროვე, — გულთ გაქვავებული, ჭკუთით გამოფიტული; ვერც შენი პირველი სიტყვა, ვერც შენი საღისეჯა, ვერც ხვეწნა და მუდარა ვერ მიაღწევდა იმის გულსა და ტვინს...“

როდესაც რედაქციის თანამშრომელი ვერაფერს გახდებოდა, თვით რედაქტორი ეწვეოდა ხოლმე საცენზურო კომიტეტს, და ეს იყო მეტად არასასიამოვნო სტუმრობა, რადგან სტუმარი საკმაოდ „არათავაზიანობასა და კადნიერებას“ იჩენდა.

მაგრამ ძალიან ხშირად არც რედაქტორის უშუალო ჩარევას მოჰქონდა სასურველი შედეგი და დასაბეჭდად გამზადებული გაზეთის გვერდები ხელახლა ირღვეოდა, გულმოდგინებით დაწერილ სტატიებს იღებდნენ და მკითხველთან ისევ და ისევ დასახიჩრებული გაზეთი მიდიოდა. ცენზურის მიერ საერთოდ აკრძალული მასალებიდან—6/7 მხოლოდ მაჩაბლის „დროებაზე“ მოდიოდა, ხოლო 1/7 ყველა დანარჩენ ჟურნალ-გაზეთებზე!.. ასეთ შეუპოვრობას უსათუოდ ჰქონდა თავისი დადებითი მხარე, რადგან ცენზურას, ამდენი აკრძალვის მიუხედავად, მაინც ხშირად ეპარებოდა ხოლმე თავისთვის არასასურველი მასალები.

ცენზურასთან ბრძოლას ახასიათებდა მეორე, ფარული მხარეც და ეს გაცილებით უფრო რთული და საშიში იყო. ეს ბრძოლა, რედაქციის მხრით, მდგომარეობდა ნამდვილი აზრის შეფარვით გადმოცემაში, ქარაგმით წერაში, ისე, რომ მკითხველს „სტრიქონს და სტრიქონს შორის“ ამოეკითხა შინაარსი: „წერის დროს აქაური ცენზურა უნდა იქონიოთ სახეში“, ვკითხულობთ ერთ მაშინდელ კერძო წერილში, და ეს მთავარი მცნება მუდამ უნდა ხსომებოდა მაშინდელს ჟურნალისტსა თუ მწერალს.

განსაკუთრებით მკაცრი იყო ცენზურა სწორედ იმ წლებში, რო-

ცა მაჩაბელი გამოვიდა სამოღვაწეო ასპარეზზე. ეს არის საშინელი რეაქციის პერიოდი, როდესაც მეფის მოკვლით შეშინებული და გაღიზიანებული თვითმპყრობელური მთავრობა ყოველ თავისუფალ აზრს ცეცხლით და მახვილით სღეენის. „აქაური ცენზურა ცხирен-сбыет, — სწერდა თბილისს დროებით ჩამოსული ვასილ მაჩაბელი ნიკო ნიკოლაძეს, 1884 წელს, — ჩვენმა ლიტერატორებმა არ იციან რა ქნან, ისე ყოველ უბრალოზედ ხრიკს უდებს, როგორც იმერლები ამბობენ“...

საყურადღებოა, რომ ეს სიტყვები სწორედ ვასილ მაჩაბელს ეკუთვნის, რომელიც ყოველდღიურად ხედავდა თავისი ძმის საშინელ შევიწროებას ცენზურისაგან. გ. ყიფშიძე წერდა ილია ჭავჭავაძეზე: „სხვათა შორის გული იმანაც გაუტეხა გაზეთზე (იგულისხმება გაზ. „ივერია“), რომ ცენზურა მაშინ ყოველად სასტიკი იყო: არათუ ცოცხალს სიტყვას, სურათიანს, ელვარე გამოთქმასაც გზა არ ეძლეოდა...“

ფარული ბრძოლის თავისებურება ცენზურის მხრით უნდა ვეძიოთ იმ საიდუმლო მიწერ-მოწერაში, რითაც სავსეა არქივები. ეს მიწერ-მოწერა რედაქციების წინააღმდეგ არის მიმართული და ხშირად, ზემოთ რომ ავწერეთ, იმაზე არა ნაკლებ კუთრივად ხასიათს ატარებს.

ეს მხარე ბრძოლისა ყველაზე უფრო საშიში იყო, რადგან რედაქტორებმა არ იცოდნენ, საიდან და რა ძალის შემოტევა წაომოებდა, რომ დროულად და მომზადებულად დახვედროდნენ.

მაჩაბელმა არ იცოდა, მაგალითად, რომ იმ დღეს, როდესაც მან გორის სემინარიელებისაგან წერილი მიიღო, გორიდანვე საიდუმლო ბარათი მოუვიდა უფ. იანოესკისაც.

მაჩაბლის სახელზე მოსულ წერილს, რომელიც 1885 წლის 23 აპრილით არის დათარიღებული, აქვე მოვიტანთ:

„უფალო რედაქტორო!

„გორის სამასწავლებლო სემინარიის ქართველ მოწაფეებს პუქთად მოგვდის „დროება“, რისთვისაც ფრიად მადლიერნი ვართ პატივცემული გაზეთის რედაქციისა. „დროება“ არის დღეს ერთადერთი ჩვენი დღიური გაზეთი, რომელიც გვაცნობს ჩვენი ქვეყნის აკარგს; დაშორებულებს გვაახლოებს ხალხის ცხოვრებასთან, დაფ-

რინავს რა კუთხით-კუთხეს, სოფლით-სოფლად და ამგვარად ცოტად თუ ბევრად გვამზადებს ცხოვრებისათვის. უგნური და შეშლილი თუ უარპყოფს გაზეთის მნიშვნელობას, მაგრამ თქმულა: უბედურ კაცს ქვა აღმართში მისწევიაო“, ჩვენთვის კი არსად სამარე, არსად სათხრელად ბარია, შოთასი არ იყოს.

„სიტყვა „უბედური“ საკეკლუცოდ, ფრაზის დასამშვენებლად წამოსროლილი არ გეგონოსთ... თქვენ ერთი ცენზორი მაინცა გყავთ, ჩვენ კი — ორმოცი, და „დროებამ“ ორმოცი ხელი და ათასი ობობას ქსელი უნდა გამოიაროს, ვიდრე ჩვენამდის მოაღწევდეს. დღეს მოსასვლელს ნომერს დღეისწორს მივიღებთ, და ისიც ათაა-ში ერთილა თუ შემოვარდება სემინარიაში მოსხლეტილ წეროსავით! ამას გარდა, როგორც ბრძანა მისმა აღმატებულებამ უ. კაკეასიის ოლქის მზრუნველმა და გადასწვითა ჩვენმა პედაგოგიურმა კრებამ, (მოგესხნებათ სემინარიას თავის „პედაგოგიური კრება“ ახლავს: მასწავლებლებისაგან შემდგარი), ეხლა სრულიად უნდა აგვეკრძალოს ქართული წიგნების კითხვა და მათ რიცხვში „დროებისაც“. ამიტომ გზავნა ამ ადრესით, რომლითაც აქამდისინ გვიგზავნიდით „დროებას“, ჩერ პირველ მიზეზის გამო საგრძნობლად ჰკარგავს მნიშვნელობას, და თუ მეორე გარემოებასაც მოიგონებთ, მაშინ ხომ სულ უსაფუძვლო იქნება. ამის გამოსობით აწითგან ვინძლო ამ ადრესით გვიგზავნოთ. В Горн, Виссаріону Гогохія. ეს კაცი, როგორც ერძო პირი, გადმოგვეცემს ხოლმე და ეშმაკებიც ველარ დაეპატრონებიან თქვენს ჩვენზედ ამაგს“...

იანოვსკიმაც გადაიკითხა გორიდან მის სახელზედ მოსული საილუმლო წერილი და, გაბრაზებულმა, მდივანს მოუხმო; იმ შიძარუვების ასლები მოაძებნინა, რომელიც მან 3 და 13 თებერვალს საცენზურო კომიტეტს გაუგზავნა. საცენზურო კომიტეტის საპასუხო მომართვაც ზედ დაურთო და გარეთ გამოვიდა მტკიცე გადაწყვეტილებით, რომ თვით მთავარმართებელს მოლაპარაკებოდა...

მანამ უფალი მზრუნველი მთავარმართებლის ნახვას მოახერხებდეს, ჩავხედოთ იმ მიწერ-მოწერას, რაც თან მიაქვს მზრუნველს. გავეცნოთ თუნდაც 3 თებერვლით დათარიღებულ მიმართვის ასლს საცენზურო კომიტეტისადმი:

«Милостивый государь, Константин Васильевич! Газета «Дрозба» отличается постоянным вредным направлением для учащегося юношества, печатая статьи, заключающие извращенные сведения об учебных заведениях Кавказского учебного округа или неправильно объясняя распоряжения учебного начальства. Для примера я могу указать на № 10 «Дрозба» текущего года, в котором, между другими ложными сведениями о распоряжениях учебного ведомства, высказывается порицание автору одного учебника за то, что он не сжег этого учебника, заархивированного редакцией «Дрозба», а представил его на рассмотрение ученого комитета Министерства народного просвещения и теперь объявляет, что учебник его одобрен Министерством народного просвещения и может быть приобретаем для школьного употребления. Следовательно, редакция желает распространения в училищах только таких учебников, которые удовлетворяют ее целям, и стремится унижить в мнении преподавателей такие учебники, которые рекомендуются Министерством народного просвещения.

Вместе с тем редакция «Дрозба» не ограничивается только печатанием подобных статей, но и бесплатно рассылает их по учебным заведениям для чтения учащимся, как В. П. изволите убедиться из прилагаемого печатного адреса, по которому «Дрозба» распространяется между воспитанниками Кутаисской учительской семинарии.

Таким образом, «Дрозба» намеренно стремится подорвать в учащихся доверие к устанавливаемым в учебных заведениях порядкам и развращает учащееся юношество.

Вследствие сего, имею честь покорнейше просить В. П. сделать распоряжение: а) о недопущении, на основании известного циркуляра Министра внутренних дел, печатания в «Дрозба» статей, содержащих неверные сведения об училищах Кавказского учебного округа и б) о воспрещении редакции «Дрозба» самовольного распространения издаваемой ею газеты между воспитанниками Кавказских учебных заведений; о последующем же меня уведомить, с возвращением приложения. С истинным уважением и совершенной преданностью имею честь быть В. П. покорнейший слуга К. Яновский.

ახლა ერთი ისიც ვნახოთ, რა წერილი იყო დაბეჭდილი გაზეთის № 10-ში, რომ „პოლიტიკაში გაურეველი“ და მხოლოდ და მხოლოდ „პედაგოგიური მოსაზრებებით“ აღჭურვილი მზრუნველი წონასწორობიდან გამოიყვანა და ისეთი, საიდუმლო მიმართვები აწე-

რინა, რაც მის თანამდებობასა და მოწოდებას სულაც არ შეეფერებოდა.

ეს არის სრულიად ჩვეულებრივი საკვირაო ფელეტონი, ისეთი, როგორიც გაზეთის თითქმის ყველა ნომერში იბეჭდებოდა; სახელმძღვანელოს საკითხს კი, რომელსაც კავკასიის ოლქის მზრუნველის ასეთი გულისწყრომა გამოუწვევია, უმნიშვნელო ადგილი უჭირავს ამ წერილში — აქ ლაპარაკია იმაზე, რომ ერთ ჩვენს მოღვაწეს შეუდგენია სახელმძღვანელო, რომელიც თურმე ჩვენმა ლიტერატურამ ერთხმად დაიწუნა, მაგრამ სახელმძღვანელოს შემდგენელს მაინც არ უარუყვია „თავისი ნაყოფი“ და მისთვის „აუტოდაფე არ გაუმართავსო“. ეს არის და ეს.

მაგრამ ამავე წერილში სხვა რამეზედაც არის ლაპარაკი და სწორედ ამან გამოიწვია ოლქის მზრუნველის აღშფოთება. აქ ლაპარაკია იმაზე, რომ... მაგრამ პირდაპირ მოვიტანოთ ეს ადგილი.

„...ერთს ახალ ქართველ მოღვაწეს, რომელსაც ერთ დროს ჩინებული ლიტერატურობის ხმა დაუყარეს, მიუღია ქართულის ენის მასწავლებლის ადგილი ერთ-ერთს ჩვენს სასწავლებელთაგანში. ამბობენ, ამ ლიტერატორს უწინ თავის დღეში ქართული არ უსწავლებია და თუ მიიღო ეს ადგილი, მიიღო იმიტომ, რომ პროგრამის შეცვლა მოიწადინაო. ჩვენ არ ვიცით, რა ნება ჰქონდა პროგრამის შეცვლისა იმისთანა პირს, რომელსაც თავის დღეში ქართული არ უსწავლებია, არც ის ვიცით, შეამოკლა ეს პროგრამა, თუ გააგრძელა, მაგრამ ეს კი უფრო დასაჯერებელია, რომ ხსენებული პროგრამა შემოკლებულ და მოწონებულ იქნა, რადგან ეს პირი, თუ არ შემოკლებით, სხვა ფრივერ დამსახურებდა ესეთს უხვეწყალობას“.

აი, ამ აბზაცმა უფრო დასწვა პირი მზრუნველს.

ამავე წერილში კიდევ ერთი პატარა ცნობაა, რომელიც აგრეთვე არ ესიაშინებოდა ხსენებულ პირს. აქ ლაპარაკია იმაზე, რომ გაზეთმა „კავკაზმა“ გაილაშქრა ქუთაისში სემინარიის დაარსების წინააღმდეგ: რაღა საჭიროა ქუთაისში სასწავლებელი, როცა თბილისი და ქუთაისი „რკინიგზით არიან შეერთებულნი და ქუთაისელებს ამ გზით თბილისში შეილები ჩამოყვანა არ გაუჭირდებათ“.

წერილის ავტორი ჰკიცხავს „კავკაზის“ ასეთ გამოსვლას...

მაგრამ რაღა ეს ერთი წერილი!.. მართო ამ წერილს კი არ აღუშფოთებია დიდად პატივცემული მზრუნველი და საცენზურო კომიტეტი, მათ აშფოთებდა საერთოდ გაზეთი „დროება“ და მისი შეუპოვარი რედაქტორი — მაჩაბელი; მოსვენებას უკარგავდათ მთელი მუშაობა და მიმართულება გაზეთისა, რომელიც სულაც აღარ ეპუებოდა არც საცენზურო კომიტეტსა და არც მმართველობას.

13 თებერვლის წერილში კი კავკასიის ოლქის მზრუნველი იმეორებს თავის აღშფოთებას გაზეთისა და მისი რედაქტორის მიმართ და ახლა იმასაც დასძენს, სარწმუნო ცნობებით გაზეთი უფასოდ ეგზავნებათ საქართველოს სხვადასხვა სკოლებს, მათ შორის ზონის საოსტატო სემინარიის მოსწავლეებსო. მაგრამ ანასაც რომ თავი დაეანებოთ, — წერდა იგი, — საერთოდ მთელი მიმართულება და შინაარსი გაზეთისა ყოვლად საშიში და არასასურველიაო...

ახლა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველს მტკიცედ გადაუწყვეტია სერიოზულად მოელაპარაკოს მთავარმართებელს და მთარახი საცენზურო კომიტეტსაც გადაჰკრას, რომელსაც ერთი გაზეთის ალაგმვა ვერ მოუხერხებია. ამ კომიტეტის საპასუხო მომართვა, რომელიც ახლა მიაქვს მზრუნველს, ვერაფერი სანუგეშოა; აქ ისა სწერია, რაც ისედაც მშვენიერად იცის უფალმა მზრუნველმა...

«Газета «Дрозда» с переходом в руки настоящего ее редактора кн. Мачабели стала обнаруживать явно несочувственное правительство и, несмотря на самое строгое и притязательное отношение цензуры к этой газете, редактор ее с упорством и настойчивостью продолжает представлять в цензуру такие статьи, которые, как ему хорошо известно, ни в каком случае не будут одобрены для печати. Насколько цензура требовательна к этой газете В. П. изволите усмотреть из такого факта, что по отчету за истекший год оказалось, что из числа всех задержанных по грузинской журналистике статей 6/7 приходится на одну газету «Дрозда» и только 1/7 на все остальные издания. Несмотря на все это, общее направление газеты представляется, как и В. П. изволили заметить, крайне нежелательным... Зная же общее направление деятельности кн. Мачабели и его убеждений, с полною уверенностью можно высказать, что пока во главе редакции «Дрозда» стоит кн. Мачабели, газета не изменит ни своего направления, ни тех приемов, которые ныне практикуются. В виду этого, комитет пришел к

заклучению о необходимости отстранить вовсе кн. Мачабели от редактирования газеты»...

ეს პასუხი სასწავლო ოლქის მზრუნველმა 22 თებერვალს მიიღო, ახლა კი აგერ მაისის პირველი რიცხვებია და მდგომარეობა ისევ უცვლელი რჩება, მაჩაბელი კვლავ რედაქტორია და „დროებაც“ ძველებურად განაგრძობს „საშიში და არასასურველი“ სტატიების ბეჭდვას. მაგალითად, მთელი ის აურზაური სამეგრელოს სკოლებში ქართული ენის სწავლების შესახებ, სწორედ ამ პერიოდში, მარტის თვეში ასტეხა გაზეთმა. სკოლებში „დროების“ უფასო გზავნა თითქოს აკრძალეს, მაგრამ რა გამოვიდა, მოსწავლეები მაინც ღებულობენ და კითხულობენ გაზეთს! საცენზურო კომიტეტი თავს იმართლებს, ამ საქმეში კატეგორიულად ვერ ჩავერევით. რადგან ეს ჩვენი ფუნქციებში არ შედისო. საქმე ისაა, რომ მათ ამ საკითხის გამო ახსნა-განმარტება მოსთხოვეს მაჩაბელს, მაგრამ საკმაოდ მკვახე და საოცრად დასაბუთებული პასუხი მიიღეს: გაზეთის გავრცელება წმინდა კომერციული საქმეა და კომერციული საიდუმლოების გამჟღავნებას, კანონის ძალით (პასუხში მითითებული იყო სათანადო მუხლები), ვერ გვაიძულებთო...

სასწავლო ოლქის მზრუნველმა იმ დღეს ვერ მოახერხა მთავარმართებლის ნახვა, რადგანაც მას, წინააღმდეგობა ნაქეიფარს, კაბინეტშივე ჩასძინებოდა. ეს არც გაჰყვირებია მზრუნველს, რადგან დუნდულოვ-კორსაკოვი ქეიფის მოყვარული კაცი იყო და თითქმის სულ ღზინში ატარებდა დროს. რომ მოეხერხებინა ნახვა, მთავარმართებელი ალბათ აჩვენებდა საცენზურო კომიტეტის მომართვას, შედგენილს სასწავლო ოლქის მზრუნველისავე საიდუმლო წერილის საფუძველზე; ამ მიმართებაშიაც იგი ნაცნობ ფრაზებს ამოიკითხავდა...

«... Пока кн. Мачабели стоит по главе редакции, газета не изменит ни своего направления, ни тех приемов, которые ныне практикуются... Редакция газеты с видимым упорством и настойчивостью продолжает вносить на просмотр цензуры статьи в том же духе, совершенно игнорируя делаемые ей цензурные указания. Обращаемые к редакции разного рода законные требования со стороны цензора или комитета,

ბა, — ფიქრობს მაჩაბელი, — რაღა ფასი ექნება ისეთ გაზეთს, რომელმაც ლუკა ისარლოვიჩის დღედუკზე უნდა იცეკვოს!.. ასეთი გაზეთი გინდა ჰქონია ხალხს, გინდა არა; უარესიც არის, მკითხველს დააბნევს, ხალხში გაღვიძებულს გრძნობებსა და მისწრაფებებს დააჩლუნგებს!.. არა, ეს არ შეიძლება. უმჯობესია მე თვითონვე დაეთმო გაზეთი. ამით რამდენიმე ხნით მაინც მოტყუებუებიან!.. მაგრამ ვინ უნდა ჩაუდგეს სათავეში „დროებას“? ამის გადაწყვეტა კი მართლაც მძიმე გამოდგა. ძნელია საკუთარ პირმშოს გამოეთხოვო!..

მაჩაბელი არ დაიბნა. იგი უკვე გამოცდილი მოღვაწეა. შეტევა ხომ შეუპოვარი იცის, მაგრამ ახლა უკანდახევაც უსწავლია. ამჟერად მან თავისი სიფიცხეც დაკგმო და, თუმცა მის სიამაყეს თითქოს არ შეეფერებოდა ასეთი ნაბიჯის გადადგმა, საზოგადოებრივი ინტერესი ყველაფერზე მაღლა დააყენა და მოსალაპარაკებლად ილია ჭავჭავაძეს ეწვია. ასეთი დიდი ეროვნული საქმე არ შეიძლება ილიას ჩაურევლად გადაწყდეს.

მოლაპარაკება საქმიანი იყო და მხოლოდ და მხოლოდ გაზეთს შეეხებოდა. ურთიერთ შორის ძველ უკმაყოფილებათა გამო კრინტიც არ დაუძრავთ. საუბარს გაზეთის გამომცემელი ჟართველიშვილიც ესწრებოდა. ილიამ მაშინვე გაითვალისწინა საქმის მთელი სერიოზულობა და „დროების“ რედაქტორობა თვითონვე იკისრა.

შედგა არზა, მიმართვა, განცხადება და საცენზურო კომიტეტს წარედგინა. თავადი მაჩაბელი თვითონვე სტოვებს გაზეთს და მიდის. გამომცემელი ჟართველიშვილი თანახმაა რედაქტორის გადადგომისა. თავადი ჭავჭავაძე უმორჩილესად თხოულობს გაზეთ „დროებას“ რედაქტორად დანიშნონ. გამომცემელი თანახმაა ამ დანიშვნისა...

მაგრამ საცენზურო კომიტეტი არ გახდა ამის თანახმა. და ახლა ამაზედაც შეიქნა საიდუმლო მიწერ-მოწერა. ამას დაემთხვა მინისტრის ბრძნული რჩევაც — რედაქტორის შეცვლა ფაქტიურად არაფერს ნიშნავსო.

გინდ მაჩაბელი ყოფილა და გინდ ჭავჭავაძე, ამბობენ საცენზურო კომიტეტში. ფაქტიური რედაქტორი მაინც მაჩაბელი იქნება და მდგომარეობა ოდნავადაც არ შეიცვლება. ესენი ბანკშიაც ერთად მუშაობენ, ლიტერატურულ მოღვაწეობასაც ერთად ეწევიან, ერთი იდეის და მიმართულებისანი არიან!..

ჭავჭავაძე არ დაამტკიცეს. ცენზურასთან ბრძოლამ ისევ ფარული ხასიათი მიიღო, საქმე ძველებურად წარიმართა. მაჩაბელი, რა თქმა უნდა, გრძნობს, რომ ამით ყველაფერი არ დამთავრებულა და განსაკუთრებული სიფხიზლით განაგრძობს მუშაობას. ახლა უფრო მეტად ცდილობს სტატიების ნამდვილი აზრი სტრიქონსა და სტრიქონს შუა გააპაროს. აბა რას იფიქრებდა, რომ გამანადგურებელი დარტყმა იქიდან იქნებოდა, საიდანაც სულაც არ მოელოდა შემოტევას!..

გაზეთის დახურვა იმ „მავნე და საშიში“ წერილების გამო, რაც „დროების“ ფურცლებზე იბეჭდება, არ შეიძლება, კანონით არ არის გათვალისწინებული. ძალიან კარგი! კანონს მეორე მხარეც აქვს. და საცენზურო კომიტეტი გაფაციცებით ელოდება ასაფეთქებელ სტატიას. რედაქცია კი ასეთი ხასიათის „ასაფეთქებელ მასალას“ ყურადღებასაც არ აქცევს, რადგან არ იცის მისი ფეთქებადი უნარი.

დიდი ლოდინი არ დაჭირვებით. ასეთი მასალა მალე აღმოაჩინეს!..

3 ივლისის ნომერში დაიბეჭდა ილია ჭყონიას ზემოთნახსენები ფელეტონი, „გურიის ცხოვრებიდამ“, რომელშიაც გაჟოყვანილი იყო მექრთამე და ხალხის შემავიწროებელი ხოჯა და მოლა. ოზურგეთის მაზრის უფროსმა ვირუბოვმა ხოჯაში თავისი თავი იცნო და მაშინვე იჩივლა. სასამართლოშიაც აღძრა საქმე და მთავრობასაც მიმართა.

ეს პატარა, არცთუ ისე მახვილგონივრულად დაწერილი ფელეტონი გახდა „დროების“ დახურვის ერთ-ერთი უშუალო საბაბი. მეორე საბაბი იყო თვით მაჩაბლის ფელეტონი, რომელშიაც ალეგორიულად ლოთი მთავარმართებელი დუნდუკოვ-კორსაკოვი იყო გამოყვანილი...

ზაფხულის მიწურულში მაჩაბელი კახეთს გაემგზავრა ბანკის საქმეებზე. გულდამწვინებული იყო, მთავარი სტატიები, რაც მისი თბილისში არყოფნის დროს უნდა დაბეჭდილიყო, გამზადებული დატოვა. ქრონიკები და პატარა წერილები კი დავით მესხს მიანდო. და სწორედ მაჩაბლის არყოფნის დროს მოვიდა „დროების“ აკრძალვის საბედისწერო დეპეშა პეტერბურგიდან. დავით მესხმა მაშინვე რედაქტორს შეატყობინა ეს სამწუხარო ამბავი.

თავზარდაცემული მაჩაბელი დაუყოვნებლივ ჩამოვიდა თბილისში...

— Гадина! — (ასე ეძახდა იგი ისარლოვს), — მაინც გაიტანა თავისი?!

მაგრამ, რაღა თქმა უნდა, ყველაფერი ამოიყვანა. ქართველი ხალხი მოაკლდა თავის გულითად მეგობარს, პირ-ვარამის გამზიარებელს. იმედსა და ქომავს; მაჩაბელმა კი თავისი საყვარელი პირ-მშო დაჰკარგა.

ის დღეები მართლაც გლოვის დღეებსა ჰგავდა. დავით მესხმა „დროების“ აბრას შავი არშია შემოავლო... დიდ ხანს არ გაუვლია, რომ ბოქაული მოვარდა ქაქანით:

— რა ამბავია, ეს ძაძვები რას ნიშნავს?

— რას უნდა ნიშნავდეს, გაზეთი მოკვდა და ვგლოვობთ!.. — უპასუხებს დავით მესხი.

— ახლავე ჩამოხსენით, მთავრობის ბრძანება აასრულეთ! მოკვდა! მოკვდა კი არა, ჩვენ ჩავკალით!.. — ყვირის ცოფმორეული ბოქაული.

სამგლოვიარო ძაძვები, ბოქაულის მოთხოვნით, ჩამოხსნეს, მაგრამ „დროება“ ძალიან დიდხანს არ გამოუგლოვიათ. მისი ნამდვილი ჭირისუფლის — მაჩაბლის სახელზე თვეების განმავლობაში მოდიოდა სამქიპრის დეპეშები და წერილები:

«Глубоко огорчены известием о закрытии «Дрозда», — სწერონენ დეპეშით ერთნი.

«Все здешнее общество позмущено и опечалено горестным известием о закрытии единственной грузинской газеты», — იწერებოდნენ ქუთაისიდან.

«Принимаю участие в общей нашей скорби»...

მაგრამ განა მართო საქართველოს ქალაქებიდან. სამქიპრის წერილები მოდის რუსეთის სხვადასხვა კუთხეებიდანაც.

ოდესის უნივერსიტეტის სტუდენტები სწერენ მაჩაბელს: „14 ენკენისთვის ტელეგრაფმა მოგვიტანა შემადრწუნებელი ამბავი — ჩვენი ერთადერთი საქართველოს გაზეთი დაგვიხურეს. თავისი ოცი წლის პატიოსნურ სამსახურში ჩვენი სამშობლოსათვის „დროებამ“ მოიპოვა იმისთანა სიყვარული და პატივისცემა საქართველოს დი-

დიდამ პატარამდის, რომ ჩვენ ვერც კი წარმოგვიდგენია მისი დაკარგვა. ჩვენ აქ ქართული სტუდენტები უუერთდებით დღეს თქვენ და საზოგადოთ საქართველოს მწუხარებას და გულწრფელად ვივსებით ზიზლით და მძულვარებით მათდამი, ვისაც ჩვენი დაჩაგვრა მიზნად აუღია. მაგრამ იცოდნენ მტარვალებმა, რომ რაც უნდა მაგრად მოგვიპირონ ხელი, მათ აღარ შეუძლიათ სამუდამოდ დააძინონ ჩვენი სამშობლოს ნელი აღორძინება, გაღვიძება. საქართველოს ძარღვმა დაიწყო მაგრად ცემა და მისი გაჩერება აღარ შეუძლია ჩვენი მტარვალების უკაზებს და დადგენილებებს. „დროებას“ დიდი ღვაწლი მიუძღვის ჩვენი სამშობლოს აღორძინებაში — ყველა ჩვენი პოეტები, ლიტერატორები და საზოგადო მოღვაწეები იღებდნენ მასში მონაწილეობას. დიდება თქვენ და მათ, რადგან ამ დიდ შრომაში არაფერი დაბრკოლების წინ არ დაწეულხართ და არც აწი დაიწვეით“.

პეტერბურგიდან: „...ამ მოულოდნელი ამბის გაგონებამ თავზარი დაგვცა ყველას. თქვენი გაზეთი. რომელიც ოცი წლის განმავლობაში კეთილმწყემსობას უწევდა ჩვენს ობოლ ქვეყანას და საზოგადოებას. სამუდამოდ აღუკრძალავთ... „დროება“ იყო ერთადერთი მეთვალყურე. გულშემატკივარი ჩვენი მკვდარ-ცოცხალი ცხოვრებისა, მისი ინტერესებისა და წარმატებებისათვის გულწრფელი დაპატიოსანი მებრძოლი. ჩვენ... სამუდამოდ მადლობელნი დავრჩებით „დროების“ იმ სამსახურისათვის. რომელსაც გვიწევდა იგი ჩვენ, სამშობლო არე-მარეს დაშორებულებს... ძალადობით სიკვდილმა დღეს სამუდამოდ მოგვისპო „დროება“, მაგრამ ჩვენ სილაჩრედ მიგვაჩნია მომავლისადმი იმედის დაკარგვა. ვინუგეშებთ, რომ „დროების“ სახელის წარბოკით არ გაჰქრება ჩვენში ის არსი, ია მიმართულება და სანატრიონი, რომელიც „დროების“ პატიოსან მუშაეებს ამხნევებდა და ახელმძღვანელებდა. ჩვენ გვწამს ჩვეარი საზოგადო მოღვაწეების სიმედგრე“...

ეს — ოფიციალური სამძიმრები. მაგრამ ასეთივე განწყობილებას ვნახავთ, იმ დროს დაწერილ დღიურებშიაც რომ ჩავიხედოთ, რომელიც იგულისხმება, საკუთარ თავთან გულახდილ საუბარს წარმოადგენს.

„სადღაა სიმართლე, ყველგან მეფობს უცნაური ძალა, — ვკი-

თხულობთ ერთ დღიურში, — დღეს საქართველოსი ერთი უკეთეს გაზეთთაგანი დაიხურა. ადვილი სათქმელია დაიხურა! ჩვენ კიდეც შეგვიძლია მაგისი ატანა, მაგრამ რაღა ეშველება იმათ, ვინც „დროებით“ იბრუნებდა სულს, ცხოვრობდა მისი ფურცლების ამბავით. სული ედგა მისი სიცოცხლით და დღეს, 16 სექტემბერს, ორშაბათს, „დროება“ აკრძალულია. მერე ნეტა კაცმა იცოდეს რამიზეზით აკრძალეს. ვაჰმე რა ბავშვი ვარ — აბა როგორ დამავიწყდა კრილოვის სიტყვები: У сильного всегда бессильный виноват... აი გიდი, სად ხარ ხანჯალო და დროება, რომ ლუკა ისარლოვს არ გაუვლი გულში ყუყუტანებით!...“*

„დროების“ დახურვამ იმაზე მეტად დაამწუხრა მაჩაბელი, ვიდრე ამას თვითონვე წარმოიდგენდა. გული მოუკვდა, თითქოს ყველაფრის ხალისი დაჰქარგა და აპათიამ მოიცვა.

„დიდი შთაბეჭდილება იქონია ვანოზედ „დროების“ დაკეტვამ“... ასე ძუნწად წერს თავის მოკლე ბიოგრაფიაში ვასილ მაჩაბელი, და ამ მშრალი სიტყვების იქით იმალება მრავალი მწარე საათი, მოუსვენარი ღამეები, მდულარე ცრემლები, სულიერი ტანჯვა... უფრო მოგვიანებით ვანო მაჩაბელი თვითონვე იგონებს იმ შემთხვევას, როგორც „დიდ უბედურებას“, რამაც მას „ზნეობრივი ტანჯვა“ მიაყენა. „მიმუხთლა ბედმა, ორი წელიწადი ძლივს დასცალდა ჩემს ხელში გაზეთს“... წერს იგი.

გულს ველარაფერს უდებს მაჩაბელი. მისი ტანჯვა და მწუხარება ორმაგია: ჯერ ერთი, მწარედ განიცდის გაზეთის დაკარგვას, რომელიც მან შეილივით შეიყვარა, შეისისხლხორცა და ურომლისოდაც, ამაში ახლა დარწმუნდა, ძალიან უძნელდება ცხოვრება; მეორე ის რომ, ოცი წლის ნაკვდავ-ნაამაგარმა „დროებამ“ მის ხელში დალია სული, და მაჩაბელი სინანულის გრძნობას მოუტაცეს — ნუთუ ვერ ვუპატრონე, „დედინაცვლობა“ გავუწიე, და ჩემი უყურადღებობის და უტაქტობის გამო ხალხს „ერთადერთი მეთვალყურე და გულშემამტკივარი“ დავუქარგე!..

ასეთი მითქმა-მოთქმა გაჩნდა კიდეც უსაქმურ ხალხში, მაგრამ ის მაშინვე დათრგუნეს ჩვენმა ჰეშმარიტმა მოღვაწეებმა, რომელთაც გადაწყვიტეს შეემსუბუქებინათ მაჩაბლის მდგომარეობა და გაზეთის ვალი, რაც ახლა მის რედაქტორს დააწვა, ერთმანეთს ში-

არის განაწილებინათ. რამდენიმე წლის შემდეგ ამას თვითონვე იგონებს მაჩაბელი:

„...გარდა ზნეობრივი ტანჯვისა, რომელიც მაშინ მე გამოვცადე, კისრად 9.000 მანეთი ვალი დამედო. გაზეთის დახურვის უმაღლეს 50-მდე პირი შეიყარა ბატონ იოსებ მელიქიშვილის სადგომში, ტფილისში, სოლოლაკზე; ამ საქმეზე მოსალაპარაკებლად. აქ დაესწრნენ თითქმის ყველანი ტფილისში მყოფნი, ვინც კი ჩვენს ლიტერატურასთან დაახლოებულია და გადასწყვეტეს ყოველთვიურ ჟურნალის „ივერიის“ ყოველდღიურ გაზეთად გარდაქმნა. აქვე ჩამოვარდა ლაპარაკი „დროების“ ვალზედ ჩემდა დაუკითხავად. ყველამ ერთხმად თქვა, ეგ საზოგადო ვალია და საზოგადოებაზე უნდა გადაიხადოსო. რადგან გაზეთისათვის არის აღებული, რომელმაც მრავალი გაჭირვების დღე გამოიარა, გზა გაიკვალა, კითხვა მოთხოვნილებად გარდაქმნაო. კომიტეტი შეადგინეს, მოთავეობა იკისრა ილია ჰევქიაძემ, სიებიც დასწერეს, ფულიც გააწერეს, ბევრს კიდევ გამოუცხადეს, 'შენ ამა და ამდენი უნდა მოგვცეო'...“

მაჩაბელი თვითონ წინააღმდეგი იყო ვალის განაწილებისა. იუჩიდიულად მე მეკუთვნის ამ ვალის გასტუმრება და თანდათანობით გადავიხდი კიდევო — ამბობდა იგი. საბოლოოდ მაინც ასე მოხდა. კომიტეტმა ვერაფერი გააწყო და მთელი ვალი ისევ მაჩაბელს დააწვა, თუმცა, როგორც ირკვევა, ილიას მეცადინეობა არ დაუკლია, რომ ის დიდი ვალი მარტო მაჩაბელს არ დასწოლოდა.

ილიას გარდაცვალების შემდეგ გაზეთმა „ნიშადურმა“ ერთი საინტერესო ცნობა და ილიას კერძო წერილი გამოაქვეყნა. ამ ცნობაში ვკითხულობთ: „დროების“ დაკეტვის შემდეგ დაე. მესხს დაავალეს, რომ ქუთაისში ინტელიგენციას მოლაპარაკებოდა, რათა ცოტათი მაინც მიშველებოდნენ ივ. მაჩაბელს, რომელსაც „დროების“ დაკეტვამ მთავარმართებლის დუნდუკოვ-კორსაკოვის მიერ, დიდძალი ვალი დაადვა, მაგრამ ქუთაისში უარი თქვეს მიშველებაზე, რაიც დ. მესხმა ილიას აუწყა, ამის გამო ილია სწერს ამ გულისწყრომის წერილს“...

იმავე გაზეთში დაბეჭდილია ილიას წერილიც, რომელსაც აქ შემოკლებით მოვიყვანთ: „ბატონო დავით! თქვენმა წერილმა მეტად უსიამოვნო ამბავი მოგვითანა. ჩვენ რა გადამხდელები ვართ გაზე-

თის ვალისაო. რომ უთქვამთ — ვერაფერი საბუთია. მაშ აღმართის მხენელმა ძალამ რომ კაცი გასრისოს, შველა არ უნდა? ნუთუ ყოველი მოღვაწე ღვთის ანაბარად უნდა იყოს ჩვენში მიგდებული? ნუთუ არავის, ქვეყნისათვის მოღვაწეს, იმედი არ უნდა ჰქონდეს, რომ ფეხი წამასხლეთინონ, მოძმენი ხელს მომანჯდიან და ფეხზე დამაყენებენო?.. ასე თუ ისე, სამწუხაროა ის ამბავი, რასაც თქვენ იწერებით. მაგვარი სჯა და ლაპარაკი, რასაკვირველია, აქაც ხელს აგვიცრის. მაგრამ მაინც კიდევ ყოველს ღონისძიებას ვიხმართ, რომ აქ მაინც მოვაგროვოთ ფული. თუ ეს მოხდა, მაგალითი მაინც იქნება, რომ საზოგადოება უმწეოდ არ უშვებს უსამართლოდ დასჯილს... გთხოვთ ეს წერილი მე და თქვენს შორის დარჩეს.

თქვენი ილია ჭავჭავაძე“.

არც თბილისში აღმოჩნდა „მაგალითის მიმცემი“ ხალხი და მთელი ვალი ისევ მაჩაბელს დააწვა. მაგრამ დაეაკვირდეთ ამ წერილში ბოლო ფრაზას: როგორც დავინახეთ, ილია ჭავჭავაძე გულით მონდომებულია ვალი მარტო ვანოს არ დარჩეს გადასახდელი, იგი „ყოველ ღონისძიებას“ ხმარობს ფულის შესაგროვებლად, მაგრამ არ უნდა, რომ ამ საქმისათვის მისი მონდომება და მეცადიეობა გამეღავნდეს. „გთხოვთ ეს წერილი მე და თქვენს შორის დარჩეს“, დაბეჭდვით თხოვს დ. მესხს. სიამაყე ნებას არ აძლევს ზედმეტი ყურადღება გამოიჩინოს იმ კაცის მიმართ, რომელთანაც კარგი ურთიერთობა შერყეული აქვს. მაჩაბელს კი, თავის მხრივ, გულის სიღრმეში სწყინს ილიას „გულგრილობა და უმოქმედობა“ ამ დიდ უბედურების დროს. სწყინს ილიას აგდებული დამოკიდებულებია გამო, თორემ სხვების დახმარების იმედი დასურვილი მას თავიდანვე არა ჰქონია¹. მაჩაბელი თავის თანამშრომლებისგანაც არ იღებს მათ მიერ ავანსად წაღებულ ფულს. „როცა კაცს ზღვა აღრჩობს, წყაროზე ფიქრი ამოა არ იქნება?! — სწერს იგი თავის ყოფილ თანამშრომელს, — როცა რვაას-ცხრაასი თუმანი დამედო, შენი რამდენ-

¹ ვასილ მაჩაბელი თავის ბიოგრაფიაში ილიასა და ვანოს განხეთქილების მიზეზად ამ ფაქტსაც ასახელებს.

ნიმე მანეთი რალა სახსენებელია, მერე იმისთანა მანეთები, რამე-
ლიც აუცილებელმა გაჭირვებამ აგაღებინა“...

მწუხარება ხშირად ორ მოსისხლე მტერს დააახლოებს და და-
მეგობრებს ხოლმე. ახლა ასე არ მოხდა. ილიასა და ვანოს უთანხმო-
ების ნაპრალი ნაპრადადვე დარჩა...

სოფელში მოგზაურობამ თითქოს ცოტათი გაუქარვა დარდი.
განსაკუთრებით სასიამოვნო იყო კოლა ფავლენიშვილთან გატარე-
ბული დღეები ტყვიაფში. ვანოს ყოველთვის სიამესა ჰგვრის ამ
გულალალ კაცთან შეხვედრა და საუბარი. რა იქნებოდა, რომ ად-
მიანები ყველანი ასეთები ყოფილიყვნენ — პატიოსანნი, გულწრ-
ფელნი, უბრალონი და გულმხიარულნი!.. რაღაც უხილავი ძალა
აკავშირებს მაჩაბელს ამ პატარა, უშნო, მაგრამ საოცრად მიმზიდ-
ველ კაცთან. როგორადაც არ უნდა იყოს დაღვრემილი, მისი მხიარ-
ული განწყობილება და გულწრფელი სიცილი გადაედება ხოლმე.

ამჯერად კოლა ფავლენიშვილს თავისი პატარა, საწისქვილე
მდინარე შლიუზებით შეეგუბებინა და დიდი ხელოვნური ტბა შეექ-
მნა, ადრეული შემოდგომის მთვარიან ღამეებში საამუღრო იყო ამ
შეტბორებულ მდინარეში ნავით სეირნობა. ნიავი არ იძროდა, გრი-
ლი ჰაერი შემოდგომის სიმწიფით იყო დამტკბარი, შორიდან მთელნი
თავიანთი სიდიადით იცქირებოდნენ მთვარის შუქით გაბრწყინებუ-
ლი კავკასიონის თოვლიანი მწვერვალები... ზალიყო მაჩაბლის
ტკბილი სერენადები აგვირგვინებდა ამ რომანტიკულ განწყობი-
ლებას...

სამიოდე დღე დარჩა მაჩაბელი ტყვიაფში, მაგრამ თითქოს მთე-
ლი წელიწადი დაესვენოს. გახალისდა. გამხიარულდა, საოცარი სი-
მხნე და სიმსუბუქე იგრძნო, თითქოს მკერდიდან მძიმე ლოდი მოე-
ხსნათ...

ახლა კი იგი თავის მაგიდასთან ზის და ძველ ქალაქებს ათვა-
ლიერებს. ყოველ ფურცელს თავისი ისტორია აქვს და მაჩაბლის გო-
ნებაში ცოცხლდება ცალკეული ეპიზოდები. უსიამოვნო და დაძა-

ბული დაეცა ცენზურასთან; ასევე უსიამოვნო, მაგრამ სასაცილო სა-
უბარი ჩემამულებთან, რომლებიც ორატორულ ნიჭს არა ზოგავენ,
რათა თავიანთი მამულები სამოთხედ დასახონ და უფრო ძვირად
შეაფასებინონ; ძმის წერილები პეტერბურგსა და პარიზში გატარე-
ბულ დღეებს მოაგონებს; ეს სტატია — ხელთუბნელის ლექსების
შესახებ — „ივერიაში“ დაბეჭდა და ახლაც ცოცხლად ახსოვს, რო-
ვორ მოუწონა ილიამ ბარათაშვილის პოეზიაზე გამოთქმული აზ-
რები. მაშინ ილიასთან კარგი ურთიერთობა ჰქონდა!..

და ამ ქალღმერთის გროვში მაჩაბელი უცებ წააწყდა ერთ
პატარა ფურცელს, რომელმაც ერთბაშად გააკვირვა იგი. ეს ფურ-
ცელი არც ახსოვდა.

„აი საკელას-ბალახი: ეს ნიშნავს არ დამივიწყო. გთხოვ, ჩემო საყვა-
რელო, არ დამივიწყო; აგერ კიდევ ქვეყნის-გულა, გულიდან არ ამოში-
ღოო... აი კამა შენთვის და ღიღილოები... მინდოდა იაც მომეცა, მაგრამ
სულერთიანად დაქანა...“

მაჩაბელს ელიმება. ეს არის ოფელიას სიტყვები და ეს პატარა
ნაწყვეტი იმ დამეს თარგმნა, იმ დაუვიწყარ დამეს! ვანოს აგონდება
პირველი შეხვედრები საფაროვის ქალთან, პირველი გულის აჩქრო-
ლება, პირველი სიყვარული, რასაც უმაღლეს მოჰყვა იმედგაცრუე-
ბა და მარცხი.

ქალის ქორწინებაც არ გამოდგა ბედნიერი. ორმა დიდმა მსახი-
ობმა ხასიათი ვერ შეუწყვეს ერთმანეთს და რამდენიმე წლის შემ-
დეგ ისევ გაიყარნენ.

„როცა ამისი დრო დადგება, მე შეგახსენებთ და სიტყვას არ გა-
დახვიდეთ“, აგონდება მაჩაბელს ქალის სიტყვები. მას შემდეგ დიდი
ხანი გავიდა. საფაროვის ქალის ნიჭი დღითი დღე იფურჩქნება. ქარ-
თულ სცენას ახალი ვარსკვლავიც მოევლინა — ლადო მესხიშვილი.
უკვე დადგა ის დრო, რაზედაც მაშინ ლაპარაკობდნენ. ახლა ჩვენს
დასს თავისუფლად შეუძლია შექსპირი წარმოადგინოს. დადგეს კა-
დეც „მეფე ლირი“. „ჰამლეტიც“ დადგეს, მაგრამ იმ თარგმანით აბა
რა ნიჭი უნდა გამოავლინოს მსახიობმა. ამ დღეებში მესხიშვილი.
საბუნებისოდ ისევ წარმოადგენენ „ჰამლეტს“...

მაჩაბელი შექსპირის ინგლისურ გამოცემას გადმოიღებს და

დანის პრინცის ცნობილ მონოლოგს გადაშლის „To be or not to be“ — ყოფნა?.. არ ყოფნა?.. ასე უნდა ითარგმნოს ეს ადგილი. ფურცელადის თარგმანში როგორ არის ეს მონოლოგი. ვანოს არ ახსოვს, მაგრამ მის თარგმანს საერთოდ აკლია შექსპირის ენის ლაკონიურობა და ღინამიურობა. არც გასაკვირია, ფურცელაძე თარგმანებიდან თარგმნის, დიდი მწერლის ჯადოქრულ ენას ვერა სწვდება. მისი ფრაზის საოცარ მოქნილობას ვერ ვანიცდის. მაჩაბელს ბევრჯერ უფიქრია შექსპირის თარგმნის გაგვრჩელება, მაგრამ ყოველთვის რაღაც ელობებოდა წინ, რაღაც ბორკავდა. და ახლა, რამდენიმე წლის წინათ გადმოთარგმნილი ეს პატარა ნაწყვეტი რომ ნახა, ერთბაშად შეება და სიხარული იგრძნო. ეს პატარა ნაწყვეტი მის გულში ორ სიმს აუღერებდა, ორ მიმქრალ გრძნობას აღვივებდა და აღანთებდა...

კარებზე ვილაცამ დააკაუნა. ოთახში შემოვიდა ახალგაზრდა მსახიობი: ვალერიან გუნი. ვანოსთან საერთოდ ხშირად იკრიბებოდნენ ხოლმე ახალგაზრდები და ახლა გუნიას უდროო სტუპრობა (ადრე დილა იყო) არ გაჰკვირვებია.

— კარგ დროს მოხვედით, სწორედ შექსპირი მქონდა გადაშლილი, ჰამლეტის მონოლოგს წაგიკითხავთ, — მამარშა ვანომ სტუმარს და სკამი დაუდგა.

გუნიას ეშმაკურად გაეღიმა, მაგრამ არაფერი უთქვამს, ყდაში აკინძული ქალღლები მაგიდაზე დადო და სკამზე ჩამოჯდა.

მაჩაბელმა ჯერ ინგლისურად წაიკითხა მონოლოგი და მერე ქართულად უთარგმნა. თარგმნა, რაღა თქმა უნდა, პროზით, თავისუფლად, მაგრამ პირველი სიტყვები სწორედ ისე დაიწყო. როგორც შემდეგ გახდა ცნობილი: მისი თარგმანიდან — „ყოფნა?... არ ყოფნა?...“ და ახალგაზრდა მსახიობს სახეზე მაშინვე სიხარულის ღიმბილი მოეფინა. ვანოს ზეპირი, თავისუფალი თარგმანი უკვე გამოხატავდა დიდი ტრაგიკული გმირის სულიერ ტანჯვასა და განცდებს. ამ სახელდახელო თარგმანში მაჩაბელმა ზედმიწევნით შესაფერა, ლაკონიური გამოთქმები გამოურჩია ჰამლეტის განწყობილებას — „მოზღვაებული უბედურება, მჩაგრავი ბედი, ცხოვრების უკუღმართობა, ჟამთა სიმწარე, სიამაყის თავგასულობა“...

— არტისტს თავის ბუნებაში უნდა ჰქონდეს ცეცხლი, რომ მაყურებელს მსახიობის ცეცხლისაგან ცხელოდეს და მსახიობთან ერთად ისიც დაიფერფლოს, — ამბობს მაჩაბელი.

— ასეთი თარგმანით რა ცეცხლი უნდა გაუჩინო მაყურებელს? — ახალგაზრდა მსახიობმა თავისივე მოტანილი ქალაქი აიღო და რაღაცას დაუწყო ძებნა. ეს იყო ფურცელადის მიერ თარგმნილი „ჰამლეტი“ და გუნია იმავე მონოლოგს ეძებდა, რაც მაჩაბელმა. ახლა ზეპირად თარგმნა.

„სიცოცხლე თუ სიკვდილი? აი, რა არის საფიქრებელი — დაიწყო გუნიამ ფურცელადის თარგმანის კითხვა, — რა უფრო პატიოსნურია: ის, რომ კაცმა აიტანოს მტრად აღკუთრებული განგების შეუბრალებელი დევნა და ჩაგვრა, თუ ისა, რომ კაცი ბრძოლად გავიდეს, შეჰმართოს ხელი და გაუმკლავდეს ამ ზღვათა აუარებელთა უბედურებათა! სიცოცხლის გათავება არის მხოლოდ მიძინება. ამასთან რაკი ესეც იცის კაცმა, რომ ყველა სულდგმულის ბოლო არის მაინც ეს მიძინება, ეს ძილი უღებს ბოლოს ათასთა სატანჯველთა და წამებათა, — ნუთუ ამ დროს მოახლოვება და შეყრა არ უნდა იყვეს გულით სანატრელი ყოველი ადამიანისათვის?“..

მაჩაბელს გაეცინა. მართლაც როგორ უნდა გახსნას ამ თარგმანით მსახიობმა გმირის ხასიათი, როგორ უნდა გადმოსცეს შექსპირის მთელი სიღრმე და ვნებათაღელვანი?! ცოტა ხანს ჩაფიქრდა და მერე გუნიას მიმართა:

— მე თვითონ ვფიქრობ ამ ტრაგედიის თარგმნას, მაგრამ... თან მერიდება; მაშინვე მითქმა-მოთქმას დაიწყებენ, უკვე თარგმნილ პიესას რაღა ხელახლა თარგმნა უნდაო, ხომ იცი ჩვენი ხალხის ამბავი?!

— მართალი თუ გინდათ, თქვენთან დღეს მოგზავნილი ვარ: გვინდა, მესხიშვილს ბენეფისი რამდენიმე თვით გადავადებინოთ, რათა იმ დროისათვის თქვენ „ჰამლეტის“ თარგმნა მოასწროთ.

— ვინ მოგაგზავნათ?

გუნიას პირდაპირი პასუხი არ მიუცია:

— ყოველ შემთხვევაში, თუ გადადება არ მოხერხდება, ოფელიას როლის თარგმნას საბენეფისოდაც მოასწრებთ!..

მაჩაბელმა ქალაქის ფურცელს გადახედა მაგიდაზედ, მაგრამ არაფერი უთქვამს...

მეორე დღეს უკვე მზად იყო ოფელიას როლი. მესხიშვილის საბენეფისო წარმოდგენა ფურცელაძის თარგმანით წავიდა. მხოლოდ საფაროვის ქალი ასრულებდა ოფელიას როლს მაჩაბლის თარგმანით.

ძველი შეთანხმების მიხედვით, ოფელიას როლი ვანომ პირველად საფაროვის ქალს მიუტანა სახლში და წააკითხა. ეს არ იყო ტექსტის უბრალო გადაკითხვა, არც ჩვეულებრივი დეკლამაცია. პირველივე წაკითხვით ახალგაზრდა მსახიობი გენიალური ზედმიწევნობით გადმოსცემდა შეყვარებულისგან უარყოფილის, ცხოვრების უკუღმართობისაგან გაუბედურებული ახალგაზრდა ქალის მეტად რთულ განცდებს, რამაც ერთიანად შეარყია მისი ნაზი არსება და გაგიჟებამდე მიიყვანა. საფაროვის ქალი იჭდა, არც განძრეულა, ხელიც კი არ გაუქნევია, მხოლოდ ინტონაციით და განმაცვიფრებელი მიმიკით, მან ტექსტის უბრალო წაკითხვას დროს ოფელიას ბრწყინვალე სახე შექმნა. მაჩაბელი მოჯადოებულივით შეჰყურებდა ამ ხალასი ნიჭის მსახიობს, რომელსაც არამცთუ სპეციალური, ზოგადი განათლებაც კი არ მიუღია ხეირიანად, და მხოლოდ ნიჭით, საოცარი ინტუიციით წვდებოდა გენიალური მწერლის აზრისა და წარმოსახვის სიღრმეს...

გაცნობის პირველი დღეების შემდეგ მაჩაბელი ხშირად ხვდებოდა ხოლმე საფაროვის ქალს, მაგრამ მასთან სიახლოვეს ერიდებოდა. ერთხელ მის საბენეფისოდ, საგანგებოდ, პიესაც კი თარგმნა, მაგრამ მივიწყებული სიყვარული აქამდე არ გაღვივებია. ახლა კი ერთბაშად მოედო პირველი სიყვარულის ალი. ეტყობოდა, რომ ქალი მას თანაუგრძნობდა, მაგრამ ცოლობაზე მაინც უარი უთხრა: „შენ თვითონაც ხომ იცი ჩვენი საზოგადოების ამბავი, გავვივრცელებენ კორებს, უსამართლოდ გავგვიცხავენ, სიცოცხლეს გავვიმწარებენ, აქ აღარ დაგვედგომება, შენივე ძმა არ მოგცემს ნებას, რომ გათხოვილი ქალი შეირთო“... ეუბნება ქალი, მაგრამ გაღვივებული სიყვარულით აგზნებულ მაჩაბელს არ სურს ამ მიზეზების მოსმენა. „წავიდეთ, გადავიკარგოთ, აქაურობას მოვშორდეთ!“ — უპასუხებს იგი ქალს. „შვიდ წელიწადში ერთხელ მოგივლის ხოლმე სიყვარუ-

ლი!“ კეკელუცად უსაყვედურებს ქალი. „შვიდ წელიწადში ერთხელ მაინც გამეხსნას ცა, ერთი ზღაპრისა არ იყოს“... უპასუხებს მაჩაბელი...

კვლავ გაიმართა ძმასთან გაცხოველებული მიწერ-მოწერა*. „პირველ აფეთქებას გონიერი კაცი არასოდეს არ უნდა აჰყვეს, სერიოზული ნაბიჯი ცხოვრებაში მუდამ ფრთხილად უნდა გადადგა“... ასე გრძელდება ძმის მონოტონური დარიგებანი ყოველ წერილში. იგი კატეგორიულად წინააღმდეგია, რომ ვანომ გათხოვილი, შეიღებიანი ქალი შეირთოს. მაჩაბლის გატაცებას კვლავ შეეკვეცა ფრთები. მაგრამ საფაროვის ქალთან დაშორებას იგი მაინც ვერ ურიგდება, აუცილებელ მოთხოვნილებად ექცა მასთან სიახლოვე. და თითქმის ყოველკვირეულად ისინი ერთად კითხულობენ ახალ და ახალ ნაწყვეტებს „ჰამლეტის“ თარგმანიდან...

გაზეთის დახურვის მიუხედავად, მაჩაბელი, მაინც ერთი წუთი თავისუფალი დრო არა აქვს. ცალკე ბანკის საქმეები, ცალკე „ვეფხისტყაოსნის“ ბეჭდვა, ცალკე ახალი თეატრის მშენებლობისათვის ყურისგდება და ხელმძღვანელობა, და ათასი სხვა საზოგადოებრივი დატვირთვა. „რომ იცოდე ჩემი მდგომარეობა, შეგებრალე, — სწერს იგი თავის მეგობარს სწორედ იმ ხანებში, — დილის 7 საათიდან საღამოს 10 საათამდე მოსვენება არა მაქვს. ჭერ არის და, ამ თეატრმა „ზაჰლა წაიღო“, იმდენი ხათაბალა სდომეზია; ახლა... „ვეფხისტყაოსანიც“ იბეჭდება და ამ საქმის შესრულება სულ მე დამაწვა კისერზედ“...

„ოტელოს“ თარგმნა ნელი ტემპით მიმდინარეობს მოუცლელობის გამო; და ისედაც გულაცრუებული იყო მაჩაბელი, როცა ამ ტრაგედიის თარგმნა დაიწყო. გუნიათ ძველ ხერხს მიმართა და „ჰამლეტის“ თარგმნის შემდეგ მაჩაბელს თავისივე თარგმნილი „ოტელო“ მიუტანა.

— აბა როგორ უნდა გაგვიცოცხლონ მსახიობებმა შექსპირის გმირები ჩემი უხეირო თარგმანით, — სიცილით მიმართა მაჩა-

ბელს, — „ჰამლეტი“ ხომ გაცილებით ძნელი სათარგმნი იყო და დიდებული გამოვიდა, „ოტელოს“ მით უფრო ნაკლები დრო დასჭირდება!

მაგრამ მაჩაბლის დაყოლიება ახლა უფრო ძნელი გამოდგა.

— ჯერ „ჰამლეტის“ თარგმნა ვერ მომინულებია, შენ არც კი იცი, რა ამბავი გადამხდა მაგის გამო, — უპასუხებს იგი, — ფურცელადის მეგობრებს დღემდე ვერ მოუხსენიათ, ქვეყანა შემოიყარეს. ჯვარზე მაცვეს — ერთი თარგმანი ხომ იყო, ეგ თუ კარგი კაცია, მეორედ თარგმნას რაღად მოჰქიდა ხელიო... და ბევრი სხვა ამისთანები!..

ის კი აღარ უთქვამს გუნიასათვის, რომ ილია ჭავჭავაძეზდაც ნაწყენი იყო. მას შემდეგ, რაც მაჩაბლის თარგმნილი „ჰამლეტი“ წარმოადგინეს, ილიამ რეცენზია გამოაქვეყნა თავის „ივერიაში“... შემსრულებლებს ამ რეცენზიაში იგი ცუდად ახასიათებდა, და თარგმანის შეფასებაშიაც სიძუნწე გამოიჩინა — „თვით პიესა საკმაოდ კარგად არის ნათარგმნი“... — ეს იყო და ეს, პეტე არაფერი ეწერა ამ რეცენზიაში თარგმანის შესახებ. და ეს მეტისმეტად ძუნწი შექება მაჩაბელს ეწყინა. სხვამ რომ თქვას ასეთი რამ, ყურადღებასაც არ მიაქცევს, მაგრამ ამას არ მოელოდა ილიასაგან, რომელმაც მშვენიერად იცის, რას ნიშნავს შექსპირის თარგმნა, და როგორი თარგმანით მიდიოდა აქამდე „ჰამლეტი“ სცენაზე. თვითონ ილია არ იყო, რომ „მეფე ლირის“ გამო ლამის მთელი ქვეყანა შესძრა?! როგორ უხაროდა, რა გატაცებით ეუბნებოდა ყველას — ჩინებულად ვთარგმნეთო! თუკი ვინმეს ინტერესს შენიშნავდა, მისთვის ცალკეულ ადგილების წაკითხვასაც არ დაიზარებდა ხოლმე. ახლა რა მოხდა, რაღამ დაადუმა ილია? „ჰამლეტი“ ხომ გაცილებით უკეთ არის თარგმნილი?! ამას უბრალო გადაკითხვითაც ადვილად შენიშნავს კაცი. განა კერძო წყენა ლიტერატურაშიაც უნდა გადმოვიტანოთ?..

გუნია ვერ მიხვდა მაჩაბლის ჩაფიქრების მიზეზს და გულუბრყვილოდ უთხრა:

— ხალხმა ჩინებულად მიიღო პიესა, თქვენცა და მსახიობებიც ტაშით აგავსოთ.

მაჩაბელს გაეცინა, მოაგონდა პრემიერაზე როგორ აიტაცეს იგი ხელში მაყურებლებმა და სცენაზე აიყვანეს..

... ეს კიდევ არაფერს ნიშნავს, — მიუგო მან ნაღვლიანად, — ჩემი ნება რომ იყოს, სულაც ავკრძალავდი ტაშს. ჩვენი მსახიობები, სამწუხაროდ, ტაშისა და ვაშას ძახილით არიან ვაფუქებული. ყველა გადარეულია ტაშისათვის. ტაშის სიყვარული კი სწორედ უკულტურობას მოასწავებს...

საბოლოოდ, მაჩაბელმა მაინც დაიწყო „ოტელოს“ თარგმნა. მაგრამ თავდაპირველად არც ისეთი ხალისით მოუყიდნია ხელი და მოუცლელობაც აბრკოლებდა. მეგობრებმა იცოდნენ მისი მაშინდელი განწყობილება და წერილით ამხნევებდნენ: „მოათავე თუ არა ოტელო? გული არ აიცრუო“. „ოტელო გაუთავებელი შემექმნა, მაგრამ იმედია მალე შევუტევ ჩემებურად“, — წერილითვე უპასუხებს მაჩაბელი. ხოლო ეს „ჩემებურად შეტევა“ რას ნიშნავდა, ყველასათვის ცნობილი იყო.

მართლაც მალე დადგა „მაჩაბლისებურად შეტევის“ დრო. ეს გამოიწვია კოტე მესხის წერილმა, რომელსაც გაეგო, რომ ვანო „ოტელოს“ თარგმნიდა, და ქუთაისიდან უთვლიდა, ჩქარა გადმო-მიგზავნე, ოტელოს თამაშს ვაპირებო.

• • •

„ოტელო“ მართლაც იმავე წელს წარმოადგინეს ქუთაისში. მაგრამ მაყურებელი უცნაური ამბის მოწმე გახდა. პირველმა ორმა მოქმედებამ კარგად ჩაიარა. ჩინებული იყო თვით კოტე მესხი, რომელმაც თავიდანვე მოხიბლა მაყურებელი.

„სიღარბისლით, ძლიერებით სახელგანთქმულნი,
კეთილშობილნი და სულდიდნი უფალნი ჩემნი!
მართალი არის, მე მოვტაცე ამ მოხუცს ქალი;
ისიც სწორეა, რომ მე იგი ცოლად შევიკრი,
ეს არის ჩემის შეცოდების თავი და ბოლო;
სიტყვა-პასუხი მკვახე მაქვს და კაზმულ ლაპარაკს,
მშვიდობიანის დროს შესაფერს, მოკლებული ვარ“...

ნაკადულივით მოჩხრიალებდა მაჩაბლის შესანიშნავი სტრიქონები. და სხვა მსახიობებიც, მიუხედავად იმისა, რომ ოდნავადაც

კი ვერ ხსნიდნენ თავიანთ როლებს, მაჩაბლისავე ენის წყალობით მაყურებელზე ცუდ შთაბეჭდილებას როდი სტოვებდნენ! დიალოგის ძაფი ისე ჯადოქრულად ჰქონდა მაჩაბელს გაბმული, რომ გამოთქმის არაგულწრფელობა, ინტონაციის უსწორობა და ჟესტიებისა და მიმოხერხის უხერხულობა ისე აღარ ეჩოთიერებოდა ხოლმე მაყურებელს.

...მხოლოდ ამას კი მოწიწებით ვითხოვ მე თქვენგან,
რომ ჩემს მეუღლეს მისცეთ სარჩო-საცხოვრებელი
ისე, ვით ქუეობს მაგის მალალ შთაქომაველობას.

ღირსეული თავდაპირით მიმართავს ოტელო-მესხი ვენეციის მთავარს.

გ ს უ რ თ თ ა ვ ი ს მ ა მ ი ს ს ა ხ ლ შ ი ი ყ ო ს ?

სასაცილოდ მაღალი ხმით ჰკითხავს მას ახმახი მთავარი და ხელს არასაკადრისი თავაზიანობით მიუშვერს ქალის მამას — ბრაბანციოს.

ე გ მ ე ა რ ა მ ს უ რ ს .

არაბუნებრივად დაბოხებული ხმით უპასუხებს ბრაბანციო და რომ უფრო მეტი დამაჯერებლობა მისცეს თავის სიტყვებს, უარის ნიშნად, ხელს სამჯერ გაიქნევს ჰაერში.

ა რ ც მ ე მ ს უ რ ს . .

ჩაურთავს გმირი სარდალი და ერთი ნაბიჯით უკან დაიხევს, დეზდემონას მიაპყრობს მზერას, მისგან მოელის საბოლოო სიტყვას.

ა რ ც მ ე , მ ა მ ი ჩ ე მ ი ს ს ა ხ ლ შ ი ვ ე რ წ ა ვ ა ლ !

იტყვის საბოლოო სიტყვას დეზდემონა და ოტელოსკენ გადადგამს ნაბიჯს.

მაყურებელი თითქოს ვერც ახმახი „მთავრის“ უცნაურად დაწვრილებულ ხმას და ხელის უხერხულ მოძრაობას ამჩნევს, ვერც

ზრახანციოს სასაცილოდ დაბოხებულ ხმას და ხელის ახირებულ სავსავს... იგი მთელი გულისყურით ისმენს მაჩაბლის მიერ გადმო-
თარგმნილს, თავისი დინამიურობითა და ლაკონიურობით ბრწყინ-
ვალე დიალოგს:

მხოლოდ ამას კი მოწიწებით ვითხოვ მე თქვენგან.
რომ ჩემს მეუღლეს მისცეთ სარჩო-საცხოვრებელი
ისე, ვით ჰფერობს მაგის მალალ შთაქომაველობა.
გ ს უ რ თ თ ა ვ ი ს მ ა მ ი ს ს ა ხ ლ შ ი ი ყ ო ს ?

ე ვ მ ე ა რ ა მ ს უ რ ს.

ა რ ც მ ე მ ს უ რ ს.

ა რ ც მ ე . მ ა შ ი ჩ ე მ ი ს ს ა ხ ლ შ ი ე რ წ ა ვ ა ლ !

დამთავრდა მეორე მოქმედება. ოტელომ დაიძინა, იაგოს ჩაწვე-
თებულ შხამს ჯერ არ უმოქმედნია, მძევინვარე ქარიშხლის წინ თით-
ქოს უცნაურად დაწყნარდა ყველაფერი. და მაყურებელი მოუთ-
მენლად ელოდება მესამე მოქმედების დაწყებას.

აიხადა კიდეც ფარდა. მაგრამ მსახიობებს უცნაური რაღაც და-
ეძრათათ! თითქმის ყველას ერთბაშად დაება ენა. ქართული და-
ავიწყდათ, უშნოდ ბლუყუნებენ, სანახევროდაც კი ვერ გაარჩევ,
რას ამბობენ. ახლა მათი უხერხული ხელის მოძრაობაცა და შეუ-
ფერებელი ღრიალიც ერთიორად შესამჩნევი გახდა...

გაზეთები ქებას უძღვნიდნენ, და ისიც ძუნწად, მხოლოდ მესხს.
დანარჩენის თამაშს იწუნებდნენ, თარგმანი... არ მოსწონდათ!..

მაჩაბელმა ბოდიშის წერილი მიიღო დავით მესხისაგან — ჩემ
გამო, თქვენ გაილანძღეთ, სწერდა იგი, ჩემმა თარგმანმა აღშფო-
თება გამოიწვია და თქვენ კი დაგბრაღდათო.

საქმე ის იყო, რომ მაჩაბელმა მხოლოდ პირველი და მეორე
მოქმედება გაუგზავნა კოტე მესხს. მეტის თარგმანა ვერ მოასწრო.
დანარჩენი მოქმედებები კი დავით მესხმა შეავსო და იმიტომაც,
იყო, რომ ასე უბოდიშებდა მაჩაბელს.

პასუხად ვანო სწერდა: „ტყუილად ბოდიშობ „ოტელოს“ შე-
სახებ. თუ შეამჩნიე „ივერიის“ რეცენზიას, მარტო შენ არ დაგიწუ-
ნეს თარგმანი. იქ ამბობდნენ — თარგმანი მოითხოვარიკებდა (!!)

განსაკუთრებით სამი უკანასკნელი მოქმედებაო. მაშასადამე, პირველი ორი მოქმედებაც მოითხოვარიყებლა, მაგრამ ნაკლებად, და პირველი ორი მოქმედება ხომ ჩემი იყო. რა გაეწყობა, ღმერთმა ქმნას, „ივერიას“ უკეთ დაეწეროს და უკეთესად ეთარგმნოს და ჩვენც ღმერთს მადლობა შევსწიროთ, ან რა გასაკვირველია, მჭობის მჭობი არ დაიღვეა“.

1888 წლის მარტში ცალკე წიგნად გამოვიდა „ოტელოს“ თარგმანი. საერთო მოწონებისა და სიხარულის მიუხედავად, მაინც აღმოჩნდნენ უმადური ვაჟბატონები, რომლებიც შხამს აწვეთებდნენ მაჩაბელს. ისინი გაიძახოდნენ — რა დროს შექსპირის თარგმნაა, მაგისტვის ვისა სცხელა, შექსპირის ტრაგედიები ვისა სჭირდებაო.

აღბათ ასეთი „მოსაზრებების“ საპასუხოდ იყო გამიზნული ალ. სარაჯიშვილის წერილი, რომელიც იმიტომაც იქნებოდა სასიამოვნო მაჩაბლისათვის, რომ „ივერიაში“ დაიბეჭდა: „ვერავინ იტყვის. ვითომ ამგვარი შრომა უდროვო იყოს ჩვენთვის, ვითომ ჩვენ მაგისტანა შრომისათვის არ გვეცალოს, ვითომ ეს ნათარგმანები არ გავრცელდებოდეს საზოგადოებაში“, — ეწერა აღნიშნულ წერილში.

ეს სტატია იმიტაც არის საინტერესო, რომ ჭერ კიდევ იმ დროს განსაკუთრებულ ხაზს უსვამს ორიგინალიდან თარგმნის უპირატესობას და, ამდენად, მაღალ შეფასებას აძლევს მაჩაბლის შრომას.

„ჩვენი საზოგადოება ნაკლებად იცნობს ევროპიულს მწერლობას და თუ იცნობს მცირედს ნაწილს, ისიც არა თვით იმ მწერლობის წყაროდან, — ვკითხულობთ ამ სტატიაში, — ჩვენს მწერლობაში აქა-იქ იპოვით თარგმანებს საუკეთესო ევროპულ მწერალთა, მაგრამ არ შეიძლება ვთქვათ, რომ ეს თარგმანები ნამდვილად ჰხატავდნენ როგორც თვით მწერლებს, ისე საზოგადოებამთელს მწერლობას, რადგანაც ჩვენს მწერლებს უმეტეს ნაწილად თარგმანი თარგმანებიდან გადმოჰქონდათ და ამიტომაც დედანს აკარგვინებდნენ მიმზიდველს ძალას, სიღრმეს აზრისას, სიცხველეს და სიმართლეს სურათებისას. მაშასადამე ჩვენ მოკლებულნი ვიყავით ერთს საუკეთესო სახსარს გონების და ზნეობის ამალღებისას... ბ-ნი მაჩაბელი შეუდგა უდიდესი პოეტის ნაწარმოებთა თა-

რგმნას პირდაპირ ინგლისურის ეხიდგან დაწელს დაჰბექდა „ჰამლეტი“ და „ოტელო“ შექსპირისა. საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ამ ორს თარგმანს სხვაც მოჰყვება. შექსპირი მშვენებაა კაცობრიობისა და ყველა მწერლობისა და, მაშასადამე, იმის ნაწარმოებთა რიგინად გადმოთარგმნა აუცილებელი მოვალეობაა თვითეულის მწერლობისა. მაჩაბლის შრომა პირველი ნაბიჯია სისტემატურის და შეუწყვეტელის თარგმანებისა და, უნდა ვთქვათ, სწორე ნაბიჯი, რადგანაც თარგმანი კარგის ენით არის შესრულებული“.

„ჰამლეტი“ ზედიზედ ორჯერ გამოიცა — 1886 და 1887 წელს. მაგრამ არც ამ ტრაგედიისა და არც „ოტელოს“ თარგმანის გამოსვლას სათანადოდ არავინ გამოხმაურებია. ცხოვრების წვრილმანებში ჩაფლულ საზოგადოებას მაშინ არც კი მოჰფიქრებია, რომ ამით იწყებოდა ახალი ერა ქართულს მთარგმნელობითს ლიტერატურაში; მტკიცდებოდა ნიადაგი ახალი ქართული სალიტერატურო ენისა, რომელსაც რამდენიმე ხნის წინათ ილია ჭავჭავაძემ ჩაუყარა საფუძველი, და მთელი ექვსი-შვიდი საუკუნის შესვენების შემდეგ, ღირსეული მემკვიდრე უჩნდებოდა ძველი დროის ჩვენს გამოჩენილ მთარგმნელებს.

თვითონ მაჩაბელიც ვერა გრძნობდა იმ დაუფასებელ ღვაწლს, რასაც იგი თავისი ლიტერატურული მუშაობით სდებდა სამშობლოს, და ათასი წვრილმანი თუ მნიშვნელოვანი საქმეებით გართული, ყველაზე მცირე დროს თარგმანებს უთმობდა.

მონა თუ მეტოქე

უცალო ვიყავ და უფროისი ღამით მიწერიდა.

ეჭვთივე მთაწმინდელს.

შექსპირის პირველი თარგმანი მეცხრამეტე საუკუნის ორმოციან წლებში მოველინა ქართველ მკითხველს. ეს იყო „რომეო და ჯულიეტა“, რომელიც უხეირო ფრანგული თარგმანიდან გადმოიღო დიმიტრი ყიფიანმა და ამიტომაც არ შეიძლებოდა კარგი ყოფილიყო. მაგრამ რაკი პირველი თარგმანი იყო, მაინც დიდი გამოხმაურება პოვა მაშინდელს ლიტერატურულ წრეებში. ნიკოლოზ ბარათაშვილი გრიგოლ ორბელიანს სწერდა: „ჩვენმა ლიტერატურამ ორი კარგი თარგმანი იშოვა: ყიფიანმა გადმოთარგმნა «Ромео и Джулиетта», შექსპირის ტრალედია, და მე ვთარგმნე «Юлий Цезарь», ტრალედია ლეიზევიცისა“...

ეს იყო 1841 წელს. ამის შემდეგ ინტერესი შექსპირის შემოქმედებისადმი დღითი დღე იზრდებოდა, და სულ მოკლე ხანში შექსპირმა ფართო პოპულარობა მოიპოვა ჩვენში. იმ ზომამდე შეიყვარა ჩვენმა ხალხმა აღორძინების ეპოქის ეს უდიდესი მწერალი, რომ 70-იან წლებში სამეგრელოს ერთ პატარა სოფელში მისი პიესა დადგეს, ხოლო იმაზე უფრო ადრე მეხუთე კლასის მოსწავლემ „ჰამლეტის“ თარგმნაც კი სცადა! ეს პატარა ფაქტები თავის-

თავად ბევრის მეტყველია. ზედიზედ ითარგმნა „ოტელო“, „ვენეციელი ვაჰარი“, „ჰამლეტი“, „ტიმონ ათინელი“, „იულიოს კეისარი“, „ორი ვერონელი“ და კიდევ რამდენიმე ნაწარმოები შექსპირისა. თარგმანები, რა თქმა უნდა, სხვადასხვა ხარისხით იყო შესრულებული, მაგრამ დიდად მაინც არ გაექცეოდა ერთმანეთს: მათ ახასიათებდა ერთი საერთო ნიშანი — ვერც ერთი ვერ გადმოცემდა დიდი გენიოსის მგზნებარე სულსა და საკაცობრიო იდეალებს, ლაპარაკიც ზედმეტია ცალკეული ენობრივი თუ მხატვრული ნიუანსების გადმოტანაზე. ასეთი თარგმანებით მკითხველს არ შეეძლო განეცადა დიდი მწერლის მაგიური ძალა, და მხოლოდ ინტუიციით თუ ჩასწვდებოდა გონებაგახსნილი მკითხველი ნაწარმოების სიღრმესა და სიდიადეს.

ამ მხრივ ჩვენი ქვეყანა გამოჩაჩივრებული იყო. ასეული წლების განმავლობაში ასეთივე უხეირო თარგმანებით იცნობდნენ შექსპირს თვით საფრანგეთსა და გერმანიაშიც, სადაც, ენის ნათესაობის წყალობით, შექსპირის თარგმანი გაცილებით უფრო ადვილი იყო, ვიდრე ისეთს არამონათესავე და ინგლისურისაგან სრულიად განსხვავებული სტრუქტურის ენაზე, როგორიც არის ქართული.

ყველგან, ყველა ქვეყანაში, დიდი ლიტერატურული მოვლენა იყო ხოლმე შექსპირის თარგმნა. გამოჩენილმა გერმანელმა მწერალმა ა. შლეგელმა ათეული წლები მოანდომა იმას, რომ შექსპირის უკვდავ ქმნილებათა გადმოსატანად შესაფერი ტონი მოენახა. არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ გერმანიაში შლეგელამდე უკვე ჩატარებული იყო სერიოზული მუშაობა შექსპირის თარგმნისათვის და ეს დიდად უადვილებდა საქმეს მთარგმნელს. შლეგელის თარგმანებმა სენსაცია მოახდინა მაშინდელ ლიტერატურულ წრეებში, რადგანაც ეს იყო შექსპირის პირველი რიგიანი თარგმანი საერთოდ მთელს მსოფლიოში, ხოლო კერძოდ გერმანული ლიტერატურისათვის ეს იყო ახალი დიდი მწერლის გამოჩენა. „...მე-13 საუკუნეში გერმანიას, გოეთესა და შილერის გვერდით, თავისი შექსპირიც მოევიდნა. იგი ინგლისში 1564 წ. დაიბადა, ხოლო კვლავ აღსდგა 1767 წელს, თავისი გერმანელი მთარგმნელის სახით...“ — წერდა ბრანდესი.

იმავე წერილში ბრანდესი განაგრძობს:

Много требовалось, чтобы на свет могло появиться такое, поистинному, безпритязательное умственное произведение, хотя и занимающее выдающееся место в литературе. Можно прочесть историю умственной жизни целого поколения Германии в набросках и рукописях шекспировского перевода. Чтобы сделать возможным его появление, необходимо было, чтобы критика Лессинга и труды Вилланда и Эшенбурга подготовили почву, чтобы затем такой гений, как Гердер, сконцентрировал в своем лице всю восприимчивость и способность к умственным размышлениям германского ума и, властно, подчинив себе молодого Гёте, обратил его в своего ученика. Но Гёте своим написанным прозою «Гецем» похож только на Шекспира, пишущего прозою. Поэтому должен был еще родиться такой талант, как А. Шлегель, с его оригинальными особенностями, талант, в котором филологические способности и гибкость формы были унаследованы; затем этот талант должен был развить в себе высшее техническое совершенство и освободиться от пристрастия Бюргера ко всему грубому, резкому. Он должен был подвергнуться воздействию художественного воодушевления Шиллера, отбросив в сторону пристрастие Шиллера к торжественному и его робость перед необузданно-веселым; он должен был проникнуться полным пониманием Гёте, принять в наследство от него выработанный им язык, достигнуть еще более высокого, чем у Гёте, понимания необходимости согласования у Шекспира формы с содержанием; он должен был иметь вблизи себя родственный талант, подстрекající его рвение и тонкий женский ум; сотни источников должны были слиться в один поток, сотни обстоятельств должны сочетаться, сотни лиц познакомиться друг с другом, сотни умов встретиться и взаимно оплодотвориться, прежде чем перед нами во всей его чарующей прелести могло появиться это произведение, как будто бы незначительное само по себе, перевод поэта, умершего за двести лет до того, но доставившее самую благородную умственную пищу миллионам людей, и оказавшее глубокое и продолжительное влияние на германскую поэзию¹.

ამდენი ადგილი იმიტომ დავუთმეთ ბრანდესის სიტყვებს, რომ წარმოდგენა გვეჩვენოს, რა დიდი მოვლენა იყო შექსპირის თარგმნა ისეთი დიდი ლიტერატურული ტრადიციების ქვეყნისათვის, როგორიც გერმანიაა.

¹ Собрание соч. Георга Брандеса, том шестой, С.-Петербург, 1896 г.

ერთი შეხედვით, მაჩაბელს თითქოს არა ჰქონია ასეთი ნიადაგი მომზადებული. ის რამდენიმე ცდა შექსპირის ქართულად თარგმნისა, რა თქმა უნდა, არავითარი წინასწარ მოსამზადებელი მუშაობა არა ყოფილა და მაჩაბელს ოდნავადაც კი არ გაუადვილებდა საქმეს. აბა რა დახმარება უნდა გაეწია მისთვის ასეთ თარგმანებს:

„კოროლო, მერზავეცო, დამიბრუნე მამაჩემი“... ანდა — „...არ გაუცვეთია ბაშმაკები, რომლითაც მისდევდა ქმრისა კუბოსა...“ ან თუნდაც ცოტათი უკეთესი თარგმანი „ოტელოსი“:

„უკეთუ ყოველთა მხედრობათა გაენაწილებინათ ჩემთან ტყბილი საწოლი, ხოლო მე არ მცოდნოდა, ჩემთვის იგი იქმნებოდა ყოველივე სიამოვნის ასატანი! ეხლა კი მშვიდობით საუკუნოდ, ნეტარებაო ჩემო, მშვიდობით განსვენებაო, მშვიდობით ჯიღავ გაბრწყინებულო, მშვიდობით ბრძოლანო, სადაც წყურვილნი დიდებისანი ითვლებიან კეთილ მოქმედებად, მშვიდობით, მშვიდობით ტაიჰნო ბრძოლისანო, საკრავნო, გამამხნეველნო ბარაბანნო, გასაგმირელნო სალამურნო, მომიტევეთ ბაირახნო ნიშანნო და განმამშვენებელნო ძლევამოსილთა ბრძოლათა შინა და თქვენ ზარბაზანნო სიკვდილისანნო, ვითარია ტყვია შემამშრობს საყვარლისაგან დაჩაგრულსა! მშვიდობით! თქვენთან უკვე აღარ ვარ ცნობილი!“*

ეს გამონაკლისი როდია! შექსპირის ყველა პიესა მაჩაბლამდე თითქმის ამგვარად ითარგმნებოდა. ბარემ აქვე მოვიყვანოთ ამავე ადგილის მაჩაბლისეული თარგმანი, რათა ერთბაშად ვიგრძნოთ მაჩაბლის ენის საოცარი ძალა:

„თუნდა მთელს ბანაკს,
ყოველ ჯარისკაცს თუნდ ცალ-ცალკე ეგემნა იგა,
იმის ტბილ სხეულს შეჰხებოდა, მე ბედნიერად
ჩავთვლიდი ჩემს თავს, არ მცოდნოდა ოლონდ არა-რა.
აწ-კი მშვიდობით საუკუნოდ, სულის სიმშვიდეც,
მშვიდობით, ჩემო მხიარულო კმაყოფილებაე!
მშვიდობით, სპანო ჯიღოსანნო, დიდნო ბრძოლანო,
თავმოყვარების სათნოებად გარდამქცეველნო!
მშვიდობით, ჩემის თავმოწონე ცხენის კიხვინო,
გულის აღმწარელო დაფდაფებო, ბუკის მკვეთრო ხმაე.

ყურთა გამგმირო სალამურო, სამეფო დროშაჲ,
დაუდგრომლობავ, მღელვარებაჲ დიდებულ ომთა,
ბრძოლის მშვენებაჲ, სიამაყე თვალის მიმტაცო,
ოჲ, თქვენც მშვიდობით, მანქანანო, სიკვდილის მბადნო,
რომელთ ყელიდამ გადმოჰქუხს ხმა სმენად საშიშო,
როგორც უყვდავის იუპიტრის საზარო გრგვენვა!
ოტელოს ჩარხი ბედ-უცულმა გადატრიალდა!..

როგორც ვხედავთ, შექსპირის ძველი ქართული თარგმანები მაჩაბელს ვერავითარ დახმარებას ვერ გაუწევდნენ, და, ერთი შეხედვით, ამ დიდი საქმისათვის მას თითქმის წინასწარ არა ჰქონია ნიადაგი მომზადებული.

მაგრამ ასე მოგვეჩვენება მხოლოდ მაშინ, თუ ზერელედ მივუღებთ საქმეს, და წინასწარ მოსამზადებელი ნიადაგი მხოლოდ და მხოლოდ შექსპირისავე ნაწარმოებების ძველ ქართულ თარგმანებში ვძებნეთ. სინამდვილეში კი მაჩაბელს შექსპირის თარგმანისათვის იმაზე უფრო საფუძვლიანი და მყარი ნიადაგი ჰქონდა მომზადებული, ვიდრე შექსპირის რომელიმე სხვა მთარგმნელს რომელიმე სხვა ქვეყანაში. ეს ნიადაგი უფრო შორს უნდა მოვსინჯოთ. ამ ნიადაგს ამზადებდნენ 7 — 8 საუკუნის წინ ჩვენი დიდი მწერლები და მოღვაწეები, რომელთა შესანიშნავი თარგმანები მაჩაბელმა რვა წლის ასაკშივე თითქმის ზეპირად იცოდა; ამ ნიადაგს ამზადებდა „ვისრამიანის“ პოეტური პროზა და რუსთაველის უკუდავი პოემის ნათელი სტრიქონები; საბა ორბელიანის დახვეწილი მოთხრობები; ბარათაშვილის მღელვარე ლექსები... მაჩაბელმა თავისი ნათელი გონებით და საოცარი ალლოთი ბავშვობიდანვე შეითვისა ყველა ეს ელემენტი და როდესაც მის ბრწყინვალე თარგმანებს ვკითხულობთ, ეს რაღაც ბედნიერ შემთხვევითობად კი არ უნდა მივიჩნიოთ, არამედ ჩვენი დიდი კლასიკური ლიტერატურის ბუნებრივ გაგრძელებად. აქ თანაბრად გამოსჰქვივის მთაწმინდელების თარგმანების დარბაისლური ტონი და მდიდარი ლექსიკა, „ვისრამიანისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ ენის მაღალი პოეტურობა. სიმსუბუქე და გასაოცარი სინათლე, საბა ორბელიანის პროზისა და ქართული ხალხური ზღაპრების უაღრესი ლაკონიურობა და

მსუბუქი იუმორი, ბარათაშვილის პოეზიის სიღრმე და მღელვარება...

ნიადაგის მომზადებაზე როცა ვლაპარაკობთ, ჩვენ შეგვიძლია დავასახელოთ კიდევ რამდენიმე ფაქტორი. მათ შორის, უპირველესად, მგზნებარე პატრიოტიზმი მაჩაბლისა, რომელიც, თავისი დიდი თანამედროვე მწერლების — ილიასა და აკაკის მსგავსად, მხოლოდ შემოქმედებითი წვის გასანელებლად კი არა წერდა, მხოლოდ იმისათვის კი არა წერდა, რომ ეწერებოდა, არამედ ყოველ სტრიქონს, შექსპირის ყოველი ახალი პიესის თარგმანს მშობელი ხალხის სულიერ აღორძინებასა და განვითარებას უკავშირებდა. სამშობლოს ასეთი უანგარო სიყვარული ასულდგმულებდა და შთაგონებას მატებდა მაშინდელ ჩვენს დიდ მოღვაწეებს!

შეიძლებოდა დაგვესახელებინა აგრეთვე ერთი არცთუ იაყუმნიშენლო ფაქტორი: შექსპირი აღორძინების ეპოქის წარმომადგენელი იყო და მის შემოქმედებაში გამოხატულება ჰპოვა ამ ეპოქის მთელმა წინააღმდეგობებით აღსავსე ცხოვრებამ, სიკეთა და ბოროტის უკიდურესობამდე დაძაბულმა ბრძოლამ, კეთილშობილ ადამიანმა იმედის გაცრუებამ და სასოწარკვეთილებამ, „მძლავრთ უკმეზობამ... ჟამთა სიმწარემ... მტარვალთა ჩაგვრამ... სიამაყის თავგასულობამ... მართლმსაჯულობის გვიანობამ... უღირსისაგან ღირსეულის შეურაცხყოფამ...“

არა მთლიანად, მაგრამ ნაწილობრივ მაინც ასეთი სურათები ჩვენი ხალხის იმდროინდელ ცხოვრებაშიაც იგრძნობოდა. ფეოდალიზმის დაგვიანებულმა, მაგრამ სწრაფმა რღვევამ, კაპიტალიზმის ჩქარმა განვითარებამ, ერის სულიერი ცხოვრების მანამდე არნახულმა აღორძინებამ ჩვენშიაც წარმოქმნეს ისეთი წინააღმდეგობანი და დაახლოებით ისეთი სიტუაციები, რაც რამდენიმე საუკუნის წინათ შექსპირის ინგლისისათვის იყო დამახასიათებელი.

მაჩაბელს თავის ირგვლივ შეეძლო დაენახა და ხედავდა კიდევ პაპლეთივით დიდი შთაბეჭდილებისა და კეთილშობილი ბუნების მეოცნებე ადამიანებს, რომლებიც ამჩნევდნენ ქვეყნად გამეფებულ საშინელ უსამართლობასა და ძალმომრეობას, და არ კი იცოდნენ როგორ შებრძოლებოდნენ; მას შეეძლო დაენახა, და ხედავდა კიდევ კპოლონიუსის მსგავს ფლიდ და გაიძვერა ჩინოვნიკებს, ბო-

როტი ადამიანების ბრმა იარაღად ქცეულ სუსტი ნებისყოფის უსინდისო ადამიანებს — გილდენსტერნებსა და როზენკრანცებს, ვერაგ და გაიძვერა იაგოებს... ასეთი ვაჟბატონები იმ დროსაც კი მაოდ ბევრი იყვნენ და სწორედ მათ შესახებ წერდა მაჩაბელი. „...მოცლილი დრო ჭორებისათვის ჰქონდათ გადაღებული... და ამ გულცივობით გულს უკლავდნენ იმათ, ვინც იტანდა საზოგადო საქმისათვის შიმშილს, წყურვილს, უწყალო, განუწყვეტელ შრომას და თან ყოველს ამაზე კიდევ უარესს — საზოგადოების გულგრილობას, უმადურობას...“¹

ერთი სიტყვით, შექსპირის ნაწარმოებთა სიტუაციებსა და ხასიათებს მაჩაბელი თვითონვე ხედავდა თავის ირგვლივ და ამან უსათუოდ ერთგვარი გავლენა მოახდინა მის თარგმანებზე. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ხშირად მაჩაბლის ბიოგრაფიის ცალკეული ეპიზოდები და განწყობილებანი ემთხვევა იმ პერიოდს, როცა ჯან შექსპირის ასეთივე განწყობილების ნაწარმოებები თარგმნა. იქნებ ეს შემთხვევითი არ იყოს! მაგალითად, გახურებული „ბანკობიადის“ დროს, როდესაც საზოგადოება ორ პარტიად იყო გაყოფილი და ერთმანეთის წინააღმდეგ შეუპოვარ ბრძოლას აწარმოებდნენ, მაჩაბელმა თარგმნა „იულიოს კეისარი“, რომელშიაც პარტიათა ასეთივე შეუპოვარ ბრძოლას ვხედავთ; სიცოცხლის უკანასკნელ წელს, დასნეულებულმა და ყველაფრისაგან გარიყულმა მაჩაბელმა სწორედ „კორიოლანოსი“ თარგმნა და ა. შ.

ერთი სიტყვით, ზემოთ ნახსენებ სხვა მნიშვნელოვან ფაქტორებთან ერთად, მაჩაბლის თარგმანების გამარჯვება იმანაც განაპირობა, რომ მთარგმნელს ისეთი სიტუაციები და განწყობილებანი უნდა ეთარგმნა, რასაც თვითონვე განიცდიდა. ყოველივე ამას თუ დავუმატებთ მაჩაბლის დიდ ერუდიციასა და საოცარ ლინგვისტურ ნიჭს, გასაგები გახდება, როგორ შექმნა მან შექსპირის უბრალო თარგმანები.

თარგმანები კი მართლაც უბადლო იყო, ეს შეიძლება ითქვას პირდაპირ და გადაუჭარბებლად. ამაში დარწმუნდება ყველა, ვინც მაჩაბლის თარგმანებს შეადარებს მანამდე არსებულ სხვა თარგმა-

¹ ამას მაჩაბელი წერს სერგეი მესხთან გამოსათხოვარ წერილში.

ნებს ყველა ენაზე. ამას გადაჭრით აშბობს ისეთი კომპეტენტური პირი, როგორიც იყო ოლივერ უორდროპი, ვისთვისაც ინგლისური დედა-ენა იყო, ხოლო ქართული და ევროპული ენები ჩინებულად იცოდა და, ამრიგად, საშუალება ჰქონდა მაჩაბლის თარგმანები შექსპირის სხვა ენებზე თარგმნილ პიესებთან შეედარებინა.

* * *

პირველი ბედნიერი მიგნება, პირველი გასაღების პოვნა იყო შექსპირის იამბიკური პენტამეტრისათვის ქართული თოთხმეტმარცვლოვანი თეთრი ლექსის მისადაგება. როგორც ირკვევა, ამცხარჩევანი მაჩაბელს ეკუთვნის, ხოლო ილია ჭავჭავაძემ მიიღო მისი მოსაზრება ამ საქმეში, და „მეფე ლირი“ მათ სწორედ თოთხმეტმარცვლოვანი თეთრი ლექსით თარგმნეს.

ეს არჩევანი მაჩაბელს, ალბათ, ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზიაში შთააგონა. მას ბავშვობიდანვე ხიბლავდა ბარათაშვილის პოეზიის სიღრმე და ვნებათღელვანი, მისი საკაცობრიო იდეალები, ლექსის საოცარი დინამიურობა... ბავშვობაში, ბარათაშვილისავე გავლენით, თვითონვე წერდა ხოლმე თოთხმეტმარცვლოვან ლექსებს. აღსანიშნავია მისი ერთი ლექსი, რომელიც ზემოთ უკვე ვახსენეთ და რომელიც ბარათაშვილის პოეზიის აშკარა გავლენით არის დაწერილი. ამას ერთი წაკითხვითაც იგრძნობს კაცი.

„ზაფხულის ღამეს ვიწექ გულაღმა და შევყურებდი ჩემზედ შეკრულსა ციხა კამარას უღრუბლ-უმთვაროს, ვარსკვლავებითა აჭრელებულსა; არც მფრინველთ შტვენა, არცა ბუზის ხმა ჩემსა გარშემო არ მოისმოდა და მიძინებულს მშვენიერს ღამეს ნიავეცა კი ძილს არ უფრთხობდა.

ფეიქრობდი, ნუთუ ვინცა შექმნა ცა და ქვეყანა, —

შექმნა ჩვენთვისა უთვალავნი ესე ვარსკვლავნი?

ნუთუ იმისთვის მზე და მთვარე ქვეყნად მოჰფინა,

რომ მხოლოდ სულდგმულთ ქვეყნიერთა დაგვეტკბოს თვალნი?

ნუთუ ბუნების სუფრა ჩვენ, კაცთ, გვიშლია წინა

და სანთელთ წილად გვინათობენ ცის მნათობთ აღნი?

და შემოქმედმა ნუთუ მხოლოდ ჩვენ მოგვიჩინა,

ჩვენ, მიწიერთა, დედამიწის და ზეცის ძალნი?!

არა, არ მჭერა, რომ ეს იყოს ქვეყნიერების განწყობილება.
ეს არის მხოლოდ ამაყი აზრი, ბუნებისადმი ცილის წამება:
დედამიწა ერთი ვარსკვლავი, ცისა სიღრმეში გადაკარგული,
ვინ მისცა ამას დანიშნულება, სხვა ვარსკვლავთ შორის განსხვავებული?!

მჭერა, რომ ზოგნი, სხვებზე მეტად მოელვარენი
დედამიწისა წარსულს ხატსა წარმოადგენენ,
ჯერ არცა მწერნი, არც ყვავილნი, არც მცენარენი
იქაურთ ველთა არ ამკობენ, არ აკრელებენ.
მაგრამ რას ეამბობ! იქ რა უნდა ან ველს, ან ტყესა!
ბუნების ძალნი არ არიან ჯერ იქ დამცხრალნი,
იქ გაუჩრევლად ერევიან ჯერ ერთმანერთსა
ცეცხლისა აღნი, წყლისა ორთქლნი, ქართა ქროლენი.

მათზედ ყოველნი მიწის კავშირნი მსუბუქს! პაერად გადაქცეულან;
რკინა და მიწა, ქვა და სულდგმული იქ სიცხის ბულში ვერ გარჩეულან.
მჭერა, არიან ესე ვარსკვლავნი ცეცხლით მოცულნი მიწის სახენი,
უზომ-უძირო, დაუსრულებელს, ცისა სივრცეში მოცურავენა“.

როდესაც შექსპირის თარგმნა გადაწყვიტა და უფრო დაკვი-
რვებით წაიკითხა დიდი გენიოსის პიესები, მაჩაბელს ბარათაშვი-
ლის ლექსები გააზსენდა და ერთბაშად იგრძნო ამ ორი დიდი მწერ-
ლის სულიერი ნათესაობა. ალბათ მაშინვე გადაწყდა შექსპირის
პიესების თარგმნა თოთხმეტმარცვლოვანი ლექსით! შემდეგ მაჩაბე-
ლმა თავის შექსპირისეულ თარგმანებს შეუწარმოა არა მარტო
ბარათაშვილის ლექსის ფორმა, არამედ მისი პოეზიის დიდი მღელვა-
რება და სიღრმეც მისცა...

მრავალგვარ სიძნელესთანაა დაკავშირებული შექსპირის თარ-
გმნა. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ; შექსპირს თავის პიესებში
გამოყენებული აქვს 20.000-მდე სიტყვა, ამასთან მისი ენა უაღრე-
სად ხალხურია, ანდაზებით, კალამბურებით, ქარაგმებითა და იდი-
ომებით სავსე. ხშირად კითხულობთ ერთს, გჯერათ, რომ ეს აზრი
სწორედ ასე უნდა იყოს, როგორც პირველი წაკითხვით გაიგეთ.
მაგრამ სინამდვილეში სულ სხვა გამოდის.

შექსპირმა სახეთა ოკეანე შექმნა. გამოჩენილი ინგლისელი პო-
ეტი კოლრიჯი მას „ათასსულიან შექსპირს“ უწოდებს. მისი ტრა-
გედიებისა და კომედიების ყველა გმირი თავისი ენით მეტყველებს
და მთარგმნელმა უსათუოდ უნდა დაიცვას ეს ნიუანსი. სულსხვა-

გვარია გაქნილი კარისკაცის პოლონიუსის ლექსიკა და მეტყველების მანერა, სხვაგვარად მეტყველებს მელანქოლიით შეპყრობილი ჰამლეტი, ხოლო ბრძენი მესაფლავე ამთგან სავსებით განსხვავებულია. ასეა შექსპირის ყველა ტრაგედიასა და კომედიაში.

ამა თუ იმ განწყობილების შესაქმნელად შექსპირი ძალიან ხშირად მიმართავს სიტყვათა თამაშს, ერთგვარ კალამბურს, რომლის თარგმნა სხვა, არამონათესავე ენაზე უდიდეს სიძნელეს წარმოადგენს.

შექსპირის ენა არის მსუბუქი, სასაუბრო, ცოცხალი დიალოგით გამართული. ხშირად ერთ პიესაში ქარავმით არის რაიმე სახე ან მოვლენა ნახსენები, და მხოლოდ სხვა ნაწარმოებით შეიძლება მისი ახსნა. ზოგჯერ ნაგულისხმევი აზრის ასახსნელად საჭირო ხდება ძველი ინგლისური ფოლკლორის მოშველება, რადგანაც შექსპირის პიესებში ხშირად ვხვდებით ბალადებიდან და სიმღერებიდან ამოღებულ ფრაზებს, რომლებიც ტექსტში, ეპიგრაფების მსგავსად, იმ ბალადებისა და სიმღერების განწყობილებას ქმნიან. ამიტომ მთარგმნელისათვის საჭიროა შექსპირის შემოქმედების ღრმა ცოდნა, ისტორიისა და ინგლისური ლიტერატურის ღრმა ცოდნა.

ყველაფერი ეს დიდ სიძნელეს უქმნის შექსპირის მთარგმნელს.

მთარგმნელის გამარჯვება მაშინ იქნება გარანტირებული, თუ იგი მოახერხებს გადმოიტანოს ორიგინალის მთავარი არსი — ნაწარმოების საერთო განწყობილება, ნაწარმოების ლეიტმოტივი. ამ ამოცანის შესრულებას უნდა ემსახურობოდეს მთარგმნელის მთელი მუშაობა.

შესაძლებელია რომელიმე პოეტური ნაწარმოების თარგმანში მტკიცედ იყოს დაცული სტრიქონების რაოდენობა, მეტრი, რითმების განლაგება, მუსიკალობა, მაგრამ თარგმანი მაინც არ გამოხატავდეს ორიგინალის განწყობილებას, ავტორის იდეას, მის გააზრებას. ასეთი თარგმანი შეიძლება შევადაროთ კარგად შეკერილ ტიკინას, რომელსაც ყველა ნაწილი თავის ადგილზე აქვს მიკვრებული, მაგრამ სული არ უდგას. ეს, რა თქმა უნდა, ანბანური ჭეშმარიტებაა მთარგმნელისათვის. მაგრამ ზოგიერთ მთარგმნელს შეცდომა მოსდის, როცა ცდილობს ორიგინალის განწყობილება გადმოიტანოს მხოლოდ სტრიქონებისა და სიტყვების მტკიცე თანა-

მიმდევრობით, სიტყვებისა და წინადადებების ზუსტი თარგმანით. ხშირად ორგინალის სინტაქსის გადმოტანითაც; ამასთან ივიწყებს მთავარს — ნაწარმოების საერთო იდეასა და განწყობილებას.

ასეთ თარგმანს პირობით შეიძლება ვუწოდოთ ფორმალისტური და რამდენადაც იგი ერთი შეხედვით ახლოს დგას ორიგინალთან, სწორედ იმდენად არის დაშორებული ავტორის განწყობილებასა და ნაწარმოების ძირითად იდეას.

შექსპირის ყველა პიესა თავისი განწყობილებით მკვეთრად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ერთი გამოჩენილი შექსპიროლოგი განიხილავს „მაკბეტს“ და ამტკიცებს: ეს ტრაგედია ისეა გამსჭვალული ერთი განწყობილებით, რომ უთუოდ ერთ ღამეშია დაწერილიო. ჩვენ შეიძლება ვერ დავეთანხმოთ ამ მეცნიერს, მაგრამ თავისთავად ეს მოსაზრება საინტერესოა. შექსპირის ყოველი პიესა მართლაც საოცრად არის შეკრული ერთი განწყობილებით, და, სხვათა შორის, ეს არის შექსპირის თარგმნის ერთი დიდი სიძნელე.

უდიდესი დამსახურება მაჩაბლისა სწორედ ის არის, რომ მან შესძლო მოენახა ყველა ნაწარმოების გასაღები, ჩასწვდომოდა ორიგინალის სიღრმესა და დედააზრს. რვა ტრაგედია თარგმნა მაჩაბელმა და გადაუქარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ მან შესძლო ყველგან გადმოეტანა ნაწარმოების მთავარი განწყობილება. მაგრამ მის თარგმანებს მაშინვე შეატყობ, რომ სტრიქონების თვლითა და სიტყვების ზომებით არ უპოვნია მაჩაბელს ეს გასაღები. მაჩაბელი გარედან არ უყურებს ნაწარმოების გმირებს, იგი ამ გმირებიდან გამოდის. იგი ნაწარმოების საერთო განწყობილებას ქმნის არა ცალკე სიტყვებისა და ფრაზების ზუსტი ლექსიკონური თარგმანით, არამედ ცალკეული გმირის ხასიათის გახსნით, ცალკეული სიტუაციის ღრმა, პოეტური ანალიზით.

მაჩაბელს კარგად ესმის, რომ ხშირად სიზუსტის დაცვით, სიტყვების პირდაპირი თარგმნით, ნაწარმოების შინაარსისა და ქართული ენის ბუნების გაუთვალისწინებლად, არასასურველ შედეგს მივიღებთ. ასეთი თარგმანი, პირიქით, დაშორდება ორიგინალს. ამიტომაც იგი ბრმად არ თარგმნის ცალკეულ ფრაზას, არამედ სა-

ოცარი ინტუიციით წვდება ყველა ნიუანსს და შესაფერი ფორმით გადმოაქვს ქართულად.

მოვიტანოთ ერთი პატარა მაგალითი.

ჰორაციოს მეგობრები ეტყვიან, რომ ღამლამობით, ციხე-სიმაგრის წინ გამოჩნდება ხოლმე გარდაცვლილი მეფის აჩრდილი და მხედრული ნაბიჯით ჩაივლის. ჰორაციო განსწავლულია, ახალი ღროის ახალგაზრდაა, რენესანსის პირმშო. მან იცის, რომ „ბევრი რამ ხდება ცათა და ქვეყნად, რაც ფილოსოფოსთ არც კი დასიზმრებიათ“, ცხოვრებას იგი აგდებულად უყურებს. ახლაც ხუმრობის გუნებაზეა, რადგან აჩრდილის სანახავად მიდის. ჰორაციო გაჰყვება ამხანაგებს.

ლამეა. ბნელა. გუშაგი კარგად ვერ გაარჩევს სიბნელეში ჰორაციოს და ჰკითხავს:

— What. is Horatio there?

— A piece of him. — უპასუხებს ჰორაციო.

(პირდაპირი თარგმანი:

— ჰორაციო ხარ?

— მისი ნაჭერი).

ინგლისურად „A piece of him“ თავისებურად ჟღერს. მაშინვე გვაგრძნობინებს სცენაზე პირველად გამოჩენილი გმირის განწყობილებას. ეს ფრაზა რომ პირდაპირ, სიტყვა-სიტყვით ეთარგმნა მაჩაბელს, რა თქმა უნდა, ვერ გადმოსცემდა ამ განწყობილებას. როგორც ვერ გადმოსცემს მას ფრჩხილებში მოთავსებული პირდაპირი თარგმანი. მაჩაბელს ეს ფრაზა ასე აქვს თარგმნილი: გუშაგი ჰკითხავს —

— ჰორაციო, მგონი შენა ხარ?

— მ გ ო ნ ი ს ი ა ვ ა რ. — უპასუხებს ჰორაციო.

თარგმანში ზედმიწევნით სისწორით არის გადმოტანილი ორიგინალის აზრი და განწყობილება.

იმავე სურათში სცენაზე შემოდის რამდენიმე ჯარისკაცი. გუშაგი მათ შესძახებს:

— Stand, hol Who is there?

— Friends to this ground, — უბასუხებს შემოსული.

(პირდაპირი თარგმანი:

— შეჩერდით! ვინ ხართ?

— მეგობრები ამ ნიადაგის).

მაჩაბელმა არც აქ თარგმნა სიტყვასიტყვით ბოლო ფრაზა, რადგან პირდაპირი თარგმანი უაზრო იქნებოდა; ამიტომ მან გადმოიტანა ის, რაც ინგლისურ ფრაზაში იგულისხმებოდა, მოუნახა ისეთი შესატყვისი, რასაც, მაგალითად, ქართველი კაცი იტყოდა:

— აი, მგონია მათი ხმაა, აქ ვინ მოდიხართ?

— მოყვარენი ვართ.

„მოყვარენი ვართ“ სრულიად ბუნებრივი გამოთქმაა ქართულად და ზედმიწევნით გადმოსცემს შექსპირის ფრაზის შინაარსს.

ივანე მაჩაბელმა შესანიშნავად იცის ქართული ენა ყველა თავისი ნიუანსით. იგი აღზრდილია ქართულ კლასიკურ ლიტერატურაზე, ამავე დროს კარგად იცის ხალხური ენა და უხვად იყენებ! თარგმანებში ხალხურ გამოთქმებსაც. სწორედ ეს ორი მდიდარი წყარო ასაზრდოებს მის ენას. შედეგი ბრწყინვალეა: მაჩაბლის ფრაზა ყოველთვის მსუბუქია, მოქნილი, მოხდენილი, ნათელი, ცოცხალი. მაჩაბელს ყველგან ყოფნის სიტყვა შექსპირის სიბრძნის გადმოსაცემად. მის თარგმანებში ვერსად ნახავთ ხელოვნურ გამოთქმებს, არაბუნებრივ ფრაზებს. ეს იგრძნობა ყოველ სტრიქონში. მოვიტანოთ რამდენიმე მაგალითი.

იმისდა მიხედვით, თუ რა კონტექსტში ხმარობს მაჩაბელი სიტყვას, აი, როგორ იცვლება ერთი და იგივე ინგლისური სიტყვის ქართული მნიშვნელობა.

„Ambitious“ ნიშნავს „პატივმოყვარეს“. „ჰამლეტში“ ჯარისკაცი სიამაყით იხსენებს დამარცხებულ მტერს, ნორვეგთა მეფეს და მას უწოდებს „ambitious“-ს.

When he th' ambitious Norway combated („ჰამლეტი“).

მაჩაბელს რომ „პატივმოყვარედ“ ეთარგმნა ეს სიტყვა ამ კონტექსტში, თარგმანი პირდაპირი იქნებოდა, ზუსტიც, მაგრამ ჯარისკაცის განწყობილებას არ გადმოსცემდა. აქ თავისი ქვეყნის

განარჩევებით გაამაყებული ჯარისკაცი აგდებულად ახსენებს მტერს, დასცინის მას და მთარგმნელსაც ისეთი სიტყვა უნდა შეერჩია, რაც მის ნამდვილ განწყობილებას გამოხატავდა.

როს დაპარცხა თავგასული ნორვეგიელი.

თარგმნა მაჩაბელმა და მართლაც ზედმიწევნითი სისწორითა გადმოსცა გმირის დამოკიდებულება მტრისადმი.

სხვა ადგილას იგივე სიტყვა სულ სხვა კონტექსტში გვხვდება:

Stand still ambitious debt is paid („იულიუს კეისარი“).

აქ ბრუტოსი ხალხს მიმართავს თავისი მეგობრის — კეისარის შესახებ, რომელიც მას გულით უყვარდა, მაგრამ სახელმწიფოა და ხალხის ინტერესების გამო მოჰკლა. ამიტომ არ შეიძლებოდა ბრუტოსს აგდებულად ეხსენებია კეისარი. ამ კონტექსტში იმავე სიტყვით რომ ეთარგმნა მაჩაბელს ინგლისური „Ambitious“, როგორც ზემოთმოყვანილ კონტექსტში თარგმნა, აზრის დამახინჩება იქნებოდა, ვერ გადმოსცემდა გმირის განწყობილებას. მთარგმნელი აქაც გმირის ხასიათისა და განწყობილების გახსნიდან გამოვიდა და სწორედ გადმოგვცა ორიგინალის აზრი:

დამშვიდდით, ღირსად დაისაჯა თავმოყვარეა.

იმავე პიესაში იმავე სიტყვას მაჩაბელი, კონტექსტისა და მოქმედების სიტუაციის მიხედვით, სხვაგვარადაც თარგმნის:

But as he was ambitious I slew him („იულიოს კეისარი“).

მაგრამ შედიდური იყო და ამისათვის მოჰკალ იგი.

ამბობს ბრუტოსი, რომელსაც გულით უყვარდა კეისარი და არ შეიძლებოდა მასზე ეთქვა ან „თავგასული“, ან „პატივმოყვარე“.

I am very... ambitious.

მე მეტისმეტად... პატივმოყვარე ვარ. („ჰამლეტი“).

სხვა პიესებში იგივე სიტყვა მაჩაბელს შინაარსის მიხედვით თარგმნილი აქვს „გულ ზვიადად“ და „ქედმაღლურად“.

კიდევ ერთი მაგალითი: „Proud“ „ამაყსა“ ნიშნავს.
Till your proud heart break („იულის კეისარი“).

ვიდრე ეგ ზევი გული შუა არ გაგისკდება.

თარგმნის მაჩაბელი.

He is grown too proud to be valiant. („კოროლანოსი“).

მაგ ვაჟკაცობამ მეტიშეტად წაათამაშა.

აქ საინტერესო ისიც არის, რომ მაჩაბელმა ზმნის ფორმით იხმარა ეგ სიტყვა და ამით მეტი მოქნილობა და დინამიურობა მისცა ფრაზას. (პირდაპირი თარგმანი იქნებოდა: „მეტისმეტი თამამი (ანუ ამაყი) გახდა“).

I am very proud („ჰამლეტი“);

ამპარტაენი ვარ.

ვხვდებით მეორე სახის ცვლილებებსაც, როცა სხვადასხვა ინგლისურ სიტყვას ერთი ქართული შესატყვისი აქვს:

Since Cassius first whet me against Caesar, I have not slept. („იულიუს კეისარი“).

„whet“ ნიშნავს გაღიზიანებას, აღძვრას, წართვეას. ეს სტრიქონები ასე აქვს თარგმნილი მაჩაბელს:

რაც კასიუსმა კეისარზე მე წამაქეზა,
თვალთ ძილი აღარ შეკარება.

No, not an oath; if not the face of men,
The sufferance of our souls, the time's abuse,
If these be motives weak. (იქვე).

ფიცი რად გვინდა! თუ სირცხვილი კაცთა წინაშე,
ამდენ სულთ ტანჯვა, სიბედშავე ჩვენი ყოფისა
წასაქეზებლად არა კმარა!..

ტექსტშია:

Tempt me no further.

ნ ე ლ ა რ მ ა ქ ე ზ ე ბ, —

თარგმნის მაჩაბელი.

...So, after Pyrrhus' pause,

Aroused vengeance sets him new a-work („პამლეტი“).

ისე პიროსი.

განმეორებით წ ა ა ქ ე ზ ა შურისძიებამ.

მაჩაბლის ყველაზე უფრო დიდი ღირსება ისაა, რომ იგი ახერხებს მოუნახოს შექსპირის მდიდარ ლექსიკას ნამდვილი ქართული აღექვატი. მისთვის სიტყვა განყენებულად არ არსებობს. სიტყვით იგი გამოხატავს აზრს, ქმნის სახეს, მოვლენას თავის სახელს არქმევს. ამასთან ნაგულისხმევი არაფერი რჩება — მკითხველს ნათლად წარმოუდგება ამ სიტყვით გამოხატული მოვლენა ან სახე. ამიტომაცაა, რომ როდესაც მაჩაბლის თარგმანს ვკითხულობთ, სიტყვები პირდაპირ აღბეჭდავენ ჩვენს ცნობიერებაში სახეებს. მკითხველს არ სჭირდება სიტყვის გასაცოცხლებლად შესაფერი სახის ძებნა. სიტყვას იგი თარგმნის არა ლექსიკონურად, არამედ აზრობრივად. მაჩაბელი დიდი ოსტატობით ქსოვს სიტყვების მომზიბლავ ქსოვილს და ქართულადაც ძლიერად აელერებს შექსპირის უკვდავ სიმფონიებს. ხანდახან გზიბლავთ გაბედული გამოთქმები, პირველად მაჩაბლის მიერ გამოყენებული ქართულენაში.

მოვიტანოთ იმის მაგალითები, თუ ინგლისური სიტყვისათვის ან გამოთქმისათვის რა შესანიშნავ, გაბედულ შესატყვისს პოულობს მაჩაბელი. ბევრი სიტყვა და გამოთქმა მან თვითონვე შემოიტანა ენაში:

Urge me no more, I shall forget myself... („იულის კეისარი“).

დამეხსენ, ბრუტოს, ლამის გონება დამეფანტოს!

(პირდაპირი თარგმანი იქნება: „ლამის თავი დამავიწყდეს“).

The jealous o'erworn widow and herself... („რიჩარდ მე-სამე“).

ეს და ის ქვრივი, ეპიანი, დროგაცვეთილი
მარტო-მარტონი აქ მეფობენ, ნათლიედლობენ.

„O'erworn“ — ზედმიწევნით ამასვე ნიშნავს, ე. ი. უკვე ჟამ-გადასული, ხანდაზმული ან, სიტყვასიტყვით, გადაცვეთილი ქვრივი. რაკი გლოსტერი აგდებულად ლაპარაკობს დედოფალზე, ქართულად ძალიან კარგად განსაზღვრის აზრი. ვერც ერთი სხვა სიტყვით ვერ გადმოსცემდი ამ აზრს!

იმავე პიესაში ასეთ ფრაზას გვხვდებით:

My Lord of Buckingham, if my weak oratory
Can from his mother win the Duke of York ..

„Weak oratory“ — პირდაპირ რომ ვთარგმნოთ, იქნება „სუსტი მკვევრმეტყველება“. იგულისხმება, რომ კარდინალს (რომელიც ამ სიტყვებს წარმოთქვამს) არა აქვს იმედი, დაიყოლიოს იორკის მთავარი. ქართულად ეს სტრიქონებიც შესანიშნავადაა თარგმნილი:

მილორდ ბუკინგამ, თუკი ჩემი მწირმეტყველება,
დაათხოვნიებს თავის დედას იორკის მთავარს...

ომიდან დაბრუნებული, გამარჯვებული მაკბეტი მიმართავს კუდიანებს:

Stay you imperfect speakers, tell me more...

(სიტყვასიტყვით თარგმანი იქნება: შეიცადეთ თქვენ, ვინც არ იცით სათქმულის დასრულება და მაუწყეთ).

მაჩაბელს ასე აქვს თარგმნილი:

აქ შეიძლება, სიტყვაძვირო, ყველა მუწყეთ...

იმევე პიესაში:

Be not a niggard of your speech...

„Niggard“ — ძუნწს ნიშნავს. ეს ფრაზა ასეა თარგმნილი:

ყველა მიიხარ, ნუ სიტყვაძვირობ.

ეს გამოთქმა მაჩაბელს ხალხში აქვს გაგონილი. ქართლის სოფლებში ხშირად ამბობენ ხოლმე: „სიტყვაძვირი (ან ჭურძვირი) კაცია“, „წისკვილძვირობა იყო“, „წყალძვირობა“ და ა. შ. როგორც ვნახეთ, ეს შესანიშნავი ხალხური გამოთქმა მოხდენილად გამოიყენა მაჩაბელმა თარგმანში და ფრაზას ლაკონიურობა მისცა.

„იულის კეისარი“ ასე იწყება: მარულოსი ცდილობს ქუჩაში შეყრილი მოქალაქეების გაფანტვას. იგი თვითველ მათგანს ეკითხება, რა ხელობისა ხარო. მოქალაქენი ენამახვილობენ. გახსაკუთრებით ერთი მათგანი, მეჯღანე უპასუხებს ქარაგმებით. მოთმინებიდან გამოსული მარულოსი დაუყვირებს:

— What trade thou knave? Thou naughty knave, what trade?

— Nay, I beseech you, sir, be not out with me: yet if you be out, sir, I can mend you.

(სიტყვასიტყვით თარგმანი იქნება: რა ხელობისა ხარ მაინც, საზიზღარო არამზადავ, თქვი, რა არის შენი ხელობა?)

გთხოვთ, მოთმინებიდან ნუ გამოხვალთ, და თუ მაინც გამოხველით, მე შემიძლია თქვენი დაკერება).

ახლა ვნახოთ რა ჩინებულად თარგმნა ეს დიალოგი მაჩაბელმა.

მარულოსი — მერე რა ჰქვია შენს ხელობას, აღარ იტყვი, შე არამზადა?

მე-2 მოქალაქე — ნუ გაეხარდები, მოთმინებას ნუ შემოიციე, თორემ ისევ მე გამიხდები დასაკერებელი.

(ამით იგი აგრძნობინებს კიდეც, წალების მკერავი ვარო).

მაჩაბელს ემარჯვება სიტყვის ლაღად მოქნევა, აზრისათვის ნამდვილი ქართული იერის მიცემა და ამიტომაცაა, რომ შექსპირის მაჩაბლისეული პიესები თარგმანის შთაბეჭდილებას არ ტოვებენ, ისინი ორიგინალური ნაწარმოებებივით ჟღერენ. მაჩაბელი უზკად იყენებს ქართულ იდიომატიკას, ინგლისურ იდიომებსა და ანდაზებს მოხდენილად ცვლის ქართული შესატყვისებით.

„ხედავ, გარს როგორ შემოეწყო თითს ეგ ბეჭედი“.

„მის მძიმე საქმეთ მე ვზიდავდი ბარგის ცხენივით“.

„მაგრამ მან ისე მაწყენინა ცხრაჯერ თუ ათჯერ, რომ ცოტას გაწყდა, არ ჩავურკე ფერღში მახვილი“.

„ძალნო ციურნო, შეუსმინეთ... ველარ ვახერხებ გამოთქვა ჩემი ნეტარება... ხმა აღარ მომდევს“...

„ენა ამიხსნა უღვეელმა ბედნიერებამ“.

„ქვეყანას კითხვით შევაჯერებ“.

„მე მთხოვენ ხელის გამოღებას და სიტყვის თქმას“.

„და სიკვდილს არის მიწეული თითონ კასიოც“.

„ეგ არის კასკა, წილჩადებული ჩვენს საქმეში“.

და ა. შ. დაუსრულებლად, ყველა პიესაში, ყველა გვირდზე...

We might have met them dareful beard to beard,
And beat them backward home.

(პირდაპირი თარგმანი: ჩვენები რომ არ დახმარებოდნენ, გაბედულად შეეხედებოდით პირისპირ და ცემით დავირეკდით სახლებში).

თარგმანში ვკითხულობთ:

რომ ჩვენიანებს

იმათთვის მხარი არ მიეცათ, მაშინ ხმა ღდა ხმა ღ

შევებოდით და სულ კუდით ქვას ვასროლინებდით.

მაჩაბელი ცდილობს აზრი ყველგან თავისუფლად იშლებოდეს, ყოველი გამოთქმა ბუნებრივი იყოს ქართული ენისათვის. ამიტომაც იგი ძალიან ხშირად ინგლისურ ანდაზებს ქართულით ცვლის ბოლმე. ეს ასეც უნდა მოხდეს. ზოგიერთი ანდაზა მოარულია და ის, რა თქმა უნდა, პირდაპირ ითარგმნება (მაგ. „ახალი ცოცხი

კარგად გვის“... „ჯობს გვიან, ვიდრე არასოდეს“ და ა. შ.), სხვა წემთხვევაში კი სათარგმნი ანდაზა უნდა შეიცვალოს იმავე აზრისა და განწყობილების გამომხატველი საკუთარი ანდაზით. ვერ გამოვიყენებთ მხოლოდ ისეთ ანდაზებს, რომლებიც დაკავშირებული არიან ეთნოგრაფიულ, გეოგრაფიულ ან ისტორიულ სახელებთან.

„ჰამლეტში“ ასეთ გამოთქმას ვხვდებით:

I do not set my life at a pin's fee (ქინძისთავის საფასურსაც არ მივცემ სიცოცხლეში).

თარგმნილია ასე:

ჩემი სიცოცხლე ჩალის ფასად არ მიმაჩნია.

იქვე:

While the grass grows... (და წყდება სათქმელი).

ეს არის ცნობილი ინგლისური ანდაზის პირველი ფრაზა: „ვიდრე ბალახი გაიზრდებოდეს, რაში შემშილით მოკვდება!“ თარგმნილია ასე:

პავლეს ტყავს გააძრობენ, სანამ...

კიდევ ერთი მაგალითი, აქაც ინგლისური გამოთქმა შეცვლილია ქართულით:

But yet I run before my horse to market.

Clarence still breathes: Edward still lives and reigns.

When they are gone, then must I count my gains.

(„რიჩარდ მესამე“)

მაგრამ რას ვჩაბავ, ურემს ხარებს უკან რად ვუბამი
კლარენს ჯერ სუნთქავს, ედვარდ მეფეც ცოცხალი არის,
როს გავისტუმრებ, მონაგები მაშინ ავუნესო.

შექსპირის ენისათვის დამახასიათებელია წინადადების ლაკონიურობა და სხარტულობა. მისი ფრაზა ყოველთვის მოქნილი და ფრთიანია. ამავე დროს მსუბუქი და უბრალო, არა პათეტიკური (მცირე გამონაკლისს გარდა). მაჩაბელი ოსტატურად ძლევს ამ

სიძნელესაც, ხშირად აღფრთოვანებაში მოდიხარ, როცა მაჩაბლის
რომელიმე ფრაზას დედანს ადარებ: თარგმნილ ფრაზებში იგრძნო-
ბა სიცოცხლე, დინამიურობა, უაღრესი ლაკონიურობა და სხა-
ტულობა.

Sir, praise me not.

My work hath yet not warm'd me. („კორიოლანოსი“).

ტყუილად მაქებ,

ვერ რიგიანად ომის ცეცხლი არ მომღებია.

The bow is bent and drawn. make from the shaft. („ლირი“).

მოზიდულია მშვილდი, კენტო, უფრთხილდი ისარს.

So let high-sighted tyranny range on.

Till each man drop by lottery. („იულიოს კეისარი“).

დეე, გვხეჩავდეს მტარვალობა კედს წამოძვდარი,
ვიდრე სიცოცხლეს თითო-თითოდ არ მოვაკლდებით.

Grim-visaged war hath smoothen'd his wrinkled front.

(„რიჩარდ მესამე“).

აწ, თითქო ომმა, შეკმუხვნილმა, გაიხსნა შუბლი.

Take up the sword again, or take up me. (იქვე).

აიღე ხმალი, ან მე მკვდრეთით ზე-აღმადგინე.

Our fatherless distress was left unmourned. („მაკბეტი“).

ჩვენ ობლად დავრჩით და არავინ არ გვისამძიმრა.

Players in your housewifery, and housewives in your beds.

(ოტელო)

ცუდად ლაყბობთ მასპინძლობის დროს
და მასპინძლობა კარგი იცით მხოლოდ ლოგინში.

First, if all obstacles were cut away,
And that my path were even to the crown... („რიჩარდ მესამე“).

ჯერ ყოველივე დაბრკოლებაც რომ ამაცილონ
და გამიყვანეს გვირგვინამდე მისასვლელი გზა...

მაჩაბლის თარგმანების ერთ-ერთ უდიდეს ღირსებად უნდა ჩაითვალოს აზრის სინათლე, წაიკითხავთ ხანდახან ორგვერდიან მონოლოგს და ერთხელაც არ დაგჭირდებათ დაფიქრება, შეჩერება, ახალი სტრიქონების აზრის გასაგებად უკვე წაკითხული ფრაზების ძებნა. მის თარგმანებში ვერსად ვერ შეხვდებით ბუნდოვან, დახლართულ, ბნელ და გაუგებარ სტრიქონებს. მისი ენისათვის განსაკუთრებით დამახასიათებელია სინტაქსის ბუნებრიობა და სილალე. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ერთი საყურადღებო ფაქტი: მაჩაბელი ცდილობს აზრი სტრიქონის ბოლოში დაამთავროს და არ გადაიტანოს იგი მომდევნო სტრიქონის პირველ მუხლში. ეს თავის მხრივ ხელს უწყობს აზრის სინათლესა და სილალეს.

მაჩაბლის ენა და აზროვნება იმდენად რეალისტურია, რომ იგაზმირად ორიგინალის ბუნდოვან ადგილებსაც ნათელსა ჰფენს. ცდილობს აუხსნელი არ დატოვოს ორიგინალის შეკვეცილი აზრი. ხშირად შექსპირის ფრაზა მკვლევართა დაუსრულებელ დავას იწვევს. მაჩაბელი ცდილობს ყველგან გახსნას ფრჩხილი და უნდა აღვნიშნოთ, რომ იგი იჩენს გენიალურ მიხვედრილობასა და ინტუიციას. მოვიტანოთ მაგალითი:

This avarice
Sticks deeper; grows with more pernicious root
Than summer-seeming lust. („მაკბეტი“).

ქართულად: სიძუნწე უფრო ღრმად მიდის და მავნებელ ფესვს უფრო ღრმად იღვამს, ვიდრე ზაფხულის მსგავსი ვნება.

მკითხველისათვის გაუგებარი რჩება, რითი ჰგავს ვნება ზაფხულს. შექსპირის კომენტატორებს დიდი დავა ჰქონდათ ამაზე. ზოგი მიუთითებს ზაფხულის მცხუნეარებას და ამით ამსგავსებს

ვნებას. ეს ადგილი ყველა თარგმანში ასევე ბუნდოვანია, როგორც ორიგინალში.

მაჩაბელი თარგმნის:

სიძუნწე უფრო ღრმად სკრის კვალსა და მავნებელ ფესვს.
უფრო ღრმად იღვამს, ვიდრე ვნება ზ ა ფ ხ უ ლ ე ბ რ მ ო კ ლ ე.

როგორც ეხედავთ, მთარგმნელმა გახსნა ფრჩხილი და ნაგულისხმევი აზრი დაამთავრა.

რომ მაჩაბლის ინტუიცია არ შემცდარა და რომ შექსპირი ნამდვილად ამით ამსგავსებს ვნებას ზაფხულს, ამას ამტკიცებს შექსპირის ერთი ლექსიც „ვენერა და ადონისიდან“:

Love comforteth like sunshine after rain,
But Lust's effect is tempest after sun;
Love's gentle spring doth always fresh remain
Lust's winter comes ere summer half be done.

ამ ლექსში დაპირისპირებულია წმინდა სიყვარული და ვნება სიტყვასიტყვითი თარგმანი ასეთი იქნება: სიყვარული წვიმის შემდეგ მზის გამოჩენასავით ტკბილია. ვნება ქარიშხალს ჰგავს, მზიანი დარის შემდეგ ატეხილს; სიყვარულის გაზაფხული მარად ახალი და ნორჩია, ვნების ზაფხული (კ ი მ ო კ ლ ე ა) შუაზე მისვლასაც ვერ ასწრებს, უმაღლეს მოსპობს ზამთარი.

ახლა ძნელი სათქმელია, მთარგმნელი ინტუიციით მიხვდა ორიგინალის ნამდვილ აზრს, თუ ზემოხსენებულმა ლექსმა განუმარტა მას ტრაგედიის ბუნდოვანი ადგილი...

მეორე მაგალითი:

...Thy royal father
Was a most sainted king: the queen that bore thee,
 Oftener upon her knees, than on her feet
 Died every day she lived.

აქაც არ არის აზრი დამთავრებული და კომენტატორები ან

ადგილს სხვადასხვანაირად ხსნიან. მაჩაბელი ამთავრებს აზრს და დასრულებულ ფრაზას გვაძლევს:

სხვა მეფეთ შორის, უწმინდესი მამა გყავდა შენ
და დედოფალი, დედაშენი, მუხლის თავებზე
ლოცვით და მარხვით ლედა მშვიდად ცხოვრების დღეებს.

ხაზგასმული სიტყვები მაჩაბლის ჩამატებულია, ორიგინალში ნახსენები სულაც არ არის.

ზოგან ორიგინალის ტექსტი ნათელია და მკითხველისათვის გასაგები. მაჩაბელი მაინც შლის აზრს, მოქმედებისა და დიალოგის სიცხოველისათვის უმატებს სიტყვას და ხშირად ძალიან მარჯვედაც:

Iago — Yet be content.

Othello — O, blood, blood, blood.

ი ა გ ო — გთხოვთ, რომ დამშვიდდეთ.

ო ტ ე ლ ო — სისხლი, სისხლი, სისხლი მ წ ყ უ რ ი ა.

ორიგინალში ოტელო ამბობს: სისხლი, სისხლი, სისხლი. „მ წ ყ უ რ ი ა“ — მაჩაბლის ჩამატებულია.

იმისათვის, რომ აზრის სინათლე დაიცვას და მკითხველთან მკაფიოდ მიიტანოს ავტორის გააზრება, მაჩაბელი ხშირად ცვლის ორიგინალის სიტყვებს. ერთი შეხედვით, თითქოს თავისუფლად თარგმნის, მაგრამ. სინამდვილეში, სწორედ ამ „თავისუფალი“ თარგმნით უახლოვდება ორიგინალს.

ჰამლეტში ასეთ ადგილს გვხვდებით:

Polonius — Will you walk out of the air, my lord?

Hamlet — Into my grave?

Polonius — Indeed that is out o' th' air.

პოლონიუსი ვერ მოუგებს ჰამლეტს ენამახვილობაში და, ბოლოს. რომ როგორმე თავიდან მოიშოროს იგი, მიმართავს, ხომ არ გაივლითო.

აქ ეს გამოხატულია გამოთქმით „out of the air“, როგორც, სიტყვასიტყვით რომ ეთარგმნოს, იქნება: ამ ჰაერიდან, ამ ოთახიდან ხომ არ წახვალთო. — საფლავში? — ჰკითხავს ჰამლეტი. — მართლა რომ ეგეც საფლავში ჩასვლა იქნებოდა, — უპასუხებს პოლონიუსი.

პირდაპირ რომ ეთარგმნა მაჩაბელს ეს სიტყვები, როგორც აქა გვაქვს მოტანილი, უაზრობა იქნებოდა და მკითხველი ვერ გაიგებდა ავტორის ჩანაფიქრს. როგორც აღვნიშნეთ, მაჩაბელმა აქ თავისუფალი თარგმანი აირჩია და სწორედ ამით დაუახლოვდა ორიგინალს. მოჩვენებითი დაშორებით იგი უფრო ახლო მივიდა ავტორის ტექსტთან.

მაჩაბელს ასე აქვს გადმოტანილი:

პოლონიუსი — ჰქვევით ჩაბრძანებას ხომ არ იწებებთ, ბატონო ჩემო?
(ისინი ამ დროს სასახლის დარბაზში არიან).

ჰამლეტი — საფლავში?

პოლონიუსი — მართლა რომ ეგეც ჰქვევით ჩაბრძანება იქნება.

შემდეგ:

'This blows my heart
If swift thought break it not, a swifter mean
Shall outstrike thought. („ანტონიოსი და კლეოპატრა“).

გასკდა ეს გულის თუკი ელდა მთლად არ ჰომიდნობს,
სხვა გამოჩნდება ღონე თვითონ ელდაზე სწრაფი.

„Swift thought“ ნიშნავს სწრაფად ფიქრს, ფიქრის გაელვებას. მაჩაბელმა მშვენივრად გადმოიტანა, „ელდა“ იხმარა.

„ანტონიოსი და კლეოპატრაში“ ანტონიოსი მიმართავს სკაროსს. სისხლი გდისო. იგი უპასუხებს:

I had a wound here that was like a t

But now it is made an H.

ე. ი. კრილობა მქონდა პატარა, t მსგავსი, ახლა კი H ოდენა გახდაო.

თარგმანში ვკითხულობთ:

პო, აქ კრილობა მქონდა ქ ე რ ი ს მ ა რ ც ვ ლ ი ს ოდენი,
და აწ პირი ქნა...

თუ რამდენად ნათელია თარგმნილი სტრიქონები, როგორი ბუნებრივი ქართულით აგებს მაჩაბელი სინტაქსს, რა თავისუფალი და ლალია მისი თხრობა, ამაში დარწმუნდება ყველა ვინც კი გადაიკითხავს შექსპირის მაჩაბლისეულ თარგმანებს. მოვიტანოთ რამდენიმე მაგალითი:

1. ანტონიოსის მონოლოგი „იულიოს კეისრიდან“.

რომაელებო, ჩემო თანამემამულენო
და მეგობრებო, მომისმინეთ, მე აქ კეისრის
ლასაკრძალავად მოვსულვარ და არა საქებრად!
ადამიანის ავი საქმე მის შემდეგ ცოცხლობს,
კეთილი ხშირად იმარხება იმის ძვლებთანვე, —
ეს იყო ხვედრი კეისრისაც. კეთილშობილმა
ბრუტოსმა გითხრათ, მედიდური იყო იგი.
მედიდურობა საშინელი ნაცლია და თუ
ასეთი იყო, საშინლადაც აქი დასაჯეს.
აქ ბრუტოსის და მის მეგობართ ნებადართვითა, —
პატიოსანი არის ბრუტოს, ეს კარგად იცით,
აგრეთვე სხვებიც, სხვებიც ყველა, რალა თქმა უნდა, —
მე მსურს კეისრის დამარხვის წინ სიტყვით მოგმართოთ.
ის იყო ჩემი მეგობარი სწორი, ერთგული,
თუმცა ბრუტოსი აბრალებს მას მედიდურებას,
და ბრუტოსი ხომ არის კაცი პატიოსანი.
კეისარს რომში მრავალი ტყვე მოუყვანია,
ეს სახელმწიფო გავსილა მათ შესასყიდ ფულით
და იქნება ეს ამტკიცებდეს მედიდურობას!
როს გაჰირეებულს განიცდიდა, ცრემლით ტიროდა,
ცრემლი მედიდურ ბუნების კაცს, ვგონებ, არ ჰყვრობა,
მაგრამ ბრუტოსი ამბობს — იყო მედიდურიო,
და ბრუტოსი ხომ არის კაცი პატიოსანი.
ლუპერკალიის ღლეობაში, თქვენ ნახეთ, სამჯერ
მეფის გვირგვინი მიაწოდე და მან სამჯერვე
უარი მითხრა; ნიშნავს ეს მის მედიდურებას?
მაგრამ ბრუტოსი ამბობს — იყო მედიდურიო,

და ბრუტოსი ზომ არის კაცი პატიოსანი.
ბრუტოსის ნათქვამს არც ვამტყუნებ, მას ვამბობ მხოლოდ
რაც თვით მე ვიცი, კეისარი გიყვარდათ ერთ დროს,
ალბათ, მიზეზიც გქონდათ მისთვის. აწ, რაღა გიშლათ,
რომ ცრემლი მაინც დააყაროთ? ოჰ, კაცის ჰქუაჲ,
შენი სამყოფი გაგიშვია და გადასულხარ
ნადირ-მხეცებში, — პატარა ხანს, გთხოვთ, დამაცადოთ,
გული და გრძნობა გამეპარა კეისრის გვამთან,
უნდა ველოდო, ვიდრე უკან დამიბრუნდება“.

II. ოტელოს რამდენიმე მონოლოგი.

სიღარბაისლით, სიძლიერით სახელგანთქმულნო,
კეთილშობილნო და სულდიდნო უფალნო ჩემნო!
მართალი არის, მე მოვტაცე ამ მოხუცს ქალი;
ისიც სწორია, რომ მე იგი ცოლად შევირთე, —
ეს არის ჩემი შეცოდების თავი და ბოლო.
სიტყვა-პასუხი მკვახე მაქვს და კაზმულ ლაპარაკს,
მშვიდობიანის დროს შესაფერს, მოკლებული ვარ,
რადგან მას აქეთ, შვიდი წლისა რაც-კი შევიქენ,
დღევანდელ დღემდე, გარდა ამ ცხრის თუ ათის თვისა, —
რაც-კი ამ მკლავთა ღონე იგრძნეს, მათთვის სანუკვარ
საქმედ შეჰქმნიათ ვარჯიშობა საომარ ველზე.
არა ვიცი-რა ამ დიდებულ ქვეყნის ბრუნვისა,
რაც-კი ბრძოლას და ვაჟკაცობას არ შეეხება
და, ვგონებ, ჩემს თავს დამცველად ვერ გამოვადგები;
მაგრამ თუკი თქვენ მოთმინებას და ნებას დამრთავთ,
მე სიყვარულის ზრდას მოგიტხოვრებ თავით ბოლომდე
უბრალე ენით და სიტყვების შეუხამებლად.
მოგიტხოვრებ, რაკი მამრალეხენ, თუ რა წამლებით,
როგორის გრძნებით, რა თილისმით ან ჯადოსნობით
შეძებელ მე მაგის ქალიშვილის გულის მოგება“.

„ჩერ შეიცადეთ;

ვიდრემდე წახვალთ, მათქმევინეთ ეს ორი სიტყვა;
მე ვენეციის სახელმწიფოს გამგებელთათვის
გამიწევია სამსახური, — თითონ იციან;
მაგრამ ამაზე არას ვამბობ, მე გთხოვთ მას მხოლოდ,
თქვენს წერილებში რომ აუწყებთ ამ ბედშავ ამბავს,
მიწოდეთ იგი, რაცა ვარ მე: ნურც რას მოუკლებთ
და ნურც არაფერს მოუმატებთ გაბოროტებით.

სიქვით, იცოდა-თქო სიყვარული მან ჰეშმარიტი,
 თუმც არაბრძნული: ვერ სძლევდა-თქო ეპვი ადვილად,
 მაგრამ რაჲ გულს აუესებდნენ ექვიანობით,
 შიალწვედა-თქო უკიდურეს მრისხანებადღე.
 სიქვით, მსგავსადა-თქო უგუნურის ინდიელისა,
 შორს გადასტყორცნა მარგალიტი უძვირფასესი
 მთელს იმის თეშზე: იმის თვალთა, დამონებულთა,
 ტირილს არჩევულთ, უხვად ცრემლი გადმოსდიოდათ.
 როგორც ფისი-თქო სამკურნალო არაბეთის ხეთ...
 ეს ყველაფერი აცნობეთ მათ და დაუმბრეთ,
 რომ როცა ერთხელ ალუპოში ოსმალო ვინმე,
 თავს რიდედგმული, სიამაყით გულზე მოსული
 ვენეციელსა სცემდა ერთსა და მის ქვეყანას
 უშვერის სიტყვით აგინებდა, — მივსწვდი მე ყელში
 იმ ქოფაკს ძალსა, წინდაცვათილს, და დაეჰკალ ასე.

II. „შამლეტიდან“.

მეფინვარე პიროსს, აღკურეილსა შავის ფარხმალით,
 მსგავსით მის შავის განზრახვისა და შავის ღამის,
 როს იგი იწვა შავბედიოთის ხის ცხენის გეამში, —
 ახლა თავისი საჭურველი, შიშის აღმძვრელი,
 უფრო საზარელ სამკაულზე გადაეცვლია.
 წითელი სისხლით შეღებილა თავით ფეხამღე,
 მამათა სისხლით, დედათ სისხლით, სისხლით ქალ-ვაჟთა,
 გამოწრთობილა ფოლადივით ქუჩების ცეცხლში,
 რომელთ წილად ხვდათ მამბილებლის წყეულის შუქით
 გზის განათება თავიანთის ძეფის მკვლელისა.
 პიროს, მძვინვარე ჯოჯოხეთის ცეცხლით და რისხვით,
 თვალთ ნაპერწკლების გამომცემი, სისხლით შესვრილი,
 ეფებს მოხუცის მამამთავრის პრიამის კვალსა.
 აგერ, მიაგნო მოხუცს პრიამს. იგი ამჟამად
 უღონოდ ქმნილი ბერძენთა გმირს ველარას აკლებს
 და იმის მკლავსა აღარ ერჩის ბებერი ხმალი.
 აგერ პიროსი მიწდა კიდეც გაცოფებული
 უძლურსა პრიამს, მოუქნია ხმალი ძლიერად
 და მარტო ხმალის მიმოქნევის ქარმა, ზუილმა
 ღონეშიხდილსა მოხუცებულს მუხლი მოჰკვეთა.
 ეს იგრძნო თითქო ილიონმა, მცუეჩებულმა,
 ცეცხლი მოედო მის შენობებს საძირკვლებამღე
 და ნგრევის ქვეამ წუთსვე პიროსს სმენა მიჰხადა.

აგერ მის ხმალი, რომლის დაკვრას ლამობდა იგი მოხუცებულის პრიაშისა ქალაქი თავსა, თითქოს პაერში დაეკიდოთ. თითონ პირისი უძრავად დგას, დახატულის მტარვალის მსგავსად, თითქო მოესპოთ მისთვის ნებაჲ და ძლიერებაჲ. მაგრამ ვით ხშირად წყიმა-ავდრის და ქუხილის წინ ცასა და მიწას მყუდროება მოეძინება, ჩადგება ქარი და ღრუბელნიც დაწყნარდებიან, და ვით უეცრად საზარელი ქექა-ქუხილი გააპობს ხოლმე დედამიწას, — ისე პირისი განმეორებით წააქეზა შურისძიებამ მისის საშინელ განზრახვისა აისარებულად. ციკლოპს ჩაქუჩი არ დაუქრავს ისე გულგრილად, როდესაც იგი მარსს უქედდა მტკიცე საჭურველს, ვით პრიაშს ხმალი სისხლიანი დასცა პირისმა. პოი, შენ, ბედო უნამუსო! ოჲ. ზეცის ძალნო, ერთად შეკრბენით და წაართვიო მას ძლიერება, მიღეწ-მოღეწეთ მისის ჩარხის სოლი და ფერსო და მორგვი ზეცით დაუგორეთ, თუნდ ქვესენელამდე”...

ასეთი მაგალითების მოყვანა შორს წაგვიყვანდა.

აქვე განვიხილოთ კიდევ ერთი საკითხი. იცავს თუ არა მაჩაბელი ზედმიწევნით ორიგინალის სტრიქონების რაოდენობას ცალკეულ მონოლოგებსა და დიალოგებში? აზრის სინათლესა და დინამიურობას ხომ არ ეწირება სტრიქონთა რაოდენობის დაცვა? ან არის თუ არა სავალდებულო მტკიცედ დავიცვათ სტრიქონთა რაოდენობა?

ფორმით წინასწარ განსაზღვრულ ნაწარმოებში, რა თქმა უნდა, აუცილებელია სტრიქონთა რაოდენობის დაცვა. ამაზე ლაპარაკიც ზედმეტია. ასეთ ნაწარმოებებში ჩვენ მიერ ნახსენებ საერთო განწყობილების შექმნას ესეც უწყობს ხელს. რა თქმა უნდა. არ შეიძლება გაიზარდოს სტრიქონთა რიცხვი პუშკინის „ევგენი ონეგინში“, ბაირონის „ჩაილდ ჰაროლდში“ ან „დონ ჟუანში“ შექსპირის სონეტებში, დანტეს „ღვთაებრივ კომედიაში“, და ყველა იმ პოეტურ ქმნილებაში, სადაც მტკიცედ არის განსაზღვრული სტროფებში ან ცალკეულ თავებში სტრიქონების რაოდენობა. ამი-

ტომ ასეთი ნაწარმოებების თარგმანებში ხშირად ცალკეული სიტყვები და ფრაზები იკარგება ხოლმე.

ყოვლად შეუძლებელია ვინმემ მოახერხოს და „ჩაიღოს პაროდის“ თარგმნილ სტროფში ჩასტიოს ორიგინალის ყოველი ფრაზა. ეპითეტი, შედარება, აზრი, სახე. ამ დროს ის მთარგმნელი იქნება გამარჯვებული, ვინც მოახერხებს და უფრო მეტს გადმოიტანს ორიგინალის ნიუანსს, ისე რომ აზრი არ დააბნელოს და მკითხველმა ყოველ წუთში არ იბორძიკოს.

შექსპირის პიესების, პუშკინისა და ბაირონის დრამატული პოემების და ზოგიერთი სხვა ნაწარმოების თარგმნისას თვითმიზნად არ უნდა გავიხადოთ სტრიქონების მტკიცედ დაცვა. სხვანაირად რომ ვთქვათ, სტრიქონების რაოდენობის დაცვა თვითმიზნად არ უნდა გავიხადოთ ისეთი ნაწარმოების თარგმნის დროს, რომლის ავტორსაც თვითონვე არ ჰქონია განზრახული თავიდან რამდენი სტრიქონი უნდა ყოფილიყო მისი პიესის მონოლოგი, ან ჰქონოდა პოემის რომელიმე თავი.

ეს ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს სავსებით შეუზღუდველი იყოს და ორიგინალის 4 სტრიქონის ნაცვლად თარგმანში 3 სტრიქონი გაჩნდეს, როგორც ამას სჩადის ზოგიერთი მთარგმნელი და რასაც, სხვათა შორის, ძალიან ხშირად ვხვდებით „მეფე ლირის“ ქართულ თარგმანშიც. ასე არც მოხდება. მხედველობაში გვაქვს ცალკეულ მონოლოგებსა და დიალოგებში სტრიქონების სიზუსტე. თუკი თარგმანი კარგი და მაღალმხატვრულია, საერთო ჯამში დაახლოებით თანაბარი რაოდენობისა გამოვა სტრიქონები. საქმე ისაა, რომ ენათა თავისებურების გამო, ამასთან აზრის სინათლისათვის ზოგჯერ საკირო ხდება სტრიქონთა რაოდენობის მცირედ გაზრდა. ამან არ უნდა შეგვაშინოს, რადგანაც იმავე თავისებურების გამო ორიგინალის ზოგიერთი სხვა ადგილი თარგმანში უფრო სხარტულად გამოდის, სტრიქონთა შემცირების ხარჯზე, და საბოლოო ჯამში თითქმის სტრიქონების თანაბარ რაოდენობას მივიღებთ. ამიტომაც, მაჩაბელი არჩევს აზრი გადმოიტანოს სრულიად ნათლად, თუნდა ამას შეეწიროს სტრიქონების რაოდენობის ზუსტად დაცვა. ავიღოთ ერთი მაგალითი „ოტელოდან“:

Emilia — A halter pardon him! and hell gnaw his bones!
 Why should he call her whore? who keeps her company?
 What place? what time? what form? what likelihood?
 The Moor's abused by some most villainous knave,
 Some base notorious knave, some scurvy fellow.
 O heaven, that such companions should unfold,
 And put in every honest hand a whip
 To lash the rascals naked through the world
 Even from the east to the west*.

ქილია — დეე, შეუდოს სახრხოებლამ და ჯოჯოხეთმა
 დაუღრღნას ძეალნი უნამუსო რისთვის უწოდა?
 ამასთან, აბა, ვინ უნახავთ? სად, როდის, როგორ?
 ან უნამუსოს რა მიუგავს?! მავრს უეკველად
 ატყუებს ვინმე საზიზღარი, ურცხვი არსება,
 სიაცაცითა გათხუპნული! ჰოი, ზეცაო,
 ახადე ფარდა ამ ავაზაკთ და მათ სასჯელად
 მიეც მართალ კაცთ სათითაოდ ხელში მათრახი,
 რომ დააშიშვლონ იგი ბილწნი არამზადანი,
 აღმოსავლეთით დაირეკონ დასავლეთამდე
 და ტყავი აძრონ გაცხარებულ მათრახის ცემით.

აზრის სინათლესა და შინაარსის მთლიანად გადმოტანას მაჩა-
 ბელმა აქ ანაცვალა სტრიქონების მომატება, ორიგინალის 9
 სტრიქონის ნაცვლად თარგმანში, როგორც ვხედავთ, 11 სტრიქო-
 ნია. ეტყობა, სხვაგვარად ვერ მოახერხა. ეს ბუნებრივიცაა:
 „hell“ — ერთმარცვლოვანი სიტყვაა, მისი ქართული აღექვატა
 „ჯოჯოხეთი“ კი — ოთხმარცვლოვანი; „halter“ — ორმარ-
 ცვლოვანია, მისი ქართული შესატყვისი „სახრხოებლა“ კი —
 ოთხმარცვლოვანი და ა. შ. რომ წინასწარ შეეზღუდა მაჩაბელს თა-
 ვი სტრიქონთა რაოდენობის დაცვით მივიღებდით ბუნდოვან სტრი-
 ქონებს, გაუმართავ სინტაქსს, ანდა სრულიად დამახინჯდებოდა
 აზრი, ამოვარდებოდა რომელიმე ფრაზა.

სამაგიეროდ ახლა ვნახოთ მეორე ადგილი ამავე ტრაგედიიდან:

Like to the pontic sea,
 Whose icy current and compulsive course

Never feels retiring ebb, but keeps due on
 To the Propontic and the Hellespont.
 Even so my bloody thoughts, with violent pace,
 Shall never look back, never ebb to humble love,
 Till that a capable and wide revenge
 Swallow them up. Now, by yond marble heaven
 In the due reverence of a sacred vow
 I here engage my words.

როგორც პონტოს ზღვის ცივნი ზვირთნი, გატაცებულნი,
 ჰისდევნენ ერთ გზას პროპონტიკს და ჰელესპონტიკს,
 არ შეიძინებენ თავის დღეში კლება-მცირებას, —
 ისე მეფგარნი, მოსისხლენი ზრახვანი ჩემნი
 უკან ვერ წავლენ, სიუვარულს არ შეუდრკებიან
 და შთანთქმეს იმათ შურისგება ყოვლად ძლიერი
 ამ მარმარილოს მსგავსად გაშლილ ცის ქვეშ ფიცსა ვდებ,
 ვდებ წმინდა ფიცსა, შეეასრულო ეს აღთქმა ჩემი.

როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაში ორიგინალის 10 სტრიქონის ნაცვლად ქართულად 8 სტრიქონი გვაქვს, ისე რომ აზრი არც გამოტოვებულია და არც ბუნდოვანი.

კიდევ ერთი მაგალითი „მაკბეტიდან“:

Macbet—Avaunt! And quit my sight! Let the earth hide thee!
 Thy bones are marrowless, thy blood is cold;
 Thou hast no speculation in those eyes
 Which thou dust glare with.

იქით! თვალთაგან მიმეფარე! მიწამ ჩაგმალოს!
 შენს ძვლებში ტვინი აღარ არის, სისხლი ცივი გაქვს
 და მხედველობაც აკლია შენს ბრჭყვიალა თვალებს.

ორიგინალის 4 სტრიქონის ნაცვლად, თარგმანში 3 სტრიქონია აქაც არაფერია გამოტოვებული და შეკვეცილი.

ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ უმეტეს შემთხვევაში ინგლისური სიტყვები უფრო მოკლენი არიან, ვიდრე ქართული; ამასთან ზმნის

მიმდგომის ფორმის წყალობით, რაც მეტად გავრცელებული და ბუნებრივია ინგლისურ ენაში, შექსპირი ახერხებს სტრიქონში უფრო მეტი სიტყვა, და, ამრიგად, მეტი აზრი ჩასტიოს, ვიდრე ეა ქართულშია შესაძლებელი. როგორღა ახერხებს მაჩაბელი. რომ აზრი არ შეჰყვედოს, ქართული ენის ბუნება არ დაარღვიოს და ზოგჯერ ორიგინალის აზრი უფრო ნაკლებ სტრიქონებშიაც კი ჩასტიოს?

მაჩაბელი მარჯვედ სარგებლობს ქართული ენის განუსაზღვრელი სიმდიდრითა და შესაძლებლობით. უპირველეს ყოვლისა, სარგებლობს ჩვენი ზმნის საოცარი ელასტიურობითა და მოქნილობით. ხშირად იგი გაბედულად იყენებს ამ შესაძლებლობას და ისეთ სიტყვას მოაქცევს ხოლმე ზმნის ფორმაში, რაც ლიტერატურაში, და ზოგჯერ სასაუბრო ენაშიაც კი, არ ხმარებულა. საინტერესო ის არის, რომ ზმნის ასეთ ფორმებს მაჩაბელი მარტო თარგმანებში კი არ იყენებს, მის პუბლიცისტურ და კერძო წერილებშიაც ვხვდებით ასეთ შემთხვევებს: „გულწრფელმა კაცმა მარტო სხვია შესახებ კი არ უნდა ი გ უ ლ წ რ ფ ე ლ ო ს“... „ევროპული განათლება ვერ გ ა ვ ი ძ ვ ა ლ რ ბ ი ლ ე თ“... „ყველგან უნდა ი პ ი რ ე ე ლ ო ს“... „რისთვის გინდა გ ა მ ა გ უ ლ ჩ ვ ი ლ ო?“... — და სხვა. იგი უხვად ხმარობს აგრეთვე ისეთ მოხდენილ ხალხურ გამოთქმებს, რაც ფრაზას ლაკონიურობასა და სხარტულობას აძლევს. მაგ., „იმისი ქცევა უ ჩ ე მ ს ი ტ ყ ვ ო დ ა ც ყოველისფერს გამომამჟღავნებს“... „ბ უ ნ ე ბ ა წ ა მ ხ დ ა რ ი პირუტყვი“... „შენ კი იცოცხლო, დედოფალო, უ მ ა გ დ ი დ ე ბ ო დ“... „თავი მიზეზი შენ იქნები“... და სხვა.

სტრიქონთა თანაფარდობის მიხედვით ქვემოდასახელებულ ოთხ ტრაგედიაში ასეთი სურათი გვაქვს:

ო ტ ე ლ ო: — ორიგინალში 2670 სტრიქონია, თარგმანში — 2746, ე. ი. 76 სტრიქონით მეტი.

ი უ ლ ი ო ს კ ე ი ს ა რ ი: — ორიგინალში 2222 სტრიქონია, თარგმანში — 2122, ე. ი. 100 სტრიქონით ნაკლები.

მ ა კ ბ ე ტ ი: — ორიგინალში 1928 სტრიქონია, თარგმანში — 2015, ე. ი. 87 სტრიქონით მეტი.

ჰამლეტი; — ორიგინალში 2650 სტრიქონია, თარგმანში — 2668, ე. ი. 18 სტრიქონით მეტი.

(ყველგან ნაანგარიშევია მხოლოდ ლექსის სტრიქონები, პროზაული ტექსტების გამოკლებით).

მხოლოდ „მეფე ლირია“ გამონაკლისი. ამ ტრაგედიაში მონოლოგები ხშირად ერთიორადაა გაზრდილი და ეს ტექსტზეც აზღენს გავლენას. თარგმანში ხშირად ჩამატებულია ეპითეტები და ფრაზებიც. ეს უთუოდ იმით უნდა აიხსნას, რომ „მეფე ლირი“ ილიასა და მაჩაბლის პირველი თარგმანია, შესრულებული ახალგაზრდობის დროს.

ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს მაჩაბელი იოლი გზით მიღიდეს და არავითარ ანგარიშს არ უწევდეს სტრიქონთა რაოდენობის დაცვასა და ფრაზების ზუსტი თარგმნით გადმოტანას. პირიქით. იგი ყოველთვის ცდილობს მტკიცედ დაიცვას ორიგინალის სტრიქონთა რაოდენობა, მოგვეცეს სიტყვის პირდაპირი, ლექსიკონურ-თარგმანი. მაგრამ თუ ამით ოდნაეადაც კი ბნელდება აზრი, ან იკარგება რაიმე სახე ან შედარება, იგი უყოყმანოდ არჩევს სტრიქონების გაზრდას, სიტყვის ან ფრაზის თავისუფალ თარგმანს იმის დასასაბუთებლად, რომ მაჩაბელი უდიდეს ანგარიშს უწევს ფორმას, საკმარისი იქნება მოვიტანოთ მაგალითი „ანტონიოს და ელეოპატრადან“:

„To hold you in perpetual amity.
Te make you brothers, and to knit your hearts
With an unslipping knot, take Antony
Octavia to his wife.

ხაზგასმული სიტყვები „knit“ და „knot“ ფონეტიკურად ერ. თმანეთს ჰგავს. მაჩაბელს ასე აქვს თარგმნილი:

...რომ საუკუნოდ

დამყარდეს ძმობა, მეგობრობა თქვენ ორთა შორის

და მკვიდრ კავშირით დაკავშირდეთ, —

ანტონიოსმა ცოლად შეირთოს ოქტავია.

როგორც ეხედავთ, მთარგმნელი ცდილობს ნაწარმოებს შეუ-
ნარჩუნოს ფორმალური, ამ შემთხვევაში ტექსტისათვის სრულიად
უმნიშვნელო სილამაზეც კი.

შექსპირის პიესების ერთ-ერთი შესანიშნავი თვისება არის აგ-
რეთვე დიალოგის საოცარი სიცხველე და დინამიურობა. კითხუ-
ლობთ მის ტრაგედიებსა და კომედიებს და არსად არ იგრძნობო-
რავიშე შეფერხებას, ყველა სიტყვა, ყოველი ფრაზა გადახლართუ-
ლია ერთმანეთში, მჭიდროდ ნაქსოვი, არსად არ წყდება საუბრის
ძაფი. მთარგმნელი განსაკუთრებული სიფრთხილით უნდა მოექცეს
ამ მეტად მნიშვნელოვან ფაქტორს. შექსპირის დიალოგის თარგმნა
ერთ-ერთი უძნელესი პრობლემაა მთარგმნელისათვის.

მაჩაბელი ამ შემთხვევაშიაც შექსპირის კონგენიალია. იგი ღრმად
გრძნობს სიტყვას და დიალოგის მდინარებას. მისი თარგმანებიც
შეუფერხებლად იკითხება, არც აქ წყდება საუბრის ძაფი. მოვიტა-
ნოთ რამდენიმე მაგალითი:

1. „რიჩარდ III“.

მ ა რ გ ა რ ი ტ ა. ...შენ დედაშენის ორსულობის ცილისწამებავ,
მამაშენისა სამარცხვინო შთამომავალ,
პატიოსნების დაღეილო, ნაგლეჯ-ნაფლეთო,
ყოვლად საზიზლო...

გ ლ ო ს ტ ე რ ი.

მარგარიტა!

მ ა რ გ ა რ ი ტ ა.

რიჩარდი

გ ლ ო ს ტ ე რ ი.

რა გინდა?

მ ა რ გ ა რ ი ტ ა. მე შენ არ გიხმობ!

გ ლ ო ს ტ ე რ ი.

უკაცრავად, ასე მეგონა,

მ ა რ გ ა რ ი ტ ა. რომ მაგ უწმაწურ სახელებით მე მიწოდებდი.

მ ა რ გ ა რ ი ტ ა. შენ გიწოდებდი, მაგრამ პასუხს როდი ველოდი.
ალარ დამადი მოვადევნო ამ წყევლას ბოლო?

გ ლ ო ს ტ ე რ ი. აკი მე ბოლო მოვადევნე, ეთქვი „მარგარიტა“.

მ ა რ გ ა რ ი ტ ა. მაშ შენი წყველა ისევ შენვე დაგბრუნდება.

აქ საინტერესოა ის მოვლენა, რომ მე-4, მე-5, მე-6 და მე-7
სტრიქონი, ე. ი. ყველაზე დაძაბული ადგილი დიალოგში — ერთ
სტრიქონს, 14 მარცვალს შეადგენს. ასე რომ არ იყოს, უსათუოდ
შენელებოდა დიალოგის დინამიურობა და სიცხველე.

II. „პამლეტი“.

პო რ ა ც ი ო. (მიმართავს აჩრდილს)

მითხარი რაზე, დადევე, დადეგ! მითხარი რაზე!
არსად გაუშვა ეგ, მარცელუს!
(აჩრდილი გარბის)

მარცელუს.

მახვილი დაეკრა?

პო რ ა ც ი ო. თუ არ გაჩერდეს, დაქარ!

ბერნარდო.

აგერ!

პო რ ა ც ი ო.

აგერ, აქ არის!

III. „ოტელო“.

ოტელო. ...მხოლოდ ამას კი მოწიწებით ვითხოვ მე თქვენგან,
რომ ჩემს მეუღლეს მისცეთ სარჩო-საცხოვრებელი
ისე, ვით ჰფერობს მაგის მალალ შთამომავლობას.

მთავარი. გსურთ თავის მამის სახლში იყოს?

ბრაბანციო.

ეგ მე არა მსურს!

ოტელო. არც მე მსურს!

დეზდემონა. არც მე. მაგიჩემის სახლში ვერ წავალ.

ეს ადგილი შეიძლება ჩაითვალოს დიალოგის ბრწყინვალე ნიმუშად. მარტო ამითაც შეიძლება დავრწმუნდეთ, რომ მაჩაბელს საოცრად ფაქიზი სმენა აქვს, რომ მისი ენა მდიდარია არა მარტო ლექსიკურად, არამედ უფრო ღრმა, მუსიკალური შეგრძნებითაც.

IV. მეორე ადგილი იმავე ტრაგედიიდან:

ოტელო. კასიო იყო რომ გავიდა ახლა აქედან?

დეზდემონა. დიახ, ის იყო სევდიანი და გულმოკლული,
ისე, რომ თვისი მწუხარება მეც მიზიარა
და მასთან ერთად ვიტანჯები. უხმე ახლავე.

ოტელო. ახლა ნუ, ჩემო სასურველო, საკვლავ დარჩეს.

დეზდემონა. მალე იქნება?

ოტელო. რაკი შენ გსურს, მეც დავაჩქარებ.

დეზდემონა. ამაღამ ვახშმად შეიძლება?

ოტელო.

ამაღამ ვერა.

დეზდემონა. მაშ ხვალ სადილად?

ოტელო.

ხვალ სადილად შინ არ ვიქნები,
ჯარისკაცებთან ციხეში ვარ მე მიწვეული.

დ ე ზ დ ე მ ო ნ ა. მაშ ხვალ საღამოს, ან სამშაბათ დილაზე იყოს,
ან შეადღისას, ანუ ღამე... ოთხშაბათ დილით...

მაჩაბელი ზოგჯერ არ ერადება და თარგმანში თავის ფრაზა-
საც უმატებს, რომ დიალოგი ლაღად, შეუფერხებლად მიმდინარე-
ობდეს:

Portia.

...Dwell I but in the suburbs
Of your good pleasure? If it be no more,
Portia is Brutus' harlot, not his wife.

Brutus.

You are my true and honourable wife
As dear to me as are the ruddy drops
That visit my sad heart. („იულიოს კეისარი“).

პ ო რ ტ ი ა.

...გინდა მამყოფო

არა შენს გულთან, არამედ გარს, კარმიდამოში.
ეს თუა, ბრუტოსს მაშ პორცია ხასად ჰყოლია,
არა მეუღლედ.

ბ რ უ ტ ო ს ი

ოჰ, რას ამბობ, შენა ხარ ჩემი
ტყბილი მეუღლე, გაჩენილი ჩემ საამყოდ...

აქ ხაზგასმული ფრაზა — „ოჰ, რას ამბობ“; ჩამატებულია და სავსებით სამართლიანადაც. რა თქმა უნდა, დიალოგის დინამიურობა და სიცოცხლე დაიკარგებოდა, ასე რომ ეთარგმნა მაჩაბელს:

პ ო რ ტ ი ა. ეს თუა, ბრუტოსს მაშ პორცია ხასად ჰყოლია,
არა მეუღლედ.

ბ რ უ ტ ო ს ი. შენ ხარ ჩემი ტყბილი მეუღლე.

ვფიქრობთ, რომ ფრაზის ჩამატებით თარგმანმა მოიგო. რა
თქმა უნდა, ყველგან, სადაც კი მოგვეპოიანება; არ შეიძლება დავუ-
შატოთ ჩვენი სიტყვები. აქ ჩამატებული ფრაზა თავისთავად, იგუ-
ლისხმება ბრუტოსის კილოში, ხმაში. და რაც იგულისხმება, ი-
ჩაუმატა მთარგმნელმა.

მაჩაბლის თარგმანებში საინტერესოა ერთი მოვლენა. როგორც ცნობილია, შექსპირის პიესებში ხშირად გვხვდება უწმაწური სიტყვები, მეტისმეტად ტლანქი ფრაზები, ორაზროვანი და გადაკრული გამოთქმები. მაჩაბელი ასეთ ადგილებს ზოგან ოდნავ არბილებს და ალამაზებს. სხვაგვარად არ შეიძლება. თვით ორიგინალშიაც. როგორც უკვე აღვნიშნე, ასეთი სიტყვები ო რ ა ზ რ ო ვ ა ნ ი ა. ე. ი. მას აქვს ორი მნიშვნელობა: ტლანქი და არა ტლანქი, უწმაწური და არაუწმაწური. ძნელია ქართულად ყოველთვის მოუნახო ასეთივე ორაზროვანი და გადაკრული შესატყვისები. ხოლო პირდაპირ თუ ითარგმნა, მაშინ მართო სიტლანქისა და უწმაწურობის გამომხატველი აზრი შერჩება და ეს, თავისთავად, აზრის დამახინჯება იქნება.

ჰამლეტი ოფელიას მიმართავს: „Shall I lie in your lap?“ „I a p“ ნიშნავს „კა ლ თ ა ს“ და „მუხლს“. ჰამლეტის სიტყვა ორაზროვანია: სინამდვილეში ის ეკითხება — „ნებას მომცემ მოვთავსდე შენს მუხლებში?“ „არა“, უპასუხებს შეშფოთებული ოფელია... „მე მინდოდა მეთქვა, — ეუბნება ჰამლეტი, — შენს კალთაზე დავდე-მეთქი თავს“ და ა. შ. მაჩაბელს ეს ასე აქვს გადმოტანილი.

ჰ ა მ ლ ე ტ ი. ნებას მიბოძებო, რომ თქვენს კ ა ლ თ ა ს ქ ე ე შ
ამოვეთარო?

ო ფ ე ლ ი ა. ვერა, ხელმწიფის შვილო.

ჰ ა მ ლ ე ტ ი. მე ვამბობ, თავი თქვენს კ ა ლ თ ა ზ ე დ ა ვ დ ო - მ ე თ ქ ი.

ო ფ ე ლ ი ა. ეგ კი თქვენი ნებაა.

ვფიქრობ, ეს კარგად აქვს მაჩაბელს თარგმნილი. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ „lap“-ს ორი მნიშვნელობა აქვს ინგლისურში და მაჩაბელს რომ ეთარგმნა — თქვენს მუხლებში მოვთავსდებიო. აზრის დამახინჯება იქნებოდა. ასეა სხვა შემთხვევაშიაც. მაგრამ ამჟამად ეგ არ გვაინტერესებს.

შექსპირს სხვა სახის უხერხულობანიც აქვს პიესებში და მაჩაბელი ყოველთვის ცდილობს მათ შერბილებას.

მაგალითად, „კორიოლანოსში“ დედამთილი მიმართავს ძაძალს:

If my son were my husband, I should freelier re-

joice in that absence wherein he won honour that in the embracements, of his bed where he would show more love.

პირდაპირი თარგმანი იქნება:

ჩემი შვილი რომ ქმარი ყოფილიყო ჩემი, მაშინ სარეცელში მასთან ტრფილსა და ხვევნა-აღერსს, მის საგმიროდ გასტუმრებას ვარჩევდი.

მაჩაბელი კი თარგმნის:

მარციოს რომ ჩემი ქმარი ყოფილიყო, საქორწინო ქვეშავე-ში მასთან ტრფილებით ხვევნა-აღერსს საგმიროდ გასტუმრებას ვარჩევდი!

როგორც ვხედავთ, მთარგმნელმა ცვლილება შეიტანა და „შვილის“ ნაცვლად სახელი — „მარციოსი“ — ახსენა. ამით, ვფიქრობ. შეარბილა ორიგინალის სიტლანქე. ფრაზა — „ჩემი შვილი რომ ქმარი ყოფილიყო ჩემი“ — უფრო ტლანქია, ვიდრე — „მარციოსი რომ ჩემი ქმარი ყოფილიყო“, მიუხედავად იმისა, რომ მარციოსი მაინც შვილია მისი. ყოველ შემთხვევაში, მკითხველსა და მაყურებელს ეს ისე ტლანქად აღარ ხვდება ყურში.

„იულოს კეისარში“ ანტონიოსი ამბობს:

Blood and destruction shall be so in use,
And dreadful objects so familiar,
That mothers shall but smile when they behold
Their infants quarter'd with the hands of war.

ე. ი. ისე შევეჩვიეთ სისხლს, ზოცვა-ჟღეტასა და საშინელებას, რომ დედებიც კი ოთხად გაპობილი შვილებების დანახვაზე გაიღიმებენ.

მაჩაბელს ასე აქვს თარგმნილი:

ჩვენ შევეჩვიეთ სისხლს და ზოცვას, საშიშარ ამბებს,
ისე, რომ თვითონ დედებიც კი არ შეკრთებიან,
როს დანახვენ მათთა ნაშობთ ოთხად გაპობილთ.

მთარგმნელმა „გაღიშება“ („smile“) შესცვალა გამოთქმით — „არ შეკრთებიან“ და შეარბილა ორიგინალის აშკარა სიტლანქე და უხერხულობა. ასეთი მაგალითების მოტანა კიდევ ბევრისა შეიძლება.

„ჰამლეტში“ ასეთ აღვივებს ვხვდებით:

This heavy-headed revel east and west
Makes us traduced and taxt of other nations:
They clepe us drunkards, and with swinish phrase
Soil our addition.

თარგმანში:

მუდამ მეჭლისი, სიმთვრალე და ღროს გატარება
უცხო ხალხთ თვალში თავსა გვეკრის და სახელსაც გვიტეხს.
ჩვენ გვეძახიან ლოთებს და სხვას კიდევ უარესს.

ორიგინალში პირდაპირ წერია: ლოთებს გვეძახიან და ღორულად გვაგინებენო.

რამდენად სწორად მოიქცა მთარგმნელი ზემოთ მოტანილ ორ შემთხვევაში, ეს კიდევ სადავო საკითხია. რა თქმა უნდა, მთარგმნელს არ ევალება შეარბილოს და შეალამაზოს ორიგინალი. მაგრამ მაჩაბელმა, ეტყობა, ანგარიში გაუწია მკითხველ საზოგადოებას. ყოველ შემთხვევაში, მას მოხდენილად აქვს შერბილებული ორიგინალის სიტლანქე. მესამე მაგალითში კი, ვფიქრობ, ზედმეტი სიფრთხილე გამოუჩენია მთარგმნელს. აქ ჯობდა პირდაპირ ეთარგმნა ფრაზა.

ზემოთ გაკვრით აღვნიშნე ის დიდი სიძნელე, რომელსაც შექსპირის მთარგმნელები სიტყვათა თამაშის ღროს ხედებიან. შექსპირის გერმანელი და ფრანგი მთარგმნელებისათვის უფრო გაადვილებულია ეს სიძნელე, რადგანაც სიტყვათა თამაში უმთავრესად აგებულია სიტყვათა ფონეტიკურ მიმსგავსებაზე, ხოლო ეს ენები ერთმანეთის მონათესავენი არიან. მიუხედავად ამისა, ყველა კალამბურის გადატანას ვერც გერმანელი და ფრანგი მთარგმნელები ახერხებენ.

სიტყვათა თამაშის მიზანი ისაა, რომ ჯერ ერთი დაჭიმული და ძიმე მოქმედების შემდეგ შეასვენოს მკითხველი და მაყურებელი ამასთან, შექმნას გარკვეული განწყობილება, წარმოდგენა მოგვცეს გმირის ხასიათზე და მის დამოკიდებულებაზე გარემოსთან. ამიტომ სიტყვათა თამაშის გადმოტანა სასურველია და საჭიროა. ამას მაჩაბელიც გრძნობს და თუმცა ყველგან ვერა, ბევრგან ახერხებს გადმოიტანოს ქართულად კალამბურები და ზმები. თუ რა სიფრთხილით ექცევა იგი ამ საკითხს, ქვემოთ მოტანილი მაგალითებით დავრწმუნდებით:

I „იულიოს კეისარი“.

Antonius — Pardon me Julius! Here wast thou bay'd.
brave hart...

O, world thou wast the forest to this hart:
And this iudced, o world, the heart of thee.

აქ სიტყვის თამაში აგებულია სიტყვების „hart“ და „heart“ (ერთნაირად გამოითქმის) მსგავსებაზე. „hart“ ნიშნავს ი რ ე მს. „heart“ — გ უ ლ ს. ანტონიოსი მიმართავს კეისრის გვამს: მომიტევე იულიოს, აქ მოგესივნენ მშვენიერ ი რ ე მს (hart); ქვეყანაჲ შენ მისთვის ტყე იყავი, ის კი გული (heart) იყო შენი.

მაჩაბელმა ასე თარგმნა:

ანტონიოსი. ო, მაპატიე, იულიოს, აქ მოგესივნენ,
აი, აქ დაგეს, შემოგერტყენ, ვით მშვენიერ შველს...
ქვეყნიერებაჲ, ამ შველისთვის შენ ტყვედ გარდიქცა,
ვერ მისვლი, რომ ის იყო შენი მშველიც და მხსნელიც.

II. „რიჩარდ მესამე“.

Gloster. A greater gift than that I'll give my cousin.

York. A greater gift! O, that is the sword to it.

Gloster. Ay, gentle cousin—were it light enough.

York. O, then, I see you will part with but light gifts;

In weightier things you'll say a beggar nay.

Gloster. It is too heavy for your Grace to wear.

York. I weigh it lightly, were it heavier.

Gloster. What, would you have my weapon, little Lord?

York. I would, that I might thank you as you call me.

Gloster. How?

York. Little.

Prince. My Lord of York will still be cross in talk;

Uncle, Your Grace knows how to bear with him.

York. You mean, to bear me, not to bear with me.

Because that I am little, like an ape,

He thinks that you should bear me on your shoulder.

გლოსტერი. მე კიდევ უფრო დიდ საჩუქარს მიეცემ ჩემს ძმისწულს.

იორკი. კიდევ უფრო დიდს? ეგ უთუოდ ხვალი იქნება.

გლოსტერი. უფრო მსუბუქი ყოფილიყო, ხმალსაც მოგცემდი.

იორკი. მსუბუქე საჩუქარს, როგორც გატყობ, იმეტებ მხოლოდ
და ეუბნები ცივს უარსა ძვირფასის მთხოვნელს.

გლოსტერი. ხმალი ძალიან მძიმე არის და ვერა ზიდავ.

იორკი. აღვილად ვზიდავ, უფრო მძიმეც რომ იყოს ეგე.

გლოსტერი. გამაგებინე, მართლა მთხოვ ხმალს, ჩემო პაწია?

იორკი. დიად, რომ ისე დაგიმადლო როგორც მიწოდებ.

გლოსტერი. რაო, არ მესმის.

იორკი. რომ პაწია მადლობა გითხრა.

პრინცი. ჩემს ძმას ბაასში კინეკლობა ჩვეულებად სჭირს.

უნდა სულგრძელად აიტანო ეგ, ბიძაჩემო.

იორკი. ამიტანოს თუ ამიყვანოს? ძია, ჩემი ძმა

ორთავ დაგვეინის, შენცა და მეც: პაიმუნივით

რომ პატარა ვარ, გეუბნება, მხრივთა ზიდევო.

III. „ჰამლეტი“.

Hamlet. My lord, you played once in the university,
you say? And what did you enact?

Polonius. I did enact Caesar; I was killed in the Ca-
pitol. Brutus killed me.

Hamlet. It was a brute part of him to kill so
a capital calf there.

ე. ი. „მე ვთამაშობდი კეისარს და კაპიტოლში ბრუტოსმა მომკლა, — ამბობს პოლონიუსი. — მაშ მართლაც ბრუტოლობაა (პირუტყვობა) მისი მხრივ, რომ ასეთი კაპიტალური (დიდი) ხბო მოუკლავს“... — უპასუხებს ჰამლეტი.

მაჩაბელი ასე თარგმნის:

ჰამლეტი. შენ მგონია მითხარი, რომ უნივერსიტეტში ყოფნის დროს სცენაზე ვთამაშვნი... რასა თამაშობდი?

პოლონიუსი. მე ვთამაშობდი იულიოს კეისარს და კაპიტოლში მომკლეს, ბრუტოსმა მომკლა.

ჰამლეტი. მაშ ის ბრუტოსი სწორედ ბრუტიანი ყოფილა, რომ მაგისტანა ჩინებული ხბო დასაკლავად გამოუშვტნია.

„ჰამლეტის“ ეს პატარა ნაწყვეტი შეიძლება ჩაითვალოს ბრწყინვალე ნიმუშად. სიტყვათა თამაშის გადმოტანის დროს ლაპარაკივ ზედმეტია ზედმიწევნით თარგმნაზე. ეს არც სავალდებულოა. შექსპირისათვის ის კი არ არის მნიშვნელოვანი, ბრუტოსი ბრუტალურად მოიქცა თუ ბრუტიანი იყო. მთავარი ისაა, რომ ამ ადგილას საჭიროა უსათუოდ რაიმე კალამბური, და სწორედ ისეთი, რომელიც შესაფერისი იქნება ენის ბუნებისათვის. ამ შემთხვევაში ქართული ტექსტი ლოგიკურად უფრო გამართულია: ჰამლეტი მიმართავს პოლონიუსს — ბრუტოსი ბრუტიანი ყოფილა, რომ (ვერ დაგინახა ვინ იყავი და) ასეთი დიდი ხბო მოგკლა.

IV. ასეთივე ბრწყინვალე ადგილი იმავე „ჰამლეტიდან“. სცენა სასაფლაოზე:

I Clown. There is no ancient gentlemen but gardeners, ditchers, and grave-makers: they hold up Adam's profession.

II Clown. Was he a gentleman?

I Clown. A' was the first that ever bore arms.

II Clown. why, he had none.

I Clown. What, art a heathen? How dost thou understand the Scripture? The Scripture says, Adam digg'd: could he dig without arms?

სიტყვა „არმ“-ს ორი მნიშვნელობა აქვს. იგი ნიშნავს ძკლავს და იარაღს, საჭურველს. სიტყვის თამაშიც სწორედ ამაზეა აგებული. I მესაფლავე ამბობს: ადამი თავადი იყო, იერაღსაჭურველი (არმს) ჰქონდაო. II მესაფლავეს გაუკვირდება; მაშინ I მესაფლავე განმარტავს: ხომ გახსოვს ბიბლიაში წერია, ადამი მიწას თხრიდაო, მკლავი (არმ) რომ არა ჰქონოდა, როგორღა დაამუშავებდა მიწას?!

ახლა ვნახოთ, როგორ თარგმნა ეს ადგილი მაჩაბელმა.

I მესაფლავე. ყველაზე დიდი თავადები მეზღუდები, მიწისმფლობელები და მესაფლავენი არიან, მათ ადამის ხელობა უჭირავთ.

II მესაფლავე. მერე ადამი თავადი იყო?

I მესაფლავე. თავდაპირველად ის გაჩნდა და თავადი არ იქნებოდა? თავადიც ის იყო, მთაც იმას ეკირა ხელში და ბარიცა.

II მესაფლავე. სტყუი...

I მესაფლავე. ურჯულო ხომ არა ხარ, საღმრთო წერილი არ იცი? იქა სწერია, ადამი მიწას თხრიდაო. რითი გასთხრიდა თუ ბარი ხელში არა სჭეროდა.

შექსპირის პროზისათვის დამახასიათებელია უაღრესი ლაკონიურობა და სხარტულობა. ამიტომ შექსპირის პროზის თარგმნა საკმაოდ ძნელი საქმეა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ინგლისურში. საქმეს შველის ვნებითი ფორმა, ზმნისდარი და სხვა ზოგიერთი თავისებურებანი, რაც მომხიბლავად გამოდის ინგლისურ სასაუბრო ენაში, მაგრამ ქართული სასაუბრო ენისათვის არ არის დამახასიათებელი და ხშირად უხერხულიცაა. ივანე მაჩაბელი ახერხებს შეუნარჩუნოს თარგმანს ორიგინალის ლაკონიურობა. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა „ჰამლეტი“. მოვიტანოთ რამდენიმე მაგალითი სწორედ ამ ტრაგედიიდან:

— მონასტერში წადი, მონასტერში. რად გინდა ქვეყანაზედ ცოდვიანები გამარავლო? აი, თუნდ მეც, არა მგონია უპატიოსნო კაცი ვიყო, მაგრამ იმდენი ნაკლულევანება მაქვს, რომ ემჭობინებოდა დედიჩემის მუცლიდან არა ვშობილიყავ. მეტის-მეტად ამპარტავანი ვარ, ჭავრის გადამხდელი, პატივმოყვარე; გულში იმდენი განზრახვა მიტრიალებს, რომ გონებაში აღარ მეტევა. თვალით ვერ წარმომიდგენია და დროც არა მყოფნის მათ შესასრულებლად. რისთვის დაძვრებიან

ჩემისთანა სულდგმულები ცისა და დედამიწის შუა? ჩვენ ყველანი მატყუარეზი ვართ. ნურც ერთს ნურას დაგვიჩერებ. წადი მონასტერში... თუ კმარს შეერთავ, ეს სიმწარე მზითვად გამოძიტანება: ყინულსავით რომ უმანკო იყო და თოვლსავით წმინდა, მაინც ცილისწამება არ აცდებდა. გეუბნები, მონასტერში წადი, მშვიდობით, თუ მაინცადამაინც კმარს შეერთავ, სულელი შეირთე, თორემ კვკიანებ! კარგად ესმით, რა საშინელებასაც იმათ უმზადებთ. მონასტერში წადი, წადი ჩქარა. მშვიდობით...

— ამ თავს ერთხელ პირში ენა სდებია და სიმღერაც შესძლებია. როგორ ისერის ეს ბრიყვი მიწაზედ, თითქო პირველ კაცისმკვლელის კაენის თავი იყოსო ვინ იცის, იქნება ეს თავი პოლიტიკოსის თავი იყო და ეს ვირი როგორ უმართებულოდ ეპყრობა იქნება თავის ღროზედ იგი ღმერთთანაც გაბჭობას არ ერიდებოდა. არა, ჰორაციო?.. ანუ ერთ-ერთ კარისკაცისა, რომელიც ყოველდღე ამბობდა: „ღილაშვილობისა, ხელმწიფეო ჩემო!“ „როგორ ბრძანდებთ, ბატონო ჩემო?“ იქნება ესა და ეს ღიღებული იყო და ამა და ამ ღიღებულის ცხენს აქებდა, როცა სურვილი მოუვლიდა საჩუქრად მიეღო. ესეც ხომ შესაძლებელია, ჰორაციო?.. და ეხლა კი ბატონ მატლების ულუფაა. კანშემხმარი, მესაფლავიზ ნიჩბის სასროლ-საგდებელი. აი, ამას ჰქვია გარდაცლა, რომ თვალი გვიკრიდებს და დანახვა შეგვეძლოს. განა ამ ძვლების პატრონი თავის ძვლებს იმისათვის უვლიდა, რომ ამ უმსგავსებს კოჭებივით ეთამაშებინათ? მე თვითონ ძვლები მტკივა ამას რომ ვფიქრობ... აი კიდეც... იქნება ეს თავი რომელიმე ეეჟილის თავი იყო, სად არის ეხლა ამის კილოს-გამობმა, სიტყვის რახა-რუხი, ამის შეკამათება, სამართალზე ლაპარაკი და ათასი სხვა ეშმაკობა? რათ აძლევს ამ წუწკს ნებას, რომ მის კანონებით სავსე თავს ტალახიანი ნიჩბით ისერის და მოქმედებით შეურაცხებისათვის დაეძას არ აუტეხს? ან იქნება ეს ვაებატონი თავის ღროში მამულებს ჰყიდულობდა და მისდევდა კანონის მუხლებს, ვალდებულების ქაღალდებს, გარდასახადებს, თავდებებს, წამოდავებებს... მაშ ეს არის იმის გარდასახადების გარდასახადი, რომ ამისი კანგარდახილი თავი ეხლა მიწითა და მტკრით არის სავსე! მაშ ამის თავდებები სხვა ნასყიდობაში არ უთავდებებენ, თუ არ ამ ერთ მტკაველ მიწაში? ამას ხომ სიგრძე-სიგანეზედ ორი ნასყიდობის წერილი კარგად დაჰფარავს; მთელი ამისი ეტრატები ამოღენა ყუთში ძლივს ჩაეტეოდა და თვით მფლობელსაც მეტი აღგილი არ უნდა ეკიროს?!

— საბრალო იორიკ! მე ძახსოვს იგი, ჰორაციო. საკვირველი ხუმარა და მშვენიერი ამბების მომგონი იყო. ათასჯერ მეტად უტარებდნენ თავის მხარზედ და ეხლა როგორ მეზიზღება იმისი ნახვა. ლამის გული მომებჯინოს. აი, აქ ჰქონდა ის ტუჩები, რომლისთვისაც, ვინ იცის, რამდენჯერ მიოცნია. სად არას ეხლა შენი მხიარულება, შენი სიცილე, შენი სიმღერა? ნაპერწყმები შენის ოხუნჯობისა, რაც ყველა მონადიმეთ აცინებდა, ახარხარებდა? რატომ ეს პაინც არ შეგიძლიან, რომ სასაცილოდ შენი კბილების კრეკა აიგდო? სად არის შენი სავსე, მოცინარი ლოყები? წადი ეხლა ამა და ამ ქალბატონის ოთახში და უთხარ. რომ თუნდ ერთი აღლის სისქე ფერ-უმარილი წაითხუნოს, იმის ბოლო მაინც ეს არის. უთხარ ეს ამბავი და გააციენ.

ამ მაგალითებიდან შესანიშნავად ჩანს ისიც, თუ რა უხვად და კოხდენილად იყენებს მაჩაბელი ხალხურ გამოთქმებს. ასეა ყველა ტრაგედიაში, მის თარგმნილ ყველა ნაწარმოებში. ავიღოთ თუნდაც „კორიოლანოსის“ დასაწყისი, სადაც უბრალო ხალხის დიალოგია მოცემული და მაჩაბელსაც შესაფერი ხალხური ენით უთარგმნია.

1 მოქალაქე. გადაწყვეტილი გაქვთ, რომ შიმშილს სიკვდილი გირჩევათ?

მოქალაქენი. ოღონდაც, ოღონდაც!..

1 მოქალაქე. მაშ მოვკლათ იგი და პურს, რა ფასიც გვინდა ის ფასი დავადოთ. პა, ასე იყოს?

მოქალაქენი. მაგას რაღა ჩიჩინი უნდა, აგრე იყოს, აგრე! მოლით, არიქა!

2 მოქალაქე. ერთი სიტყვა მეც მათქმევინეთ, ჩემო კარგო მოქალაქენო.

1 მოქალაქე. კარგო მოქალაქენო! კარგს აღარა გვაქლია რა! კარგები პატრიციები არიან, ჩვენ-კი ლარიბ-ლატაკები. მარტო ის გვეყოფოდა საზრდოდ, რაც მათთვის მეტია და ამ მეტ ლუკმას რომ მოგვწოდებდნენ, სანამ სული არ ამოგზედომა, კიდევ ვიტყოდით, ჰო, კაცურად გვეპყრობიანო. მაგრამ ამაზე დაც-კი პურაძვირობენ. ჩვენი სიღარიბე მათ დიდ-კაცობას უფრო თვალსაჩინოდა ჰხდის და რასაც ბევრს ვიტანჯებით, ის ურჩევნიათ. დავავლოთ ხელი ამ მარგილებს და თუ თავზე ქუდი გვხურავს, სამაგიერო გადაუხადოთ. ღმერთნი მყავს მოწმად, ამას შიმშილი მალაპარაკებს და არა ჯავრის ამოყრის სურვილი.

2 მოქალაქე. მარტო კაიოს მარციოსი რათ ამოგიჩემებიათ?

მოქალაქენი. ის არის, რაც არის: ის ძალდიდ ღუპავს ჩვენს ხალხსა.

2 მოქალაქე. რაც ნაკლი ბუნებითვე ხასიათად დასჩემებია, ბიწად არ ჩაეთვლება. ახლა ბარემ სიხარბეც დააბრალე.

1 მოქალაქე. ხარბი თუ არ არის, შენი ქირიმე, სხვა ნაკლს ვერ ვუბოვნის მარტო ჩამოთვლით ყბები დამელდება. (ყვირილი მოისმის). ეს რა ყვირილია? ქალაქის მეორე უბანიც აჟანყებულა. ტყუილად რასა ვუბედობთ აქა; კაპიტოლისკენ გავსწიოთ!..“

გავრცელებულია გამოთქმა — პოეზიის მთარგმნელი ავტორის პეტროქეა, პროზის მთარგმნელი კი — მონაო. ეს პარადოქსული გამოთქმა უნდა იყოს. ყოველ შემთხვევაში, სრულ ჭეშმარიტებადაც რომ მივიღოთ ეს აზრი, მაჩაბელზე მაინც არ შეიძლება ამის თქმა — იგი არც ლექსისა და არც პროზაული ადგილების თარგ-

ჰანის დროს ავტორის მონა არ არის. თავისი თარგმანებით მაჩაბელი ყოველთვის ავტორის კონგენიალად და მეტოქედ გვევლინება.

მაჩაბლის მიერ თარგმნილ შექსპირის 8 ტრაგედიიდან დგას თუ არა ყველა ერთ მხატვრულ სიმაღლეზე? ყველა ნაწარმოებს ერთნაირად თუ აქვს მაჩაბლისეული თარგმანის სრულყოფილება და მომხიბლაობა?

ამ კითხვებს მოკლედ ასე შეგვიძლია ვუპასუხოთ: ყველა თარგმანი კარგია და სრულყოფილი, ყველა გადმოსცემს ორიგინალის არსს, ყველა გვაგარძნობინებს შექსპირის სიდიადეს, მაგრამ ერთნაირ მხატვრულ სიმაღლეზე არა დგას ყველა თარგმანი.

„ოტელო“ და „ჰამლეტი“, შეიძლება ითქვას, სწორუპოვარი თარგმანებია, ამ ტრაგედიებში მთარგმნელი აღწევს ავტორის კონგენიალობას. ორივე თარგმანი ქანდაკივით ჩამოსხმულია და წინასწარ კრიტიკულად განწყობილი მკითხველიც კი ვერ აღმოაჩენს პათში მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ვ ა ნ ზადს. ხაზს ვუსვამ სიტყვა მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ვ ა ნ ს, რადგანაც ამ ტრაგედიების თარგმანებშიც შეიძლება შეგვხვდეს მცირე შეუსაბამო რამ, რომელიც არავითარ შემთხვევაში არ არღვევს საერთო ჰარმონიას და არ შეაქვს დისონანსი მტკიცედ შექრულ სიმფონიაში.

შემდეგ მოდის „იულიოს კეისარი“, „მაკბეტი“, „ანტონიოსი და კლეოპატრა“, „რიჩარდ III“ და „კორიოლანოსი“.

„მეფე ლირი“ ცალკე დგას, იგი ილია ქვეყნაძისა და ივანე მაჩაბლის პირველი თარგმანია, ახალგაზრდობის დროის პირველი ცდა. ამ ტრაგედიაში უსათუოდ იგრძნობა მთარგმნელთა დიდი პოეტური ნიჭი და ემოცია, მშვენიერი ენა, დიალოგის ბუნებრიობა, მაგრამ ცალკეულ შეუსაბამობას ამ თარგმანში შეაქვს დისონანსი. ირღვევა საერთო ჰარმონიულობა.

ჯერ ერთი, თარგმანში მეტისმეტად არის გაზრდილი სტრიქონების რიცხვი, რაც იწვევს მთარგმნელების მიერ ზედმეტი ფრაზების ჩამატებასა და ტავტოლოგიას.

აზრი ხშირად არ არის სწორად გაგებული. მაგალითად, პირველ მოქმედებაში კორდელიაზე განრისხებული ლირი ამბობს:

I loved her best, and thought to set my rest on her kind nursery.

ე. ი. მე იგი ყველაზე უფრო მიყვარდა, და ვფიქრობდი სიბერის დღენი მისი მზრუნველობისათვის (მოვლისათვის) მიმენდო.

თარგმანში კი ვკითხულობთ:

მე ეგ მიყვარდა ყველაზე მეტად, მსურდა ჩემი ნაშთენნი დღენი მაგის შვილისა აკვანზედა მე დამეღია.

აქ აზრის უბრალო დამახინჯება როდია: ჩამატებული ფრაზა საესეებით ცვლის ლირის ხასიათს.

ასეთ ადგილებს ბევრს ვხვდებით „ლირში“. პირველ სურათში გლოსტერი, იმის ნაცვლად რომ ორიგინალის მიხედვით თქვას — ქალი დამსხვილდაო, ამბობს: ისე დამსხვილდა, რომ წელზე ჩვეულებრივი სარტყელი ველარ წვდებოდა (ხაზგასმული ფრაზა ჩამატებულია). ორიგინალში ედგარი ამბობს: თავი მოვიგიჟიანეო; თარგმანში — „მოვიგიჟმაჟე თავი ჩემი“. ჯერ ერთი, „მოვიგიჟმაჟე“ არ არის „მოვიგიჟიანეს“ სინონიმი. მეორეც სრულიად ზედმეტია სიტყვა ჩემი. უნდა იყოს — თავი მოვიგიჟიანე. ორიგინალში უბრალოდ ძაღლი წერია. თარგმანში ეპითეტი გაუჩნდა: „ოთხფეხი ძაღლი“...

ცალკეულ შეცდომებს რომ თავი დავანებოთ, საერთოდ, ნაწარმოებს სიმძიმე ეტყობა. ამას გარდა, აქა-იქ ვხვდებით კუთხურ გამოთქმებსაც. მაგ. „მეორე შვილი რეგანაი“, ამბობს ლირი და სხვა.

პირველ მოქმედებაში კენტი მეტად სხარტულად და მძაფრად ამბობს:

Be Kent unmannerly, when Lear is mad.

თარგმანში ვკითხულობთ:

ვკანდიერდები, მაგრამ ეგე მე მომეტევოს,

იქ საცა მეფეს გზას უღობავს უგუნურება.

პირველ სტრიქონში ხაზგასმული ფრაზა ჩამატებულია და მეო-

რე სტრიქონიც ძალიან შორდება ორიგინალს. კენტის მობოდიშება და განმარტება ზედმეტია, ეს არ არის ორიგინალში და არც შეეფერება მოქმედების ხასიათს.

ლირი ამბობს:

while we
unburden'd crawl toward death.

თარგმანში ვკითხულობთ:

ჩვენ კი, მოხუცნი, ტვირთახსნილნი, ნელ-ნელა გოგვიით
ვივლით, ვიდრემდე ქვეყნის ქაშთ ცელა სიკვდილს შეგვეყრიდეს.

ხაზგასმული სიტყვები ჩამატებულია მთარგმნელთა მიერ და საერთოდ სტრიქონები უფრო მოშვებულია.

ბევრი ასეთი მაგალითის მოტანა შეიძლება აღნიშნული ტრაგედიიდან. მაგრამ, ვიმეორებ, ამ პიესის ქართულ თარგმანს მაინც აქვს დიდი ემოციური ძალა, უსათუოდ მოჩანს მთარგმნელთა უდიდესი პოეტური ნიჭი და გაქანება. თარგმანის მრავალ დიალოგსა და მონოლოგს აღფრთოვანებაში მოჰყავს მკითხველი. მოვიტანოთ ერთი პატარა მაგალითი, სადაც მოხდენილადაა გადმოცემული ორიგინალის სილამაზე და სხარტულობა.

განრისხებული ლირი მიმართავს კორდელიას — რაიმე თქვიო. კორდელია უპასუხებს:

Unhappy that I am, I cannot heave
My heart into my mouth.

პირდაპირი თარგმანი:

რა უბედური ვარ, არ შემიძლია
გული პირში ამოვიტანო.

თარგმანში ვკითხულობთ:

ლირი — სთქვი რაზე-მეთქი
კორდელია — ვაჲ ბედკრულს! რა ვთქვა? არ ძალუძო
ბავეთა ჩემთა გული ჩემი ზე-აღმობეჭდონ.

ან ცნობილი ადგილი:

Fortune, that arrant whore
Ne'er turns the key to the poor.

ბედი სწორედ უნამუსო ქალია,
ლარიბი სძაგს, მდიდრის ეშხით მთვრალია.

სტრიქონების თანაფარდობა „მეფე ლირში“ ასეთია: ორიგინალში გვაქვს 2355 სტრიქონი, თარგმანში — 2818, ე. ი. 463 სტრიქონით მეტი. რა თქმა უნდა, ეს აშკარად არანორმალური მოვლენაა.

სხვა ტრაგედიებშიაც გვხვდება არასწორად გაგებული ფრაზები. ბლავგი გამოთქმები, აქა-იქ ენობრივი შეცდომებიც, მაგრამ იმდენად მცირე და უმნიშვნელო, რომ, როგორც აღვნიშნეთ, ნაწარმოების საერთო ჰარმონიულობას არ არღვევს.

მაგალითად,

If thy revengeful heart cannot forgive.

თუ შენს შურიანს გულს შენდობა არ შეუძლია. („რიჩარდ III“).

„Revengeful“ ნიშნავს შუ რ ი ს გ ე ბ ი თ ა ლ ს ა ვ ს ე ს (ან ჯავრის ამოყრელს, როგორც თვითონ მაჩაბელი თარგმნის ამავე სიტყვას „ჰამლეტში“) და ა რ ა შ უ რ ი ა ნ ს. რა თქმა უნდა. აზრი იცვლება.

„ოტელოში“ ასეთ ადგილს ვხვდებით:

Emilia—I've laid those sheets you bade me on the bed.
Desdemona—All's one. Good faith how foolish are our
 minds!

If I die before thee, prithee, shroud me
In one of those same sheets.

დეზდემონამ ემილიას უბრძანა ქორწინების ღამის ზეწრები გაეფინა ლოგინზე. ემილიამ შეასრულა ბრძანება და თავის ქალბა-

ტონს მოახსენა. ღეზდემონას მწარედ გაეცინება და ეტყვის:
სულ ერთია, რა სულელები ვართ! თუ შენზე ადრე მოვკვდე, იმ
ზეწრებში გამახვიე.

მაჩაბელს ასე აქვს თარგმნილი:

ემილია — ტანისამოსი რომ მიბრძანეთ, თქვენს ქვეშაგებზე
დავაწყე კიდეც.

ღეზდემონა — შესმის, კარგი. ო, ღმერთო ჩემო,
რა უმეცარი გონება გვაქვს გთხოვ, თუ რომ შენზე
უწინ მოვკვდები, ეს სამოსი ჩამაცვა შეკდარსა.

როგორც დავინახეთ, თარგმანში „ზეწრები“ „ტანისამო-
სი“ შეიცვალა. შეცდომა მით უფრო დიდია, იმას თუ გავითვა-
ლისწინებთ, რომ მაშინ ინგლისში გავრცელებული იყო ცრუ-
რწმენა, თითქოს საქორწინო ზეწრის ლოგინზე გაფენა ქმრისაგან
მიტოვებულ ცოლს ქმრის სიყვარულს დაუბრუნებდა.

გხვდებით ასეთ არასწორ გამოთქმებსაც:

„დიდათა ვწუხვარ, რომ მოგტყუედი მე ოტელოში“. (ოტელო).

„იმ დედაკაცს სიცოცხლესთან ხელი აღარ უნდა ჰქონდეს“.

„მასხარებად გაგვაქეთა მებმა ლოთობამ“.

(„იულიოს კეისარი“).

„არ მეგონა, რომ შენ როდესმე გაგდებულს განახავ“.

(„ანტონიოსი და კლეოპატრა“)

„ანუ დავიხსნათ, ან ჩვენც მათთან დავდოთ თავები“.

(„კორიოლანოსი“).

„თავებს გვაჩვენებენ“. (იქვე).

„კეთილ კაცთა სიცოცხლე ჰკნება იმ ყვავილს ადრე,

რომელიც მათ ჰუდშა ურკვიათ“ („მაკბეტი“).

„ლაპარაკის ღროს აქეთ-იქეთ თვალებს ვაძევებ“.

ვიმზირებ უკან, ავთროლოდები ჩალის ფაჩუნზედ“

(„რიჩარდ III“).

„ნუ, ნუ ასწავლი მაგ შენს ტუჩებს ზიზღით ყურებას“.

(იქვე).

მაჩაბელი ხშირად გამოსტოვებს ან სხვა სიტყვით შეცვლის
ხოლმე მიმართვით სიტყვებს: Sir, Lady, Why და სხვა. ზოგი ამის-
თვის უსაყვედურებს, თითქოს ეს იყოს მომაკვდინებელი შეცდომა,

ათიქოს ამ სიტყვებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდეს: „ეპოქის სულის“ და „მატერიალური კულტურის“ გასახსნელად ეს არ არის სწორი. ეს სიტყვები შექსპირთან არის უბრალო მიმართვის სიტყვები საუბრის დროს. საცა საჭირო არ არის მათი ხმარება, მაჩაბელს გამოტოვებული აქვს, ხან კი შეცვლილია საჭიროებისა და ტექსტის მიხედვით სიტყვებით: ძმაო, ძმობილო და ღ. შ. — ხოლო ზოგან თუ მართლაც აქვს ამ სიტყვებს რაიმე მნიშვნელობა, არა „ეპოქის სულისა“ და „მატერიალური კულტურის“ ასახსნელად, არამედ უბრალოდ, გმირების ურთიერთ დამოკიდებულების გასარკვევად, მაშინ მაჩაბელი მათ ასევე ტოვებს.

მაჩაბელი ახერხებს შექსპირის გმირთა და სახეთა მდიდარ გალერეას შეუნარჩუნოს ორიგინალის დამაჯერებლობა და მომხიბლობა, აამეტყველოს გმირები თავისი ენით, დაიცვას თვითეულის მეტყველების სტილი და მანერა.

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ მაჩაბლის ენის შესანიშნავი თავისებურება არის ხალხური და სალიტერატურო ენის ოსტატური შერწყმა. ამას იგი ახერხებს დიდის ვირტუოზობით და ისე ოსტატურადაა ნაქსოვი ამ ორი მთავარი ძაფის ქსოვილი, რომ შეუძლებელია გაატარო მათ შორის ზღვარი.

ამას განსაკუთრებით უნდა გაესვას ხაზი. ბევრი იმდროინდელი მთარგმნელი გაბედულად იყენებდა ხალხურ ენას, მაგრამ მაჩაბლის გარდა, თითქმის ყველას ლალატობდა ზომიერების გრძნობა. და ამიტომაც მათ მთარგმანებში ფრანგი ფერმერის ან შოტლანდიელი მელორისა თუ მონადირის მეტყველება ძალიან ჰგავდა ზემოთხსენებული ან ქართლელი გლეხის ლაპარაკს. ეს მთარგმნელები ზედქეტი თავისუფლებით ეპყრობოდნენ ორიგინალის ტექსტს და ხშირად მეტისმეტი გადმოქართულებით კოლორიტსა და განწყობილებას უკარგავდნენ ნაწარმოებს.

მაჩაბელი საოცარ სიფაქიზესა და ზომიერებას იჩენს. იგი გაბედულად იყენებს ხალხის ცოცხალ, სალაპარაკო ენას, სხვადასხვა კუთხეში გაგონილ იდიომებსა თუ სიტყვებს, მაგრამ ყველა ეს გამოთქმა თავის ადგილზეა, საოცარი სისწორითა და ზედმიწევნობით ემსახურება ორიგინალის გარკვეული ტექსტისა და გმირის განწყობილების გადმოცემას. იგი არსად არ აჭარბებს, ყველ-

გან ოსტატურ ზომიერებას იცავს. მას აქვს ენის საოცარი მუსიკალური შეგრძნება და ინტუიცია. შემორჩენილია მისი ზოგიერთი თარგმანის ხელნაწერი, და თუ დავაკვირდებით, იქაც შევნიშნავთ, თუ რა სიფრთხილით ეკიდება მაჩაბელი ხალხური გამოთქმების ზომიერად გამოყენებას, ისე რომ თარგმნილ კლასიკურ ნაწარმოებს ზედმეტად გადმოქართულება არ დაეტყოს.

მაგრამ განა მართო ამ თვალსაზრისით ეკიდებოდა ფრთხილად თავის თარგმანებს მაჩაბელი! წლების განმავლობაში სისტემატურად, იმისგან დამოუკიდებლად, მეორედ გამოსაცემად ამზადებდა თუ არა რომელიმე პიესას, მას შესწორებანი შეჰქონდა ხოლმე თარგმანებში, ცალკეულ სადავო ადგილებსა და ფრაზებს აზუსტებდა, სხვადასხვა გამოცემებს ადარებდა.

მთელი დღის სამსახურებრივი თუ საზოგადოებრივი მუშაობით დაქანცული, ლიტერატურული შრომისათვის მხოლოდ ღამით თუ მოიცლიდა და, მისი თახამედროვეების გადმოცემით, ხშირად გათენებამდეც კი წერდა, თარგმნიდა, ებრძოდა დიდი გენიოსის ჯადოსნურ სტრიქონებს.

ზვილწლიანი მძი

ჩემის ანგარიშით მე უნდა ეაჯობო,
მაგრამ ვერ წარმოიდგენ, ჰორაციო, გულს
რარიგი დარდი შემომაწვა.

პ ა მ ლ ე ტ ი

გრცხვენოდეს, გრცხვენოდეს! შემო-
რი და თრთოლვა!

მ ა კ ბ ე ტ ი

დაპრილი არ არის? ის შინ უოველ-
თვის დაპრილი ბრუნდება ზოლმე!

კ ო რ ი ო ლ ა ნ ო ს ი.

ზამთრის მოკლე დღე შეუძენველად გავიდა, ერთბაშად ჩაძობ-
ნელდა. მაჩაბელმა საათს დახედა და მხოლოდ ახლა გაახსენდა
რომ სადილად ნიკო დიასამიძესთან იყო დაპატიჟებული. მუშაობა-
ში გართულმა, ერთი პირობა თითქმის გადაივიჭრა კიდევ
წასვლა, მაგრამ საბოლოოდ მეგობრის წყენას მოერიდა, მით უმე-
ტეს, კარგად იცოდა დიასამიძის ფიცხი ხასიათი. მაგიდაზე გაშლი-
ლი წიგნები ერთ კუთხეში მიალაგა და ერთხელ კიდევ დახედა მე-
ლანშეუშრობელ ხელნაწერს.

შენი სტუმრები ვართ ამაღამ, მშვენიერებით,
სიტურფით სავსე ქალბატონო.

ამ სტრიქონებით მთავრდებოდა ბოლო ფურცელი. ეს იყო „მაკბეტის“ პირველი მოქმედება, რომლის თარგმნა სულ რამდენიმე დღის წინათ დაიწყო მაჩაბელმა. ეს ტრაგედია, „ჰამლეტსა“ და „ოტელოსთან“ ერთად, მას გამორჩეულად უყვარდა და ხალისიანადაც წაეიდა საქმე. იმიტომაც იყო, რომ ახლა ენანებოდა მუშაობისათვის თავის დანებება. მაგრამ წაუსვლელობაც არ შეიძლებოდა, რადგან, მასპინძლის გარდა, მას ელოდებოდა თავისივე მეგობარი მიშო მაჩაბელი, რომელთანაც სახლში უნდა გაეცლო ვანოს და ღიასამიძესთან ერთად მისულიყვნენ...

ეტლმა ვანქის საყდარს ჩაუქროლა და იქვე მახლობლად ერთ დიდ სახლთან შეჩერდა. ზამთრის პირობაზე, თბილი დღე იყო. წინალამის გაყინული მიწა მზეს გაელხვო და ქუჩებში საშინელი ტალახი იდგა. უბნის პატარა ბიჭები კიშკართან შექუჩებულიყვნენ და ქუჭრუტანებიდან ცდილობდნენ დაენახათ და გაერკვიათ, რა სტადიაზე იყო ამჟამად ქეიფი. ცხენების ფეხის ხმაზე ისინი ერთბაშად შემოტრიალდნენ და ეტლს შემოეხვივნენ. ეტლიდან სწრაფად გადმოვიდნენ დაგვიანებული სტუმრები და სწრაფადვე შევიდნენ ეზოში. დიდ, გაჩახჩახებულ დარბაზიდან შეზარხოშებული ხალხის ღრიალცელი გამოდიოდა.

მოკითხვის, დაგვიანებისათვის საყვედურის, მობოდიშების, დანაშაულის ხუმრობით ერთმანეთისათვის გადაბრალების შემდეგ, მაჩაბლები სასტუმრო დარბაზში შევიდნენ.

საზოგადოება, უმთავრესად ნაცნობი იყო, რადგან ღიასამიძესა და მაჩაბლებს თითქმის საერთო ჰყავდათ ნაცნობ-მეგობრები. ასეთ დროს უცნობი სახე ყოველთვის ერთბაშად მოგხვდება თვალში, და ვანო მაჩაბლის ყურადღებაც, ოთახში შესვლისთანავე, სამმა უცნობმა ქალმა მიიპყრო, რომლებიც ერთმანეთის გვერდით ისხდნენ, შესასვლელი კარების პირდაპირ. ქალები ერთმანეთს თვალსაჩინო მსგავსებით არ ჰგვანდნენ, მაგრამ დაკვირვებული კაცი, საერთო იერისა და ერთმანეთთან დამოკიდებულების მიხედვით, მიხვდებოდა, რომ დები იყვნენ. რომელი მათგანი იყო უფრო

ლამაზი, ამის თქმა კი ძალიანაც დაკვირვებული რომ ყოფილიყო ადამიანი, მაინც გაუჭირდებოდა, რადგან სამივეს ჰქონდა ის თავისებური მომზიბლობა, რაც პირველივე შეხედვისთანავე იზიდავს ხოლმე კაცს.

უფროსი და, რომელიც 26 — 28 წლისა იქნებოდა, მეზობელთან მუსაიფში იყო გართული. დაგვიანებული სტუმრების შესვლისას მან მხოლოდ ერთი წამით მოიხედა და ისევ განაგრძო საუბარი. სულ უმცროსი, რომელსაც მეოცნებე, ზღვისფერი თვალები ჰქონდა, შეკრებილ საზოგადოებას ათვალიერებდა ყმაწვილური უდარდულობით. იგი ჯერ იმ ასაკში იყო, როცა ქალმა თავისი სილამაზის ფასი არ იცის და დიდადაც არ აწუხებს — ლამაზი მოეჩვენება ხალხს, თუ არა. ახლა, მაჩაბლები რომ შემოვიდნენ, მარ დაკვირვებით შეათვალიერა ორივე და საშუალო დას რაღაცა გადაულაპარაკა.

მაჩაბლის ყურადღება განსაკუთრებით შუათანა დამ, 21 — 22 წლის შავგვრემანმა, თაფლისფერთვალა ქალმა მიიპყრო, რომელიც თითქოს სულაც არ ღებულობდა საერთო მზიარულებასა და საუბარში მონაწილეობას. მოწყენილი იჭდა, თავი ჩაექინდრა და აშკარა იყო, რაღაც უხერხულობასა გრძნობდა, რადგან მხოლოდ ერთი წამით ასწია თავი დაგვიანებული სტუმრებისათვის შესახედად და მაშინვე ხარბად მიშტერებულ წყვილ თვალს წააწყდა. სახე ერთბაშად შეუფაცლდა და ისევ ჩალუნა თავი.

ეს ქალი ვანო მაჩაბლისათვის სანახევროდ ნაცნობი იყო. მაჩაბელმა მისი ვინაობა არ იცოდა, თორემ ისე ბევრჯერ ენახა. ამ ბოლო თვეებში თითქმის ყოველდღიურად ხვდებოდა ქუჩაში, როცა სამსახურში მიდიოდა. ეტყობოდა ქალი სადმე სწავლობდა, რადგან უფრო ხშირად ერთსა და იმავე ადგილას და ერთსა და იმავე დროს ხვდებოდნენ ერთმანეთს, თითქოს წინასწარ შეთანხმებულანო. ქალის მოხდენილმა აღნაგობამ, სილამაზემ, ეშხიანმა თვალებმა და კეკლუცმა გამოხედვამ პირველივე ნახვისთანავე მოხიბლა მაჩაბელი. თანდათანობით მათ შორის ისეთი განწყობილება დამკვიდრდა, როგორც ყოველთვის ასეთ პირობებში არის დამახასიათებელი; ძველი მეგობრებივით გაუხარდებოდათ ხოლმე ერთმანეთის დანახვა, მაგრამ მისალმების მაგივრად მხოლოდ გაეღიმებოდათ (ლიპი-

ლის შეეკავებას ვერც ახერხებდნენ და, ეტყობა, არც ცდილობდნენ), ქალს შავგვრემანი ღაწვები შეუვარდისფერებოდა და გამომწვევად დახრიდა თავს. ისე შეეჩვივნენ ყოველდღიურად ერთსა და იმავე ადგილას შეხვედრას, რომ თუ მოხდებოდა და რომელიმეს შეაგვიანდებოდა, მეორე — თვალთ ეძებდა ხოლმე. მაგრამ, როგორც ასეთ პირობებში გაცნობისას ხდება, ჩაუვლიდა თუ არა გვერდს მაჩაბელი ამ ქალს, მაშინვე მისი არსებობაც ავიწყლებოდა, სხვა დროს ერთხელაც არ მოჰგონებია, რომ მისი ვინაობით დაინტერესებულყო და გაეცნო; უბრალოდ, სიამოვნებდა ასეთი მშვენიერი, ცქრილა ქალიშვილის დანახვა.

ახლა, ოთახში შემოსულმა, პირველად სწორედ ამ ქალს მოჰკრა თვალი და წამიერად თითქოს შედგა. ერთი წამით შეხვდნენ მათ თვალები ერთმანეთს, ქალს ნაცნობი ღიმილი გადაეფინა სახეზე და ვინ იცის, ღაწვებიც იქნებ მაჩაბლის დანახვის გამო შეუფთავლდა და არა იმ ხარბად მიშტერებული წყვილი თვალის გავლენით...

სანატრელი სტუმრების შემოსვლამ შეზარხოშებულ საზოგადოებას სიხარული შემატა, მით უმეტეს სასურველი იყო ვანო მაჩაბელი, რომელსაც ყველგან, საცა უნდა მისულიყო, სიცოცხლე და მხიარულება შეჰქონდა. სუფრის ყოველ კუთხეში გამოინაწა თავისუფალი ადგილი შემოსწრებულებისათვის, ყოველი მხრიდან თავისკენ ეპატიებოდნენ, მაგრამ მაჩაბელმა უცნობი დების შუაში ერთი თავისუფალი სკამი შენიშნა და სწორედ იქ ამჯობინა დაჯდომა. დიპლასისმა მას დები გააცნო: კნეინა ხინო ბაგრატიონ-დავითიშვილის ასული წერეთლისა — კნიაზი ივანე მაჩაბელი; კნიაჟა ანასტასია ბაგრატიონ-დავითიშვილი — კნიაზი ივანე მაჩაბელი; კნიაჟა ბარბარე ბაგრატიონ-დავითიშვილი — კნიაზი ივანე მაჩაბელი.

ორიოდე წუთიც არ გასულა მაჩაბლის შემოსვლიდან, რომ მასა და ორ უმცროს დას შორის ტკბილი და ცოცხალი საუბარი გაიმართა. უპირველესად ყოვლისა, მაჩაბელმა სიხარული გამოთქვა, რომ დები ასე მშვენიერად ლაპარაკობდნენ ქართულს. დებმა იწყონეს მაჩაბლის ქათინაური. თქვენ ვინა გგონივართ, ბაგრატიონის ქალები ვართ, ქართლის გულიდან, რა გასაკვირია, რომ ქართული კარგად ვიცოდეთო. ვანო მათ უამბობს ზოგიერთი გამოჩენილი

თავადიშვილის კუროზულ სიტყვებს ბანკის საზოგადო კრებებსა და სათავადაზნაურო სკოლის კომიტეტის სხდომებზე, უყვება თუ როგორ ამახინჯებენ ისინი ქართულ ენას. დები სიცილს ვერ იკავებენ. სიცილი მალე ხარხარში გადადის. მაგრამ ეს ხარხარი სსვებისთვის შეუმჩნეველი ხდება, საერთო ჟრიაბულსა და სიმღერაში ინთქმება. ესმის მხოლოდ ერთ დიდ ჩინოსან სამხედრო პირს, რომელიც ვანოს პირდაპირ ზის; და მასპინძელიც ამჩნევს, რომელიც ვანოსა და მისი თანამოსაუბრეების მხიარულმა განწყობილებამ რატომღაც შეაწუხა. იგი მათთან მიდის და ვანოს ყურში რაღაცას ჩასჩურჩულებს. მაგრამ მაჩაბელს კარგად არ ესმის, რას ეუბნებიან. არჩევს მხოლოდ ერთმანეთთან დაუკავშირებელ სიტყვებს — „უხერხულია... საგანგებოდ მოვაწყეთ... პოლკოვნიკი“...

— ვინ პოლკოვნიკი? — ხმამალა ჰკითხავს უკვე შეზარსოშებული მაჩაბელი.

მასპინძელი აღარაფერს უპასუხებს და, შეწუხებული, საჩქაროდ გაშორდება. ვანო კი მხოლოდ მხრებს აიჩეჩს და დაწყებულ საუბარს განაგრძობს.

იქნებ მაჩაბლისთვის გასაგები გამხდარიყო მასპინძლის სიტყვები, რომ თავი ერთთავად გვერდზე არა ჰქონოდა შიბრუნებული, ქალებისაყენ, და ერთხელ მაინც მის პირდაპირ მჯდომ პოლკოვნიკისათვის შეეხედნა, რომელიც აქამდე ხარბი თვალებით მიშტერებოდა ბაგრატიონის ქალს, ახლა კი, მაჩაბლის შემოსვლის შემდეგ, დაიბღვირა და დიდ უღვამებზე ხელის ჩამოსმას უხშირა.

გარდა მაჩაბლისა, თითქმის ყველა იქ მყოფმა იცოდა, რომ ეს სადილი დიასამიძეს საგანგებოდ ჰქონდა მოწყობილი, რათა ერთმანეთისათვის დაეახლოებინა პოლკოვნიკი არჯევანიძე და ანასტასია ბაგრატიონ-დავითიშვილის ასული. ამ საქმის სულის ჩამდგმელებისა და დიასახლისის მიერ ყველაფერი ისე იყო წინასწარ განზრახული და მოწყობილი, რომ პოლკოვნიკი კარგად დაახლოებოდა სასურველ საცოლეს, ხოლო, თუ საჭიროდ დაინახავდა, თავისი გულის ზეაშიადიც გაემჟღავნებინა.

მანამ სადილს მიუსხდებოდნენ, ისა და ბაგრატიონის ქალი შემთხვევით განმარტოებული აღმოჩნდნენ ოთახის ერთ კუთხეში. მაგრამ ერთბაშად ენა დაება ამ გმირ მეომარს და ველარაფრის

თქმა მოახერხა. ბოლოს, როცა აშკარა გახდა, რომ უსათუოდ საჭირო იყო რაიმე ეთქვა, თორემ ქალს მოწყენილობისაგან საცა იყო მთქნარება აუტყდებოდა, პოლკოვნიკმა, როგორც იქნა, ენა ამოიღვა და იმპერიის სამხედრო ძლიერებაზე ჩამოაგდო სიტყვა. მაგრამ ქალს ინტერესი არ გამოუჩენია ამ საგნისადმი. მაშინ პოლკოვნიკმა თავს ძალა დაატანა, საუბრის თემა შესცვალა და ერთი ანეგდოტი მოიგონა, რომელიც მას დაბალი ჩინის ოფიცრისაგან ჰქონდა მოსმენილი. კარგად ახსოვდა, რომ ამ ანეგდოტმა პოლკში საერთო მოწონება დაიმსახურა და დარბაისელი გენერალიც ახარხარა. მაგრამ ახლა არავითარი ეფექტი არა ჰქონია ანეგდოტს. ქალს თითქოს არც კი მოესმინოს. ანეგდოტი რომ დაამთავრა, თვითონვე აროხროხდა პოლკოვნიკი და ქალმაც მხოლოდ მაშინ გაიღიმა მოწყალედ. პოლკოვნიკმა იგრძნო აშკარა მარცხი, აიწურა და ერთბაშად დაშინდა. ხოლო როცა ლუფრასთან მიიპატიჟეს სტუმრები და პოლკოვნიკსაც ბაგრატიონის ქალის გვერდით შესთავაზეს ადგილი, გამოცდილმა მხედარმა იგრძნო, რომ შეტევის გაგრძელებას ეფექტი არ ექნებოდა: პირველი მარცხიანი შეტევის შემდეგ უკან დახევა და ახალი შეტევის მომზადება აჯობებდა. ამიტომ იგი ქალის პირდაპირ დაჯდა, რამდენადაც კი შეეძლო, მეოცნებე ადამიანის იერი მიიღო და თვალთა ისრებით დაუწყყო თავის მსხვერპლს გმირვა. ზოგჯერ ხენეშასაც გააყოლებდა ხოლმე ამ ისრებს.

მანამ მაჩაბელი შემოვიდოდა, პოლკოვნიკი კმაყოფილი იყო მეორე შეტევისა, რადგან ქალის დარცხვენა და თავის ჩაქინდვრა მას მტრის განადგურებად და გამარჯვების უტყუარ ნიშნად წარმოუდგა. გუნებაში თავსა ჰკიცხავდა, რომ პირველადვე ვერ აუღო ალღო ქალის ხასიათს და მასთან დაახლოება მოინდომა ლაზღანდარობით და გაცინებით, რაც სრულებით შეუფერებელი ყოფილა ამ მშვენიერი ქალიშვილისათვის.

მით უფრო დიდი იყო მისი გაოცება და სინანული, როცა მაჩაბელმა შემოსვლისთანავე გაამხიარულა ქალი და სადილის დამთავრებამდე გულიანად ახარხარა ისიც და მისი დაც. პოლკოვნიკი დაიბღვირა, გაიფხორა. მაგრამ რა უნდა ექნა, ვისი რა ბრალი იყო საკუთარ თავზე მოსდიოდა გული. დაინტერესდა, ნეტა ასეთ სასა-

ცილოს რას უამბობს მაჩაბელიო და, რამდენადაც საკუთარი ღირსება ნებას მისცემდა, სმენა გაამახვილა.

არაფერი სახუმარო ამ სიტყვებში არ ყოფილა, პოლკოვნიკს ღიმილიც კი არ მოჰგვარა, და საოცარი ის იყო, რომ ახალგაზრდა ქალები გულიანად იცინოდნენ.

უმცროსი და საკმაოდ გონებამახვილი და ეშმაკი აღმოჩნდა. მას არ გამოპარვია პოლკოვნიკის სულიერი განწყობილება და თითქოს მის ფიქრთა დენასაც კი მიხვდა. გოგოლის ერთი გმირი გაახსენდა, ასეთივე მდგომარეობაში ჩავარდნილი, და გოგონას ეშმაკურად გაეცინა. «Надобно заметить, что люди степенные и занимающие важные должности, как-то немного тяжеловаты в разговорах с дамами; на это мастера господа поручики и никак не далее капитанских чинов. Как они делают, бог их ведаёт: кажется, и не очень мудреные вещи говорят, а девица то и дело качается на стуле от смеха». თითქმის ზეპირად ახსოვდა ეს ადგილი უმცროს დას და ახლა ტასოსაც შეახსენა. დებს კვლავ სიცილი აუტყდათ.

იმ დღეს ნათლილება იყო და სტუმრები სადილიდან პირდაპირ თავდაზნაურთა ტრადიციულ ბალზე წასვლას აპირებდნენ. ამიტომ პოლკოვნიკ არჩევანიძის ბედზე სუფრა ადრე აიშალა. გაწვილებული სასიძო მაშინვე გაიძურწა, ხოლო მაჩაბელი ბაგრატიონის ქალებთან ერთად პირდაპირ ბალზე წავიდა.

მთელი ღამე ერთად გაატარეს მაჩაბელმა და ტასო ბაგრატიონმა. მაჩაბელმა სიხარულით აღმოაჩინა, რომ ქალი საკმაოდ ნაკითხი და ლიტერატურის დიდი მოყვარული იყო. ქართველი მწერლებიდან იგი თავყვანისმცემელი იყო აკაკი წერეთლისა. პირადი ნაცნობობაც ჰქონდა აკაკისთან და ხშირადაც ხვდებოდა მას თავისი სიძის — ბექან წერეთლის ოჯახში. ბექანის ბავშვებს აკაკი ნათლავდა.

მაჩაბელს ჯიბეში აღმოაჩნდა აკაკი წერეთლის ახალგამოსული პოემა „თორნიკე ერისთავი“ და ქალს მიუძღვნა... ეს იყოს ჩემი პირველი საჩუქარიო, ასე უთხრა. ქალმა კეკელუცი მორცხვობით ჩამოართვა წიგნი და მაღლობა გადაუხადა. საუბარი ბუნებრივად გადავიდა აკაკის პოემაზე, საქართველოს წარსულზე...

შუალამე გადასული იყო, როცა ბაგრატიონის ქალები სასტუმროში დაბრუნდნენ. უმცროსი დები დაღლილები იყვნენ და მაშინვე

ლოგინში ჩაწენენ. ბაბომ გაწბილებული პოლკოვნიკის დაბღვერადა სახე გაიხსენა და ახალგაზრდა ქალები დიდხანს იცინოდნენ. ბოლოს როცა დაჩუმდნენ, ბაბომ დას გადახედა და მთელი სერიოზულობით ჰკითხა — მაჩაბელმა რომ ხელი გთხოვოს რას უპასუხებო...

ამაზე ტასოც ფიქრობდა კარეტაში, როცა ბალიდან ბრუნდებოდა, ფიქრობდა უფროსი დაც, მაგრამ თავიანთი ფიქრების ერთმანეთისათვის გამხელა ვერც კი მოასწრეს: მოვიდნენ თუ არა სასტუმროში, უმცროსი დები ლოგინში ჩაწენენ, ხოლო უფროსი და, რომელსაც ახლობლები ნიცას ეძახდნენ, წინა ოთახში რაღაცას აკეთებდა...

ბაბომ დაფიქრებულ დას კითხვა გაუმეორა, მაგრამ ტასომ ვერც კი მოასწრო პასუხის გაცემა რომ კარებზე კაკუნის ხმა გაისმა. შეშინებული ქალიშვილები ლოგინში გაინაბნენ და სმენა გაამახვილეს. პირველ დაკაკუნებაზე ნიცას პასუხი არ გაუცია, ალბათ იფიქრა, მომეყურაო, რადგან უკვე მესამე საათი იყო დაწყებული და არავის ელოდა. კაკუნი კვლავ განმეორდა, ახლა უფრო ხმამაღლა. ვინ არის?

დებმა უფროსი დის ცოტა არ იყოს მთრთოლვარე ხმა გაიგონეს, და პასუხიც მოესმათ, ოღონდ ბუნდოვნად. ყურს არც კი დაუჯერეს, რადგან გვარი, რაც უცნობმა წარმოთქვა კარებს იქით, „მაჩაბელს“ ჰგავდა. ქალიშვილებმა იფიქრეს, რაკი ახლა სწორედ მაჩაბელზე ვლაპარაკობდით, ალბათ მოგვეყურაო. უფროსი და, ეტყობოდა, დაიბნა, რადგან პასუხის გაცემა კარგა ხანს ვერ მოახერხა. მერე ახალგაზრდა ქალებმა ისევ გაიგონეს უფროსი დის ხმა, უცნაურ სტუმარს ბოდიშს უხდიდა — ამ შუალამეს როგორ უნდა მიგიღოთო. ქალებმა უკანა ოთახში ჩურჩული შექნეს და ამიტომ სტუმრის სიტყვები ვეღარ გაიგონეს. ეტყობოდა, სტუმარი დაბეჭითებით მოითხოვდა მიღებას, რადგან უფროსი და მცირე ყოყმანის შემდეგ შეპირდა, ცოტა ხანი მომითმინეო. კარს გაგიღებთო. მან მოხურა ახალგაზრდა ქალების ოთახის კარი და სტუმარი მიიღო.

ლაპარაკი ძალიან ცუდად ისმოდა კარგამოკეტილ ოთახში, მაგრამ ჰმენაგამახვილებულმა დებმა უცნობიც იცნეს და ნაწყვეტ-ნაწყვეტი ფრაზებიდან ისიც გაიგეს, თუ რა საქმეზე იყო იგი მოსული. ეს კაცი მართლაც მაჩაბელი აღმოჩნდა, მაგრამ არა ვანო

მაჩაბელი, არამედ მიშო. საქმე კი, რისთვისაც იგი მოსულიყო, ვანო მაჩაბელს შეეხებოდა.

ივანე მაჩაბელი დის ხელსა სთხოვდა ნინო ბაგრატიონ-წერეთ-ლისას. ქალისათვის სავსებით მოულოდნელი იყო ეს და ერთ ხანს ვერაფრის თქმა ვერ მოახერხა. მერე კი, როდესაც ცოტათი გონს მოეგო, პირდაპირი პასუხის ნაცვლად, ასეთი აჩქარების მიზეზი ჰკითხა. სტუმარს გაეცინა და რაღაც უთხრა, მაგრამ ახალგაზრდა ქალებმა კარგად ვერ გაიგონეს მისი სიტყვები. იმასლა მიხვდნენ, რომ ვანო მაჩაბელიც იქვე იყო თურმე, დაბლა, ქუჩაში იცდიდა.

პატარა ოთახის ფანჯრები სწორედ ქუჩაში გადიოდა. საპატარ-ძლოს ქალურმა ცნობისმოყვარეობამ დასძლია, ლოგინიდან გა-მოდგრა და ფეხაკრეფით მივიდა ფანჯარასთან. შეორთქლილი მინა-ხელით გადასწმინდა და ქუჩაში გადაიხედა. კაცის ჰაჰანება არ იყო. ვორონცოვის ხიდის თავში მბჟუტავი ფანარი მკრთალად ანათებდა იქაურობას. დიდხანს იყურებოდა ქალი ქუჩაში, მაგრამ ვერაფერ შე-ნიშნა. მერე მოშორებით თვალი მოჰკრა მომალლო კაცის ფიგურ-ას, მაგრამ ამ დროს მეორე ოთახში სტუმარი წამოდგა, ეტყობო-და წასასვლელად მოემზადა, და ახალგაზრდა ქალიც სწრაფად მო-შორდა ფანჯარას.

ნიცა პატარა ოთახში შევიდა, ტასოს მოეხვია და ცრემლმო-რეულმა კოცნა დაუწყო.

— ტასო, ჩემო საყვარელო გოგონა, რა ბედნიერი ყოფილხარ!..

* * *

ყველაფერი უცებ მოხდა, „მაჩაბლისებურად“. მეორე დღესვე მაჩაბელმა ქალის თანხმობა მიიღო, ხოლო რამდენიმე დღის შემდეგ წმ. ნინოს კეთილშობილ ქალთა ინსტიტუტის კარის პატა-რა ეკლესიაში იგი ბაგრატიონის ქალის გვერდში იდგა, ხელში სანთელი ეჭირა და, ჯვრისწერის ცერემონიით გაბრუებული. ყურს უგდებდა მღვდლის მონოტონურ სიტყვებს: „დაიწინდვის მონა ღვთისა ივანე და მხევალი ღვთისა ანასტასია; დაიწინდვის მხე-ვალი ღვთისა ანასტასია და მონა ღვთისა ივანე; დაიწინდვის მონა ღვთისა“...

ივანე მაჩაბელი ჯვარს იწერდა ანასტასია ბაგრატიონ-დავითი-შვილის ასულზე...

მოდო, ახლაც გავიცნოთ მაჩაბლის მეუღლის ოჯახი და გარემო, რომელშიაც ის იზრდებოდა.

ალექსანდრე ბაგრატიონ-დავითიშვილი ერთ-ერთ დიდ მემამულედ ითვლებოდა მთელს ქართლში. მისი გავლენის სფერო ისედაც ვრცელი იყო, ხოლო დიდი და გავლენიანი გვარის ქალის შერთვამ სიმდიდრეც შემატა და სახელიც. ბატონყმობის გადაეარდნამდე ეს პატივისმოყვარული მემამულე მშვიდად და განცხრომით ცხოვრობდა, თვალუწვდენელი მამულები, თავისი ზვრებითა და ბალებით მოურავებისათვის ჰქონდა მინდობილი და თვითონ ამქვეყნიური ცხოვრების მთელი სიამითა და ნეტარებით ტკბებოდა. მაგრამ მოახლოებულმა ქარიშხალმა ერთბაშად აამოძრავა და საქმოსანი გახადა ეს დიდი და განცხრომის მოყვარული თავადი. იგი ერთ-ერთი აქტიური მონაწილეა ცნობილი ტექსტის შედგენაში: „რა რომ გლეხებს თავისუფლება გამოეცხადებათ, ჩვენი ოჯახები მაშინვე დაეცემიან; ჩვენ კარით კარათ უნდა ვეთრიოთ და მოწყალება ვითხოვოთ. აღარ გვეყოლება მოსამსახურე, აღარც ვენახები-სა და მიწის შემშუშავებელი, აღარც საქონლისათვის მწყემსი და აღარც შვილების გამზრდელი ძიძა“, — ასე იწყებოდა ეს ტექსტი. რომელსაც, სხვა 73 მემამულესთან ერთად, ალექსანდრე ბაგრატიონ-დავითიშვილმაც სასოებით მოაწერა ხელი. ეს იყო პირველი ნაწილი ტექსტისა, რომელიც საშინელ შეშფოთებასა და სასოწარკვეთილებას გამოხატავდა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ თავადებს იმპერატორისაგან შებრალებისა და ბატონყმობის გამაგრების იმედი აღარა ჰქონდათ და თუ მაინც ჰგოდებდნენ თავიანთ საეკლასიო მომავალზე, ეს განწირული ადამიანების უბრალო წუწუნი კი არ იყო, ამით ისინი ამაგრებდნენ და ამძაფრებდნენ მეორე მუხლს ამავე ტექსტისა: „ახალი წესით ცხოვრება არ შეგვიძლიან უფულოდ... უნდა ყოველივე საცხოვრებელი მოგვესპოს, თუ კანონით დაწესებული ფული არ მოგვეცა, როგორც მაგალითებიც იყო, ყმებისათვის მებატონეთ სულზედ ფული მიეცა და მამული მათვე დარჩათ“.

ზემოთ უკვე ვნახეთ, როგორი რეაქცია გამოიწვია ბატონყმობის

გაუქმებამ, და საერთოდ „ახალმა დროებამ“, მაჩაბლების ოჯახში. დიდი მთავარი მაჩაბელი ვერაფრით ვერ შეურიგდა ამ მდგომარეობას და, ქვეყანას მოწყვეტილი, საკუთარ სასახლეში გამოკეტილი, ბოლმამ დაახოჩო; მისმა შვილებმა ახალი მოვლენის მიმართ სრული გულგრილობა გამოიჩინეს და უდარდელად განაგრძეს ცხოვრება, თუმცა საფუძველი ასეთი ცხოვრებისა გამოცლილი ჰქონდათ; ერთმა მათგანმა უფრო იოლ გამოსავალს მიაგნო — შამულეების დაგირავენებას მიჰყო ხელი და, ფულის ყაირათის სავსებით უცოდინარი, მდიდრულ დროსტარებას მიეცა. თანდათანობით ასეთმა მოქმედებამ იგი მიიყვანა სრულ გაკოტრებასა და ლოთობამდე, ხოლო შემდეგ, როგორც ვნახეთ, ლოთობისავე მსხვერპლი შეიქნა.

ამათგან სრულიად განსხვავებული აღმოჩნდა ალექსანდრე ბაგრატიონ-დავითიშვილი, რომელმაც ჩქარა აუღო ალღო ცხოვრების ახლებურ პირობებს და თვითონაც „გარდაიქმნა“. მაშინვე მიხვდა, რომ ახალი ცხოვრების ნამდვილი ბატონი ფული ხდებოდა და ფული დაისახა ღმერთად. ჯერე მოხუცებაში შესული კაცი ენერგიულად მოქმედებს, ზმირად ჩადის ხოლმე გორსა და ქალაქს და შამულების საქმეებს აწესრიგებს. ცდილობს შვილები ისეთ სასწავლებელში მიაბაროს, ისეთი საქმიანობა შეასწავლოს, რაც ბევრ ფულს მისცემს.

გიორგი მაჩაბლის კერძო წერილებს შვილებთან ჩვენამდე არ მოუღწევია. იქნებ სულაც არ არსებულა ასეთი წერილები. ვიცით მხოლოდ ერთადერთი ფრაზა, რომელსაც იგი უფროს შვილს უთვლის პეტერბურგში — როგორმე ათას-ერთი ღამის ზღაპრები მიწოვნე და გამომიგზავნე... ვიცით აგრეთვე ვასილ მაჩაბლის მამობრივი მზრუნველობის გამომხატველი წერილები უმცროს ძმასთან: „...პირველი ჩვენი მეცადინეობა ხალხის სიღარიბის მიზეზის მოსპობაში უნდა იყოს მიმართული... კაცს ყოველთვის სახეში უყა და ჰქონდეს როგორც თავისი ინტერესი, ისე მომეტებულად სხვისა... უნდა იქონიოს ის კაცობრიული სვინდისი, რომელიც უნდა მიუძღოდეს ფარნად მთელ თავის სიცოცხლეში... ვისაც კი ნამდვილი სარგებლობის მოტანა უნდა თავისი ხალხისათვის, არასოდეს საქმის უსიამოვნო მხარეს არ უნდა გაექცეს“... და სხვა.

ალექსანდრე ბაგრატიონ-დავითიშვილის წერილები თავის შვილებთან სავსებით განსხვავებულია. ამ წერილებში ჩანს მოსიყვა-

რულე მამის დაუცხრომელი სურვილი და მისწრაფება — შვილებს როგორმე ფულის სიყვარული ჩაუხერგოს და ფულის ყაირათი შეაიწავლოს, რომ მისი შვილები სხვებზე უკეთესად იყვნენ, სხვებზე მეტი იშოვნონ და შეიძინონ, კარგი სახელი ჰქონდეთ.

„აბა, შვილო, ეცადე და შენი თავი ასახელე და სწავლას მოუმატე, — სწერს იგი უფროს ვაჟიშვილს, — ასე, რომ შენ დადექი ინჟინერის ნაწილსა, საცა არის ბევრი ფული. თუ ინჟინერის ნაწილში გამოხვედი, ფულები ყოველთვის ბევრი გექნება... ძლიერ გაიჭირე საქმე და ინჟინერის სკოლაში დაიჭირე ეგზამენები და ინჟინერი გამოდი. მე მაისში ფულს გამოგიგზავნი, მოგიყვან და აქედან კარგად გაგისტუმრებ პეტერბურგში კარგის თბილის ტანისამოსითა და ბლომის ფულით. კოტეც მეუბნება, თბილი ტანისამოსი ჰაჭიროა და ბევრი ფული ბიო... ამას გთხოვთ საქმე გაიჭირო ამ სამს წელიწადსა მერე მოსვენებული იქნები, ფული ბევრი გექნება... აბა შენ იცი, თუ ამ თხოვნას აღმისრულებ...“

ამ წერილის დაწერის დროს ცოლისძმაც მასთან ყოფილა სტუმრად, და მზრუნველი მამა იმასაც მიაწერინებს თავის წერილზე: „მამაშენს აქვს ჩემი მოტანილი საათი და მითხრა, რომ ვიდრე ინჟინერის აფიცრათ არ ვნახამ, არ მიცემო. აბა ვინძლო მე ჩემი ვალი მოვიშორო“. კონვერტში ჩადების წინ მამას გული არ მოუთმენს და ისევ მიაწერს: „შენც ყველას ასიამოვნე უჩიტლებსა, რომ კაზიონის სჩოტით გაგისტუმრონ პეტერბურგში და რასაც მე მეტს ფულს გაგატან, ის შენთვის კარგი იქნება, და მეტი იქნება. თუ მე გიყვარვარ და დედაშენი, რასაც ეხლა გწერ, ესენი უნდა შეასრულო“... „რასაკვირველია უფრო გვაცოცხლებ, რომ ისე დაიჭირო საქმე, ყველაზე უკეთესი იყო. რა გენაღვლება, ჩემო გიორგი, დიდი ხმა გქონდეს, მაგის მეტი რა რჩება კაცს ქვეყანაზე... თუ კარგი სამაგალითო კაცი გამოხვალ, ბევრს სხვასაც იშოვნო, თუ არ გამოხვალ, რაც მაქვს, იმასაც დაჰკარგამ...“

ფულის ძალას ისე ენდობა და პატივსა სცემს თავადი ბაგრატიონ-დავითიშვილი, რომ შვილების წასახალისებლადაც იყენებს:

„ვიწმლო კარგა ისწავლო, თუ ფულე ბის ჩუქე ბა გინდა“. სწერს იგი თავის უმცროს ქალს.

ახალ ცხოვრებას სხვაგვარადაც შეეგუა თავადი ალექსანდრე ბაგრატიონი. იცის, რომ ბრწყინვალე საზოგადოებაში რუსული ენაა მოდაში და თვითონაც არ უშვებს ხელსაყრელ შემთხვევას, რომ შვილს რუსულად მისწეროს წერილი, თუმცა, როგორც მკითხველი დანახავს, დიდ თავადს საფუძველი არა აქვს ამ ენის ცოდნით დაიკვებოს. „Получил письмо твои, — სწერს იგი უფროს ვაჟიშვილს (მისივე მართლწერით მოგვაქვს ეს წერილი) — который очень обрадовал меня... От Давида два письма получил который ручается хоро будут учиться деньги прасил которому послал и ты написавший книей письмо и дай ему хороший наставление чтобы он занимался хорошо чтобы не остался опять первом классе... я тебе прошу и приказываю непременно приехать, котары и деньги высилаю... и директору написал чтобы уволил... если не приедешь окончательно убиюш меня и разорю все хозяйство и имение».

„გიბრძანებო“. შვილსა სწერს, მაგრამ ამავე წერილში იგრძნობს მკითხველი, რომ მის ბრძანებას შვილების მიმართ დიდი ძალა არ უნდა ჰქონდეს. თავისი დაუცხრომელი მეცადინეობით თავადმა შვილებს ფულის სიყვარული კი შთაუწერა, მაგრამ, რაც მთავარია, ყაირათი ვერ ასწავლა. საინტერესოა მისი ბოლონდელი წერილი უკვე სწავლადამთავრებულ და სამსახურში გამწესებულ უფროს შვილთან. მისამართის მიხედვით, ადვილად შეგვიძლია დავრწმუნდეთ, რომ დიდი თავადის პატივმოყვარეობა შვილის მდგომარეობით დაკმაყოფილებულია, მაგრამ მისი უყაირათობის გამო მაინც ვერ არის კმაყოფილი.

„მის ბრწყინვალეებას გიორგი ალექსანდრეს ძეს კნიაზ ბაგრატიონ-დავიდოვს, გორსა“. ასეთი თავმომწონეობით იწყებს იგი ამ წერილს. მაგრამ იქვე იცვლის ტონს და საქმიან დარიგებებს აძლევს. „საყვარელო შვილო გიორგი! შენი წიგნი მივიღე, მწერ 50 p გამომიგზავნეო აი გიგზავნი. სესხათაო, მე გიგზავნი როგორც შვილსა და როგორც მოვალესა, არა, მე არა მშურს შენთვის ფული და არც საწყენათ ვწერ, რომ გეწყინოს, — ჯერ ორი თვე არ

არის 170 p მომიცია შენთვის, ახლა შენი ჯამაგირი! რას უშვრები ამტონ ფულს? თუ დღეში ერთს თუმანს ხარჯავ, არ შეიძლება თუ დენშიკს პრავიზიას არ უანგარიშებ რაში რა მისცა. სულ დაგლუპავს, დღეში თუმანი რომ მისცე და არ უანგარიშო. მეორე დღეს გეტყვის, ფული აღარ არისო. მე მქონდა ჯამაგირი თვეში 32 p 50 k იოლად მიედიოდი და ვალებს არ ვიღებდი, შენ ხომ სამი ჩემოდენა ჯამაგირი გაქვს... დედაშენი რომ მოვა, ერთის კვირით გეწვევით ჩვენის ხარჯითა, რომ გასწავლოთ, ფული როგორ უნდა ხარჯო“.

ალექსანდრე ბაგრატიონის ვაჟიშვილები საკმაოდ მკაცრი პედატონეები გამოდგნენ. უფროს შვილს — გიორგის შემდეგში გორის მაზრის თავადაზნაურობის მარშალს, დაუსრულებელი დავა ჰქონდა გლეხებთან; ერთ კერძო წერილში მისი სიძე ივანე მაჩაბელი უკმაყოფილებაა და აღშფოთებას გამოთქვამს ამის გამო, ხოლო უმცროსი ვაჟიშვილის — დათას სიმკაცრის შესახებ გლეხების მიმართ, „ივერიატ“ იუწყებოდა თავის დროზე...

მეუღლე ალექსანდრე ბაგრატიონისა სათნო ქალი იყო, ქართული მწერლობის კარგი მცოდნე. და ამით უნდა აიხსნას, რომ შვილებმაც, განსაკუთრებით კი ქალებმა, ქართული ენა და ლიტერატურა კარგად იცოდნენ. დედა სულ იმას ჩასჩიჩინებდა შვილებს, რომ უცხო ენებიც ესწავლათ. და შიალწია კიდეც შედეგს: ქალებმა შესანიშნავად იცოდნენ ფრანგული ენა. ალექსანდრე ბაგრატიონის მეუღლე. ტასოს დედა, მეფის შთამომავალი იყო...

მაგრამ უმჯობესია ერთ უცნობ ბიოგრაფს მოვუხსინოთ:

„1869 წელსა 6 ქრისტეშობისთვეს დაიბადა ს. ფცაში (გორის მაზრა, ტფილისის გუბერნია) ანასტასია ალექსანდრეს ასული ბაგრატიონ-დავითიშვილი. მშობლები მისი იყვნენ შთამომავლობით თავადნი — ალექსანდრე ივანეს ძე ბაგრატიონ-დავითიშვილი და დედა დარია ბიძინა ერისთავის ასული. ამ უკანასკნელის დედა ბრძანდებოდა მეფე ერეკლე II-ის ასული ანასტასია, ისე რომ ტასო, როგორც პატარაობიდან ვეძახდით განსვენებულს, დედის მხრით მეფის შთამომავლობას ეკუთვნოდა. ცხრა წლამდე ტასო იზრდებოდა სოფელ ფცაში, დედ-მამასთან და შემდეგ მიაბარეს სასწავლებლად ტფილისის ეგრედ წოდებულს Институт благо-

родных дешиц императора Николая I, 1877 წ. ენკენისთვის დამდეგს. უკანასკნელ კლასში იყო, როდესაც გარდაიცვალა მამამისი ალექსანდრე. ვიაც ბავშვობისას გვინახავს ტასო, ისეთი უსახური იყო, რომ ვეტყოდით ხოლმე განსვენებულ მის დედას დარიას—„გადაგდე, რად გინდა მაგისთანა უსახურიო...“ „ღიახ, ღიახ“,—უპასუხებდა დარია. — „აბა მერე ნახეთ რა ლამაზი იქნება, ყველა ჩემს შვილებს დაემჯობინებო“. მართლაც და, როცა სწავლა დაამთავრა, ერთი საუკეთესო ლამაზი ქალი დადგა და სილამაზით არამც თუ თავის დებს, არამედ იმ დროს თავისი ტოლი სხვა ქალიც არავინ ჯობდა. ბავშვობიდან ბუტია, ულამაზო და მიუყარებელი, თითქოს რაღაც მანქანებით სრულიად გამოიცივალა და ადამიანი ვერ წარმოიდგენდა, რომ ის ტასო იყო, რომლის გადაგდებას ეუბნებოდნენ მშობლებს. სწავლის დამთავრების შემდეგ, არ გამოვიდა რამდენიმე წელიწადი და 22 წლისა მისთხოვდა გამოჩენილს მოღვაწეს ვანო მაჩაბელს და აი, ამ ხნიდამ იწყება ტასოს ცხოვრება — ბრძოლა საზოგადოებასთან, რადგან ქმარი მისი ვანო ღირექტორად იყო სათვალაზნაურო ბანკში და დიდი უსიამოვნება ჰქონდათ ერთმანეთში ი. ჭავჭავაძეს (თავმჯდომარე ბანკისა) და ვანო მაჩაბელს. თავადაზნაურობა გაიყო ორ ყრად — ჭავჭავაძის მომხრენი ერთის მხრით და ვანო მაჩაბლისა — მეორენი. ამ დიდ ბრძოლაში გამოიჩინა განსვენებულმა ტასომ დიდი ხასიათი და სიღინჯე“...

აქა წყდება ეს ბიოგრაფია. დანარჩენი ნაწილი ან დაკარგულია, ანდა სულაც არ დაუწერია მის შემდგენელს. ისე კი, ამ ბიოგრაფიასაც საინტერესო ისტორია აქვს. იგი დაწერილია მკრთალი ფანქრით, სამძიმრის დეპეშის მეორე გვერდზე. დეპეშა დათარიღებულია 1917 წლის 29 ივლისით და ეგზავნება თავად გიორგი ბაგრატიონ-დავიდოვს, განსვენებულ ანასტასია ბაგრატიონ-მაჩაბლის უფროს ძმას. აი ამ დეპეშის შინაარსი: „Я жена выражаем вам сердечное соболезнование по преждевременной кончины дорогой всеми уважаемой княгини Тасо, память которой навсегда останется в сердцах сачхерских друзей“. დეპეშას ხელს აწერს რომელიღაც წერეთელი.

აი ამ სამძიმრის დეპეშაზეა დაწერილი ზემოთ მოყვანილი ბიოგრაფია.

შეგვიძლია მიახლოებითი სისწორით წარმოვიდგინოთ სანთლის მკრთალი შუქით განათებული პატარა ოთახი, რომლის ერთ კუთხეში, მრგვალ მაგიდასთან მიმჯდარა ოჯახის ახლობელი, თუნდაც ბიძა განსვენებულისა ასიკო ერისთავი, და სიბერისა და მწუხარებისაგან ათრთოლებული ხელებით სამძიმრის დეპეშებს ათვალიერებს. დიდი დარბაზიდან ტირილისა და ურვის ხმა გამოდის, რასაც ხშირად სცვლის სულთათნას სევდიანი ჰანგები. მოხუცი კაცი ფიქრებს მიეცემა ბედის დაუდგრომლობაზე, საწუთროს მუხთლობაზე. გონებაში ელვის ჩასწრაფით გაირბენს წარსული დღეები... ჯიბეს მოიჩხრეკს, ფანქარს ამოიღებს და ერთ-ერთ დეპეშაზე აცახცახებული ხელით დაიწყებს წერას. აგონდება ახალგაზრდობის ტკბილი დღეები, როდესაც მისი და დარია თავად ბაგრატიონ-დავითიშვილს მისთხოვდა... მოხუცის ცრემლმორეულ თვალებს ბურუსი ფარავს. დარბაზიდან, საცა მიცვალებული ასვენია, მოისმის მღვდლის ღაღადი: „განუხვენე, უფალო, სულსა მხევლისა შენისა“...

• • •

ძალიან შორს წავედით.

წმ. ნინოს კეთილშობილ ქალთა ინსტიტუტის კარის პატარა ეკლესიაში ჯვრისწერა გრძელდება. მღვდელმა სამჯერ დალაღჰყა: „დაიწინდვის მხევალი ღვთისა ანასატასია და მონა ღვთისა ივანე“. მერე რამდენჯერმე გადასახა ჯვარი ნეფე-დედოფალს, თითებზე ბეჭდები მოარგო და მიმრქმელს ანიშნა შეუცვალეთო. თვითონ კი წყნარი ხმით განაგრძო ლოცვა — „უფალო ღმერთო ჩვენო...“

საყდარი ხალხით არის გაჭედილი. ხალხი აწყდება კარებსაც, ყველა ცდილობს ეკლესიაში შესვლას. ვიწრო სარკმელებიდან დაშვებული ღლის სინათლის ჩქერი სუსტად ანათებს ეკლესიას. ჰაერი გაჟღენთილია საკმევლის სუნით. დროდადრო მღვდლის მონოტონურ ლოცვას საეკლესიო გუნდის ჰანგები ცვლის. ნეფე-დედოფალს მღელვარება ეტყობათ. საპატარძლოს სახე ერთიანად გაფუფრებული,

ბელები უკანკალებს, ფეხზე ძლივს დგას. შურიანი მეგობრების შემწეობით მის ყურამდეც მიაღწია უსაქმურ ხალხში დილიდანვე დარბეულმა კორმა — მაჩაბელს მთელს ქუჩაზე მცველები უდგას, რომ მისმა უარყოფილმა საცოლემ ვაი-უბედურება არ ასტეროს და ჭერისწერა არ ჩაშალოსო. ქალის მღელვარება მაჩაბელსაც გადასდებია, მაგრამ ცდილობს არ შეიმჩნიოს. ხელი მასაც უთრთის, მიმრქმელის. მიერ მიწოდებული ბეჭედი უცებ ძირს დავარდა. თლილ ქვაზე ზარივით გაიწკრიალა და საკურთხევლისაკენ გაგორდა. მიმრქმელი მყისვე დაიხარა, მაგრამ ბეჭედს ვერ მისწვდა. ხალხში ჩოჩქოლი ატყდა. „უბედურებას მოასწავებს“, უჩურჩულებენ ერთმანეთს.

მაჩაბელი ცრუმორწმუნე არ იყო, მაგრამ ეს მარცხი მაინც უსიამოვნოდ მოხვდა გულზე. პატარძალს მიწისფერი დაედო...

როგორც იყო, მოძებნეს ბეჭედი. მაგრამ ჭერისწერის პროცესი საოცრად გრძელდება. პატარძალს სანთლის ხელში დაჭერაც კი უჭირს. თვლები ღეთისმშობლისათვის მიუშტერებია და თითქმის ბურანში ჩაესმის მღვდლის გაგრძელებული ლოცვა. — „...აჲ მეუფეო უფალო ღმერთო ჩვენო, ზეგარდმოუვლინე მადლი შენი მონათა ამათ შენთა ივანეს და ანასტასიას და მოეც ასულსა ამას მორჩილება ქმრისა თვისისა და მონასა შენსა, რათა იქნეს თავ ცოლი-სათვის, რათა ცხოვრობდნენ ნებითა შენითა“...

ბურანში წასულმა პატარძალმა სანთელი აკანკალებული ხელით გულზე მიიხუტა და მხოლოდ მაშინ გამოფხიზლდა, როცა სახეზე მწვავე ტკივილი იგრძნო... სანთლის ალი ერთბაშად მოედო პირბადეს. ხალხი აჩოჩქოლდა. ნეფემ დროზე შენიშნა ცეცხლი და პატარძალს მიეშველა. ჭერისწერის ცერემონია არ შეჩერებულა. მიმრქმელებს უჭირავთ ნეფე-ღედოფლის თავზემოდ გვირგვინები, მღვდელი ბარძივით ზედაშეს აწვდის ჭერ სიძეს, მერე სასძლოს. თითქმის გულწასული ქალი ხარბად დაეწაფება ღვინოს და ერთბაშად შეებას იგრძნობს. ხოლო როდესაც მეორედ მიაწვდის მღვდელი ბარძივს ნეფეს, ზედაშე ცოტადაა დარჩენილი ფსკერზე. მღვდელი ხელს მოჰკიდებს სიძესა და სასძლოს და სამჭერ შემოატარებს. გუნდი საზეიმოდ გალობს. ცრუმორწმუნე ხალხი კი კვლავ ჩურჩულებს: „აჲ, უბედურნი იქნებიან, უბედურნი!“

მაგრამ ხალხის სიტყვები არ გამართლდა. ვანო მაჩაბელსა და ტასო ბაგრატიონს ბედნიერი ცოლქმრობა აქვთ. ისინი ტყბილად ატარებენ თავლის თვეს. ღებულობენ მრავალრიცხოვან სტუმრებს. ზედიზედ მოსდით მოლოცვის ღებუშები და წერილები.

განსაკუთრებით საინტერესო იყო, და ძალიანაც გაახარა მაჩაბელი კოტე მესხის ღებუშამ ქუთაისიდან «Только что узнал о твоём бракосочетании. Акт художественный с божественным соединены, желаю художественно закончить бытие сего мира с божественною твоею. Коте Месхи».

ისე უცებ და ყველასათვის მოულოდნელად მოხდა მაჩაბლის დაქორწინება, რომ თბილისის გარეთ მცხოვრებმა მისმა უახლოესმა მეგობრებმაც ვერ მოახერხეს ქორწილზე ქალაქს ჩასვლა.

«ძმაო ვანო, სულთ და გულთ გილოცამ შენს ბედნიერებას, მე მგონია უკეთესს ველარას ჩაიდენდი შენს საკეთილთ. მაგრამ საოცარის სისწრაფით კი მოახდინე ეგ საქმე; სწორედ რომ „მოველ, ვნახე, გავიმარჯვე“-ა რაღა! ვაცხონე მატინოვის მამა! მაჩაბლებმა იმასთან ბრძოლაში ისეთი იერიშები ისწავლეთ, რომ რაღა ციხე გაგიმაგრდებათ?

„შევეიტყე, რომ მატინოვის განკიცხვის ღღებებში შენ თურმე ამჟერებთან იბრძოდი, ჩვენი ძალა დაქსაქსულიყო და ამიტომაც ჩვენი ღღა-ქალაქი ისევ ნახევარ „ღოროდათ“ დარჩენილა. მაგრამ ღმერთი მოწყალეა, იქაც ხომ პატარა ფეხი ჩავდგი და შემდეგისათვის ის გეანუგეშებს, რომ ყველა პატარა გაზრდილა, თუ დარმა უდარა... შენც თურმე, ალექსანდრე ეპისკოპოზის სიტყვით, ერთხელ პატარა ყოფილხარ.

„საქორწილოთ ძლიერ და ძლიერ მინდოდა ჩამოსვლა, ვიცი შენთან მე არასოდეს მეტი არ ვიქნები, თუმცა დაუპატიჟებელი ვიყო, მაგრამ სწორედ იმ ღღებებში ჩემი ძმა იყო ძლიერ ავით ტყვიავში...

„მოიკითხე და მიულოცე შენს მეუღლესაც ჩემ მაგიერ, თუმცა პირდაპირი ცნობა მაგათი არა მაქვს, მაგრამ გიგასა და ნინოს

ვიცნობ იმდენად, რომ თამამათ შემოძლიან ეგენიც ნაცნობათ ჩავთვალო“...

მაჩაბელი ტყვიაველი მეგობრის წერილს უკითხავს ახალგაზრდა მეუღლეს...

ქალი ნიკაპით ქმრის მხარს დაყრდნობია და ბუხარში მოგიზგიზე ცეცხლს მისჩერებია. იგი ოცნებობს მომავალ ოჯახზე, საკუთარ ოჯახზე, სადაც თვითონ დიასახლისი იქნება და ყველაფერს თავისი გემოვნებით მოაწყობს; ქმარს ხელს შეუწყობს, მუშაობის პირობებს შეუქმნის, ცხოვრებას გაუხალისებს, სასიქადულო შეილებს გაზრდის, ისეთებს, როგორიც მისი ქმრის სახელს შეეფერება. იგი ოცნებობს ახალ სახლზე, რისი შესაძენი ფულიც მას მზითვად მოჰყვია. ისე მოაწყობს თავის სახლს, რომ ახლობლებსა და მეგობრებს გული სულ მათკენ მიუწევდეთ, ყველამ სიმშვიდე და მყუდროება ჰპოვოს მათთან...

ჯერჯერობით კი სტუდენტურად ცხოვრობენ. სტუმრების ხეირიანად მიღების საშუალებაც არა აქვთ. ქალი გრძნობს, რომ ვანოს მუშაობაშიც ხელი ეშლება. აგერ, თითქმის მთელი თვე გადის, რაც იქორწინეს, და ვანო ერთხელაც არ მისჯდომია მაგიდას, რომ დაწყებული საქმე განაგრძოს — „მაკბეტი“ დაასრულოს. ტასომ მაგიდაზე ნახა „მაკბეტის“ თარგმანის პირველი ფურცლები და ქმარს გამომწვევად უთხრა — „რომეო და ჯულიეტა“ უფრო შეეფერებოდა ჩვენს მოულოდნელ სიყვარულსა და ნაჩქარევი ჯვრისწერას, ცალკეული სცენებიც კი თითქმის ჩვენს პირველ განცობასა ჰგავსო.

და იგი კეკლუცი ღიმილით მოაგონებს ვანოს პირველ შეხვედრას, ბალზე გატარებულ სანეტარო და მღელვარე წუთებს, მერე სასტუმროში შუაღამისას მოულოდნელად ზისელას და შეჭირბულულ ფანჯრის მინიდან დანახულ მაღალ კაცს, რომელსაც პალტოს საყელო წამოუწევია და მოუსვენრად დააბიჯებს ქუჩაში...

ვანოს ელიმება, „რომეო და ჯულიეტას“ გახსენებამ მას საფაროვის ქალი მოაგონა...

ქალი მოგიზგიზე ცეცხლს მისჩერებია და ოცნებაში წასულს ელიმება.

— რა ფიქრებმა გაგიტაცეს, ჩემო სიცოცხლე?

ქალი კიდევ ერთხელ გააცნობს ვანოს უკვე რამდენჯერმე ნამბობზე გეგმას — როგორი იქნება მათი სახლი, როგორ მოაწყობენ, რას შეიძენენ, როგორ მიიღებენ სტუმრებს, ლიტერატურულ საღამოებს გამართავენ...

სახლი შეიძინეს ოლგას ქუჩაზე, „კონკის“ სადგურთან ახლოს, საავადმყოფოს გვერდით, კარგი სახლია — დიდი, მზიანი, ნათელი ოთახები. ქუჩის მხარეს კარგა მოზრდილი აივანი აქვს, საიდანაც როგორც ხელისგულზე, ისე მოჩანს მტკვრის ხეობის ერთი ნაწილი, მუშტაიდის ბაღი, ახლად გაშენებული მიხაილის პროსპექტი... ხოლო მოწმენდილ ამინდში, განსაკუთრებით დილით, მზის სხივებით გაბრწყინებული დიდებული ყაზბეგიც გამოჩნდება, მთელი თავისი მშვენიერებითა და სიდიადით. სახლს დიდი ეზო აკრავს, ნაძვისა და კაკლის ხეებით დამშვენებული. ამ ეზოში მშვენიერი ბაღის გაშენება შეიძლება, ხეხილის ჩაყრა, საჩრდილობლებისა და აუზის მოწყობა. მაგრამ ეს მომავლის საქმეა. ახლა კი საჩქაროა სახლის ისე მოწყობა, როგორც ათასჯერ დაუგეგმავთ ოცნებაში; იმიტომაც არის საჩქარო, რომ ყველაფერი დალაგებული უნდა დახედეს ოჯახის ახალ წევრს, რომელსაც დღე-დღეზე მოელიან.

„ეს ერთი თვეა ვეწყობით და ძლივს მოვეწყვეთ, დავდექით ისეთ სახლში, რომელიც სწორედ შენს გემოვნებაზედ არის გაჩენილი. ტასომ შემოგიტვალა, ჩქარა ჩამოდი, რომ შენი საყვარელი ნარდი გაგიმართო ხოლმეო; ვდგევართ ვერაზედ, Ольгинская № 40, საცა ცხენის რკინის-გზა დგება. გარშემო ბაღი გვარტყია და ჰაერიც კარგია“...

ამას პეტერბურგში მყოფ აკაკი წერეთელსა სწერს მაჩაბელი, 1891 წლის 1 დეკემბერს, ხოლო ერთი თვის შემდეგ ამაყად აცნობებს მასვე: „ძვირფასო ძმაო აკაკი, შენს წერილში ორი შეცდომაა: ჯერ ერთი ესა, მეკითხები, რად დაიგვიანა პატარა მაჩაბელმაო, როდესაც ის დიდი ხანია აქვე ჩემს გვერდით გასჭყვირის და გააკივის“...

უცნაური დამთხვევა მოხდა: მაჩაბლებს ვაჟი შეეძინათ 6 დეკემბერს, სწორედ ტასოს დაბადების დღეს.

ერთბაშად შეიცვალა მაჩაბლის ცხოვრების ხასიათი. ახალი მიზნები, ახალი სინარული და საზრუნავი გაუჩნდა.

მაგრამ საინტერესო ის არის, რომ შეიცვალა არა მარტო მისი პირადი ცხოვრების, საკუთარი ოჯახის მდგომარეობა და ხასიათი. ცოლის შერთვას დაემთხვა მეორე დიდი ამბავიც: უკიდურესობამდე გამწვავდა და გართულდა ილიასთან ურთიერთობა.

ეს მოხდა დაქორწინებიდან რამდენიმე თვის შემდეგ, ბანკის დამფუძნებელთა და მსესხებელთა საზოგადო კრებაზე, რომელიც, ჩვეულებრივ, მაისში გაიმართა. აქამდეც საკმაოდ დაჭიმული და მწვავე იყო ილიასა და ვანოს ურთიერთობა, მაგრამ ასეთი მძაფრი ხასიათი მანამდე მაინც არ მიუღია. ამ კრებაზე აშკარად გამოიკვეთა მომავალი ოპოზიციის სახე და ხასიათი, თითქოს ჩამოყალიბდა მათი მიზნები და, რაც მთავარია, სავსებით გაშიშვლდა, აშკარა, მოურიდებელი გახდა ის ბრძოლა და ინტერესების ჭიდილი, რაც მანამდე ჩუმად, შეფარვით ხდებოდა. ეს წარმოადგენდა ერთგვარ პრელუდიას იმ დიდი ბრძოლებისას, რომელსაც შემდეგ შეიდწლიანო იმე უწოდეს*.

ყრილობა გაიხსნა 14 მაისს. მოხსენებამ ცხოველი კამათი გამოიწვია. ოპოზიციიდან განსაკუთრებით მოუსვენარია მიშო (მიხეილ ვახტანგის ძე) მაჩაბელი, რომელიც ყოველი მესამე-მეოთხე ორატორის შემდეგ გამოდის სიტყვით. ვანო ჭერჭერობით სდუმს. ყოველ შემთხვევაში, მიშო მაჩაბელსავით მაინც არ აქტიურობს. რაც დღე გადის, დაძაბულობა და ინტერესთა ჭიდილი თანდათანობით ძლიერდება. თითქმის ერთ კვირას გასტანა ამ ყრილობამ და ეს იყო ერთ-ერთი ყველაზე უფრო მშფოთვარე, მძაფრი, მოუსვენარი ყრილობა იმათ შორის, რაც მანამდე ჩატარებულა.

„ორი დღეა აქ ლაპარაკს ვუგდებ ყურს, — გოცებით შენწმნავს კრების ერთ-ერთი მონაწილე, ბანკის დამფუძნებელი, — და ვერ გამიგია, რა საჭიროა, რომ გადაკრავენ ხოლმე შორიდგან სიტყვას, რაღაცა კილოს აბამენ. არ ვიცი რა დავარქვა. უკაცრავად, ინსანუაციები, თუ რა. ამბობენ რაღაცას კიდევ და არც ამბობენ“...

აქამდე თუ შეიძლებოდა კიდევ შეთანხმებაზე ფიქრი და ლაპა-

რაკი, ახლა უკვე ჩანს, რომ ეს შეუძლებელია. ბრძოლა აშკარა გახდა. ოპოზიცია ჩამოყალიბდა. თუმცა ჭერჭერობით მეტად სუსტია ეს ოპოზიცია. მიშო მაჩაბელს ყოველ წუთს აჩერებენ, სიტყვას ართმევენ. ლაპარაკის საშუალებას არ აძლევენ. იძულებულია კრებას გულისტივილით მიმართოს: „...მეც ნება მომეცით ლაპარაკისა. ოთხი-კუთხი დაგვცინიან ორს მაჩაბელს და ყველანი ჩვენ გვამტყუნებენ. მთელი კრება ჩვენ მოგვდგომია“...

მაგრამ ამ გულისტივილის გამოხატვის საშუალებასაც არ აძლევენ, ლაპარაკს აღარ აცლიან, პირში მივარდებიან, ყვირიან, აბრახუნებენ; როგორც გაზეთები იუწყებოდნენ, „დიდი ქრიამულია საზოგადოებისა“.

ზის ვანო მაჩაბელი და გული უკვდება. ამ კრებაზედაც ისეთი ამბავი იწყება: რასაც თვითონვე დასცინოდა ათიოდე წლის წინათ. მაშინ იგი ქუთაისის ბანკის საზოგადო კრებას დაესწრო და აღშფოთებული დარჩა. „...პარლამენტებშიაც გამოცდილ თავმჯდომარეს გაუჭირდებოდა ზოგიერთ წუთს ამ მოუსვენებლის კრების კალაპოტში ჩაყენება, — წერდა მაშინ მაჩაბელი თავის „დროებაში“, — ისეთი ცხარე ბაასი ატყდა, რომ აღარავის სიტყვა აღარ ირჩეოდა. საერთო ყაყანში... ეს დაუღალავი ორატორი ლაპარაკობდა სულ მუდამ: ადგომილა — დაჯდომილა; ლაპარაკობდა მაშინაც, როცა სიტყვას აძლევდნენ, ლაპარაკობდა მაშინაც, როცა სხვასა ჰქონდა სიტყვა, ლაპარაკობდა მაშინაც, როცა არავინ ყურს არ უგდებდა, ლაპარაკობდა განუწყვეტლივ და გარკვევით მოისმოდა მხოლოდ ეს აზრი: „პროტოკოლში ჩასწერეთ“. ამ სიტყვების შემდეგ ატყდა საშინელი არეულობა. ყველანი ლაპარაკობდნენ. და არავინ არავის ყურს არ უგდებდა. „დარჩეს“, „მოაკლდეს“ — ზედიზედ ისმოდა ხალხში. ამ დროს მოისმა ტროიკის ზარის ხმა. შეშინებულ წევრთ წარმოიდგინეს, რომ ეს იმ ტროიკის ზარია, რომელმაც მინისტრის რევიზორი უნდა მოიყვანოს. მოსტყუებდნენ, ეს ზარი თავმჯდომარეს მოეტანინებინა და იმის ხმით აპირებდა კრების დაცხრომას“...

ახლაც აგონდება მაჩაბელს ის კრება, რომელმაც მაშინ გააკვირვა და აღაშფოთა. და საშინლად სწუხს, რომ ისეთივე ამბავი ახლა აქ დატრიალდა, მათს კრებაზე. აქაც წამოშტარა ვილაც თავმოყვონე თავადი და საერთო ღრიანცელში რაღაცას ამტკიცებს,

თუმცა კი მისი ლაპარაკი არავის ესმის, თავმჯდომარე განუწყვეტ-
ლივ აწყარუნებს ზარს, მაგრამ ვერაფერს გამხდარა. ხალხი თით-
ქოს შეიშალა, ყველა ღრიალებს, ყველა რაღაცას ყვირის...

მაჩაბელი დარბაზიდან გამოდის. გარეთ ბუნდოვნად ისმის
სხდომის ღრიანცელი. საგონებელში ჩავარდნილა მაჩაბელი, არ
იცის რა იღონოს. ამ ბრბოში, რომელსაც ბანკის მიზანიც კი ვერ
გაუგია და ყველაფერს თავისი შეზღუდული ინტერესებით ზომავს,
ფიქრიც შეუძლებელია რაიმე პრინციპულ ბრძოლაზე. ილიასთან
ურთიერთობის გამწვავება მათ შუარად და პირადულ მტრობად
წარმოუდგენიათ, რადგან თვითონ მათი, ამ ბრბოს უმრავლესო-
ბის ინტერესები და მოქალაქეობრივი ღირსების ჰორიზონტი
შურსა და პირადულ, დაწვრილმანებულ მტრობას არა შორდება:
თავიანთი შეზღუდული გონებით და პატარა ჭკუით ისინი ვერ
მისწვდებიან, ვერ შეაფასებენ ისეთ ცნებებს, როგორიცაა საზოგა-
დო საქმე და პრინციპული ბრძოლა. რალა თქმა უნდა, რომ მა
ოპოზიციის მნიშვნელობაც არ ესმით. მაჩაბელი საკუთარი ყუ-
რით ისმენს, თუ როგორ უხსნის ერთი „დამფუძნებელი“ მეორეს
ოპოზიციის არსს: „ოპოზიცია იმას ნიშნავს, რომ შენ თუ „ჰოს“
იტყვი, მე „არა“ უნდა ვთქვა, — გულმოდგინედ განმარტავს ეს
თავადი ოპოზიციის ცნებას, — შენ თუ „არას“ იტყვი, მაშინ მე უნდა
ვთქვა „ჰო“...

მაჩაბელს სახე აენთო, წამოწითლდა, თვალებში მტკიცე გა-
დაწყვეტილების ნაპერწკალი აუელვარდა. იგი ერთბაშად მოსწყდა
ადგილს და სხდომის დარბაზში შეიჭრა.

საერთო ღრიანცელს უკიდურესობამდე მიედწია, ხმაჩახლეჩილი
თავმჯდომარე ამაოდ ცდილობდა ხალხის დაწყენარებას. მაჩაბელი
სცენაზე აიჭრა და თავმჯდომარეს მიმართა:

„გთხოვთ ორიოდ სიტყვის ნება მომცეთ. თუ მალაპარაკებთ,
შეიძლება ნახევარ საათს ვილაპარაკო, თუ არა და ჩემს სურვილს
ნახევარ წუთსაც გამოვთქვამ.“

თავმჯდომარემ არ მისცა სიტყვის ნება — მორიგი საკითხები
უკვე განხილულია და ახლა ლაპარაკის ნებას აღარავის მიეცემო.

„მაჩაბელი მაინც ცდილობს ილაპარაკოს, თავმჯდომარე დაეი-
ნებით აწყარუნებს ზარს, კრება ჰდელავს... შემდეგ, კრების სურ-

ვილისამებრ, თ. ი. გ. მაჩაბელს ნება მიეცა სიტყვის წარმოთქმისა“, იუწყებოდნენ გაზეთები.

— ჩემი სიტყვა აღსარებაა თქვენს წინაშე, რომლის თქმა ნახევარ საათშიაც შემიძლია და ნახევარ წუთსაც, — ასე დაიწყო მაჩაბელმა, — ეს მეხუთე დღეა, აშკარად ხედავთ, რომ გამგეობაში რაღაც მოუფრთხილობა, აზრის სხვადასხვაობაა. მე და ი. ჭავჭავაძის ურთიერთობა ისე გამწვავდა, რომ იძულებული ვართ საზოგადოებას შინაური ამბებიც კი გაუვუზიაროთ... ამხანაგობაში არაფრად სასიამოვნოა ასეთი მოუფრთხილობა, სირცხვილია, მაგრამ მრზეზი, მიზეზი რა არის? მართლა შური და მტრობა, დასობაა, თუ საქმემ გამოიწვია ეს მოუფრთხილობა?.. პატიოსან სიტყვას გაძლევთ, რომ არავითარი ანგარიში არავისთან არა მაქვს. ჩემს აღსარებას გეუბნებით და სავსებით მინდა ვთქვა. ბრალად მდებენ, რომ ამხანაგებს ლალატობ, დასს ადგენ იმათ საწინააღმდეგოდ. არა, ბატონებო, თუ მაქვს რაიმე გულში ხინჯი, მე იმის დაფარვა არ ვიცი... არ უნდა დიდიწყოთ, რომ საქმე მარტო ბანკი არ არის, ჩვენც გული უნდა გვტკიოდეს, წევრებისათვის თავი უნდა შევიწუხოთ. ჩემი დანაშაული ეს არის, რომ გულის ტკივილი მქონდა... ყოველი ჩვენგანი პატივს უნდა სცემდეს ჭერ თავის სიტყვას და მერე ამხანაგისას. ა. ჩოლოყაშვილს დიდად ვაფასებ და დიდი პატივისცემელიცა ვარ, მაგრამ წინააღმდეგი კი მაინც ვიყავი მისი. აი რაღა: ერთხელ მე და ის გამგეობაში ვისხედით ორნა. ვაჭრობის წინა დღე იყო. ამ დღეს სწორედ დიდი გაჭირება გვადგა, დიდი საქმე გვაქვს, ასი კაცი მოდის და მიდის... თ. შალიკაშვილს, ლორის მაზრის მებატონეს, თავისი მამული 3.300 მანეთად ჰქონდა ჩვენს ბანკში დაგირავებული. ეს ბანკიდან გატანილი ფული სულ მამულის გაუქმეთესებას მოანდომა და სახელმწიფო ბანკს ელოდა, რომ იქ გადაეგირავებინა. ამ საქმის ყოველივე წვლილი კარგად მახსოვს, რადგან ამან გადაჰკიდა ის კაცი, რომელიც გულით მიყვარს და რომელიც სახელი და დიდებაა ქართულის საზოგადოებისა. იმ დღეს თ. შალიკაშვილს ორას ორმოცდაათი თუმანი ჰქონდა შემოსატანი. მოვიდა, გვთხოვა, გვემუდარა, ას ორმოცდაათს შემოვიტან, ასი თუმნის შემოტანა კი მადროვეთო. თავმჯდომარე ბანკისა იქ არ იყო. ჩვენ პირობა

მივეცი, თუმცა ამისათვის იქნებ დამნაშავენი ვიყო... შემდეგ, ორი კვირის უკან სოფელში გეახელით. ერთ დღეს თამარაშენში ამოდის ეს კაცი და მეუბნება: სირცხვილი არ არის, მამული გამიყიდეთო! ჭავეჭავაძემ არა იცოდა რა, აიღო და გაჰყიდაო. ჩოლოყაშვილი-მეთქი? ჩოლოყაშვილი იქ იყო, მაგრამ არა სთქვა რაო. ამის შემდეგ გადავდექი და ვუთხარი ჩოლოყაშვილს, თქვენი წინააღმდეგი ვარ-მეთქი. ამ საქმით გამოწვეულს უსიამოვნებას ქართლისა და კახეთის გადაკიდების სურვილი გამოაბეს. მაშინ გ. თარხნიშვილი ამოირჩიეს...

თითქმის მთელი საათია მაჩაბელი ლასარაკობს, მაგრამ უჩვეულო ამბავი მოხდა, ხელს არაეინ უშლის, — არც ერთი შეძახილი, არც ერთი რეპლიკა!.. დარბაზში სამარისებური სიჩუმეა. ყველა სულგანაბული უსმენს ამ გულიდან ამომდინარე სიტყვებს. გაძგეობის მაგიდასთან ილიას თავი ჩაულუნავს, შუბლზე ხელი შემოუდვია და ღრმა ფიქრებს მისცემია. ვინ იცის, იქნებ პეტერბურგის დღეები აგონდებოდეს, პირველი შეხვედრა ჭერ კიდევ სრულიად ყმაწვილ მაჩაბელთან, მისი შესანიშნავი თარგმანით აღფრთოვანება. პირველი ლიტერატურული თანამშრომლობა. მას შემდეგ დიდი ხანი გავიდა, თითქმის მთელი ოცი წელი. ბევრმა წყალმა ჩაიარა, ბევრი რამ შეიცვალა... და ილიამ რამდენიმე წლის განშავლობაში პირველად იგრძნო, პირველად დაიჭირა თავისი თავი, რომ გულის სიღრმეში ეს მგზნებარე კაცი მას უყვარდა. როცა კაცი გძულს, არც მისი ხმის გაგონება გინდა, ილია კი სიამოვნებით უსმენს მაჩაბელს და მისი ფიქრები კვლავ წარსულში იჭრებიან...

— ... არასოდეს იმდენი ტანჯა-წვალება არ გამომივლია, — განაგრძობს მაჩაბელი, — როგორც აქ ვაჭრობის დროს. ყოველ ვაჭრობას მოწმე ვარ ხოლმე სულის აღმამფოთებელი სურათისა, როგორ უყიდიან მსესხებელს ლუქმა-პურს, მამა-პაპეულს მამულს; ჩემის თვალითა ვხედავ იმათს საცოდაობას და ყვერა მიშველია რა, თუ გნებაეთ ილია ჭავეჭავაძის გაფრთხილებული გულქვაობის წყალობით — შემოსატანი უნდა შემოიტანონ, ვალს გადახდა უნდა, თუ არა და გავყიდოთ მამულიო. თავს არ მოგაწყენთ იმის მაგალითებით, რამდენი ქვრივი და ობოლი მინახავს აცრემლებული... გული მიკვდებოდა აქ ყოფნით და გულგრილად ვერ ამეტანა ასეთი და-

ლუპველი ფორმალიზმი... იმ დღეს აქ ქება-დიდება შეასხეს ილ. ჭავჭავაძეს, ამ საქართველოს სახელგანთქმულს პოეტსა და დიდებულს მწერალს, ჩვენს სიქადულს, მაგრამ გულმტკივნეულად კი ვერ ჩავთვლი!..

„გულმტკივნეულად კი ვერ ჩავთვლი...“ გონებაში იმეორებს ილია ჭავჭავაძე ამ მთრთოლვარე ხმით წარმოთქმულ სიტყვებს და მწარედ ეღიმება. მაშ ილიას არ შესტივია გული თავის თანამემამულეებზე, აცრემლებულ ქვრივ-ობლებზე?! მაგრამ ყველას როდი უჭირს! ერთ ნამდვილ გაჭირვებულთან ათი დალხინებული მოგვაჩვენებს გაჭირვებულად თავს. ეს გადაგვარებული მებატონეები ქალაქის ღუშენებში ფლანგავენ ფულს, ვალებში ეფლობიან და აცრემლებულები, ჩვენკენ გამოვბიან, გაჭირვებულად გვაჩვენებენ თავს. თუ მაგრად არ დაიჭირე ესენი, თვითონაც გაკოტრდებიან და ჩვენს საზოგადო ბანკსაც დაღუპავენ...

— ...მე უკვე გითხარით, რაც არის ჩვენი საფინანსო პოლიტიკა, — განაგრძობს მაჩაბელი, — ვინც ამ პოლიტიკას დაადგება და ქვეყნის გულშემატკივრობას გამოიჩენს, მის ღრმის წინ მოჭიწებით თავს მოვიხრი და მუხლს მოვიდრეკ. მაგრამ მთავარი ეგ როდია. აქ არც საფინანსო პოლიტიკაა და არც ინტერესები, საქმე ისაა, რომ მე ავტორიტეტს არ დავემორჩილე და კრიტიკის თვალით შევხედე. აი სწორედ ამისათვის დამასხეს თავზე ლაფი შარშან და შარშანწინ. დიად, მიზეზი ის არის, რომ გულგრილობა და გულ-აცრუება ზოგიერთებისა ვერ ავიტანე...

ილია ადგილზე შეიშმუშენება, ჭერდარბაზს გადაავლებს თვალს, მერე ორატორს გადახედავს, ფანქრით რალაცას ჩაინიშნავს და ჩაღუნავს თავს..

— ...დასასრულ გმადლობთ, რომ მომისმინეთ, გმადლობთ, რომ მენდობოდით და რვა წელიწადი გამგეობის წევრად მირჩევდით, — ამთავრებს სიტყვას მაჩაბელი, — მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ საქმის სამსახური აღარ შემიძლიან, სუსტი კაცი ვარ, დავიღალე; მომიტევეთ, რომ თავი უნდა დაგიკრათ და გთხოვოთ, ჩემს მაგიერად სხვა ვინმე ამოირჩიოთ.

ტაში დიდხანს არ დამცხრალა. ისმოდა გაურკვეველი შეძახი-

ლები და თითქმის მთელი კრების სიმპათიები მაჩაბლის მხარეზე იყო.

მაჩაბელმა აღარ ინდომა ბანკში დარჩენა, და თუმცა მთელი ხუთი წუთის განმავლობაში კრება დაჟინებით სთხოვდა კენჭი იყარეო, მან უარი განაცხადა. ქული აიღო და აჩქარებული ნაბიჯით გავიდა დარბაზიდან.

* * *

დღეს იქნებ გაგვიკვირდეს და გაგვეცინოს კიდეც, როდესაც ბანკსა და ბანკის საქმეების წარმართვის გამო ატეხილ დავიდარაბას გავიხსენებთ. ღირდა კი ეს ბანკი იმად, რომ ჩვენი ქვეყნის უკეთესი შვილების, სასიქადულო მწერლებისა და მოღვაწეებისა ნერვები ეწიწნა, მათი ჯანმრთელობა გაენადგურებინა და, საბოლოოდ, სიცოცხლე ჩაემწარებინა მათთვის?! ახლა, რა თქმა უნდა, უყოყმანოდ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ვერავითარი ბანკის მოგება, ვერავითარი ფული ვერ ანაზღაურებს ილიასა და მაჩაბლის იმ ძვირფას დროსა და ჯანმრთელობას, რაც ზშირად სრულიად დაწვრილმანებულს და არაარსებითს დავაში იფლანგებოდა. დავობდნენ იმაზე, რომ რაც შეიძლება მეტი კაპიკები დაეზოგათ, ყაირათიანობითა და მომჭირნეობით ბანკის მოგება გაეზარდათ, ხოლო უწყალოდ ფლანგავდნენ დროსა და ჯანის სიმრთელეს, რითაც ვინ იცის რამდენი ბრწყინვალე მარგალიტი შეემატებოდა ქართული ლიტერატურის საგანძურს!..

მაგრამ ასეთი მსჯელობა სავსებით უადგილო იქნება. საქმე ია არის, რომ როგორადაც პატივისმცემელნი არ უნდა ყოფილიყვნენ ისინი ერთმანეთისა, როგორადაც არ უნდა სცოდნოდათ ერთმანეთისა და საკუთარი მოღვაწეობის ფასი, მაინც არაფრით არ შეეძლოთ გაეთვალისწინებინათ ის უდიდესი ღვაწლი და ამაგი, რასაც თვითეული მათგანი თავიანთი უმწიკლო ლიტერატურული შრომითა და უანგარო საზოგადოებრივი მოღვაწეობით სდებდნენ მშობელ ხალხს, მშობლიურ ლიტერატურასა და ენას. ეს უდიდესი ღვაწლი და ამაგი შორიდან უფრო აშკარად და თვალსაჩინოდ ჩანს.

ისინი კი ისე ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან, რომ აგრერიგად როდერკონობდნენ ერთმანეთის სიდიადესა და ისტორიულ მნიშვნელობას. ხოლო საკუთრივ მაჩაბელზე თუ ვიტყვით, მისივე კერძო მიწერ-მოწერისა და შემორჩენილი საბუთების მიხედვით, უყოყმანოდ შეგვიძლია განვაცხადოთ, რომ იგი დიდად არ აფასებდა თავის ლიტერატურულ შრომას და დროსაც ყველაზე ნაკლებს უთმობდა მას.

რაც შეეხება ბანკს, იგი გარკვეულ როლს თამაშობდა ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში, სისტემატურ დახმარებას უწევდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, ქართულ თეატრს, გიმნაზიას, წინამძღვრიანთ-კარის სამეურნეო სკოლას, რუსეთის სხვადასხვა უნივერსიტეტში მოსწავლე ხელმოკლე სტუდენტებს... ყველაფერი ეს ბანკის დაარსებისთანავე იყო გათვალისწინებული მისი მოქმედების პროგრამაში. ბანკის დაარსება ბატონყმობის გაუქმების რამდენიმე წლის შემდეგ გადაწყდა, მავრამ მისი ფაქტიური ორგანიზაცია 1873 წლამდე ვერ მოხერხდა. ინტერესს მოკლებული არ იქნება რამდენიმე სიტყვით ბანკის დაარსების ისტორიაც გავიხსენოთ. მოვუსმინოთ თვითონ ივანე მაჩაბელს.

«(დიმიტრი ყიფიანმა) ჩააგონა მთელს ჩვენს თავად-აზნაურობას საზოგადო საადგილმამულო ბანკის დაარსება იმ ფულის ნაწილით, რომელიც განთავისუფლებულ ყმების სამაგიეროდ ერგო, რათა ბანკის მოგება მოხმარებოდა მიწის მფლობელთა — თავად-აზნაურთა და მიწის მუშათა — გლეხთა საყოველთაო საჭიროებას, და ამ აზრის შესრულებისათვის ამ სამაგალითო და ენერგიით სავსე კაცმა არაფერი დაზოგა: თავის ფეხით მოიარა მთელი ქართლ-კახეთი და ყველგან აუხსნა თავად-აზნაურობას, თუ რა სიკეთე მოელოდა მანამ საზოგადო საქმის დაწყებით. მხოლოდ იმის ღვაწლსა და შრომას უნდა დაბრალდეს, რომ ძლეული იქნა ჩვენი ჩვეულებრივი აპატია და სხვის ხელ-შემყურებლობა. მან მოსჭრა კბილი თავის მჭევრმეტყველურის და დაბეჯითებულის ლაპარაკით ქართველურს „არა გამოვა-რა“-ს, რომლითაც დამცონარებული სხეული თავიდან იშორებს საზოგადო საქმისადმი წახალისებას, და თითქმის არარაიდგან შექმნა ისეთი რამ დაწესებულება, რომელსაც ნაყოფად უნდა მოჰყოლოდა ჩვენი ეკონომიური წარმატება და განათლებაში ფეხის

ჩადგმა; და მართლაც უბანკოდ ვერ იბოგინებდა ვერც სათავადაზნაურო სკოლა, ვერც სკოლა წინამძღვრიანთ კარისა და ვერც სხვა ამგვარი, ქვეყნის სასარგებლოდ განზრახული საქმე...“ — წერს მაჩაბელი.

ერთი სიტყვით, ბანკი გარკვეულ როლს თამაშობდა ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაში...

* * *

რვა წლის უანგარო და თავდადებული მოღვაწეობის შემდეგ მაჩაბელი ჩამოშორდა ბანკს!

ეს ცნობა ელვის სისწრაფით მოედო მთელს ქალაქს და განსაზღვრულ წრეებში დიდი უკმაყოფილებაც გამოიწვია. „როგორ, ბანკს ჩამოაშორეს მისი ყველაზე აქტიური მოამაგე და ხელმძღვანელი?! კაცი, რომელმაც, თავისი საფუძვლიანი ცოდნითა და გულმოდგინებით, წალმა წარმართა ბანკის ფინანსური საქმეები. 1875 წლიდან, ბანკის დაარსების დღიდან — 1883 წლამდე, მაჩაბლის დირექტორად არჩევამდე, ბანკმა 500.000 მანეთი ზარალი ნახა, ხოლო მომდევნო რვა წლის განმავლობაში, მაჩაბლის დირექტორობის დროს, ეს თანხა 500 მანეთამდე შემცირდა! ესეც არაფერს ნიშნავს?!“ გაიძახოდნენ მაჩაბლის მომხრეები (ეს ფაქტი საზოგადო კრებაზედაც ახსენეს).

ოპოზიცია ვერ შერიგებოდა დამარცხებას, მაჩაბლის ასე თვითნებურად გაქცევას ბრძოლის ველიდან, და ყოველნაირი ხერხებით აქეზებდა მას კვლავ საბრძოლველად. «От души сочувствую Вам и очень сожалею, что оставили директорство»... ზედიზედ მოსდის მაჩაბელს ასეთი დეპეშები. მიაღწიეს კიდეც მიზანს: კვლავ მოუბრუნეს გული ბრძოლისაკენ, დაანახვეს ოპოზიციის დროშის ქვეშ დარაზმული ლაშქარი, რომელიც ამ ცოტა ხანში შესამჩნევად გაზრდილიყო და გაძლიერებულყო, ბევრი გავლენიანი წევრი შემატებოდა. მართლაც რომ შეიძლებოდა ბრძოლა! აქამდეც აშკარა იყო, რომ ოპოზიციის წევრთაგან მაჩაბელს პირ-

ველი ადგილი ეჭირა; ახლა კი, ბანკიდან წასვლის შემდეგ, ყველამ იგრძნო, რომ იგი ბელადი იყო, და მაჩაბელმაც მიიღო ეს ბელადობა.

მცირე ხანი გამოხდა ბანკიდან წასვლის შემდეგ და მაჩაბელმაც ილიას „ივერიას“ ულტიმატუმი წაუყენა: „დიდის მოუთმენლობით მოველოდი ტფილისის სათავადაზნაურო ბანკის წრევანდელ კრებათა ანგარიშის დასრულებას თქვენს გაზეთში. მოველოდი იმით, რომ მწადდა სიმართლე აღმედგინა და შემესწორებინა ზოგიერთი შეცდომები, რომლებიც მე შემეხებოდა. გუშინ დასრულდა ეს ანგარიში და რა მთლად თვალი გადავავლე, დავრწმუნდი, რომ მართლაც შეცდომებით სავსეა... თუ ფაქტების ჩვენებას და საზოგადოდ ბანკის მთელის დავიდარაბის გამორკვევას მოიწადინებო, სრულის თქვენის ანგარიშის სივრცე პასუხი დამჭირდება. მე დიდის სიამოვნებით ვიკისრებ ამ შრომას შემდეგის პირობით: 1. შეუკვეცებლად დაბეჭდოთ, რაც გამოვგზავნო ბანკის საქმეებისა და იქ მომხდარ ბაასის შესახებ და 2. მომცეთ ნება პასუხის მოცემისა გაზეთითვე და თქვენის უკანასკნელი სიტყვით არ შესწყვიტოთ ბაასი, თუ საგანს სრულიად გამორკვეულად არ ჩავთვლი“.

მაგრამ რედაქცია თანახმა არ გახდა მეორე საკითხისა და მაჩაბლის საკმაოდ ვრცელი წერილები მკითხველმა «Новое обозрение»-ში ნახა, ზედიზედ რამდენიმე ნომერში გაგზავნულებით დაბეჭდილი. წერილის დასასრულს იგი რაინდულად იწვევს თავის მოწინააღმდეგეებს: «Если только лица, задетые настоящим объяснением, пожелают вступить в полемику со мною по вопросам, в нем затронутым, я был-бы очень польщен и охотно готов защитить мои пожелания где угодно и когда угодно».

ამაზე ცოტათი აღრე მაჩაბელი აკაკისა სწერს პეტერბურგში: „...გაზეთებიდამ შეიტყობდი იმ ამბავს, რაც ბანკში მოხდა. ილია ჭავჭავაძემ და მისმა ღირსეულმა „ამხანაგმა“, როგორც ეხლა თავის თავს ეძახის ბ. თარხნიშვილი, ერთად გამოილაშქრეს ჩემზედ... გამოილაშქრეს და დამამარცხეს კიდევ. მეც თავი დავუკარ ამ ვაჟბატონებს, ბანკი დავულოცე და გამოვემშვიდობე. საზოგადოება ერთხმად მთელი ხუთიმინუტის განმავლობაში მთხოვდა დარჩენას, მაგრამ მადლობა მოვახსენე და გადაწყვეტილი უარი ვთქვი... ახლა ვაპირებ ვრცელი წერილები დავბეჭდო, როგორც „ნოვო

ობოზრენიეში“ ისე „ივერიაში“ და გამოვააშქარავო ის მდგომარეობა, რა მდგომარეობითაც იბეჭდება ყველაფერი ბანკის შესახებ... იმედი მაქვს, რომ ვერ დაგვცაბუნონ და იქნებ ისე გაუხდეს საქმე ილია ჭავჭავაძეს, რომ პიროსსავით წამოიძახოს: ერთი ამისთანა გამარჯვება კიდევ და მე ულაშქროდ დავრჩებით. მე ძალიან მესიამოვნება, რომ შენ ადევნო თვალყური ჩვენს პოლემიკას“...

მეორე წერილში, რომელიც უფრო მოგვიანებით გაუგზავნია აკაკისათვის, ვკითხულობთ: „...შეცდომით წარმოგიდგენია, ვითომ მე და ჩემ მომხრეთ იარაღი დაგვეყაროს და კერძობას გამოვდგომოდეთ. — ეგ ხომ მეტისმეტი სულმოკლეობა იქნებოდა და მაგისთანა სულმოკლეობის აღმომჩენი შენის მეგობრობის ღირსი არ იქნებოდა. თუ მე ჩემს წერილში პირად მშვიდობიანობაზედ გწერდი, ეს იმიტომ, რომ მართლა ცოტა მოსვენება მეჭირებოდა, შემდეგ იმ გაწამაწიისა. რაც ამ ზაფხულს გამოვიარე. ეხლა კი იმედი მაქვს უფრო ბეჯითად მოვიდოთ ხელი საქმეს, რამდენადაც კი დრო და შეძლება ხელს შეგვიწყობს“...

მთელი ის ზაფხული მაჩაბელმა სოფელში გაატარა: ჯერ თამარაშენში იყო, მერე ფცაში, ბოლოს ისევ თამარაშენში. თავის ნათესავ-მოყვარეთ ცოლს აცნობდა, ცოლისას თვითონ ეცნობოდა. ილხენდნენ, იხარებდნენ, დროს მხიარულად ატარებდნენ. ჩვეულების მიხედვით, ახალ ცოლ-ქმარს ნათესავ-მეგობრები თავიანთ ოჯახებში ეპატიჟებოდნენ ხოლმე, და ყველგან, საცა არ უნდა დაეპატიჟნათ, პირველი მოკითხვის შემდეგ, ლაპარაკი ისევ და ისევ ბანკზე ჩამოვარდებოდა, ყველას ეს საქმე აწუხებდა, ყველას ბანკი ეკერა პირზე. ქართლის თავად-აზნაურობაში დიდი მღელვარება იყო, რადგან მაჩაბლის ბანკიდან წამოსვლა მათ საკუთარი თავმოყვარეობის შელახვად მიიღეს და ახლა, მით უმეტეს, როცა ღვინით იყვნენ შეჭიკჭიკებული, რიხიანად გაჰყვიროდნენ—არ შევარჩენთო! მაჩაბელს ამხნევებდნენ და აქეზებდნენ — მტრის ჯავრი არ გააჭამო. მიშო მაჩაბელი და ბანკის ბულალტერი მიტო ფაეღენიშვილიც ეწვივნენ მას ფცაში და ახალი გეგმები დააწყვეს...

ერთი სიტყვით, ბრძოლის ველიდან წამოსვლა და ომის დამთავრება მოჩვენებითი იყო, რადგან სწორედ ახლა დაიწყო მთელი ძალების დარაზმვა და ახალი დიდი შეტევისათვის მზადება.

შექსპირისათვის ისევ მცირე დრო რჩება მაჩაბელს. როცა სოფელში მიდიოდა, გეგმა დააწყო — „მაკბეტისათვისაც“ მოეღო ბოლო და „რიჩარდ მესამეც“ დაეწყო და დაემთავრებინა. მაგრამ ვერ გაითვალისწინა ის დაუსრულებელი სტუმრობა და გადაპტიყება, რაც ახალ ცოლ-ქმარს მოელოდა. მით უმეტეს, ვერ წარმოიდგენდა, ისევ ბანკის საქმეები თუ შეაწუხებდნენ და მოაყენებდნენ.

„მაკბეტის“ თარგმნა კვლავ ნელი ტემპით მიდის. ეს ტრაგედია ისე მტკიცედ არის კომპოზიციურად შეკრული, ისე ერთი განწყობილებითა და ერთი სუნთქვით არის დაწერილი, რომ ზოგიერთი მკვლევარი ვარაუდობს — ადვილი შესაძლებელია შექსპირს ეს ნაწარმოები ერთ ღამეში დაეწეროსო. მაჩაბელს კი მისი თარგმნი მეთისმეტად გაუჭიანურდა. აგერ ნახევარ წელზე მეტი გავიდა, და პირველი მოქმედებაც ვერ დაუმთავრებია. დღისით სტუმრების მიღებას უნდება, ზოგჯერ ახლომახლო სოფლებშიაც გაისეირნებენ; ხოლმე ცხენებით. განსაკუთრებით მოეწონა მაჩაბელს სოფელი ბროლი, რომელიც სულ რამდენიმე კილომეტრით არის დაშორებული ტასოს სოფელს. საღამოობით ფცის მშვენიერ ხეივანებში სეირნობდა და საუბარი ლიტერატურაზე, ხელოვნებაზე! ტასოსაც და განსაკუთრებით მის უმცროს დას ბაბოს უყვართ ლიტერატურა და ინტერესით ისმენენ „მაკბეტის“ თარგმანის ყოველ ახალ ნაწყვეტს.

თუ რაც მოხდება, მოელება მით სრულად ბოლო, ნეტა საჩქაროდ მოხდეს ბარემ. თუ რომ კაცის კვლავ ძალუძს დაჟვაროს, მიაყუჩოს თვისი შედეგი და ნაყოფი კი მკვლელს აგემოს... რომ ის ნაკრავი იყოს ყოველი, თავიცი, ბოლოც, აჰა, აჰ, მაინც, ამ საქაოს, ამ ქვეყანას საფრთხითა სავსეს, — მაშინ მეორედ მოსვლას აღარ შევუდრკებოდი. მაგრამ სამართალს ველით აქაც, და ვინც სხვას ურჩევს ავაზაკურის და მოსიხსლო საქმის ჩადენას, მასვე ის რჩევა სათანაჟაოდ დაუბრუნდება. მართლმსაქულებას ჩვენს ტუჩებთან მოაქვს უკანვე ფილა, ჩვენგანზე საწამლავით შემზადებულია.

კითხულობს მაჩაბელი ჯერ კიდევ მელანშეუშრობელ სტრიქონებს და ოჯახური წრე გულისყურით უსმენს.

ახალს რას მეტყვი?

ჰკითხავს ოთახში შემოსულ ცოლს მაკბეტი.

ოთახიდან რად გამოხვედი?

სადა ვახშამს გაათავებს!

ძიუგებს ბოროტებით აღგზნებული ქალი.

იცო, რა გითხრა,

უნდა დავეხსნათ ჩვენ იმ საქმეს. მე ამ ბოლო დროს ისე ამავსო წყალობითა, რომ ხალხის თვალში გარშევიმოსე შეუბრწყინვალე შარავანდელი და ბრწყინვალედვე მსურს ვატარო, არ განვეშორო...

თითქოს თავის თავთან ლაპარაკობსო მამაცი რაინდი, რომელსაც სინდისი გაღვიძებია. მაგრამ პატივმოყვარეობით გაბერილი ქალი ფიქრის დასრულებასაც არ აცლის სახელოვან სარდალს:

მაშ იმედი რომ გვექონდა გულში,
ნასვამი იყო და უგრძნობლად ეძინა ღლებდის?
მერე ღლეს მისთვის გაიღვიძა, რომ ფერმიხდილი,
რასაც თამამად შეჰყურებდა, იმის წინ შეეკრთეს?!
ღლეილამ აგრე დაეაფასებ შენს სიყვარულსაც.
რად გეშინიან შენი სიმხნე, გაბედულება
შენსა საწადელს შეუფერო? გსურს, გქონდეს იგი,
რასაც უწოდებ ამ ცხოვრების ძვირფას საუნჯეს
და ლაჩრად რჩები შენსავ თვალში. სიტყვას „მსურს იგი“
თანვე აყოლებ „ვერა ვებედა“, ვით ანდაზაში
კატაზე არის ნაამბობი...
მე გამიზრდია ბავშვი, ძუძუ მიწოვებია
და ვიცო, როგორ ტკბილი არის მის სიყვარული,
მაგრამ როგორც შენ დასდე ფიცი ამ საქმისათვის,
იმგვარად მე რომ დამეფიცა, მზა ვიყავ მაშინ,
ამომეგლიჯა ძუძუ იმის ნაზ ღრძილებიდან
და ვიდრე იგი ღიმილითა შემომცქეროდა,
ძირს ღამენარცხა, კეფით ტვინი გადმოშენთხია...

ტასომ შეჰკივლა. ბაბო გადაფითრდა.

„ნუთუ შექსპირსაც ასე ტლანქად აქვს?“ ამას ტასო კითხულობს და ქმარს ეკვრის.

ორიგინალშიაც სწორედ ასეა — „I would... have... dasht the brains out“. მაჩაბელსაც ეუხერხულა ეს სიტყვები, ერთი პირობა ფიქრობდა კიდევ შეერბილებინა, მაგრამ აქ არ შეიძლებოდა, რადგანაც ეს სიტყვები ლედი მაკბეტის ხასიათიდან გამოდის, მისთვის დამახასიათებელია. „საერთოდ, ძლიერი ხასიათისანი არიან შექსპირის ქალები, — ამბობს მაჩაბელი, — დეზდემონა, ჯულიეტა... ესენიც ხომ მტკიცე ნებისყოფისანი არიან!.. ხასიათის სიმტკიცით ისინი ერთმანეთს გვანან, განსხვავება ის არის, რომ ლედი მაკბეტი პატივმოყვარეობითა და ბოროტებით აღსავსეა. თვითონ უმამაცესი სარდალი — მაკბეტიც კი შეაკრთო ქალის ამ სიტყვებმა, ალბათ ისიც თქვენებრ გაფითრდა ამ უბუნებო სიტყვების მოსმენაზე, მაგრამ პირდაპირი პასუხი ვერ მოახერხა და გაუბედავად ესლა ამოილულულა: „რომ ვერ მოგვიხდეს საქმე მარჯვედ?“ „ვერ მოგვიხდესო!“ — შკაძახებს გააფთრებული და ქმრის სისუსტით გაკვირვებული დედაკაცი. „ჭახრაკი მაგრა მოუჭირე გამბედაობას, და ყველა კარგად მოგვიხდება“!..

ასე აქეზებს ცოლი. ქალისაგან წაქეზებული ეაუკაცი კი რას არ გააკეთებს!..

ვანოს ელიმება, გრძნობს, რომ მაკბეტის სიტყვებმა ქალები შეაწუხეს და თარგმანს გვერდზე გადადებს, ცდილობს საუბარო სხვა საგანზე გადაიტანოს. ტასო ახლა ისეთ მდგომარეობაშია, რომ სულიერი სიმშვილე სჭირდება, მისი აღელვება და შეშინება არ შეიძლება.

მაჩაბელი ყურადღებიანი ქმარია; გამოცდილი ექიმითვის ბრძოლებს ქალს, როგორ მოიქცეს. უფრო მოგვიანებით, როცა იგი თბილისს დაბრუნდა, ხოლო ტასო იქვე დარჩა, თითქმის ყოველდღე სწერდა წერილებს. „დღე ისე არ გავა, რომ რამდენჯერმე არ მომინდეს სტოლთან მიჯდომა და შენთან წერილის დაწერა. ისე მომწყურდება ხოლმე შენთან გამოლაპარაკება, თითქმის მეორე ოთახში იჯდე და კარების გაღების მეტი არა დამჭირდებოდეს-რა, რომ ეგ მშვენიერი თვალები გადაგიკოცნო. პორტრეტები კი,

ღვთის წყალობა გაქვს, ბევრი შემოვიმწყრივე გარშემო, რომ შენს მაგივრად შენს სურათს ვუაღერსო ხოლმე. სამძიმოა შენთან შორს ყოფნა... ანა ივანოვნა ვნახე, ვუამბე ყოველისფერი შენი ამბავი და დიდად ესიამოვნა, რომ ეგრე კარგად მიდის შენი ორსულობა. მე ვიცოდი, რომ ტასო ჯანმრთელი ქალი იყო და სრულებით თავისუფლად მორჩება მელოგინეობასო... იაროს ზომიერად, პური და ფქვილეული, მსუქანიც ნაკლებად სჭამოსო. კამფეტები, მართალია, ძალიან უყვარს, მაგრამ ხანდისხან რომ დასთმოს ხოლმე, ურიგო არ იქნებაო...”

სექტემბერში მაჩაბელი თბილისში ჩამოდის და ახალ სამსახურში იწყებს მუშაობას. ეს სამსახური არაფრით არ არის მაჩაბლის შესაფერი, არც მის მიზნებსა და მისწრაფებებს აკმაყოფილებს, არც საინტერესოა. მაგრამ ერთი დადებითი მხარე აქვს, — და ეს ახლა ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანია მაჩაბლისათვის, — ბევრ დროს არ ართმევს. „ამომირჩიეს председателем сиротского суда, ჯამაგირი მართალია ცოტაა, მაგრამ ალაგი თავისუფალია და მე ვარ ჩემი ბატონი“... სწერს იგი იმავე შემოდგომაზე აკაკი წერეთელს.

ახლა მას საშუალება ეძლევა უფრო ნაყოფიერად გააგრძელოს ლიტერატურული მუშაობა და მთელის არსებით ამ საქმეს მიეცეს.

მაგრამ საშველი მაინც არ ყოფილა: ძლივს მოასწრო „მაკბეტის“ დამთავრება, რომ ისევ ბანკის საქმეებში ჩაფლული აღმოჩნდა. ოპოზიციის წევრები გასაქანს აღარ აძლევენ, აქეზებენ, არცხვენენ — ბრძოლის ველზე რად მიგვატოვეო. სისტემატურად იკრიბებიან მასთან სახლში და შუალამემდე კამათობენ, დავობენ, მსჯელობენ, გეგმებს აწყობენ, ახალი შეტევისათვის ემზადებიან.

მაჩაბლისათვის ეს ბრძოლა პრინციპული ხასიათისაა, სხვები — აწვრილმანებენ, აკნინებენ, შიგ ანგარებას აქსოვენ და არც თუ ისე იშვიათად ვიწრო კუთხოვრივი კინკლაობის სამოსელში ახვევენ. მაჩაბელი დარწმუნებულია თავისი მოსაზრებების სისწორეში და რაკი მთელი ეს ბრძოლა სამართლიანად მიაჩნია, მისი თანამებრძოლების ინტერესთა შეზღუდულობაა და ანგარებას ველარკი ამჩნევს. ამ ბრძოლას იგი იმაზე უფრო დიდ ეროვნულ და ფართო საზოგადოებრივ მნიშვნელობას აძლევს, ვიდრე სინამდვი-

ლეში შეიძლებოდა ჰქონოდა ბანკის საქმეების გამო აღძრულ უთანხმოებასა და დავას.

ამრიგად, ბანკიდან წასვლამ ფაქტიურად არაფერი შესცვალა, ბრძოლა კვლავ გრძელდება. პირიქით, ახლა კიდევ უფრო დაიძაბა და გამწვავდა ეს ბრძოლა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ოპოზიციის ხასიათი გამოიკვეთა, ოპოზიციის მონაწილეთა რიცხვი გაიზარდა, გაჩნდა ხელმძღვანელი ბირთვი, რომელშიაც ვანო მაჩაბელს გარდა შედიან მიშო მაჩაბელი, ნიკოლოზ ვახტანგის ძე ორბელიანი, კოლა ფაველენიშვილი, ექიმი გიგო გაბაშვილი... ოპოზიციას ამშვენებს მთელი გუნდი „საზოგადო საქმისათვის წამებულ ქალთა“, რომლებიც მებრძოლებს ამხნევენ, ძალას მატებენ და ბრძოლისათვის აქეზებენ. ქალთა მონაწილეობა კიდევ უფრო რომანტიკულ იერს აძლევს ბრძოლას. «Очень тебе благодарен, что ни при каких обстоятельствах не забываешь наших общественных дел, — სწერს მაჩაბელი, სწორედ ამ ხანებში, ოპოზიციის თანამგრძნობ ქალს, — ты бы годилась в Жанны Д'Арк — так ты умеешь фантазировать и фантазировать других“...

ერთი სიტყვით, ბანკში წარმოქმნილი უთანხმოება ყველაფრით დაემსგავსა ნამდვილ ბრძოლას. მაგრამ ომის ბელი მერყეობს, წარმატებები გარდამავალია, ბრძოლებს ჭერჭეროვით ეპიზოდური და დაზვერვითი ხასიათი აქვს, თუმცა აშკარად იგრძნობა. რომ მალე დადგება გადამწყვეტი იერიშის დღეც და მოუთმენელი ჯარისკაცები ზშირად მიმართავენ ხოლმე თავიანთ ბელადს — «...Как Вы, главнокомандующие, себя, чувствуете? Что касается солдат, ведите в огонь и в воду»...

ძალები. თითქმის თანასწორია, მაგრამ ბრძოლა მაინც უსწორა: ოპოზიციას მთავარი საბრძოლო იარაღი არ გააჩნია, — გაზეთი არა აქვს და მაჩაბელი ყოველთვის გულდაწყვეტით შენიშნავს ხოლმე, რომ მის გამოსვლებსა და მოსაზრებებს მოწინააღმდეგისა და სხვა თითქოს ნეიტრალური გაზეთები ამახინჯებენ და ფართო საზოგადოებას მცდარ წარმოდგენას უქმნიან. „იგია ერთადერთი ქართულის გაზეთის რედაქტორი და ყოველდღე შეუძლიან პასუხი აგოს, ვინც კი იმის წინააღმდეგ იტყვის, ან დას-

წერს რასმე, — წერს მაჩაბელი, — ეს კიდევ ცოტაა: თუ გაზედუ და იმისი მოქმედება კრიტიკის თვალთ გაარჩიე, შენი სიტყვები ისეთი სახით ჩაიბეჭდება იმის გაზეთში, რომ წაქითხვის დროს პირ-ჯვარი იწერო და უნებურად იძახო: ღმერთო, მიხსენ ამისთანა მიუფერებლობისაგან! როგორ მოვა ამისთანა იარაღის ხელში მკერელთან გარეშე პირი, თუნდა ცამდე ჰართალი იყოს და ნამდვილ საბუთებზედ აშენებდეს თავის მსჯელობას; ვისა აქვს შეძლება და მოცალეობა ბროშურებით და წიგნებით ებაასოს და ეკამათოს ყოველდღიურ გაზეთს?“ — წერს მაჩაბელი.

გაზეთის განახლებაზე ადრეც ბევრი უფიქრია მაჩაბელს, მაგრამ რამდენჯერაც არ მოსინჯა ნიადაგი, ყოველთვის შეუძლებელი გახდა; „დროების“ შემდეგ მთავრობა აღარ ენდობა, ველარ ჩაუგდება ხელში ბასრ იარაღს. არა და, რაც დრო გადის, ოპოზიციისათვის უფრო და უფრო საჭირო ხდება გაზეთის დაარსება. მაჩაბელი წერილებს ღებულობს, მისი პარტიის რიგითი წევრები დაბეჯითებით მოითხოვენ — გაზეთი დააარსეთ, რომ ჭურში არ ვისხდეთ და ამ ბრძოლის ასავალ-დასავალი ჩვენც გავიგოთო. დახანება აღარ შეიძლება, საჭიროა ხალხს აუხსნან ბრძოლის შინაარსი. განუმარტონ ის მთავარი ღებულებები, რის გამოც ახლა ასე სამკედრო-სასიცოცხლოდ შებშიან ბანკის მმართველობას. ახლოვდება დამფუძნებელთა ახალი საზოგადო კრება. დაყოვნება და დროს დაკარგვა ომის წაგებას უდრის..

და აი, 1892 წლის გაზაფხულზე, დამფუძნებელთა ყრილობამდე ორიოდ თვით ადრე, გამოვიდა ანონიმური წიგნი, რომლის სახელწოდება იყო „თავადი ილია ჭავჭავაძე და მისი მოღვაწეობა“.

იმხანად წიგნების გავრცელება ისე მასობრივი როდი იყო, ხუთასტირაიიანი წიგნი წლობით იდო მაღაზიებში, გამომცემლობის აგენტებს თითო-ოროლა ცალობით დაჰქონდათ ხოლმე სხვადასხვა კუთხეებში და ძლივს ასაღებდნენ, მაგრამ ეს პატარა ბროშურა გამოსვლისთანავე დაიტაცეს. იგი ყველამ წაიკითხა; კითხულობდნენ ოპოზიციის წევრები, კითხულობდნენ მტრის ბანაკშიაც, და თუმცა წიგნი ანონიმური იყო, ყველამ იცოდა, რომ ის მაჩაბლის კალამს ეკუთვნოდა...

აღამიანის ცხოვრებაში არის ხოლმე საბედისწერო ნაბიჯები,

კვიმატი შეცდომები, რომელთა გამოსწორება შემდეგ აღარაფრით არ შეიძლება; გამოერევა ხოლმე დღეები, წლები, უკუღმართი წუთი, რომელიც გინდა საესებით ამოგლიჯო ისტორიიდან, ბიოგრაფიიდან, მაგრამ შეუძლებელია. ილია ჭავჭავაძის ერთი ბიოგრაფი წერს: „1875 წელი შავბედით წლად უნდა ჩაითვალოს ილიას ცხოვრებაში. ოპ, რა დიდის სიამოვნებით ამოვგლეჯდი ილიას ცხოვრების ისტორიიდან იმ ფურცელს, სადაც ეს წელია ჩაწერილი! ეს ის წელი იყო, როდესაც ილიამ პირველად ფეხი შესდგა ახლად დაარსებულ საადგილმამულო ბანკში. ოპ ნეტავ მე მაშინ უფლება მქონოდა, რომ მეთქვა ილიასათვის: ილია, შესდექ. ნუ აღგები მაგ მოლიპულ გზას, საშიშარია, ფეხს ვერ მოიკიდებ, დაგისბლტება, ძირს ჩაგიტანს, აი იმ ხევში, სადაც მოსჩანს დახავსებული, აშშორებული ქაობი. იქ თავს ველარ შეიმადგრებ, ჩაგიტანს, ჩაგითრევს, ჩაილეკები“...

შეცდომა იყო ზემოხსენებული ბროშურის გამოცემა, ისიც ასეთი სათაურით! ეს იყო ნაბიჯი, რომელიც ყოველგვარ უკანდასახევ გზას სჭრიდა, ისედაც დაძაბულ ურთიერთობას კიდევ უფრო ამწვავებდა და შერიგებას შეუძლებელსა ხდიდა. ახლა უფრო ხელშესახები მასალა მიეცათ ჯორებისა და ცილისწამების მოყვარულ-ვაებატონებს, რომლებიც ბრძოლაში თავს ნეიტრალებად აცხადებდნენ. ისინი ხელიდან არ უშვებდნენ ამ პატარა წიგნაკს და მთელი დღეები ხითხითებდნენ. ჭავჭავაძესთან მაჩაბელს აგინებდნენ; მაჩაბელს, პირიქით, გაბედულებასა და პირდაპირობას უწონებდნენ და მადლობას ეუბნებოდნენ, რომ მან „ყალბ ავტორიტეტს“ ანგარიში არ გაუწია და საქვეყნოდ ამხილა.

მაგრამ, სინამდვილეში „მადლობა“ მაჩაბელს არ ეკუთვნოდა, რადგან ეს ბროშურა მას თითქმის ძალათი დააწერინეს. ბროშურის გამოცემა ოპოზიციის „შტაბის“ სხდომაზე გადაწყდა და მაჩაბელი, როგორც ამ პარტიის წევრი, საერთო გადაწყვეტილებას უნდა დამორჩილებოდა. აკაკი წერეთელი თავის მოგონებაში პირდაპირ წერს: „ოპოზიციამ თავდაპირველად წესად შემოიღო, რომ რასაც ხმის უმეტესობით დაადგენდა, ის უექველად თვითუფლებად უნდა ეკისრა და ამან ზოგჯერ იძულებული გახა-

დამაჩაბელიც, რომ თავის სურვილის წინააღ-
მდეგ ემოქმედნა ბრძოლის დროს“.

ეს სიტყვები მით უფრო საგულისხმოა, იმასაც თუ გავითვა-
ლისწინებთ, რომ აკაკის ახლო მეგობრობა აკავშირებდა მაჩაბელ-
თან და ამდენად მისი იმდროინდელი განწყობილება უსათუოდ
ქცოდინებოდა. ამასვე ამტკიცებს გიორგი თუმანიშვილიც: „...მაჩა-
ბელი აქ (ე. ი. ბანკის საქმეებში) თავისუფლად არ მოქმედებდა,
ემორჩილებოდა პარტიის დისციპლინას და ამ პარტიობამ ყოვლად
დაიმორჩილა“.

მაჩაბლის პირადი წერილებიდანაც ჩანს, რომ იგი იძულებულია
ოპოზიციის გადაწყვეტილებას დაემორჩილოს. უფრო მოგვიანებით
იგი აპირებს თბილისიდან წასვლას, მაგრამ თან ყოყმანობს — „იქ-
ნება ჩემმა ამომრჩევეებმა ზნეობითად და-
პავალონ აქედან ფეხი აღარ მოვიცვალო“...
სწერს იგი ერთ თავის მეგობარს.

საერთო მსჯელობამ გავავითარა და ის კი დაგვავიწყდა, ამ
ბროშურის შინაარსსა და ზოგად ხასიათს გავცნობოდით. აქ გან-
ხილულია წერილმანი საბანკო საქმეები, მითითებულია ცალკეულ
შეცდომებზე, რომელიც ბანკის გამგეობას სხვადასხვა დროს დაუშ-
ვია და ამით ერთგვარი ზარალი უნახავს. ეს საკითხები ვიწრო
სპეციფიკური ხასიათისაა და ამდენად მათს დაწვრილებით განხილ-
ვას აქ არ შეეუდგებით.

ბროშურის საერთო ტონი არც იმდენად მკაცრი ყოფილა. ეს
საკითხები ცალ-ცალკე რომ ყოფილიყო დაბეჭდილი, გაზეთის
სხვადასხვა ნომერში, იქნებ სულაც არ მოსჩვენებოდა მკითხველს
ჰეცატრად. ბოლოს და ბოლოს, თითქმის იგივე საკითხები მაჩაბელმა
ამაზე ადრე ხელმოწერით გამოაქვეყნა „ნოვოე ობოზრენიეს“ ნომ-
რებში და მაშინ ასეთი გამომხატულება არ გამოუწვევია. მაგრამ
ახლა ყველაფერი ერთად იყო თავმოყრილი ერთ წიგნში და სა-
ზოგადოებაში ასეთი ფართო გამომხატულებაც ამით უნდა აიხსნა.
გარდა ამისა, მაჩაბლის შეცდომა ისიც იყო, რომ იგი ბანკის
საქმეების კრიტიკით არ დაკმაყოფილდა და ილიას საერთო საზო-
გადოებრთვ მოღვაწეობასაც გადასწვდა...

ერთი სიტყვით, ბროშურის გამოცემამ კიდევ უფრო გააღრმავა უფსკრული ილიასა და მაჩაბელს შორის...

მაგრამ რას აკეთებდა ამ დროს ვასო მაჩაბელი? ჩვენ უკვე ვიცით, როგორი დამოკიდებულება ჰქონდათ ერთმანეთთან ძმებს, მათ შორის არაფერი ყოფილა დაფარული. ისინი თავის გულის ხეაშიადს, გადაწყვეტილებას, მოსაზრებას, სულ წვრილმან საკითხებსაც კი ერთმანეთს უზიარებდნენ ხოლმე. ახლა რა მოხდა, ნუთუ ვერ მოახერხა ვასილ მაჩაბელმა თავისი გულითადი მეგობარი და საყვარელი ძმა შეერიგებინა? ან სად იყო ამ დროს უფროსი ძმა?

• • •

იმ წელს თითქმის მთელს საქართველოში ხოლერა მძვინვარებდა. განსაკუთრებით ქართლის სოფლები ააწიოკა ამ განუკურნებელმა სენმა. შევიდოდა ეს საშინელი მაჭლაჭუნა გვალვისა და მოუსავლიანობისაგან გაუბედურებულ სოფელში, თავის კლანჭებს ფართოდ გაშლიდა და ერთბაშად რამდენიმე ოჯახს მიადგებოდა, ჩაებლაუქებოდა, გასაქანს არ აძლევდა, სულს აღარ ათქმევინებდა. ჭერ გადატაცებულ გლეხების ოჯახებს დაერეოდა, ხოლო შემდეგ შეძლებულსა და წარჩინებულებსაც არ ივიწყებდა. შიმშილით დაჩაჩანაცბულ, მემამულეთა მიერ არაადამიანური მოპყრობით წელში გაწყვეტილსა და ჩარჩ-ვაჭრებისაგან სისხლგამშრალ ხალხს რაღა ახალი უბედურება ექირვებოდა! ცრუმორწმუნე და გაუნათლებელი სოფლის მოსახლეობა ჭერ სასოებით მიენდო მკითხავეებსა და ცრუ აქიმებს, რომლებიც იმხანად ერთიორად მომრავლდნენ. მაგრამ როცა სენი უფრო გამძვინვარდა და ფართოდ მოედო მთელს კუთხეებს, ხალხი პანიკამ მოიცვა. გაჩნდებოდა თუ არა სოფელში სენი, ხოლერიან ოჯახს ყველა გაემიჯნებოდა, თითქოს შერისხული ყოფილიყოს; ვისაც შეძლება ჰქონდა, მაშინვე ურემს შეაბამდა, ზედ ჯალაბს დასხამდა და ფაციფუცით დაიძრებოდა... თვითონაც არ იცოდა საით. მაგრამ საცა არ უნდა წასულიყვნენ, ეს მაჭლაჭუნა ყველგან ხედებოდათ. დაცარიელებულ სოფლებში უპატრონოდ მიტოვებული საქონლის ბლავილი ისმოდა, ჩამონგრეული ქოხებიდან კენე-

სისა და მოთქმის ხმა გამოდიოდა. ხალხი ზედიზედ იხოცებოდა და დამმარხავი არსად იყო...

ეს შემადქმუნებელი სურათები შესანიშნავად აქვს აღწერილი ნიკო ლომოურს. ერთ მოთხრობაში მას გამოყვანილი ჰყავს ახალგაზრდა ინტელიგენტები, რომლებიც კარდაკარ დადიან და ხოლერიან ავადმყოფებს უვლიან. პროტოტიპების საძებნელად შორს წასვლა არ დაგვჭირდება: ჩვენ შეგვიძლია მაჩაბლების ოჯახში აღმოვაჩინოთ ისინი.

ვასილ მაჩაბელი, ბოლოს და ბოლოს, პეტერბურგიდან სამშობლოში დაბრუნდა და აქ მოეწყო სამსახურში. ცოლად შეირთო ვეზირიშვილის ქალი, მეტად სათნო და კეთილი ადამიანი. იმხანად, ესე იგი 1892 წლისათვის, მას ჯერ კიდევ სამი შვილი ჰყავდა და ზაფხულს, ჩვეულებრივ, თამარაშენში ატარებდა.

თამარაშენში რომ გაჩნდა ხოლერა პირველად, ვასილ მაჩაბელი შინ არ იყო. საშინელმა პანიკამ მოიცვა მთელი სოფელი. ხალხი დატრიალდა, ზოგმა ურემი გააწყო, ზოგმა წინ გაირეკა ცოლ-შვილი და ხურჯინმოკიდებულნი მთებისკენ დაიძრნენ. ერთ საათსაც არ გაუვლია, რომ ახლა მეორე ოჯახში გაჩნდა ხოლერა. ავადმყოფები ღვთის ანაბარად მიაგდეს...

და აი აქ გამოამჟღავნა თავისი დიდი სათნოება და სიკეთე ვასილ მაჩაბლის მეუღლემ, ნინომ. იგი არ დაიბნა, გაჩნდა თუ არა სოფელში ხოლერა, მაშინვე კაცი აფრინა ქმართან, ხოლო თვითონ არც კი დაფიქრებულა, ისე შევიდა ავადმყოფთან...

ორიოდე დღის განმავლობაში მთელ სოფელს მოედო სენი, მშველელი არსად არა ჩანს, არც ექიმიც სადმე, არც წამალი. ხალხი რამდენიმე საათის განმავლობაში იხოცება. ნინო მაჩაბელს ვეღარ აკავებენ, გაიგონებს თუ არა კენესას, მაშინვე ქოხში შეეპარდება, ავადმყოფს დაუყვავებს, წყალს დააღვინებს, უშლიან, მაგრამ არ იშლის. გაჭირვებულებს რომ ხედავს, გული აღარ უთმენს.

მოხდა ის, რაც მოსალოდნელი იყო და რისიც ასე ძალიან ეშინოდა ვასილ მაჩაბელს... ნინოს ხოლერა შეეყარა და 12 საათში გაათავა.

ძმის უბედურება ვანომ მოგვიანებით გაიგო. იმ ზაფხულს იგი თავისი ცოლ-შვილით ქვისლთან იყო სტუმრად.

ბეჟან წერეთელს ევროპულად მოწყობილი სახლი ედგა საჩხერეში და მდიდრულად ცხოვრობდა. სტუმართმოყვარე ოჯახი არაფერს იშურებდა საყვარელი სტუმრების გასამხიარულებლად და პატივისცემად. ვანოს გარდა, იქ იყვნენ აგრეთვე გიორგი და დათო ბაგრატიონ-დავითიშვილები და ამათი უმცროსი და ბაბო. თავის სოფელშივე ატარებდა ზაფხულს აკაკი წერეთელიც, რომელიც პეტერბურგიდან რამდენიმე თვის წინათ დაბრუნდა. აკაკი ხშირად ეწვეოდა ხოლმე ბეჟანს, და ყოველ მის სტუმრობას, რაღა თქმა უნდა დიდი სიხარული შეჰქონდა ოჯახში. გვიან ღამემდე ისხდნენ მწევანე ფანჩატურებით დაბურულ ეზოში და თამაშობდნენ, საუბრობდნენ. ხუმრობდნენ, დროს მხიარულად ატარებდნენ.

არც თუ ისე იშვიათად ცხენებითაც გაისეირნებდნენ ხოლმე ახლომახლო სოფლებში და ბუნების სიმშვენიერით ტკებოდნენ. მაჩაბელი მოხიბლა ზემო იმერეთის სიკეკლუცემ. ასეთი მშვენიერი არაფერი მინახავსო, თქვა; მერე აკაკის გადახედა და ღიმილით დასძინა: წარმოიდგინე, ქართლს არაფრით ჩამოუვარდებაო. მისივე სიტყვები მოაგონა პოეტს! გიორგი ბაგრატიონი კი მართლაც მთელი სერიოზულობით ამტკიცებდა — ეს მდებარეობა საოცრად მაგონებს ჩვენს ბრილსაო. წერეთლებს ეცინებოდათ, ჯერ სადა ხართ, ნამდვილ მშვენიერებაა და ბუნების სიდიადეს აწი გაჩვენებთო. მიმართა ქვისლსა და ცოლისძმებს ბეჟანმა.

და მართლაც ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა იმან, რაც ამ მოგზაურობის დროს იხილა მაჩაბელმა.

რაკი შორს მიემგზავრებოდნენ, ქალები არ წაუყვანიათ, ვერც ნაავადმყოფარმა პოეტმა გაბედა წასვლა. საგულდაგულოდ შეარჩიეს მთის გზებს შეჩვეული ცხენები და დილაადრიან გაუდგნენ გზას. მასპინძლის განზრახვა იყო, სტუმრებისათვის ეჩვენებინა თამარის საყდარი, რომელზედაც სწორედ იმ ხანებში რამდენიმე საყურადღებო ცნობა დაიბეჭდა გაზეთებში.

საუკუნეების განმავლობაში იღუმალეებით იყო მოცული მიუვალ კლდეზე რაღაც უხილავი ძალით აშენებული ტაძარი, რომელშიაც, გადმოცემის მიხედვით, თამარ მეფის ოქროს კუბო ასვენია და ჩაუქრობელი კელაპტრები უნთია. მხოლოდ ახლა მოეხერხებინა ერთ რაჭველ გლეხს ციცაბო კლდეში კიბეების გამოჭრა და იმ ტაძრამდე

ასვლა. ეს საყდარი რაჭის საზღვრებში მდებარეობს, შქმერსა და ზოყვას შორის.

მგზავრები ცხენებს მიაჩქარებდნენ, რათა დროულად ჩასულიყვნენ და ტაძრის დათვალიერება მოესწროთ. საცალფეხო გზა დაბურული ტყის ნაპირებს მიჰყვებოდა. მთის გამაცოცხლებელმა ჰაერმა, გარეულ მცენარეთა და ყვავილთა დამატორობელმა სურნელმა, პეიზაჟების სიმშვენიერემ და მთელი ბუნების გრანდიოზულობამ უჩვეულოდ გაახალისა მაჩაბელი. იგი მალიმალ შეაჩერებდა ხოლმე ცხენს და გასცქეროდა მზით დაფერილ პორიზონტს, რომელიც შორს, შორს თეთრად გადაჰენტილ ღრუბლებს უერთდებოდა. წიხმედიდურად ამართულიყვნენ მარადი თოვლით დაფარული კავკასიის ბუმბერაზი მთები, რომლებიც სპეტაკი მწვერვალებით თითქოს ზეცას ებჯინებოდნენ. „ბუმბერაზ მთანი მაღალნი, ცათამდე აყუდე-ბულნი“... აგონდება ოცნებაში წასულ მაჩაბელს საყვარელი პოეტის სიტყვები. მაგრამ ბეჟანი დაურღვევს ტკბილ ოცნებას, იგი აჩქარებს, უნდა დროზე ჩაიყვანოს ადგილზე და მაჩაბელიც სინანულით შენიშნავს შემდეგ: „...მივაჩქარებდით ცხენებს... აღარ ვაქცევდით ყურადღებას არც მშვენიერ მთის ჰაერს, რომელიც შქმერის არემარეს დაჰბერავდა, არც მრავალფრად აყვავებულს მუხლამდე ამომწდომს მთის ბალახს, რომლის მსგავსს ბარში კაცი ვერ ნახავს. არც შუა ზაფხულში თოვლით დატვირთულს ახლომახლო მთებს, საიდანაც საამო ნიაფი გულს გვიგრილებდა...“

შუადღე იქნებოდა, როცა განთქმულ ქვაგახეთქილას მიაღწიეს. აქ კი აღარაფრით არ შეიძლებოდა არ შეჩერებულებოდნენ და საქართველოს ბუნების მთელი მშვენიერება არ განეცადათ.

„...მივალწიეთ ქვაგახეთქილას, საიდანაც უეცრად ისეთი სურათი წარმოგვიდგა თვალწინ, რომ გრძნობა-გონება დაგვიტყვევა და სხვა აღარაფრისათვის მოგვაცალა,— წერს მაჩაბელი,— ზემო იმერეთიდან რაჭის დედა-ქალაქ ონამდე დიდი გზა მიმავალი და ეს გზა სხვათა შორის, ერთს ალაგას ვეება კლდეს შეხვდება. ეს კლდე რაღაცა ძალას შუა გაუბია, შუაზედ გზა დადებულა და აი სწორედ ამ ალაგას ეძახიან ქვაგახეთქილას. აქეთ-იქით აყუდებულნი კლდენი ჩარჩოს ხეებსავეთ დგანან, თითქოს მშვენიერის ნახატის შემოსაზღუდად, და მართლაც უეცრად ამ ორ კლდეთა შორის ისეთი სურათ-

თი წარმოგიდგებათ, რომელსაც აღარ გინდათ თვალი მოაშორეთ. თითქოს ძლიერის აშლილობის დროს, როცა მთაგორებს უხილავი ქვესკნელის ძალა მალა ისროდა და ერთი-ერთმანეთს აყრიდა და აზვავებდა, ბუნება გაშეშებულიყოს და საუკუნოდ დარჩენილიყოს ნიშნად უფსკრულის ძალთა არევიანებისა. მთა მთას მისდევს, გორა — გორას, ვაკეს თითქმის ვერსად ხედავთ და მხოლოდ ორგან იმ უსწორმასწორო სურათს ზოლივით ხაზები აქვს გავლილი, ერთი ბუნებას გაუკვალავს და მასზედ მთაგორებს შფოთიან რიონის ზვირთებს, მეორე არის ნაყოფი ხელოვნებისა, დიდი ფოსტის გზა, რომელიც მამისონის უღელტეხილს ქუთაისს უერთებს. ამ ერთმანეთთან გადახლართულ მთა-გორებში ადამიანს, სადაც მოუხერხებია, თავისი სადგურები მთის კალთებისათვის მიუყრავს და წვითა და დაგვიტყდომის უწყალო ბუნებას ორი მტკაველი ძიწა, თუ ნებით არა, ძალით მაინც გამოაცალოს. რიონსა და გზას იქით სჩაწან თვალუწვდომელი კავკასიის მთები, ისე ახლო, თითქო ხელი რომ გააწვდინოთ, შეხება არ გაგიჭირდებათო. ხედავთ ბურუსში გახვეულ მწვერვალთ, გრძნობთ თითქოს მათგან მობერილ სიცივის ჟრუანტელს, თვალს გტაცებთ ყინულის სპეტაკი მდინარე, ორ მალალ მთას შორის ნელად და უჩინრად თავქვე დაბლობისაკენ მიჰაველი...”

ხშირად დაფიქრებულა მაჩაბელი სამყაროს აღნაგობაზე, უსაზღვრო სივრცეში მოსრიალე ვეებერთელა მნათობებზე, იმ „უხილავ ძალებზე, რომლებიც მთაგორებს მალა ისროდა და ერთი-ერთმანეთს აყრიდა“. მაგრამ ახლა თითქოს პირველად განიცადა მან მთელი სიდიადე ბუნებისა. ახლა იგი ქვის ბუნებრივ ამბრაზურას იქით ცხადად ხედავდა ფართოდ გადაშლილ რაღაც დიადსა და გრანდიოზულ სანახაობას, რომელსაც ვერ შეედრებოდა ვერავითარი ნახატი. ადამიანის ხელის კერავითარი ქმნილება.

მაჩაბელს თვალეები გაუშტერდა, ერთბაშად თითქოს რაღაც ძალამ აიტაცა და სამყაროს დაუსრულებელ მოძრაობაში შეაგდო. თითქოს აშკარად გრძნობს და განიცდის სამყაროს ვეებერთელა სხეულების დაუცხრომელ სრბოლვას, და თითქოს თვითონაც ბუნების ამ მარადიულ ფერხულში ჩაბმულა...

ლიტერატურაში ხშირად ვხვდებით ხოლმე — როცა ადამიანი ისე ხელშესახებად განიცდის ბუნების მთელს სიდიადესა და უსას...

რულობას, სრულს უმწეობას იგრძნობს, სამყაროს მარადისობაში თავი უბადრუკ არსებად მოეჩვენება და განუსაზღვრელ სევდას მიეცემა. სულ სხვაგვარმა გრძნობამ შეიპყრო მაჩაბელი. იგი აღეგზნო, ეგზალტაციაში მოვიდა, თითქოს თვითონვე შეუერთდა მარადისობას, წამით ყველაფერი დაავიწყდა...

გზაზე დაბალ-დაბალი კაცი გამოჩნდა, რომელსაც შუბლზე ხელი მოეჩრდილა და მათკენ მოეშურებოდა. უცნობი შორიდანვე მიესალმა მოგზაურებს.

— შუადღე მშვიდობისა, თქვენი ჭირიმე!

მაჩაბელს ეს კაციც ეუცნაურა და მისი სალამიც. ქართლში ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ამბობენ „დილა მშვიდობისა“. „სალამო მშვიდობისა“, მაგრამ „შუადღე მშვიდობისა“ პირველად აქ გაიგონა...

უცნობს საყდრამდე მიმავალი მოკლე გზა ჰკითხეს, საძიოდე ვერსი ჰქონდათ გასავლელი. თავქვე დაეშვნენ. მართლაც უცნაური გამოდგა ეს კაცი, ქარაგმებით ლაპარაკობდა, ნახევარიც ვერ გაიგეს მისი ნათქვამისა. აღმოჩნდა, რომ სწორედ ამ კაცს გაეკეთებინა კლდეში საყდრამდე ასასვლელი კიბე. მოგზაურები დაინტერესდნენ, ჩაეკითხნენ, შიგთუ მოახერხებ შესვლა, ან რა ნახეო. უცნობი კვლავ ქარაგმებზე გადავიდა და მისი პასუხისა ველარაფერი გაიგეს. ცოტა რომ გაიარეს, ხელმარჯვნივ ოთხმოცამდე საყენის სიმაღლეზე ციცაბო კლდე აღიმართა. სწორედ ამ კლდეში საუკუნეების წინათ ჩაუდგამთ საყდარი. მაგრამ რა ხელმა ააშენა, რა ხელმა ჩადგა?! კლდის ძირიდან თხუთმეტობდე საყენის სიმაღლეზე სიპი ქვა თითქოს განგებ შიგნით შეწეულა, პატარა მოედანი გაკეთებულა და ამ მოედანზე დგას ტაძარი.

„საყდარი თვითონ პატარაა, — წერს მაჩაბელი, — თითქოს ბანჩანგრეული; ცალ მხარეს კარები აქვს მიბმული, რომელზედაც კლიტეც ჩანს. შუაში პატარა ოთხკუთხედი ფანჯარაა დატანებული, ცოტა მოშორებით საყდრის სისწორეზედ მღვიმეებია კლდეში და ერთ მღვიმემდე საყდრის კარებიდან მარცხნივ ბილიკია თითქოს გავლებული, რომელსაც ხარიხებად უბრალო ხეები აქვს გაწყობილი... საყდრამდე სიპი კლდე 12 — 14 საყენის სიმაღლეა; მაგრამ ვიდრე კლდის ძირამდე მიხვალთ, რამდენი შიში და გულისტრია-

ლი უნდა გამოიაროთ: ადინართ ფოთხვით, ებლაუჭებით ბუჩქებს, ზოგან ბალახებსაც კი, რომელნიც შეიძლება ხელში შეგრჩეთ და თავქვე დაეშვათ, მაგრამ ზოგან ბალახიც არ არის და უნდა ნება-უნებურად გამოშვერილ წვრილ კენჭებს მოეჭიდოთ, რომ კიბის ძირამდე ახვიდეთ“...

საყდრამდე ასვლა მაინც ვერ მოახერხეს, რადგან ამ რაკველი გლეხის მიერ ხის ლართხებით გაკეთებული კიბე, რომელიც მის მიერვე კეტით დახვრეტილ კლდეშია გამაგრებული, ხაფანგდადებული და კლიტით დაკეტილი დახვდათ: ხუთ საფეხურს ზევით ასვლა აღარ შეიძლებოდა. გუბერნატორს აეკრძალა კიბეზე ასვლა, რადგან ეს დიდ საშიშროებასთან იყო დაკავშირებული.

შთაბეჭდილება დიდი იყო და მაჩაბელი მეტისმეტად აგზნებული ბრუნდებოდა შინ, მთელს გზაზე ხმა არ ამოუღია, ცხენისთვის სადავე მიეშვა და ოცნებაში წასულიყო.

საჩხერეში ძმის უბედურების ამბავი დაუხვდა. ნინო უკვე დაეკრძალათ. მაჩაბელი შეწუხდა, წარმოიდგინა, რასაშინელ დღეში იქნებოდა მისი საყვარელი ძმა, რომელსაც ცოლის დაკრძალვა ვერც კი მოესწრო, რომ ახლა შეილი გახდომოდა ავად. დაჯდა და, ცრემლმორეულმა, ნუგეშის წერილი მისწერა ძმას.

„ჩემო გულთ საყვარელო ძმაო ვანო, — სწერს საპასუხო წერილში ვასილ მაჩაბელი, — თუმცა შენი ორი წერილის წაკითხვაში ბევრი ცრემლები მცვივოდა, მაგრამ მაინც ორივენი დიდი მანუგეშებელნი იყვნენ ჩემი გულისათვის... რასაც წამს ხოლერა გაჩენილიყო თამარაშენში, მამინათვე ვარიანში კაცი ეფრინა ჩემთან. მთხოვდა მყისვე მივშველებოდი სოფელს და სახლს და კარს. მაშინვე მოვიქერ, მართლაც ორი კაცი გამხდარიყო ხოლერით. მეორე დღესვე დავიბარეთ ხალხი, შევადგინეთ სანიტარნი კომისია, გავასუფთავებინეთ მთელი სოფელი, თუმცა მომეტებული ნაწილი გაჩინულიყო, რასაც წამს შეეტყოთ ხოლერა გაჩნდაო. გუბერნატორსაც დეპეშა მივსწერეთ ექიმისა და წამლებისათვის, რადგან ვერ წარმოიდგენ ამ მხრით რა უპატრონოდ და უნუგეშოთ არის ჩვენი სოფლები დაგდებული. საწყალი ნინო ძალიან ცდილობდა ყველასათვის, ვინც გახდებოდა ავად, მაშინვე პატრონობა გაეწია... გული მიკვნესის და ვერ შერიგებია იმ აზრს, რომ მე ნინო აღარა მყავს“...

ეს მოხდა მკათათვის მიწურულში, ხოლო ამაზე რამდენიმე თვით ადრე ვასილ მაჩაბელმა წაიკითხა ის ანონიმური ბროშურა, რომელზედაც ჩვენ ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი. საკვირველი ის არის, რომ მას ძმა არ გაუკიცხავს. ადრე, დიასამიძის წინააღმდეგ მკაცრად გამოსვლა უსაყვედურა ვანოს, ახლა კი კრინტიკ არ დაუძრავს, არ გამოქომაგებია თავის გულითად მეგობარს!

საქმე ის არის, რომ ვასო მაჩაბელი ოპოზიციის მხარეზე აღმოჩნდა, საშინელი ბრძოლის დროს იგი ძმას ამოუდგა გვერდში. პირველად მისი მონაწილეობა მეტად პასიური იყო. ერიდებოდა მეგობრის წინააღმდეგ აშკარად გამოსვლასა და აქტიურ მოქმედებას. მერე კი, როცა მდგომარეობა გამწვავდა და პარტიებს შორის სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გაჩაღდა, ვასილ მაჩაბელი ენერგიულად ეხმარებოდა თავის უმცროს ძმას...

* * *

მაჩაბელი ვერ ისვენებს. მისი სტიქია თავიდანვე მოძრაობა და დაუცხრომელი მუშაობა იყო. ახლა კი თითქმის უმოქმედოდ დგას, დადის სამსახურში, რომელიც სულაც არ ეკარება მის სულსა და გულს. გრძნობს, რომ ამ სამსახურით ვერაფერ დახმარებას უწევს თავის მშობლიურ ხალხს. უამისოდ კი სიცოცხლე სიცოცხლედ არ მიაჩნია. ყველაზე ბედნიერი დრო მაჩაბლის ცხოვრებისა იყო ის რამდენიმე წელი, როცა იგი გაზეთის რედაქტორობდა. მაშინ საშუალება ჰქონდა ყოველდღიურად გასაუბრებოდა თავის ხალხს, გაცნო მისთვის ქვეყნად რა ხდებოდა, ჭირის ოფლი მოეწმინდა, მტრისთვის საკადრისი პასუხი მიეგო და მუდამ მშრომელი ხალხის ქომაგი ყოფილიყო.

დამწუხრებული მშობლის გულისტკივილით მოიგონებს ხოლმე ვანო „დროებას“ და მუდამ ხელსაყრელი დროის მოლოდინშია, რომ ნებართვა მიიღოს და გაზეთი აღადგინოს, მაგრამ ასეთი ხელსაყრელი დრო იგვიანებს, — მეფის მთავრობა მაჩაბელს არ ენდობა...

რაკი დამოუკიდებელი გაზეთის დაარსება არ ხერხდება, მაჩაბელი ცდილობს სხვის სახელზე გამოიტანოს ნებართვა.

ამას აკაკი წერეთელიც ურჩევდა: „თუ მოახერხო, გამოძებნე სანდო პირი, რომ ბოლოს არ გადგეს, და გაზეთი ათხოვნიდე. მუიშედი მაქვს, რომ აქ ნება დამართონ. დაპირებას არიან ჩემთან. მხოლოდ სანდო კი უნდა იყოს“. ამას ჯერ კიდევ 1391 წლის ზაფხულზე სწერდა აკაკი ვანოს პეტერბურგიდან. მას შემდეგ ბევრჯერ ჰქონია მოლაპარაკება აკაკისთან, ხოლო აკაკის მეშვეობით გიორგი წერეთელთანაც.

საბოლოოდ, როგორც იქნა, გადაწყდა. შეთანხმდნენ გაზეთის პროგრამაზე, მიმართულებაზე, სახელწოდებაზე...

გაზეთი იქნება წმინდა დემოკრატიული, სამეცნიერო-სალიტერატურო ორგანო. უნდოდათ საპოლიტიკო ყოფილიყო, მაგრამ მეფის მთავრობა წინასწარვე იზღუდევს თავს და ურჩევს, რომ პოლიტიკაზე წერა მათი საქმე არ არის. სახელწოდება გაზეთისა — „კვალი“; უნდა გამოვიდეს ყოველდღიურად (პირველად ასე იყო გათვალისწინებული); გამომცემელი — ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლისა, მას დახმარებას გაუწევს ე. წ. სამეურნეო კომიტეტი რომელშიაც ანასტასია წერეთლის გარდა შედიან — ალექსი ჭიჭინაძე, გიგო გაბაშვილი, მაჩაბლის ცოლისძმა გიორგი ბაგრატიონ-დავითიშვილი და გიგო დიასამიძე (სხვათა შორის საბოლოო მოლაპარაკებაც დიასამიძის სახლში გაიმართა — ბრილში), სარედაქციო კომიტეტში შედიან — აკაკი, გიორგი წერეთელი და ივანე მაჩაბელი. 1892 წლის დეკემბერში ხელშეკრულება გაფორმდა სარედაქციო და სამეურნეო კომიტეტებს შორის. გაზეთი ახალი წლიდან უნდა გამოვიდეს.

სოფლებში ხელისმოწერა ჩატარდა. ყოველ კუთხეში გაიჩინეს წარმომადგენლები, რომელთაც გაზეთის გავრცელება და საერთოდ მკითხველებთან ურთიერთობა დაევალებს. გორში ამ საქმეს კოლა ფაველენიშვილი უძღვებოდა. ხელისმოწერათა რიცხვმა დიდად გადააჭარბა მოლოდინს. ხალხი მოუთმენლად მოეღის ახალ გაზეთს. ინტერესს ერთიორად აძლიერებს სარედაქციო კომიტეტის შემადგენლობა, განსაკუთრებით აკაკის სახელი.

„სრული იმედია, რომ ჩვენს მაზრაში ასზე მეტი ხელისმოწერელი გვეყოლება, — სწერს კოლა ფაველენიშვილი მაჩაბელს, — ეცადეთ კი, რომ პირველივე ნომერში ფხიანი და საინტერესო ჩაბ

ზოგჯერ იმდენად, აქედანაც მეორე მოძახილს მოგაშველებთ და საქმე გაიხარხება: ჩერ „კვალი“ აქ არავის მოგვსვლია და იმის შოლო-დინში ლაშის სული ამოგვძოეს, ააალ ჟელს არც კი ულოცამო ერთმანეთს, ისევ ძველი გვგონია, ვიდრე „კვალი“ გამოვა. ნულარ დააგვიასებთ, დოროსე მოგვაშველეთ, კითხვის საღერღელი იმდენად აშლილია საზოგადოებაში, რომ თუ „კვალს“ ყველა ერთის გულით არ მოვლის, ექვი არ არის, რომ ერთნაირი შოუთქენლობით კი უნდათ იმის ნახვა“...

1893 წლის იანვრის პირველ რიცხვებში „მოწყურებულმა მკითხველებმა“ ახალი გაზეთი მიიღეს. ხალის აღფრთოვანება გამოუთქმელია, „კვალი“ ხელიდან სელში გადადის, მკითხველები შთაბეჭდილებას უზიარებენ ერთმანეთს, თითქმის ყველამ ზეპირად იცის აკაკის შესანიშნავი ლექსი, პოეტის შემოქმედების შედეგად, „განთიადი“, რომელიც მისივე სხვა ორ ლექსთან ერთად „კვალის“ პირველივე ნომერში დაიბეჭდა.

მაჩაბელმა ხალისიანად მოჰკიდა საქმეს ხელი. გაზეთის ფურცლებზე ხშირად გამოჩნდება მისი წერილები. მაგრამ ძველი ჩვეულებით მიხედვით, სტატიებს გვარს არ აწერს, ან მარტო ინიციალებს მოაწერს, ან უფრო ხშირად, პირდაპირ, გვარისა და ინიციალების მოუწერლად ბეჭდავს ხოლმე. ახლა დიდი დაკვირვებაა საკირო იმის გამოსარკვევად, რომელი წერალი ეკუთვნის მაჩაბლის კალამს. ნომერი ისე არ გამოვა, რომ აკაკის ლექსი ან ფელეტონი არ იყოს დაბეჭდილი. ეს განსაკუთრებით ხელს უწყობს გაზეთის ფართო მოსახლეობაში გავრცელებასა და პოპულარობას. საქმე წინ მიდის. პირველი უზერხულობანი, რაც უმთავრესად გაზეთის ტექნიკურ მხარეებს ეტყობოდა, თანდათანობით სწორდება. ერთი სიტყვით, „კვალს“ გარკვეული სახე და ხასიათი მიეცა:

და სწორედ ამ დროს კვლავ ახალი გაუგებრობა! გაზეთის ფურცლებზე ერთბაშად გაჰქრა აკაკის ლექსები და მაჩაბლის სტატიები...

პირველად ეს შემთხვევითი მოვლენა ეგონათ. მაგრამ შემდეგ, თანდათანობით, შესამჩნევად გახდა აკაკი წერეთლისა და ვანო მაჩაბლის დაჯინებული ღუმელი. ხალხში მითქმა-მოთქმა შეიქნა. ხელის-მომწერლებში უკმაყოფილება გაჩნდა. აშკარა იყო, რომ „კვალის“ რედაქციაში განხეთქილება მოხდა...

განხეთქილება მეტად თავისებურად დაიწყო. ხმაბალა არავის გამოუთქვამს საყვედური ვისიმე მიმართ. სარედაქციო საქმის მთელი სიმძიმე უმთავრესად მაჩაბელს აწვა და ისიც ენერგიულად მუშაობდა. მაგრამ მაჩაბელმა იგრძნო, რომ მუშაობის ერთად გაგრძელება ძნელი იქნებოდა. შელაპარაკება არა ჰქონიათ ერთმანეთთან, მაგრამ რედაქციის ყოველი წევრი და თანამშრომელი გრძნობდა, რომ მდგომარეობა იძაბებოდა და ადრე იქნებოდა თუ გვიან, აშკარა განხეთქილება უნდა მომხდარიყო. ამ ხანებში ბანკში ხელახლა არჩეულ მაჩაბელს დიდი ხნით მოუწდა წასვლა ქართლის სოფლებში. და სწორედ ამ დროს მოხდა ის, რამაც მაჩაბელსაც დიდი სულიერი ტკივილები მიაყენა და საერთო განხეთქილების გაღრმავებასაც ხელი შეუწყო.

ეს იყო დაუჩერებელი რამ, და არც უნდა მომხდარიყო!..

ზაფხულის ერთ-ერთ ნომერში „კვალმა“ გამოაქვეყნა ცნობა იმ ორასი თუმნის შესახებ, რომელიც თითქოს რუსთაველის ძეგლის ასაგებად შეეგროვებინოს „დროების“ რედაქციას, ჭერ კიდევ სერგეი მესხის სიცოცხლეში. ახლა ამ ფულს „დროების“ უკანასკნელ რედაქტორს ივანე მაჩაბელსა სთხოვდნენ.

მაჩაბელი ქართლის სოფლებში ხანგრძლივი მოგზაურობის შემდეგ ფცაში დაბრუნდა, სადაც იმჟამად მისი ცოლ-შვილი იყო და ერთბაშად გადაიკითხა „კვალის“ ნომრები. მოულოდნელი იყო მისთვის ეს წერილი და სახტად დარჩა.

განა შეიძლება ასეთი უპინდისო ცილისწამება?! ეის დასჭირდა ასეთი საშინელი ტყუილის მოგონება. მთელი ერთნახევარი ათეული წლის განმავლობაში საქართველოში არ წამოწყებულა სულ უქცირვის საზოგადოებრივი საქმეც კი, რომელშიაც მაჩაბელს აქტიური მონაწილეობა არ მიეღოს, მით უმეტეს, არ შეიძლებოდა მხედველობიდან გამორჩენოდა ისეთი დიდი საქმე, როგორიც არის რუსთაველის ძეგლის აგება, და ისიც „დროების“ ინიციატივით!

„არა, ეს საშინელი პროვოკაციაა!.. მაგრამ რად დასჭირდათ? — ფიქრობს მაჩაბელი. — მე ხომ ისედაც ვგრძნობდი, რომ ჩემი დარჩენა რედაქციაში აღარ შეიძლებოდა და წამოსვლას ვაპირებდი!“ მაჩაბელს მწარედ ეცინება. „მაინც რა უბედურ დღესა ვარ დაბადებული. ყველგან ხელის შეშლა, ყველგან დაბრკოლება. ყველგან

უსიამოვნება! თითქოს მხოლოდ უსიამოვნებისთვის იქოს ადამიანი გაჩენილი ჰქონდა!..“

იგი უხალისოდ განაგრძობს გაზეთის ნომრების თვალიერებას, და... კვლავ სიურპრიზი! ლექსად დაწერილ პატარა ფელეტონში უკიდურესობამდეა დამცირებული მაჩაბელი! გაზეთებს გვერდზე მიჰყრის და ეზოში გავარდება...

დიდხანს არ დამშვიდებულა მაჩაბელი. ჩქარი ნაბიჯით დადის ხეივანში და ვერ მოუსვენია. ტასო შეშფოთებით ადევნებს თვალს, მაგრამ ახლო მისვლას ერიდება. უკვე იცის მისი ხასიათი, ასეთი ალელუების დროს ნუგეშის ცემა და დამამშვიდებელი სიტყვების თქმა ამაო იქნება, უფრო გააღიზიანებს... მაგრამ პატარა ბიჭუნას ჯერ ალლო ვერ აუღია მამის ხასიათისათვის. მან აშკარად იგრძნო, რომ მამამ ერთბაშად შესწყვიტა მასთან ალერსი, მერე რაღაც ქაღალდებს დაუწყო კირკიტი და ბოლოს გარეთ გავარდა. ბავშვმა ითაკილა მისი ასეთი უგულვებელყოფა, ფანჯარასთან მივიდა და კალთა დასწია დედას, რომელიც შეშფოთებით ადევნებდა თვალს ქმარს. დედა ერთი წამით მოუხედავს ბავშვს, მის გაკვირვებულ და მოწყენილ სახეს რომ შეხედავს, დაუყვავებს და იმ დიდ ქაღალდებზე ანიშნებს — ცუდია, იმან გააბრაზა ჩვენი მამიკო. მერე ამოიოხრებს და ისევ ფანჯარას მიადგება.

ბავშვმა ერთბაშად რაღაც გადაწყვიტა და ახლა უკვე საქმიანი სახით ქაღალდებისაკენ გაემართა. მაგრამ ნაბიჯი მოკლე გამოუვიდა, თავი კი უფრო სწრაფად გააქნია წინ. კინაღამ დავარდა. ერთბაშად შედგა და ახლა უფრო ფრთხილად გაბაჯბაჯდა, გაზეთებთან მივიდა, პატარა თათი დაარტყა, ნიშნის მოგებით გაიცინა და გარეთ გაბაჯბაჯდა, ფრთხილად ჩაბობლდა კიბეზე, და ქშენით გაექანა მამისაკენ. ტასომ და ვანომ ერთდროულად შენიშნეს ეზოში გაშული ბავშვი, დედამ შეჰკივლა, მამას კი სახე ერთბაშად გაებადრა და ხელში აიტაცა ბიჭუნა, რომელიც ყოველნაირად ცდილობდა მამა მიეხვედრებინა, რომ ალელგება აღარ იყო საჭირო, რადგან მან უკვე იძია შური! ტასოც ეზოში გავარდა, ცრემლმორეულმა ქმარს თავი მკერდზე მიადო. „ჩემო სიცოცხლე, თქვენ რომ არ მყავდეთ, მართლაც ძნელი იქნებოდა ჩემთვის ამდენი უსიამოვნების გადატანა!..“ ეუბნება ვანო.

პატარა ოჯახი გეგმას აწყობს. ვანო ახლავე გაემგზავრება ქალაქს; მართალია, ჯერ ისევ ცხელა, მაგრამ წაუსვლელობა არ შეიძლება, საბანკო საქმეები აქვს, თანაც „კვალის“ წერილსაც უნდა გასცეს პასუხი. ტასო ჯერ დარჩება. ახლა იგი მეორე შვილს ელოდება და მისთვის არ შეიძლება ასეთ სიტყვაში ქალაქს წასვლა. ამას გარდა, ხოლერა ჯერ კიდევ არ განელეზულა და საშიშიც არის. იგი შემოდგომის შუა რიცხვებამდე დარჩება; ჩურჩხელებს დაამზადებს და მერე ჩავა ქალაქში...

— ბევრი წყევლა შეხვდება ჩემგან იმას, ვინც პირველად ჩურჩხელები მოიგონა, — ალერსით ეუბნება ვანო ცოლს, — ჩურჩხელებამდის ასე მარტო უნდა ვიყო? ვერ წარმოიდგენ, როგორ მომწყინდება ხოლმე უთქვენოდ!..

ტასო საჩხერეშიაც აპირებს გამგზავრებას, უფროს დასთან, რომელიც აგერ რამდენიმე თვეა აღარ უნახავს. მაგრამ ვანო დაბეჯითებით სთხოვს, საჩხერეში ნუ წახვალ.

— ჯერ ერთი, საშიშია ამდენ მგზავრობაში სადმე ხოლერას არ გადაეყარო, მეორეც... ჩვენი პატარა ელენე არ შეწუხდეს.

„პატარა ელენე“ ჯერ დაუბადებელი ბავშვია. სახელი წინასწარვე აქვთ შერჩეული: პაპიდის სახელი უნდა შეარქვან, რომლიც ხსოვნა და მშობლიური სიყვარული მაჩაბელს ბოლომდე გაჰყვია.

მაჩაბელი იმავე ღამეს წერილსა სწერს თავის მეგობარს აკაკი წერეთელს. „ძმაო აკაკი, ეს არის დავბრუნდი ფცაში, შემდეგ ზაგრაძლივის მოგზაურობისა ქართლში, და ერთბაშად შემხვდა „კვალის“ ნომრების გადათვალეირება. წავიკითხე შენიშვნა იმაზედ, ვითომ მე ორასი თუმანი რუსთაველის ფონდისა მქონდეს ჩაბარებული სერგეი მესხისაგან, (ეს სრული სიცრუეა, გროშიც არავის გადმოუცია და არც მოვალეობა უკისრია ვისმე და, როგორც მახსოვს, თვით სერგეის „დროების“ დროსაც არ ყოფილა რუსთაველის ფონდისათვის ხელისმოწერა გამართული); მერე წავიკითხე ლექსი იმიან შესახებ, თუ როგორ მოვპარე „კვალის“ რედაქტორებს და მის თანამშრომელთ კლიტე იმათის კასისა და როგორ „აქმა“ უთხრეს მხოლოდ ერთს კაჭკაქს, რომელმაც მათი კასა დაისაკუთრა... ყველაფერი მიკისრია ჯერჯერობით — „კაჭკაქის“ სახელწოდებაც, კაპის მოტაცების ბრალიც... კარგი რამა სთქვან, გვიკვირდეს, ავი რა სა-

კვირველია. მაგრამ შენ მიხვდები, რომ ამისთანა რაინდული გამო-
ლაშქრების შემდეგ... მე აღარაფერი იმედი აღარ შემრჩებოდა, რო-
„კვალის“ საქმე თავის დონეზე დამდგარიყო და მეც შემდეგში რო-
დისმე მონაწილეობა მიმეღო“...

მართლაც, ამ დღიდან მაჩაბელი საბოლოოდ დაშორდა „კვალს“. დაშორდა აკაკი წერეთელიც, რომელიც საშინლად აღაშფოთა მუ-
გობრის მიმართ ასეთმა პროვოკაციულმა გამოსვლებმა. „ძმავ ვა-
ნო, — სწერს იგი მაჩაბელს, — რაი იმერეთში გადმოვედი, მასუკახ
ისეთ გუნებაზე ვარ, რომ მტრისას! მაგრამ დღეს კი სულ გამოვე-
დი მოთმინებიდან და ოთახიდან ოთახში გავრბი-გამოვრბივარ გიჟი-
ვითა და ჩემებურათ რუსულად ვილანძღები. მე აღარ მომდის „კვა-
ლი“. დღეს ვინათხოვრე სხვისაგან და გადავიკითხე... ზოგიერთი
სიგლახე ადამიანისა მხოლოდ სიგიჟით აიხსნება!.. რა ფულებზე ამ-
ბობენ? იმ ფულებზე ხომ არა, რომელიც შენ, ანდაზის წინააღმდეგ,
უკუღმა კისერზე ვალათ დაგაწვა? და ან რას ნიშნავს კასის გატეხა
და „აქშის“ შეძახება კაპუჩთან? მაგრამ ეს საწყენი კი არ არის, სა-
საცილოა, როგორც გიჟური რამ როშვია!.. ვიცი, მაგრამ მაინც თავი
ვერ შემიმავრებია და გული მომდის. ახლა რაც შეეხება საქმეს, აი
რასა გწერ: რადგან შენთვის „აქში“ უთქვამთ, როგორც კაპუჩიან-
თვის და მე თუმცა არ დაუთხოვივართ, მაგრამ ისე ვირათ კი შეუ-
წვევივართ მუქთად სახედნელად, მე ჩემის მხრით მაგათთან საერთო
არა მაქვს რა!..“

იმავე ზაფხულს მაჩაბელი გაზეთ „მწყემსში“ აქვეყნებს განხარ-
ტებას. რომ მისთვის რუსთაველის ძეგლის ასაგები ფული არავის
გადაუცია და, საერთოდ ამ მიზნით არც ყოფილა შეგროვებული
თანხა. „როცა განსვენებულმა სერგეი მესხმა მე „დროება“ გადმოწ-
ცა, — ვკითხულობთ ამ განცხადებაში, — არც ერთი გროში რ
მიმიღია რუსთაველის ძეგლის ფული, არც მოვალეობა უკისრებია
და თვით ნამდვილად შემიძლიან დაგარწმუნოთ, რომ ამ საგნისათვის
„დროებაში“ ხელისმომწერა არ ყოფილა გამართული არა თუ ჩემს
დროს, რაც დაკეშმარიტებით ვიცი, არამედ არას დროს ჩემს წი-
ნათაც“.

ეს ცნობა სხვა გაზეთებმაც გადაბეჭდეს. მაგრამ საქმე ამით არ
დამთავრებულა. რაკი რუსთაველის ძეგლისათვის შეგროვილი ფუ-

ლის მითვისება არ დაუმტკიცდა მაჩაბელს, საჭირო გახდა სხვა მსგავსი ბრალდების გამოძებნა... და გამოიძებნა კიდევ სხვა ბრალდება: თურმე „დროების“ რედაქციას 1880-83 წლების განმავლობაში ხელისმომწერით შეუგროვებია ექვსასიოდე მანეთი განსიონებულო ისტორიკოს ბროსეს პრემიისათვის. ეს ფული ვალად აწვა რედაქციას, როცა გაზოთი ახალი რედაქტორის ხელში გადავიდა, და მაჩაბელს „დროების“ სხვა ვალებთან ერთად, ეს ვალიც გადაეცა. ჩვენ უკვე ვიცით, რომ გაზეთს ორი წლის განმავლობაში ახალი ვალებზე დაემატა და საბოლოოდ მაჩაბელს საკმაოდ დიდი თანხა — ცხრა ათასი მანეთი დააწვა გადასახდელად. მაჩაბელი ძალიან ხელმოკლედ ცხოვრობდა და არაფრით არ შეეძლო მთელი ვალი ერთბაშად გადაეხადა, იგი ნაწილ-ნაწილ იხდიდა ხოლმე ამ ვალებს.

მაგრამ გაზეთის რედაქციას საჭიროდ არ ჩაუთვლია დაწვრილებითი განმარტება მიეცა მკითხველისათვის ამ საქმის შესახებ. რგი პირდაპირ იუწყებოდა, რომ ბროსეს პრემიისათვის შეგროვილი ფული, რომელიც ახალ რედაქტორს გადაეცა, ჯერაც არ იყო გადახდილი. იმის აღნიშნვა „დაავიწყდათ“, რომ ეს თანხა ფულად კი არ მიუღია მაჩაბელს, არამედ რედაქციის სხვა ვალებთან ერთად გამოეცა, როგორც ვალი...

ადამიანის ცხოვრებაში არის ზოლმე კვიმატი წუთები, საბედისწერო შეცდომები, რომელთა გამოსწორება შემდეგ შეუძლებელია. მაჩაბელმა ერთი წლის წინათ ბროშურა გამოსცა ილია ჭავჭავაძეზე და ამით დიდი შეცდომა მოუვიდა, კიდევ უფრო გაამწვავა ისეთივე დაძაბული ურთიერთობა. შეცდომა იყო ისიც, რომ ახლა „ივერია“ გამოეხმაურა „კიკლში“ გამოქვეყნებულ ტენდენციურსა და სავსებით არასწორ ცნობას, და დიდი ადგილი დაუთმო ამ საგანს...

ორ დიდ მოღვაწეს შორის განხეთქილება უფრო და უფრო მწვავედება, საზოგადო საქმე ბრკოლდება და უსაქმურსა და ნაძირალა ხალხს ახალ-ახალი საზრდო ეძლევათ ჭორებისათვის...

იმ წლის გაზაფხულზე მაჩაბელი კელავ დაბრუნდა ბანკში: დამფუძნებელთა კრებაზე ყუთი დაიდგა და ხმის უმრავლესობით

დირექტორად აირჩიეს. ბრძოლა, როგორც ვიცი, ბანკიდან წასვლის შემდეგაც არ შენელებულა, ახლა კი, დაბრუნების შემდეგ, მით უფრო უჩვეულოდ გამწვავდა. ილია და მაჩაბელი ხმასაც აღარ სცემენ ერთმანეთს. ყოველგვარი პატარა უკმაყოფილება საქმის გამო, რასაც ნორმალურ პირობებში კაცმა იქნებ ყურადღებაც არ მიაქციოს, ახლა გაზვიადებულად ეჩვენებათ. სულ უმნიშვნელო რამესაც არ უთმობენ ერთმანეთს. სამსახური ჯოჯოხეთი გახდა. ბანკის ბუღალტერი მიტო ფაველენიშვილი, რომელიც ოპოზიციის წევრად ითვლებოდა, სამსახურიდან დაითხოვეს და ამან კიდევ უფრო გააგულისა მაჩაბელიცა და ოპოზიციის ყველა მონაწილეც. ეს მოხდა ჯერ კიდევ ადრე, მანამ მაჩაბელი ქართლის სოფლებში სამოგზაუროდ წავიდოდა. ამ მოგზაურობის დროს მაჩაბლის განწყობილება თითქოს ნაწილობრივ შეიცვალა. სოფლებში იგი ყველგან ხვდებოდა ოპოზიციის წევრებსა და მოწინააღმდეგე ბანკის წარმომადგენლებს, და დარწმუნდა, რომ ამათგან დიდი უმრავლესობა ფეხის ხმას აყოლილი ხალხი იყო. მათ არა თუ ბრძოლის შინაარსი, ბანკის საერთო მიზნებიც არ ესმოდათ. ლაპარაკიც ზედმეტია პრინციპულ ბრძოლაზე.

მაჩაბელი გულგატეხილობისა და იმედის გაცრუების გრძნობამ მოიცვა. გულის ერთ კუნჭულში თითქოს ჩაისახა გონივრული გადაწყვეტილება — ერთხელ და სამუდამოდ ჩამოშორდეს ბანკს და ლიტერატურულ შრომას მოახმაროს მთელი ცოდნა და ენერგია. მაგრამ გადაწყვეტილება მეტისმეტად სუსტი და გაურკვეველია. იგი უნებურად ჩაისახა გულში და მაჩაბელი ამაზე ფიქრსაც ერიდება, მით უფრო არაფერი გაუმხელია სხვებისთვის! — არც ტასოშვიის, არც ამხანაგებისათვის. აბა როგორ უნდა გაუმეღავენოს თანამებრძოლებს ეს გადაწყვეტილება, როგორ უნდა მიატოვოს ისინი ბრძოლის ველზე?!

რა სიხარული იგრძნო მაჩაბელმა, როცა თბილისში დაბრუნებულს თავისი სიყრმის მეგობრის კოლა ფაველენიშვილის წერილი დახვდა. თურმე ფაველენიშვილიც ამასვე ფიქრობს, ისიც იმ აზრზე დგას, რომ ბრძოლა უადგილოა: ხალხი გაბეზრდა ამდენი კინკლაობით, „აღარც რამე საზოგადო საქმე კეთდება, ამ ბრძოლის გადამკიდევ... მართალია, თავნება კაცია, მაგრამ უნდა დაუთმო. სხვა

არა იყოს რა, მამათ შეგეფერება, — სწერს მეგობარი, — ეხლა ცოტა რომ დაუთმო რამე, მომაკვდინებელი ცოდო არ იქნება და შემდეგში თვითონ დრო გაასწორებს თქვენში ყველაფერს... ამას გირჩევ, ნუ გამკიცხავ მე ამ მწარე რჩევისათვის!..“

რამდენჯერმე გადაიკითხა წერილი. „ნუ გამკიცხავ ამ მწარე რჩევისათვის“, თითქოს ხმამაღლა გაიმეორა მან ბოლო ფრაზა.

მაჩაბელი ბევრს ფიქრობს ახლა ამ საგანზე. ბრძოლამ მართლაც მიიღო კინკლაობის ხასიათი. თვით ბანკის საქმეც კი ბრკოლდება. . თვითონვე გრძნობს, რომ ზედმეტად განერვიანებულია და გული მოსდის საკუთარ თავზე. არა, ასე აღარ შეიძლება, ბოლო უნდა მოელოს ამ დაუსრულებელ დავას, მაჩაბელი ისევ უნდა გაეცალოს ბანკს, ახლა სამუდამოდ! ბანკში დარჩენა და შეხმატკბილებული მუშაობა, როგორც ამას ფავლენიშვილი ურჩევს, შეუძლებელია და ოპოზიციის მესვეურთა ერთ-ერთ შეკრებაზე ვანო შეპარვით გამოთქვამს ამ აზრს, ნიადაგს მოსინჯავს.

ნიადაგი მეტად მყარი აღმოჩნდა — მეგობრებმა ხუმრობაში გაატარეს მაჩაბლის სიტყვები, მათ ერთი წუთითაც ვერ წარმოუდგენიათ ბრძოლისათვის თავის განებება. განსაკუთრებით კოლა ორბელიანია თავგამოდებული. რა ენაღვლება, მისთვის ეს ბრძოლა გართობაა მხოლოდ!.. გართობაა იმ ვაჟბატონებისთვისაც, რომლებიც დეპეშას უგზავნიან გორიდან: «Борись за правду, самолётные меры»... ამას დაემატა წერილი ცოლისაგან, რომელსაც გაუგია ქმრის მერყეობა და შორიდან ამხნევებს: „გენაცვა, ვანო, ჩემი თხოვნა სულ ის არის, რომ რაკი აგრე არიან ბანკში, რომ სულ უნდა როგორმე გაგაჯავრონ, შენ თავი შეიკავე, გენაცვალე, ვანო. რომ იციან შენი ხასიათი, იმიტომ შერებიან მაგ საქმეს, რომ გაგაცხარონ და მაშინდელსავით სულ პრიზი მიართვა და დაანებო ბანკს თავი. ვანო-ჯან, ეხლა შენ რომ ეგ საქმე ჩაიდინო, ჯერ ეს ერთი რომ შენ საქმესაც წაიხდენ და საზოგადო საქმესაც. ხომ იცი რანაირი მუშები არიან, მანდ ვინც მსახურობენ, ნამცეცა სვინდისი არა აქვთ. ამაზე რალა დარიგება გინდა, შენ ჩემზე კარგად გესმის, მხოლოდ თავი დაიჭირე, რომ არ გაცხარდე, ჩემო სიცოცხლე“.

ვანოს ცრემლები მოერიდა და კვლავ გული მოუვიდა საკუთარ თავზე — ამ ბოლო დროს მართლაც ძალიან განერვიულდა, თავს

ველარ იკავებს!.. ტასო თითქოს კეთილ რჩევას აძლევს, მაგრამ ველარა გრძნობს. რომ მისი ქმრისთვის ახლა ზწოროდ გაცლა სჯობს. შორს წასვლა, ოჯახურ მყუდროებაში ცოტა ხნით დასვენება და მერე სხვა უფრო სასარგებლო და დიდი საქმისათვის ხელის მოკიდება! ცოლის წერილმა განსაკუთრებით მოანატრა მაჩაბელს ეს ინტიმური სიმყუდროვე... „მე და ნიკო მარტო ვართ, — სწერს იმავე წერილში ტასო, — გიორგი ტკოცას არის, დათა — გორს... ნიკუშკას რომ ვკითხავ შენზე, სად არისო, ამბობს ხოლმე შორს, შორს, და რაც უფრო უნდა, რომ აჩვენოს, რომ შორსა ხარ, გააგრძელებს ხოლმე სიტყვას და ისრეთი სასაცილოა, რომ რა. ხშირად გიგონებს და ოთახებში დარბის და გეძებს ხოლმე „ანო“ და „ანო“...

მაგიდას მიუჯდა მაჩაბელი. გადაწყვიტა ცოლს აუხსნას საქმის ნამდვილი ვითარება და განუმარტოს, თუ რატომ არის საჭირო მისი ბანკიდან წასვლა. კალმისტარი მოიმარჯვა და უნებურად გადახედა ცოლის ბარათს...

„ეხლა შენ რომ ეგ საქმე ჩაიღინო!“.. თითქოს უფრო გამოიკვეთა და წინ წამოვიდა წერილიდან ეს სიტყვები. ცოტა ხანს ჩაფიქრდა, თავი გააქნია და მისდაუნებურად, მისივე განწყობილებისა და სურვილების საწინააღმდეგოდ, თითქოს ძალათი აწერინებენო, ასეთი საპასუხო წერილი მისწერა ტასოს: „ჩემო სიცოცხლე, შენგან არ მიკვირს, მაფრთხილებ, ბანკში არ გაგაცხარონ და თავი არ დაანებო! — ბავშვი ხომ აღარა ვარ!..“

ველარ მოუხსენია მაჩაბელს. გულის ერთ კუნჭულში კვლავ ფეთქავს ის გადაწყვეტილება, რომ ბანკს თავი დაანებოს, ბრძოლას გაეცალოს. მაგრამ ამაზე ფიქრსაც კი ერიდება. ცდილობს დათრგუნოს ეს აზრი. მაღიმალ წამოვარდება ხოლმე მაგიდიდან, ცარიელ ოთახებში დადის, საშინელ სიმარტოვეს გრძნობს. ელანდება, თითქოს ესმის კიდეც, როგორ ეძახის მისი პატარა ბიჭი — „ანო“ „ანო“. ოჯახის სიმყუდროვე მოენატრა...

„შენი ჭირიმე, არამც და არამც არ წახვიდე საჩხერეს. ჯერ ერთი ესა, მეტად შეწუხდები მაგ მდგომარეობაში და მეორეც — მეტად შემაწუხა მარტოკაობამ“...

ამ ბარათს დაადევნებს მაჩაბელი პირველ წერილს. შორიდან ძნელია ადამიანს აუხსნა შენი სულიერი განწყობილება. უნდა რომ

ახლა, ამ ორჭოფობის მძიმე წუთებში, ახლოს ჰყავდეს თავისი საყვარელი ცოლი. სხვებს არ ესმის მისი, ის გაუგებს!..

პირველი წერილით დამშვიდებულმა ტასომ მეორე ბარათს ყურადღება აღარ მიაქცია და მაინც გაემგზავრა საჩხერეს, თავის დასთან. საცაა ბავშვი ეყოლება, მერე ჩვილბავშვიანს უფრო გაუჭირდება მოგზაურობა, და უნდა მოასწროს დისა და დისწულების ნახვა!..

მაჩაბელი კვლავ მარტო დარჩა, თავის მწვალებელ ფიქრებთან.

მაგრამ ყოყმანს მალე მოეღო ბოლო. ეს გამოიწვია ილია ჭავჭავაძის მეტად მკაცრმა წერილმა, რომელიც „ივერიაში“ დაიბეჭდა. წერილი შეეხებოდა ბროსეს პრემიისათვის მოკრეფილ თანხას!..

„ჭავჭავაძემ ხომ იცის მაინც, რომ ეს ფული მე ფულად არ მიმიღია, — ფიქრობს მაჩაბელი, — ვალად გადმომეცა და ილია აცოთვითონვე ცდილობდა ეს ვალი ჩემთვის ჩამოეშორებინა!“..

რამდენიმე დღის შემდეგ მაჩაბელი ნებართვას გამოითხოვს გაზეთის რედაქტორისაგან და საპასუხო წერილს „ივერიაში“ მოათავსებს „... არ ვიცით. რას გრძნობდა ი. ჭავჭავაძე ამ სტრიქონების დაწერის დროს, მაგრამ მე კი წაკითხვის დროს ეს ვიგრძენ, რომ სიკვდილამდე კაცი მისთანას ვერასა ნახავს, რის უარესსაც არ უნდა მოელოდეს“... ვკითხულობთ წერილში.

მაჩაბელი კვლავ ბრძოლაში ჩაბმული აღმოჩნდა. თავისუფალა დრო ისევ ცოტაა, უსიხარულო დღეების რიცხვი მატულობს, იმედისგაცრუება და გულგატეხილობა იზრდება. გრძნობს, რომ ბოლო უნდა მოელოს ილიასთან გაუთავებელ ბრძოლას, მაგრამ ველარ მოუხერხებია. ნერვიულობს, მოუსვენრადაა... საზოგადოების საუკეთესო შვილებს ეს აწუხებთ, ცდილობენ შეარიგონ ორი დიდი მოღვაწე.

ნიკო ლომოური ვანოსთან მიდის და შერიგებაზე ჩამოუგდება სიტყვას. „რამ დაგაბრმავათ ეს ორი ჭკვიანი კაცი? — ეუბნება ივი მაჩაბელს, — ნუთუ ველარ ხედავთ, რომ თქვენი გაუთავებელი კინკლაობა საზოგადო საქმესა ვნებს?!“

ამაზე მაჩაბელიც ბევრსა ფიქრობს. საზოგადო საქმისათვის მართლაც ცოტაა რჩება დრო. თეატრისთვის თითქმის სულაც ველარ იცლის, წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებასაც ჩამოშორ-

და, თითქოს ძველს ენერგიასაც ველარა გრძნობს... და მას აგონდება სამშობლოში დაბრუნების პირველი წლები, როდესაც იგი ყოველნაირი საზოგადოებრივი საქმის ცენტრში იყო მოქცეული და სამშობლოს კეთილდღეობისათვის ენერგიის დაუზოგავად იღწვოდა. საზოგადო საქმისათვის, რა თქმა უნდა, ახლაც იღწვის; თუნდაც ამჟამად მას საქმიანი მიწერ-მოწერა აქვს გრიგოლ ვოლსკისთან იმის თაობაზე, რომ ბათუმში ქართული სასწავლებლები გახსნან, ქალაქის საბჭოში ადგილობრივი მოსახლეობა გაიყვანონ... მაჩაბლის წინადადებით, ბანკმა განსაზღვრული თანხა გამოჰყო რუსეთის იმპერიის უმაღლეს სასწავლებლებში მყოფ ღარიბ ქართველ სტუდენტთა დასახმარებლად, და ახლა მაჩაბელი ჩვეულო გულმოდგინებით კრებს ცნობებს რუსეთის სხვადასხვა ქალაქში მოსწავლე სტუდენტების ეკონომიური თუ ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ, სისტემატური მიწერ-მოწერა აქვს რუსეთში მყოფ სტუდენტებთან... მაგრამ ამ მოღვაწეობის მასშტაბი მაინც სხვა არის და ვერ შეედრება იმ ფართო და მრავალმხრივ საქმიანობას, რასაც იგი ამ ერთი ათეული წლის წინათ, თუნდაც „დროების“ პერიოდში, ეწეოდა. ახლა მთელს ენერგიას ბანკი ნთქავს — ბანკის საქმიანობა და ბანკის გამო ატეხილი დაუსრულებელი დავა...

— ორჯერ გამოვიწვიე ბექდვით მედიატორთა სასამართლოში, — უპასუხებს მაჩაბელი ლომოურს, — ორჯერ მოვიწადინე, რომ პირუთენელ და საქმის მცოდნე პირთ გაერჩიათ ის დაუსრულებელი კამათი ბანკის საქმეთა შესახებ, რომელმაც მკითხველებიც გააბეზრა და მსმენელებიც, მაგრამ ილია ჭავჭავაძემ არ ინება ამ სურვილის შესრულება...

საბოლოოდ ილიაც თანახმა გახდა, გამოეყოთ კომისია, რომელიც გამოარკვევდა უთანხმოების მიზეზებს. ეს საკითხი წამოიჭრა ბანკის საზოგადო კრებაზე, 1894 წლის მაისში. როგორც გაზეთები იუწყებოდნენ, ყრილობა დამთავრდა და კენჭისყრის წინ „აღიძრა ლაპარაკი იმის შესახებ, რომ სურვილისამებრ თავადის ილია ჭავჭავაძისა, რაზედაც დათანხმდა, თავადი ივანე მაჩაბელიც, დანიშნულიყო კომისია. ამ კომისიას უნდა დაედოს ვალად გამოიკვლიოს ყოველი ბრალდება ოპოზიციის წარმომადგენლის თავადის ივანე მაჩაბლისა, რომელსაც კი სდებს იგი თავადს ჭავჭავაძეს საბანკო

საქმეთა შესახებ და მეორეს მხრით ამგვარივე ბრალდება თავადის ქვეყნაპისაგან თავადის მაჩაბლის წინააღმდეგ“.

ახირებული პირობა დადეს მოწინააღმდეგეებმა: ვისაც კომისია დამნაშავედ სცნობდა...

მაგრამ სჯობს ისევ გაზეთის ქრონიკას მოვუსმინოთ:

„თითოეული ამთგანი პირობას სდებს, რომ სამუდამოდ განშორდეს ყოველ საზოგადო ქართულს საქმეს, თუ კომისიისაგან მტყუანად იქმნა ცნობილი. ამგვარი პირობა, რასაკვირველია, ძნელია და საფრთხილო, მაგრამ რაკი ორივე მხარემ ასე ისურვა, რა გაეწყობა! როდესაც ბრძოლა იმ ხარისხამდე გამწვავდება, როგორის ბრძოლის მოწმეც ჩვენ ვიყავით ამ ორი კვირის განმავლობაში, უეჭველად თვითონ საქმისათვისაც უმჯობესი უნდა იყოს, რომ დასასრული მიეცეს დაუბოლოვებელს შფოთსა და საზოგადოების აღელვებას“.

მართლაც რომ მეტად მძიმე და არაადამიანური პირობაა! სადამდე მივიდა უსაქმური, ნაძირალა ხალხის მიერ გაღვივებული 'ჟური და მტრობა! „ყოველ საზოგადო ქართულს საქმეს“ სამუდამოდ უნდა განშორდეს ან ილია ქავჭავაძე, ან ივანე მაჩაბელი!

უნდა განშორდეს დიდი ილია ქავჭავაძე, ეს უგვირგვინო მეტე, რომლის სახელთან განუყრელად არის დაკავშირებული ყველა ასე თუ ისე მნიშვნელოვანი საქმე ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაში; რომელიც, სამოციანი წლებიდან დაწყებული, აგერ მთელი 35 წლის მანძილზე სათავეში უდგას ერის კულტურულსა და ეკონომიურ ცხოვრებას და ჩვეული სიდინჯითა და შორსმჭვრეტელობით წარმართავს მის აღორძინებას! მერე რამდენი დიდი საქმე გაკეთდა ან 35 წლის განმავლობაში ერის თვითგაცნობიერებისათვის, „დაკარგული ვინაობის აღდგენისათვის“, წელში გამართვისა და გაღონიერებისათვის, განათლებისათვის!..

ანდა, უნდა განშორდეს ივანე მაჩაბელი, ახალგაზრდა, მგზნებარე, მრავალმხრივ განათლებული კაცი, რომელმაც ცხოვრების მთავარ მიზნად, სპიციკოცლო და საარსებო საქმედ ჭერ კიდევ ბავშვობიდანვე მშობელი ხალხის კეთილდღეობისა და აღორძინებისათვის მოღვაწეობა დაისახა; რომელიც სამშობლოში დაბრუნებისთანავე საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ცენტრში აღმოჩნდა, დიდი

ილიას გვერდით, და ამ მოღვაწეობის ერთ-ერთი მთავარი მამოძრავებელი ძალა შეიქნა; რომელმაც შნო და ლაზათი შემატა ყოველგვარ დიდსა თუ მცირე საზოგადოებრივ საქმეს, რაც კი ჩვენს ქვეყანაში წამოწყებულია ოთხმოციანი წლების შემდეგ!.. რამდენი უპალო ღამე, რა სასიცოცხლო ენერგია შეუწირავს ამ საქმისათვის!..

ან ერთი უნდა მოჰკლან ცოცხლად, ან მეორე!..

„კომისიისაგან გამტყუნებული უნდა ჩამოშორდეს ყოველ საზოგადო ქართულს საქმეს!“ ვინ იცის მერამდენეჯერ იმეორებს ვიღაც ჩატირეკია ორატორი, რომლისათვისაც მის მიერვე წარმოქმულ სიტყვებს, ისევე, როგორც, საერთოდ, საზოგადო საქმესა და სამშობლოს, არაერთი აზრი და შინაარსი არა აქვს.

ამ დიდი კრების უმრავლესობა ერთობა ასეთი უცნაური და საინტერესო პირობით. ილიას თავი ჩაულუნავს და მწარედ ჩაფიქრებულია. ტილოსავით გაფითრებული მაჩაბელი ნერვიულად აკვჩეტს ტუჩებს.

„კომისიის მედიატორის უფლებები არ უნდა მიეცეს, იგი უნდა იყოს მსაჯული — ან „პო“ თქვას, ან „არა“, ან ერთი გაამტყუნოს და გააძევოს, ან — მეორე“... — ცინიკურად გაიძახის შემდეგი ორატორი.

ქავჭავაძემ წამით გადახედა მაჩაბელს, რომელიც ადგილზე მოუშენრად ტრიალებს და თითქმის ცახცახებს.

ნიკო ნიკოლაძე კომისიის შემადგენლობას ასახელებს — სიმონ გრიგოლის ძე წერეთელი, ნიკოლოზ დავითის ძე ზუბალაშვილი და ივანე დავითის ძე უთნელიშვილი...

ილია თანახმაა ასეთი კომისიისა, მაჩაბელი — წინააღმდეგი.

„მაჩაბელი მოითხოვს თითო მხარისაგან სამ-სამი კაცის დასახელებას, რომლებიც შემდეგ ერთ თავმჯდომარეს აირჩევენ, სულ შვიდი კაცი იქნება კომისიაში.

კრება წინააღმდეგია ასეთი კომისიისა, ეს ხომ იგივე მედიატორული სასამართლო გამოვიდა!

საკითხი შემდეგი დღისათვის გადაიდო. გაზეთის ქრონიკებში ვკითხულობთ: „26 ამ თვეს დასრულდა ჩვენის სათავადაზნაურო ბანკის კრება; მაგრამ დასრულდა ისეთის საოცარი აპოთეოზით, რომლის მსგავსი ჩვენ არა გვინახავს რა“...

„ვისაც ეს კომისია ბრალდებულად იცნობდა, იმათ თავი უნდა დაენებებინათ, არა თუ ბანკის სამსახურისა, არამედ საერთოდ საზოგადო მოღვაწეობისათვის. ამგვარად, იგი უნდა დასჯილიყო ნამდვილის სამოქალაქო სიკვდილით“... ცივად და ნაბეზად ცინიკურად უწყებთან გახეთქები.

ილია კვლავ მაგიდასთან ზის ჩაფიქრებული. მაჩაბელი ისევ ფეხზე დგას, მაგრამ დღეს მღელვარება აღარ ეტყობა, ისიც ჩაფიქრებულია და, აშკარაა, სულაც არ ისმენს კოლა ორბელიანის ბრტყელ-ბრტყელ სიტყვებს, თუმცა გვერდზე უდგას და სახეშიაც ისე 'სეკ-ყურებს, თითქოს გულისყურით უსმენდეს.

კრება გრძელდება. უკვე შეუღწენ დასახელებული სამი კაცის არჩევას. მაჩაბელი ერთბაშად გამოერკვა ფიქრებისაგან და თავმჯდომარეს, რომელიც კენჭის ყრისათვის ემზადებოდა, სიტყვა წაართვა.

— მე ვერ ვენდობი მაგ კომისიას. აკი გუშინაც ვამბობდი...

მაგრამ თავმჯდომარემ სიტყვა აღარ დაამთავრებინა, კრება დახურა. 'ხალხი ფეხზე წამოცვივდა. შეიქნა საშინელი არეულობა, ფეხების ბრახუნი, ყვირილი, სიცილი...

ერთი თეთრით მოსილი, პატივცემული მანდილოსანი ლოჯიაში წამოდგა ღირსეული თავდაპირით და მახლობლად მდგომ გაწლიკულ ჩოხოსანს მიმართა:

— რა მოხდა, თავადო, რა ამბავია?

— მაჩაბელმა თავისი სიტყვა უკან წაიღო, კნეინა! — დაუფარავი ღვარძლით და გაბოროტებით უპასუხა თავადმა.

კნეინამ მრისხანედ შეჰყვირა და მარჯვენა ხელი მაღლა ასწია. ხალხი წამით დაჩუმდა. ღირსეულმა მანდილოსანმა კატეგორიული ტონით განაცხადა:

— ჩემი ღირსებისათვის შეუფერებლად მიმაჩნია ამის შემდეგ თავად მაჩაბელთან ერთად სამსახური და ამიტომ თავს ვანებებ სკოლის კომიტეტს, რომლის თავმჯდომარის ამხანაგად კრებამ ამომირჩია...

მოწონებისა და პროტესტის შეძახილებმა დაჰფარეს კნეინა მარიამ ორბელიანის უკანასკნელი სიტყვები. მაჩაბელს მწარედ გაე-

ცინა, არც კი უცდია პასუხი გაეცა, თუმცა მომხრეები სასწრაფოდ მივარდნენ, ჩასჩინებდნენ — რამე თქვიო.

მეორე დღეს მაჩაბელმა რუსულ გაზეთში გამოაქვეყნა განცხადება, რომელიც შემდეგ „ივერიამაც“ გადაბეჭდა. „წინააღმდეგი კომისიისა მე არა ვყოფილვარ, — წერდა მაჩაბელი, — მე მინდოდა ჩემი წინადადების გაყვანა, მაგრამ თავმჯდომარემ სიტყვის დამთავრება არ დამაცალა, კრება დახურა. კვლავაც ვიმეორებ ჩემს აზრს — ერთის მხრივაც და მეორეს მხრივაც თანაბარი რიცხვი კაცებისა ამოვირჩიოთ, იმდენ-იმდენი, რამდენიც ჰავჭავაძეს უნდა. ამ ამორჩეულთ თავის მხრივ ამოირჩიონ ერთი ანუ სამი კაცი, საზოგადო თანხმობით... სიამოვნებით მივანდობ ჩემს ბედობას მონათლულ კომისიას. „ბედილბალს“-მეთქი, ვამბობ, იმიტომ, რომ ამ წერილით ჩემის მხრივ ვალდებულად მიმაჩნია თავი, უარი ვთქვა ყოველ საზოგადო მოღვაწეობისაგან, თუ კომისიის მიერ გამტყუნებული ვიქნე“.

ეს საკითხი ღიადვე დარჩა. კომისია არ გამოუყვიათ, „სამოქალაქო სიკვდილამდე“ თითქოს არ მისულა საქმე, მაგრამ მაჩაბელი თავისივე სურვილით ჩამოშორდა სასკოლო კომიტეტს. თანდაყოლილმა სიამაყემ მას ნება არ მისცა იმ ქალთან ერთად ემუშავნა, რომელმაც თავისი დაუფიქრებელი, უტაქტო და ცილისმწამებლური გამოსვლით შეურაცხყოფა მიიყენა პატიოსანი და თავდადებული მოღვაწის სახელს. „ის ნურსადაც ნუ მიდის, — განაცხადა მაჩაბელმა, — მე თვითონვე აღარ მსურს ვიმუშაო ისეთ კომიტეტში, სადაც თავმჯდომარის მოადგილედ ორბელიანის ქალია!“..

„კარგად მოვიქეცი? — ეკითხება მაჩაბელი თავისთავს, — ნუთუ საჭირო იყო გულისთქმას ავყოლოდი და ორბელიანის ქალის დაუფიქრებელი სიტყვების გამო ისეთ საზოგადო საქმეს გავცლოდი, რომელსაც დიდი სარგებლობის მოტანა შეუძლია ჩვენი ტანჯული ხალხისათვის?“

„კარგად მოვიქეცი?“ მეათედ ეკითხება თავისთავს მაჩაბელი და თითქოს ამ კითხვის პასუხად დღიურში ჩასწერს:

„ვენო მაჩაბელმა დაამავა, რომ მ. ვახტანგის ასულ ორბელიანის სიტყვით თავი დაანება კომიტეტს...“

მაჩაბელი გულჩათხრობილი გახდა. ბრძოლა ჰევქავადისა და მისი მომხრეების წინააღმდეგ, რაღა თქმა უნდა, სამართლიანად მიაჩნია, მაგრამ თანდათანობით იმასაც ხედავს, რას წარმოადგენს თავის თანამებრძოლთა უმრავლესობა; როგორი შეზღუდული, დაკნინებული, პირადული ინტერესები აქვს ამ უბადრუკ ხალხს!.. ხედავს და გულგატეხილია, იმედგაცრუებული. ამიტომაც არის, რომ ხშირად მოუხდება გაეცალოს ამ ხალხს, მოშორდეს ამ დაუსრულებელ ბრძოლას... მაგრამ იგი ოპოზიციის პარტიის ლიდერია და ვალდებულია პარტიის გადაწყვეტილებას დაემორჩილოს. ახლაც, ამ საოცრად დაძაბული ყრილობის შემდეგაც, რომელიც მთელს ორ კვირას გაგრძელდა, და იმ უცნაური აპოთეოზით დამთავრდა, მაჩაბელმა, ეტყობა, კვლავ გადაწყვიტა წასვლა, მაგრამ ისევ შეაჩერეს.

„...ყოველთვის ასეა ბრძოლის დროს — ეის სახელსაც ბრძოლა ატარებს, ის ყოველთვის თვალწინ უნდა ჰყავდეთ მებრძოლთა გასამზნეველად და მტერთა დასათრგუნად. და თქვენ კი იძალებით და აძლევთ შემთხვევას თქვეან „საომრად გამოგვიყვანეს და თავი მიგვანებესო“, და ეს სიტყვები, გულისმწუხარებით წარმოთქმული, თუ მართალი არ არის, მაშ სად ხართ, რატომ ხალხს თვალით არ ეჩვენებით, რატომ არაფერს ეუბნებით?! — ასე მკაცრად სწერენ ოპოზიციის წევრები მაჩაბელს 1894 წლის ზაფხულზე, — ყველანი გელოდნენ ქართლისაყენ, კრებებს და მეჯლისებს აპირებდნენ, სიხარულს სამზღვარი არ ჰქონდა. და დღეს კი გვეუბნებიან — პატივისცემას და სიყვარულს გაექცენ და სადღაც გარდხევენ, რომ იქ განცხრომაში გაატარონ და ჩვენკენ კი დიდი ლოდები მოაგროონო!.. დახედეთ თქვენს მიგობრებს, თუ გრწამთ მეგობრობა, თუ თავს დამარცხებულად არა თვლით!“...

ასეთი წერილები ზედიზედ მოსდის მაჩაბელს. იმასაც კი აღარ აცლიან, რომ ცოტათი მაინც მოისვენოს და მისი საყვარელი ლიტერატურული საქმე განაგრძოს.

გულჩათხრობილი გახდა მაჩაბელი. რაც დღე გადის, თანდათანობით გული უტყდება თავის თანამებრძოლებზე, ამ ფუქსავატ

ხალხზე. ახლა იგი ხშირად საკუთარ თავთან ოცნებობს, ფიქრობს სჯის...

საინტერესოა მისი დღიურები, რომელსაც სწორედ ამ წლიდან აწარმოებს. აქ უმთავრესად საქმიანი საუბარია საკუთარ თავთან. მაგრამ აქა-იქ, სტრიქონსა და სტრიქონს შუა, მის სულიერ განწყობილებასაც ამოიკითხავს დაკვირვებული კაცი. საერთოდ კი ამ დღიურების შინაარსი საზოგადო საქმეს არა შორდება.

„ამოვარჩიეთ კომიტეტი ხუთი პირისაგან... რომელსაც მიენდო სამეურნეო საზოგადოების ყურის გდება. მ ა თ ი დ ა ნ ი შ ნ უ ლ ე-ბ ა ა ბ ლ ო მ ა დ ჩ ა წ ე რ ო ნ ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ბ ა ა მ ს ა ზ ო-გ ა დ ო ე ბ ა შ ი წ ე ვ რ ა დ... და ყური უგდონ, როცა შესანიშნავი საგანი იქნება რამე, ყველანი გამოცხადდნენ, ამისთანავე კომიტეტი შესდგეს დრამატული საზოგადოებისათვის“...

„სათავადაზნაურო სკოლის საზოგადოების კომიტეტმა დაა-არსოს განსაკუთრებული თანხა სასწავლებლებში მოსწავლეთათვის და ზნეობრივად დაევალოს იმ პირთ, რომელნიც ამ თანხიდან სწავ-ლის დროს ფულს გაიტანენ, შემდეგში ნაწილ-ნაწილ მაინც შეავ-სონ. წრევანდელ კრებაშივე ბანკს მოეთხოვოს ამ საგნისათვის ორას თუმნამდე, მაგრამ იმ დრომდე ცნობები მოიკრიფოს სხვადასხვა რუსეთის ქალაქებიდან, რომელ სასწავლებელში რამდენი ქართველი მოსწავ-ლეა, რომელ ფაკულტეტზე, რა კურსზე და რა საშუალებით ცხოვრობს“.

„...კომისია უნდა ამოირჩიოს გუბერნიის თავადაზნაუროთა კრე-ბამ და ეცადოს საშვილიშვილოდ მამულები ქარ-თველობასვე შეერჩეს: რა გზას ამოირჩევს კომისია, ან რა ცნობებს, ეს მასზედ არის დამოკიდებული“...

„... საჩხერიდან დაბრუნების შემდეგ, დათხოვნის ვადა რომ გა-მითავდა, წარმომიდგინეს ხელმოსაწერად პროტოკოლი 20 და 21 ივნისისა, რომელშიაც სწერია, ვითომ მე ეს აზრი წარმომეტქვას, რომ $\frac{1}{3}$ ყველას დავაცადოთ შემოსატანიდან-მეთქი. ეს აშკარა ცი-ლისწამებაა და განგებ შეთხზული, რომ ხელი მომაწერინონ შეც-დომით და მასუკან ქვეყანაში იყვირონ — აი მაჩაბლის სიფრთხი-

ლე და თავდაპირილობაო! პროტოკოლს, რასაკვირველია, ხელი არ მოვაწერე“.

„დღეს წარმომადგენლობის თათბირზედ გვეკონდა სჯა ბანკში. ქავევაძე და აიალიშვილი იმ აზრისანი არიან, და გრუზინსკიც რასაკვირველია მიემხრობა, რომ ყოველმა მაზრამ 25 კაცი ამოირჩიოს. თანაბრად დამფუძნებელი — ბორჩალომაც, დუშეთმაც, გორმაც (!), ორი წილი ჩვენ გვეყოლება და ერთი წილი მსესხებელთაო. მერე ბორჩალოში კი ქართველებს ამოირჩევენ? ან თბილისის მაზრაში? იმ პირობით, რომ თუ რომელსამე მაზრაში 25 დამფუძნებელზე ნაკლები იყოს, მეზობელ მაზრას შეუერთდესო. მაშ 26 რომ იყოს ყველანი ამორჩეულნი იქნებიან, ერთის გარდა! გორის მაზრაში 882, და თბილის-ბორჩალო-დუშეთში 340. ეს უკანასკნელი ახლა სამად გაჰყავით. აი, სამართლიანობაც ამას ჰქვია!..“

„ივანე გაბრიელის ძე ჩერქეზიშვილს ქაღალდი შეაქვს კომიტეტში, მე თუმცა პროტესტზე ხელი მოვაწერე, მაგრამ არ ვიცოდი რას ვაწერდიო. პითაგორმა რომ ასი ძროხა დაუკლა ღმერთებს, ალბათ ეს ჩერქეზიშვილიც ერთი იმ ძროხათაგანი იყო. მაგრამ ჩერქეზიშვილისა რა გვიკვირს, რომ ჩვენმა ბრწყინვალე ლენერლებმაც წრეულს ამისთანა უცნაურის უარით თავი ისახელეს“...

„ორ-ორი დღე თითომ ვირგუნეთ თავისუფალი კვირაში — ქავევაძემ ორშაბათ-სამშაბათი, გრუზინსკიმ პარასკევ-შაბათი, მე კი მერგება ოთხშაბათ-ხუთშაბათი, მაგრამ გამოვაცხადე, არ მინდა ეს დღეები, იქნება ათასში ერთხელ რამდენიმე საათით კი მომიხდეს დაგვიანება ამ დღეებში-მეთქი...“

დღიურების მიხედვითაც კი შეატყობს კაცი, რომ მაჩაბელი ბოლო წლებში ძალიან განერვიულებულია. აშკარად ეტყობა მოუსვენრობა, შფოთვა, საერთო დაქანცულობა, გულგატეხილობა...

1895 წლის გაზაფხულზე სათავადაზნაურო ბანკის ისტორიაში ერთი ისეთი რამ მოხდა, რამაც საფუძველი მოამზადა საბოლოო კატასტროფისათვის და დააჩქარა ეს კატასტროფა. 4 მარტს ბანკს რევიზია ესტუმრა პეტერბურგიდან. რევიზია საკმაოდ ავტორიტეტული და საფუძვლიანი იყო — თითქმის ორ თვეს გასტანა, ძირფესვიანად გამოარკვია მთელი მუშაობა ბანკისა.

მთავარი რევიზორი ევსტაფ ევსტაფოვიჩი დობეცკი, წარმოშო-

ბით პოლონელი, მეტად წესიერი და გულისხმიერი ადამიანი აღმოჩნდა. იგი მოხიბლა საქართველომ, ალტაცებაში მოვიდა ჩვენი მოღვაწეების უანგარო და თავდადებული სიყვარულით სამშობლოსადმი; უდიდესი პატივისცემით განიმსჭვალა ილიასა და მაჩაბლის მიმართ. იგრძნო, რომ ეს ორი ადამიანი, რამდენიმე ქართველ მოღვაწესთან ერთად, ერის კულტურული აღორძინების მთავარი მამოძრავებელი ძალა იყო. ჰკვიანმა და გამოცდილმა რევიზორმა დაინახა, რომ ჭავჭავაძისა და მაჩაბლის ბრძოლას საფუძვლად პრინციპული ხასიათი ჰქონდა. მაგრამ იმასაც მიხვდა, რომ მათ მტრობას უქნარა, ინტრიგანი, უსულგულო და ჭორიკანა ადამიანების გარკვეული ჯგუფი აღვივებდა. დობეკი დარწმუნდა, რომ საზოგადოების ინტერესებისათვის მათ ბრძოლას, როგორადაც პრინციპული არ უნდა ყოფილიყო იგი, იმდენი მნიშვნელობა არა ჰქონდა, რამდენადაც იმავე საზოგადოების ინტერესებისათვის დამლუპველი იყო ამ ორი დღი მოღვაწის მტრობა. მან დიდი კეთილშობილება გამოიჩინა და მანამ რევიზიის შედეგად მიღებულ ოფიციალურ აზრსა და დასკვნებს ჩამოაყალიბებდა, ერთი არაოფიციალური დასკვნა გამოიტანა: ეს ორი ადამიანი უნდა შერიგდეს, ამას მოითხოვს მათივე ხალხის ინტერესები. მან ილიასთანაც მოსინჯა ამისათვის ნიადაგი და მაჩაბელთანაც.

„პრინციპებში განსხვავება არა არის რა, — ეუბნება იგი მაჩაბელს, — ორივეს ხალხის კეთილდღეობის გაუმჯობესების იარაღად დაგისახავთ ბანკი. თქვენს ბრძოლას უგუნური ადამიანები აღვივებენ და დამლუპველ ხასიათს აძლევენ... უნდა შერიგდეთ. სხვაგვარად არ შეიძლება. ზომ ხედავთ აქეთ-იქით მტრები გახვევიათ და რომ ერთმანეთში იომოთ, რა გამოვა, საზოგადო საქმეს დალუპავთ...“

— ...ფაქტიურად აზრი ერთი გაქვთ, სადავო დღი არაფერია, უსათუოდ უნდა შეთანხმდეთ, — მიმართავს საბოლოოდ დობეკი მაჩაბელს.

— აზრი კი ერთი გვაქვს, — მცირე ღუმილის შემდეგ უპასუხებს მაჩაბელი, — მაგრამ იმათ შეუძლიათ თავიანთ თავმოყვარეობას აზრი შესწირონ!..

დობეკის ელიმება: როცა თავმოყვარეობასა და სიამაყეზე მიდგება საქმე, მაშინ, ეტყობა, მაჩაბელსაც არაფერი ეთქმის, არც

ეს საოცრად გულწრფელი და მგზნებარე კაცი იქნება ბევრის დამთმობი «Коса на камень наскочила!» — ფიქრობს ღობეცკი...

სახლში ესტუმრა ღობეცკი მაჩაბელს და ძალიან დიდხანს ესაუბრა. ვანო დაფიქრებული უსმენდა და გულში თვითონაც ეთანხმებოდა. თანხმობა განუცხადა მან ნიკო ლომოურსაც, რომელიც იმავე საღამოს მივიდა მაჩაბელთან და დაბეჭითებით მოსთხოვა შერიგება: ილიაც თანახმა არისო, უთხრა ლომოურმა...

მაგრამ შერიგება მაინც ვერ მოხერხდა, რადგან კეთილი ხალხის მიერ ძლივძლივობით მოგვარებული საქმე ადვილად ჩაშალეს გაცილებით უფრო მრავალრიცხოვანმა გაქნილმა ბოროტმა ადამიანებმა. ისინი დამოუკიდებლად, თითქოს ერთმანეთის საწინააღმდეგოდ მოქმედებდნენ, მაგრამ წყალს ერთ წისქვილზე ასხამდნენ. ამ გულღვარდლიანი ვაუბატონების ერთი ჯგუფი ილიას ახელებს — როგორ შეიძლება აპატიო მოღალატეს, რომელმაც იმდენი უსინდისობა გამოიჩინა, რომ ფინანსთა სამინისტროში დაგვაბეზლა და რევიზია გამოითხოვაო; მეორე ჯგუფი მაჩაბელს აქეზებს — შენ გინდა შეურიგდე კაცს, რომელმაც საშინელი ცილი დაგწამა, მოღალატეობა დაგაბრალო!

მოღალატეობა მართლაც დასწამეს მაჩაბელს. ჩამოვიდა თუ არა რევიზია, მაშინვე გაუფრცელეს ხმა, რომ იგი სამშობლოს მოღალატე იყო, ბოროტი დამბეზლებელი. მოწინააღმდეგე ბანაკის უსაქმური წევრები გამწარებით ავრცელებდნენ ამ ხმას, ჭორიკანა დედაკაცები იწყევლებოდნენ — ის მარჯვენა გაუხმეს მაჩაბელს, რომლითაც მან დაბეზლების წერილი გაგზავნაო. იქამდე მივიდა საქმე, რომ ილიაც კი დააეჭვეს.

მაჩაბლის ყურამდეც მივიდა ეს ჭორი. მაგრამ ისე შეეჩვიო იგი ამ უქნარა ხალხისაგან ყოველგვარი სისაძაგლის მოსმენას, რომ დიდად არც უკვირს, და თითქოს არც იმდენად სწყუინს: მხოლოდ დღიურში ჩასწერს ცივად: „ხალხში გაუფრცელებიათ ხმა, რომ ვითომ ჩვენის დაბეზლებით მოსულიყვნენ რევიზორები! კიდევ რომ ასე იყოს, განა ნება არა გვქონდა, მაგრამ მე ვგონებ უფრო იმის გამო არიან გამოგზავნილნი, რომ იქ, საკრედიტო კანცელარიაში, ავალიშვილის უმეცრება დაინახეს, გამოავდეს კიდევ და უნდათ ნახონ, როგორ არის ამისთანა ბანკი წარმართული“...

რევიზიის ჩამოსვლისთანავე გადაწყვიტა მაჩაბელმა, რომ ბანკის კედლებს გარეთ ერთი სიტყვაც კი არ ეთქვა რევიზორებისათვის იმ ბრძოლის შესახებ, რასაც იგი აწარმოებდა ჭავჭავაძის წინააღმდეგ, კრინტიც კი არ დაედრა ჭავჭავაძეზე. და მართლაც, პირდაპირ ასე განუცხადა ჩამოსვლის პირველივე დღეებში მასთან სადარბაზოდ მისულ დობეცკის — „მე დასამალავი არა მაქვს-რა, და თუ საჭირო იქნება ყველაფერზე მოხსენებას მოგართმევთ; ბანკის კედლებგარე-შე კი მე თქვენთან ბანკის საქმეზე არ მინდა ლაპარაკი“.

ოპოზიციის წევრებმა მაშინვე გაიგეს, რომ შერიგებაზე ჩამოყარდა ლაპარაკი და დაფაცურდნენ; როგორც უკვე ვთქვით, მოწინააღმდეგე ბანკის წევრებიც დატრიალდნენ. შერიგება რა სათქმელია! ბრძოლა ბოლომდე, გამარჯვებამდე! ასეთი ხელსაყრელი შემთხვევა მიეცათ, თვით მინისტრის რევიზორები არიან ჩამოსული და ახლა სამარცხვინო შერიგებით უნდა დამთავრდეს საქმე?! ეს შეუძლებელია! და ვანოსთან ზედიზედ მიდიან წასაქეზებლად, ურჩევენ, დობეცკის ყველაფერი აუხსენი და დაანახვეო!.. ვინც იმ დროს თბილისში არ შეესწრო, წერილს უგზავნის. „... პატივცემით მომიკითხე კნენიან ტასო, საერთოდ ოპოზიციის ქალები და მეომარი ვაჟაკანი! ყმაწვილებო, დობეცკი ხელიდან არ წაგვიდეთ!“.. სწერენ მას. კოლა ორბელიანს ლამის ხმა ჩაუწყდეს — ყვირის, იმუქრება, მოურიდებლად იგინება და ფართიფურთობს, მაჩაბელს გადამწყვეტ მოქმედებასა სთხოვს...

და ისევ კოლა ფავლენიშვილი აღმოჩნდა ერთადერთი „კეთილი სული“, რომელიც გონივრულ რჩევას აძლევს თავის სიყრმის მეგობარს: „... ჩემგან დარიგება არ გინდა, მაგრამ მეტი სიფრთხილე რომ გამოიჩინო მანდაურ დავიდარაბაში, ურიგო არ იქნება. შევიტყუეთ, რომ ბანკის რევიზორები აღარ ხუმრობენ და უნდათ ყველაფერი ნათლად გამოარკვიონ; რასაკვირველია, შენს ჩვენებას მეტს ყურადღებას მიაქცევენ და სასურველია, რომ ყოველივე შენი სიტყვა და საქციელი იყოს ათასნაირად აწონილ-დაწონილი. იქნება შენი თანამოსამსახურეთაგანი ბევრნი სახრჩობელას ღირსნიც იყვნენ, მაგრამ შენ ნუ ისარგებლებ მაგ შემთხვევით, უენო და უსიტყვო ფაქტები უფრო ნათლად აუხსნიან ყველაფერს ჭეშმარიტების მაძიებელს. იქნება შენი მომხრეები სხვა აზრისა იყვნენ ამ საქმეში.

მაგრამ მე კი მგონია, რომ რაც შენ ნაკლებ მონაწილეობას მიიღებ მაგ დავიდარაბაში, მით უფრო შენი პირადი ღირსებაც დაცული იქნება და თვით ბანკის საქმეშიაც ბევრს მოვიგებთ“.

ფაელენიშვილისაგან დამოუკიდებლადაც ასე ფიქრობდა ვანო მაჩაბელი. და ის მოხსენებითი ბარათიც, რომელიც მან რევიზიას გადასცა, ოპოზიციის წევრთა დაჟინებული და კატეგორიული მოთხოვნის მიუხედავად, დიდის თავდაპერით იყო შედგენილი.

ერთი სიტყვით, რევიზიამ ვერ მოახერხა მოწინააღმდეგე ბანკთა ლიდერების შერიგება. ბრძოლა კი უკვე სამკვდრო-სასიცოცხლო გახდა.

დიდი ომების ისტორიებიდან ვიცით, რომ გადამწყვეტი ბრძოლების ადგილი, ჭარბის განლაგება, შეტევის თავისებურება, და ხანგრძლივობაც კი, ხშირად წინასწარვე არის განსაზღვრული. ორივე ლაშქრის სარდლობამ იცის მოწინააღმდეგის სუსტი მხარეები, მისი ჭარბებისა და საჭურვლის რაოდენობა, დივიზიების განლაგება, ბრძოლის უნარიანობა, და მომავალი შეტევის გეგმას ამ მოვლენათა გათვალისწინებით ადგენენ ხოლმე.

მთელ წელიწადს მიმდინარეობდა საფუძვლიანი მზადება იმ გადამწყვეტი ბრძოლისათვის, რომელიც 1896 წლის გაზაფხულზე დაიწყო, და რომელსაც ბოლო უნდა მოეღო საადგილმამულო ბანკში მრავალი წლის დაძაბული და უსიამოვნო დავისათვის. საქმეს განსაკუთრებით ის ართულებდა, რომ მეზობელმა მხარეებმა ზედმიწევნითი სისწორით იცოდნენ მოწინააღმდეგის ძლიერი და სუსტი ადგილები; ამიტომ ყველაფერი წინასწარ ჰქონდათ გათვალისწინებული და გულმოდგინედ ემზადებოდნენ, რათა მოწინააღმდეგისათვის სუსტ ადგილზე დაერტყათ, ხოლო მისი ძლიერი შემოტევა მოხდენილად აეცდინათ.

სარდლები ამ მზადებაში თითქმის სულ არ ერეოდნენ; დაზვერვასა და საკუთარი ჭარბის მომზადებას ის „ოფიცრები“ აწარმოებდნენ, რომელთა მეცადინეობითა და მონღოლობით ასე უკიდურე-

სობამდე გამწვავდა ბრძოლა. უმეტეს ნაწილს ამ „ოფიცრებისას“ ომი ართობდა, მათ უკვე დავიწყებული ჰქონდათ პრინციპული და არსებითი მხარე ბრძოლისა და უმთავრესად ის აინტერესებდათ, რაც შეიძლება მწვავე და ხანგრძლივი ყოფილიყო ომი.

მთავარი საზრუნავი მაინც „ჯარების“ შეგროვება იყო და თითქმის მთელი წლის განმავლობაში, განსაკუთრებით კი იანვრიდან მოკიდებული აპრილის პირველ რიცხვებამდე, დიდის გულმოდგინებით და მონდომებით აგროვებდნენ ხმოსნებს. შეიქნა გახურებული მიწერ-მოწერა, სოფლებში ჩასვლა, ხმების დაბევება, გამწარებული აგიტაცია... ერთი სიტყვით „ოფიცრებს“ გულ-ხელი არ დაუკრფიათ და მთელი წელიწადი საგულდაგულოდ ემზადებოდნენ..

მაჩაბელი პრინციპულ საკითხებს ამზადებს ყრილობაზე გასატანად.

„მთავარი ჩვენი საზრუნავი ახლა ის არის, რომ ბანკის მოგების მიზანშეწონილად განაწილება მოვახდინოთ, — მიმართავს იგი თანამებრძოლებს ოპოზიციის ერთ-ერთ სხდომაზე, თავისივე სახლში, — ჩემის აზრით, ერთი-ორად უნდა გაიზარდოს საგანმანათლებლო დაწესებულებათა საჭიროებისათვის გადაღებული თანხები. ასეთი დაწესებულებების ქსელიც უნდა გაიშალოს და გაფართოვდეს. ბანკის ყურადღების უმთავრესი ცენტრი ამჟამად მიმართულია ქართული გიმნაზიისა და წინამძღვრიანთ სამეურნეო სკოლის საჭიროებთა დაკმაყოფილებისაკენ. მართალია, ქართულ გიმნაზიაში გლეხების შვილებიც სწავლობენ, მაგრამ უმნიშვნელო რაოდენობისა; მე ვფიქრობ ამ სასწავლებლის წესდება იმ მხრით უნდა შეიცვალოს, რომ ჩვენი გლეხების შვილებსაც ფართოდ გაეღოს გიმნაზიის კარები...“

ოპოზიციის რამდენიმე წევრი უკმაყოფილოდ შეიმშუშნება. ერთმანეთს გადახედავენ, მხრებს აიჩეჩენ, მაჩაბელი კი თითქოს ვერ ამჩნევს მათ მოძრაობასო, განაგრძობს:

„...ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ საქართველოს ჯანსაღი გლეხობა არა ერთსა და ორ საუკეთესო განათლებულ ქართველს შესძენს ჩვენს ქვეყანას. იაკობ გოგებაშვილი და ნიკო ცხვედაძე თუ გლეხთა წიაღიდან არიან გამოსულნი, აბა მიბრძანეთ, რომელ თავა-

დიშვილს ჩამოუყვარდებიან ისინი თავის ცოდნით, გამჭრიახობით. შრომისმოყვარეობით, საზოგადო საქმის სიყვარულით?!”

ხმას აუმაღლებს ივანი მაჩაბელი და იმ თავადებს გადახედავს, რომელთაც გლეხების ხსენება არ ესიამოვნათ.

„...წინამძღვრიანთ სამეურნეო სკოლა ჩვენთვის ზედგამოჭრილია. უმაღლესი და საშუალო სამეურნეო სკოლების გახსნა ჯერჯერობით დიდ რუსეთსაც ვერ მოუხერხებია, და ჩვენ აბა როგორ შევძლებთ! ამაზე ოცნებაც კი არ შეგვიძლია. ამიტომ, ჩემის აზრით. აუცილებელია წინამძღვრიანთ სამეურნეო სკოლის მსგავსი დაბალი საფეხურის სამეურნეო სკოლები გაიხსნას საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში; კურსდამთავრებული ყმაწვილები მხარში ამოუდგებიან ჩვენს გლეხობას და მიწის აწინდელი პრიმიტიული დამუშავება ნაწილობრივ მაინც გაუმჯობესდება. საზოგადო კრებაზე უნდა ვეცადოთ ამ საკითხის გატარებას. ეს არც გაგვიძნელდება, რადგან დარწმუნებული ვარ, ილია ჭავჭავაძე მხარს დაგვიჭერს...”

ოპოზიციის წევრები ისევ შეიმშუშნებიან და კვლავ უქმაყოფილოდ გადახედავენ ერთმანეთს.

„მეორე საკითხის გატარება უფრო გავგიძნელდება, მაგრამ ჩვენ მაინც უნდა ვეცადოთ, — განაგრძობს მაჩაბელი, — ბანკში დაგირავებულ და შემდეგ გამოუსყიდველ მამულებში მეურნეობის ევროპული წესები უნდა შემოვიღოთ და მოგების ნაწილი ამ საქმეზე დავაბანდოთ. რამდენიმე წლის შემდეგ ამით შემოსავალიც გადიდება და სოფლად გაუმჯობესებული მეურნეობაც გაძლიერდება. ამ საკითხის გატარებაზე მეტი მეცადინეობა გვმართებს, რადგან ჭავჭავაძე მხარს არ დაგვიჭერს, რატომღაც ორქოფულად და ურწმუნოდ უყურებს ამ საქმეს. მესამე საკითხი შედარებით მარტივია. დამფასებლების უფლებები უნდა გაიზარდოს და ამიტომ ხელფასიც უნდა გაუდიდდეთ. ამის წინააღმდეგ, მე მგონი, ჭავჭავაძეც არ იქნება...”

— იყოს წინააღმდეგი, იმდენი ხმოსნები გვყავს, რომ კუდიტ ქვას ვასროლინებთ! — ველარ შეიკავა თავი ოპოზიციის ერთ-ერთმა წევრმა და თავის მოსწრებულ სიტყვებზე თვითონვე აროხროხდა.

მაჩაბელმა წარბები შეიკრა.

— ჩვენ პრინციპული ბრძოლა გვაქვს და ასეთი ლაპარაკი არც ჩვენ დაგვშენდება, არც ილია ჭავჭავაძის სახელს ეკუთვნის! — ცივად მოუჭრა მან თავშეუკავებელ ოპოზიციელს...

საზოგადოდ, მაჩაბელი არასოდეს ცუდად არ ახსენებდა ილიას. მისი ერთი თანამედროვე პირდაპირ წერს: „... ივანე მაჩაბელი... არასოდეს თავისთავს და არც სხვა მოკამათეს ნებას არ აძლევდა ილია ჭავჭავაძის სახელი ცუდად მოეხსენებია“.

ასე იყო, თავის მხრივ, ილია ჭავჭავაძეც.

დიდი ილია კარგად ხედავდა მაჩაბლის ღვაწლს ქართული ლიტერატურის წინაშე და აფასებდა კიდევ მის ლიტერატურას და საერთო-საზოგადოებრივ მოღვაწეობას, მიუხედავად იმისა, რომ საბანკო საქმეებში დაუზოგავად ებრძოდა მას.

ახლაც, ამ გადამწყვეტი ბრძოლის რამდენიმე თვით ადრე, ილიამ შეუენლებელი ყურადღებით წაიკითხა მაჩაბლის ახლაზან თარგმნილი ნაწარმოები—„იულიოს კეისარი“, რომელიც „მოამბის“ პირველ ნომერში იყო დაბეჭდილი, და გამოუთქმელი სიხარული იგრძნო. ანტონიოსის ცნობილ მონოლოგს რომ მიაღვა, სცადა ინგლისურად მოეგონებინა ტექსტი, რომელიც მას ერთხელ მაჩაბელმა შეასწავლა, მაგრამ ველარ აღადგინა მეხსიერებაში. თუ საფუძვლიანად არა გაქვს შესწავლილი, ენამ ადვილად იცის დავიწყება. ეს მონოლოგი ორჯერ გადაიკითხა ილიამ და მოეწონა. საერთოდ თარგმანმა ალტაცებაში მოიყვანა. და ამჯერად თავისშეკავებაც აღარ მოინდომა, თავისი აზრი საჯაროდ გამოთქვა გაზეთის ფურცელზე.

„ჩვენ დიდის სიამოვნებით შევხვდით ამ ახალს თარგმანს და დიდ განძადაც მიგვაჩნია ჩვენი ლიტერატურისათვის თ. მაჩაბლის თარგმანები... იმედი გვაქვს, თ. მაჩაბელი გადაგვითარგმნის კიდევ რამდენიმე საუკეთესო დრამას შექსპირისას. დრამა ინგლისურიდან არის პირდაპირ თარგმნილი და ამით კიდევ უფრო საყურადღებოა...“

ილიასაც შეჰკადრეს თავისმა მომხრეებმა, მტრის ასე გაზვიადებული ქება თქვენივე გაზეთში რა საჭირო იყო, მაგრამ ჭავჭავაძემ მოკლედ მოუჭრა: ჩვენ ბრძოლა საბანკო საქმეებზე გვაქვს: სხვა მხრივ მაჩაბელი დაუფასებელია ჩვენი საზოგადოებისათვის...

საბანკო სარბიელზე ბრძოლის გადამწყვეტი ეტაპი კი თანდათან ჩხოვდებოდა.

ათ აპრილს აღმოსავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებიდან უკვე დაიწყო დამფუძნებელთა და მსესხებელთა პირველი ჯგუფების დენა. წვიმიანი გაზაფხული იყო და წყალდიდობა ძალიან აბრკოლებდა საქმეს, მაგრამ ხმოსნები არაფერს ეპუებოდნენ და საბოლოოდ მაინც ყველამ მოახერხა ჩამოსვლა. ცხრაასამდე კაცი შეგროვდა თბილისში. ქალაქის ქუჩები ხმოსნებით იყო სავსე და სალაპარაკო თემაც მთელს ქალაქში მხოლოდ ესა ჰქონდათ — წლევანდელს ყრილობაზე კავკავიადისტები გაიმარჯვებდნენ თუ მაჩაბლისტები; ხოლო ის „პატარა“ საკითხი, თუ რაზე იქნებოდა ბრძოლა და რა აბალი საქმეები წამოიჭრებოდა ყრილობაზე, მაინცდამაინც არავის აწუხებდა. ძალები თითქმის თანასწორი იყო და ამიტომ, რაც არ უნდა გამოცდილი ყოფილიყო კაცი, ბრძოლის ბედის წინასწარ განჭვრეტა მაინც გაუძნელდებოდა. ისე კი ყრილობის გახსნის დღემდე და შემდეგაც, ყრილობის მიმდინარეობის დროს, ორივე პარტიადიდ მუშაობას აწარმოებდა ხმოსნების გადასაბირებლად.

თავიდანვე ეტყობოდა, რომ ბრძოლა იქნებოდა მეტად ძნელი და გრძელი. ეს ასევე ჰქონდათ გათვალისწინებული ზემოხსენებულ „ოფიცრებს“.

მართლაც, ყველაფრით ბრძოლას დაემსგავსა საადგილმამულო ბანკის ის გადამწყვეტი ყრილობა. სოფლებიდან ჩამოსული ხმოსანნი თავადების მოთავსება სახლებში ვერ მოხერხდა, მათი სიმრავლის გამო, და ამიტომ მაჩაბლის მომხრეებმა თბილისის ერთ-ერთ ბაღში დასცეს კარები — ნამდვილი სამხედრო ბანაკი გეგონებოდათ. ბაღშივე გააჩაღეს ცეცხლი, გაჩნდნენ მზარეულები, შეიქმნა საერთო სადილ-ვახშმების მზადება, ლხინი, სიმღერა... არც წვიმას ეპუებოდნენ სეირის საყურებლად ჩამოსული უსაქმური თავადები და წვრილი აზნაურები, არც ის აწუხებდათ, რომ ახლა სოფლებში გახურებული ხვნა-თესვა იწყებოდა...

გაზეთები წინასწარვე იუწყებოდნენ ყრილობის გახსნის დღესა და საათს: „1896 წლის 20 აპრილს, დილის ათ საათზედ, დაიწყება

თბილისის სათავადაზნაურო ბანკის მორიგი კრება... წარმოდგენილია შვიდასამდე რწმუნების ქალაქი. უგანათლებულეს თავ. მიხ. გრუზინსკისა და თავ. ივ. მაჩაბელს გაუვიდათ სამსახურის ვადა და მათს ადგილზე უნდა კრებამ დაასახელოს კანდიდატები და აირჩიონ..."

ყრილობა მართლაც 20 აპრილს გაიხსნა, მხოლოდ ორი საათის დაგვიანებით. ქართულ თეატრში, სადაც ყრილობა მიმდინარეობდა, ტევა აღარ იყო. სცენა, პარტერი, ლოქები, ქანდარა — ხალხს გავესო. ლაპარაკს მოწყურებულმა დამფუძნებლებმა პირველივე დღეს იჭერეს გული — პირველივე დღის სხდომა თავმჯდომარის ამორჩევას მოუწია. მეორე დღის სხდომაზე რამდენიმე საათი მოანდომეს იმის გადაწყვეტას — მოეწვიათ თუ არა სტენოგრაფისტები. ასევე მთელი ერთი თუ ორი სხდომა იმაზე დავობდნენ — ახლავე წაეკითხათ შარშანდელი რევიზიის დასკვნა, თუ შემდეგ, ყრილობის დასასრულს. ერთი სიტყვით, საქმეს „დინჯად“ და „საფუძვლიანად“ შეუდგნენ.

„... საზოგადო კრების პირველი სამი დღე ისე გავიდა, — იუწყებოდნენ გაზეთები, — რომ საქმეს სრულიად არ შეხებია.“

თავიდანვე მეტიმეტი დაძაბულობით დაიწყო ყრილობა. ხშირია ერთმანეთთან წალაპარაკება არა მარტო ტრიბუნიდან, არამედ თვით პარტერშიაც, დამფუძნებელთა შორის. ხშირ-ხშირად წამოვარდებიან ხოლმე ცალკეული პარტიების წარმომადგენლები და ერთმანეთს ცხარე სიტყვებით მიმართავენ. ჰავჰავაძე იშვიათად გამოდის სიტყვით, იგი ერთავად ზის და, ჩაფიქრებული, ყურს უგდებს ორატორებს. მაჩაბელსაც ვერ ხედავენ ხშირად ტრიბუნაზე, მაგრამ მას მეტი მოუსვენრობა ეტყობა, ხშირად წამოვარდება ხოლმე ადგილიდან, დერეფანში გაეა და მალევე შემობრუნდება სხდომის დარბაზში. მაჩაბელი ღელავს და ეს აშკარად ემჩნევა; ილიაც ღელავს, მაგრამ არ იმჩნევს. ასე გადის საათები, დღეები, კვირები...

მეორე კვირის ბოლოს ყრილობას აშკარად დაეტყო დაქანცულობა. სადამოს სხდომებზე უკვე ბევრსა სძინავს. კურორტები ხდება. აგერ ერთ თავადს ჩასძინებია და ვინ იცის ძილში რა ელანდება; სხდომის ღრიანცელი ახლა მას ტკბილ ნანინად ჩაესმის ყურში. თავი გვერდზე გადაუგდია, სახე დაბრეცია და მძიმედ ფშვინავს. კრებაზე ამ დროს ერთი უბრალო საკითხის გადასაწყვეტად კენჭის ყრა წარ-

ბოებს, ფეხზე ადგომით. დაქანცული თავმჯდომარე მთქნარებით აცხადებს — „მომხრეებს ვთხოვ ფეხზე ადგეს!“ დამფუძნებლები იქით-იქით იყურებიან — არ იციან, როგორ მოიქცენ: ადგნენ, თუ არა. მაგრამ აგერ კოლა ორბელიანი წამოდგა ფეხზე, მიშო მაჩაბელიც ადგა... ესე იგი, ადგომა ყოფილა საჭირო, და ტკილ ძილში წასულ დელეგატსაც მეზობელი მოურიდებლად წაჰკრავს მეუღლეუნს. „რაო, რაო, ვეყო“ — დაიღრიალებს ერთბაშად გამოფხიზლებული. „ადექი, იასე, ადექი, მიშო ადგა“, უპასუხებს მეზობელი და გამოფხიზლებული დელეგატიც ფაცხაფუცხით წამოვარდება.

დაქანცულობამ ორგვარი რეაქცია გამოიწვია ყრილობის დელეგატებში: ერთნი სავსებით მოწყდნენ და გამოლენჩნდნენ, მეორენი განერვიულდნენ და გაალმასდნენ, სულ მცირე წყენასა და შენიშვნასაც ვეღარ იტანენ, მაშინვე მუშტებს იღერებენ და იარაღისკენ მიიქცევიან ხელი.

ყრილობის მეოცე დღე მიმდინარეობს. კიდევ ერთი უბრალო საკითხის გამო კენჭისყრა ხდება.

— მომხრეებს ვთხოვ ფეხზე ადგეს! — აცხადებს თავმჯდომარე.

დამფუძნებლებმა წინა რიგებს გადახედეს — არ იციან, როგორ მოიქცენ.

წამოდგა ჩოლოყაშვილი, ადგა ჯაბადარი... ესენი ჰავეჰავადისტები არიან, მაშ ადგომა ყოფილა საჭირო — და ერთი გამხდარი მოხუცი თავადიც წამოდგა. თან გვერდზე იყურება: იქითა რიგში მისი შვილი არხეინად ზის და ადგომას თითქოს არც კი ფიქრობს. მოხუცს უნდა როგორმე ანიშნოს შვილს, ადექო, მაგრამ ვერ მოუხერხებია.

— კიკო, კიკო, — დაყვირებასაც აღარ მოერიდა მოხუცი, — ადექი, კაცო, ვერ ხედავ?!

მაგრამ დახეთ შვილის თავხედობას, განძრევასაც არ ფიქრობს! „აღბათ მაჩაბლისტებმა გადაიბირეს!“, გაიფიქრა მოხუცმა და ერთბაშად გაგულისდა. მაშინვე მოსწყდა ადგილს, შვილთან მიიჭრა და სილა უთავაზა. კიდევ კარგი, შვილმა მოახერხა თავის შეკავება. ლოყააწითლებული ზეზე წამოხტა და მამას ხელზე ეამბორა...

იარაღიც დაატრიალეს. ეს მოხდა ყრილობის ოცდამეხუთე თუ ოცდამეექვსე დღეს. ამ ეპიზოდს ერთი თანამედროვე აგვიწერს თავის მოგონებაში და ჩვენც იმას მოვუსმინოთ:

„... კრების თავმჯდომარეს, რომელიც მაჩაბლის დიდი მომხრე იყო და ჭავჭავაძის მომხრეთ კი, ცოტა არ იყოს, მიდგომით ეპყრობოდა, ზედამხედველი კომიტეტის წევრმა, ჭავჭავაძის მომხრემ, რალაყა შენიშვნა მისცა შეუფერებელი, უშვერი კილოთი. თავმჯდომარემ ეს იწყინა, იუკადრისა და მიჰმართა თავის მომხრეთ:

— „რას უყურებთო?

„აქ წამოხტა თავის ადგილიდან პარტერში კოლა ორბელიანი და რევოლვერით ხელში გამოეჭანა სცენისაკენ, სადაც ზედამხედველი კომიტეტი იჯდა; თან გამოჰყვნენ სხვებიც, იარაღზე ხელწავლებულნი. ამავე დროს სცენაზე საიდგანდაც, თითქოს მიწიდგან ამოძვრათ. გაჩნდა თავზახელალებული ლელო ანდრონიკაშვილი და ხანჯალამოწეული გაეგება კოლა ორბელიანს. უსათუოდ უბედურება დატრიალდებოდა, რომ ამ დროს კორესპონდენტების ადგილიდან არ წამომხტარიყო მარდი დათა მიქელაძე და შუაში არ ჩასდგომოდა.

„— ბატონო, — მიუბრუნდა იგი ორბელიანს, — მიბრძანდით თქვენს ალაგას, როგორც ვხედავ, თქვენ იარაღის ხმარება არ გცოდნიათ!“

ყრილობის ოცდამეათე დღეს, როგორც იქნა, საკითხები ამოიწურა.

ხალხი გაბეზრდა, დაიქანცა, დაიღალა. მაგრამ უკანასკნელი დღეებისათვის, როცა არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო, მაინც მოიკრიბეს ძალ-ღონე და კენჭისყრა დიდი ენერგიულობით ჩაატარეს.

ეს მოხდა 20 მაისს, ყრილობის ოცდამეათე თუ ოცდამეთერთმეტე დღეს. ადრე დილით დაიწყო კენჭისყრა და შუალამემდე გაგრძელდა. ხმების დათვლა იმავე ღამეს შეუძლებელი იყო, მეორე დღისთვის გადადეს, ყუთებს კი იმ ღამეს მცველები მიუჩინეს.

კენჭისყრის შედეგმა იმედები გაუცრუა ჭავჭავაძის მომხრეებს. მაჩაბელი ხმის უმრავლესობით ისევ დარჩა ღირექტორად.

ბანკის თავმჯდომარემ, მეორე ღირექტორმა, რომელიც ჭავჭავაძის აშკარა მომხრე იყო, და ზედამხედველი კომიტეტის წევრებმა, რომელთა უმრავლესობა აგრეთვე ჭავჭავაძის მომხრეები იყვნენ, უარი განაცხადეს ბანკში მაჩაბელთან ერთად მუშაობაზე...

მაჩაბელი ზედიზედ ლეზულობს მილოცვის დებეშებს:

«Поздравляю мученика поборника истины торжественною победою»...

«Душевно радуемся успеху искреннейше поздравляем»...

«Поздравляем выбором»...

«Да здравствует истина»...

«Пьем за здоровье дорогого вновь избранного директора»...

«Посрамление черных флагов и позорное бегство баратьеры вызвали восторг»... და ა. შ. დაუსრულებლად.

მაგრამ სინამდვილეში არაფერია არ გაქცეულა, ყველაფერი ისევ ისე ძველებური დაძაბულობით წარიმართა. მოწინააღმდეგე პარტიამ ყრილობაზე თითქმის უარი განაცხადა მაჩაბელთან ერთად მუშაობაზე, მაგრამ ფაქტიურად მეორე-მესამე დღეს ყველანი ძველებურად მივიდნენ ბანკში.

ბანკში კი გამოცხადდნენ, მაგრამ გულსელდაკრეფილი ისხდნენ და არაფერი გაუკეთებიათ. შეთანხმებულ მუშაობაზე უარი განაცხადეს.

რაც დღე გადის, მუშაობა სულ უფრო და უფრო აუტანელი ხდება. მართლაც ძალიან მძიმე მდგომარეობაა: გადამდგარი ხალხი ისევ სისტემატურად დადის სამსახურში; მოვლენ, დასხდებიან და ამრეზით უცქერენ მაჩაბელს. ბანკში არაფერი კეთდება. საქმიან ქალაქს მაჩაბელი მოაწერს ხელს, ისინი არ ადასტურებენ, ისე კი მნიშვნელოვანი საქმის გადაწყვეტა შეუძლებელია, თუ იმათაც არ მოაწერეს ხელი. იმათი მოჩვენებითი გადადგომით კიდევ უფრო უარესი მდგომარეობა შეიქნა.

დაიბნა მაჩაბელი, ველარაფერს აკეთებს ვერც ბანკში, ვერც შინ. ბანკიდან გაღიზიანებული ბრუნდება ხოლმე. ღამით, როცა მთელი ოჯახი დაიძინებს და სახლში სრული მყუდროება ჩამოვარდება, იგი წიგნის თაროსთან მივა, შექსპირის ინგლისურ ტომებს გადმოიღებს და ფურცლავს. კარგა ხანია კალამი არ აუღია ხელში შექსპირის სათარგმნელად. ენატრება დიდი გენიოსის ჯადოქრულ სტრიქონებთან ჰიდილი. ბანკი თანდათანობით ამორებს საყვარელ საქმეს. უნდა დაიწყოს

„ანტონიოს და კლეოპატრას“ თარგმნა და არ გამოუდის, გულს ვერ უდებს. პირველი სტრიქონის თარგმნა ვერაფრით ვერ მოუხერხებია. არ აჯობებდა დროულად მიენებებინა ბანკისთვის თავი?! მაგრამ ხომ მოინდომა რამდენჯერმე და არ გამოუვიდა! რამდენი დრო ექნებოდა ლიტერატურული შრომისათვის!.. თუმცა, სჭირდება კი მშობელ ხალხს მისი თარგმანები?!. ახლა ამაშიაც ბშირად დაეკვდება ხოლმე მაჩაბელი. აკი ბევრი რამ, რასაც იგი ხალხისთ და მთელის გატაცებით ჰკიდებდა ხელს, რაც მას ერის საკეთილდღეოდ მიაჩნდა, უსარგებლო ყოფილა!.. რამდენ რამეზე ააღებინეს ხელი! იქნებ ეს ლიტერატურული შრომაც ფუჭია! ჯერ ხომ მის თარგმნებს ჭეშმარიტი შემფასებელი არ ჰყოლია! მართალია, მოსწონთ მისი ენა, მაგრამ თარგმანები ორიგინალისათვის ჯერ არავის შეუდარებია. ქებასაც ძალიან ძუნწად იმეტებენ. იქნებ უსარგებლო და ფუჭი იყოს ეს შრომა!..

და სწორედ იმ დღეებში მაჩაბელმა მოულოდნელად მიიღო ერთი საინტერესო წერილი.

„28 მაისი, 1896 წელი, ქერჩი.

„ჩემო ძვირფასო მეგობარო!, დიდი ხანია, რაც თქვენთვის წერილი აღარ მომიწვრია. აჰ, ქერჩში, ისეთი მოწყენილობაა, რომ მოსაწერიც აღარაფერი მაქვს. ექვსი კვირა იქნება, რაც დედა, მამა და ძმა მესტუმრენ. ჩემმა დამ უკვე მოატარა ყირიმის ყველა საინტერესო ადგილი და მომავალ კვირას, დისავე თანხლებით, კავკასიისაკენ გამომგზავრებას აპირებენ. ექვი არ არის, თქვენც გეწვევიან თუკი ისევ თბილისში ხართ.

„თქვენს მიერ თარგმნილ „იულიოს კეისრით“ შეგიძლიათ იამაჯოთ: ეს თქვენს გენიალობასაც ამტკიცებს და თქვენი ენის საოცარ სიმდიდრესაც. მე ხელთა მაქვს ამავე პიესის ახალი ფრანგული, გერმანული, რუსული, ბულგარული გამოცემები, მაგრამ თქვენს თარგმანს ვერც ერთი ვერ შეედრება. თქვენ ისეთი საქმე გააკეთეთ, რომ, თუ თანამედროვეები ვერ გაფასებენ სათანადოდ, შთამომავლობა დაგაფასებთ და თაყვანს გცემთ. იმედი მაქვს თანდათანობით მთელს შექსპირს თარგმნით.

I ეს წერილი ინგლისურად არის დაწერილი და აქ თარგმანი მოგვაქვს

„ახალ ამბებს ჩემი და გაიმბობთ, როცა გნახავთ. მეც სულით და გულით მინდოდა წამოსვლა, მაგრამ ამჟამად ვერაფრით ვერ მოვახერხე.

„ჩემგან გულითადი პატივისცემა გადაეცით ქალბატონ ტასოს. ქალბატონ ბაბოს; აგრეთვე კეთილ სურვილებს ვუგზავნი ჩვენს ძვირფას თბილისელ მეგობრებს“...

ეს წერილი ოლივერ უორდროპისაგან იყო, და მაჩაბელს ერთ-ბაშად სიხარულით აეცსო გული.

ეს იყო პირველი ნამდვილი შეფასება ავტორიტეტულ და კომპეტენტურ პირისაგან. ის ორჭოფული ფიქრები, რაც უკანასკნელ დღეებში აწამებდნენ მაჩაბელს, ერთბაშად გაჰქრა. მან ხალისიანად გადმოიღო შექსპირი და „ანტონიოს და კლეოპატრას“ თარგმნას შეჴედგა.

მაგრამ პირველი მოქმედების დამთავრებაც ვერ მოასწრო, რომ ისევ დაბრკოლება გადაეღობა, იძულებული გახდა მუშაობა შეეჩერებინა...

ბანკის საზოგადო ყრილობის შემდეგ ერთი თვეც არ გასულა, რომ მოწინააღმდეგე პარტიის წარმომადგენლებმა საგანგებო კრება მოიწვიეს. ეს საესებით მოულოდნელი იყო მაჩაბლისათვის. კრება ძალიან მშვიდობიანად ჩატარდა, და ამ მხრივ იგი არა ჰგავდა წინ. თვეში ჩატარებულ მშფოთვარე ყრილობას. ესწრებოდნენ უმთავრესად ჭავჭავაძის მომხრეები და მათივე სასარგებლოდ გადაწყდა საქმე. ყრილობის დადგენილება და არჩევნები საგანგებო კრებამ უსამართლოდ სცნო და ხელახალი კენჭისყრა მოითხოვა. მაჩაბელი წინააღმდეგ გამოვიდა. „მე კანონიერად ვარ არჩეული, — ამბობდა იგი, — ყრილობაც კანონიერად მიმაჩნია. თქვენ გინდათ, რომ ბანკიდან გამაძევოთ; მე ყუთს არ დავიდგამ და ზელახლა კენჭისყრაში მონაწილეობას არ მივიღებ“.

იგივე განაცხადა დამფასებელი კომისიის წევრმა კოტე ყიფიანმა. ივანე მაჩაბელს, საერთოდ, ბევრი არ ულაპარაკნია ამ კრებაზე. უფრო თავგამოდებით იბრძოდნენ კოლა ორბელიანი და მიშო მაჩაბელი. მაგრამ ყველაფერი ამაო იყო. საგანგებო კრება კარგად მომზადებული გამოდგა და მოწინააღმდეგე ბანკის წარმომადგენლებმა თავისი გაიტანეს. მაჩაბელმა და ყიფიანმა მართლაც არ დაიდ-

გეს ყუთი, მიუხედავად იმისა, რომ ვანოს რამდენჯერმე სთხოვეს, კენჭი იყარეო. აირჩიეს ახალი დირექტორი და დამფასებელი კომისიის ახალი წევრი. მაჩაბელი ბანკიდან გარიყული აღმოჩნდა. სხვათა შორის, ყუთის დადგმა ილია ჭავჭავაძემაც არ ისურვა, მანაც გადასწყვიტა გასცლოდა ბანკს, მაგრამ, დაბეჯითებითი უარის მიუხედავად, ბოლოს იძულებული გახადეს კენჭი ეყარა. ბანკის 66 წევრმა, კოლა ორბელიანის თაოსნობით, განცხადება დასწერა; „ჩვენ მონაწილეობას არ ვღებულობთ კენჭისყრაში, — აცხადებდნენ ისინი, — მაგრამ მთელი ეს „საგანგებო კრება უკანონოდ მიგვაჩნია, და უფლებას ვიტოვებთ, რომ საქმე გავსაჩივროთ“...

* * *

საქმე მაშინვე გაასაჩივრეს. იმ დღეებში კოლა ორბელიანი გაემგზავრა პეტერბურგს და საჩივარი სწორედ მან მიუტანა მინისტრს, რომელთანაც მას, სხვათა შორის, პირადი ნაცნობობაც ჰქონდა.

საგანგებო კრებას ვასილ მაჩაბელი არ დასწრებია, სოფელში იყო, და აღშფოთებულმა, სოფლიდანვე მოსწერა ძმას წერილი — მარტო ორბელიანს ნუ დაენდობი, შენ თვითონვე წადი პეტერბურგს საქმის გასარიგებლადო. ამასვე ჩასჩიჩინებდნენ ოპოზიციის წევრებიც, და მაჩაბელმა გადაწყვიტა თვითონვე წასულიყო.

ახლა საქმე ეხებოდა არა მარტო ბანკისათვის თავის დანებებას, არამედ შელახული თავმოყვარეობის აღდგენას. იმ უამრავი მოლოცვის დეპეშებისა და წერილების შემდეგ, რაც მაჩაბელს სულ რამდენიმე დღის წინათ მოსდიოდა, ყველაფერი ერთბაშად შეიცვალა და ვანო სავსებით გარიყული აღმოჩნდა. უსაქმურ ვაჟბატონებს ახალი სახითხითო მიეცათ, ოპოზიციის წევრები აღშფოთებულნი იყვნენ, მუდამ დინჯი და წინდახედული ძმაც აღშფოთებული აღმოჩნდა; „ვერ წარმოიდგენ რა რიგად აღელვებულთა ხალხი იმათ საზიზღარ საქციელზედ“, — სწერს იგი ჭოფლიდან. ცოლიც შეურაცხყოფილია და ისიც ურჩევს წასვლას...

ერთი სიტყვით, მაჩაბელი პეტერბურგს გაემგზავრა. ტასო ბავშვებიანად საჩხერეში წავიდა საზაფხულოდ.

მინისტრი მართლაც ნაცნობი აღმოჩნდა ორბელიანისა, კარგად მიიღო, სადილადაც კი დაჰპატიჟა (და ეს მაშინვე მოიწერა ორბელიანმა თბილისში. ამისთანა ბედნიერ შემთხვევას როგორ დაჰკარგავდა!), მაგრამ გულთან მაინცდამაინც არ მიუტანია მისი საჩივარი, ბევრი იცინა და ტკბილად გამოისტუმრა. დიდი იმედები არ მიუცია, მაგრამ იმედების მიცემა რა საჭიროა, მინისტრი ზომ უბრალო კაცი არ არის, რომ იმედები ფანტოს აქეთ-იქით! მისი გაღმება და გულიანი გაცილება სიტყვიერ ნუგეშზე უკეთესია. ეს მშვენივრად იცის ორბელიანმა, და ამიტომ დაბეჯითებით ეუბნება მაჩაბელს (თბილისშიაც ასე მოიწერს): „ჩვენი საქმე ალჩუზა, მინისტრი აღშფოთდა იმათი უმსგავსო საქციელით. ამ დღეებში განკარგულებას გასცემს და მორჩა — ჩვენს მტრებს კუდით ქვას ვასროლინებთ...“

მაგრამ მინისტრს, როგორც ეტყობა, დაავიწყდა განკარგულების გაცემა და აგარაკზე ისე გაემგზავრა, რომ საქმეს ოდნავადაც არ წაუწყევია წინ. საჩივარი კვლავ იმავე ჩინოვნიკის უჯრაში იდო, ვისაც ორბელიანმა ჩააბარა მინისტრის მითითებით...

მშვენიერი აგარაკები და მომხიბლავი პეიზაჟები აკრავს პეტერბურგს. რა სჯობია ზაფხულობით იქ დროსტარებას! ორბელიანმა ნაცნობ-მეგობრები გამოიხატა და ძველებური გაიხსენა — ტკბილ ლხინსა და თავდავიწყებას მიეცა. დროგამოშვებით სამინისტროშიაც შეივლის, თავის „პეტერბურგელ მეგობრებთან“, და, იქიდან გამოსული, მაჩაბელს ამშვიდებს: „საქმე წინ მიდის! ცოტა კიდევ და მაგათ კუდით ქვას ვასროლინებთ!“ თბილისში კი უფრო გაბედულ წერილებსა სწერს ოპოზიციის წევრებს: „საქმე თითქმის გადაწყვეტილია, მინისტრის ხელმოწერა აკლია. მალე კუდით ქვას ვასროლინებთ მაგ არაშადებს! ურა! გამარჯვება ჩვენია!..“

ასეთი. წერილით დამშვიდებული ოპოზიციის წევრები ზედიზედ ლხინს მართავენ და ემუქრებიან ბანკის ახალ მმართველობას. მაჩაბელი კი ხედავს, რომ არაფერი გამოდის. პირველად დაიმედებული იყო, კარგად არ იცნობდა კოლა ორბელიანის დამშვიდებულ ხასიათსა და მერყევ ბუნებას. მერე თანდათანობით მიხვდა, რომ ამ საშინელი ბიუროკრატიზმისა და ჩინოვნიკების ბუდიდან, სადაც განცხადების ერთი მაგიდიდან მეორეზე მიტანას თვეები სჭირდება, არაფერი გამოვიდოდა. საშინელმა ბრაზმა და სევდამ მოიცვა. ახლა

მას სულის შემხუთველად ეჩვენა ეს მშვენიერი ქალაქი, სადაც ერთ დროს სასოებით დაამთავრა უნივერსიტეტი და ჩინებული განათლება ჰიილო, სადაც ეზიარა დიდი მოღვაწეების პროგრესული იდეებს და აღიჭურვა მტკიცე რწმენით — მთელი სიცოცხლე და ენერგია ხალხის სამსახურისათვის შეეწირა...

ორბელიანი ზოგჯერ მთელი დღეებით იკარგება ხოლმე. ვანო თვითონვე შეივლის სამინისტროში, ორბელიანის „მეგობრებს“ მოინახულებს, მაგრამ გადაწყვეტილი მაინც არაფერი ჩანს. ეტყობა მინისტრ ვიტეს დაავიწყდა თავისი სიტყვა!.. მაჩაბელი ნერვიულობს, თანდათან დაიქანცა, მხოლოდ ახლა იგრძნო, რომ მას წლების განმავლობაში ადამიანურად არ დაუსვენია...

„ჩემო ძვირფასო ტასო, — სწერს იგი ცოლს საჩხერეში, — დიდი ხანია ასეთი გრძელი მგზავრობა არ მომსვლია და ალბათ გადავეჩვიე. პეტერბურგი კიდეც ისე არ მომეწონა, რომ კინალამ ვიტირე, ამ ვიწრო ოთახებში გამომწყვდეულს ჩვენი გაშლილი ბუნება რომ მაგონდებოდა... რა კარგი ვქენ, რომ თქვენი პორტრეტი წამოვიღე, აქ ცოტაოდნად მაინც თქვენს მაგივრობას მიწვევს. ვერ წარმოიდგენ, რა რიგად მომინდება ხოლმე თქვენი ნახვა. თუ ღმერთმა ქნა და კარგად გათავდა საქმე, როგორ ფრთებს შევისხამ და სიხარულით გადმოვფრინდები! სწორედ გითხრა, მომწყინდა ამდენი ვაივაგლახა და წანწალი. წრევანდელმა ზაფხულმა სულ ფუჭად ჩამიარა. მინდა ერთი დამშვიდებით ერთი კვირა მაინც სადმე მიყრუებულ სოფელში ჩემს პატარებთან ხეების ჩრდილქვეშ გავეტარო...“

მაგრამ ფარ-ხმალის დაყრა არ შეიძლება, გულისთქმისა და განწყობილების აყოლა არ გამოდგება, სირცხვილია, უნდა იბრძოლოს!

„ჩემო ძვირფასო ვანო, — ღებულობს მაჩაბელი პასუხს, — ...ღმერთმა ნუ ქნას, რომ ცუდი ამბით დაბრუნდე. საშინელი სირცხვილი იქნება! ყველა ელის შენ დაბრუნებას კარგი ამბით, ისინი კი ამბობენ (იგულისხმება მოწინააღმდეგეები), რომ ვერაფერს ვერ გაარიგებსო... ბავშვები საშინლად გიგონებენ. არ მეგონა, რომ აგრე მოუნდებოდათ შენი ნახვა. ნიკუშკას შენი წერილი რომ მივეცი, როცა წაიკითხა, რომ „შორს წავედიო“, ამოუშვა ტირილი და ძლივს დავამშვიდე. სულ შენ გელის, საბანაოდ როცა მიდის, იგონებს, რომ „მე და პაპა უფრო კარგად ვბანაობდითო“.

ელა სულ შენ მოგონებაშია, როგორც ადგება კითხულობს „папа не приехал?“ და როცა დაწვება ხოლმე — „папа завтра придет“, а среди дня вдруг говорит— „папу ябу“. ნაღვლობს საშინლად ნასტას და მიხას. საქმელებს არ სჭამდნენ აქამდე, მიხას გაკეთებული არ არისო; ანგლიჩანები იყენენ აქ ორი დღით და შეგვებენ, რომ უთუოდ კერხში გამოგვიაროსო, ჩემს ძმას უნდა კნიაზის ნახვაო“...

ბავშვების მოგონება სევდასა და ნაღველს მატებს მაჩაბელს, არის წუთები, რომ გადაწყვეტს ყველაფერი მიატოვოს და დაბრუნდეს... მაგრამ არ შეიძლება. მას მოელიან გამარჯვებულს. ხელცარიელი ვერ დაბრუნდება!..

„... აქაურობაზე ნუ შეწუხდები, — სწერს ვასო მაჩაბელი (მან შორიდან რა იცის უმცროსი ძმის სულიერი განწყობილება!) — ოღონდ მანდაური საქმეები გარიგდეს... ამ ამბავს, როგორც მანანას ზეცით მოვლინებულს ისე მოველით“...

„... თუ ღმერთი გწამთ, ნუ აჩქარდებით, — სწერს ტასო, — რაკი დაიწყეთ ეგ საქმე, კიდეც მიჰყევით ბოლომდე... სულ უნდა სდით მაგ საქმეს, რომ სადმე კანცელარიაში არ დაიმწყედეს. გაზეთში წავიკითხეთ, რომ მინისტრი 14 ამ თვეს ნიჟნი ნოვგოროდში მიდისო, მაშინ უფრო ცქვიტად უნდა გქონდეთ ყურები, რომ არაფერი გამოგებართ... რას მოეშურები, თუ საქმე სრულდებაო არ გათავდა? რასაკვირველია, მე გამეხარდება შენი მოსვლა, მაგრამ თუ საქმე არ გააკეთეთ თქვენ თითონ და სხვას მიანდეთ, რა გამოვა!.. გუშინ ბეჟანი მოვიდა ქუთაისიდან, იქ უნახამს ერთი მეგრელი ცომაია, სოხუმის ხმოსანი, და იქ გადაუწყვეტიათ, რომ უთუოდ გთხოვონ შენ და ამოგიჩიონ в городские головы. 3500 р. содержания... საშინლად მიკვირს შენი სიჩუმე. დავიჯერო არ გრძნობ, რომ საშინლად მაწუხებს შენი უაზრობა! ნურათრის ნუ გეშინიან, ნუ გეზარება ცუდის ამბის მოწერა, ყველაფრისათვის უნდა მომზადებული ვიყოთ. შენც ნუ შეწუხდები მეტისმეტად. გახსოვდეს რუსული ანდაზები—«Терпение и труд все перетрут» и «что не делается все к лучшему». შენ ყოველთვის მხნე იყავი და ეხლაც ნუ დაეცემი“...

მაჩაბელი მართლაც ძალიან ცდილობს მხნედ იყოს, მაგრამ საქმე

არ გამოდის. სამინისტროში არ ეჩქარებათ. ორბელიანი მაინც იმედოვნადაა — ჩამოვა თუ არა მინისტრი, მაშინვე ხელს მოვაწერინებ, ჩემი მეგობარი კაცი. მაჩაბელი ცდილობს გაზეთის საქმეც მოაგვაროს, ბექდვითი სიტყვის მთავარ სამმართველოში მივა, სამმართველოს უფროსს სოლოვიოვს ნახავს და „დროების“ უკანონოდ დახურვის ისტორიას უამბობს. სოლოვიოვი აღშფოთდება და თავს გაიქნევს, დიდი უსამართლობა მომხდარა, მაგრამ ახლა რაღა ეშველება, აღდგენა დაგვიანებულია, ისევ ახალი გაზეთის დაარსებაზე უნდა იზრუნოთ, ამისთვის კი საჭიროა შუამდგომლობა ადგილობრივი ხელისუფლებისაგან. გამოცდილმა ჩინოვნიკმა იცის, რა შუამდგომლობასაც მისცემს ადგილობრივი მთავრობა! ცოლისძმის, გიორგი ბაგრატიონ-დავითიშვილის საქმეზედაც მივიდა, სინდიკატის დაარსების ნებართვისათვის, და იქაც „ერთი სტოლიდან მეორეზე ძლივს გადააჩოჩებინა საქმე“...

მაგრამ მთავარი საქმე, რისთვისაც მაჩაბელი პეტერბურგს ჩავიდა, კვლავ ერთ ადგილზე იყო გაყინული. მისი „ერთი სტოლიდან მეორეზე გადაჩოჩებაც“ ვერ მოხერხდა. ტყუილუბრალოდ დაჰკარგა მთელი ორი თვე!

სექტემბრის პირველ რიცხვებში იგი ხელცარიელი ბრუნდება თბილისში.

პეტერბურგში ყოფნის დროსაც არ დავიწყნია მაჩაბელს თავისი ლიტერატურული მოღვაწეობა. იგი იქ ხშირად ხვდებოდა ხოლმე თავის ძველ მეგობარს ანატოლი კრემლევის, ცნობილ იურისტსა და ინგლისური ენისა და ლიტერატურის საუკეთესო მცოდნეს. ამ კაცთან მიწერ-მოწერა ვანოს ადრეც ჰქონდა. 1895 წელს მაჩაბელმა მას, მისივე თხოვნით, „ჰამლეტის“ ქართული თარგმანი გაუგზავნა. ახლა კი პეტერბურგს ჩასული მაჩაბელი აზუსტებს ზოგიერთ სადავო ადგილებს რომლებზედაც გული მუდამ ეთანადებოდა. 1886 წელს გამოცემულ თარგმანს 1896 წელსაც არ ივიწყებს და ცალკეულ ფრაზებს ამოწმებს, სხვადასხვა თარგმანს ადარებს!

ერთი თვის ჩამოსული არც კი იყო მაჩაბელი პეტერბურგიდან, რომ კრემლევისგან წერილი მიიღო, რომელიც ისევ „ჰამლეტის“ სადავო ადგილს შეეხებოდა. კრემლევი უწონებს — ეს სადავო ფრაზა სწორად გაგიგიაო. მაჩაბელი ამ დროს უკვე „ანტონიოს და

კლეოპატრას“ თარგმანზე მუშაობს. მაგრამ კრემლევის წერილმა კვლავ „ჰამლეტი“ მოაგონა, ახალი თარგმანი დროებით გვერდზე გადადო და კიდევ ერთხელ გადაიკითხა ეს დიდებული ტრაგედია, ცალკეული ადგილები, რაზედაც გული ეთანადრებოდა, ხელახლა შეადარა. უნდა, რომ შეასწოროს და მესამედ გამოსცეს. შესწორება შეიტანა, მაგალითად, ჰამლეტის ცნობილი მონოლოგის ბოლო ნაწილში.

გაბედულებას მოსაზრება უსუსტებს შექსა
და სასახლო ძლიერ საქმეთ, დიდად განზრახულთ,
წინ ელობება, — ოფელია, ჩუმად ახლა კი!

ასე ჰქონდა ეს ადგილი თარგმნილი მაჩაბელს, მაგრამ აქ ზოგითი რამ გამოტოვებულია, მაჩაბელი ისევ გადაიკითხავს ინგლისურ ტექსტს:

And thus the native hue of resolution
Is sicklied o'er with the pale cast of thought;
And enterprises of great pith and moment,
With this regard, their currents turn away,
And lose the name of action.—Soft you now!
The fair Ophelia!

გული აღარ მოუთმენს და ამ ადგილს ხელახლა თარგმნის. იქვე მიაწერს „ანტონიოს და კლეოპატრას“ თარგმანის ფურცლებს.

გაბედულებას, ბუნებრივსა, ფერსა და იერს
სუსტი ნათელი მოსაზრების აყენებს მკრთალ შექს
და სახელოვან ძლიერ საქმეთ, დიდად განზრახულთ,
წინ ელობება, გზა-კვალს უბნევს, ღირსებას უსპობს
ო მშვენიერი ოფელია! — ჩუმად ახლა კი...*

იმავე წლის 1 ნოემბერს მაჩაბელმა „ანტონიოს და კლეოპატრას“ თარგმანი დაამთავრა. პეტერბურგიდან ისევ და ისევ გაურკვეველი პასუხები მოდის. კოლა ორბელიანი ზედოზედ აგზავნის იმედიან დეპეშებს, მაგრამ მაჩაბელი გრძნობს, რომ საქმე ისევ ერთ წერტილ-

ზეა გაყინული, და ორბელიანის ბრტყელ-ბრტყელ სიტყვებს არავითარი საფუძველი არა აქვს. მაჩაბელმა პეტერბურგიდან ჩამოსვლაც კი ვერ მოასწრო, რომ ორბელიანმა წერილი დააწია, საქმე ნამდვილად ჩვენს სასარგებლოდ წყდებაო: „не беспокоюсь,—რიხიანად სწერს ორბელიანი, — ничего не упусти; не допущу, чтобы эти мерзавцы хотя бы на минуту взяли над нами верх...“. ყოველ დეპეშასა თუ წერილში ვადას ნიშნავს: „საქმე საბოლოოდ გადაწყდება დეკემბრის ბოლოს“... „მინისტრი ხელს მოაწერს იანვრის დასაწყისში“... „ყველაფერი დამთავრდება, როგორც ჩვენ გვინდა ისე, იანვრის შუა რიცხვებში“... „საგანგებო კრების გადაწყვეტილებას უსათუოდ გააუქმებენ“... „მომილოცავს, ვაშა! გაზეთის საქმე გარიგდა“... „გაზეთის აღდგენა და ბანკში გამარჯვება ერთად ვიზეიმოთ“... და ასე შემდეგ, დაუსრულებლად.

მაგრამ გავიდა შემოდგომის თვეები, დადგა შემდეგი წლის იანვარი, თებერვალიც მოახლოვდა... საქმე კი ისევ გაურკვეველია. მაჩაბელს უკვე აღარაფერი სჯერა ორბელიანისა, უგულოდ გადაათვალიერებს მის დეპეშას და ცივად გადააგდებს გვერდზე. მოსწყინდა, დაიქანცა... მინისტრის გადაწყვეტილების მოლოდინში სამსახურზედაც ვეღარ იზრუნა. ჯერ კიდევ გასული წლის სექტემბერში, პეტერბურგიდან ახლად დაბრუნებულს, ახალგაზრდა მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის თედო საბოკიას წერილი მოუვიდა: სუხუმის ქალაქის თავად იწვევდნენ. მაჩაბელმა მაშინ გაურკვეველი პასუხი გასცა — ჯერ ბანკის საქმე არ გადაწყვეტილა და ველოდებო; ისე კი დიდი სურვილი მაქვს წამოვიდე და მანდ ვიმოღვაწეო, ეხლა სწორედ მაგისტანა განაპირა აღგილებშია მოღვაწეობა საჭირო და ჩემთვისაც კარგი იქნება, ცოტათი მაინც მოვისვენებო.

ეს წერილი საყურადღებოა სხვა მხრივაც. აქ აშკარად ჩანს, რომ მაჩაბელი, როგორც ოპოზიციის ლიდერი, ხშირად თავისი სურვილის წინააღმდეგ მოქმედებდა. „სწორე გითხრათ, მეც, ჩემი სახლობაც ძალიან მონდომებულნი ვართ, რომ გავშორდეთ აქაურობას და მყუდროდ სადმე შევუდგე მოღვაწეობას, — სწერს იგი თედო საბოკიას, — შევიძლებ თუ არა პირიანად მონდობილის შესრულებას, არ ვიცი, წინდაწინ ვერას დაგპირდებით, მაგრამ ამაზედ კი სიტყვის მოცემა შემიძლიან, რომ ყოველ ჩემს ღონისძიებას შევასრულებ,

ხალხის მონდობილობას არ ეუმტყუნო, მით უფრო, რომ ქართველობას უფრო მაგისტანა განაპირებში, როგორც სოხუმი, გემართებს პირნათლად თავის გამოჩენა. ვიმეორებ, თუმცა ს უ რ ვ ი ლ ი დ ი დ ი მ ა ქ ე ს, მაგრამ ბანკის საქმის გათავების შემდეგ შეიძლება გარემოება ისე შეიცვალოს, რომ ხელფეხი შემიკრას და ქალაქიდან აღარ გამიშვას; ი ქ ნ ე ბ ა ჩ ე მ მ ა ა მ მ რ ჩ ე ე ლ ე ბ მ ა ზ ნ ე - ო ბ ი თ ა დ დ ა მ ა ვ ა ლ ო ნ ა ქ ე დ ა ნ ფ ე ხ ი ა ლ ა რ მ ო ვ ი - ც ვ ა ლ ო, ჯ ე რ ჯ ე რ ო ბ ი თ მ ა ი ნ ც...“

სუხუმელებმა თებერვალში ისევ შეახსენეს ვანოს ეს წინადადება, და გარკვეული პასუხი ახლაც ვერ მისცა. ისევ ბანკის საქმის გადაწყვეტას ელოდება.

გახდა მაჩაბელი, დარდობს, ღამეები არა სძინავს. უჯამაგირობამ კიდევ უფრო შეაწუხა. ოჯახს დიდი ხარჯი სჭირდება, შემოსავალი კი არსაიდან არის. და მის უბის წიგნაკში ახლა უფრო გაზშირდა ფანქრით ჩაწერილი პატარა შენიშვნები: მმართველს — ვასოსი — 800, ქართველოვისა — 857, სარაჯოვისა — 1438, დარიკოსი — 2000...

მოსწყინდა ბანკზე ფიქრი. ბარემ გათავდეს და სულერთია — კარგად გათავდება თუ ცუდად. ხალხისაგან მოსვენება აღარა აქვს: ორბელიანი დეპეშების გზავნაზე გულუხვია. ასეთივე შინაარსის დეპეშებს ოპოზიციის სხვა წევრებსაც უგზავნის ხოლმე, და ამ დეპეშების მიხედვით ხან ბანკში გამარჯვებას ულოცავენ ნაცნობები ვანოს, ხან ახალი გაზეთის დაარსებას; ხან თანაგრძნობის ღრმულით შეხედავენ, ხან დამცინავად მიაპყრობენ მზერას...

„ერთი სიტყვით, გათავდეს, და როგორც უნდა იყოს, სულ ერთია“, — ასე აბარებს მაჩაბელი პეტერბურგს თავის საქმეებზე გამგზავრებულ უფროს ძმას.

ვასო თებერვალში გაემგზავრა პეტერბურგში და როგორც კა ჩავიდა, მაშინვე დარწმუნდა, რომ ორბელიანი სერიოზული კაცი არ იყო. იგი წარამარა ტყუოდა. მაგრამ იმდენად იყო ვასო მაჩაბელი დარწმუნებული თავიანთი საქმის სიმართლეში, რომ ეგონა, ადრე იქნებოდა თუ გვიან, საქმე უსათუოდ მათ სასარგებლოდ გადაწყდებოდა. ამიტომაც პირველი მისი წერილები პეტერბურგიდან მაინც იმედიანია. ეს ბანკის საქმეებთან დაკავშირებით. ხოლო გაზეთზე მა-

შინვე მიხვდა, რომ არაფერი გამოვიდოდა, და მისწერა კიდევ ვანოს: „გაზეთის საქმე, ვიდრემდე მანდედან გაკელის ქალაქი მოვიდოდა, ძალიან თურმე კარგად იყო და სოლოვიოვიც დაპირებული ყოფილა ნებართვა მალე მიეცათ. მაგრამ შემდეგ კი, როდესაც იმის ქალაქი მიუღია, სულ გამოცვლილა... და ბოლოს უთქვამს, რომ მინისტრს არა სურს ამ წელს გაზეთის ნება მისცეს ვისმეო“.

ძმის პასუხი მძიმე იყო მაჩაბლისათვის, რადგან გაზეთზე იგი დიდ იმედებს ამყარებდა. ეს იყო ერთადერთი ძარღვი, რომლითაც მაჩაბელი კვლავ საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ცენტრში აღმოჩნდებოდა!..

ვასილ მაჩაბელი ჭკვიანი კაცი იყო. იგი მიხვდა, რომ ფინანსთა მინისტრისგანაც არაფერი გამოდნებოდა, სამინისტროს იმ საშინელ ბიუროკრატიულ აპარატს ვერაფერი შესცვლიდა. ამიტომ ბანკის თაობაზედაც უიმედობა მოსწერა ძმას, ოღონდ პირველად უფრო ფრთხილად შეაპარა: „... ჰო, კიდევ რა უნდა მეთქვა, თუნდა კიდევ რომ დაარღვიონ კრების გადაწყვეტილება, ვანო, შენ ბანკში, ჩემის აზრით, დიდხანს არ გედგომება; ამისათვის ახლავე რო შეუდგე ადგილის შოვნას და სარაჯოვს როგორმე ან შენ და ან დაახლოვებული პირით რომ მოელაპარაკო, ურიგო არ იქნება. შენი ჭირიმე, ვანო, ეს რჩევა მეგობრულად მიიღე და ნუ გეგონება, რომ მე იმედი არა მქონდეს ჩვენი საქმისა საკრედიტო კანცელარიაში“... ხოლო მეორე წერილში, რომელიც 10 აპრილით არის დათარიღებული, პირდაპირ გამოუტყდება, ბანკის საქმე ნამდვილად ცუდად არისო...

თითქოს მოელოდა კიდევ ამ ცნობას მაჩაბელი, დიდად არ უმოკმედია მასზე. საბოლოოდ ჩაიქნია ხელი ბანკზე, თუმცა მთელი აპრილისა და მაისის ბოლომდეც ისევ და ისევ მოდიოდა ორბელიანის იმედიათი ღეპეშები:

«Постановления чрезвычайного собрания отменяются безусловно»... «Торжествую нравственным удовлетворением»... «Дело скоро разрешается конце недели сообщат правлению об отмене постановления чрезвычайного собрания это безповоротно»...

მაგრამ ორბელიანის ამ ბრტყელ-ბრტყელ სიტყვებს მაჩაბლისათვის უკვე აზრი აღარა აქვს. ომი დამთავრდა და იგი ახლა სინანულით გადახედავს ხოლმე განვლილ წლებს.

...ლამე მშვიდობის, ზვალ სამგზავროდ ადრიან ავღგეთ.

ი უ ლ ი ო ს კ ე ი ს ა რ ი.

აგერ ფურცელი გადაეცილი; სჩანს აქამდე წამიკითხია.
სანთელი როგორ ცუდად ბეუტავს!..

ი უ ლ ი ო ს კ ე ი ს ა რ ი.

ერთბაშად წამოიშალა შავი ღრუბლები, დასაეღეთიდან დაიძრა და მთელს ცას მოედო. დაიჭექა, ელვამ ღრუბელი გააპო, სადღაც მეხი გავარდა, წამოვიდა საშინელი სეტყვა, ჩამობნელდა...

მაჩაბელმა თვალები გაახილა და საღამოს ბინდბუნდში ძლივს გაარჩია იქვე დივანზე მიძინებული ტასო. თავის წამოწევა სცადა, მაგრამ ვერ მოახერხა. ნერწყვი გაშრობოდა და პირში სიმწარესა გრძნობდა, ოფლში ცურავდა. საბნიდან ხელი გამოჰყო, მაგრამ წყალს ვერ მისწვდა, პატარა მაგიდა მოშორებით გადაედგა ტასოს. სეტყვის კაკუნი სახურავზე თანდათანობით მიწვნარდა და ერთბაშად კოკისპირული წვიმა დაუშვა. ცა ფეხად ჩამოდიოდა. ელვამ წამით ოთახი გაანათა და მაჩაბელს თვალში მოხვდა ცოლის შექალაქეებული თმა. უსიამოვნოდ გააჟრჟოლა. გაახსენდა, რომ ამ ორი დღის წინ დიდხანს ისინჯავდა ტასო სარკეში თმას და მერე მძიმედ ამოიოხრა...

ახლაც მძიმედ სუნთქავს ტასო. დივნის კუთხეში მიყუებული და ჩასძინებია. მაჩაბელი მის სახეს ვერ არჩევს ამ ბინდბუნდში, მაგრამ თითქოს ნათლად ხედავს უძილობით გატანჯულ, გადატეტილ სახეს. უნდოდა გამოეთვალა, რამდენი ღამე არ უძინია ტასოს, მაგრამ აერია, ფიქრს ველარ მიჰყვია.

„ეს არის, მაჩაბელო, შეპირებული ბედნიერება?! — ეკითხება იგი თავისთავს. — ამ ექვსი წლის განმავლობაში სიმწრისა და ტანჯვის მეტი აბა რა აგემე შენს ახალგაზრდა ცოლს?! რად დაურღვიე ბედნიერება? რა ბოროტი სულივით მოევლინე! გაჰყოლოდა იმ პოლკოვნიკს, მდიდრულად აცხოვრებდა, ნამდვილ ბედნიერებას მიანიჭებდა, ამდენ შფოთსა და მღელვარებას არ გამოატარებდა... კაცი მარტო თავისთავზე ზომ არ უნდა ფიქრობდე, სხვისა ბედნიერებაც უნდა გახსოვდეს!..“

ტასო შეიშმუშნა, იქნებ ქმრის ფიქრებმა გამოაფხიზლეს, ან მოუსვენარმა სიზმარმა!

საღღაც ახლოს გავარდა მეხი. დამფრთხალი ტასო ზეზე წამოიჭრა და ქმრის საწოლთან მივარდა, სახე ახლოს მიიტანა.

— ხომ არაფერი გინდა, ჩემო სიცოცხლე? რამდენხანს მძიხებია! რად არ გამაღვიძე? დამაცა, ლამპა ავანთო, ალბათ წამალიც დაგიგვიანდა...

ლამპის ანთება ქმარმა არ დაანება. ქალმა პატარა მაგიდა ლოგინისკენ მისწია და წამლის შუშა აიღო, დაანჯღრია, ხელის ცეცებით კოვზი მოძებნა და ფრთხილად მიუტანა ქმარს პირთან. მაჩაბელმა მოსვა და ერთბაშად ააძიგძიგა, ამოიგმინა.

— აკი ტკბილიაო, გენაცვალე!

— ტკბილია. და იმიტომაც არ მსიამოვნებს. მწარეს უფრო ავითანდი... — კვლავ წამოწევა სცადა, მაგრამ ღონე არ ეყო, — შეჩვეული ვარ სიმწარეს!..

— შენ რომ ასეთი ლაპარაკი არ გიყვარდა, ვანო!.. დამშვიდდი, გენაცვალე, ნუ აღელდები. კიდევ რამდენიმე დღე და სიცხე დაგიქრება, სოფელში წავალთ, ზომ გიყვარს ფცის ხეივნებში სიარული! დაისვენებ, გამოჯანმრთელდები, კარგად გაზდები, ჩვეული ენერგია დაგიბრუნდება, ზომ იცი, რამდენი საქმე გელოდება... — თითქოს

გაზეპირებულ სიტყვებს სხვისი ხმით ლაპარაკობდეს ცოლი. მაგრამ მაჩაბელს არ ესმის.

— ტასო!

არც ცოლს გაუგონია სუსტი ხმით წარმოთქმული მისი სახელი.

— ტასო, — გაიმეორა მაჩაბელმა და წამოიწია, მაგრამ ისევ დაუფარდა თავი ბალიშზე. ცოლმა ბალიშში გაუსწორა.

— ისეთი ცხელი აღარა გაქვს შუბლი, ახლა ნაკლები გექნება სიცხე. მალე მორჩები, გამოჯანსაღდები, ისეთივე ენერგიული გახდები...

— ტასო!...

— რა იყო, გენაცვალე?

— შენ ჩემთან უბედური ხარ... ღმერთმა იცის, ბედნიერება მინდოდა შენთვის და არ გამოვიდა... ჯერ ისევ ყმაწვილი ქალი უკვე გათეთრდი...

— ჰავჭავაძემ შენ გაგაშავა, მე კი გამათეთრა, — მეთელ იმეორებს ტასო თავის ხუმრობას, მაგრამ ვანოს ახლა აღარ ეცინება.

— ... ვერ შეგიქმენი ბედნიერება...

ელვამ ერთი წამით ტასოს სევდიანი სახე და ცრემლმორეული თვალები გაანათა. მაჩაბელმა ძალ-ღონე მოიკრიფა და ნერწყვის გადაყლაპვა სცადა, მაგრამ პირი გამშრალი ჰქონდა...

— ვერ მოვახერხე... — წამოახველა. ტასომ წყალი მიაშველა.

— ვერ მოვახერხე, შენთვის ბედნიერება... — ისევ წამოახველა. ცოლმა წყალი მიაშველა და სახეზე ოფლი მოსწმინდა.

— ეხლა თუ გადავრჩი, უნდა გაგშორდე, გაგეცალო... ვგრძნობ, რომ ჩემს ხელში ვერასოდეს ვერ ეწევი ბედნიერებას... ვერ გაიხარებ... მე უბედური კაცი ვარ. არასოდეს ის არ გამომდის, რაც მინდა... ყველაფერი უკუღმა ხდება, ჩემი სურვილის წინააღმდეგ... ვინც გულით მიყვარდა და თავვანსა ვცემდი, მტრად გადავიკიდე... საცა მივედი, ყველგან ფრთები შემეკვეცა... თითქოს ზედმეტი ვარ ამქვეყნად...

ლაწვებზე უცებ სისველე იგრძნო მაჩაბელმა. ქალი ტიროდა. აცახცახებული ხელის ცეცებით ტასოს ხელი მოძებნა, ტუჩებთან მიიტანა და ეამბორა. მერე ცეცებითვე წაიღო თავისი ხელი და ქალს ცრემლით დანამულ თვალებზე გადაუსვა.

— მინდოდა...

— ნუ, ნულარ ლაპარაკობ, გენაცვალე! შენთვის ამდენი ლაპარაკი არ შეიძლება. დამშვიდდი, ბედნიერება ჯერ წინ არის, რატომ დელავ?! მალე მორჩები, გამოჯანსაღდები, ძველი ენერგია დაგიბრუნდება...

მაჩაბელს უნდა შეაჩეროს ცოლი, რამე თქვას, მაგრამ ხმა აღარ მოსდევს, თითქოს ენა დაება, შუბლში ერთბაშად ტკივილი მოაწვა. სახის კუნთები დაეჭიმა და მასაც ცრემლები გადმოსცვივდა...

* * *

თითქმის მთელი თვეა, სიკვდილს ებრძვის მაჩაბელი. სოფელში გაცივდა და ერთბაშად დიდი სიცხე მისცა. უბრალო გაცივება ეგონა, ყურადღება არ მიაქცია. საერთოდ არ იცოდა ხოლმე ავადმყოფობა, გათამამებული იყო. სიცხიანი წამოვიდა სოფლიდან და სახლში რომ მოვიდა, ლოგინთან ძლივს მიასწრო. უგრძნობლად დაეცა. ტემპერატურა ორმოცზე მეტი ჰქონდა. ეტყობოდა, სერიოზულად იყო საქმე და მაშინვე მოიწვიეს იმ დროის განთქმული ექიმი გეგე მაღალაშვილი, რომელთანაც მაჩაბელს პირადი მეგობრობა აკავშირებდა, შორეული ნათესავიც იყო მისი.

სიცხე დიდხანს არ დაუქრა. მაჩაბლის ჯანმრთელი ორგანიზმი შეუპოვრად ებრძვის იმ დროისათვის მეტად საშიშ და თითქმის განუკურნებელ ავადმყოფობას — ფილტვების მწვავე ანთებას. გეგე მაღალაშვილი ყოველდღე მოდის; ეს ბუნებით მზიარული კაცი, ახლა შუბლშეჭმუხენილია, ერთხელაც არ გაიღიმებს... ტასო დამეებს უთენებს ქმარს. გახდა, უძილობისაგან გაფითრდა. შიშით შეჰყურებს ქმრის ჩამომხმარ სახეს და ექიმის დაბლვერილ შუბლს. ყურში ეკალივით ესობა ვანოს გახშირებული, მძიმე სუნთქვა...

მეთხუთმეტე დღეს ექიმს პირველად გაეხსნა შუბლი. ავადმყოფის მდგომარეობა გაუმჯობესდა. თანდათანობით უკეთესობისაკენ წავა საქმე; ოღონდ საშიშია, ახლა არ გაცივდეს, არ შეაბრუნოს... რამდენიმე დღეში სიცხე თითქმის გამოუჩნელდა, ხალისი დაუბრუნდა, მაღაც გაეხსნა. ადგომა მოინდომა, მაგრამ ექიმმა ნება არ

მისცა — ზედიზედ რამდენიმე დღეს ნორმალური უნდა ჰქონდეს ტემპერატურა და მხოლოდ შემდეგ შეიძლება ცოტ-ცოტა ხნით წამოდგომა.

მაგრამ მაჩაბელმა ლოგინიდან ადგომა ვერ მოასწრო, შეაბრუნა, ერთბაშად აუეარდა სიცხე და აღარც დამკრალა.

კვლავ მიიმე და ხშირი სუნთქვა, გამოუნელებელი ოფლი, მშრალი და მწარე პირი, უმადობა, უხალისობა, და ახლა უკვე ბეჭებში ჩხვლეტა და მწვავე ტკივილი...

კვლავ ექიმის დაბლვერილი შუბლი და გაუცინარი სახე!..

კვლავ ტასოს უძილობა, ავადმყოფის სასთუმალთან ღამეების თენება და მხოლოდ ნაშუადღევს რამდენიმე საათით ავადმყოფისავე ოთახში დივანზე მიძინება...

უიმედო, დეპრესიულმა განწყობილებამ მოიცვა მაჩაბელი. ასეთი გრძნობა მას თავის დღეში არა ჰქონია. ექვიანი გახდა. ხვდება, რომ ექიმის გამამხნეველები სიტყვები მოჩვენებითია, ღიმილი — ნაძალადევი. ერთხელაც არ იკითხავს თავის ჯანმრთელობის ამბავს, მაგრამ სმენა ყოველთვის გამახვილებული აქვს, როცა მაღალაშვილი მეორე ოთახში ტასოს დარიგებას აძლევს, თუ როგორ მოუაროს ავადმყოფს. დააყურადებს ხოლმე, ცდილობს გაიგოს, ნამდვილად უნუგეშოა მისი მდგომარეობა, თუ კიდევ არის გადარჩენის იმედი. ისიც ეჩვენება, თითქოს ტასოს ზედმეტად აწუხებდეს, თითქოს ქალი რაღაცას ნანობდეს, ნერვიულობდეს. ფიქრობს, რომ მან ბედნიერება ვერ მიაღწია თავის ახალგაზრდა ცოლს და აჯობებს, რომ გაათავისუფლოს, გაშორდეს*... რა თქმა უნდა, იმ შემთხვევაში, თუ გადაარჩა!.. თითქოს აღარაფრის ხალისი არა აქვს, მაგრამ მაინც ყურადღებით აკვირდება ყველაფერს, ცდილობს არაფერი გამოეპაროს, არაფერი დაუმალონ. აგერ ახლაც, მეორე ოთახში დიდხანს ჩურჩულებენ ტასო და მისი უმცროსი და. ნეტა რა ამბავია, — ფიქრობს მაჩაბელი, — ცოტა 'ხნის' წინ ფოსტალიონმა დარეკა... მერე ბაბომ ტასო გაიხმო მეორე ოთახში და რაღაცას ჩურჩულებენ.

— ტასო!.. — ნერვიულად გასძახებს მაჩაბელი და ტკივილისაგან სახე დაემანჭება.

— ტასო, — მიმართავს იგი ოთახში შემოსულ ცოლს, — რას მიაღავეთ, რა მოიტანა ფოსტალიონმა?..

ტასო უარის თქმას დააპირებს, მაგრამ ბაბოს აშკარად შეეტყობა, რომ რაღაცის დამალვას ცდილობენ. იძულებული არიან წერილი შემოიტანონ და წაუკითხონ.

«Его Снятельству Князю Ивану Георгиевичу Мачабели,— კითხულობს ტასო. ბაბო შიშით შეჰყურებს სიძეს, — По докладу Господину Министру финансов ходатайства Вашего по предмету отмены постановлений чрезвычайного общего собрания членов Тифлисского Дворянского Земельного Банка 19—21 июня 1896 года, а также доставленных Правлением Банка по требованию Министерства финансов, по поводу однородных ходатайств, объяснений Его Превосходительство не признал возможным сделать какия либо распоряжения по означенному ходатайству Вашему, о чем Особенная Канцелярия по Кредитной части и имеет честь поставить Вас, Милостивый Государь, в известности.

Начальник отдела»...

მწარედ ეცინება მაჩაბელს. მას აგონდება კოლა ორბელიანის დეპეშა, რომელიც ხუთიოდე დღის წინ მიიღო; საქმე კარგად არის, ერთ კვირაში ბანკის მმართველობას მინისტრის განკარგულება მოუვა საგანგებო კრების გადაწყვეტილების გაუქმების შესახებო, იტყობინებოდა ორბელიანი. საკვირველი ის არის, რომ არც ის დეპეშა გახარებია დიდად მაჩაბელს და ახლა არც ამ წერილს დაულონებია. ბრძოლა უკვე კარგა ხანია დამთავრდა და მაჩაბელი არც დამარცხებულად გრძნობდა თავს, არც გამარჯვებულად, მას მხოლოდ სინანული აწუხებს იმ უქმად დაკარგული წლების გამო...

ავადმყოფის მდგომარეობა თანდათან რთულდება. საქმე იქამდე მივიდა, რომ უკვე სუნთქვა უჭირს, თითქოს რაღაცა ახრჩობს. მდგომარეობა სერიოზულია და ამას მაშინვე იგრძნობს მაჩაბელი, როცა მაღალაშვილთან ერთად კიდეც სხვა ექიმიც მოვა...

მიახლოებითი დიაგნოზი — ჩირქოვანი პლევრიტი, მკურნალობა — დაუყოვნებლივი ოპერაცია, ნეკნის ამოღება და გულ-მკერდის

ღრუში დაგროვილი ბალამისათვის ფილთის საშუალებით გზის გახსნა...

დაინიშნა ოპერაციის დღეც — 19 ივნისი. ცოტა არ იყოს ცხელა. მაგრამ სხვა გამოსავალი არ არის...

გამოცდილმა სამხედრო ქირურგმა ვოინომ უჩვეულო სიმარდით გაუკეთა ოპერაცია. დაიწყო სრულ ათ საათზე და თერთმეტის ათ თორმეტ წუთზე ყველაფერი დამთავრებული იყო. ამ ჯოჯოხეთური ტკივილების დროს ვანოს ერთხელაც არ დაუკვნესია. ვოინო გაცივრებით გადმოხედავს ხოლმე ექიმებს — მაღალაშვილს, მაისურიანცს და გედევანიშვილს, რომლებიც ოპერაციას ესწრებიან და ქირურგსა შველიან. „საოცარია“, ამბობენ მისი თვალები.

— У князя Мачабели какой-то особенный организм, — ეუბნება იგი ტასოს ოპერაციის შემდეგ, — он соткан из нервов.

დიაგნოზი სწორი აღმოჩნდა, ექიმების ვარაუდი გამართლდა. ავადმყოფმა ერთბაშად შეება იგრძნო, სუნთქვა აღარ უჭირს, მაღა დაუბრუნდა, გახალისდა, გამხიარულდა. ოპერაციის შემდეგ ერთ თვეში უკვე ფეხზე დადგა, თუმცა სისუსტე ისევ აწუხებდა და ქრილობიდანაც სდიოდა ჩირქი.

• • •

საერთო სისუსტე დიდხანს გაგრძელდა. მაჩაბელს სიარული უჭირს. ეს ბუნებით მარდი კაცი იძულებულია ნელა იაროს, ნელა ილაპარაკოს, არ აღელდეს... თუმცა ამ მესამე პირობას ძნელად იცავს და ექიმის გაკიცხვაზე ელიმება ხოლმე, შექსპირის სიტყვები აგონდება — „...უთხარ მღელვარე ზღვას, რომ დაცხრეს; უბრძანე მთიან მწვერვალზე გადაშლილ, ქარიშხალით აბორგებულ ნაძვებს, ნუ ირხევინან და ნუ შრიალებენ...“

შექსპირი ერთხელ კიდევ გადაიკითხა თავიდან ბოლომდე და ახლა უკვე მტკიცედ გადაწყვიტა, ყველაფერი თარგმნოს ქართულად. ამ დიდი მწერლის ყველა პიესა. ეს, რა თქმა უნდა, ძნელია ასეთი ავადმყოფისათვის, მაგრამ უსაქმოდ გაჩერება არ შეუძლია. ახლაც ზის თავის ოთახში, ხელში კალამი უჭირავს და რაღაცას წერს, მაგ-

რამ გვერდზე გადახრილა, ხშირად დაიდებს ხოლმე ნაჭრილობევზე ხელს, მალე იღლება, სუნთქვა გაუხშირდება, თავბრუ ესხმის... და გული მოსდის მაჩაბელს, უკმაყოფილოა ახლანდელი ნამუშევრით, გრძნობს, რომ ისეთი მადლი აღარა აქვს მის ახალ თარგმანს. მაინც არ ეშვება. „დიდი ხანია კალამი არ ამიღია ხელში და ალბათ გადავეჩვიე“, ასე ფიქრობს, „შემდეგს პიესას უფრო კარგად ვთარგმნი“..

ბაღში ბავშვები თამაშობენ, ისმის მათი ჟრიაბული, დამამშვიდებლად მოქმედებს მათი ხმა მაჩაბელზე. უცებ ხმაური შეწყდა და ბავშვების აჩქარებული ფეხის ხმა მოახლოვდა.

— მამი, მამი, — პირველი შევარდა ოთახში მაჩაბლის პატარა ბიჭი და სულმოუთქმელად მიაყარა რაღაც სიტყვები. — ბანკობანას ვთამაშობთ და ვანო და მიშუტკა იძახიან, ჩვენც მაჩაბლისტობა გვინდაო. ვიღას უნდა ვეომოთ?!

მაჩაბელმა ვერაფერი გაუგო შვილის სხაპასხუპით წარმოთქმულ სიტყვებს. სხვა ბავშვებიც შეიწვია ოთახში, პატარა ელა მუხლებზე დაისვა, მარიამ დემურისს მკვირცხლთვალებიან ბიჭებს თავზე ხელი გადაუსვა, მიუალერსა და ასეთი აღელვების მიზეზი ჰკითხა ბავშვებს.

საქმე მართლაც ძნელი გასარიგებელი აღმოჩნდა. ბავშვებს გადაუწყვეტიათ ბანკობანა ითამაშონ, მაგრამ არაფრით არ მოხერხდა პარტიებად განაწილება. მაჩაბლის ბავშვებს ხომ ნამდვილად აქვთ უფლება მაჩაბლისტები იყვნენ, მაგრამ დემურისს პატარა ბიჭებსაც მაჩაბლისტობა მოუწოდებიათ, ძალიან უყვართ ძია ვანო, არა სურთ უღალატონ და ჭავჭავაძისტები გახდნენ. ერთი წუთით მოიღრუბლება მაჩაბელი, მაგრამ ისევ მალე გაიღიმებს.

— ბანკობანა რად გინდათ, უსიამოვნო თამაშია, — ეტყვის იგი ბავშვებს, — ისა სჯობია, ჯარებად დაიყოთ და ალა-მაჰმად-ხანს ეომოთ. აკი გიამბეთ, რა საშინელი მტერი იყო საქართველოსათვის ალა-მაჰმად-ხანი; კენჭი უნდა ჰყაროთ და ხან ერთი მხარე იქნებით მტრის ლაშქარი, ხან მეორე, გული აღარ დაგწყდებათ.

ბავშვებს მოეწონათ ახალი. იდეა და მხიარულად გავარდნენ ვარეთ.

„აი სადამდე მისულა საქმე!“ — ნაღვლიანად ფიქრობს მაჩაბე-

ლი და, პატარა ბიჭების თავგამოდებულ მაჩაბლისტობას რომ გაიხსენებს, გაელიმება...

დემურიას პატარა ბიჭები რამდენიმე დღის შემდეგ, სხვათა შორის, „მტრის“ ბანაკშიაც მოხვდნენ. მარიამ დემურია ილია ჭავჭავაძეს ესტუმრა შეილებით. ილიას ძალიან მოეწონა მკვირცხლთვალა ბიჭები, მოეფერა და კამფეტები გამოუტანა. ბავშვებმა ზრდილობიანად ჩამოართვეს და მადლობა გადაუხადეს.

— ეჰ, თქვენ რომ იცოდეთ, ბატონო ილია, ამ ბიჭების ამბავი, საჩუქარს კი არა, სახლშიაც არ შემოუშვებდით. ესენი ხომ მაჩაბლისტები არიან! — ხუმრობით უთხრა მარიამ დემურიამ ილიას.

— მაჩაბლისტები არიან?! — თითქოს დიდის შესფოთებით იკითხა ილიამ, — მაჩაბლისტები ხართ? — მიმართა მან ბავშვებს.

— მაჩაბლისტები ვართ! — მთელი სერიოზულობით და მოურადებლობით უპასუხეს ბიჭებმა.

— არა უშავს, მე მაგათ ისეთ რამეს ვაჩუქებ, რომ ჭავჭავაძისტები გახდებიან.

ბიჭები შეთანხმებულებივით წამოდგნენ და კამფეტები მაგიდაზე დააწყეს ცივად. ილიას გულიანად გაეცინა.

— ესენი მაჩაბელივით პრინციპის ხალხი ყოფილა! არა უშავს, იყვნენ მაჩაბლისტები, ასეთი მტკიცე ხალხი მიყვარს და პატივსაცემ, — ილიამ ბიჭებს მოუალერსა, მერე თავისი დიდი წიგნი გამოუტანა და დააწერა, — „ჩემს მტრებს — პატარა მაჩაბლისტებს.“

* * *

მეტისმეტად ნელა მიმდინარეობს მაჩაბლის გამოჩანმრთელების საქმე და „კორიოლანოსის“ თარგმნაც ასევე მძიმედ და უგემურად მიდის. აშკარად ჩანს, რომ მუშაობა არ შეუძლია, მაგრამ თავს ძალას ატანს. მთელი ზამთარი თითქმის სახლში იყო გამოკეტილი, გაციებისა ეშინოდა და გარეთ ვერ გამოდიოდა. როცა გაზაფხულდა და ცოტათი დათბა, მხოლოდ მაშინ გაბედა გარეთ გამოსვლა. თავის შავ პლედს მოისხამს და ბაღში დადის ბავშვებთან ერთად. ფიქრობს

ბაღში პატარა აუზის მოწყობას. ახალი მცენარეების ჩაყრას. დიდი სიხარული იგრძნო, როცა ახალგაზრდა მეგობრის თედო სახოკიას საჩუქარი მიიღო სუხუმიდან — სხვადასხვა ჯიშის მცენარეთა ნერგები.

„ძმაო თედო, — სწერს იგი საპასუხო წერილს, 1898 წლის 7 აპრილს, — დიდი ხანია მინდოდა პასუხი მომეწერა თქვენთვის, მაგრამ ავადმყოფობა მიშლიდა. ეხლა ბევრით უკეთა ვარ, კრილობა თითქო მთელდება და კალმის ალებას ისე აღარ მიშლის. თქვენი გამოგზავნილი ხეები მივიღე; მეორე დღესვე ჩავარგვევინე ბაღში და ა დღეს დავათვალიერე, რადგან ამინდმა ნება მომცა ჰაერზე გასვლისა. ჩაის ბუჩქის ფოთლები ჯერ კიდევ მწვანეა, ინდურ მცენარეს არა ეტყობა რა და ხურმას ორივე ფოთოლი გამოაქვს, კოკრები უჩანს. იმედია ეს ხილები იხეირებენ და თქვენს სახსოვრად დაგვრჩება. დიდად მადლობელი ვარ მოგონებისათვის, მაგრამ ვინ იცის, რამდენს შეწუხდებოდით ამაების გამოგზავნაში. შეიტყობდით აკაკის ავადმყოფობას. ქუთაისშია, თოფურის საავადმყოფოში და აწუხებს თურმე ძალიან გულის ავადმყოფობა — грудная жаба. ეხლა უკეთ არის. ჩვენებმა მრავალი მოკითხვა გიძღვნეს. პატარები ძალიან გიმადლიან ხეების გამოგზავნისათვის. თქვენი მარად ერთგული ი. მაჩაბელი.“

აკაკი წერეთლის ავადმყოფობამ ძალიან შეაწუხა მაჩაბელი. წინა თვეებში თბილისში იყო აკაკი და თითქმის სულ ერთად ატარებდნენ დროს. ვანოს დიდ სიამოვნებას ჰგვრიდა მისი სტუმრობა. მიუსხდებოდნენ ხოლმე ბუხარს, კამათელს აგორებდნენ, ტკბილად საუბრობდნენ და ცოტათი იმსუბუქებდნენ ცხოვრების სიმძიმეს და ავადმყოფობის ტკივილებს. უკანასკნელ ხანებში განსაკუთრებით დაუახლოვდა მაჩაბელი აკაკი წერეთელს; მასთან შეხვედრა და საუბარი მუდამ ენატრებოდა და ახლა მეგობრის მძიმე ავადმყოფობა რომ გაიგო, შეწუხდა, დაღონდა, მოსვენება დაჰკარგა. დეპეშა გაუგზავნა იმ საავადმყოფოს პატრონს, რომელშიაც პოეტი მკურნალობდა, ზთნოვდა აკაკის ჯანმრთელობის ამბავი მაცნობეთო; პასუხი დაუგვიანეს, და კიდევ უფრო მოუსვენარი შეიქნა. „შენმა ავადმყოფობამ ყველანი საშინლად შეაწუხა და მეტადრე ჩვენ: ისე შეგეჩვიეთ, რომ შენი წასვლის შემდეგ მეორე დღესვე თვაღში გვაკლდი

და წამდაუწუმ გიგონებდით. მორჩი და მალე დაგვხედე... მხიარულება აქაც არაფერია, მაგრამ ერთად ყოფნა დიდი ნუგეშია შეწუხებაში... სწერს მაჩაბელი მეგობარს იმავე გაზაფხულზე. ეშურება აკაკის ნახვას, რადგან რამდენიმე ხნის შემდეგ აბასთუმანს უნდა წავიდეს და დიდხანს ველარ ნახავს.

აბასთუმანში წასვლას შარშანაც დაბეჯითებით ურჩევდნენ ექიმები, ოპერაციის შემდეგ, მაგრამ ხელმოკლეობის გამო ვერ მოახერხა. ახლა, როგორც იქნა, შეაგროვა საამისო ფული და წავლის წინ მაჩაბელი საქმეებს აწესრიგებს. იარაღები აყიდვინა გორის სასოფლო-სამეურნეო სინდიკატისათვის და თავის ცოლისძმას გაუგზავნა, რომელთანაც ერთად იგი სინდიკატს განაგებს. ახლა ცოლისძმას ელოდება, რომ ყოველგვარი საქმეები სინდიკატისა აუხსნას და ჩაბაროს. ბავშვები წინასწარვე გაგზავნეს სოფელში. ტასო უკვე ალაგებს წასაღებ ნივთებს. მაჩაბელს ხელში დაუჭერია თავისივე თარგმნილი „კორიოლანოსი“ და ველარ გადაუწყვეტია—წაიღოს დასაბეჭდად „მოამბის“ რედაქციაში — თუ არა. გული ეთანაღრება, გრძნობს. რომ მის წინა თარგმანებს ეს ვერ შეედრება, ტასო ურჩევს, უსათუოდ წაიღეო, — „მუდამ ასე გეშინია ხოლმე, სახაშ დაიბეჭდებოდეს, მერე კი ყველას მოსწონს“... ეუბნება იგი ქმარს. და მაჩაბელიც ხელს ჩაიჭნევს — „დაე იყოს ერთი პიესა შედარებით სუსტი, შემდეგ გამოცემებში გავასწორებ“. მიაქვს რედაქციაში.

უკვე 24 ივნისია და თბილისში საშინლად ცხელა, სუნთქვა სჭირს. მაჩაბელი ნელა მიდის, გაოფლიანებისა ეშინია. ქუჩაში ნაცნობები ხედებიან და გადარჩენას ულცხვენ. „საოცარია ხალხის საქმე, — ფიქრობს მაჩაბელი, — უნდათ, რომ უსათუოდ რაღაც გასიამოვნონ და მოგილოცონ. აქამდე ბანკში გამარჯვებას მილოცავდნენ, ახლა გადარჩენას მილოცავენ“...

რედაქციას აღუთქვა, რომ, აბასთუმანიდან დაბრუნებული, შექსპირის ახალი პიესის თარგმანს ჩამოიტანდა.

რაც უფრო ახლოვდება აბასთუმანში წასვლის დრო, მით უფრო მეტ მღელვარებასა და სიხარულს გრძნობს. რაღაც საოცარი იმედი აქვს ამ ზაფხულისა. სჯერა, რომ ნამდვილად გამოჯანმრთელდება, სჯერა და უხარია. ოთახი დაქირავება უკვე დაავალა აბას-

თუმანში მომუშავე ექიმს, დღე-დღეზე ელოდება პასუხს და მაშინვე გაემგზავრება კიდეც.

25 ივნისს ბანკიდან სინდიკატის ფული გამოიტანა, 12.000 მანეთი, და მაგიდის უჯრაში შეინახა. ეს ფულიც ცოლისძმას უნდა ჩააბაროს, რომელიც ხვალ თუ ზეგ ჩამოვა სოფლიდან*. შინ რომ დაბრუნდა, გული სიამით აევსო, ქუთაისიდან ახალჩამოსული აკაკი დახვდა. ორი მძიმე ავადმყოფობა გამოვლილი მეგობარი მხიარულად შეხვდა ერთმანეთს.

ჯერ ბაღში თამაშობდნენ ნარდს, იქვე ისაუბმეს, როცა შებინდდა, სახლში შევიდნენ და ახლა აქ განაგრძეს თამაში. აცნობენ ერთმანეთს თავიანთ გეგმებს. ეს უმთავრესად მათ ლიტერატურულ მუშაობას შეეხება. აკაკის უხარია, რომ მეგობარს ასე იმედიანსა და მხიარულს ხედავს. ზამთარში უფრო დაღონებული იყო. დიდი გეგმები აქვს მაჩაბელს: ახლა, აბასთუმანში, თავისუფალი დრო ბევრი ექნება, აპირებს წერილების დაწერას თეატრზე და საერთოდ ხელოვნებაზე, უფრო ნაყოფიერად გააგრძელებს შექსპირის თარგმნას... აკაკი სიტყვას შეაპარებს, დროა საკუთარი ნაწარმოებებიც წერო, და მაჩაბელს ეშმაკურად ელიმება: ეტყობა, თვითონაც ფიქრობს ამას.

ათ საათზე ვახშამი შემოიტანეს. იქვე გაშალეს პატარა სუფრა. მაჩაბელს არ უვახშმია, მხოლოდ მაწონი შეჭამა ცოტა. მერე მეგობრები აივანზე გავიდნენ, ტასო კი საკერავს მიუჯდა. აივანზე საკმაოდ გრილოდა, მტკვრის ნიაგი მოდიოდა, და მაჩაბელმა პლედი ზოატანინა. გარეთ უკვე ღამის სიწყნარე გამეფებულიყო, შორიდან კანტიკუნტად ისმოდა ძაღლების ყეფა. ქუჩაში უხალისოდ დააბოტებდა მორიგე პოლიციელი.

— რომელ საათამდე მორიგეობ, ძმობილო? — ჩასძახა მაჩაბელმა. უყვარდა უბრალო ხალხთან გამოლაპარაკება.

— დილის ექვს საათამდე, კნიაზ, — უპასუხა გამოცოცხლებულმა პოლიციელმა და გაქვავებულივით დადგა, ერთ ადგილას გამოქიმული, კიდეც ელოდა გამოლაპარაკებას, მაგრამ რაკი აღარაფერი უთხრეს, უკმაყოფილოდ განაგრძო გალიაში გამომწყვდეული დათვივით ბაჯბაჯი...

ოთახში შემობრუნდნენ და ისევ ნარდი გააჩაღეს. მაჩაბელმა

ერთბაშად დაქანცულობა იგრძნო, სტუმარს ბოდიში მოუხადა; ღამე მშვიდობისა უსურვა და თავის ოთახში გავიდა. ნარდის თამაში ტასომ და აკაკიმ გააგრძელეს.

რამდენიმე ხანს კიდევ ისმოდა კამათლების ჩხრიალი და მერე მიწყნარდა. ეტყობა, აკაკი თავის ოთახში გავიდა დასაძინებლად. მერე ერთ ხანს ტასოს ოთახიდან საკერავი მანქანის ხმა გამოდიოდა, ბოლოს ისიც მიწყნარდა. ბალიდან კრიკინობლის გაბმული კრიკინი ისმის. შორიდან მტკვრის ნიავეს ძაღლების კანტიკუნტი ყეფა მოაქვს. კარგა ხნის შემდეგ დაგვიანებულმა ეტლმა ჩაიარა. დიდხანს ისმოდა მისი ბორბლების ყრუ გრუხუნნი. ისიც მიწყნარდა. ბუნება მოიცვა დიადმა ღამის სიწყნარემ...

აგერ შუალამემ მოაღწია და მაჩაბელს მაინც არ ეძინება, ლოგინში ბორგავს, ტრიალებს... თითქმის მთელი დღე არ დაუსვენია, საშინლად დაიქანცა, მაგრამ ძილი მაინც არ ეკარება. ზოგჯერ ასე იცის ხოლმე, ზედმეტად რომ გადაიქანცები, ძილი გაგიტყდება. გაპყურებს ჩაბნელებულ ფანჯრიდან ზეცას და ვარსკვლავთა ციმციმს აკვირდება... ვინ იცის, იქნებ ერთ-ერთ იმ ვარსკვლავზე, ამგვარსავე საბლში, წევს მეორე მაჩაბელი და ძილგატეხილს ასეთივე მოუხვენარი ფიქრები აწუხებენ!... „ბევრი რამ ხდება, პორაციო, ცათა და ქვეყნად“... აგონდება ჰამლეტის სიტყვები. მერე უცებ თავისივე ლექსი გაახსენდა, ახალგაზრდობაში დაწერილი, და გაელიმა.

„იქნება იყოს იმისთანა ვარსკვლავი ცაზედ,
რომლისა ბედი ამ მიწის ბედს არ ერჩეოდეს;
იქნება ახლა ჩემებრ კაცი ცხოვრობდეს მასზედ
და რასაც ეფიქრობ ეხლა, ისიც იმას ეფიქრობდეს“...

ამ ლექსმა სამშობლოში დაბრუნება მოაგონა, პირველი მოღვაწეობის დღეები, „ივერია“, „დროება“...

ლოგინიდან წამოღდა და მაგიდასთან მივიდა. სანთელი აანთო, ფანჯარა უფრო ფართოდ გამოაღო. სკამზე ჩამოჯდა. ფანჯარასთან აღმართული ნაძვის ხის ტოტი ღამის ოთახში შემოიჭრეს, ნაზად არხევს ნიავე. მაგიდაზე უწესრიგოდ მიმოხეულ ქაღალდებს გადახედა მაჩაბელმა. სწორედ დღეს არჩევდა აბასთუმანში წასაღებ ხელნაწერებსა და წიგნებს... უცებ თვალში მოხვდა „ანტონიოს და კლეო-

პატრას“ ხელნაწერი. აიღო და პირველსავე გვერდზე ამ რამდენიმე წლის წინათ ფანქრით მკრთალი მინაწერი წაიკითხა—„რ. და ჯ.—88 გვერდი“...

„რ. და ჯ.—88“, ჩუმად ჩაილაპარაკა მაჩაბელმა. მოაგონდა, როდის დაწერა მან ეს. რამდენი ხანია ფიქრობს „რომეო და ჯულიეტას“ თარგმნას. მაგრამ დღემდე ვერ მოუხერხებია. ეს პიესა სანეტარო მოგონებებს უკავშირდება, მის გულში ყველაზე ფაქიზ სიმებს აუღერებს. „მაშ რომ გითარგმნოთ, სიყვარულით ითამაშებით?“ — „მთელის გატაცებით!“ — „მით უფრო, რომ ჩემი თარგმანი იქნება, არა?“ — „მით უფრო, რომ თქვენი თარგმანი იქნება!“ თითქმის ახლაც ყურში ჩაეშმის. მაჩაბლის გაყვითლებულ სახეს ვარდისფერი გადაურბენს, სუნთქვა გაუხშირდება, გული აუჩქროლდება. „შვიდ წელიწადში ერთხელ მოგივლის ხოლმე სიყვარული!“ „შვიდ წელიწადში ერთხელ მაინც გამეხსნას ცა, ერთი ზღაპრისა არ იყოს!“

რა ჩქარა გაიბრინა დრომ! რა ეფემერული ყოფილა ბედნიერება!.. მაჩაბელი შექაპირის ტომს გადმოიღებს, უნდა ახლავდებიყოს ამ ტრაგედიის თარგმნა, რომელიც მის ახალგაზრდობას, ბედნიერების წლებს, სპეტაკ და გულუბრყვილო ოცნებებს, პირველ მარცხიან სიყვარულს უკავშირდება... ახლავდ, პირველ რიგში უნდა თარგმნოს მან ეს ტრაგედია... ათრთოლებული ხელებით გადაშლის წიგნს, კალმისტარს მოიმარჯვებს, მოემზადება... „Two households, both alike in dignity... from ancient grudge break to new mutiny“¹... კითხულობს მაჩაბელი, მაგრამ ზედმეტად ავზნებულია და კალამი აღარ ემორჩილება, ხელი უკანკალებს. აგონდება პეტერბურგიდან სამშობლოში დაბრუნება. პირველი შეხვედრა საფაროვის ქალთან. მაშინ სულ ახალგაზრდა იყო, ენერგიითა და ჯან-ღონით სავსე. რა გულუბრყვილო იყო!.. სამშობლოსა და ქალის სიყვარული ერთმანეთს დაუპირისპირა!.. მაშინ, როდესაც ამ ორ გრძნობას ერთმანეთი უნდა შეეცნო, ერთი მეორეს ლაზათსა და ზალისს შემატებდა!.. ეპ, სრულებით ახალგაზრდა იყო მაშინ მაჩაბელი, გამოუტღელი, გულუბრყვილო!.. რამდენი რამ შეიძლე-

¹ „ორმა ერთნაირად ღირსეულმა გვარმა... ძველი მტრობა კვლავ განახლდა“... — ასე იწყება „რომეო და ჯულიეტა“.

ბოდა უკეთ წარმართულიყო! ნეტა ახლა მისცა ის ენერგია, უფრო ბრძნულად მოახმარდა მამულს, მშობელ ხალხს! მაჩაბელს აგონდება სერგეი მესხთან გამოთხოვება. მაშინ ის და ყაზბეგი ერთად ისხდნენ და სამშობლოს კეთილდღეობაზე საუბრობდნენ!.. რა უდროოდ მოხუცდა და დაიღუპა სერგეი მესხი!.. რა უბედურად დაასრულა სიცოცხლე ყაზბეგმა!.. მაჩაბელს თავი დაუმძიმდა, გონება დაებინდა... გაჭირვებით წამოდგა და ძლივს მილასლასდა ლოგინთან...

* * *

„ნეტა რა დრო იქნება?“ ფიქრობს ბურანში წასული მაჩაბელი, მაგრამ ვერ მოუხერხებია თავი გადასწიოს და სკამზე საათს დახედოს. სანთელიც ანთებული დარჩენია და იმასაც ვეღარ ახერხებს, რომ გადასწდეს და ჩააქროს. თითქოს უხილავი ძალა ბორკავს; სახეზე აღმური ედება, მთელი სხეული უხურს, იწვია. ცეცხლი ეკიდება, თავბრუ ეხსმის, პირი გაუშრა, საშინელ წყურვილსა გრძნობს, მაგრამ ვერ ამდგარა და წყალი ვერ დაუღუვია!.. თავის წამოწევას ცდილობს, და ვერ ახერხებს. „ნეტა სიზმარში ვარ?“ ფიქრობს ბურანში წასული მაჩაბელი, მაგრამ ფიქრსაც კი ვერ მიჰყვება ბოლომდე... ნეტა მართლა ხედავს კარებში ვიღაც მწითურ, წოწოლა კაცს, რომელიც ანიშნებს, გამომყევით, თუ ეჩვენება?!.. თავს ძალა დაატანა, თვალები ფართოდ გაახილა... ოთახს ოდნავ ანათებს სანთლის მკრთალი შუქი, ღამის მყუდროებაში გარკვევით ისმის საათის სუსტი წიკწიკი. პატარა პეპელა სანთელს ეთამაშება და მისი ულონო ფრთებზე ნიავე ოდნავ ატოკებს სანთლის ალს. კარები დაკეტილია. დერეფანში ჩამიჩუმი არ ისმის. ბუნება მოუცავს ღამის ღიად სიწყნარეს...

მოჩვენება ყოფილა!..

მაჩაბელი ოფლში ცურავს, სახეზე აღმური ედება, სხეულზე თითქოს ცეცხლი ეკიდება... ძალ-ღონე მოიკრიბა და თავი წამოსწია, წამოდგა, სურასთან მივიდა, ცარიელი დახვდა. სული ეხუთება, ღამის დაიხრჩოს! შანდალს მოჰკიდა ხელი და აივანზე გავარდა, გადაიხედა... მაგრამ ეს რა მოსდის?! საშინელი შიში იგრძნო, სიბნე-

ლისა და უსასრულობის შიში! მთელს სხეულში უსიამოვნო ქრუანტელმა დაუარა, სახე შეეშალა, ხელი აუცახცახდა...

მის წინ უცებ გაჰქრა სიბნელე და ახლა გარკვევით ხედავს სამყაროს ვეებერთელა სხეულების სრბოლას. ერთბაშად დაირღვა ღამის მყუდროება და სივრცეში მსრბოლი გოლიათი პლანეტების მოძრაობის ყურისწამლედი ხმაური ახშობს სმენას... შიშის გრძნობა თანდათან შესცვალა უცნაურმა აღტკინებამ. მაჩაბელი არაადამიანურ ძალასა გრძნობს, სახეზე აღმური ედება, სხეულს ცეცხლი ეკიდება, თავბრუ ესხმის. თითქოს თვითონაც შეერია ამ გოლიათი ცის სხეულების სრბოლას. სწრაფი ნაბიჯით გამობრუნდა, ისეთი ნაბიჯით, როგორიც მხოლოდ მტკიცე გადაწყვეტილების დროს შეიძლება ჰქონდეს ადამიანს, და თავის ოთახში შევარდა...

ოთახიდან გამოჰკრილი სინათლის მოფარფატე მკრთალი შუქი ერთ ხანს კიდევ ანათებდა თანჯარასთან მდგარ ნაძვის ხის ტოტებს. მერე თანდათან წაერთვა ძალა ამ შუქს, საცოდავად აფარფატდა და ჩაქრა.

ვაილოზი

სად უნდა იყოს ახლა იგი, ნეტა ვიცოდეს!

ანტონიოსი და კლეოპატრა

თბილისში, მტკვრის სანაპიროების გასწვრივ მცხოვრები ხალხი მთელი ორი კვირის განმავლობაში მწუხარებით შესცქერის ერთ შუახნის წვერულვაშიან კაცს, რომელიც გათენებამდე გამოდის მდინარის ნაპირას და შუალამემდე დადის... მუშტაიდის ბალიდან მოწყობილი, ორთაქალის ბალამდე ჩავა, გასცდება კიდევ ორთაქალას, სოღანლულამდე ჩააღწევს და ისევ უკან გამობრუნდება. ხან ერთ ჯგუფს მიაღგება დაქირავებული მეთევზეებისას, ხან მეორეს...

მაგრამ ამაოდ.

ზოგჯერ მეთევზეთა და მცურავთა რომელიმე ჯგუფი დამხრჩვალის გვამს ამოათრევს წყლიდან და მაშინვე ამ კაცთან აფრენენ პატარა ბიჭს. ისიც მიეშურება, მივარდება, გვამს გულის ფანქალით ათვალიერებს, თან ცახცახებს...

მაგრამ ამაოდ...

არც ეს არის.

— იქნებ გეშლებათ, კნიაზ, ვერა სცნობთ... — შიმართავს მეთევზე. — დამხრჩვალის გვამი ძნელი საცნობია!..

მეთევზემ არ იცის, რომ ეს შეუძლებელია. არ შეიძლება, რომ

ამ კაცს შეეშალოს. იგი ყოველ პატარა ნაკეთს, პატარა ნიშანს იცნობს იმისას, ვისაც ეძებს. გულდათუთქული გამობრუნდება და ისევ მდულარე ცრემლების ფრქვევით განაგრძობს ძებნას. ხალხი გრძნობს, რა ცეცხლიც ტრიალებს მის გულში და მწუხარე თანაგრძნობით შეპყურებს... ვინ იცის, რას ფიქრობს ეს კაცი; ძნელი გამოსაცნობია, რა ეპიზოდი აგონდება ახლა იმის ცხოვრებიდან, ვისაც დაეძებს და ვერ უპოვნია, რადგან მის გონებაში, დღეში რამდენჯერმე, ეფემერულის სისწრაფით გაირბენს მთელი ცხოვრება იმ უბედური აღამიანისა... ხანდახან მწარედ იკვნეტს ხოლმე ტუჩებს — ეს სინანულია: იქნებ ისეთი რამ დაუშალა ცხოვრებაში, რასაც ეხლა გულდაწყვეტით ნაწილობს, იქნებ რაიმე გულისწადილი არ შეუსრულა! ზოგჯერ ცეცხლო გაიელვებს მის თვალებში — ეს მრისხანებაა! ამ დროს იგი ფეხს ააჩქარებს და უჩვეულო სისწრაფით მიჰქრის, თითქოს ვინმეს მისდევდეს. ზოგჯერაც მის სახეს უწყინარი ღიმილი გადაეფინება და წუთით გაქრება შუბლთან თავმოყრილი 'ზაზები' — ეს ბავშვობის ტკბილი მოგონებაა...

ასე გრძელდება ყოველდღე... ზოგჯერ ამ კაცთან სტუდენტებისა და მოსწავლეების მთელი ჯგუფი მივა, დახმარებას შესთავაზება. ახალგაზრდები თვითონვე მოედებიან მტკვარს. მაგრამ ამოდ...

ქალაქის ქუჩებში ხშირად შეჯგუფდება ხოლმე ხალხი. ახლაც ერთ ჯგუფში ვილაცას გაზეთი გაუშლია და ხმამაღლა კითხულობს — „დღეს უკვე მეშვიდე დღეა, რაც ვერ უპოვნიათ თავ. მაჩაბელი. ამდენი ხნის მოუძებნელობის გამო თბილისში ათასი ლეგენდა და მითქმა-მოთქმა შეითხზა... ყველგან, სადაც კი ტელეგრაფის მავთულია, დეპეშით აცნობეს, რომ თავ. მაჩაბელი იქნება ვინმემ დაინახა... მტკვარში ეძებენ ორმოცი ვერსის მანძილზე... გუშინ და გუშინწინ 200 პოლიციელი თუ ცხენებზე, თუ ფეხით პოლიცემისტერის ბრძანებით დაეძებდნენ მთელს ქალაქში და ქალაქის მიღამოს ყველა ხევებში, ღრეებში, მაგრამ კიდევ ვერას გახდნენ...“ „ყველა თბილისის გარშემო ხევები, ბაღები დაჩხრიკეს და არავითარი ნიშანი არა ჩანს... — კითხულობენ მეორე ჯგუფში, — დღეს მერვე დღე არის და კიდევ ვერ გაუგიათ, თუ რა მოუვიდა თავ. მაჩაბელს... გასაკვირ-

ველია ასეთი ამბავი: კაცი, რომელსაც თითქმის მთელი თბილისი იცნობდა, დაიკარგოს ისე, თითქოს ნემსი იყოს...”

უსაქმური ადამიანები ახლაც არ ჰკარგავენ ხელსაყრელ შემთხვევას და ათასგვარ ჭორებს ავრცელებენ... ხალხი გულწრფელად სწუხს...

აგერ, ოლლას ქუჩაზე ფოსტალიონი მიეშურება, ხელში ერთი წერილი უჭირავს და კი არ მიდის, მიჰქრის. უცნაური ამბავია. მთელი კვირა გავიდა იმ უბედურების შემდეგ, და ისევ მაჩაბლის სახელზე მოდის წერილი. იქნებ რა ამბავია! სადარბაზო კარებიდან შესვლას ფოსტალიონი მოერიდება, წილკნის ქუჩაზე შეუხვევს და უკანა ეზოდან მიაღდება სახლს. წერილს მსახურს გადასცემს. თვითონ იქვე კუთხეში მიიყუჩება. ამბავს ელოდება. მსახური ხალხით სავსე ოთახში შევა. დამწუხრებული ქალი, ვინ იცის, მერამდენედ უამბობს ამ ცნობისმოყვარე საზოგადოებას ავადმყოფობის ყველა დეტალს. ქალი უცებ გადაიკითხავს წერილს, ამოიოხრებს, ცრემლები გადმოსცვივა და ქალაღი ძირს დაუვარდება. ახლობლები წერილს მისცივდებიან და წაიკითხავენ.

„ძმაო ვანო, თქვენი წერილის პასუხი ვამჯობინე გაცნობოთ წერილითვე. მთელს აბასთუმანში სამს ალაგას ვნახე ისეთი ოთახი. როგორიც თქვენ გნებავთ. იძლევიან ოთახს სეზონობით ათი თუმანიდან თხუთმეტ თუმნამდე. უმოსამსახუროთ და უსამოვროთ. ოთახები მივარდნილ, უკანა ადგილას არიან, უსუფთაო, მოუწყობელი და უმარჯვო... აგროფსკის დაჩაზე არის ოთახი, მაგრამ ნესტიანი და ბნელი, არ ვარგა, ამისათვის ვამჯობინეთ გასტინიცაში; ბე მიცემული მაქვს, ფაფუკი სავარძელი და სკამი ერთიც არ არის... თქვენი პატივისცემელი ჯიბრიდონ ვაწაძე. 29 ივნისი, 1898 წ. აბასთუმანი“...

წილკნის ქუჩის მეორე თავში ორსართულიანი სახლი დგას. აქა ცხოვრობს გამოჩენილი ქართველი მსახიობი ქალი. ახლა იგი თავის ოთახში გამოკეტილა, მაგიდას მისჯდომია და ქალაღებს ათვალი-

რებს. ეტყობა, მწუხარე მოგონებებთან უნდა იყოს დაკავშირებული ეს ქაღალდები, რადგან ქალი ყოველი ფურცლის აღებაზე მოიღრუბლება, ამოიოხრებს... კითხულობს, მაგრამ თვალებზე მომდგარი ცრემლები ხელს უშლის. ქაღალდის ერთი ფურცელი უფრო დიდხანს გაუჩერდება ქალს ხელში. „აი საკმელას ბალახი, — კი არ კითხულობს, ზეპირად ამბობს ამას ქალი, — ეს ნიშნავს, არ დამივიწყო. გთხოვ, ჩემო საყვარელო, არ დამივიწყო, აგერ კიდევ ქვეყნისგულა. გულიდამ არ ამომიღო... აი კამა შენთვის და ლილილოები... მინდოდა იაც მომეცა, მაგრამ სულერთიანად დაჰქანა...“

ცრემლები და ყელში მოზღვავებული ნალველი ხმას წაართმევინ ქალს. დიდხანს ტირის იგი ჩუმადა... „შვიდ წელიწადში ერთხელ მოგივლის ხოლმე სიყვარული“, — ჩურჩულით ამბობს ქალი, — „შვიდ წელიწადში ერთხელ მაინც გამეხსნას ცა...“ თითქოს შორეული უდაბნოდან ჩაესმის ეს სიტყვები...

„ივერიის“ რედაქტორს ახირებული ჩვეულება აქვს: ჩაიკეტება ხოლმე კაბინეტში, მთელ ღამეს თეთრად გაათენებს, პაპიროსს აბოლებს, და სტატიებსა წერს. ვერც კი ამჩნევს, რომ ოთახი თამბაქოს კვამლით არის სავსე, გარედან შესული კაცი შეიძლება ერთბაშად გაიგუდოს. ახლაც ზის და გაზეთისათვის მოწინავე სტატიას ამზადებს. გუშინ ნაშუადღევს რომ ჩაიკეტა, ჯერაც არ გამოსულა. თანამშრომლები კარებთან დაფუსფუსებენ, მაგრამ შესვლას ვერავენ ბედავს, ეშინიათ ხელი არ შეუშალონ... თან კი სტატიაც საჩქაროა, ახლავე უნდა გაიგზავნოს სტამბაში. რა იციან, რომ რედაქტორს ჯერ ერთი ბუკარიც არ დაუწერია, თუმცა მთელი ღამე თეთრად გაათენა!.. გადაუშლია „მეფე ლირი“ და კითხულობს. წაიკითხავს ერთ სტრიქონს, ან ერთ მონოლოგს, და ფიქრობს... საათობით ფიქრობს, ნერვიულად აბოლებს პაპიროსს და ფიქრობს... ეტყობა, ყველა სტრიქონი რაღაც მოგონებას აღძრავს მასში: „ეშმაკეულნო სალმობანო, წარვედით ჩემგან და შენც, ნალველავ, გულს მომდგარო, ძირსვე დაეშვი“... ჩუმი ხმით კითხულობს რედაქტორი, ხოლო გონებაში ათასი სტრიქონი ცოცხლდება: „ნალველა ყელში მომებჯინა და გვემა მომდის... ყელთმობჯენილო სალმობანო, ნუ დამახრჩობთ მე... ნალვე-

ლა გასკდა და ბაღლაში გულს გადამესხა“... რედაქტორს ცოცხლად წარმოუდგება პაპიროსის კვამლით გავსებული პატარა ოთახი, მაგიდას ჭერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა, მწვანეთვალეებიანი კაცი მისჯდომია და წიგნს ჩაჰკირკიტებს, ოთახში საათის მონოტონური ტაქატუკი ისმის, მეორე კაცი ლოგინზე წამოწოლილა და გაზეთს კითხულობს, გარეთ ცრის შემოდგომის გულისგამაწვრილებელი წვიმა...

კარებზე კაკუნი გაისმის. „შემოდით“, გასძახებს რედაქტორი და „მეფე ლირს“ სწრაფად გადააფარებს ქაღალდებს—არ უყვარს თავისი გულის-პასუხის სხვისთვის გაზიარება, გულჩათხრობილი კაცია. კარები გაიღება. ოთახში ბოლქვებად დაგროვილი კვამლი ერთბაშად გაიწევეს კარებისაკენ და რედაქციის თანამშრომელს სახეში ეცემა... იგი უნებურად აიქნევს ზელს კვამლის მოსაშორებლად... მაგიდას მიუახლოვდება. რედაქტორი ქვემოდან ახედავს. გაზეთის თანამშრომელი უხმოდ შეჰყურებს რედაქტორს დაღლილ, სევდიან თვალებში; ვერ უბედავს სტატია მოსთხოვოს, ელოდება, თვითონვე მომცემსო. რედაქტორიც ელოდება, რომ რაღაც ახალს იტყვის თანამშრომელი. იმას, რაზედაც ახლა ყველა ლაპარაკობს ქალაქში, და რაზედაც მან არავისთან არა სურს ლაპარაკი. მაგრამ თანამშრომელი სდუმს; თითქოს ხედება რედაქტორის ფიქრთა დენას, და მაინც ვერაფერს ეუბნება, არც არაფერი აქვს სათქმელი...

„კიდევ ვერ უნახავთ!“ — გადაწყვეტს რედაქტორი და თავს ნაღვლიანად ჩაღუნავს.

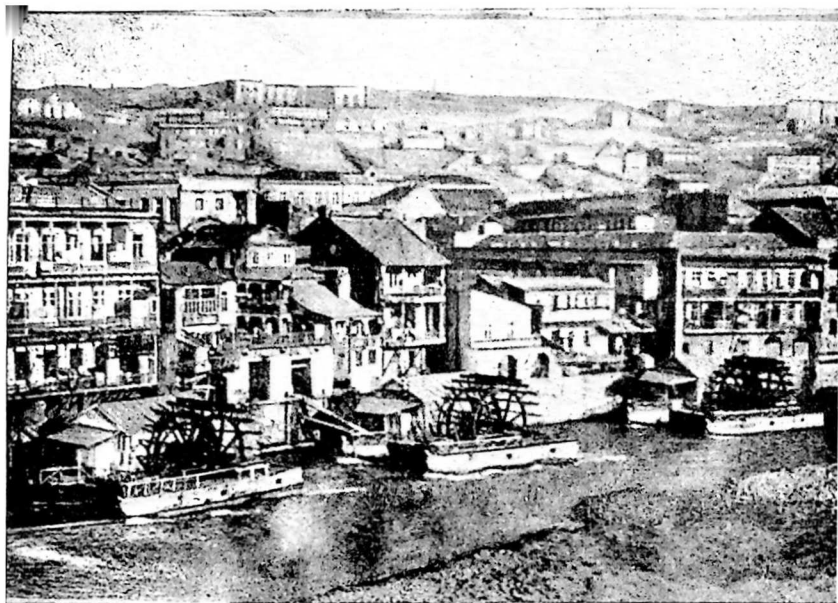
მაჩაბლიანთ ძველი სახლი. ამ აივნებიდან ხშირად გადმოიხედავდა
ხოლმე სამაჩაბლოს უკანასკნელი მოჰიკანი — ზეიდი სეიმონ
მაჩაბელი.

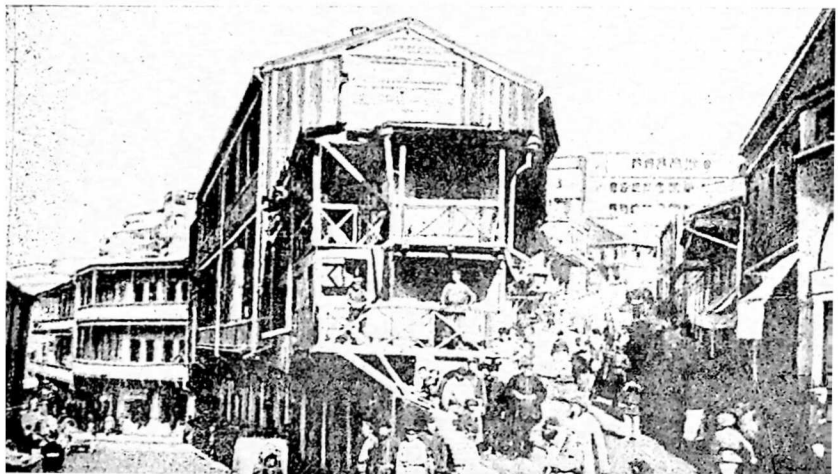
სიველისიგან გამოხუტულ სურათზე იწველი წასკითხვია სანის ნაქუთები, საერთო გამოხუტულზე, ხსიათ... მერამ ჩვენ ხომ სხვა საბუთებთავე უცნობთ გიორგი მარბელსა და მის მუელულ ნატლიას — ივანე მარბელის დედ-მამას. დავეიროდით: ძველი სიამაყე და ქედმაღლობა გამჭრალა, ცხოვრებას უკვე პრაქტიკული თვალთ უყურებს თავადი.

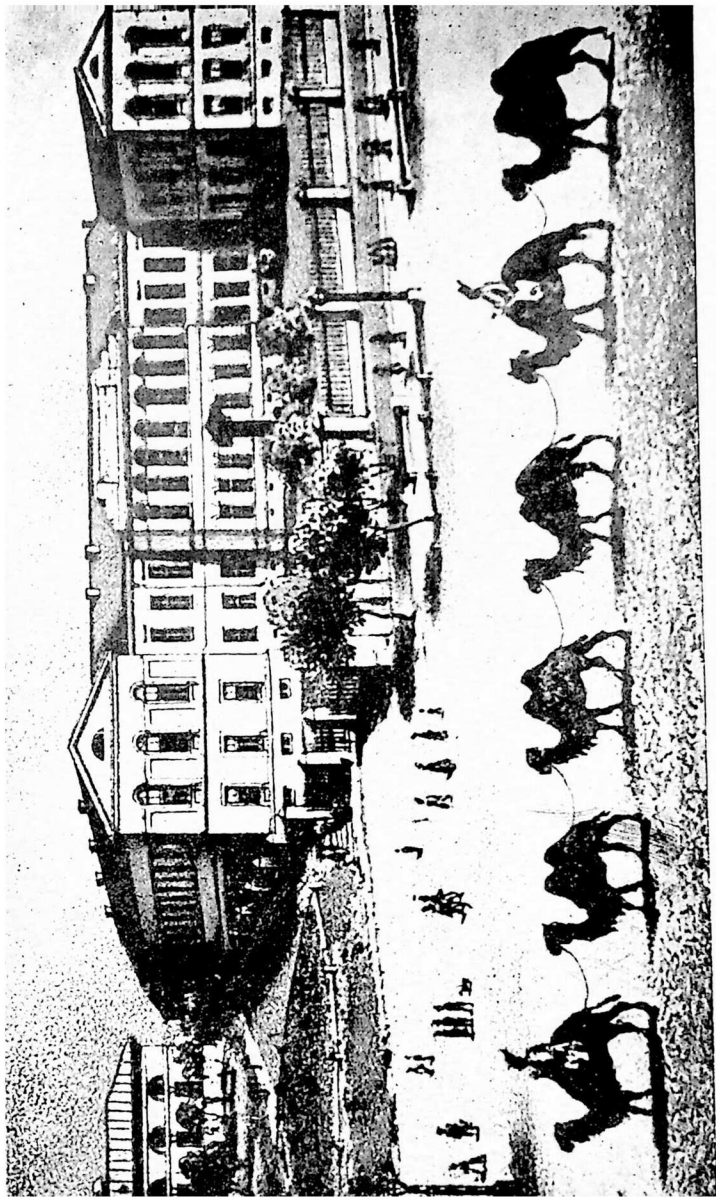

ასეთი იყო მზაბელი, როცა იგი პირველად ჩამოიყვანეს კლავს. ჩამოსე-
ლისთანავე ორბელიანების ეკლესიაში სამოციქულო წააქითხეს ბავშვს.
„ხორცშესხმული ანგელოზია“. — ჩუჩჩულეზა მოხიბლული ხალხი.

ასეთი დახვედა თბილისი თამარაშენიდან ჩამოსულ 7 წლის ვანო შაჩაბელს

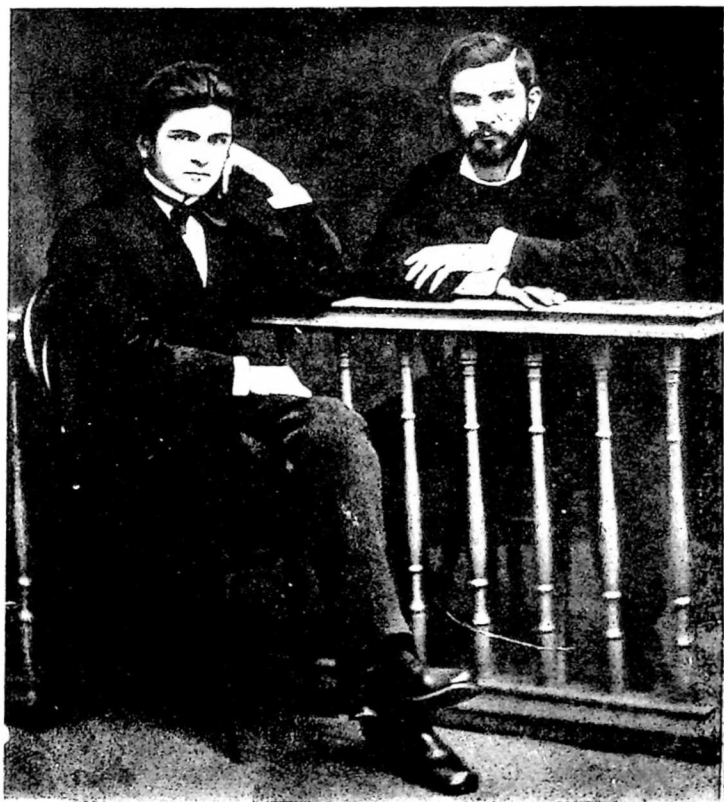

პატარა ენო მაჩაბელი მოყვამულით შეხვედრა ხოლმე თბილისის გონივრულ — აქ მისი სა-
თაყვანებელი მწერლები ნიკოლოზ ბარათაშვილი და ილია ჭავჭავაძე აღიზარდნენ.

ქართული ენის მასწავლებელი პეტრე უშიჯაშვილი... როგორც ირკვევა, პირველად მან დააწყებინა თარგმნა მანამდე.

„ამ საღამოზე შევეყარე ოთხი უმაწვლილი გიმნაზიიდან. მოვილაპარაკეთ და შევადგინეთ პატარა საზოგადოება... ჩემი ცდა ის იქნება, რომ ენაში ცოტაოდენი გაცეთდნენ, მამულის სიყვარული ჩაუვარდეთ გულში“ (უშიჯაშვილის დღიურიდან).

იშვიათი ძმობა კჳონდათ მაჩაბლებს.

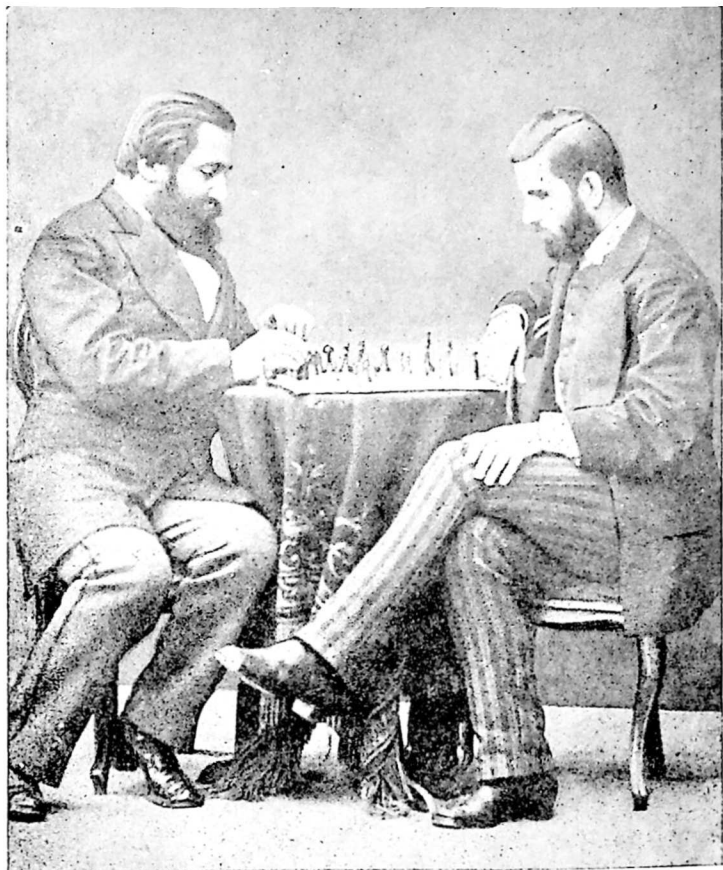
„კაცმა ყოველი მოვალეობის კისრვის წინ, უნდა დამცდარის ჭკუით და გონებით განსაჯოს, შეუძლიან ამ მოვალეობის ასრულება თუ არა?.. პირველი ჩვენი მეცადინეობა ხალხის სიღარიბის მიზეზის მოსპობაში უნდა იყოს მიმართული“, — სულ ამას ჩასჩიჩინებდა უფროსი ძმა ენოს.

„ჩემი მაჩაბელთან გაცნობა მოხდა პარიზში 1878 წელს. ვანო იყო პარიზის იმ-
დროინდელი ქართული კოლონიის სტუდენტების გამომხატველი და ერთ-ერთი
თვალსაჩინო წევრი... ვმართავდით დაუსრულებელ კამათს — საქართველოს სინა-
მდვილეში როგორ გამოგვეყენებინა ევროპელთა ნააზრევი თეორიები“, — წერს
თავის მოგონებაში მხატვარი დავით გურამიშვილი.

დგანან: ი. მაჩაბელი, ო. დადუშქელიანი, ვასო მაჩაბელი, პ. გრუზინსკი.

სხედან: ივ. ჭორჭაძე, დ. გურამიშვილი, ვ. პეტრიაშვილი, დ. სარაჯიშვილი.
პარიზი, 1878 წელი.

ილია და ვასო მაჩაბელი ყრმობის მეგობრები იყვნენ. პეტერბურგს ბანკის საქმეებზე წასული ილია პირველად ვასო მაჩაბელს შეიძახებოდა ხოლმე. აქვე გააგო მან, რომ ვასოს „მეფე ლირის“ თარგმნა გადაეწყვიტა.

~~80~~ 80. 3

[illegible]

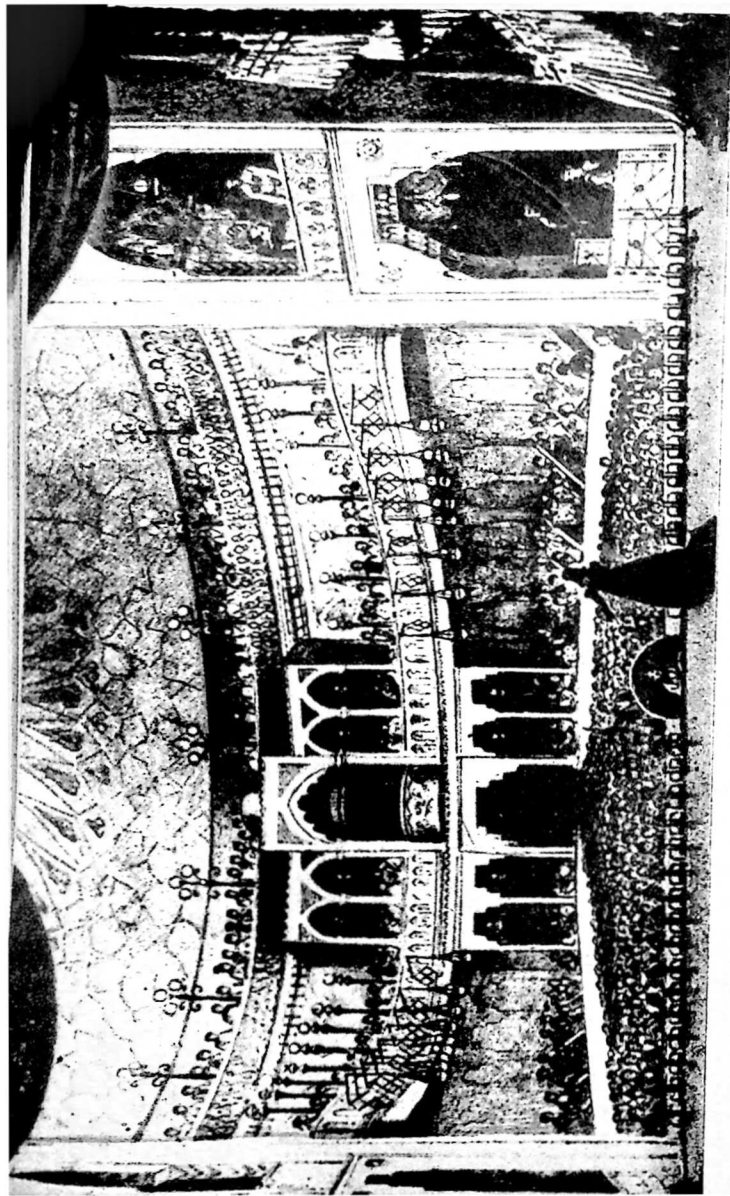
საკაო გათენდებდა. გარეთ პეტერბურგის ცივი, ნესტიანი ამინდი ღვას. თანა-
მოკალმეები დადილთან და, ხედავთ, ჟურცლის მინდორზე, მარცხნივ, რამდენ-
ჯერმე მიუწერიათ — „იარალი, იარალი“... ვინ იცის, სამშობლო გაახსენდათ,
გრიგოლ ორბელიანი, ამაჟინათ გადახდილი და აწ მიუწერაბული „მამათა და
შვილთა“ ბრძოლა!

1879 წელი. სამშობლოს უბრუნდება განსწავლული, საზოგადო საქმისათვის
თავდადებული ვაჟკაცი — ივანე მაჩაბელი. „იწყება მისი რთული მოღვა-
წეობა“.

ძმის ღარიგებისამებრ, მაჩაბელი თბილისში ჩამოსვლისთანავე ილია პაეკაძეს
ინახულებს. ერთი წლის განმავლობაში ივანე მაჩაბელი ჩაბმულია ყველა საქმეში,
რამაიკ თვითონ ილია მონაწილეობს. ილიამ თავისი ხასიათისათვის უჩვეულება
გამოიჩინა: ერთბაშად მიენდო ჯერ კიდევ სრულიად გამოუცდელ ახალგაზრდა
კაცს.

პირველი ქართული თეატრი. "მეფე ლიონი", მოლიერის კომედიები პეტერბურგშივე თარგმნა. ვანო შაჩაბელმა ახალფესიდანვე ქართული თეატრისათვის. ქართული თეატრის დიდი ეროვნული მნიშვნელობის შესახებ მაჩაბელიც, რა თქმა უნდა, იზიარებდა ილიასა და აკაკის აზრს.

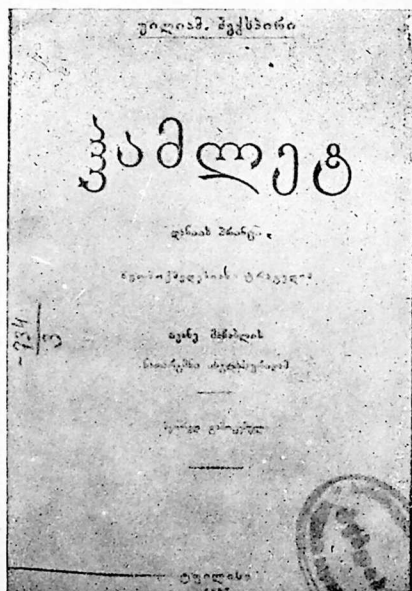

პეტერბურგიდან წამოსვლის წინ ვანომ მმას მტკიცე აღიქმა მისცა ოჯახს არ მოეკიდებოდა, რათა საზოგადო მოღვაწეობაში ხელი არ შეშლოდა, მაგრამ ეს უმაწილი კაცის მოუზომაჲი ფიცი იყო. ერთი კვირაც არ გასულა თბილისში ჩამოსვლის შემდეგ, რომ ქართული თეატრის ვარსკელავს შაჲო საფაროვას შეხვდა და „მტკიცე აღიქმა“ გადაეწეჲა.

პირველად ოფელიას როლი თარგმნა „ჰამლეტიდან“ მაჩაბელმა მაცო საფარო-
ვასთისი, ქალისავე თხოვნით. უცნაურად
მიდიოდა სპექტაკლი: ა. ფურცელაძის
თარგმანში ვერცხლის ზარივით რეცდა
მაჩაბლისეული სტრიქონები. ამ სურათზე
თქვენ სწორედ საფაროვას ხედავთ
ოფელიას როლში.

„ჰამლეტის“ პირველი ქართული გამოცე-
მის სატიტულო გვერდი.

მაჩაბლის ბრწყინვალე თარგმანებმა დიდად შეეწყო ხელი ქართული
ოქეატრის განვითარებას, მსახიობთა დაოსტატებას. ლადო მესხიშვილის
ჰამლეტი დღემდე ლეგენდად შემოგვრჩა.

6m2: 016132

208466

x: 107

2/10/77 - 4/10/77

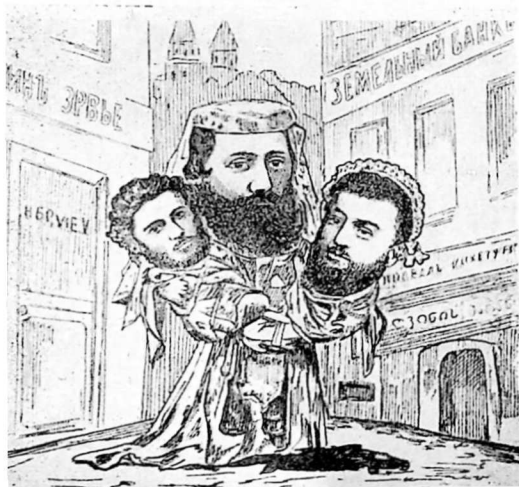
$$\begin{array}{r} 102 \\ 52 \\ \hline 254 \\ \cdot 635 \\ \hline 6604 \quad 63 \\ 304 \quad 101 \end{array}$$

137
20
214
535
5564 / 63
504 / 88
524
504

~~h. 5 f. - 88 B~~

սերունդ ի հայրերս

„ანტონიოს და კლოპატრას“ ხელნაწერის გარეკანი. ამ ტრავედიის სახელწოდება შავი მელნით არის დაწერილი, ზემოთ კი ფანქრით მიუწერია: „რ. და ჯ. — 88 გვ.“ „რომეო და ჯულიეტას“ თარგმნაც ჰქონდა ვანზრახული მამებელს, მაგრამ აღარ დაცალდა.

„ქართული ჟურნალისტიკის გაღია“ —
ასე მოიხსენიება ილია ერთ-ერთ მაშინ-
დელ კარიკატურაში. მარცხნივ თქვენ
მაჩაბელს ხედავთ, მარჯვნივ — სერგეი
მესხს.

თოთხმეტი წელი გაუძლო მეფის ცენზურასთან უთანასწორო ბრძოლას „დროების“ რედაქტორმა სერგეი მესხმა და საბოლოოდ დაეცა!.. მშვინვარე ქარიშხლებში გამოტარებული ეროვნული თავისუფლების წმინდა ალამი საი-მედო მედროშეს გადასცა. დროების ახალმა რედაქტორმა ივანე მაჩაბელმა ისეთივე შეუპოვრობით განაგრძო ბრძოლა.

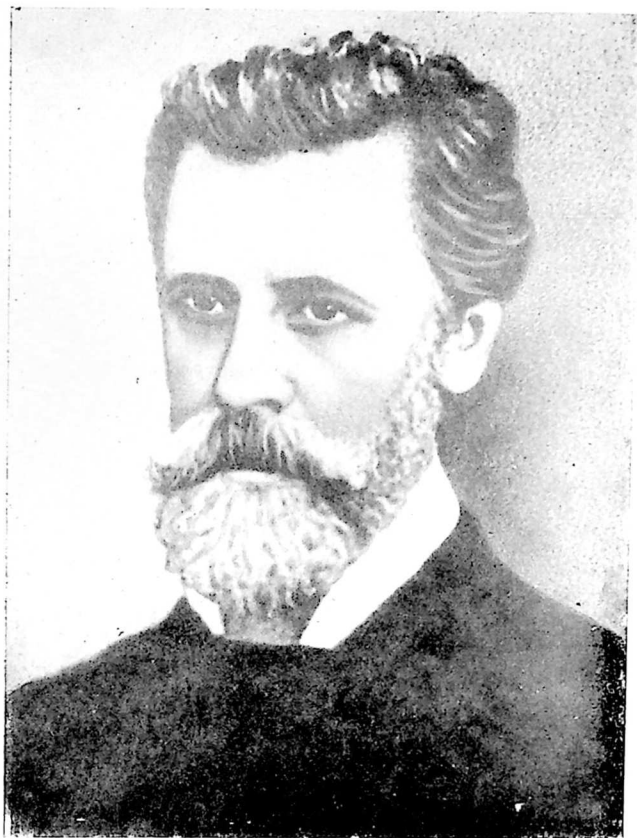
ი. მაიაბელი 80-იან წლებში.

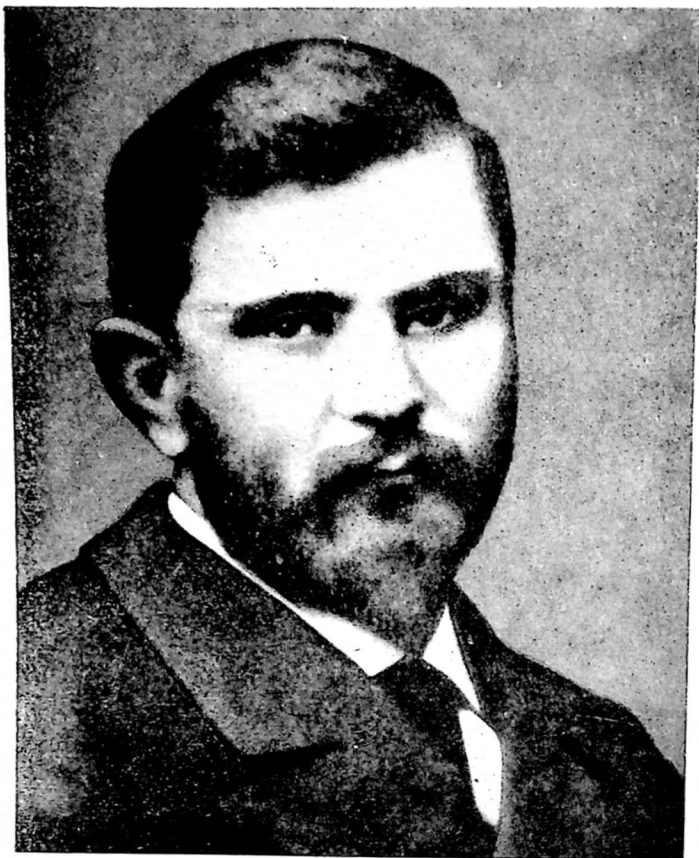
მაჩაბელმა ურჩია ცნობილ ქართველ კომერსანტს გიორგი ქართველიშვილს „ვეფხისტყაოსნის“ მდიდრული გამოცემა დაედინასწავინა. ეს არის რე თაველის ერთ-ერთი საუკეთესო გამოცემა. ამ საქმით უკუდავყო ქართველიშვილმა თავისი სახელი. გამოცემის ტექსტი, როგორც ცნობილია, ქართველ მოღვაწეთა დიდმა ჯგუფმა დაადგინა, დაასურათა მიხეილ ზიჩიშ, ხოლო რედაქტორობა ივანე მაჩაბელს დაევალა.

მარჯორი უორდროპი პირველი უცხოელი იყო, რომელმაც სრულად, დიდი პოეტური გზნებითა და ოსტატობით თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“ ინგლისურ ენაზე. ორ ათეულ წელზე მეტი მოანდომა მან ამ საქმეს. საფუძვლიანად შეისწავლა ქართული ენა, ლიტერატურა, ისტორია... ამ საქმეში მას დახმარებას უწევდნენ ჩვენი მოღვაწეები: დიდი ილია და. რა თქმა უნდა, ივანე მაჩაბელი.

უნგრელი მხატვარი მიხაი ზიჩი „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი უცხოელი დამ-
სურათებელია. უსასყიდლოდ გადასცა მან თავისი სურათები ქართველ საზოგადო-
ებას. „В знак моей симпатии и сердечной преданности Грузинскому на-
роду“. ეს დეპეშა გამოაყოლა სურათებს. ხოლო წერილს ასე ამთავრებდა:
„გთხოვთ მოეჭყეთ ჩემს სურათებს ისე, როგორც ქართველები უმანკო ქალს
მოეჭყევიან ხოლმე — ნაზად და სათუთად“.

ვასო მანაბელი ეანოსათვის მმაც იყო, მამაც, მოძღვარიც, ცხოვრების გზის გამკვლევიც... „ვისაც კი ნამდვილი სარგებლობის მოტანა უნდა თავისი ხალხისათვის, არასოდეს საკმის უსიამოვნო მხარეს არ უნდა გაექცეს... ბოლოს ყოველი შენი შეწყუხება და სიმწარე დაგაიწყდება, როდესაც ნახავ შენი შრომის ნაყოფს, რომელიც ასარგებლებს და ახარებს თავის პაწია სამშობლოს“, სწერდა იგი მას

შემთხვევით, მეგობართან წვეულების დროს გაიცნო მაჩაბელმა სამი და, ბაგრა-
ტიონის სამი ქალი, და მაშინვე მოიხიბლა შუათანა დის სილამაზით. ამის შემდეგ
ყველაფერი უცებ მოხდა, „მაჩაბლისებურად“. მეორე დღესვე ვანო ქალის თ ნ-
ხმობა მიიღო, ხოლო რამდენიმე დღის შემდეგ ჯვარიც დაიწერა. სურათზე: უფ-
როსი და ნიცა, უმცროსი — ბაბო, და შოთ ნა — ტასო — შემდეგში ივანე მაჩა-
ბლის მეუღლე.

ეს სურათი საჩხერეში უნდა იყოს გადაღებული, მაჩაბლის
ქვისლის ოჯახში. მარცხნივ, განაპირა, სწორედ მისი ქვის-
ლია — ბეჟან წერეთელი. შემდეგ ცოლისძმა დათო, უმცრო-
სი ცოლისდა ბაბო, ბეჟანის მეუღლე ნიცა, ტასო, ცოლისძმა
გიორგი ბაგრატიონი, მარჯვნივ განაპირა — თვითონ ვანო
მაჩაბელი.

მანამ დიასამიძის სახლში ოფიციალურად გაეცნობოდა
მაჩაბელი თავის მომავალ ცოლს, ბევრჯერ შეუნიშნავე-
იგი, ბევრჯერ შეხვედრია ქუჩაში. მაგრამ ვინაობა არ
იცოდა. ამ სურათზე ანასტასია ბაგრატიონია გამო-
სახული, ქალიშვილობის დროს.

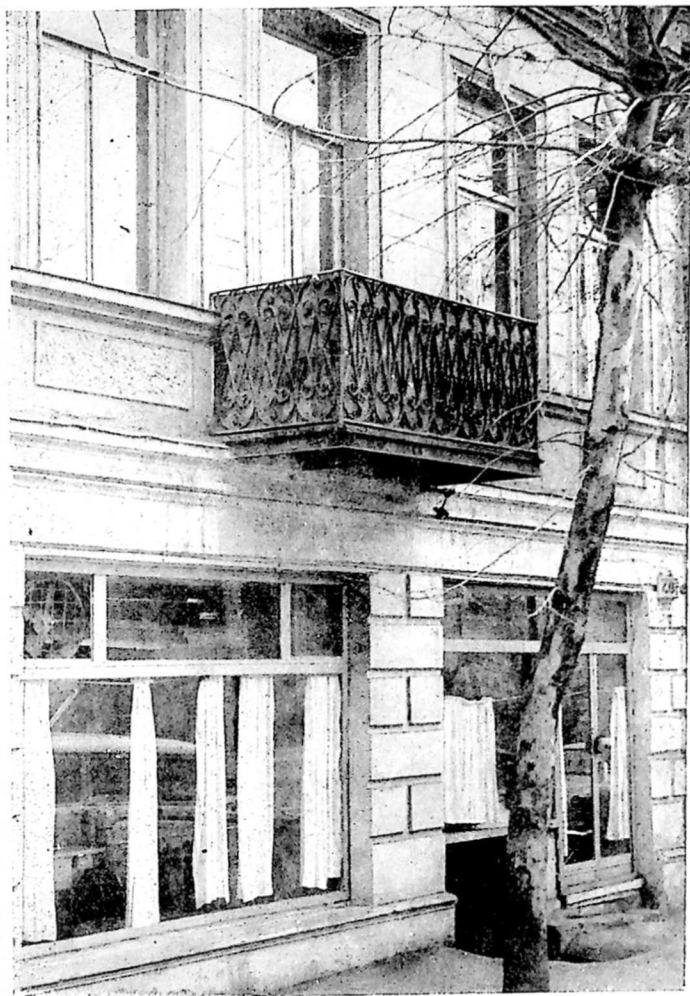
ამ ფოტო-სურათის თარიღი დაუდგენელია. ისე კი შეგვიძლია ვივარაუდოთ: მაჩა-
ბელი ერთი პირობა, გაეცალა ბანკს და სოფელში წავიდა, მტკიცედ გადაწყვიტა
ალარ დაბრუნებულიყო. მაგრამ ოპოზიციის წევრები მოსვენებას არ აძლევენ,
მოციქულებს უგზავნიან, ისევ ბრძოლის ველზე მოუწოდებენ თავიანთ ბელადს.
ფოტოზე მაჩაბელი რაღაცას კითხულობს, ჩაფიქრებულია — იქნებ ეს ოპოზიციის
ჩვეულების საფუძველი იყოს...

„რა კარგი ვეჭენი, რომ თქვენი პორტრეტი წამოვიღე, აქ ცოტაოდნად მაინც თქვენს ძაგეობას მიწევს. ვერ წარმოიდგენ რარიგად მომინდება ხოლმე თქვენი ნახეა“... ამას პეტერბურგიდან სწერდა ვანო თავის მეუღლეს.

მაჩაბელს მტკიცედ გადაუწყვეტია, საბოლოოდ დაანებოს თავი ბანკს, მთელი არსებით ლიტერატურულ შრომას მიეცეს, ოჯახურ მყუდროებაში მოისვენოს. „მინდა ერთი კვირა მაინც სადმე მიყრუებულ სოფელში ჩემს პატარებთან ხეების ჩრდილქვეშ გავიტარო“, — სწერდა ბრძოლებით დაქანებული და გულგატეხილი ვანო ცოლს.

ამ აივანზე უკანასკნელად ღამია 10 საათზე უნახავთ მჩაბებელი პლედდოსხმელი
გამოსულა და მორიგე პოლიციელს გამოლაპარაკებია. მალევე შებრუნებული ოთახ-
ში, მაგრამ სინათლე სახლში დიდხანს არ ჩამჭრაღა...

„ღელა ნატალიას“ ბოლომდე არა სჩეროდა შეილის დაკარგვის ამბავი.—„ჩე“ი
კეივანი ვანო აღვილად არ გადაიდებდა თავს, ის წასულა სხვათა ქვეყანაში, დიდ
საქმეებს აკეთებს, და წერილიც მოსულა, ამბავი მოუტანიათ, მაგრამ მე კი ვერა
ვხედავ“.

შ ე ნ ი ზ ვ ნ ა ბ ი

გვ. 80 — ეს წარმოდგენს ნაწყვეტს ცნობილი მიმართვისას, რომელიც ბატონ-ყმობის გაუქმებასთან დაკავშირებით შეადგინა ქართველ მემაბულეთა ერთმა ჯგუფმა. ზოლო ოცდამეცხრე გვერდზე მოტანილი სიტყვები „მოვიდა ჩვენზედ წარლენა“ და ა. შ. ამოღებულია გრიგოლ ორბელიანის კერძო წერილიდან.

გვ. 80 — ფარსადან მაჩაბლის თხზულებანი „ჩარ დავრიშაიანი“, „ცხენის შოვლა-წვრთნისა და წამლობის წიგნი“... დაცულია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

გვ. 88 — ნაწყვეტი ნიკო ნიკოლაძის სტატიიდან, რომელიც „ეოლოკოლში“ იყო გამოქვეყნებული, ამოღებულია ნიკოლაძის თხზულებათა I ტომიდან, რომელიც სიმონ ხუნდაძის რედაქციით გამოვიდა.

გვ. 41 — ეს სიტყვები ი. მანსვეტაშვილს ეკუთვნის.

გვ. 68 — ეს ძმის დახასიათებაა.

გვ. 105 — საქართველოს ლიტერატურულ მუზეუმში დაცულია ვასო მაჩაბლის წერილი ტასო მაჩაბელთან, საიდანაც ირკვევა, რომ ვასო მაჩაბელს თავისი ძმის ვრცელი ბიოგრაფია ჰქონია შედგენილი. ეს ბიოგრაფია ჯერჯერობით დაკარგულად უნდა ჩაითვალოს.

გვ. 170 — „ვეფხისტყაოსნის“ ლონდონში გამოცემულ უორდროპისეულ თარგმანში (1912 წ.) ეს ადგილი სწორედ ასეა; ზოლო მოსკოვის საიუბილეო გამოცემაში რედაქციას ეს სტრიქონი უკვე დაკანონებული განმარტების მიხედვით გაუსწორებია.

გვ. 106 — ეს მოგონება მაჩაბლის ცოლისძმას, გიორგი ბაგრატიონ-დავითიშვილს ეკუთვნის და ამჟამად საქართველოს საჯარო ბიბლიოთეკაში ინახება; სხვა საინტერესო მასალებთან ერთად, რომელთა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია წიგნში ნახსენები ინგლისური ენის სახელმძღვანელო, ეს მოგონება თამარ მაკა-ვარიანმა მიმაგნებინა.

გვ. 222 — ეალერიან გუნიას დღიურიდან.

გვ. 280 — ელენე ივანეს ასული მაჩაბლის გადმოცემით, ეს წერილები (რაც მ. საფაროვთან ურთიერთობის საკითხს ეხება) ცალკე ყოფილა შეკრული და ოციან წლებში დაკარგულა. მაჩაბლისა და მარიამ საფაროვის ურთიერთობის ამბავი გადმომცა აგრეთვე მსახიობმა დავით ჩხეიძემ, რომელმაც ეს ცნობები ამ გამოჩენილი მსახიობი ქალის პირადი ნაამბობიდან იცის.

გვ. 240 — ნაწყვეტები პროზაული თარგმანებიდან ეკუთვნის ა. ფურცელაძეს, ლ. არდაზიანს და ერისთავს. ამოღებულია იოსებ გრიშაშვილის წიგნიდან „ძველთესაჲში“.

გვ. 810 — იხ. გ. ბაგრატიონ-დავითაშვილის ზემოთ ნახსენები მოგონება.

გვ. 875 — მიწერილია მაჩაბლის ხელით „ანტონიოს და კლეოპატრას“ თარგმანის ხელნაწერზე.

გვ. 888 — საქართველოს სსრ ცენტრალურ არქივში დაცულია ქანდარშერიის და-კითხვის ოქმები, საიდანაც აშკარად ჩანს, რომ მაჩაბელს ასეთი საუბარი ჰქონია მეუღლესთან. ამასვე ადასტურებს ზოგიერთი მომსწრე პირის მოგონებაც.

გვ. 887 — ეს მოგონება ჩემი თხოვნით დაწერა დამსახურებულმა ექიმმა ივანე დემურიამ.

გვ. 890 — ზოგიერთი მკვლევარი სრულიად უსაფუძვლოდ ამტკიცებს, თითქოს ამ ფულის ერთი ნაწილი დაკარგულიყოს. ეს საკითხი ძალიან მნიშვნელოვანია და ამიტომაც მივაქციეთ მკითხველის ყურადღება. სინამდვილეში, ამ თანხას ერთი კაპიკი არ დაჰკლებია. მაჩაბლის ცოლისძმას ის ხელუხლებლად დახვდა მაგიდის უკრაში.

შ ი ნ ა რ ს ი

	83·
ჯონისტენიანი მხედარი .	5
to see-видеть, to hear-слышать	33
მამულო საყვარელო	113
მონა თუ მეტოქე	237
„შვიდწლიანი ომი“	290
„რ. და ჯ. — 88“	379
ე პ ი ლ ო გ ი	395
შენიშვნები	401